

ALEXANDER SUTHERLAND NEILL

**ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ
ΤΗΣ ΑΝΤΙΑΥΤΑΡΧΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

**Σάμμερχιλ: τὸ ἐπαναστατικὸ
παράδειγμα ἑνὸς ἐλεύθερου σχολείου**

**ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΩΣΤΑ ΛΑΜΠΟΥ**

ΕΚΔΟΣΗ Ε΄

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗ — ΑΘΗΝΑ

Τίτλος πρωτοτύπου :

Summerhill, A Radical Approach to Child Rearing

Copyright : Hart Publishing Co., New York, 1960

Copyright : Εκδόσεις Μπουκουμάνη 1972

Στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1972 στο τυπογραφείο ΓΕΩΡΓ. ΛΕΟΝΤΑΚΙΑΝΑΚΟΥ (Δουκίσσης Πλακεντίας 65, Χαλάνδρι, τηλέφ. 6812457) για λογαριασμό των εκδόσεων ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗ (Ακαδημίας 57, Αθήνα 143, τηλ. 618.502)

Εξώφυλλο : Γιώργος Τσουρής

«Boukoumanis» Publications, 57, Acadimias St.,
Athens 143, Greece - Tel. 618 - 502

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Λίγα λόγια γι' αυτό το βιβλίο	11
Πρόλογος του Έρικ Φρόμ	13
Πρόλογος	23
Εισαγωγή	31

I ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΑΜΜΕΡΧΙΑ

Η ιδέα του Σάμμερχιλ	35
Μιά ματιά στο Σάμμερχιλ	47
Η αγωγή του Σάμμερχιλ ενάντια στην κοινή αγωγή	61
Τι γίνονται οι απόφοιτοι του Σάμμερχιλ;	67
Ατομικά μαθήματα στο Σάμμερχιλ	73
Αδοιοίκηση	85
Μικτή εκπαίδευση	99
Έργασία	102
Παιχνίδι	105
Θέατρο	110
Χορός και μουσική	116
Σπάρ και παιχνίδια	118
Έκθεση των επιθεωρητών της αγγλικής κυβέρνησης	121
Όργάνωση	126
Σχολικά κτίρια	130
Διδακτικό προσωπικό	131
Παρατηρήσεις πάνω στην έκθεση των σχολικών αρχών	134
Το μέλλον του Σάμμερχιλ	138

II ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Το ανελεύθερο παιδί	145
Το ελεύθερο παιδί	156

Άγάπη και αναγνώριση	172
Ό φόβος	180
Αισθήματα κατωτερότητας και φαντασιώσεις	191
Καταστροφική διάθεση	197
Τό φέμα	206
Εθθόνη	213
Υπακοή και πειθαρχία	216
Έπαινος και τιμωρία	225
Άγωγή για την καθαριότητα	237
Διατροφή	242
Υγεία και ύπνος	247
Καθαριότητα και ένδυμασία	250
Παιχνίδια	254
Θόρυβος	255
Συμπεριφορά	257
Χρήμα	264
Κιούμπος	266

III ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ

Ή στάση απέναντι στη σεξουαλικότητα	271
Σεξουαλική διαφώτιση	287
Αδυναμιός	294
Γύμνια	300
Πορνογραφία	302
Όμοφυλοφιλία	305
Σεξουαλική άσυνδοσία, έξώγαμο παιδί και έκτρωση	307

IV ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

Θρησκεία	313
Ήθικες έντολές	320
Έπηρεασμός του παιδιού	329
Βλαστήμια	333
Δογοκρία	338

V ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Άπανθρωπιά και σαδισμός	345
Έγκληματικότητα	349
Κλοπή	354
Νεανική έγκληματικότητα	361

Θεραπεία του παιδιού	370
Ό δρόμος προς την ευτυχία	375

VI ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Άγάπη και μίσος	383
Κακοαναθρεμμένα παιδιά	388
Δύναμη και αυταρχικότητα	391
Ζηλοτυπία	401
Διαζύγιο	408
Άγχώδεις γονείς	410
Κατανόηση των γονέων	419

VII ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Γενικές έρωτήσεις	433
Για τό Σάμμερχιλ	439
Για την άγωγή του παιδιού	447
Για τη σεξουαλικότητα	462
Για τη θρησκεία	466
Για την ψυχολογία	469
Για τό μαθήματα	471

Τὰ παιδιά σου δὲν εἶναι παιδιά σου. Εἶναι οἱ γιοὶ κι οἱ κόρες τῆς λαχτάρας τῆς ζωῆς γιὰ τὴ ζωὴ.

Γιὰ τὴ ζωὴ τους εἶσαι τὸ μέσο κι ὄχι ἡ ἀρχή, κι ἄς μένουν κοντά σου, δὲν ἀνήκουν σὲ σένα.

Μπορεῖς νὰ τοὺς δώσεις τὴν ἀγάπη σου, ὄχι ὅμως και τις ιδέες σου, γιατί ιδέες ἔχουν δικές τους.

Μπορεῖς νὰ δώσεις μιὰ στέγη στὸ σῶμα τους, ὄχι ὅμως και στὴν ψυχὴ τους, γιατί ἡ ψυχὴ τους κατοικεῖ στὸ σπί- τι τοῦ αἵριο ποὺ ἐσὺ δὲν μπορεῖς νὰ ἐπισκεφθεῖς, ὅτε και στὰ ὄνειρά σου.

Μπορεῖς νὰ προσπαθήσεις νὰ τοὺς μοιάσεις, μὴν προσπα- θεῖς ὅμως νὰ τὰ κάνεις ὁμοιά σου.

Γιατί ἡ ζωὴ δὲν πάει πρὸς τὰ πίσω και δὲ σταματᾷ στὸ χτές.

Εἶσαι τὸ τόξο ἀπ' τὸ ὁποῖο ἐκτοξεύονται τὰ παιδιά σου σὰν ὀλοζώντανα βέλη.

.....
Κάνε τοξότη, ἢ σαῖτα ποὺ στὰ χέρια κρατᾷς νὰ σημαίνει χαρά.

Kahlil Gibran

Λίγα λόγια γι' αυτό το βιβλίο

Στην Ἀμερική, στην Ἀγγλία, στη Γερμανία και σ' άλλες χώρες τοῦ κόσμου τὸ βιβλίο αὐτὸ τοῦ Α. Σ. Νήλ ἔχει πουληθεῖ σὲ ἀντίτυπα ποὺ ἐκφράζονται μὲ ἑφταψήφτους ἀριθμούς. Αὐτὸ δὲ θὰ ἦταν παράδοξο ἂν ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα μυθιστόρημα, γιὰ ἓνα ἱστορικὸ ἢ πολιτικὸ βιβλίο ἢ γιὰ ἓνα βιβλίο ἐπικαιρότητας. Ἐδῶ ἔχουμε ὁμως νὰ κάνουμε μὲ ἓνα παιδαγωγικὸ βιβλίο, ἢ μᾶλλον μὲ ἓνα βιβλίο ποὺ τὸ ἔχει γράφει ἓνας παιδαγωγός. Ἡ ἐπιτυχία ἐνὸς τέτοιου βιβλίου κι ἡ δημοτικότητα τοῦ συγγραφέα του δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τυχαία. Κάτι πρέπει νὰ συμβαίνει πίσω ἀπ' αὐτά. Ὁ Νήλ γράφει γιὰ τὸ σχολεῖο του, τὸ Σάμμερχιλ, καὶ τὴ μέθοδο ποὺ ἀκολούθησε γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση τῶν μαθητῶν του, κυρίως δύσκολων παιδιῶν ποὺ στάλθηκαν ἀπὸ μικρὰ κατευθεῖαν σ' αὐτὸν ἢ μετὰ τὴν ἀποτυχία τους σὲ ἄλλα σχολεῖα. Σάμμερχιλ εἶναι τὸ ὄνομα ἐνὸς μικροῦ σχολεῖου, ἀλλὰ σημαίνει ἓνα μεγάλο πείραμα στὴν ἐκπαίδευση. Ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἀρχὴ του εἶναι: νὰ δώσουμε στὸ παιδί κατὰ τὴν ἀνάπτυξή του τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἐλευθερία, νὰ καταργήσουμε ἐντελῶς τὴν ἐξουσία καὶ τὴν ἀνταρχικότητα τῶν ἐνηλίκων καὶ νὰ κάνουμε τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν ἀγάπη βάση τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων.

Στὸ Σάμμερχιλ ἡ παρακολούθηση τῶν μαθημάτων δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὴ. Ἔργασίες ἐκτὸς μαθήματος, βαθμοὶ καὶ ἐξετάσεις δὲν ὑπάρχουν. Οἱ ἀπαραίτητες διατάξεις καὶ οἱ κανονισμοὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν ὑγεία τῶν μαθητῶν καὶ τὴ ρύθμιση τῆς κοινοτικῆς ζωῆς δὲν ἐκδίδονται ἀπὸ μιὰ ἀρχή, ἓνα συμβούλιο δασκάλων ἢ ἓνα διευθυντὴ, ἀλλὰ συζητοῦνται δημοκρατικά, ψηφίζονται, καταργοῦνται καὶ τροποποιοῦνται στίς γενικὲς σχολικὲς συνελεύσεις ποὺ γίνονται κάθε ὀδομάδα μὲ τὴ συμμετοχὴ ὅλων τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ σχολεῖου. Κάθε μέλος τῆς σχολικῆς συνέλευσης ἔχει μιὰ ψήφο — ἀπὸ τὸν πῶς μικρὸ μαθητὴ ὡς τοὺς δασκάλους καὶ τὸν ἴδιο τὸν Νήλ.

Στὸ βιβλίο τοῦ ὁ Νήλ διηγεῖται τὴν ἱστορία τοῦ Σάμμερχιλ, περιγράφει τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν στὸ σχολεῖο καὶ τῆς

ἐμπειρίες του μ' αὐτά. Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου ὁ πρωτοπόρος παιδαγωγὸς συνοψίζει τὶς σκέψεις του γιὰ τὰ παιδιά καὶ τοὺς γονεῖς, τὰ σχολεῖα καὶ τοὺς δασκάλους, τὴν ἐλευθερία καὶ τὸν καταναγκασμὸ, τὴ νέα σεξουαλικὴ ἠθικὴ καὶ τὴν ψυχολογία τῆς μάθησης.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν οἱ ἀναγνώστες συμφωνοῦν μὲ δλες τὶς ἀπόψεις τοῦ Νήλ ἢ ὄχι, ἂν τὶς ἀπορρίπτουν δλοκληρωτικὰ ἢ τὶς ἀποδέχονται ἀνεπιφύλακτα, τὸ βιβλίο του δὲν εἶναι ἓνα κοινὸ βιβλίο, ἓνα καλὸ βιβλίο, ἓνα ἐνδιαφέρον ἢ εὐχάριστο βιβλίο, εἶναι κάτι παραπάνω. Εἶναι ἓνα βιβλίο ἐπαναστατικὸ, φορέας τῶν ἰδεῶν ἐνὸς μεγάλου παιδαγωγοῦ, ἐνὸς ἐντυπωσιακοῦ ἀνθρώπου, μιᾶς δυνατῆς προσωπικότητας. Ὁ Νήλ δὲν περιμένει τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνθρωπιὰ ἀπὸ πολιτικὲς ἀρχές καὶ ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πρόοδο, ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ νέα ἐκπαίδευση. Τὸ Σάμμερχιλ εἶναι δέβαια μιὰ μηδαμινὴ ἀρχή, ἀλλὰ ὑπάρχουν ἐλπίδες πὼς τὸ δέντρο πὸν φυτεύτηκε ἐκεῖ θὰ καρποφορήσει στὶς καρδιές δλων τῶν ἀνθρώπων, γιατί τὸ Σάμμερχιλ μιλάει στὴν καρδιὰ κάθε καλοπροαίρετου ἀνθρώπου.

Ἡ ἔκδοσι τοῦ βιβλίου τοῦ Νήλ στὰ ἑλληνικὰ κατευθύνθηκε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐλπίδα.

Ἁ ἐκδότης

Πρόλογος τοῦ "Εριχ Φρόμ

I

Τὸ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα, οἱ προοδευτικοὶ στοχαστὲς διακήρυσσαν τὶς ἰδέες τῆς ἐλευθερίας, τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς αὐτοδιοίκησης. Τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα ἄρχισαν οἱ ἰδέες αὐτὲς νὰ καρποφοροῦν στὸν τομέα τῆς ἐκπαίδευσης. Ἡ θεμελιακὴ ἀρχὴ τῆς αὐτοδιοίκησης συνίσταται στὴν ἀντικατάστασι τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν ἐλευθερία. Τὸ παιδὶ μαθαίνει καὶ χωρὶς τὴν ἀσκηση καταναγκασμοῦ φτάνει νὰ ἱκανοποιεῖται ἢ περιέργειά του καὶ οἱ αὐθόρμητες ἀνάγκες του, πράγμα πὸν τοῦ ξυπνάει τὰ δικά του ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴ ζωὴ. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη σφραγίζει τὴν ἀπαρχὴ τῆς προοδευτικῆς ἐκπαίδευσης — ἓνα πολὺ σημαντικὸ βῆμα στὴν ἐξέλιξι τῆς ἀνθρωπότητας.

Συχνὰ ὁμως τ' ἀποτελέσματα αὐτῶν τῶν καινούργιων μεθόδων ἦταν ἀπογοητευτικὰ. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ ἀντίδρασι ἐστρεψε τὰ καταιγιστικὰ πυρὰ τῆς ἐναντία στὴν προοδευτικὴ ἐκπαίδευση. Σήμερα πολλοὶ ἀνθρωποὶ θεωροῦν τὸ κίνημα τῆς προοδευτικῆς ἐκπαίδευσης ἀποτυχημένο, καὶ εὐχαρίστως θὰ ἤθελαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτό. Ὅλο καὶ πὸν πολὺ γίνεται λόγος γιὰ πειθαρχία, ἀπαιτεῖται μάλιστα καὶ ἡ ἐπαναφορὰ τῆς τιμωρίας τοῦ δαρμοῦ στὰ σχολεῖα.

Σ' αὐτὴ τὴν ἀντίδρασι ἔχουν προφανῶς συμβάλλει σημαντικὰ οἱ θεαματικὲς ἐπιτυχίες τῶν σχολεῶν τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, ὅπου ἐφαρμόζονται ἀκόμη μ' ὄλη τους τὴν αὐστηρότητα οἱ παλιὲς αὐταρχικὲς μέθοδοι. Τουλάχιστο ὅσον ἀφορᾷ τὶς γνώσεις τῶν μαθητῶν, τὸ ἀποτέλεσμα παρουσιάζεται ἔτσι, ὥστε θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ σκεφτεῖ πὼς θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ ἐγκαταλείψουμε τὶς περὶ ἐλευθερίας τοῦ παιδιοῦ ἀντιλήψεις καὶ νὰ ξαναγυρί-

σοιμε στis παλιές μεθόδους καταναγκασμού.

Μήπως ή ιδέα της χωρίς καταναγκασμό εκπαίδευσης είναι λαθεμένη; Κι αν δέν είναι λαθεμένη, τότε γιατί δέν κατάφερε να δείξει την πρακτική της σπουδαιότητα;

Νομίζω πώς ή αντίληψη για την ελευθερία των παιδιών δέν είναι λαθεμένη, συμβαίνει όμως να είναι σχεδόν πάντα ή ιδέα της ελευθερίας διαστρεβλωμένη. Για να μπορέσουμε να αναλύσουμε σωστά αυτό τó πρόβλημα, πρέπει πρώτα-πρώτα να ξεκαθαρίσουμε τó ζήτημα της ουσίας της ελευθερίας. Για τó σκοπό αυτό είναι ανάγκη να κάνουμε διάκριση ανάμεσα στη φανερή και την άνωθυμη έξουσία.*

Η φανερή έξουσία ασκείται άμεσα και χωρίς δισταγμούς. Ο καθένας πού βρίσκεται σε θέση ισχύος λέει στους ύφισταμένους του όρθά κοφτά: «Θά κάνετε αυτό κι αυτό. Άν δέν τó κάνετε, θά πάρω τά μέτρα μου.» Η άνωθυμη έξουσία όμως πασχίζει να συγκαλύψει τó στοιχείο τού εξαναγκασμού. Δρά με τέτοιο τρόπο, σά να μην ύπήρχε, σάν όλα να συνέβαιναν με τή συγκατάθεση τού εξαναγκασόμενου άτομου. Έκει δηλαδή πού ο παλιότερος δάσκαλος έλεγε στον Γιάννη: «Θά κάνεις αυτό. Άν δέν τó κάνεις, θά σε τιμωρήσω», ο σημερινός δάσκαλος λέει: «Είμαι σίγουρος πώς μ' εύχαρίστηση θά κάνεις ό,τι σου είπα.» Σήμερα ή τιμωρία για τόν ανυπάκουο δέν έχει πιά τή μορφή τού δαρμού αλλά της προσβολής ή — ακόμα χειρότερα — της ύποβολής στο παιδι της ιδέας ότι είναι «άπροσάρμοστο» και δέ φέρεται όπως τά υπόλοιπα παιδιά. Στο βαθμό πού ή άπροκάλυπτη έξουσία ασκεί ψυχικό καταναγκασμό, ή άνωθυμη έξουσία χρησιμοποιεί τήν ψυχική χειραγώγηση.

Τό πέραςμα από τήν άπροκάλυπτη έξουσία τού δέκατου ένατου αιώνα στην άνωθυμη τού είκοστου ήταν συνέπεια των οργανωτικών αναγκών της βιομηχανικής κοινωνίας

* Μιά πιό έμπεριστατωμένη μελέτη τού προβλήματος της έξουσίας βρίσκεται στο βιβλίο τού Ε. Φρόμ: «The Fear of Freedom». Στα ελληνικά, «Ο φόβος μπροστά στην ελευθερία», Έκδοσεις Μπουκουμάνη, 1970.

μας. Η συγκεντροποίηση τού κεφαλαίου οδήγησε στη δημιουργία γιγαντιαίων επιχειρήσεων πού έπρεπε να διευθύνονται από ιεραρχικά οργανωμένους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς. Στρατιές έργατών και γραφιάδων κρατούν σε λειτουργία αυτά τά τεράστια παραγωγικά συγκροτήματα, τά όποια πρέπει να διατηρούνται σε μιá δίχως καθυστερήσεις και διακοπές λειτουργία. Ο ξεχωριστός εργάτης υποβιβάζεται σ' ένα πολύ μικρό εξάρτημα αυτής της κολοσσιαίας μηχανής. Μέσα σε μιá τέτοια όργανωση της παραγωγής ο άνθρωπος κατευθύνεται και χειραγωγείται.

Τό ίδιο ισχύει και στη σφαίρα της κατανάλωσης, στην όποια υποτίθεται πώς ο άνθρωπος έχει περιθώρια ελεύθερης έκλογής. Άνεξάρτητα από τó αν ή κατανάλωση αναφέρεται στα τρόφιμα ή στο ρουχισμό, στο αλκοόλ ή στα τσιγάρα, στα φίλμ ή στα τηλεοπτικά προγράμματα, παντού βρίσκεται σε κίνηση ένας πανίσχυρος παραπειστικός μηχανισμός πού δέ φροντίζει απλά και μόνο για τήν αύξηση των αναγκών τού ανθρώπου για καινούργια προϊόντα, αλλά βασικά προσανατολίζει τις ανάγκες έτσι ώστε να μεγαλώνουν τά κέρδη της βιομηχανίας. Μ' αυτό τόν τρόπο ο άνθρωπος κατανατνει άπλά και μόνο ένας καταναλωτής, ένα αιώνιο θρέφος, πού μοναδική του επιθυμία είναι να καταναλώνει όλο και πιό πολλά, όλο και πιό βελτιωμένα αγαθά.

Τό οικονομικό μας σύστημα χρειάζεται ανθρώπους πού πειθαρχούν στις έντολές του, ανθρώπους πού ακολουθούν δίχως αντίρρησης, ανθρώπους πού θ έ λ ο υ ν να καταναλώνουν όλο και πιό πολλά αγαθά. Χρειάζεται ανθρώπους με γοδστο τυποποιημένο, ανθρώπους πού επηρεάζονται εύκολα, ανθρώπους πού οι ανάγκες τους μπορούν να ύπολογιστούν από πριν. Τό κοινωνικό μας σύστημα χρειάζεται ανθρώπους π ο ύ π ι σ τ ε ύ ο υ ν πώς είναι ελεύθεροι κι ανεξάρτητοι, άσχετα αν έκτελούν πειθήνια όλα όσα οι άλλοι απαιτούν άπ' αυτούς, ανθρώπους πού προσαρμόζονται δίχως αντίρρηση στον κοινωνικό μηχανισμό και κατευθύνονται χωρίς τή χρήση βίας, ανθρώπους πού άγονται και φέρονται δίχως προσανατολισμό και στόχους — κι όλα αυ-

τά υποτίθεται πώς γίνονται για τὸ «καλὸ» τοῦ ἀνθρώπου.* Ἡ ἐξουσία δὲν ἐξαφανίστηκε οὔτε ἐξασθένησε ἀπλούστατα ἢ ἀπροκάλυπτη ἐξουσία μεταμορφώθηκε στὴ συγκεκριμένη ἐξουσία τῆς ὑποβολῆς καὶ τοῦ πειθαναγκασμοῦ. Ἄν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας θέλει νὰ προσαρμοστεῖ, πρέπει νὰ καλλιεργήσει τὴν αὐταπάτη πὼς ὅλα γίνονται μὲ τὴ συγκεκριμένη του, ανεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ὅλα τοῦ ἐπιβάλλονται ἀπὸ μιὰ ἐντεχνη χειραγώγηση. Μ' ἄλλα λόγια, τοῦ παίρνουν τὴ συγκεκριμένη πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη του παρακάμπτοντας τὴ συνείδησή του.

Τὰ ἴδια τεχνάσματα ἐφαρμόζονται καὶ στὴν προοδευτικὴ ἐκπαίδευση. Τὸ παιδί ὑποχρεώνεται νὰ καταπιεῖ τὸ χᾶπι, ἕνα χᾶπι ὅμως ποὺ συχνὰ εἶναι ζαχαρωμένο. Γονεῖς καὶ ἐκπαιδευτικοὶ συγχέουν τὴν πραγματικὴ ἀντιαυταρχικὴ ἀγωγή μὲ τὴν ἀγωγή τῆς πειθοῦς καὶ τοῦ συγκεκριμένου καταναγκασμοῦ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ προοδευτικὴ ἀγωγή νοθεύτηκε, ὥστε κατάντησε νὰ εἶναι τὸ ἀντίθετο σχεδὸν ἀπ' αὐτὸ ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι.

II

Ἡ μέθοδος ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν τοῦ A. S. Neill εἶναι ριζοσπαστικὴ. Κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸ βιβλίο του αὐτὸ εἶναι πολὺ σημαντικό, γιατί θέτει τίς ἀληθινὰ βάσεις τῆς ἀγωγῆς δίχως φόβο. Στὸ Σάμμερχιλ δὲν καταργήθηκε μόνο ἡ αὐταρχικότητα, ἀλλὰ καὶ τὸ σύστημα τῆς χειραγώγησης τοῦ παιδιοῦ.

Τοῦτο τὸ βιβλίο δὲν εἶναι μιὰ θεωρητικὴ πραγματεία. Στηρίζεται στὴν πρακτικὴ πείρα σχεδὸν σαράντα χρόνων.

* Μιὰ πρὸ ἐμπεριστατωμένη μελέτη γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ κοινωνικοῦ μας συστήματος πᾶνω στὴ δομὴ τοῦ χαρακτήρα τοῦ ἀτόμου ἀποτελεῖ τὸ βιβλίο τοῦ E. Φρόμ: «The Sane Society». Στὰ ἑλληνικά, μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ὁγῆς κοινωνία», Ἐκδόσεις Μπουκουμάνη, 1978.

Ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει τὴν ἀποψη ὅτι «ἡ ἐλευθερία εἶναι δυνατὴ».

Οἱ θεμελιωδὲς ἀρχές, πᾶνω στὶς ὁποῖες εἶναι οἰκοδομημένο τὸ σύστημα τοῦ Neill, εἶναι ἀπλές καὶ ξεκάθαρες. Τὶς παραθέτω σὲ μιὰ σύντομη περίληψη.

1. Ὁ Neill πιστεύει ἀκλόνητα πὼς τὸ «παιδί εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του καλὸ». Ἐχει πειστεῖ πὼς τὸ παιδί δὲ γεννιέται ἐλαττωματικὸ ἢ δειλὸ ἢ σὰν ἀψυχο ρομπότ. Πιστεύει πὼς τὸ παιδί διαθέτει ὅλες τίς προϋποθέσεις γιὰ ν' ἀγαπήσει τὴ ζωὴ καὶ νὰ βρεῖ σ' αὐτὴ τὰ ἐνδιαφέροντά του.

2. Ὁ στόχος τῆς ἀγωγῆς — δηλαδὴ ὁ στόχος τῆς ζωῆς — συνίσταται στὴν κατάκτηση τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐτυχίας. Σύμφωνα μὲ τὸν Neill, εἶμαι εὐτυχισμένος σημαίνει «βρίσκω ἐνδιαφέροντα στὴ ζωὴ». Ἐγὼ θὰ τὸ διατύπωνα κάπως ἔτσι: Εἶμαι εὐτυχισμένος, σημαίνει πὼς στὴ ζωὴ ἀντιδρῶ ὄχι μόνο μὲ τὸ λογικὸ, ἀλλὰ μ' ὀλέκερη τὴν προσωπικότητά μου.

3. Δὲν ἀρκεῖ μόνο ἡ ἀνάπτυξη τῶν διανοητικῶν ἱκανότητων. Μὲ τὴν ἀγωγή πρέπει νὰ ἀναπτυχθοῦν τόσο οἱ διανοητικὲς ὅσο καὶ οἱ συναισθηματικὲς δυνάμεις. Στὴ σύγχρονη κοινωνία μεγαλώνει ὄλο καὶ πρὸ πολὺ τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὴ νόηση καὶ τὴν αἴσθηση. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ σήμερα ἀντιλαμβάνεται τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς κυρίως μὲ τὸ λογικὸ, δίχως κἄν τὴν ἔμμεση τουλάχιστον μεσολάβηση αὐτοῦ ποὺ ἡ καρδιὰ αἰσθάνεται, τὰ μάτια βλέπουν καὶ τ' αὐτιά ἀκούουν. Αὐτὸ τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὴ νόηση καὶ τὴν αἴσθηση ἔχει δημιουργήσει στὸ σύγχρονο ἄνθρωπο μιὰ ταραγμένη ψυχικὴ κατάσταση, ἡ ὁποία κάνει σχεδὸν ἀδύνατη τὴν ἀπόκτηση ἐμπειριῶν μ' ἄλλο τρόπο ἐκτὸς ἀπ' τὸ δρόμο τῆς σκέψης.

4. Ἡ ἀγωγή πρέπει νὰ εἶναι προσαρμοσμένη στὶς ψυχικὲς ἀνάγκες καὶ ἱκανότητες τοῦ παιδιοῦ. Τὰ παιδιά δὲν εἶναι ἄλτρουιστές. Τὸ παιδί δὲν μπορεῖ ἀκόμα ν' ἀγαπήσει ὅπως ἀγαπᾷ ἕνας ὄριμος ἄνθρωπος. Εἶναι λάθος νὰ περιμένουμε ἀπὸ τὸ παιδί κάτι, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποκριθεῖ. Ὁ ἄλτρουισμὸς στὸ παιδί ἀρχίζει ν' ἀναπτύσσει

ται μετά τὸ τέλος τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

5. Ἐπιβαλλόμενη ἡ πειθαρχία προξενεῖ, ὅπως καὶ ἡ τιμωρία, φόβο, καὶ ὁ φόβος παράγει ἐχθρότητα. Αὐτὴ ἡ ἐχθρότητα δὲ χρειάζεται νὰ εἶναι συνειδητὴ καὶ ἀπροκάλυπτη γιὰ νὰ μπορεῖ ν' ἀκρωτηριάξει τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀγνότητα τῆς αἰσθησης. Ἡ ἐπιβολὴ αὐστηρῆς πειθαρχίας στὸ παιδί εἶναι ἐπιζήμια καὶ παραβιάζει τὴν ὕγιή πνευματικὴ του ἀνάπτυξη.

6. Ἐλευθερία δὲ σημαίνει ἀσύνδοσια. Αὐτὴ ἡ πολὺ σημαντικὴ θεμελιωδὴ ἀρχή, εἶναι στὸ σύστημα τοῦ Neill ἡλίω φαινότερη καὶ θάζει τίς θάσεις γιὰ ἕναν ἀληθινὰ ἀμοιβαῖο σεβασμὸ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ δάσκαλος δὲν ἀσχεῖ καταναγκασμὸ στὸ παιδί· ὅμως οὔτε τὸ παιδί ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀσχεῖ καταναγκασμὸ στὸ δάσκαλο. Κανένα παιδί δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ γίνεταί θάρρος ἢ νὰ βασανίζει ἕναν ἐνήλικο, μόνον καὶ μόνον γιὰ εἶναι παιδί.

7. Σὲ στενὴ σχέση μ' αὐτὰ θρίσκειται καὶ ἡ ἀπαίτηση νὰ εἶναι ὁ δάσκαλος πραγματικὰ εἰλικρινής. Ὁ συγγραφέας ὁμολογεῖ πῶς στὰ σαράντα χρόνια του, στὸ Σάμμερχιλ, δὲν εἶπε ποτέ του ψέματα σὲ παιδί. Ὁ ἀναγνώστης αὐτοῦ τοῦ βιβλίου θὰ διαπιστώσει πῶς αὐτὴ ἡ μαρτυρία τοῦ συγγραφέα δὲν εἶναι κομπασμὸς, ἀλλὰ ἡ καθαρὴ ἀλήθεια.

8. Γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ τὸ παιδί σ' ἕναν ὕγιή καὶ φυσιολογικὸ ἄνθρωπο, πρέπει σὲ κάποιον σημεῖο τῆς ἀνάπτυξής του νὰ σπάσει τοὺς ἀρχικοὺς δεσμοὺς μὲ τοὺς γονεῖς του ἢ τοὺς μετέπειτα ἀντιπροσώπους τοὺς στὴν κοινωνία καὶ νὰ ἀνεξαρτητοποιηθεῖ ἀπόλυτα. Πρέπει νὰ μάθει νὰ ἀνταπεξέρχεται σὰν ἄτομο στὴ ζωὴ. Πρέπει νὰ μάθει νὰ αἰσθάνεται ἀσφαλῆς, στηριζόμενος στὶς ἴδιες του τίς δυνάμεις καὶ ὄχι νὰ ἀναζητᾷ τὴν ἀσφάλειά του στὸ στήριγμα τῆς συμβίωσης μὲ ἄλλους ἀνθρώπους. Πρέπει νὰ μάθει νὰ ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμον πνευματικῶς, συναισθηματικῶς καὶ αἰσθητικῶς. Πρέπει, στηριζόμενος στὶς δυνάμεις του, νὰ ἑναρμονίζεται μὲ τὸν κόσμον, δίχως ν' ἀναζητᾷ καταφύγιον στὴ δουλοπρέπεια ἢ τὴν ὑποταγή.

9. Τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς ἔχουν σὰν κύρια λειτουργία τοὺς νὰ δένουν τὸ παιδί στὴν ἐξουσία. Τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς ἐμποδίζουν τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ἀνεξάρτητης προσωπικότητας. Δημιουργοῦν ἕνα διαβολικὸ, φαῦλον κύκλον ἀνταρσίας, μεταμέλειας, ὑποταγῆς καὶ νέας ἀνταρσίας. Τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς τῶν περισσότερων ἀνθρώπων τῆς κοινωνίας μας προκύπτουν λιγότερο ἀπὸ τὴ συνείδηση καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ αἰσθημα ἀνοπακοῆς ἀπέναντι στὴν ἐξουσία καὶ τὸ δεμένο μ' αὐτὴ ἄγχος τῆς τιμωρίας, ἀνεξάρτητα ἂν ἡ τιμωρία αὐτὴ ἔχει τὴ μορφή τοῦ σωματικοῦ βασανισμοῦ, τῆς στέρησης τῆς ἀγάπης ἢ τῆς αἰσθησης τοῦ ἀνεπιθύμητου.

Ὅλα αὐτὰ τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς δημιουργοῦν ἄγχος καὶ τὸ ἄγχος ὁδηγεῖ στὴν ἐχθρότητα καὶ τὴν ὑποκρισία.

10. Στὸ Σάμμερχιλ δὲ διδάσκονται θρησκευτικὰ. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμποδίζει τὸ σχολεῖο τοῦτο νὰ κάνει πράξη τίς ἀνθρωπιστικὰς ἀξίες στὴν πλατύτερη ἔννοια τοῦ ὅρου. Μὲ συντομία καὶ σαφήνεια ὁ Neill ἐκφράζεται γι' αὐτὸ τὸ θέμα: «Δὲν εἶναι οἱ θρησκοὶ καὶ οἱ ἀθρησκοὶ ποὺ θρίσκονται σ' ἀνειρήνευτο ἀγῶνα μεταξὺ τοὺς, ἀλλὰ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ πιστεύουν στὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐλευθερίας γιὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ σ' ἐκείνους ποὺ θέλουν νὰ καταπιέσουν αὐτὴ τὴν ἐλευθερία». Καὶ συνεχίζει παρακάτω ὁ Neill: «Κάποια μέρα μιὰ νέα γενιὰ θὰ πετάξει στὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων τίς γερασμένες θρησκείες καὶ τοὺς μύθους τῆς ἐποχῆς μας. Κι ἂν τότε παρουσιαστῆ μιὰ καινούργια θρησκεία, τὸ πρῶτον τῆς βῆμα θὰ εἶναι νὰ ξεκαθαρίσει μιὰ γιὰ πάντα τὴν ἀντίληψη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος γεννιέται ἁμαρτωλός. Αὐτὴ θὰ τιμᾷ τὸ θεὸ, κάνοντας εὐτυχισμένους τοὺς ἀνθρώπους».

Ὁ Neill ἀντιμετωπίζει τὴ σημερινὴ κοινωνία ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ κριτῆ. Ἐπαναλαμβάνει ἀκούραστα πῶς ὁ καταπιεσμένος ἄνθρωπος τῆς κοινωνίας μας εἶναι ἕνας μαζ' ἀνθρώπος. «Ζοῦμε σὲ μιὰ ἀλλοπρόσβαλλη κοινωνία», καὶ «ἡ θρησκευτικὴ μας συμπεριφορὰ εἶναι, σχεδὸν στὸ σύνολό της, ψεύτικη». Συμπερασματικῶς προκύπτει πῶς ὁ συγγραφέας εἶναι ἕνας διεθνιστῆς καὶ πῶς ὑποστηρίζει μὲ πίστη καὶ χω-

ρίς συμβιβασμούς την άποψη ότι ή έτοιμότητα για πόλεμο δεν είναι παρά ένας άταβισμός, μιá παλινδρόμηση δηλαδή στη θάρραρη έποχή της ανθρωπότητας.

Είναι αλήθεια πώς ο Neill δεν ενδιαφέρεται να κάνει τὰ παιδιά προσαρμοσίμα στην κρατούσα κοινωνική τάξη πραγμάτων· ενδιαφέρεται να τὰ κάνει εύτυχιμένους ανθρώπους, άντρες και γυναίκες, στών οποίων την κλίμακα αξιών την πρώτη θέση θά κατέχει «ή κ α λ ο σ ύ ν η» κι όχι «ό π λ ο ο τ ο ς» κι «ή κ α λ ο π έ ρ α σ η». Ο Neill είναι ρεαλιστής. Ξέρει πώς τὰ παιδιά πού του έχουν έμπιστευτεί, ναί μόν σύμφωνα με τὰ κριτήρια της κοινωνίας μας δε θά είναι όπωσδήποτε άπ' τὰ ιδιαίτερα έπιτυχημένα, όμως στο σχολείο του αποκτούν την ικανότητα να ξεχωρίζουν τί άπ' όσα λάμπουν είναι χρυσός, πράγμα πού δεν τ' αφήνει στη μετέπειτα ζωή τους να καταντήσουν απόκληροι ή πεινασμένοι έπαυτες. Ο Neill ανάμεσα στην πλήρη ανάπτυξη του ανθρώπου και την έπιτυχία του στην «άγορά» διάλεξε τó πρώτο. Στην έπιδίωξη της όλόπλευρης ανάπτυξης του ανθρώπου δε γνωρίζει συμβιβασμούς κι είναι πέρα για πέρα ειλικρινής.

III

Τό διάβασμα αυτό του βιβλίου με γέμισε θάρρος κι αισιοδοξία. Πιστεύω πώς τό ίδιο θά συμβεί και σε πολλούς άλλους αναγνώστες. Αυτό βέβαια δε σημαίνει πώς συμφωνώ μ' όλα όσα ο συγγραφέας γράφει. Οι περισσότεροι αναγνώστες δε θά θεωρήσουν άσφαλώς τό βιβλίο του Neill σαν εύαγγέλιο, κι είμαι βέβαιος πώς ο συγγραφέας θά ήταν ο τελευταίος πού θά περίμενε κάτι τέτοιο.

“Άς μου έπιτραπεί ν' αναφερθώ σε δυό άπ' τίς σπουδαιότερες έπιφυλάξεις μου. Έχω την εντύπωση, πώς ο Neill υποβιβάζει τή σημασία της γνησιότητας και της πληρότητας μιás διαανοητικής κατανόησης του κόσμου για χάρη μιás αισθητικής και συναισθηματικής αντίληψης. Αυτό δείχνει πώς θεωρεί τίς υποθέσεις του Φρόντ σαν την έσχατη αλήθεια.

Υπερτιμάει, κατά τή γνώμη μου, όπως άλλωστε όλοι οι φρόνττιανοί, τό ρόλο της σεξουαλικότητας. Ο Neill, ένας μεγάλος ρεαλιστής, γνωρίζει περισσότερο άπό κάθε άλλον ποιό είναι τό ούσιαστικό για τὰ παιδιά, ώστε ή κριτική αυτή στρέφεται ενάντια σε μερικές διατυπώσεις του παρά ενάντια στην πραγματική του τοποθέτηση άπέναντι στο παιδί.

Τονίζω τή λέξη «ρεαλιστής» γιατί ή μέθοδος Neill πρώτα άπ' όλα με πείθει για τίς ικανότητες πού αυτός διαθέτει για να αναγνωρίζει και να διακρίνει την πραγματικότητα από τή μη πραγματικότητα. Δεν παρασύρεται από τίς έν των υστερών λογικοφανείς δικαιολογήσεις, ούτε κι από αυταπάτες, πάνω στις όποιες οι περισσότεροι άνθρωποι χρίζουν τή ζωή τους και μ' αυτές στερούν τον έαυτό τους από τή δυνατότητα να αποκτήσουν γνήσιες έμπειρίες.

Ο Neill διαθέτει τό σπάνιο για τήν έποχή μας θάρρος να πιστεύει σ' αυτό πού βλέπει και να συνδυάζει τό ρεαλισμό με τήν ακράδαντη πίστη στη λογική και τήν αγάπη. Σέβεται, δίχως συμβιβασμούς, τή ζωή και τό άτομο. Είναι ένας πειραματιστής κι έρευνητής, όχι ένας δογματικός με έγωιστικό ενδιαφέρον γι' αυτό πού κάνει. Στίς παιδαγωγικές του μεθόδους συμπεριλαμβάνονται και ψυχοθεραπευτικά μέτρα. Η θεραπεία όμως γι' αυτόν δεν είναι ένας αυτοσκοπός για τή λύση των ιδιαίτερων «πρόβλημάτων», αλλά ή διαδικασία με τήν όποία τό παιδί μαθαίνει να γεύεται τή ζωή και να ανταπεξέρχεται σ' αυτή κι όχι να τήν άρνείται.

Ο αναγνώστης αυτού του βιβλίου θά διαπιστώσει, πώς τό πείραμα, για τό όποιο μάς πληροφορεί, δεν είναι εύκολο να επαναλαμβάνεται συχνά στη σημερινή κοινωνία μας. Κι αυτό όχι μόνο γιατί για μιá επανάληψη είναι άπαραίτητη μιá έξαιρετική προσωπικότητα της πάστας του Neill, αλλά κυρίως γιατί μόνο έλάχιστοι γονείς είναι άρκετά ανεξάρτητοι και θαρραλέοι, ώστε να σκέφτονται περισσότερο τήν εύτυχία παρά τήν έπιτυχία των παιδιών τους. Άνεξάρτητα άπ' αυτό όμως ή σημασία του βιβλίου δε μειώνεται κατά κανένα τρόπο.

Ἄκόμα κι ἂν σήμερα στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνα σχολεῖο σὰν τὸ Σάμμερχιλ, μπορεῖ τὸ βιβλίο αὐτὸ νὰ εἶναι χρήσιμο γιὰ ὅλους τοὺς πατέρες κι ὅλες τὶς μητέρες. Θὰ τοὺς παρακινήσει νὰ ξανασκεφτοῦν τὶς μεθόδους ἀγωγῆς πού ἐφαρμόζουν. Θὰ διαπιστώσουν πὼς οἱ μέθοδοι ἀγωγῆς τοῦ Neill δὲν μποροῦν κατὰ κανένα τρόπο νὰ χλευαστοῦν — ὅπως συχνὰ συμβαίνει — καὶ ν' ἀπορριφθοῦν σὰ μιὰ μέθοδος πού δίνει στὸ παιδί περισσότερο δύναμη ἀπ' τὸ δάσκαλο. Ὁ Neill ἀναφέρεται σὲ μιὰ συγκεκριμένη ἰσορροπία στὴ σχέση γονεῖς-παιδί. Ἐλευθερία, ὅχι ἀσυδοσία — αὐτὴ ἢ ἀντίληψη θὰ μπορούσε νὰ βελτιώσει ριζικὰ τὴ ζωὴ κάθε οἰκογένειας.

Πολλοὶ συνετοὶ γονεῖς θὰ διαπιστώσουν κατάπληκτοι τὸ μέγεθος τοῦ καταναγκασμοῦ καὶ τῆς βίας πού ἐξασκοῦν στὰ παιδιά χωρὶς νὰ νὰ τὸ καταλαβαίνουν κατὰ τὴ διαπαιδαγώγησή τους. Αὐτὸ τὸ βιβλίο δίνει ἓνα καινούργιο περιεχόμενο στὶς ἔννοιες: Ἄ γ ά π η, Ἄ ν α γ ν ώ ρ ι σ η, Ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α.

Ὁ Neill τρέφει βαθύ σεβασμὸ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐλευθερία, κι ἀρνεῖται ἀποφασιστικὰ τὴ χρῆση κάθε μορφῆς βίας. Παιδιά πού διαπαιδαγωγοῦνται μ' αὐτὴν τὴ μέθοδο, ἀναπτύσσουν τὶς ἰδιότητες ἐκεῖνες πού στὴν ἀνθρωπιστικὴ παράδοση τῆς Δύσης ἴσχυαν πάντα σὰ στόχος: Λογικὴ, Ἀγάπη, Ἀκεραιότητα καὶ Θάρρος.

Κι ἀφοῦ αὐτὰ εἶναι δυνατὰ στὸ Σάμμερχιλ, θὰ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ εἶναι καὶ κάπου ἄλλου δυνατὰ, ὅ π ὀ τ ὀ ν ὄ ρ ο, β έ β α ι α, π ὼ ς ο ἱ ἄ ν θ ρ ω π ο ι ε ἶ γ α ι ὤ ρ ι μ ο ι γ ι ἄ κ ά τ ι τ έ τ ο ι ο. Ὅπως σωστὰ λέει ὁ συγγραφέας, δὲν ὑπάρχουν προβληματικὰ παιδιά, ὑπάρχουν μόνο «προβληματικοὶ γονεῖς» καὶ μιὰ «προβληματικὴ ἀνθρωπότητα». Πιστεύω πὼς τὸ ἔργο τοῦ Neill εἶναι σπόρος πού ἀναμφίβολα θὰ καρποφορήσει. Σὲ μιὰ καινούργια κοινωνία, στὴν ὁποία ἐπίκεντρο ὄλων τῶν δραστηριοτήτων τῆς θὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνάπτυξή του, οἱ ἰδέες τοῦ Neill θὰ ἔχουν τὴ γενικὴ ἀναγνώριση.

Πρόλογος

Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι μιὰ συλλογὴ ἀποσπασμάτων ἀπὸ τέσσερα καλιότερα ἔργα μου πού ἔχει κάνει ὁ Ἀμερικανὸς ἐκδότης μου Χάρολντ Χάρτ. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ ἔργα μου ἦταν τὸ «Αὐτὸ τὸ τρομερὸ σχολεῖο», πού εἶχα γράψει τὸ 1936, καὶ μπορῶ νὰ πῶ πὼς ὑπάρχουν περικοπές στὸ «Σάμμερχιλ» πού σήμερα δὲ θὰ τὶς ἔγραφα — μικρὲς περικοπές — γιατί δὲν ἔχω ἀλλάξει τίποτα τὸ βασικὸ στὴ φιλοσοφία μου γιὰ τὴν ἐκπαίδευση ἢ γιὰ τὴ ζωὴ. Τὸ Σάμμερχιλ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι οὐσιαστικὰ αὐτὸ πού ἦταν καὶ δταν ἰδρύθηκε, τὸ 1921. Αυτόδιοίκηση γιὰ τοὺς μαθητὲς καὶ τὸ προσωπικὸ, ἐλευθερία νὰ παρακολουθοῦν τὰ μαθήματα τὰ παιδιά ἢ νὰ μὴν πηγαίνουν σ' αὐτά, ἐλευθερία νὰ παίζουν ἐπὶ μέρες ἢ ἐβδομάδες ἢ χρόνια ἂν εἶναι ἀπαραίτητο, ἐλευθερία ἀπὸ κάθε δογματισμὸ, θρησκευτικὸ ἢ ἠθικὸ ἢ πολιτικὸ, ἐλευθερία ἀπὸ τὴ διάπλαση χαρακτῆρα.

Ἐκεῖ πού ἔχω ἀλλάξει, εἶναι ἡ στάση μου ἀπέναντι στὴν ψυχολογία. Ὅταν τὸ σχολεῖο μου θρισκόταν στὴ Γερμανία καὶ κατόπιν στὴν Αὐστρία (ἀπὸ τὸ 1921 ὠς τὸ 1924) εἶχα βρεθεῖ κι ἐγὼ μέσα στὸ νεοαναπτυσσόμενο τότε ψυχαναλυτικὸ κίνημα. Ὅπως τόσοι ἄλλοι ἄνθρωποι νέοι, σκέφτηκα τότε κι ἐγὼ πὼς μιὰ καινούργια οὐτοπία πρόβαλλε πάλι. Καὶ τὴν ἀπάντηση γιὰ τὸ πὼς νὰ γίνῃ τὸ ἀσυνείδητο συνειδητὸ καὶ ν' ἀπαλλαγεῖ ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ μίσση του, τὰ ἐγκλήματα καὶ τοὺς πολέμους του, θὰ μᾶς τὴν ἔδινε ἡ ψυχανάλυση. Ὅταν ἐπέστρεψα στὴν Ἀγγλία, σ' ἓνα οἰκημα πού λεγόταν Σάμμερχιλ στὸ Λάιμ Ρέτζις, εἶχα μόνο πέντε μαθητὲς. Σὲ τρία χρόνια εἶχαν γίνῃ 27. Οἱ περισσότεροι ἦταν προβληματικὰ παιδιά πού μοῦ ἔστειλαν στὴν ἀπόγνωσή τους γονεῖς καὶ σχολεῖα — κλέφτες, καταστροφεῖς, καθγατζήδες καὶ τῶν δύο φύλων. Τοὺς «θεράπευσα» μὲ τὴν ψυχανάλυση.

λυση νόμιζα, ἀλλ' ἀνακάλυφα πῶς κι ἐκεῖνοι πού ἀρνήθη-
καν νὰ ἔρθουν στὰ ψυχαναλυτικά μου μαθήματα θεραπεύ-
τηκαν ὅπως κι οἱ ἄλλοι, καί ἔτσι ἔφτασα στὸ συμπέρασμα
πῶς ἡ ἐλευθερία καὶ ὄχι ἡ ψυχανάλυση ἦταν ὁ δραστικός
παράγοντας. Ἐδῶ, γιατί ἡ ψυχανάλυση δὲ δίνει τὴν ἀ-
πάντηση στὴν ἀρρώστια τῆς ἀνθρωπότητας.

Δὲ μοῦ ἀρέσει νὰ μιλῶ γιὰ τὸ παρελθόν, ἀλλ' εἶμαι πε-
ρισσότερο ἐπιφυλακτικός στὸ νὰ κάνω προβλέψεις γιὰ τὸ
μέλλον. Διαπιστώνω σημάδια προόδου. Τὰ σύγχρονα scho-
λεῖα στοιχειῶδους ἐκπαίδευσης μπορεῖ νὰ εἶναι ἐξαιρετικά.
Ἐνα πού εἶδα στὸ Λέστερ ἀποτελοῦσε χτυπητὴ ἀντίθεση μὲ
τὸ δημοτικὸ σχολεῖο πού ὑπῆρχε ἐδῶ καὶ σαράντα χρόνια.
Χαρούμενα πρόσωπα, ἕνα βουητὸ ἀβίαστης συνομιλίας, κάθε
παιδί ἀπασχολημένο μὲ τὸ δικό του ἔργο. Τὸ ἐπόμενο θῆ-
μα εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐλεύθερων μεθόδων αὐτοῦ τοῦ εἶ-
δους στὸ σύγχρονο σχολεῖο μέσης ἐκπαίδευσης, πράγμα πού
εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο μὲ τὸ σύστημα ἐξετάσεων πού ἰ-
σχύει.

Βλέπω σημάδια στασιμότητας, ἀκόμα καὶ ὀπισθοδρόμη-
σης. Πάνω ἀπὸ τὰ 80% τῶν Ἑγγλων δασκάλων θέλουν νὰ
διατηρήσουν τὴ βέργα, κι εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι τὸ ποσο-
στὸ τῶν Σκωτσέζων πού ἐπιθυμοῦν τὴ διατήρηση τῆς μα-
στιγῆς εἶναι περίπου τὸ ἴδιο.

Μιὰ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες τραγωδίες εἶναι τὸ γεγονὸς ὅ-
τι ἡ σχολικὴ μάθηση πολὺ λίγη ἐπαφὴ ἔχει μὲ τὴ ζωὴ με-
τὰ τὸ τέλος τοῦ σχολείου. Πόσοι ἀπὸ τοὺς παλιούς μαθητὲς
διαβάζουν Μίλτον, Χάρντυ ἢ Σῶ; Πόσοι ἀκοῦν Μπετόβεν
καὶ Μπάχ; Τὸ σχολεῖο ἢ τουλάχιστο τὰ σχολικὰ θέματα
δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὸ συναίσθημα καὶ ἔτσι ὁ συναισθηματι-
κὸς κόσμος τοῦ παιδιοῦ διαμορφώνεται ἀπὸ ἐξωτερικούς πα-
ράγοντες: τὴν τηλεόραση, τὴ μουσικὴ πόπ, τὸ μπίνγκο, τὸ
ποδόσφαιρο, τὰ εἰκονογραφημένα καὶ τὰ σέξ περιοδικά. Καὶ
καθὼς ὅλα αὐτὰ τὰ μέσα τελοῦν ὑπὸ ἐμπορικὸ ἔλεγχο καὶ
ἐκμετάλλευση, ὁ φτωχὸς ὁ δάσκαλος δὲν ἔχει εὐκαιρίες.
Ποῖός δάσκαλος θὰ μποροῦσε νὰ ἀρθρώσει ἕνα χαιρετισμὸ
στριγγλίζοντας κατὰ τὸν τρόπο τῶν Μπῆτλς; Ἐνας καθη-

γητῆς τῶν μαθηματικῶν πού θὰ σειόταν καὶ θὰ λυγίσταν
θὰ ἀφῆνε ἀναυδο ἀπὸ κατάπληξη ὀλόκληρο σχολεῖο. Αὐτὸ
ἀποτελεῖ γιὰ μένα ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπείγοντα θέματα τῆς
παιδείας, ἡ ἀντίθεση δηλαδὴ ἀνάμεσα στὸ παλιὸ δικτωρια-
νὸ πρόγραμμα μαθημάτων καὶ στὴ νέα ἐποχὴ τῶν ἐπιθυ-
μιῶν τῆς νεολαίας γιὰ ὀλόπλευρη ζωὴ.

Πολὺ θὰ ἤθελα νὰ νοιώθω ἐνθουσιασμένος γιὰ τὴν ἀνταρ-
σία τῶν χίππυς, τῶν παιδιῶν τῶν λουλουδιῶν, μὰ δὲ μοῦ
εἶναι δυνατὸ. Ἐκδηλώνουν τὴν πρόκλησή τους μὲ πράγμα-
τα πού δὲν ἔχουν νόημα... μακριὰ μαλλιά, ἀλλόκοτο ντύ-
σιμο, τρόποι ὀμιλίας, ἀλλὰ δὲν ἀγγίζουν τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύ-
στημα, τὴ διδασκαλία τῆς θρησκείας σὲ μιὰ χώρα πού δὲν
εἶναι χριστιανικὴ, μιὰ χώρα ρωμαιοκαθολικῶν καὶ διαμαρ-
τυρόμενων σχολείων, ὅπου δέρνουν τοὺς μαθητὲς καὶ ὀπο-
κριτικὰ συνδυάζουν τὴ συμβουλὴ τοῦ ἀρχαίου ἀνόητου Σο-
λομώντα μ' ἐκείνη τοῦ Χριστοῦ: «Κάνετε τὰ μικρὰ παιδιὰ
νὰ ὑποφέρουν.» Οἱ θρησκευόμενοι γονεῖς καὶ δάσκαλοι φρον-
τίζουν λοιπὸν νὰ παιδεύονται τὰ παιδιὰ.

Μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικὰ στίς Ἑνωμένες Πολιτεῖες.
Νομίζω ὅτι οἱ χίππυς τοῦ Πανεπιστημίου Μπέρκλεϋ προβάλλ-
λουν πραγματικὰ καὶ ζωτικὰ ζητήματα — τὸ Βιετνάμ, τὰ
φυλετικὰ μίση, τὸν κανόνα τοῦ δολλαρίου. Ἐνας κυνικός
θὰ μπορούσε νὰ πεῖ πῶς ὅλες αὐτὲς οἱ διαμαρτυρίες εἶναι
περίφημες, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, οἱ χίππυς, τὰ
λουλουδιῶνα παιδιὰ, θὰ ἔχουν μετατραπῆ σὲ ἀρτηριοσκλη-
ρωμένους συντηρητικούς.

Τὸ ὅτι ἡ κοινωνία νοσεὶ κανένας δὲν τὸ ἀρνεῖται. Τὸ
ὅτι ἡ κοινωνία δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ χάσει αὐτὴ τὴ νόσο, εἶναι
ἐπίσης ἀναντίρρητο. Μάχεται κάθε ἀνθρώπινη προσπάθεια
γιὰ τὴ βελτίωσή της. Καταπολέμησε τὴν ἐπέκταση τοῦ δι-
καιώματος τῆς ψήφου στίς γυναῖκες, τὴν κατάργηση τῆς
θανατικῆς ποινῆς, καταπολέμησε τὴ μεταρρύθμιση τῶν βάρ-
βαρων νόμων περὶ διαζυγίου, τὴ μεταρρύθμιση τῶν βάρβα-
ρων νόμων κατὰ τῆς ὁμοφυλοφιλίας. Κατὰ κάποιον τρόπο
καθῆκον μας σὰ δασκάλων εἶναι νὰ ἀγωνιζόμαστε ἐναντία
σὲ μιὰ μαζικὴ ψυχολογία, ἐναντία σὲ μιὰ ψυχολογία τῆς ἀ-

γέλως, όπου τὸ κάθε ζῶο ἔχει τὴν ἴδια προδιά και τὸ ἴδιο θέλασμα, γιὰ νὰ διώχνουμε τὰ μαύρα πρόβατα, τοὺς προκλητικούς. Τὰ σχολειὰ μας ἔχουν τοὺς ποιμένες τους, ποὺ δὲν εἶναι πάντοτε εὐγενικές ψυχές. Τὰ πρόβατα-μαθητές μας εἶναι ντυμένα μὲ τὶς λαμπρές ομοιόμορφες στολές τους. Δὲ θέλω νὰ ἐπεκτείνω τὴ μεταφορὰ αὐτὴ πολὺ, ἀλλὰ μπορῶ νὰ πῶ ὅτι τὸ κούρεμα πολλῶν βαρυστημένων μαθητῶν μας ἀποτελεῖ συμβολικὸ παράδειγμα.

Ἡ ἐκπαίδευση θὰ ἔπρεπε νὰ δημιουργεῖ παιδιά ποὺ νὰ ἔχουν και ἀτομικότητα και κοινωνικότητα, και αὐτὸ τὸ ἐπιτυγχάνει χωρὶς ἀμφισβολία ἢ αὐτοδιοίκηση. Σ' ἓνα συνηθισμένο σχολεῖο ἢ ὑπακοή εἶναι ἀρετὴ, ἔτσι, ποὺ λίγοι στὴ μετέπειτα ζωὴ μποροῦν νὰ τὸ ἀμφισβητοῦν. Χιλιάδες σπουδαστές ποὺ προετοιμάζονται γιὰ δάσκαλοι εἶναι γεμάτοι ἐνθουσιασμό γιὰ τὸ μελλοντικὸ τους ἐπάγγελμα. Ἐνα χρόνο μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν τους κάθονται στὶς αἴθουσες προσωπικοῦ και σκέφτονται ὅτι παιδεία σημαίνει ὑποταγὴ και πειθαρχία. Εἶναι ἀλήθεια πὼς δὲν τολμοῦν νὰ διαμαρτυρηθοῦν, γιὰτὶ τότε θὰ πάρουν δρόμο. Και οἱ λίγοι ποὺ διαμαρτύρονται, τὸ κάνουν μόνο μὲ τὸ νοῦ τους. Εἶναι πολὺ δύσκολο ν' ἀνατρέψει κανεὶς μιὰ ἀλόκληρη ζωὴ διαπαιδαγωγώσης. Ἄλλη μιὰ γενιά μεγαλώνει και ἐπιβάλλει στὴ νέα γενιά τὰ παλιὰ ταμποῦ και ἤθη και τὶς παιδαγωγικὲς παραφροσύνες και ἔτσι ὁ παλιὸς γνωστὸς φαῦλος κύκλος ἐπαναλαμβάνεται. Εἶναι θλιβερὸ ὅτι οἱ κατηχημένες μάζες φτάνουν στὸ σημεῖο ν' ἀποδέχονται τὰ κακὰ σὰ δεδομένα. Ναπάλμ; Δύσκολο νὰ μᾶς συγκινήσει ἢ ἀποτέφρωση παιδιῶν μακριὰ στὴν Ἀσία. Φυλετικὸ μίσος; Μὰ αὐτὸ εἶναι φυσικό. Πὼς εἶναι δυνατό ν' ἀναμιχθοῦν οἱ φυλές. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ γέρο Χίτλερ εἶχε δίκιο. Ξέρω πὼς ὁ Ἰησοῦς εἶπε ν' ἀγαπᾶμε τὸν πλησίον, ἀλλὰ δὲν εἶπε ν' ἀγαπᾶμε και τοὺς νέγγρους ἢ μήπως κάνω λάθος; (Αὐτὸ θυμίζει Ἄλφ Γκάρνερ).

Εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ σκέφτεται κανένας συνέχεια τὰ σχολεῖα και τοὺς δασκάλους τους. Θυμηθεῖτε τὸ βιβλίο «Ἡ τελευταία ἔξοδος γιὰ τὸ Μπρούκλιν» τοῦ Σέλμπυ. Ἀπαγο-

ρεύτηκε διὰ νόμου στὴ Βρεταννία. Ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμα παράδειγμα ὑπερβολικοῦ θορύβου ἀμαθῶν πουριτανῶν. Τὸ βιβλίο εἶναι γεμάτο ἀπὸ κακὰ λόγια, ἀπὸ σεξουαλικὲς διαστροφές, ἀπὸ μιὰ ἀνθρωπότητα στὸ τελευταῖο τῆς σκαλοπάτι. Σὰν ἀπεικόνιση ὁμως μᾶς ἀποφῆς τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ τόσο ὑπερηφανευόμαστε γι' αὐτόν, νομίζω πὼς πρέπει νὰ διαβαστεῖ ἀπὸ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους. Πραγματικὰ προκαλεῖ δέος. Ἀποκαλύπτει τὴν ἄλλη ὄψη τῆς διεπόμενης ἀπὸ πλουσιοκρατικὲς τάσεις ἀντιανθρώπινης ἀμερικανικῆς ζωῆς, δείχνει ποιὰ κακὰ μποροῦν νὰ προκαλέσουν στὶς ἀνθρώπινες ὑπάρξεις, τὰ «σλάμς» (φτωχογειτονιές), ἢ κακὴ μόρφωση και ἢ ἐμπορικὴ ἐκμετάλλευση. Οἱ συνθήκες αὐτὲς ὑπάρχουν, στὸν ἓναν ἢ τὸν ἄλλο βαθμὸ, σὲ κάθε πόλη τοῦ κόσμου. Εἶναι τὸ συνακόλουθο τοῦ κράτους εὐημερίας, τοῦ «ποτὲ δὲν τὰ περνούσαμε τόσο καλά». Πρόκειται γιὰ ἓναν πολιτισμὸ ἀνύπαρκτο... Τολμῶ νὰ πῶ πὼς τὰ προγράμματα τῆς τηλεόρασης εἶναι ρυθμισμένα ν' ἀντιστοιχοῦν στὴ μέση συναισθηματικὴ ἡλικία τῶν ὀκτῶ χρόνων. Ποῦ ὀφείλεται τὸ κακὸ; Μήπως στὴ μεγάλη ὀμίδα ποὺ κρέμεται πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας; Ἄς φᾶμε λοιπόν, ἄς πιῶμε κι ἄς χαροῦμε, μιὰ κι αὔριο θὰ πεθάνουμε. Μήπως πρόκειται γιὰ ἓνα νέο ὕλισμο, ὅπου ἢ εὐχαρίστηση ὑποτίθεται πὼς ξεπηδάει ἀπὸ τὰ αὐτοκίνητα, τὶς ἠλεκτρικὲς κουζίνες, τὰ νάιτ κλάμπ, τὰ μπίνγκο και ὅλες τὶς ἄλλες παιδιάτικες ἀνοησίες; Ζοῦμε παράμερα ἡμεῖς οἱ χίππιδες. Ἐχουμε τὴ συμμορία μας. Ἀφήστε τοὺς δλάνες νὰ δουλεύουν και νὰ κερδίζουν γιὰ ν' ἀποκτήσουν μιὰ Τζάγκουαρ. Ἐμεῖς πάντα μποροῦμε νὰ στριμώξουμε καμιά Τζάγκουαρ και νὰ ἐγᾶλουμε τὶς κυρίες περίπατο.

Ψάχνω στὰ τυφλά. Μάταια προσπαθῶ νὰ καταλάβω γιὰτὶ ἢ ἀνθρωπότητα κάνει τόσο κακὸ. Δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω πὼς τὸ κακὸ εἶναι ἔμφυτο, πὼς ὑπάρχει προπατορικὸ ἀμάρτημα. Εἶδα πάρα πολλὰ φρικτὰ παιδιά νὰ γίνονται καλά παιδιά μὲ τὴν ἐλευθερία και μὲ τὴν κατανόηση τῶν μεγάλων. Ἀλλὰ γιὰτὶ μιὰ καλὴ κατὰ θάση ἀνθρωπότητα δημιουργεῖ ἓναν κόσμον ἀρρωστημένο, ἀδικο και σκληρό; Γνω-

ρίζω από προσωπική μου πείρα πώς τα παιδιά που διαπαι-
δαγωγούνται με την αυτοδιοίκηση και την ελευθερία ποτέ
δὲ θὰ μισήσουν τοὺς Ἑβραίους ἢ τοὺς Νέγρους. Ποτὲ δὲ θὰ
δεύρουν τὰ παιδιά τους ἢ θὰ τὰ θεωρήσουν ἔνοχα σὲ ζητή-
ματα τοῦ σέξ. Ποτὲ δὲ θὰ τρομοκρατήσουν τὰ παιδιά τους
μὲ παραμύθια ἐνδὸς τιμωροῦ θεοῦ. Σπεύδω νὰ προσθέσω ὅτι
καὶ ἄλλοι διευθυντὲς σχολείων θὰ προβάλλουν παρόμοιους ἰ-
σχυρισμούς. Θέτω στὸν ἑαυτὸ μου τὸ ἐρώτημα: Ἄν τὸ Σάμ-
μερχιλ εἶναι σὲ θέση νὰ δημιουργήσει ἀνθρώπους ποὺ δὲν
παρουσιάζουν κλίση πρὸς τὸ μίσος, τὴ σκληρότητα, τὸν πό-
λεμο καὶ τὴν προκατάληψη, γιατί νὰ μὴν ἔχει ὄλος ὁ κό-
σμος σχολεῖα ποὺ νὰ δίνουν παρόμοια ἀποτελέσματα; Πρὶν
ἀπὸ δυὸ χιλιάδες χρόνια, οἱ ἀνθρώποι διάλεξαν τὸν Βαρρα-
θὰ καὶ σταύρωσαν τὸν Χριστό. Οἱ ἀνθρώποι σήμερα κάνουν
τὴν ἴδια ἐκλογή. Γιατί; Πολὺ θὰ ἤθελα νὰ μάθω.

Οἱ μεγάλοι ποτὲ δὲν ἔδωσαν ἀπάντηση στὰ αἰνίγματα
τῆς ἀνθρωπότητας, οἱ Σωκράτηδες, οἱ Χριστοί, οἱ Φρόνιτ,
οἱ Δαρβίνοι, οἱ πάπες καὶ οἱ ἐπίσκοποι. Ἄλλὰ οὔτε κι ἐμεῖς,
οἱ μικροί, δὲν μπορούμε νὰ βροῦμε μιὰ ἀπάντηση. Τῆ διά-
γνωση τὴν ξέρουμε: διῶξε τὴν ἀγάπη καὶ θὰ ἔχεις τὸ μί-
σος. Ἄλλὰ τί μᾶς κάνει νὰ διώχνουμε τὴν ἀγάπη, δὲν τὸ
ξέρουμε. Ὁ Φρόνιτ καὶ ὁ Ράιχ λένε πὼς αὐτὸ ἀφελεται
στὸ φόβο καὶ στὸ μίσος γιὰ τὸ σέξ. Ὁ Ἄντλερ θάλεγε πὼς
εἶναι ὁ πόθος γιὰ τὴν ἐξουσία ποὺ ὑπερνικᾷ τὸν πόθο γιὰ
τὴν ἀγάπη. Εἶναι ὁμοῦ ἀπαραίτητο νὰ γνωρίζουμε τίς κα-
ταβολές; Ὁ ψευτοφροῦδισμὸς δεχόταν ὅτι ἡ ἀπόκτηση συν-
είδησης γιὰ τὸ ἀρχικὸ τραῦμα θεραπεύει αὐτόματα τὸ σύμ-
πλεγμα, ἀγνωόντας τὸ γεγονός πὼς τὰ συμπλέγματα προ-
καλοῦνται ἀπὸ μιὰ μακρὰ, συνεχῆ διαδικασία καταστολῆς
κατὰ τὴν παιδικὴ ἡλικία. Στὶς προβληματικὲς μέρες τοῦ
Σάμμερχιλ οἱ πορτοφολάδες ἔφευγαν ἀπὸ τὸ σχολεῖο θερα-
πευμένοι, χωρὶς ποτὲ νὰ ἔχουν ἀνακαλύψει τίς ρίζες τῆς
παρόρμησης πρὸς τὴν κλοπὴ. Ἡ ἀνθρωπότητα θὰ μπορού-
σε νὰ θεραπευθεῖ ἀπὸ τίς ἀρρώστιες τῆς, ἂν μπορούσαμε ν'
ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὴν ὑποχρεωτικὴ οἰκογένεια, τὸ πειθαρ-
χικὸ σχολεῖο, τίς θρησκείες ποὺ πηγαίνουν ἐνάντια στὴ ζωή.

Πόσο μεγάλο εἶναι αὐτὸ τὸ «ἂν». Ἐξακολουθεῖ ὁμοῦ νὰ πα-
ραμένει σὰν ἐκλογή: ἢ αὐτὸ τὸ «ἂν», ἢ ὁ ἀφανισμὸς τῆς
ἀνθρωπότητας, εἴτε ἀπὸ τὴ δόμδα εἴτε ἀπὸ τὴ δηλητηρια-
σμένη καὶ μολυσμένη γῆ καὶ ἀτμόσφαιρα εἴτε ἀπὸ τὰ δη-
λητηριασμένα συναισθήματα.

Ἡ δασκάλα μιλοῦσε στὴν τάξη τῆς γιὰ τὸν Νέρωνα ποὺ
σκότωσε τὴ μητέρα του καὶ ἔπαιξε βιολί ἐνῶ ἡ Ρώμη και-
γόταν.

«Καὶ τώρα, παιδιά, ὑστερα ἀπ' ὅλα ὅσα σᾶς εἶπα, νομί-
ζετε ὅτι ὁ Νέρων ἦταν καλὸς ἢ κακός; Τί λὲς εὐσὺ, Μπίλλυ;»

«Σᾶς παρακαλῶ, κυρία, ἐμένα δὲ μοῦ ἔκανε ποτὲ τίποτα.»

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Μπίλλυ κυβερνᾷ τὸν κόσμον σήμερα.
Πλημμύρες καὶ σεισμοὶ στὴν Ἰνδία ἢ στὴν Κίνα; Γύρνα τὴ
σελίδα νὰ δεῖς τί ἀποτέλεσμα ἔφερε στὸ γήπεδο ἡ «Σέ-
φηλντ» τὸ Σάββατο. «Εἶμαι ὁ φύλακας τοῦ ἀδερφοῦ μου;»
Φυσικὰ ὄχι. Γιατί ἐκλέγουμε τοὺς βουλευτὲς; ἢ τοὺς διευ-
θυντὲς στὰ σχολεῖα; ἢ τοὺς παπάδες; ἢ τὸ Στρατό; Μπορεῖ
νὰ ὑπάρχει τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα στὸ κάτω-κάτω...
τὸ ἀμάρτημα τῆς ἐκλογῆς. Ἄν τὸ Σάμμερχιλ ἔχει κάποιο
μῆνυμα, αὐτὸ εἶναι: Δὲ θὰ ἐκλέξεις. Πολέμησε τὴν ἀρρώ-
στια τοῦ κόσμου ὄχι μὲ φάρμακα, ὅπως τὰ ἡθικὰ διδάγμα-
τα καὶ οἱ τιμωρίες, ἀλλὰ μὲ φυσικὰ μέσα — τὴν ἐπιδοκι-
μασία, τὴν τρυφεράδα, τὴν ἀνοχή... Διστάζω νὰ χρησι-
μοποιήσω τὴ λέξη ἀγάπη, γιατί ἔχει σχεδὸν κατατῆσει μιὰ
θρώμικη λέξη, ὅπως τόσες πολλὲς ἄλλες τίμιες καὶ καθαρές
ἀγγλοσαξονικὲς λέξεις μὲ τέσσερα γράμματα.

A. Σ. Νήλ

Εισαγωγή

Στην ψυχολογία κανείς δεν ξέρει πολλά. Οι εσωτερικές δυνάμεις της ζωής του ανθρώπου μας είναι ακόμα κατά μέγα μέρος άγνωστες.

Από τότε που η μεγαλοφυΐα του Φρόντλ τής έδωσε ζωή, η ψυχολογία προχώρησε πολύ. Όσο εξοικονομεί να είναι μια νέα επιστήμη που ακόμη χαρτογραφεί τις άκτες μιας άγνωστης ήπειρου. Πιθανό ύστερα από πενήντα χρόνια οι ψυχολόγοι να γελούν με τη σημερινή μας άγνοια.

Από τότε που εγκατέλειψα την παιδαγωγική και καταπιάστηκα με την ψυχολογία του παιδιού, είχα να κάνω με παιδιά όλων των κατηγοριών, με έμπρηστές, κλέφτες, ψευ-τες, νυχτοουρουντα και δξύθυμα παιδιά. Μακρόχρονη έντα-τική εργασία στην άγωγή του παιδιού με έπεισε ότι γνωρίζω σχετικά πολύ λίγα για τις δυνάμεις που καθορίζουν τη ζωή. Από την άλλη πλευρά είμαι πεπεισμένος πως γονείς που έχουν ασχοληθεί μόνο με τα δικά τους παιδιά, γνωρίζουν πολύ λιγότερα από μένα.

Για τούτο άπειθύνομαι στους γονείς, γιατί πιστεύω πως ένα δύσκολο παιδί γίνεται δύσκολο σχεδόν πάντα από κακή μεταχείριση στο ίδιο του το σπίτι.

Ποιό είναι τó έργο της ψυχολογίας; Προτείνω τόν όρο *θεραπεία*. Αλλά τί είδους θεραπεία; Φυσικά δέν επιθυμώ να θεραπευτώ από την προτίμησή μου για τó πορτοκαλί ή τó μαύρο χρώμα· επίσης δέν επιθυμώ να θεραπευτώ από τή χαρά που μου δίνει τó κάπνισμα ή ένα μπουκάλε μπύρα. Κανένας δάσκαλος δέν έχει τó δικαίωμα να θεραπεύσει ένα παιδί κάνοντάς το να μη θορυβεί όταν παίζει τύμπανο. Η μόνη θεραπεία που επιτρέπεται είναι ή θεραπεία τής δυστυχίας.

Ένα δύσκολο παιδί είναι ένα δυστυχισμένο παιδί. Βρί-

σκεται σὲ ἀγώνα μὲ τὸν ἑαυτοῦ καὶ συνεπῶς θρίσκειται σ' ἀνειρήνευτο ἀγώνα μὲ τὸ γύρω του κόσμο.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς δύσκολους ἐνήλικες. Ποτὲ εὐτυχησμένος ἄνθρωπος δὲν ἔγινε ταραξίας οὔτε κήρυξε πόλεμο οὔτε λυντσάρησε ποτὲ Νέγρο. Μία εὐτυχησμένη γυναίκα δὲν τρώγεται μὲ τὸν ἄντρα της καὶ τὰ παιδιὰ της. Καθένας εὐτυχησμένος ἄντρας δὲ γίνεται ποτὲ ληστής ἢ λωποδύτης. Ποτὲ εὐτυχησμένος πραιστάμενος δὲν κάνει ἀφόρητη τὴ ζωὴ τῶν ὑφισταμένων του.

Ὅλα τὰ ἐγκλήματα, ὅλα τὰ μίση, ὅλοι οἱ πόλεμοι, μόνο στὴν ἔλλειψη εὐτυχίας μποροῦν νὰ ἀναχθοῦν. Τὸ βιβλίον αὐτὸ προσπαθεῖ νὰ δείξει πῶς οἱ ἄνθρωποι γίνονται δυστυχησμένοι, πῶς διαταράσσεται ἡ ζωὴ τους καὶ πῶς τὰ παιδιὰ μποροῦν νὰ ἀνατραφοῦν ἔτσι ὥστε μεγάλο μέρος αὐτῆς τῆς δυστυχίας νὰ μὴν προβάλλει ποτὲ στὴ ζωὴ τους.

Ἡέρα ἀπ' αὐτό, τοῦτο τὸ βιβλίον εἶναι ἡ ἱστορία ἑνὸς σχολείου — τοῦ Σάμμερχιλ (Summerhill) — στὸ ὁποῖο θεραπεύτηκαν παιδιὰ δυστυχησμένα καὶ — τὸ σπουδαιότερο — ἐκπαιδεύτηκαν ὥστε νὰ εἶναι εὐτυχησμένοι ἄνθρωποι.

Α. Σ. Νήλ.

I

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΑΜΜΕΡΧΙΑ

Ἡ ἰδέα τοῦ Σάμμερχιλ

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορία ἐνὸς μοντέρνου σχολείου — τοῦ Σάμμερχιλ.

Τὸ Σάμμερχιλ ἰδρύθηκε τὸ 1921. Τὸ σχολεῖο βρίσκεται στὸ χωριὸ Leiston τῆς κομητείας Suffolk, περίπου 100 χιλιόμετρα ἀπ' τὸ Λονδίνο.

Λίγα λόγια γιὰ τοὺς μαθητὲς τοῦ Σάμμερχιλ. Μερικὰ παιδιὰ ἔρχονται στὸ Σάμμερχιλ ἀπ' τὸν πέμπτο κίβλας χρόνου τῆς ἡλικίας τους, ἐνῶ ἄλλα ὅταν εἶναι ἤδη στὸ δέκατο πέμπτο. Γενικὰ οἱ μαθητὲς μένουν ἐδῶ μέχρι τὸ δέκατο ἔκτο χρόνο τῆς ἡλικίας τους. Στὸ σχολεῖο ἔχουμε κατὰ μέσο ὄρο γύρω στὰ εἰκοσιπέντε ἀγόρια καὶ εἴκοσι κορίτσια. Τὰ παιδιὰ χωρίζονται σὲ τρεῖς ομάδες, κατὰ ἡλικία: ἀπὸ πέντε ὡς ἑπτὰ χρονῶν, ἀπὸ ὀχτῶ ὡς δέκα χρονῶν καὶ ἀπὸ ἔντεκα ὡς δεκαπέντε.

Κατὰ κανόνα ἔχουμε ἀρκετὰ παιδιὰ ἀπὸ ἄλλες χώρες. Τώρα (1968) ἔχουμε ἐδῶ δυὸ μαθητὲς ἀπ' τὴν σκανδιναβικὴς χώρες καὶ 44 ἀπὸ τὴν Ἀμερική.

Οἱ μαθητὲς χωρίζονται σὲ ομάδες κατὰ ἡλικία καὶ κάθε ομάδα ἔχει ἐπικεφαλῆς μιὰ γυναίκα, τὴ λεγόμενὴ ὀμαδικὴ μητέρα. Τὰ μικρὰ παιδιὰ κατοικοῦν σὲ πέτρινα οἶκια, τὰ μεγαλύτερα σὲ παράγκες. Μονὰ δωμάτια ὑπάρχουν μόνο γιὰ μερικὰ ἀπ' τὰ μεγάλα παιδιὰ. Τ' ἀγοράκια κοιμοῦνται συνήθως ἀνὰ τρία ἢ τέσσερα σὲ κάθε δωμάτιο. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ κορίτσια. Τὰ παιδιὰ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ ὑπόκεινται σὲ ἔλεγχο καὶ κανένας δὲ συγυρίζει τὰ δωμάτιά τους. Τὰ ἀναλαβαίνουν μόνα τους. Κανένας δὲν τοὺς λείει τί θὰ φορέσουν· μποροῦν νὰ φορέσουν ἀνάλογα μὲ τὴν περίπτωσιν, ὅ,τι θέλουν.

Οἱ ἐφημερίδες τὸ ὄνομασαν «Σ χ ο λ ε ἰ ο ὀ π ο υ κ ά γ ε ι κ α θ έ ν α ς ὀ , τ ι θ έ λ ε ι » καὶ τοὺς μα-

θητές του, ἀγέλη ἀγρίων, στους οποίους νόμος και καλή συμπεριφορά είναι άγνωστα.

Γράφοντας όσίσσο την ιστορία του Σάμμερχιλ πρέπει να μείνω όσο το δυνατό πιστός στην αλήθεια. Το ότι θα είμαι κάπως προκατειλημμένος, είναι φυσικό. Όμως θα προσπαθήσω να εκθέσω όχι μόνο τα πλεονεκτήματα του Σάμμερχιλ, αλλά και τα μειονεκτήματά του. Τα πλεονεκτήματά του είναι πλεονεκτήματα υγιών, ελεύθερων παιδιών των οποίων η ζωή δεν είναι δηλητηριασμένη από φόβο και μίσος.

Είναι φανερό ότι ένα σχολείο που, διψασμένα για δράση παιδιά, τα αναγκάζει να καθήσουν στα θρανία και τα διδάσκει κυρίως πράγματα άχρηστα, είναι ένα κακό σχολείο. Είναι καλό μόνο για κείνους που πιστεύουν σ' αυτό το είδος του σχολείου, για κείνους τους μη δημιουργικούς πολίτες που θέλουν πειθήνια, όκνα παιδιά κατάλληλα να ταιριάσουν σε μιá κοινωνία, τής οποίας κριτήριο επιτυχίας είναι το χρήμα.

Το Σάμμερχιλ άρχισε σαν ένα πείραμα. Σήμερα δεν είναι πιá πείραμα. Είναι ένα σχολείο που χρησιμεύει για παράδειγμα σ' άλλα σχολεία' γιατί το Σάμμερχιλ απέδειξε ότι η έλευθερία κάνει θαύματα.

"Όταν η πρώτη σύζυγός μου κι εγώ ιδρύαμε το σχολείο, μας κατείχε βασικά: να κάνουμε το σχολείο κατ'άλληλο για τα παιδιά — κι όχι τα παιδιά κατάλληλα για το σχολείο.

Είχα ήδη διδάξει αρκετά χρόνια σε κοινά σχολεία και ήξερα καλά τις μεθόδους των σχολείων αυτών. Ήξερα πώς δεν ήταν σωστές. Δεν ήταν σωστές γιατί βασίζονταν στις αντιλήψεις ενήλικων για το πώς πρέπει να είναι ένα παιδί και πώς πρέπει να μαθαίνει. Ήταν μέθοδοι που προέρχονταν από το παρελθόν εκείνο, όπου η ψυχολογία ήταν μιá άγνωστη επιστήμη ακόμα.

Σεκινήσαμε λοιπόν να φτιάξουμε ένα σχολείο, στο οποίο τα παιδιά θα έπρεπε να έχουν την έλευθερία, να είναι αυτά που ήταν. Για να πετύχουμε αυτό έπρεπε να παραιτηθούμε

από κάθε παιθαρχικό μέτρο, από κάθε άσκηση ψυχολογικού έπηρεασμού, από κάθε προτροπή, από κάθε ήθικη και θρησκευτική διδασκαλία. Μερικοί μας αποκάλεσαν γενναίους, αλλά γι' αυτό βασικά δε χρειαζόταν θάρρος. Έκεινο που χρειαζόταν το διαθέταμε: την ακλόνητη πίστη πώς το παιδί όχι μόνο δεν είναι κακή, αλλά αντίθετα είναι μιá καλή ύπαρξη. Στή σαραντάχρονη σχεδόν εργασία μας ποτέ έτούτη ή πίστη μας δεν κλονίστηκε' απεναντίας μάς έγινε πεποίθηση.

Κατά την άποψή μου, το παιδί είναι από τή φύση του έφοδιασμένο με λογική και ρεαλισμό. Άφημένο στον έαυτό του, χωρίς τις όποιεσδήποτε προτροπές των μεγάλων, θα προχωρήσει όσο του επιτρέπουν οι δυνάμεις του. Κατά συνέπεια, το Σάμμερχιλ είναι ένα σχολείο στο οποίο τα παιδιά που έχουν έμφυτη ικανότητα και θέλουν να μορφωθούν μορφώνονται, ενώ εκείνα που δεν μπορούν να γίνουν παρά όδοκαθαριστές, γίνονται όδοκαθαριστές. Μέχρι τώρα απ' το σχολείο μας δεν έγινε κανένας όδοκαθαριστής. Το λέω αυτό χωρίς κομπασμό, γιατί προτιμώ ένα σχολείο που δγάζει εύτυχιμένους όδοκαθαριστές παρά νευρωτικούς σοφούς.

Τί είναι τέλος πάντων αυτό το Σάμμερχιλ; Λοιπόν, η συμμετοχή στο μάθημα είναι προαιρετική. Τα παιδιά μπορούν να πάνε για μάθημα, μπορούν όμως και να μήν πάνε — και μάλιστα για χρόνια, αν το θέλουν. Υπάρχει πρόγραμμα διδασκαλίας — αλλά μόνο για τους δασκάλους.

Τα παιδιά παρακολουθούν μαθήματα ανάλογα με την ηλικία τους, καμιά φορά όμως και ανάλογα με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά τους. Δεν έχουμε νέες μεθόδους διδασκαλίας, γιατί πιστεύουμε ότι το μάθημα αυτό καθαυτό δεν παίζει και μεγάλο ρόλο. "Αν ένα σχολείο έχει μιá ειδική μέθοδο για να διδάξει την τέλεια διαίρεση, είναι πολύ άσημαντο καθαυτό — γιατί η διαίρεση δεν έχει σημασία παρά για κείνους που θέλουν να τή μάθουν. "Ένα παιδί που θέλει να τή μάθει, θα τή μάθει όπωσδήποτε — και είναι άδιάφορο με ποιá μέθοδο θα τή μάθει.

Μαθητές που έρχονται στο Σάμμερχιλ στην ηλικία του

νηπιαγωγείου, παίρνουν απ' την αρχή μέρος στο μάθημα. Παιδιά που έρχονται σε μᾶς από άλλα σχολεία, όρκίζονται συχνά πώς δέν πρόκειται νά ξαναπατήσουν σε σχολική αΐθουσα. Παΐζουν, κάνουν ποδήλατο, ένοχλοϋν άλλους στην έργασία τους, αλλά μακριά από μάθημα. Σε μερικές περιπτώσεις αυτό κρατάει μήνες. Ο χρόνος τής «ανάρρωσης» έξαρτάται από τή δύναμη τοϋ μίσους με τó όποιο τά φόρτωσε τó προηγούμενο σχολείο. Τó ρεκόρ τó κατέχει ένα κορίτσι που ήρθε σε μᾶς από μία σχολή Καλογραιών και τεμπέλιαξε τρία δλόκληρα χρόνια. Κατά μέσο όρο, ή άποχή από τά μαθήματα κρατάει τρεις μήνες, μέχρι πού τó παιδί νά συνέλθει.

Όποιος είναι ξένος πρós τή δική μας αντίληψη περιέλευθρίας, θά διερωτηθεΐ ίσως τί είδους τρελάδικο είναι αυτό, μέσα στο όποιο τά παιδιά μπορούν, άν θέλουν, νά παΐζουν δλόκληρη τή μέρα. Πολλοί μεγάλοι λένε: «Άν με είχαν στείλει σ' ένα τέτοιο σχολείο, δέ θά κατάφερα ποτέ τίποτα». Άλλοι λένε: «Αυτά τά παιδιά θά όρθοϋν σε πολύ δύσκολη θέση, όταν θά χρειαστεί νά ανταγωνιστοϋν με άλλα, τά όποια παρακινήθηκαν νά μάθουν».

Θυμάμαι τόν Ίάκωβο πού μᾶς άφησε στα δεκαεφτά του χρόνια, για νά έργαστεί σ' ένα έργοστάσιο κατασκευής μηχανών. Κάποια μέρα έστειλε ó διευθυντής νά τόν φωνάξουν στο γραφείο του: «Έσεις δέν είστε ó νεαρός απ' τó Σάμμερχιλ;» τόν ρώτησε. «Θά έπιθυμούσα νά μάθω ποιά είναι ή γνώμη σας για τή μόρφωση πού πήρατε εκεί τώρα πού είστε μαζί με νέους από άλλα σχολεία. Άν υποθέσουμε ότι θά μπορούσατε νά διαλέξετε, πού θά πηγαίνατε, στο Ήτον ή στο Σάμμερχιλ;»

«Στο Σάμμερχιλ, φυσικά», είπε ó Ίάκωβος.

«Τί τó καλύτερο έχει τó Σάμμερχιλ από τ' άλλα σχολεία;»

«Ο Ίάκωβος έξυσε λίγο τó κεφάλι του. «Ξέρω 'γώ», είπε σιγανά. «Νομίζω πώς εκεί άποκτάει κανένας τó συναίσθημα τής απόλυτης αυτοπεποίθησης.»

«Ναι», είπε ξερά ó διευθυντής. «Αυτό πρόσεξα κι εγώ,

μόλις μπήκατε στο γραφείο μου.»

«Πώ, πώ, τί έκανα!», είπε γελώντας ó Ίάκωβος. «Συχωρείστε με, παρακαλώ, πού σας έδωσα αυτή τήν εντύπωση.»

«Όχι», είπε ó διευθυντής. «Μού άρεσε. Οι περισσότεροι άνθρωποι πού τούς καλώ στο γραφείο μου, έχουν μία νευρικότητα, και τó βλέπεις πώς δέν αισθάνονται άνετα. Έσεις μπήκατε μέσα σαν ένας όμοίός μου. Και τώρα, σε πού τμήμα έπιθυμείτε νά μετατεθεΐτε;»

Η ιστορία τούτη δείχνει, ότι ή μάθηση, αυτή καθαυτή, δέν έχει τóση σημασία όση ó χαρακτήρας και ή προσωπικότητα. Ο Ίάκωβος άπέτυχε στις εισαγωγικές έξετάσεις τοϋ Πανεπιστημίου, γιατί μισούσε τή μάθηση από τά βιβλία. Τó ότι δέν ήξερε τó έργο τοϋ Λάμπ ή γαλλικά δέ στάθηκε έμπόδιο στη ζωή του. Είναι σήμερα ένας πολύ επιτυχημένος μηχανικός.

Παρ' όλα αυτά στο Σάμμερχιλ διδάσκονται πολλά πράγματα. Είναι πιθανό μία ομάδα δικών μας δωδεκάχρονων παιδιών νά μήν μπορεί νά συναγωνιστεί με τις αντίστοιχες τάξεις άλλων σχολείων στη γραφή ή στην όρθογραφία, ή στα κλάσματα. Αντίθετα, σ' ένα διαγωνισμό πού θά άπαιτούσε πρωτοτυπία, οι δικοί μας θά τσάκιζαν τούς άλλους.

Σε μᾶς δέ γίνονται διαγωνισμοί, αλλά σ' άστεία διαγώνων καμιά φορά μικροεξετάσεις. Μιά τέτοια φορά, λ.χ., έθεσα τις ακόλουθες έρωτήσεις:

Π ο υ θ ρ ι σ κ ε τ α ι : ή Μ α δ ρ ι τ η , τ ο γ η σ ι , Π έ μ π τ η , τ ο χ τ έ ς , ά γ ά π η , δ η μ ο κ ρ α τ ί α , μ ί σ ο ς , τ ο κ α τ σ α β ί δ ι μ ο υ ; (Γιά τήν τελευταία έρώτηση δέν πήρα δυστυχώς καμιά σωστή άπάντηση.)

Π έ σ τ ε τ ί σ η μ α ί ν ο υ ν ο ι λ έ ξ ε ι ς π ο υ ά κ ο λ ο υ θ ο υ ν (ó αριθμός στην παρένθεση δηλώνει πόσες σημασίες περιμένω για κάθε λέξη): Χ έ ρ ι (3) ... μόνο δυό μαθητές δήλωσαν σωστά τήν τρίτη σημασία: «μ έ τ ρ ο μ ε γ έ θ ο υ ς γ ι ά ά λ ο γ α». Ο ρ ε ί χ α λ κ ο ς (4) ... μ έ τ α λ λ ο , μ ά γ σ υ -

λο, ἀνώτατος ἀξιωματικὸς τοῦ στρατοῦ, μέρος τῆς ὀρχήστρας.

Μεταφράστε στὴ γλῶσσα τοῦ Σάμμερχιλ τὸ μονόλογο τοῦ Ἀμλετ «Νὰ ζεῖ κανεὶς ἢ νὰ μὴ ζεῖ».

Σ' αὐτὲς τὶς ἐρωτήσεις δὲν ἀναμενόταν φυσικὰ σοβαρὴ ἀπάντηση καὶ τὰ παιδιὰ τὶς διασκέδασαν ἀρκετὰ. Οἱ νεοφερμένοι, γενικά, δὲν ἔφταναν στὶς ἀπαντήσεις τοὺς μαθητὲς ποὺ εἶχαν μπῆ στὸ πνεῦμα τοῦ σχολείου, ὄχι ἐπειδὴ ἦταν λιγότερο ἔξυπνοι, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἦταν συνηθισμένοι σὲ σοβαρὲς ἐρωτήσεις καὶ στὰ εὐκόλα τὰ ἔχαναν.

Αὐτὰ γιὰ τὴν πλευρὰ τοῦ μαθήματος μὲ μέσο τὸ παιχνίδι. Ὅλες τὶς ὥρες ἐργάζονται πολὺ. Τὸ νὰ λείψει ἓνας δάσκαλος μιὰ ὥρα, γιὰ ἓναν ὁποιοδήποτε λόγο, εἶναι γιὰ τοὺς μαθητὲς συνήθως μεγάλη ἀπογοήτευση.

Ὁ Δαυὶδ, ἓνα παιδάκι ἑννέα χρονῶν, ἔπρεπε νὰ ἀπομνησθεῖ γιατί εἶχε δυνατὸ βήχα. Ἐκλαιγε καὶ διαμαρτυροῦταν: «Θὰ χάσω τὸ μάθημα γεωμετρίας τοῦ Ρότζερ.» Ὁ Δαυὶδ ἦταν σχεδὸν ἀπὸ βρέφος στὸ Σάμμερχιλ. Τὸ μάθημα ἦταν μιὰ ἀνάγκη γι' αὐτόν. Τώρα διδάσκει μαθηματικὰ στὸ πανεπιστήμιό τοῦ Λονδίνου.

Πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια, σὲ μιὰ σχολικὴ συνέλευση (ὅπου ψηφίζονται ὅλοι οἱ σχολικοὶ κανονισμοὶ καὶ ὅπου κάθε μαθητὴς καὶ κάθε δάσκαλος ἔχουν ἀπὸ μιὰ ψήφο) προτάθηκε ἀπὸ κάποιον νὰ τιμωρηθεῖ ἓνας μαθητὴς ποὺ ἔκανε κάποια ζημιὰ, μὲ μιὰς ἐβδομάδας ἀποκλεισμὸ ἀπ' τὰ μαθήματα. Τὰ ἄλλα παιδιὰ διαμαρτυρήθηκαν ἐπίμονα ἐνάντια στὴν τιμωρία, γιατί τὴ θεώρησαν πολὺ αὐστηρή.

Ἐμεῖς οἱ δάσκαλοι τοῦ Σάμμερχιλ ἀντιπαθοῦμε κάθε εἶδος ἐξετάσεις. Οἱ ἐξετάσεις γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ στὸ πανεπιστήμιό εἶναι γιὰ μᾶς ἓνας σταυρὸς τοῦ μαρτυρίου. Δὲν μπορούμε ὅμως νὰ ἀρνηθοῦμε νὰ διδάξουμε στὰ παιδιὰ τὰ προβλεπόμενα γιὰ τὶς ἐξετάσεις μαθήματα. Ὅσο θὰ ἰσχύουν αὐτοὶ οἱ κανονισμοὶ γιὰ τὶς ἐξετάσεις, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ συμμορφωνόμαστε. Οἱ δάσκαλοι στὸ Σάμμερχιλ εἶναι πάντα σὲ θέση νὰ διδάξουν ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὶς ἐξετά-

σεις.

Βέβαια δὲ χρειάζεται νὰ περάσουν ὅλοι οἱ μαθητὲς αὐτὲς τὶς ἐξετάσεις — μόνο ἐκεῖνοι ποὺ θέλουν νὰ πάνε στὸ Πανεπιστήμιό. Καὶ σ' αὐτὰ τὰ παιδιὰ δὲ μοιάζει νὰ τοὺς πέφτουν καὶ τόσο δύσκολες αὐτὲς οἱ ἐξετάσεις. Οἱ περισσότεροι ἀρχίζουν περίπου ἀπ' τὰ δεκατέσσερά τους νὰ προτοιμάζονται σοβαρὰ γι' αὐτὲς καὶ θγάζουν ὅλη τὴν ὕλη σὲ τρία περίπου χρόνια. Φυσικά, δὲν πετυχαίνουν ὅλοι πάντα μὲ τὴν πρώτη, ἀλλὰ τὸ πιὸ σπουδαῖο εἶναι ὅτι ξαναπροσπαθοῦν ἀκόμα μιὰ φορά.

Τὸ Σάμμερχιλ ἔχει, κατὰ πάσα πιθανότητα, τοὺς πιὸ εὐτυχημένους μαθητὲς τοῦ κόσμου. Ἀργόσχολοι δὲν ὑπάρχουν σὲ μᾶς, καὶ σπάνια παρουσιάζεται περίπτωση νοσταλγίας. Φασαρίες γίνονται πολὺ σπάνια. Μαλώματα γίνονται, φυσικά, ἀλλὰ σπάνια ἔτυχε νὰ δῶ καθγὰ σὰν αὐτοὺς ποὺ κάναμε ἐμεῖς παιδιὰ. Σπάνια ἀκούω μαθητὴ νὰ κλαίει, γιατί στὰ παιδιὰ, ὅταν εἶναι ἐλεύθερα, δὲ συσσωρεύεται τὸ μίσος, ὅπως στὰ παιδιὰ τὰ καταπιεσμένα. Τὸ μίσος γεννάει μίσος καὶ ἡ ἀγάπη γεννάει ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη σημαίνει ἀναγνώριση γιὰ τὸ παιδί καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ σπουδαῖο γιὰ κάθε σχολεῖο. Ὅποιος τιμωρεῖ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ βρίζει, αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μὲ τὸ μέρος τους. Τὸ Σάμμερχιλ εἶναι ἓνα σχολεῖο, στὸ ὁποῖο τὸ παιδί αἰσθάνεται ἀναγνωρισμένο.

Φυσικά αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς ἐμεῖς ἔχουμε ξεπεράσει κάθε ἀνθρώπινη ἀδυναμία. Κάποια ἀνοιξη, μοῦ πῆρε ἀρκετὲς ἐβδομάδες γιὰ νὰ φυτέψω πατάτες. Ὅταν τὸν Ἰούνιο διαπίστωσα πὼς ὀχτὼ πατατόριζες ἦταν ξεριζωμένες, ἔκανα μεγάλη φασαρία. Ὅσοσο ὁ καθγὰς ποὺ ἔκανα ἐγὼ ἦταν ἐντελῶς ἄλλο πράγμα ἀπὸ τὸν καθγὰ ποὺ θὰ ἔκανε ἓνας αὐταρχικὸς παιδαγωγός. Ὁ καθγὰς ὁ δικός μου ἦταν γιὰ τὶς πατάτες ἐνῶ ἓνας αὐταρχικὸς δάσκαλος θὰ δημιουργοῦσε θέμα ἠθικῆς — καλὸ καὶ κακὸ. Ἐγὼ δὲν εἶπα ὅτι ἦταν κακὸ νὰ μοῦ κλέβουν τὶς πατάτες μου — δὲν ἔθεσα ζήτημα καλοῦ ἢ κακοῦ — τὸ θέμα ἦταν οἱ πατάτες μου. Οἱ πατάτες ἦταν δικές μου καὶ κανεὶς δὲν ἔπρεπε νὰ τὶς πειρά-

ξει. Ἐλπίζω ἡ διαφορά νὰ εἶναι φανερή.

Ἐπιτρέψτε μου νὰ τὸ διατυπώσω ἀλλιῶς. Γιὰ τὰ παιδιά δὲν εἶμαι μιὰ ἐξουσία μπροστὰ στὴν ὁποία πρέπει νὰ τρέμουν. Βρίσκομαι στὴν ἴδια βαθμίδα μ' αὐτά, κι ὅταν φωνάζω γιὰ τίς πατάτες μου, δὲ σημαίνει γι' αὐτὰ τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸ θυμὸ ἐνὸς μαθητῆ γιὰ τὴ σκασιμένη σαμπρέλα τοῦ ποδηλάτου του. Ὅταν κανένας βρίσκεται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὸ παιδί, τότε δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ μαλώνει μαζὶ του.

Ἄλλὰ μπορεῖ κάποιος νὰ πεῖ: «Αὐτὰ ὅλα εἶναι ἀνοησίες. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἰσότητα. Ὁ Neill εἶναι τὸ ἀφεντικό' αὐτὸς εἶναι δυνατότερος καὶ ἐξυπνότερος.» Αὐτὸ εἶναι θέβαια σωστό. Εἶμαι τὸ ἀφεντικό καί, ἂν τὸ σχολεῖο ἔπιανε ποτὲ φωτιά, σὲ μένα θὰ τρέχανε τὰ παιδιά. Ξέρουν ὅτι εἶμαι δυνατότερος καὶ ξέρω πὺδ πολλά. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει τίποτα ὅταν τὰ συναντῶ στὸ χῶρο τῆς δικῆς τους δικαιοδοσίας, στὸν πατατόκηπο, ἄς πούμε.

Ὅταν ὁ πεντάχρονος Βασίλης μοῦ εἶπε νὰ φύγω ἀπὸ τὸ πάρτυ τῶν γενεθλίων του, γιατί δὲν ἤμουν καλεσμένος, ἔφυγα ἀμέσως. Ὁ Βασίλης θὰ ἔκανε ἀκριβῶς τὸ ἴδιο, ἂν ἐρχόταν στὸ δωμάτιό μου καὶ τὸν ἔδιωχνα. Δὲν εἶναι πολὺ ἀπλὸ νὰ ἐξηγήσεις αὐτὴ τὴ σχέση μεταξύ μαθητῆ καὶ δασκάλου, ἀλλὰ κάθε ἐπισκέπτης τοῦ Σάμμερχιλ ξέρεῖ τί ἐννοῶ ὅταν ὀνομάζω αὐτὴ τὴ σχέση ἰδανική. Αὐτὸ τὸ προσέχει κανένας καὶ στὴ στάση ὅλου τοῦ προσωπικοῦ. Ὁ δάσκαλος* τῆς Χημείας Ροῦντ εἶναι γιὰ ὅλους ὁ Ντέρεκ. Ἄλλα μέλη τοῦ προσωπικοῦ εἶναι ὁ Χάρρυ, ἡ Οὐόλα καὶ ἡ Δάφνη. Ἐγὼ εἶμαι ὁ Νήλ καὶ ἡ μαγεύτρια εἶναι ἡ Ἐσθήρ.

Στὸ Σάμμερχιλ ὅλοι ἔχουν ἴσα δικαιώματα. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μοῦ καθήσει στὸ σθέρκο, ὅπως κι ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ πάρω εὐκόλα καὶ νὰ χρησιμοποιήσω τὸ ποδήλατο ἐνὸς παιδιοῦ, χωρὶς τὴν ἄδειά του. Σὲ κάθε σχολικὴ συνέλευση ἡ

* Μὲ τὸν ὄρο δάσκαλος ἀναφέρεται κι ὁ καθηγητῆς γυμνασίου. Τὸν ὄρο καθηγητῆς (Professor) χρησιμοποιοῦν μόνο προκειμένου γιὰ καθηγητὲς Πανεπιστημίου.

ψηφός ἐνὸς ἐξάχρονου παιδιοῦ ἔχει τὴν ἴδια βαρύτητα μὲ τὴ δική μου ψηφός.

Οἱ τετραπέρατοι θὰ ποῦν ἴσως: «Μὲ τὸν τρόπο ποῦ ψηφίζετε, στὴν πράξη, μόνο ἡ ψηφός τῶν μεγάλων ὑπολογίζεται, γιατί προτοῦ τὸ ἐξάχρονο παιδί σηκώσει τὸ χέρι του, περιμένει νὰ δεῖ πῶς ψηφίσατε ἐσεῖς. Θὰ ἤθελα νὰ ἦταν ἔτσι, γιατί πάρα πολλές ἀπὸ τίς δικές μου προτάσεις ἀπορρίπτονται. Τὰ ἐλεύθερα παιδιά δὲν ἐπηρεάζονται τόσο εὐκόλα. Γιατὶ ἀπλούστατα δὲ φοβοῦνται. Καὶ αὐτὸ εἶναι ὅ,τι καλύτερο θὰ μπορούσε νὰ προσφερθεῖ σ' ἓνα παιδί.

Τὰ παιδιά μας δὲ φοβοῦνται τὸ προσωπικό. Μιὰ ἀπὸ τίς σχολικὲς μας διατάξεις λέει ὅτι τὰ θράδρια, μετὰ ἀπὸ τίς δέκα, πρέπει νὰ ὑπάρχει ἡσυχία στὸ διάδρομο τοῦ πάνω πατώματος. Μιὰ θραδιά, κατὰ τίς ἔντεκα ἐπάνω γινόταν μαξιλαροπόλεμος. Ἐγραφα καὶ χρειαζόμουν ἡσυχία. Πῆγα λοιπὸν ἐπάνω, γιὰ νὰ διαμαρτυρηθῶ. Καὶ ἐνῶ ἀνέβαινα, ἄκουσα πατήματα καὶ στὴ στιγμή ὁ διάδρομος ἄδειασε καὶ κυριάρχησε πάλι ἡσυχία. Ξαφνικὰ ἄκουσα μιὰ ἀπογοητευμένη φωνή νὰ λέει: «Ἄντε μωρέ, ὁ Neill ἦταν», καὶ τὸ παιχίδι ξανάρχισε. Ὅταν ὅμως τοὺς ἐξήγησα ὅτι ἔγραφα ἓνα διβλίο, τὰ παιδιά ἔδειξαν κατανόηση καὶ ὑποσχέθηκαν νὰ εἶναι ἡσυχά. Τρέχανε στὸ διάδρομο, γιατί τοὺς φάνηκε πῶς ὁ ἐπόπτης μαθητῆς (ἓνας συμμαθητῆς τους) τοὺς κυνηγοῦσε.

Ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω ἰδιαίτερα τὴ σημασία τῆς ἀπουσίας τοῦ φόβου μπροστὰ στοὺς ἐνήλικες. Ἐνα ἐννιάχρονο παιδί θὰ ἔρθει νὰ μοῦ πεῖ ὅτι ὁ ἴδιος ἔσπασε ἓνα τζάμι. Ἐρχεται τὸ παιδί σὲ μένα γιατί δὲ φοβάται ὅτι θὰ μοῦ προκαλέσει θυμὸ καὶ ἀγανάκτηση. Μπορεῖ τὸ παιδί νὰ χρειαστεῖ νὰ πληρώσει τὸ τζάμι, ἀλλὰ δὲ χρειάζεται νὰ φοβάται ὅτι θὰ μπορούσα νὰ τοῦ ἀρχίσω τίς συμβουλές ἢ νὰ τὸ τιμωρήσω.

Πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια, παραιτήθηκε ἡ αὐτοδιοίκηση τῶν μαθητῶν καὶ κανένας δὲν ἦταν πρόθυμος νὰ βάλει ὑποψηφιότητα. Ἐγὼ τότε ἔβγαλα μιὰ ἀνακοίνωση: «Ἄφου δὲν ὑπάρχει Κυβέρνηση ἐδῶ, ἀνακηρύσσω, μὲ τοῦτο, τὸν ἑαυτὸ μου δικτάτορα. Ζήτω ὁ Neill.» Ἀμέσως ἀρχισε ἡ μπουρ-

μούρα και τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας μέρας ἦρθε στὸ γραφεῖο μου ὁ ἐξάχρονος Φοῖβος και μοῦ εἶπε: «Neill, ἔσπασα ἓνα τζάμι στὸ γυμναστήριο!»

Τοῦγενεφα νὰ φύγει. «Μὴ μ' ἀπασχολεῖς μὲ τέτοιες λεπτομέρειες!» τοῦ εἶπα. Ἔφυγε.

Μετὰ ἀπὸ λίγο ἦρθε πάλι και εἶπε ὅτι ἔσπασε και δευτερο τζάμι. Αὐτὴ τὴ φορά ἔγινα περίεργος και τὸν ρώτησα τί σήμαινε αὐτό.

«Δὲν τοὺς χωνεύω τοὺς δικτάτορες», εἶπε. «Και θέλω κάτι νὰ καταβροχθίσω.» (Ἀργότερα ἀνακάλυψα ὅτι ἡ ἀντιπολίτευση κατὰ τῆς δικτατορίας εἶχε ἐκδηλωθεῖ ἐνάντια στὴ μαγειρίσσα, ἡ ὁποία ἐκλείσειε στὰ γρήγορα τὴν κουζίνα και πῆγε στὸ σπίτι.)

«Και τί σκοπεύεις νὰ κάνεις τώρα;» τὸν ρώτησα.

«Νὰ σπάσω κι ἄλλα παράθυρα», ἦταν ἡ ὀργισμένη του ἀπάντηση.

«Ἐ! τότε συνέχισε», τοῦ εἶπα και συνέχισε.

Ὅταν ξαναγύρισε, δήλωσε ὅτι στὸ μεταξύ ἔσπασε δέκα ἑφτά τζάμια. «Ἄλλά», συνέχισε στὰ σοβαρά, «θὰ τὰ πληρώσω ὅλα».

«Ἀπὸ ποῦ;»

«Ἀπ' τὸ χαρτζιλίκι μου. Πόσο θὰ κρατήσῃ αὐτό;»

Ἐπολόγησα πάνω - κάτω τὰ ἔξοδα και εἶπα: «Δέκα περίπου χρόνια».

Γιὰ μιὰ στιγμὴ κατσούφιασε. Μετὰ εἶδα, ξαφνικά, τὸ πρόσωπό του νὰ φωτίζεται. «Ἄ», φώναξε, «δὲν ἔχω νὰ πληρώσω τίποτα.»

«Και τί γίνεται τότε μὲ τὴ διάταξη ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία;» ρώτησα. «Τὰ παράθυρα εἶναι δικὴ μου ἰδιοκτησία.»

«Τὸ ξέρω, ἀλλὰ κανόνες γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία δὲν ὑπάρχουν τώρα πιά. Οἱ νόμοι φτιάχνονται ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, κι ἐμεῖς κυβερνῶμε δὲν ἔχουμε τώρα.»

Ἴσως ἦταν ἡ ἐκπληξή μου ποὺ τὸν ἔκαμε νὰ προσθέσει: «Ἄλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ θὰ τὰ πληρώσω τὰ τζάμια.»

Δὲ χρειάστηκε, βέβαια, νὰ τὰ πληρώσει. Ὅταν λίγο και-

ρὸ ἀργότερα ἔδινε μιὰ διάλεξη στὸ Λονδίνο, διηγήθηκα αὐτὴ τὴν ἱστορία· στὸ τέλος μὲ πλησίασε ἓνας νέος ἄντρας και μοῦ ἔβαλε ἓνα χαρτονόμισμα στὸ χέρι. «Γιὰ τὰ τζάμια τοῦ διαβολοῦ», μοῦ εἶπε. Ἀκόμα δυὸ χρόνια ἀργότερα ὁ Φοῖβος μιλοῦσε γιὰ τὰ παράθυρά του και τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὰ εἶχε πληρώσει. «Θὰ πρέπει νὰ ἦταν θεόκοτος», ἔλεγε. «Δὲ μὲ γνώριζε καθόλου!»

Τὰ παιδιά πιάνουν εὐκολὰ συζήτηση μὲ ξένους, ὅταν δὲ γνωρίζουν τί θὰ πεῖ φόβος. Ἡ ἐπιφυλακτικότητα τῶν Ἄγγλων βασικά δὲν εἶναι παρὰ φόβος και γιὰ τὸν ἴδιο λόγο πιὸ σπαγγοραμμένοι εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἔχουν και τὸ πιὸ πολὺ χρῆμα. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ μαθητὲς τοῦ Σάμμερχιλ εἶναι ἀσυνήθιστα φιλικὸι σὲ ξένους ἐπισκέπτες γερμίζει μὲ ὑπερηφάνεια τοὺς συνεργάτες μου κι ἐμένα.

Βέβαια πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε πὼς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτες μας εἶναι ἐνδιαφέροντες γιὰ τὰ παιδιά. Οἱ πιὸ ἀνεπιθύμητοι ἐπισκέπτες εἶναι οἱ δάσκαλοι, πρῶτα - πρῶτα οἱ σοβαροὶ δάσκαλοι, ποὺ θέλουν νὰ δοῦν τὰ σχέδια και τὰ γραφτὰ τῶν μαθητῶν. Οἱ πιὸ καλοδεχόμενοι ἐπισκέπτες εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν κάτι νὰ διηγηθοῦν — γιὰ περιπέτειες και ταξίδια, ἢ, ἀκόμα καλύτερα, γιὰ ἀεροπλάνα. Ἐνας μποξέρ ἢ παίχτης τοῦ τένις γίνεται στὸ Σάμμερχιλ ἀμέσως τὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἀπεναντίας ἐπισκέπτες, ποὺ ἀρχίζουν τίς θεωρίες, δὲ βρίσκουν ἀκροατήριο.

Ἡ πιὸ συνηθισμένη παρατήρηση τῶν ἐπισκεπτῶν εἶναι πὼς στὸ Σάμμερχιλ δὲν μποροῦν νὰ ξεχωρίσουν τοὺς δασκάλους ἀπὸ τοὺς μαθητὲς. Αὐτὴ ἡ παρατήρηση εἶναι σωστὴ: σ' ἓνα σχολεῖο, ὅπου ἀναγνωρίζεται ἡ προσωπικότητα τῶν παιδιῶν, δάσκαλοι και μαθητὲς εἶναι ἓνα πράγμα. Ὁ δάσκαλος δὲν κάνει διαφορὰ σὰ δάσκαλος. Δάσκαλοι και μαθητὲς παίρνουν τὸ ἴδιο φαγητό, και γιὰ ὅλους ἰσχύουν οἱ ἴδιοι κανόνες τῆς κοινότητος. Τὰ παιδιά θὰ στενοχωριόντουσαν ἂν οἱ δάσκαλοι εἶχαν προνόμια.

Ἐνα διάστημα, ἔκανα στοὺς συνεργάτες μου κάθε ἑβδομάδα μιὰ δμιλία γιὰ ψυχολογικὰ θέματα. Τὰ παιδιά δυσνασχετοῦσαν πὼς αὐτό δὲν ἦταν σωστό. Ἄλλαξα λοιπὸν τὸ

πρόγραμμα διαλέξεων και επέτρεψα στα μεγαλύτερα από δώδεκα χρονών παιδιά να παρακολουθούν τις όμιλίες μου. Κάθε Τρίτη βράδυ γέμιζε το δωμάτιό μου από ζωηρούς νέους που δεν κάθονταν μουγγοί, αλλά έλεγαν ελεύθερα τη γνώμη τους. Τα παιδιά με παρακάλεσαν να τους μιλήσω για θέματα σαν τα παρακάτω: Το σύμπλεγμα κατωτερότητας, ή ψυχολογία της κλοπής, ή ψυχολογία του γκάγκστερ, ή ψυχολογία του άστειου, γιατί ο άνθρωπος έγινε ήθικολόγος; αναντισμός, ομαδική ψυχολογία. Είναι φανερό πως τέτοια παιδιά βγαίνουν στη ζωή με πλατιά γνώση του έαυτού τους και των άλλων.

Επισκέπτες, που έρχονται στο Σάμμερχιλ, ρωτούν συχνά: «Δε θα κατηγορήσει αργότερα το παιδί το σχολείο γιατί δε διδάχτηκε μουσική και μαθηματικά;» Η απάντηση είναι πως ο δικός μας νεαρός Μπετόβεν και ο Άινσταϊν δε θα έμποδιστούν απ' αυτό να ανακαλύψουν τους ιδιαίτερους επιστημονικούς τους τομείς.

Σκοπός της ύπαρξης του παιδιού είναι να ζήσει τη δική του ζωή — όχι μια ζωή όπως την καταλαβαίνουν οι άγχώδεις γονείς ή τη ζωή που ταιριάζει στο δάσκαλο, που πιστεύει ότι ξέρει τί είναι το καλύτερο. Το μόνο που κάνει μια τέτοια ανάμιξη και καθοδήγηση από την πλευρά των ενήλικων είναι να δημιουργήσει μια γενιά ρομπότ.

Δεν μπορούμε να εξαναγκάσουμε τα παιδιά να μάθουν μουσική ή οτιδήποτε άλλο χωρίς να τα μετατρέψουμε λίγο-πολύ σε άβουλους ενήλικες. Αυτοί γίνονται κομφορμιστές — πράγμα που είναι καλό για μια κοινωνία που χρειάζεται υπάκουους υπηρέτες, πίσω από άθλια γραφεία ή υπαλλήλους καταστημάτων, που φτάνουν μηχανικά κάθε πρωί με το συνοικιακό λεωφορείο των 7.30', μια κοινωνία με λίγα λόγια που στηρίζεται στους ταλαίπωρους άμους του φοβιτσιάρη ανθρώπακου — του μέχρι θανάτου συμβιβασμένου κομφορμιστή.

Μια ματιά στο Σάμμερχιλ

Επιτρέψτε μου να σας περιγράψω μια συνηθισμένη μέρα στο Σάμμερχιλ. Πρόγευμα μεταξύ 8.15' και 9 το πρωί. Δάσκαλοι και μαθητές παίρνουν το πρωινό από την κουζίνα και το φέρνουν μόνοι τους στο εστιατόριο. Τα κρεβάτια πρέπει να είναι έτοιμα ως τις 9.30', όποτε αρχίζει το μάθημα.

Στην αρχή κάθε τριμήνου τοίχοκολλιέται το πρόγραμμα. Ο δάσκαλος λ.χ. της Χημείας Ντέρεκ διδάσκει τη Δευτέρα στην πρώτη τάξη, την Τρίτη στη δεύτερη τάξη κλπ. Εγώ, σύμφωνα με ένα όμοιο πρόγραμμα, διδάσκω Άγγλικά και Μαθηματικά, ο Μώρις Γεωλογία και Ίστορία. Οι νεώτεροι μαθητές (από έφτά μέχρι έννιά) διδάσκονται κατά κανόνα το μεγαλύτερο μέρος του πρωινού από ένα και μόνο δάσκαλο, παρακολουθούν όμως και τις παραδόσεις των θετικών επιστημών ή των καλών τεχνών.

Οι μαθητές δεν είναι υποχρεωμένοι να παρακολουθούν το μάθημα. Όταν όμως ο Τζίμμυ δεν έρχεται τη Δευτέρα στην ώρα των Άγγλικών και μετά ξανάρχεται την Παρασκευή της επόμενης εβδομάδας, οι συμμαθητές του δίκαια τον κατηγορούν ότι καθυστερεί την εργασία και ανάλογα με την περίπτωση, αν λ.χ. είναι άδικαιολόγητος, τον κλείνουν έξω.

Το μάθημα κρατάει μέχρι τη 1 το μεσημέρι. Τα νήπια όμως και οι μικρότεροι γευματίζουν στις 12.30', ενώ οι δάσκαλοι και οι μεγαλύτεροι μαθητές τρώνε στις 1.30'. Το γεύμα γίνεται, για λόγους χώρου, σε δυο δόσεις.

Το απόγευμα είναι για όλους ελεύθερο. Τί κάνουν τα παιδιά το απόγευμα, δεν ξέρω ούτε κι εγώ. Εγώ εργάζομαι συνήθως στον κήπο και εκεί βλέπω καμιά φορά κανένα από τους μαθητές. Οι μικροί παίζουν τους κλέφτες και τους αστυνομούς. Μερικοί απ' τους μεγαλύτερους μαστορεύουν με μηχανές και ραδιόφωνα, άλλοι σχεδιάζουν ή ζωγραφίζουν. Όταν ο καιρός είναι καλός, οι μεγαλύτεροι ασχολούνται με

τά σπόρ. Μερικοί μαστορεύουν στο συνεργείο, διορθώνουν τα ποδήλατά τους, κατασκευάζουν θάρκες ή ψευτοπερίστροφα.

Στις 4 το απόγευμα έχει τσάι. Στις 5 αρχίζουν διάφορες απασχολήσεις. Οι μικρότεροι τους άρέσει να τους διαβάσει κάποιος κάτι. Οι μαθητές των μεσαίων ομάδων εργάζονται στο εργαστήριο καλών τεχνών: ζωγραφίζουν ή τυπώνουν ανάγλυφες παραστάσεις, προσπαθούν να πλέξουν καλάθια ή να φτιάξουν κάτι από δέρμα. Άκόμα και στην άγγειοπλαστική, συνηθίζεται, να απασχολείται δραστήρια μιá ομάδα. Το εργαστήριο της άγγειοπλαστικής φαίνεται πώς είναι ο πιο αγαπητός τόπος παραμονής πρωί και απόγευμα. Τα μεγαλύτερα παιδιά πάνε εκεί μετά τις 5. Στο ξυλουργείο και στο μηχανουργείο, τα θράδια, δλοι οι πάγκοι κι όλες οι μηχανές είναι απασχολημένες.

Τη Δευτέρα το θράδυ οι μαθητές πάνε σ' έναν κοντινό κινηματογράφο με χρήματα που παίρνουν απ' τους γονείς τους. Την Πέμπτη, που αλλάζει πρόγραμμα ο κινηματογράφος, όσοι έχουν χρήματα βλέπουν ακόμα ένα έργο.

Την Τρίτη το θράδυ γίνεται ή προγραμματισμένη για τους συνεργάτες μου και τους μεγαλύτερους μαθητές διάλεξη ψυχολογίας. Οι μικρότεροι; αυτή την ώρα, συγκεντρώνονται σε διάφορες ομάδες και διαβάζουν. Τετάρτη θράδυ, έχει χορός. Για τη μουσική έχουμε φροντίσει: διαθέτουμε μιá μεγάλη συλλογή δίσκων. Όλα τα παιδιά χορεύουν καλά. Μερικοί έπισκέπτες μου είπαν πώς αισθάνονταν μειονεκτικά όταν χόρευαν μαζί τους. Την Πέμπτη δεν προβλέπεται τίποτε ιδιαίτερο. Οι μεγαλύτεροι πάνε στον κινηματογράφο, στο χωριό Leiston ή Aldeburgh. Το θράδυ της Παρασκευής επιφυλάσσει ιδιαίτερες εκπλήξεις, όπως π.χ. πρόβες για να παιχτεί ένα θεατρικό έργο.

Το Σαββατόβραδο είναι το σημαντικότερο θράδυ της εβδομάδας, γιατί τότε γίνεται ή σχολική συνέλευση. Συνήθως ακολουθεί χορός. Τους χειμερινούς μήνες τα Σαββατόβραδα έχει θέατρο.

Για τις χειροτεχνικές εργασίες δεν υπάρχει πρόγραμμα. Όποιος εργάζεται εθάριστα με το ξύλο, μπορεί να κατα-

σκευάσει ό,τι του άρέσει: σ' αυτό τον κλάδο δεν τηρούνται κανονικές παραδόσεις. Σχεδόν πάντα τα παιδιά προτιμούν να κατασκευάζουν ψευτοπερίστροφα ή όπλα, ένα χαρταετό ή μιá θάρκα. Οι σύνθετες ξυλουργικές εργασίες δεν τα ενδιαφέρουν. Άκόμα και οι μεγαλύτεροι μαθητές δεν καταπιάνονται με δύσκολα πράγματα. Το δικό μου μοναδικό χόμπι είναι οι διάφορες κατασκευές από σφυρηλατημένο μπρούτζο, πράγμα που δεν ενδιαφέρει τα περισσότερα παιδιά, επειδή τελικά ένα μπρούτζινο τασάκι δεν προσφέρει στη φαντασία κανέναν ιδιαίτερο έρεθισμό.

Τις πιο καλές μέρες, ή κλεφτουριά του Σάμμερχιλ χάνεται όλοτελα από τον όριζοντα. Κρυμμένοι κάπου μακριά από τα σχολικά κτίρια, καταστρώνουν τα σχέδια για τις ριφκινδυνες έπιδρομές τους. Άπεναντίας, τα κορίτσια βρίσκονται εύκολα. Είναι μέσα στο σπίτι ή κάπου εκεί κοντά και ποτέ δεν απομακρύνονται από τους μεγάλους.

Το καλλιτεχνικό εργαστήριο είναι σχεδόν πάντα γεμάτο από κορίτσια, που ζωγραφίζουν ή έπεξεργάζονται ώραία πράγματα από ύφασμα. Πιστεύω όμως πώς γενικά τα άγόρια είναι πιο δημιουργικά. Τουλάχιστο δεν άκουσα ποτέ άγόρι να πει πώς πλήττει επειδή δεν έχει τί να κάνει, πράγμα που συμβαίνει συχνά με τα κορίτσια.

Όπως τα άγόρια να μου φαίνονται πιο δημιουργικά, επειδή το σχολείο είναι για τ' άγόρια καλύτερα έξοπλισμένο παρά για τα κορίτσια. Κορίτσια πάνω από τα δέκα δεν έχουν πολλά να κάνουν με τα ξύλα και τα σιδηρικά ενός συνεργείου. Δεν τους άρέσει να μαστορεύουν μηχανές, τα ηλεκτρικά ή το ραδιόφωνο. Έχουν τη δική τους καλλιτεχνία που περιλαμβάνει άγγειοπλαστική, προετοιμασία ταμπλώ από λινόλευμι και ζωγραφική ή ράψιμο, αλλά για μερικά ούτε αυτά είναι άρκετά. Άγόρια και κορίτσια γράφουν θεατρικά έργα και τα ανεβάζουν, φτιάχνουν τα κοστύμια τους και τα σκηηνικά. Γενικά ή ήθοποιία των παιδιών είναι έπιπέδου, γιατί παίζουν φυσικά και δεν παίρνουν ύφος.

Το χημικό εργαστήριο είναι το ίδιο αγαπητό στα κορίτσια όσο και στα άγόρια. Ο μοναδικός χώρος που δεν τρα-

δίνει τα κορίτσια από έννια χρόνων και πάνω, είναι το συνηγείο.

Στις σχολικές συνελεύσεις, οι μαθήτριες δέν παίρνουν τόσο ενεργό μέρος όσο οι μαθητές και δέν μπορώ εύκολα νά άπαντήσω σ' αυτό.

Ός πριν από λίγα χρόνια, τα κορίτσια πού έρχονταν σέ μās ήταν ήδη λίγο μεγαλύτερα. Πολλές έρχονταν από σχολές Καλογραιών ή από παρθεναγωγεία, όπου δέν μπορούσαν νά συνεχίσουν. Ένα τέτοιο παιδί δέν τό θεωρώ ποτέ σαν παράδειγμα πραγματικά ελεύθερης άγωγής. Οι γονείς αυτών των παιδιών δέ γνωρίζουν κατά κανόνα τί θα πεί ελευθερία και πόσο σημαντικό πράγμα είναι. Όταν ή κόρη τους στο Σάμμερχιλ συνερχόταν κι άπέβαλλε τά ιδιαίτερα άπωθημένα της, τήν έστελναν γρήγορα «σ' ένα καλό σχολείο όπου θα μπορούσε νά μορφωθεί». Παρ' όλα αυτά, τά τελευταία χρόνια μās ήρθαν πολλά κορίτσια, πού οι γονείς τους θεωρούν τό Σάμμερχιλ σωστό σχολείο. Αυτά τά κορίτσια είναι μιá θαυμαστή ομάδα, μέ κύρινη σκέψη, πρωτοτυπία και πρωτοβουλία.

Έτυχε νά χάσουμε μαθήτριες για λόγους οικονομικούς — όταν λ.χ. ένας άδερφός στέλνονταν σ' ένα άκριβό ιδιωτικό σχολείο. Η παλιά παράδοση, σύμφωνα μέ τήν όποία ό γιός στην οικογένεια αξίζει περισσότερο από τήν κόρη, δέ σβήνει τόσο εύκολα. Χάσαμε επίσης ήδη πολλά άγόρια όσο και κορίτσια, εξαιτίας τής ζήλειας των γονέων, πού φοβόντουσαν μήπως τά παιδιά δώσουν στο σχολείο τήν αγάπη και τήν άφοσίωση πού σφειλαν στο σπίτι τους.

Γιά μās ή διατήρηση τής λειτουργίας του Σάμμερχιλ υπήρξε ένας συνεχής άγώνας. Μόνο λίγοι γονείς έχουν τήν ύπομονή και τήν εμπιστοσύνη νά στείλουν τά παιδιά τους σ' ένα σχολείο όπου μπορούν νά παίξουν άντι νά μαθαίνουν. Οι γονείς τρέμουν στη σκέψη πώς ό γιός τους, στα 21 του χρόνια, μπορεί νά μήν είναι σέ θέση νά κερδίζει τή ζωή του.

Σήμερα, οι περισσότεροι μαθητές του Σάμμερχιλ είναι παιδιά πού οι γονείς τους θέλουν νά τά δούν διαπαιδαγωγημέ-

να χωρίς δεσποτισμούς. Αυτό είναι πολύ ευχάριστο, γιατί καλιότερα μου στέλναν τους γιούς τους γονείς πολύ συντηρητικοί, έπειδή έφταναν σέ άδιέξοδο. Αυτούς τους γονείς δέν τους ενδιέφερε καθόλου αν τά παιδιά θα ήταν ελεύθερα ή όχι, και σίγουρα μέσα τους μās θεωρούσαν, όλους στο Σάμμερχιλ, μισότρελους. Ήταν πολύ δύσκολο νά εξηγήσεις τά πράγματα σ' αυτούς.

Μιά φορά ήρθε στο Σάμμερχιλ ένας μόνιμος αξιωματικός, ό όποιος τό σκεφτόταν νά στείλει τόν ενιάχρονο γιό του στο σχολείο μας.

«Τό σχολείο μου άρέσει πάρα πολύ», είπε, «μόνο πού φοβάμαι πώς ό γιός μου εδώ θα μάθαινε νά άδωνίζεται.»

Τόν ρώτησα γιατί τό φοβόταν αυτό.

«Γιατί θα τόν βλάψει πολύ», άπάντησε.

«Κι όμως αυτό δέν έβλαψε ούτε έσας ούτε έμένα, ή δέν είναι έτσι;» τού είπα φιλικά.

Έφυγε στα γρήγορα μαζί μέ τό παιδί του.

Μιά άλλη φορά είχα νά κάνω μέ μιá πλούσια μητέρα. Άφου μέ άνέκρινε μιá δλόκληρη ώρα, μετά γύρισε στον άντρα της και τού είπε: «Δέν μπορώ νά άποφασίσω, αν πρέπει νά στείλω τή Μάρτζορι σ' αυτό τό σχολείο.»

«Μή βασανίζεστε», είπα. «Άποφάσισα έγώ για σας. Δέν αναλαβαίνω τήν κόρη σας.»

Τό γιατί έπρεπε φυσικά νά τής τό εξηγήσω. «Δέν πιστεύετε στην ελευθερία», είπα αρχίζοντας. «Κι αν ή Μάρτζορι έρχόταν εδώ, θα έπρεπε νά σπαταλήσω τό μισό μου χρόνο για νά εξηγήσω σέ σας πώς έχουν εδώ τά πράγματα κι άκόμα δέ θα σας έπειθα. Αυτό θα είχε καταστροφικές συνέπειες για τή Μάρτζορι, γιατί αυτή θα έπρεπε συνεχώς νά άμφιβάλλει για τό ποιός τέλος πάντων έχει δίκιο, τό σχολείο ή οι γονείς!»

Ίδανικοί είναι οι γονείς πού έρχονται στο Σάμμερχιλ και λένε:

«Αυτό είναι μοναδικό για τό παιδί μας.»

Ίδιαίτερα σοβαρές ήταν οι δυσκολίες πού αντιμετώπισαμε άκριβώς μέ τό άνοιγμα του σχολείου. Μπορούσαμε νά ά-

ναλάβουμε παιδιά μόνο από τις ανώτερες ή μεσαίες κοινωνικές τάξεις, γιατί δεν είχαμε τα οικονομικά μέσα. Δεν είχαμε κανένα πλούσιο πίσω μας. Στην αρχή, μάς ξεγέλασε από τη δύσκολη θέση μιὰ - δυὸ φορές ένας ευεργέτης που δὲ θέλει νὰ αναφερθεῖ τὸ ὄνομά του. Ἀργότερα, ὁ πατέρας ἐνὸς μαθητῆ μάς ἔκαμε μιὰ γενναία δωρεὰ — καινούργιο μαγειριό, ραδιόφωνο, νέα πτέρυγα στὸ κτίριό μας, κι ἕνα καινούργιο ἐργαστήριο. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἦταν ὁ ἰδανικὸς ευεργέτης, γιατί δὲν ἔβαλε ὄρους καὶ δὲ ζήτησε καμιά ἀνταπόδοση. «Τὸ Σάμμερχιλ ἔδωσε στὸν Τζέιμν μου τὴ μόρφωση πὸ ἤθελα», εἶπε ἀπλὰ γιὰ μάς. Ὁ Τζέιμν Σάντ ἦταν ἕνας γνήσιος φίλος τῶν παιδαγωγικῶν μεθόδων πὸν παρέχουν ἐλευθερία στὸ παιδί.

Ὅσο ποτὲ δὲν μπορέσαμε νὰ ἀναλάβουμε παιδιά φτωχῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ εἶναι λυπηρὸ, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ περιορίσουμε τὴν προσοχή μας σὲ παιδιά μεσαίων τάξεων. Συχνὰ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἀναγνωρίσει κανένας τὴν πραγματικὴ φύση τοῦ παιδιοῦ πίσω ἀπὸ τὸ πολὺ χρῆμα καὶ τὸ ἀκριβὸ ντύσιμο. Ὅταν ἕνα κορίτσι ξέρει πὼς στὰ 21 τοῦ χρόνια θὰ κληρονομήσει ἕνα μεγάλο χρηματικὸ ποσὸ, δύσκολα μπορεῖς σ' αὐτὸ νὰ μελετήσεις τὴ φύση τοῦ παιδιοῦ. Ὅσο εὐτυχῶς ὁ πλούσιος δὲν ἔχει ἐπιδράσει θλαθερὰ στὸς πρώην καὶ στοὺς τωρινούς μαθητές μας. Ὅλοι ξέρουν πὼς, μόλις τελειώσουν τὸ σχολεῖο, πρέπει νὰ κερδίσουν τὴ ζωὴ τους.

Τὰ κορίτσια πὸν ἐργάζονται σὲ μάς σὰν καθαρίστριες, ἔρχονται τὸ πρωὶ ἀπὸ τὴν πόλη καὶ τὸ θράδν κοιμούνται στὸ σπίτι τους. Τὰ νέα αὐτὰ κορίτσια ἐργάζονται σκληρὰ καὶ κάνουν τὴ δουλειὰ τους θαυμάσια. Σὲ μιὰ ἐλεύθερη ἀτιμόσφαιρα, ὅπου δὲν αἰσθάνονται τὸ ἀφεντικὸ ἀπὸ πάνω τους, ἐργάζονται καὶ περισσότερο καὶ καλύτερα ἀπὸ ὅτι θὰ ἐργάζονταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψη κάποιου. Εἶναι κορίτσια θαυμάσια ἀπὸ κάθε ἀποψη. Τὸ γεγονός ὅτι πρέπει νὰ ἐργαστοῦν σκληρὰ, γιατί κατάγονται ἀπὸ φτωχὲς οἰκογένειες, ἐνῶ μερικὲς ἀπὸ τὶς μαθήτριάς μας ἀπὸ μεγαλοαστικὲς οἰκογένειες συνήθισαν ἔτσι, πὸν νὰ μὴν μποροῦν νὰ

στρώσουν μόνες τους οὔτε τὰ κρεβάτια τους, μὲ γερμίζει ντροπὴ. Βέβαια, πρέπει νὰ ὁμολογήσω πὼς κι ἐμένα τὸ στρώσιμο τοῦ κρεβατιοῦ μοῦ εἶναι μισητό. Οἱ ψευτοπροφάσεις πὸν φροντίζω νὰ προβάλλω, ὅτι δηλαδὴ ἐγὼ ἔχω νὰ κάνω τόσα ἄλλα πράγματα, δὲν κάνουν σὲ κανένα ἀπὸ τὰ παιδιά ἐντύπωση. Μὲ κοροϊδεύουν γιὰ τὴν ὑπεράσπισή μου, μὲ τὴ δικαιολογία πὼς δὲν μποροῦμε τάχα νὰ ἀπαιτοῦμε ἀπὸ ἕνα στρατηγὸ νὰ μαζεῦει χαρτάκια.

Ἦδη περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορὰ ἔχω δηλώσει πὼς ἐμεῖς οἱ ἐνῆλικες τοῦ Σάμμερχιλ δὲν εἴμαστε πρότυπα ἀρετῆς. Εἴμαστε ἄνθρωποι, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, καὶ οἱ θεωρητικὲς μας τοποθετήσεις ἔρχονται συχνὰ σὲ σύγκρουση μὲ τὶς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες μας. Σὲ ἕνα συνηθισμένο σπιτικὸ, ὁ πατέρας ἢ ἡ μητέρα κάνουν ἐπεισόδιο ὅταν τὸ παιδί σπάσει ἕνα πιάτο, σὰν τὸ πιάτο νὰ ἄξιζε περισσότερο ἀπὸ τὸ παιδί.

Ἄν στὸ Σάμμερχιλ μιὰ κοπέλα ἢ ἕνας μαθητῆς ἢ μιὰ μαθήτρια σπάσει μιὰ στοίβα πιάτα, δὲ θὰ πῶ τίποτα, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ γυναίκα μου. Ἡ ἀτυχία εἶναι ἀτυχία. Ἀπειαντίας, ἂν ἕνα παιδί δανειστεῖ ἕνα βιβλίο καὶ τὸ ἀφήσει ἔξω στὴ βροχή, ἢ γυναίκα μου θὰ ἐξοργιστεῖ, γιατί τὰ βιβλία εἶναι γι' αὐτὴν ἰδιαίτερα σημαντικὰ. Μιὰ τέτοια περίπτωση ἐμένα μ' ἀφήνει ἀδιάφορο, γιατί γιὰ μένα τὰ βιβλία δὲ σημαίνουν καὶ πολλὰ πράγματα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ γυναίκα μου ἀπορεῖ, ὅταν ἐγὼ ἀγριεύω ἐπειδὴ ἕνας μαθητῆς μοῦ χάλασε ἕνα κοπίδι. Γι' αὐτὴν τὰ ἐργαλεῖα δὲ σημαίνουν τίποτα, ἐνῶ γιὰ μένα ἔχουν μεγάλη ἀξία.

Ἡ ζωὴ μας στὸ Σάμμερχιλ εἶναι μιὰ συνεχῆς προσφορά. Οἱ ἐπισκέπτες εἶναι γιὰ μάς κουραστικότεροι ἀπὸ τοὺς μαθητές, γιατί κι αὐτοὶ περιμένουν κάτι ἀπὸ μάς. Μπορεῖ βέβαια τὸ νὰ δίνεις νὰ εἶναι καλύτερο ἀπὸ τὸ νὰ παίρνεις, ἀλλὰ εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία πολὺ πιὸ κουραστικὸ.

Στὴ σχολικὴ μας συνέλευση, κάθε Σάββατο θράδν, παρουσιάζονται δυστυχῶς ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους καὶ τὰ παιδιά. Αὐτὸ εἶναι φυσικὸ, γιατί τὸ νὰ ἔχεις μιὰ κοινότητα μὲ ἄτομα διαφορετικῶν ἡλικιῶν, ὅπου καθένας πρέπει νὰ θυσιάζει τὰ πάντα στὰ παιδιά, εἶναι κάτι πὸν θὰ τὰ

κατέστρεφε έντελώς. Οί ένήλικες διαμαρτύρονται, όταν μιá δμάδα από νεαρούς μαθητές φωνάζει και γελάει δυνατά και τους ξυπνάει, αν και είναι ώρα του ύπνου. Ο Χάρρυ θύμωσε, όταν ένας νεαρός, τήν ώρα του γεύματος, του πήρε ένα κομμάτι ξύλο που τό πλάνιζε μιá όλόκληρη ώρα και τό προόριζε για τήν αϋλόπαρτα, κι έκανε απ' αυτό ένα ράφι για βιβλία. Κι εγώ διαμαρτύρομαι κάθε φορά που δανειζονται τά έργαλεία μου και δέν τά επιστρέφουν. Η γυναίκα μου θύμωσε, όταν μερικοί από τους μικρότερους πήγαν κάποιο δράδυ σ' αυτή, μετά από τό θραδινό φαγητό, γιατί δήθεν πεινούσαν ακόμα κι ενώ τής ζήτησαν ψωμί με βούτυρο και μαρμελάδα τό επόμενο πρωί τά ψωμιά δρέθηκαν πεταμένα στο διάδρομο. Ο Πέτρος δήλωσε λυπημένος πώς μιá δμάδα από μαθητές στο εργοστήριό άγγειοπλαστικής έπαιζαν πόλεμο με τόν πανάκριβο πηλό. Ο κατάλογος θά μπορούσε νά συνεχιστεί κι άλλο. Πρόκειται για μιá αντίθεση ανάμεσα στην τοποθέτηση των ένήλικων και τήν παιδική άνωριμότητα. Όμως αυτές οι αντιθέσεις δέν κατέρχονται ποτέ σε προσωπικό επίπεδο. Κανένας δέ μνησικακει ένάντια σε κανέναν. Τελικά αυτά τά πράγματα δίνουν ζωή στο σχολείο, δλο και κάτι συμβαίνει και ποτέ δέν πλήττει κανένας.

Εύτυχώς που δέν πολυνοιαζόμαστε για τήν περιουσία μας, αν και πρέπει νά παραδεχτώ ότι με πονάει όταν ένα κορίτσι θάψει ένα παλιόκρέβατο με τό πανάκριβο χρώμα, που πριν λίγο άγόρασα για κάποιον άλλο σκοπό. Όταν πρόκειται για τό αυτόκίνητό μου, τή γραφομηχανή μου και τά εργαλεία μου, τό αίσθημα τής ιδιοκτησίας γίνεται πιο έντονο. Όμως ποτέ δέν έγείρω άπαιτήσεις κατοχής επί ανθρώπων. Όποιος τό κάνει αυτό, δέ θά έπρεπε νά γίνει δάσκαλος.

Η φθορά όλων των όλικων είναι έντελώς φυσική στο Σάμμερχιλ. Θα μπορούσε κανένας νά τήν αποφύγει μόνο αν άνάγκαζε τά παιδιά νά ζούν κάτω από διαρκή φόβο. Η φθορά ψυχικής ενέργειας δέν αποφεύγεται με κανένα τρόπο, γιατί τά παιδιά έχουν άπαιτήσεις οι όποιες πρέπει νά ικανοποιηθούν. Πενήντα φορές τή μέρα άνοίγει ή πόρτα του δωματίου μου από κάποιο παιδί που έρχεται νά με ρωτή-

σει: «Θά πάμε απόψε στον κινηματογράφο;», «Γιατί δέν έχω σήμερα ιδιαίτερο φροντιστήριο;», «Είδατε τόν Παναγιώτη;», «Πού είναι ή Άννα;» Όλα αυτά άνήκουν σε μιá κανονική εργάσιμη μέρα και τή συγκεκριμένη στιγμή δέ με πειράζει καθόλου. Βέβαια, μιá πραγματική ιδιωτική ζωή, δέν έχουμε έμεις τό σπίτι δέν είναι και πολύ κατάλληλο για ένα τέτοιο σχολείο — σε κάθε περίπτωση για τήν άκοψη των ένήλικων, επειδή τά παιδιά είναι πάντα γύρω μας. Στο τέλος τής σχολικής περιόδου είμαστε, ή γυναίκα μου κι εγώ, έντελώς έξαντλημένοι.

Άξιομνημόνευτο είναι τό γεγονός, ότι οι δάσκαλοι στο Σάμμερχιλ πολύ σπάνια χάνουν τήν ύπομονή τους. Αυτό τιμάει τόσο τά παιδιά όσο και τους συνεργάτες μου. Είναι πράγματι μιá απόλαυση νά έχει κανένας αυτά τά παιδιά γύρω του, γιατί θά έχει πολύ σπάνια αιλία για έναν πραγματικό θυμό. Ένα παιδί που μπορεί και σέβεται τόν εαυτό του, κανονικά δέν έξωτερικεύει συναισθήματα μίσους, και δέν ικανοποιείται με τό νά κάνει έναν ένήλικο νά σκάσει από τό θυμό του.

Μιá από τίς δασκάλες μας ήταν υπερευαίσθητη απέναντι στην κριτική. Για τούτο, οι μαθήτρές της τήν πειράζαν. Στους άλλους δασκάλους όμως δέν περνούσε, γιατί άπλούστατα αυτοί δέν αντιδρούσαν στα πειράγματα. Μπορεί νά πειράξει κανένας μόνο ανθρώπους που άμφιβάλλουν για τήν άξιοπρέπειά τους.

Δείχνουν οι μαθητές του Σάμμερχιλ τήν ίδια επιθετικότητα όπως άλλα παιδιά; Κάθε παιδί χρειάζεται φυσικά ένα κάποιο ποσοστό επιθετικότητας, για νά ανταπεξέλλει στη ζωή. Η υπερβολική επιθετικότητα, τήν όποία θρίσκει κανένας σε άνελεύθερα παιδιά, είναι μιá ένισχυμένη διαμαρτυρία ένάντια στο μίσος που τους αντιπαραθέτουν. Έκείνοι από τους μαθητές μας που συμπεριφέρονται επιθετικά, προέρχονται πάντα από οικογένειες από τίς όποιες λείπει ή άγάπη και ή κατανόηση.

Στο σχολείο του χωριού, που πήγαινα εγώ όταν ήμουν νέος, οι ματωμένες μύτες ήταν στην ήμερήσια διάταξη. Η

επιθετικότητα, που εξωτερικεύεται στους Ψυλοδαρμούς, είναι αναμφισβήτητη υπόθεση του μίσους. Όταν τα παιδιά ζουν σε μία απαλλαγμένη από μίσος ατμόσφαιρα, δε δείχνουν τα ίδια κανένα μίσος.

Τό ότι ο Φρόντ απέδωσε τόσο σημασία στην επιθετικότητα βρίσκεται στο γεγονός ότι αυτή υπάρχει πράγματι στα σχολεία και στις οικογένειες. Σ' ένα άλυσοδεμένο σκυλί δεν μπορεί κανένας να κάνει μελέτη γενικά για την ψυχή του σκυλιού. Δεν μπορεί επίσης να κάνει κανένας καμιά έγκυρη θεωρία για την ψυχή του ανθρώπου, όσο διάστημα η ανθρωπότητα βρίσκεται δέσμια τέτοιων άλυσιδων, οι όποτες χαλκεύτηκαν από δλόκληρες γενιές μισανθρώπων. Από δ,τι καταλαβαίνω, η επιθετικότητα δεν εμφανίζεται τόσο δυνατή στην ελεύθερη ατμόσφαιρα του Σάμμερχιλ όσο στα άλλα σχολεία, όπου κυριαρχεί η αυστηρή πειθαρχία.

Και, φυσικά, ελευθερία στο Σάμμερχιλ δε σημαίνει καταστροφή της βασισμένης σε υγιείς βάσεις ανθρώπινης ορθοφροσύνης. Φροντίζουμε με κάθε τρόπο για την ασφάλεια των παιδιών. Τα παιδιά μπορούν να κολυμπούν μόνο όταν είναι παρόντες οι δάσκαλοι της κολύμβησης, καθένας των οποίων είναι υπεύθυνος για έξη παιδιά. Μαθητές κάτω των έντεκα χρόνων δεν επιτρέπεται να κυκλοφορούν μόνοι τους, με ποδήλατο, σε δημόσιους δρόμους. Αυτές οι διατάξεις φτιάχτηκαν από τους ίδιους τους μαθητές στη σχολική συνέλευση.

Όμως δεν υπάρχει καμιά διάταξη, σύμφωνα με την όποία απαγορεύεται το σκαρφάλωμα στα δέντρα. Η αναρρίχηση στα δέντρα ανήκει στη διαδικασία για ικανότητα στη ζωή. Το παιδί, στο όποτο απαγορεύονται όλα όσα είναι δεμένα με τον κίνδυνο, θα εξελιχθεί σε δειλό. Οι μαθητές μας δεν επιτρέπεται θέβαια να ανεβαίνουν στις σκεπές, επίσης δεν επιτρέπεται η κατοχή αεροβόλων ή άλλων επικίνδυνων όπλων. Κάθε φορά που η παροδική μόδα των ξύλινων σπαθιών επανέρχεται, την παρακολουθώ από πολύ κοντά με φόβο και τρόμο. Πάντα, τότε, ζητώ να ασφαλισουν τις μύτες των σπαθιών με λάστιχο ή ύφασμα, αλλά παρ' όλα αυτά

χαίρομαι μόνο όταν η μόδα υποχωρήσει. Δεν είναι εύκολο να τραβήξεις σύνορα ανάμεσα στη λογική προστασία και τον υπερβολικό φόβο.

Καιδεμένος μαθητής μου δεν υπήρξε ποτέ κανένας. Είναι αυτονόητο ότι μερικά παιδιά μου είναι πιο συμπαθητικά από μερικά άλλα, αλλά αυτό καταφέρνω πάντα να μην το δείχνω. Πιθανόν, γι' αυτόν ακριβώς το λόγο είναι το Σάμμερχιλ τόσο επιτυχημένο, επειδή τα παιδιά αισθάνονται πως τα μεταχειρίζονται όλα με τον ίδιο τρόπο και σεβασμό. Ένα σχολείο που έχει τοποθετηθεί συναισθηματικά απέναντι στους μαθητές του, δημιουργεί πάντα φόβο για το κακό. Τίποτα δεν είναι εύκολότερο από το να κάνεις τη χήνα κύκνο ή σ' ένα παιδί που ανακατεύεται με τα χρώματα να δεις έναν Πικάσο.

Στα περισσότερα σχολεία που δίδαξα, η αίθουσα ήταν μια μικρή κόλαση γεμάτη δολοπλοκίες, μίσος και φθόνο. Αντίθετα, στις δικές μας αίθουσες κυριαρχεί μια φιλική ατμόσφαιρα. Οι ζηλοφθονίες, που άλλου είναι συνηθισμένο φαινόμενο, λείπουν από μας. Τόσο οι μαθητές μας όσο και οι ενήλικες είναι εύχαριστημένοι σε μία ελεύθερη ατμόσφαιρα απαλλαγμένη από μοχθηρίες. Όταν έρχεται ένας καινούργιος δάσκαλος σε μας, αντιδρά στην άσυνήθιστη ελευθερία, ακριβώς όπως και τα παιδιά: Δεν ξυρίζεται, μένει στο κρεβάτι μέχρι άργά, και μάλιστα προσκρούει στις αποφάσεις του σχολείου. Εύτυχως όμως, η κομπλεξική αντίδραση διαρκεί πολύ λιγότερο στους ενήλικες από δ,τι στα παιδιά.

Κάθε δεύτερο Σαββατόβραδο διηγούμαι στα μικρότερα παιδιά μία ιστορία με αντικείμενο δικές τους περιπέτειες. Αυτό γίνεται από χρόνια τώρα. Σ' αυτές τις ιστορίες, τους παίρνω μαζί μου στις ζογκλες της μαύρης Αφρικής, στους δυτικούς των θαλασσών και πάνω στα σύννεφα. Σε μία από τις διηγήσεις μου, άφησα τον έαυτό μου να πεθάνει και τη διακυβέρνηση στο Σάμμερχιλ την ανέλαβε ένας πολύ αυστηρός άνθρωπος που τον έλεγαν Μούγκινς. Ο Μούγκινς έκανε υποχρεωτική τη συμμετοχή στο μάθημα. Κι όταν έ-

να παιδί έδειχνε αντίρρηση, έτρωγε άμέσως ένα γερό ζύλο. «Όλα τὰ παιδιά», έλεγα, «πειθαρχούσαν στις έντολές του Μούγκινς, χωρίς να θιάζουν ταμουδιά.»

Τὰ παιδιά από τριών μέχρι όχτώ χρόνων θύμωσαν και είπαν: «Αυτό δέν είναι: αλήθεια. Έμεις δραπετεύσαμε, άφου τον σκοτώσαμε μ' ένα σφυρί. Πιστεύεις πώς θα μπορούσαμε να άναχτούμε έναν τέτοιο άνθρωπο;»

Τελικά μπορούσα να ξαναφέρω τη χαρά στα παιδιά μόνο όταν επανέφερα τον έαυτό μου στη ζωή και πετούσα τον Μούγκινς έξω από την πόρτα. Αυτά τὰ παιδιά ήταν κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους ακόμα πολύ μικρά και δε θρέθηκαν ποτέ σ' ένα σχολείο με αυστηρή πειθαρχία. Για τουτο, ή μανιασμένη τους αντίδραση ήταν αδύρμητη και φυσική. Ένας κόσμος στον όποιο ό δάσκαλος δέν ήταν με το μέρος τους, ήταν, για τη δική τους αντίληψη, ένας φοβερός κόσμος. Η αντίδρασή τους δέν άνάγονταν μόνο στο Σάμμερχιλ, αλλά και στους γονείς τους οι όποιοι ήταν όπως ακριβώς κι έμεις, με το μέρος τους.

Όταν κάποτε επισκέφτηκε το Σάμμερχιλ ένας Άμερικανός καθηγητής ψυχολογίας, έκανε κριτική για το σχολείο μας και είπε, ότι αυτό είναι ένα νησί, το όποιο δέν ταιριάζει σε μια μορφή δημόσιας ζωής και για τουτο δέν άποτελεί μέρος μιας μεγαλύτερης κοινωνικής ολότητας. Η άπάντησή μου: Τι θα συνέβαινε αν άνοιγα ένα σχολείο σε μια μικρή πόλη και προσπαθούσα να το κάνω τμήμα της δημόσιας ζωής αυτού του τόπου; Ποιό ποσοστό γονιών θα έπιδοκίμαζε το γεγονός ότι ή παρακολούθηση των μαθημάτων είναι προαιρετική για τους μαθητές; Πόσοι γονείς θα συμφωνούσαν μαζί μου στο ότι το παιδί τους έχει το δικαίωμα να αυνανίζεται; Θα έπρεπε από την άρχή να προδώσω τις πεποιθήσεις μου.

Το Σάμμερχιλ είναι πράγματι ένα νησί. Και πρέπει να είναι ένα νησί, άφου οι γονείς των μαθητών κατοικούν σε έντελώς διαφορετικές πόλεις και συχνά σε διαφορετικές χώρες. Και άφου είναι αδύνατο να συγκεντρωθούν οι γονείς όλων των μαθητών στην πόλη Leiston, δέν μπορεί το Σάμ-

μερχιλ να είναι τμήμα της πνευματικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής της πόλης Leiston.

Στο σημείο αυτό πρέπει διαστικά να άναφέρω πώς το Σάμμερχιλ δέν είναι καθόλου νησί ως προς τις σχέσεις του με την πόλη Leiston. Βρισκόμαστε σε πολλαπλές σχέσεις με τους κατοίκους της πόλης κι αυτές οι σχέσεις είναι πέρα για πέρα φιλικές. Στη βάση όμως δέν άποτελούμε ένα τμήμα της κοινότητας. Δέ μου περνάει ποτέ από το μυαλό να παρακαλέσω τον άρχισυντάκτη της τοπικής εφημερίδας να δημοσιεύσει ειδήσεις για την έπιτυχημένη καριέρα των μαθητών που πέρασαν από το Σάμμερχιλ.

Οι μαθητές μας συναντιώνται συχνά σε άγωνίσματα και παιχνίδια με τὰ παιδιά της περιοχής, αλλά οι δικοί μας παιδαγωγικοί σκοποι διαφέρουν θεμελιακά άπ' αυτούς των σχολείων της πόλης. Άφου το Σάμμερχιλ δέν είναι κατά κανένα τρόπο θρησκευτικά δεσμευμένο, δε διατηρούμε και καμιά σχέση με οποιαδήποτε από τις εκκλησιαστικές οργανώσεις στο Leiston. Άν το Σάμμερχιλ εισερχόταν στη δημόσια ζωή του Leiston, θα έπρεπε να διδάξει στους μαθητές του και το μάθημα των θρησκευτικών.

Πιστεύω με δεβαιότητα, πώς ό Άμερικανός φίλος μου δε γνώριζε τη σημασία της κριτικής του. Ήθελε βέβαια να πει: Ό Neill επαναστατεί με κάθε τρόπο ενάντια στην κοινωνία. Η μέθοδός του δε συμβάλλει κατά κανένα τρόπο στη συγκόλληση της κοινωνίας σ' ένα άρμονικό σύνολο, ούτε στη γεφύρωση του χάσματος που ύπάρχει μεταξύ της παιδικής ψυχολογίας και της κοινωνικής άγνοιας σ' αυτόν τον τομέα, μεταξύ της ζωής και της άρνησης της ζωής, μεταξύ του σχολείου και της οικογένειας. Πάνω σ' αυτό, μπορώ να πω μόνο πώς δέν προσπαθώ δυναμικά να αλλάξω την κοινωνία, αλλά προσπαθώ μόνο να την πείσω πώς πρέπει να άπελευθερωθεί από το μίσος της, το πάθος της για τιμωρία και το μυστικισμό της. Το τί φρονώ για την κοινωνία, το λέω και το γράφω μάλιστα, αλλά και νάθελα να προσπαθήσω δυναμικά να μεταρρυθμίσω την κοινωνία, αυτή θα με σκότωνε σε δημόσιο κίνδυνο.

“Αν υποθέσουμε, λ.χ., ότι ήθελα να εισάγω μιὰ μορφή κοινωνίας, στην οποία νέοι αναπτυσσόμενοι άνθρωποι θά είχαν τὸ δικαίωμα νὰ διάγουν σύμφωνα μὲ τις δικές τους ἀντιλήψεις μιὰ ἐντελῶς φυσικὴ ἐρωτικὴ ζωὴ, θά μὲ ἐξαφάνιζαν σὰν ἀνήθικο, σὰ διαφθορὰ τῆς νεολαίας, ἀν δέβαια δὲ μὲ ἔκλειναν φυλακὴ. Τόσο πολὺ μισῶ τοὺς συμβιβασμούς, ἐγὼ τώρα δὲν περιέρχουμαι σὲ κανένα συμβιβασμὸ. Δὲ βλέπω τὴν ἀποστολὴ μου στὴν πρώτη γραμμὴ, στὴν ἀλλαγὴ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ σὲ τοῦτο, τουλάχιστο νὰ κάνω εὐτυχημένα μερικὰ παιδιά.

Ἡ ἀγωγή τοῦ Σάμμερχιλ ἐνάντια στὴν κοινὴ ἀγωγή

Κατὰ τὴ δική μου πεποίθηση σκοπὸς τῆς ζωῆς εἶναι νὰ γίνει κανένας εὐτυχισμένος, δηλαδὴ νὰ βρῆσκει ἐνδιαφέροντα. Ἡ ἀγωγή πρέπει νὰ εἶναι μιὰ προετοιμασία γιὰ τὴ ζωὴ. Σ’ αὐτὸν τὸν τομέα ἡ κοινωνία μας δὲ σημειώνει καὶ τόση ἐπιτυχία. Ἡ ἐκπαίδευσή μας, ἡ πολιτικὴ μας, τὸ οικονομικὸ μας σύστημα ὀδηγοῦν στὸν πόλεμο. Ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη μας δὲν καταπολέμησε ἀποτελεσματικὰ τὶς ἀρρώστιες. Ἡ θρησκεία μας δὲν κατάργησε ἀπὸ τὸν κόσμον οὔτε τὴν αἰσχροκέρδεια οὔτε τὴν ἀρπαγὴ. Καὶ παρὰ τὸν πολυδιατυμπανισμένο ἀνθρωπισμὸ μας, ἡ κοινὴ γνώμη ἀνέχεται ἀκόμα τὴ θάρδαρη συνήθεια τοῦ κυνηγιοῦ. Ἡ πρόοδος τῆς ἐποχῆς μας εἶναι πρόοδος τῆς μηχανῆς: Ραδιόφωνο καὶ τηλεόραση, ἠλεκτρονικὰ καὶ ἀεριοθούμενα ἀεροπλάνα. Νέοι παγκόσμιοι πόλεμοι ἀπειλοῦν νὰ ἐκτραγοῦν, γιὰ τὴ κοινὴ συνείδηση τοῦ κόσμου εἶναι ἀκόμα πρωτόγονη.

“Ὅσον μερικὲς δυσάρεστες ἐρωτήσεις! Γιατί ἔχουν, πράγμα ἀποδειγμένο, οἱ ἄνθρωποι πολὺ περισσότερες ἀσθένειες ἀπὸ τὰ ζῶα; Γιατί μισοῦν καὶ σκοτώνουν οἱ ἄνθρωποι στὸν πόλεμο, πράγμα ποὺ τὰ ζῶα δὲν κάνουν; Γιατί ὑπάρχουν ὄλο καὶ περισσότεροι καρκινοπαθεῖς; Γιατί γίνονται τόσες πολλὲς αὐτοκτονίες, τόσα πολλὰ σεξουαλικὰ ἐγκλήματα; Γιατί ὑπάρχει τὸ μίσος, ποὺ λέγεται ἀντισημιτισμός; Γιατί μισοῦνται καὶ λυντσάρονται οἱ νέγροι; Γιατί ὑπάρχει τόση μοχθηρία καὶ συκοφαντία; Γιατί κάθε τι τὸ σεξουαλικὸ νὰ θεωρεῖται ἄσεμνο καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ βρώμικα ἄστειτα; Γιατί εἶναι κοινωνικὸ στίγμα τὸ νὰ εἶσαι ἐξώγαμο παιδί; Γιατί ὑπάρχουν ἀκόμα οἱ θρησκείες, ποὺ πρὸ πολλοῦ εἶναι ἄδειες ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης, τῆς ἐλπίδας καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης; Γιατί, χιλιάδες γιὰ τὴν ἐναντία στὸν τόσο παλαιό μας πολιτισμὸ μας, ποὺ τόσο μεγαλόπρεπα ἔχει ἐξελιχθεῖ!

Θέτω αὐτὲς τὶς ἐρωτήσεις, γιὰ τὴν εἶμαι ἐπαγγελματίας δάσκαλος, κάποιος ποὺ ἔχει νὰ κάνει συνεχῶς μὲ παιδιά. Θέ-

τω αυτές, γιατί οι ερωτήσεις που θέτονται από τους περισσότερους δασκάλους αναφέρονται σε άσημαντα πράγματα, σχολικές υποθέσεις δηλαδή. Τι θα προκύψει από μια παγκόσμια συζήτηση για τη γαλλική γλώσσα ή την αρχαία Ιστορία; Σε σύγκριση με την πολύ μεγαλύτερη ερώτηση για το περιεχόμενο της ζωής, την εσωτερική ευτυχία του ανθρώπου, τα σχολικά μαθήματα είναι άσημαντα.

Σε ποιά ποσοστό ή παιδεία μας είναι πραγματική δυνατότητα, μέσα από την οποία μπορεί να εκφραστεί ή δική μας προσωπικότητα; Χειροτεχνική εργασία σημαίνει κατά κανόνα κατασκευή κάποιου άσημαντου αντικειμένου κάτω από την επίβλεψη ενός ειδικού. Άκόμα και το σύστημα της Μαρίας Μοντεσόρι, που είναι γνωστό σαν ή μέθοδος του έμμεσα διευθυνόμενου παιχνιδιού, περιγράφει μόνο ένα τεχνικό είδος και τρόπο μάθησης: το παιδί να μαθαίνει διά μέσου της πράξης. Σ' αυτό όμως δεν υπάρχει στοιχείο δημιουργικότητας.

Στό σπίτι πρέπει το παιδί όλο και κάτι να μαθαίνει. Σχεδόν σε κάθε οικογένεια υπάρχει τουλάχιστον ένας ανήλικος ενήλικας, ο οποίος δεν έχει να κάνει τίποτε σπουδαιότερο από το να δείξει στο μικρό Θωμά πως λειτουργεί ή καινούργια του ατμομηχανή. Πάντα είναι κάποιος σε θέση να καθίσει ένα μωρό στην καρέκλα, όταν αυτό δείχνει ευχαριστημένο με το να ψάχνει για κάτι στο πάτωμα. Κάθε φορά που δασκαλεύουμε τον Θωμά για το πως λειτουργεί ή ατμομηχανή του, του παίρνουμε από τη ζωή τη χαρά, τη χαρά της ανακάλυψης, τη χαρά του ξεπεράσματος ενός εμπόδιου. Και το χειρότερο: Του δημιουργούμε πλέγματα κατωτερότητας και τον αφήνουμε να πιστεύει πως εξαρτάται από τη βοήθεια των άλλων.

Δύσκολα κατανοούν οι γονείς, πόσο άσημαντη είναι ή παράδοση μαθημάτων στο σχολείο. Όπως οι ενήλικες, έτσι και τα παιδιά μαθαίνουν εκείνο που θέλουν να μάθουν. Έξετάσεις, βαθμοί και βραβεία μόνο καθυστερούν την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Μόνο οι άσχετοι υποστηρίζουν πως μόρφωση θα πει διαβάζω βιβλία.

Τα βιβλία είναι το πιο άσημαντο μέσο μάθησης. Το παιδί πρέπει φυσικά να μάθει να διαβάζει, να γράφει και να κάνει αριθμητικούς υπολογισμούς, αλλά πέρα απ' αυτά, τα έργα, τα σπορ, το θέατρο, ο πηλός, τα χρώματα και ή ελευθερία είναι σπουδαιότερα πράγματα.

Οι περισσότερες από τις σχολικές εργασίες, τις οποίες υποχρεώνονται να κάνουν οι νέοι, αφανίζουν μόνο το χρόνο τους, την ενεργητικότητα και την υπομονή τους και τους αρπάζουν το δικαίωμα να παίξουν, να παίξουν κι ακόμα μια φορά να παίξουν. Αυτές παράγουν γέρινα κεφάλια πάνω σε νεανικούς ώμους.

Σε διαλέξεις, σε φοιτητές πανεπιστημίων και σε ανώτατες παιδαγωγικές σχολές, έμεινα συχνά εμβρόντητος για την ανωριμότητα αυτών των παραγεμισμένων με άχρηστες γνώσεις νεαρών ανθρώπων. Αυτοί ξέρουν ένα σωρό πράγματα, ακτινοβολούν σε διαλεκτικοί, μπορούν να απαγγείλουν τους μεγάλους ποιητές, αλλά στην τοποθέτησή τους άπεναντι στη ζωή πολλοί απ' αυτούς είναι σε μικρά παιδιά. Άσφαλώς τους προμήθευσαν γ ν ώ σ ε ι ς, αλλά δεν τους έπέτρεψαν να α ί σ θ ά ν ο ν τ α ι. Αυτοί οι φοιτητές είναι ζωτικοί, φιλικοί, ευχάριστοι, αλλά όλο και κάτι λείπει — ο παράγοντας διαίσθηση, ή ικανότητα να υποτάξει κανένας τη σκέψη του στο συναίσθημα. Όταν μιλώ σ' αυτούς, μιλώ για έναν κόσμο που δεν τον γνώρισαν ποτέ κι ούτε ποτέ θα τον γνωρίσουν. Στα βιβλία τους δεν υπάρχει τίποτα για τον ανθρώπινο χαρακτήρα, την αγάπη, την ελευθερία και την αυτοδιάθεση. Κι έτσι πάει λέγοντας: Κεφάλι και καρδιά μένουν διαχωρισμένα, επειδή το μοναδικό κριτήριο αυτού του εκπαιδευτικού συστήματος είναι ή μάθηση από βιβλία.

Θάρθει καιρός που θα άμφισθητηθεί ή ιδέα που έχουν τα σχολεία μας για την εργασία των μαθητών. Θα φαίνεται σαν αυτονόητο ότι κάθε παιδί θα πρέπει να διδάσκεται μαθηματικά, ιστορία, γεωλογία, φυσικές επιστήμες, κάτι από τις καλές τέχνες και φυσικά λογοτεχνία. Πρέπει επί τέλους να γίνει κατανοητό ότι το μέσο παιδί δε δείχνει μεγάλο ενδιαφέρον για όλους αυτούς τους κλάδους, όταν υποχρεώ-

νεται γι' αυτό.

Αυτό καταφαίνεται σε κάθε μαθητή, που πρωτοέρχεται στο Σάμμερχιλ. Όταν άκούει πώς σε μάζ τα πάντα είναι προαιρετικά ξεφωνίζει: «Ζήτη, επιτέλους τέρμα πιά στις πληκτικές μαθηματικές ασκήσεις!»

Δέν έχω τίποτα ενάντια στη μάθηση, αλλά το παιχνίδι είναι, κατά τη γνώμη μου, σπουδαιότερο. Ούτε και θάπρεπε ή σχολική εργασία να άρωματίζεται συνειδητά με παιχνίδι για να άρέσει στα παιδιά.

Η μάθηση είναι σπουδαία, αλλά όχι για τον καθένα. Ο Νιζίνσκυ δέν μπορούσε να πετύχει στις σχολικές εξετάσεις του στην άγια Πετρούπολη και ήταν αδύνατο να τον δεχτούν στο κρατικό μπαλλέτο χωρίς αυτές τις εξετάσεις. Άπλούστατα δέν μπορούσε να μάθει ό,τι όφειλε να ξέρει για τις εξετάσεις· οι σκέψεις του ήταν ολοκληρωτικά άπορροφημένες άλλου. Διοργάνωσαν λοιπόν γι' αυτόν μια εικονική εξέταση, στην όποία του έδωσαν μαζί και τις λύσεις των έρωτήσεων της εξέτασης. Αυτό τουλάχιστο μάζ λείει μια βιογραφία του Νιζίνσκυ. Τί άπώλεια για τον κόσμο, αν ο Νιζίνσκυ έπρεπε σι' άλήθεια να περάσει τις εξετάσεις!

Οι δημιουργικοί άνθρωποι μαθαίνουν από μόνοι τους ό,τι επιθυμούν να μάθουν, για να έχουν τα εργαλεία, εκείνα τα εργαλεία που ή δική τους πρωτοτυπία και μεγαλοφυία άπαιτεί. Δέν μπορούμε με κανένα τρόπο να υπολογίσουμε πόση δημιουργική δύναμη σκοτώνεται μέσα στη σχολική αίθουσα, στην όποία λόγος γίνεται μόνο για τη μάθηση.

Θυμάμαι ένα κορίτσι που τις νύχτες έκλαιγε για τις άσκήσεις της γεωμετρίας. Η μητέρα της ήθελε να τη στείλει στο Πανεπιστήμιο, αλλά το κορίτσι ήταν άφοσιωμένο στην τέχνη. Χάρηκα όταν άκουσα πώς άπέτυχε για έβδομη φορά στις εισαγωγικές εξετάσεις του Πανεπιστημίου. Ίσως, σκέφτηκα, τώρα ή μητέρα της να την άφηγε επιτέλους να σπουδάσει θέατρο, όπως το κορίτσι από πολύ καιρό επιθυμούσε.

Πριν λίγο καιρό συνάντησα στην Κοπεγχάγη μια δεκατετράχρονη μαθήτριά μου, που είχε κάνει τρία χρόνια στο

Σάμμερχιλ, όπου μιλούσε άπταιστα έγγλέζικα και της είπα: «Στα άγγλικά είσαι σίγουρα ή πρώτη μαθήτρια στην τάξη.»

Έκανε μια γκριμάτσα κι είπε κακόθυμα: «Όχι, είμαι ή χειρότερη, γιατί δέν ξέρω την άγγλική γραμματική.» Αδότη ή παρατήρηση δίνει την καλύτερη άπάντηση για το τί καταλαβαίνουν οι ενήλικες κάτω από την έννοια σχολική μόρφωση.

Φοιτητές, που δέν ενδιαφέρονται για τον κλάδο σπουδών τους, που κουτσά - στραβά και με το ζόρι περνούν τις εξετάσεις τους, θα γίνουν άργότερα άκατάλληλοι δάσκαλοι, μέτριοι γιατροί και άνάξιοι δικαστικοί, ενώ θα μπορούσαν να γίνουν καλοί τεχνίτες, έξαιρετοι οικοδόμοι ή πρώτης τάξης άστυνομικοί.

Διαπιστώσαμε πώς ένας νεαρός, που στα δεκαπέντε του χρόνια είναι ίκανός ή έτοιμος να μάθει να διαβάσει, έχει κατά κανόνα κλίση στον τεχνικό κλάδο και θα γίνει άργότερα ένας καλός μηχανικός ή ήλεκτρολόγος. Δέ θα διακινδύνευα τη διατύπωση όποιωνδήποτε δογματικών - άμετάκλητων δοξασιών για τα κορίτσια που δέ συμμετέχουν στο μάθημα και πριν άπ' όλα στις παραδόσεις των μαθηματικών και της φυσικής. Συχνά, τέτοια κορίτσια, ξοδεύουν πολύ χρόνο με χειροτεχνικές εργασίες και μερικές άπ' αυτές θα γίνουν άργότερα ράφτρες και σχεδιάστρες μόδας. Τί άνόητο το σχολικό πρόγραμμα που άναγκάζει μια μελλοντική ράφτρα να άσχολεϊται με δευτεροβάθμιες εξισώσεις και με το νόμο του Μπούλ.

Ο Geldwell Cook έγραφε ένα βιβλίο με τον τίτλο «The Play Way». Σ' αυτό μάζ πληροφορεί πώς δίδασκε άγγλικά με τη βοήθεια του παιχνιδιού. Το βιβλίο είναι πολύ ενδιαφέρον, γεμάτο από καλές γνώσεις και υποδείξεις. Παρ' όλα αυτά, κι αυτό το βιβλίο ήταν μια, πρωτότυπη θέβαια, προσπάθεια υποστύλωσης της παλιάς θεωρίας, που πρεσβεύει πώς ή μάθηση είναι το σημαντικότερο. Ο Cook θεωρεί τη μάθηση τόσο σπουδαία, ώστε ήθελε να γλυκάνει με παιχνίδι το πικρό χαπάκι της. Η αντίληψη πώς ένα παιδί δαπανά άσκαπα το χρόνο του, όταν δέ μαθαίνει τίποτα, είναι μια

κατάρτα που τυφλώνει χιλιάδες δασκάλους και τους περισσότερους σχολικούς επιθεωρητές. Το σύνθημα πριν πενήντα χρόνια ήταν: «Μάθε διά μέσου της πράξης!» Σήμερα είναι: «Μάθε διά μέσου του παιχνιδιού.» Το παιχνίδι, λοιπόν, χρησιμοποιείται σά μέσο για ένα σκοπό. Άλλά γιατί αυτό πρέπει να είναι και καλό, δέν τό καταλαβαίνω.

Ποιό σκοπό εξυπηρετεί ένας δάσκαλος που κάνει μιá δ-μιλία στό παιδιά για τή διάβρωση τής κοίτης του ποταμού, έπειδή είδε κάποιο παιδί να παίζει με τίς λάσπες και νόμισε πώς θρήκε τήν πιό κατάλληλη εδκαιρία γι' αυτό; Ποιό παιδί μπορεί να ενδιαφέρεται για τή διάβρωση του ποταμού; Πολλοί αποκαλούμενοι παιδαγωγοί πιστεύουν πώς δέν έχει σημασία τό τί μαθαίνει ένα παιδί, φτάνει μονάχα να μαθαίνει ό, τ ι δ ή π ο τ ε. Και τί άλλο μπορεί να κάνει ένας δάσκαλος πέρα από τό να διδάξει κάτι τι και από τό να θεωρεί τό μάθημα αυτό καθαυτό σαν τή σπουδαιότερη αποστολή του σχολείου, όσο τά σχολεία μας είναι και μένουν: έργοστάσια παραγωγής ανθρώπινου όλικου;

Όταν δίνω διαλέξεις σε μιá ομάδα δασκάλων, αρχίζω με τήν παρατήρηση πώς δέν έχω πρόθεση να μιλήσω για τή διδακτέα ύλη, τήν πειθαρχία και τό μάθημα. Μιá δλόκληρη ώρα με παρακολουθεί τό άκρατήριό μου με μεγάλη προσοχή. Μετά τήν ειλικρινή εκδήλωση επιδοκιμασίας, έξηγει ό οργανωτής τής συγκέντρωσης πώς είμαι έτοιμος να άπαντήσω σε έρωτήσεις. Τουλάχιστο τά τρία τέταρτα τών έρωτήσεων που μου γίνονται, αναφέρονται στους κλάδους διδασκαλίας και στό σχετικά με τό μάθημα προβλήματα.

Δέν τό λέω αυτό με υπερηφάνεια. Περισσότερο με λυπεί και στό κάτω - κάτω τό γράφω για να δείξω πώς οι τοίχοι τής σχολικής αίθουσας και τά όμοια με φυλακές σχολικά κτίρια περιορίζουν τόν όρίζοντα του δασκάλου και τόν έμποδίζουν να διακρίνει τήν ούσία τής εκπαίδευσης. Άφού έχει να κάνει μόνο με ένα τμήμα του παιδιού, τό τμήμα που βρίσκεται πάνω από τό λαιμό. Το σπουδαιότερο τμήμα του παιδιού, ή συναισθηματική του ζωή, είναι στό δάσκαλο άναγκαστικά όλότελα άποξενωμένο.

Ήθελα να συστήσω στους νεώτερους δασκάλους μας να γίνουν λίγο επαναστατικότεροι. Μιá καλύτερη μόρφωση και περισσότεροι άκαδημαϊκοί βαθμοί δέν αποτελούν βοήθεια στην προσπάθειά μας να άπαλλάξουμε τήν κοινωνία μας άπό τά δεινά. Ένας μορφωμένος νευρωτικός δέ διαφέρει σε τίποτα από έναν άμόρφωτο νευρωτικό.

Σ' όλες τίς χώρες — καπιταλιστικές, σοσιαλιστικές ή κομμουνιστικές — υπάρχει ένα λεπτομερειακό και σε βάθος μελετημένο σχολικό σύστημα. Άλλά όλα τά θαυμάσια έργα-στήρια και συνεργεία τών σχολείων δέ βοηθούν τους Τζόνες, τους Πήτερς και τους Ίβάν να ξεπεράσουν τά ψυχικά τραύματα και τίς κοινωνικές κακουχίες που παράγονται από τή βία τών γονιών, τών σχολείων και τό δεσποτικό χαρακτήρα του πολιτισμού μας.

Τί γίνονται οι άπόφοιτοι του Σάμμερχιλ;

Ό φόβος τών γονέων για τό μέλλον είναι μιá άπειλή για τήν υγεία του παιδιού. Όλοφάνερος γίνεται ό φόβος αυτός στην επιθυμία του πατέρα, σύμφωνα με τήν όποία τό παιδί του πρέπει να μάθει πιό πολλά άπ' όσα έμαθε αυτός. Ένας τέτοιος πατέρας δέν είναι εύχαριστημένος με τό ότι ό Βασίλης μαθαίνει ανάγνωση, όταν του άρέσει' ύποφέρει από τό νευρωτικό φόβο ότι τό παιδί του θα άποδειχθεί κατώτερο τών προσδοκιών του, αν δέν παροτρυνθεί. Δέν έχει τήν ύπομονή να άφήσει τό παιδί να προχωρήσει με τή δική του ταχύτητα. «Άν ό γιός μου δέν μπορεί στό δώδεκά του χρόνια να διαβάξει, τότε πώς θα πετύχει κάτι στη ζωή του; Άν στό δεκαοχτώ του δέν μπορεί να πετύχει στις εισαγωγικές εξετάσεις του Πανεπιστημίου, τότε τί του άπομένει εκτός από μιá άπασχόληση σαν άνειδίκευτος εργάτης;» Άπειναντίας, έγώ έμαθα να περιμένω και να παρακολουθώ πώς ένα παιδί κάνει μικρά ή δέν κάνει καθόλου θήματα πρό-δου. Και δέν άμφιβάλλω ποτέ πια πώς, αν τό παιδί τό άφήσουν ήσυχο και δέν του δημιουργήσουν προβλήματα, τελικά

θα σημειώσει επιτυχία στη ζωή.

Φυσικά, ένας στενοκέφαλος μπορεί να μου απαντήσει: «Τό θεωρείτε, λοιπόν, επιτυχία το να καταφέρει ένας νέος στη ζωή του να γίνει απλώς ένας οδηγός φορτηγού αυτοκινήτου;» Το κριτήριο, με το οποίο αξιολογώ την επιτυχία ενός νέου, είναι η ικανότητα να εργάζεται και να χαίρει να κάνει μια ζωή με περιεχόμενο. Μ' αυτό το κριτήριο κρινόμενοι, οι περισσότεροι μαθητές του Σάμμερχιλ είναι στη μετέπειτα ζωή τους επιτυχημένοι.

Πεντάχρονος ήρθε ο Θωμάς σέ μας. Έφυγε από το σχολείο στα δεκαεπτά του, χωρίς όλα αυτά τα χρόνια να πατήσει μια φορά στο μάθημα. Κατανάλωσε πολύ χρόνο στο συνεργείο, όπου κατασκεύαζε τα πιό άπιαστα πράγματα. Οι γονείς του σκέπτονταν με φόβο και τρόμο το μέλλον του. Ο Θωμάς δεν έδειξε την παραμικρή απαίτηση να μάθει να διαβάσει. Όταν ήταν έννιά χρονών, τον έπιασα μια φορά να διαβάζει στο κρεβάτι του το βιβλίο «Δαυιδ Κόπερφλιντ».

«Γεια σου», είπα, «ποιός σ' έμαθε να διαβάσεις;»

«Μόνος μου.»

Μερικά χρόνια αργότερα ήρθε μια φορά σέ μένα και με ρώτησε: «Πώς προσθέτουμε το μισό και τα δύο πέμπτα;» Τοῦ τὸ ἐξήγησα καὶ τὸν ρώτησα ἂν ἤθελε νὰ μάθει περισσότερα. «Όχι, εὐχαριστῶ», ἦταν ἡ ἀπάντηση.

Ἀργότερα ἐργαζόταν σ' ἕνα κινηματογραφικὸ στούντιο σὰ βοηθὸς ὀπερατέρ. Όταν ἀκόμα ἦταν ἐκπαιδευόμενος, συνάντησα κάποια φορά τυχαία, σέ μιὰ συνεστίαση, τὸν προϊστάμενό του καὶ ρώτησα πῶς τὰ πήγαινε ὁ Θωμάς.

«Ὁ καλύτερος νέος ποὺ εἶχαμε ποτέ», πῆρα γιὰ ἀπάντηση. «Αὐτὸς δὲν πάει ἀπλῶς, ἀλλὰ τρέχει. Δὲν μπορούμε νὰ τὸν θγάλουμε ἀπὸ τὸ στούντιο. Ἀκόμα καὶ τὸ Σαββατοκύριακο τὸ περνάει ἐκεῖ.»

Μιὰ ἄλλη φορά εἶχαμε ἕναν ἄλλο νεαρό, τὸν Ἰάκωβο. Δὲν μπορούσε μὲ κανένα τρόπο νὰ μάθει νὰ διαβάσει. Κανένας δὲν μπορούσε νὰ τοῦ τὸ μάθει. Ἀκόμα κι ὅταν ὁ ἴδιος παρακαλοῦσε γιὰ μάθημα, δὲ γινόταν κατορθωτὸ γιὰ κά-

ποιο ἄγνωστο λόγο ὁ Ἰάκωβος ἦταν ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ ξεχωρίσει ἕνα 6 ἀπὸ ἕνα π κι ἕνα λ ἀπὸ κ. Όταν ὁ Ἰάκωβος στὰ δεκαεπτά του ἄφησε τὸ σχολεῖο, δὲν μπορούσε ἀκόμα νὰ διαβάσει.

Σήμερα ὁ Ἰάκωβος εἶναι ἕνας ἐξαιρετὸς ἐργαλειοκατασκευαστής. Τοῦ ἀρέσει ὑπερβολικὰ νὰ μιλάει γιὰ τὶς μεταλλουργικὲς ἐργασίες. Στὸ μεταξὺ ἔμαθε νὰ διαβάσει, ἀλλὰ ἀπὸ ὅ,τι ξέρω διαβάσει κυρίως ἄρθρα γιὰ τεχνικὰ θέματα καὶ ὀπισθὴποτε καμιά φορά καὶ ψυχολογικὰ βιβλία. Δὲν πιστεύω πῶς διάβασε ποτέ ἀκόμα κι ἕνα μυθιστόρημα. Τὰ ἀγγλικά του εἶναι καὶ ἀπὸ ἀποψη γραμματικῆς ἄπταιστα, ἔχει δὲ μιὰ ἀξιόλογη γενικὴ μόρφωση. Ἐνας Ἀμερικανός, ποὺ ἐπισκέφτηκε τὸ Σάμμερχιλ καὶ δὲν ἤξερε τίποτα γιὰ τὸν Ἰάκωβο, εἶπε: «Τί ἔξυπνο παιδί ποὺ εἶναι!»

Μιὰ ἄλλη περίπτωση: Ἡ Ντιάνα. Ἦταν ἕνα εὐχάριστο κορίτσι. Πήγαινε βέβαια στὸ μάθημα, ἀλλὰ δὲν τὴν πολυενδιέφερε. Δὲν τῆς ἄρεσε ἡ πνευματικὴ ἐργασία. Γιὰ πολὺ καιρὸ δὲν μπορούσα νὰ ξεκαθαρίσω γιὰ τὸ τί θὰ μπορούσε νὰ γίνει αὐτὸ τὸ παιδί. Όταν στὰ δεκάξη τῆς ἔφευγε ἀπὸ τὸ Σάμμερχιλ, ὅλοι δήλωναν στὸ συμβούλιο τοῦ σχολείου πῶς ἡ σχολικὴ τῆς μόρφωση ἦταν πάρα πολὺ φτωχὴ. Σήμερα ἡ Ντιάνα παρουσιάζει στὸ Λονδίνο πρωτότυπες μεθόδους μαγειρικῆς. Στὴν ἐργασία τῆς εἶναι ἀσυναγώνιστη καὶ τὸ σπουδαιότερο εἶναι, πῶς εἶναι εὐτυχισμένη.

Μιὰ ἐταιρεία, στὴν ὁποία ἕνας ἀπὸ τοὺς μαθητές μας διεκδικούσε μιὰ θέση, ζητοῦσε ἀπ' ὅλους τοὺς ὑποψήφιους νὰ ἔχουν τουλάχιστο περάσει τὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις μιᾶς ἀνώτερης σχολῆς. Ἐγγράφα στὸ διευθυντὴ τῆς ἐταιρείας: «Ὁ Ροβέρτος δὲν ἔδωσε, βέβαια, οὔτε μιὰ ἐξέταση, γιατί δὲν ἔχει τὸ κεφάλι ἐνὸς ἀκαδημαϊκοῦ. Ἐχει ὅμως ἀντίληψη.» Ὁ Ροβέρτος ἔπιασε τὴ θέση.

Όταν ἡ δεκατριᾶχρονη Βαρβάρρα ἦρθε σέ μας, μοῦ δήλωσε πῶς ὅλα τὰ μαθήματα τῆς εἶναι μισητά. Σαφῶνιζε χαρούμενα σὰν τῆς εἶπα πῶς μπορούσε νὰ κάνει ὅ,τι θέλει. «Ἄν δὲν ἔχεις διάθεση, μὴν ἔρχεσαι καθόλου στὸ μάθημα», τῆς εἶπα.

Φρόντισε, λοιπόν, να γευτεί τη ζωή, και το κατάφερε — για κάνα δυο εβδομάδες. Κατάλαβα τότε πως έπληττε. 'Όποτε κάποια μέρα μου είπε: «Θέλω κάτι να μάθω, πλήττω φοβερά.»

«Καλά», είπα. «Και τί θέλεις να μάθεις;»

«Ξέρω γώ;»

«'Όυτε κι εγώ», είπα κι έφυγα.

Πέρασαν μήνες ώσπου να ξανάρθει σε μένα. «Θέλω να δώσω εισαγωγικές εξετάσεις στο Κολλέγιο και για τούτο θέλω να μου δώσετε ιδιαίτερα μαθήματα.»

Συνεργαζόταν μαζί μου και μ' άλλους δασκάλους κάθε πρωί και ήταν μάλιστα επιμελής. Γνώριζε πως αυτό με το όποιο είχε να ασχοληθεί δεν την πολυενδιέφερε· την ενδιέφερε όμως ο στόχος. 'Η Βαρβάρα είχε βρει τον εαυτό της, γιατί της έπετράπη να είναι μόνη της.

Είναι ενδιαφέρον να γνωρίζει κανένας πως ελεύθερα παιδιά βρίσκουν εύχарιστα τα μαθηματικά, τη γεωγραφία και την ιστορία. Τα ελεύθερα παιδιά διαλέγουν από τους κλάδους των επιστημών εκείνους που τους κεντρίζουν τα ενδιαφέροντά τους. Το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου τους το περνάνε μ' άλλα πράγματα που τους διασκεδάζουν: ξυλογλυπτική, μεταλλικές κατασκευές, ζωγραφική, μελέτη βιβλίων, παίζουν θέατρο, κάνουν όνειρα ή ακούνε μουσική.

'Ο οχτάχρονος Θωμάς έρχόταν κάθε δυο λεπτά στο δωμάτιό μου και ρωτούσε: «Τί να κάνω τώρα;» Κανένας δεν μπορούσε να του πει τί έπρεπε να κάνει.

Μετά από μισό χρόνο, όποιος ζητούσε τον Θωμά δεν είχε παρά να πάει στο δωμάτιό του. Έκει, τον έβρισκε πάντα μέσα σε μια θάλασσα από βόλους χαρτιών. 'Όρες δλόκληρες ασχολούνταν με την κατασκευή γεωγραφικών χαρτών. Κάποια φορά ήρθε στο Σάμμερχιλ ένας καθηγητής του Πανεπιστημίου της Βιέννης. 'Ο Θωμάς τον είχε πάρει από κοντά και του έκανε ένα σωρό ερωτήσεις. Μετά μου είπε ο καθηγητής: «'Ηθελα να εξετάσω τον νεαρό λίγη γεωγραφία, αλλά αυτός ήξερε τόπους για τους όποιους ούτε άκουστά δεν είχα.»

'Αλλά πρέπει να σ'αs διηγηθώ και για τους ύστερήσαντες. 'Η δεκαπεντάχρονη Μπάρμπελ, μιá Σουηδέζα, ήταν ένα περίπου χρόνο σε μάs. Σ' έλο αυτό το διάστημα δέ θρήκε τίποτα που να την ενδιαφέρει. 'Ηταν ήδη πολύ μεγάλη όταν ήρθε στο Σάμμερχιλ. Δέκα δλόκληρα χρόνια αποφάσιζαν γι' αυτή οι δάσκαλοι. 'Όταν ήρθε σε μάs, δεν είχε πια καμιά δική της πρωτοβουλία. 'Επληττε. Εδουχώς ήταν πλούσια κι είχε μπροστά της μιá ζωή χωρίς το πρόβλημα του φωμιού.

Μιá άλλη φορά, είχαμε δυο κορίτσια από τη Γιουγκοσλαβία, αδερφές, σε ηλικία έντεκα και δεκατεσσάρων χρονών. Το σχολείο δεν τις ενδιέφερε. Τόν περισσότερο χρόνο τους τόν περνούσαν κάνοντας χοντρό κουτούσμπολιό για μένα στα κροατικά, τα όποια δυστυχώς μου τα μετέφραζε κάποιος άλλος. Θα ήταν θαύμα αν αυτά τα δυο κορίτσια είχαν ώφεληθεί κάτι τι από μάs· γιατί ή μοναδική κοινή γλώσσα ήταν ή γλώσσα της τέχνης και της μουσικής. Χάρηκα πολύ όταν ή μητέρα τους ήρθε και τα πήρε.

Χρόνια δλόκληρα παρατηρούμε πως οι νεαροί, που θέλουν να γίνουν μηχανικοί, αποφεύγουν τόν κόπο να δώσουν τις εισαγωγικές εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο. 'Από το σχολείο πάνε άμέσως για μιá πρακτική κατάρτιση. Θέλουν, πριν πάνε στο Πανεπιστήμιο, να μάθουν πρώτα τη ζωή. 'Ενας γύρισε τόν κόσμο δουλεύοντας καμαρώτος σε πλοίο. Αυό άλλοι εργάστηκαν σε μιá φυτεία καφέ στην Κένυα. 'Ενας άλλος έφυγε για την Αύστραλία κι ένας έφτασε μάλιστα μέχρι τη Βρετανική Γουιάνα.

'Ενας μαθητής μας, ο Ντέρικ Μπούντ, είναι ένα τυπικό παράδειγμα για το πως μιá ελεύθερη εκπαίδευση προάγει το επιχειρηματικό πνεύμα. 'Ηρθε στα όχτώ του στο Σάμμερχιλ κι έφυγε δεκαοχτάχρονος. 'Αμέσως πέρασε τις εισαγωγικές εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο. 'Ηθελε να γίνει γιατρός, αλλά εκείνη την εποχή ο πατέρας του δεν μπορούσε να χρηματοδοτήσει τις σπουδές του. Τότε ο Ντέρικ αποφάσισε να γνωρίσει στο μεταξύ τόν κόσμο. Πήγε στο Λονδίνο και προσπάθησε να βρει δουλειά στο λιμάνι, όποιαδήποτε

τε δουλειά, ακόμα και θερμαστής σε καράβι, αλλά διαπίστωσε πώς ήταν ήδη πολλοί ναυτικοί ξενεργοί και γύρισε λυπημένος στο σπίτι του.

Λίγο αργότερα του μίλησε κάποιος συμμαθητής του για μιὰ Ἀγγλίδα στην Ἰσπανία, ἡ ὁποία ζητούσε ἕναν ὁδηγό. Ὁ Ντέρικ ἄδραξε τὴν εὐκαιρία, πήγε στην Ἰσπανία όπου ἡ Ἀγγλίδα ἐκτιζε ἕνα σπίτι, γύρισε μαζί της ὁδηγώντας τὸ αὐτοκίνητό της ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ μετὰ ἄρχισε τὶς σπουδές του στὸ Πανεπιστήμιο. Ἡ Ἀγγλίδα συμφώνησε νὰ ἀναλάβει ἕνα μέρος τῶν σπουδαστικῶν του ἐξόδων. Μετὰ ἀπὸ δυὸ χρόνια, τὸν παρακάλεσε νὰ διακόψει τὶς σπουδές του γιὰ ἕνα χρόνο, γιὰ νὰ τὸν πάρει ὁδηγὸς της στην Κένυα ὅπου θὰ ἐκτιζε ἄλλο ἕνα σπίτι. Ὁ Ντέρικ συμφώνησε καὶ τελικὰ ἀποπεράτωσε τὶς ἱατρικὲς του σπουδὲς στὸ Κέηπ Τάουν.

Ὁ Λάρρυ ἦταν στὰ δώδεκα ὅταν ἤρθε σὲ μᾶς. Στὰ δεκάξη του χρόνια πέρασε τὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις στὸ Πανεπιστήμιο, ἀλλὰ μετὰ ἔφυγε γιὰ νὰ ἐργαστεῖ σὲ μιὰ φυτεία στην Ταϊτή. Κι ἐπειδὴ δὲν πληρωνόταν καλὰ ἐκεῖ, ἔπιασε δουλειὰ σὰν ὁδηγὸς ταξί. Μετὰ ἔκανε τὴν ἐγγραφή του στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μπρισμαπαίν. Πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ μὲ ἐπισκέφτηκε ὁ κοσμητορὰς αὐτοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ ὁποῖος μοῦ μιλοῦσε μὲ θαυμασμὸ γιὰ τὸν Λάρρυ. «Κατὰ τὶς θερινὲς διακοπές», ἔλεγε, «οἱ ἄλλοι φοιτητὲς πᾶνε στὰ σπίτια τους, ἀλλὰ ὁ Λάρρυ δουλεύει σὰν ἀνειδίκευτος ἐργάτης σ' ἕνα πριονιστήριο.» Τώρα ὁ Λάρρυ ἔχει ἱατρεῖο στὸ Ἔσεξ.

Ἄλλοι παλιοὶ μαθητὲς μας ἔδειξαν, βέβαια, λιγότερο πρακτικὸ πνεῦμα. Γιὰ αὐτονόητους λόγους δὲν μπορῶ νὰ γράψω γι' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Οἱ ἐπιτυχημένοι μας μαθητὲς προέρχονται ἀπὸ ἰσορροπημένες οἰκογένειες. Οἱ γονεῖς τοῦ Ντέρικ, τοῦ Ἰακώβου καὶ τοῦ Λάρρυ συμφωνοῦσαν ἀπόλυτα μὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ Σάμμερχιλ καὶ τὰ παιδιά αὐτὰ δὲ χρειάστηκαν ποτὲ νὰ θέσουν στὸν ἑαυτὸ τους τὴ συγκλονιστικὴ ἐρώτηση: Ποιὸς ἔχει δίκιο, οἱ γονεῖς ἢ τὸ σχολεῖο;

Ἔβγαλε τὸ Σάμμερχιλ ἰδιοφυεῖς; Ὅχι, μέχρι τώρα δὲν

ἔχουμε τέτοια περίπτωση. Ἴσως μερικοὺς δημιουργικοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι ἀκόμα διάσημοι, μερικοὶ πρωτοπόροι καλλιτέχνες, μερικοὶ καλοὶ μουσικοί, ἀκόμα κανένα συγγραφέα, ἀπὸ ὅ,τι ξέρω, ἕναν ἐξαιρετὸ σχεδιαστὴ ἐπιπλώσεων, ἀρκετοὺς ἠθοποιούς, μερικοὺς φυσικοὺς ἐπιστήμονες καὶ μαθηματικούς, πού ἴσως μιὰ μέρα κάνουν νέες ἀνακαλύψεις. Μὲ μέτρο τὸ μικρὸ σχετικὰ ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Σάμμερχιλ — κάθε φορὰ γύρω στοὺς σαρανταπέντε — ἡ ἀναλογία τῶν μαθητῶν μας πού κατέληξαν σὲ δημιουργικὰ ἐπαγγέλματα εἶναι μεγάλη.

Ἐκτὸς τούτου πάντα ἔλεγα πὼς μιὰ γενιὰ ἐλεύθερων παιδιῶν δὲν ἀποδείχνει ἀκόμα τίποτα. Συμβαίνει καμιά φορὰ μερικοὶ μαθητὲς τοῦ Σάμμερχιλ νὰ μὴν ἔχουν ἡσυχία τὴ συνειδησὴ τους, πού δὲν ἔκαναν πολλὲς σχολικὲς ἐργασίες. Σ' ἕναν κόσμον πού οἱ ἐξετάσεις εἶναι ἡ πόρτα ὀρισμένων ἐπαγγελμάτων, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ διαφορετικὰ. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὑπάρχει σχεδὸν πάντα κοντὰ στὰ παιδιά μιὰ κάποια θεία Μαρία πού τὰ κατατρομάζει μὲ τὴν ἐξυπνάδα της: «Τί; ἀκόμα δὲν μπορεῖς νὰ διαβάσεις σωστά; Σὲ δὲ ντρέπεται ἔντεκα χρονῶν παιδί!». Τὸ παιδί ἔχει ἕνα ἀόριστο συναίσθημα πὼς ὅλο τὸ περιβάλλον εἶναι ἐνάντια στὸ παιχνίδι καὶ ὑπὲρ τῆς ἐργασίας.

Γενικὰ μπορούμε νὰ ποῦμε: Ἡ μέθοδος τῆς ἐλεύθερης ἐκπαίδευσης, σὲ παιδιά κάτω τῶν δώδεκα χρονῶν, ὁδηγεῖ μὲ σιγουριά στην ἐπιτυχία. Σὲ παιδιά πάνω ἀπὸ δώδεκα, χρειάζεται περισσότερος χρόνος, ὅπου νὰ συνέλθουν ἀπὸ μιὰ ἐκπαίδευση πού τοὺς στέρησε τὴν προσωπικὴ τους ἀνεξαρτησία.

Ἄτομικὰ μαθήματα στὸ Σάμμερχιλ

Παλιότερα ἡ κύρια ἀπασχόλησή μου δὲν ἦταν ἡ διδασκαλία στην τάξη, ἀλλὰ τὰ «ἀτομικὰ μαθήματα» πού ἔδινα. Τὰ περισσότερα παιδιά δὲν εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ψυχολογικὴ παρακολούθηση, ἀλλὰ ὅλο καὶ ὑπῆρχαν μερικὰ παιδιά, πού

μᾶς είχαν ἔρθει ἀπὸ ἄλλα σχολεῖα καὶ τὰ ὅποια ἔπρεπε, μὲ τὰ «ἀτομικὰ μαθήματα», νὰ προσαρμοστοῦν γρήγορα στὴ ζωὴ τῶν ἐλευθέρων συνθηκῶν. Ἐνα ψυχικὰ μπλοκαρισμένο παιδί δὲν μπορεῖ μόνο του νὰ πετύχει αὐτὴ τὴν προσαρμογὴ.

Τὰ ἀτομικὰ μαθήματα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μιὰ ἀβίαστη συζήτηση μπροστὰ στὸ τζάκι. Ἐγὼ κάπνιζα τὴν πίπα μου, κι ὁ μαθητὴς μπορούσε, ἂν τὸ ἐπιθυμοῦσε, νὰ καπνίσει κι αὐτός. Τὸ τσιγάρο βοηθοῦσε συχνὰ στὸ σπάσιμό τοῦ πάγου.

Μιά φορὰ ζήτησα νὰ ἔρθει ἕνας δεκατετράχρονος νεαρὸς γιὰ νὰ συζητήσω κάτι μαζί του. Μόλις εἶχε ἔρθει στὸ Σάιμμερχιλ ἀπὸ ἕνα τυπικὸ ἰδιωτικὸ σχολεῖο. Ὅταν πρόσεξα πὼς τὰ δάχτυλά του ἦταν κατακίτρινα ἀπὸ τὸ πολὺ κάπνισμα, τοῦ πρόσφερα τσιγάρο. «Εὐχαριστῶ πολύ, ἀλλὰ δὲν καπνίζω, κύριε», εἶπα τραυλίζοντας.

«Πᾶρε ἕνα, παλιοφεύτη», εἶπα γελώντας. Πῆρε ἕνα. Ἡθελα μ' ἕνα σμπάρο νὰ χτυπήσω δυὸ τρυγόνια. Γιὰ τὸν νεαρὸ αὐτὸν ἕνας διευθυντὴς σχολεῖου ἦταν ἕνας ἀπροσπέλαστος ἠθικολόγος, κέρβερος πειθαρχίας, τὸν ὅποιο ἄξιζε νὰ ἔξαπατᾶ κανένας ὅσο πιὸ συχνὰ μπορούσε. Μὲ τὸ γεγονός τῆς προσφοράς ἑνὸς τσιγάρου, τοῦ ἔδειξα πὼς δὲ μὲ κείριζε πού κάπνιζε καὶ μὲ τὸ ὅτι τὸν εἶπα παλιοφεύτη, ἔφερα τὸν ἑαυτὸ μου στὸ δικό του ἐπίπεδο. Ταυτόχρονα δάμαζα τὸ κόμπλεξ ἀθθεντίας* μὲ τὸ ὅτι τοῦ ἔδωσα νὰ καταλάβει πὼς κι ἕνας διευθυντὴς σχολεῖου μπορεῖ γελαστὰ κι ἀβίαστα νὰ βρίζει. Θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ εἶχα φωτογραφήσει τὸ πρόσωπο αὐτοῦ τοῦ νέου σ' αὐτὴ τὴν πρώτη συζήτηση.

Ὁ νεαρὸς εἶχε ἀποβληθεῖ ἀπὸ τὸ προηγούμενο σχολεῖο του γιατί εἶχε κλέψει. «Ἀκούω πὼς εἶσαι ἕνας παλιοπατεώνας. Ποιὸς εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος νὰ ἔξαπατήσει κανένας τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ τραίνου γιὰ τὸ εἰσιτήριο;» τοῦ εἶπα.

* Autoritätskomplex = κόμπλεξ, πλέγμα ἀθθεντίας: εἶναι ἡ συστολὴ πού παθαίνει κανένας μπροστὰ σὲ ἀνθρώπους πού τοὺς θεωρεῖ ἀνωτέρους του, σὲ βαθμὸ πού νὰ τοὺς ἀποφεύγει. (Σ.τ.Μ.).

«Δὲν προσπάθησα ποτὲ νὰ τοὺς ἔξαπατήσω, κύριε.»

«Ἄ, καλά!» εἶπα. «Τότε δὲ σὲ παραδέχομαι. Πρέπει ὀπωσδήποτε νὰ δοκιμάσεις. Ἐέρω γι' αὐτὸ μερικὰ κόλπα.» Καὶ τοῦ εἶπα μερικὰ. Μὲ κοίταζε μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα. Ὑποπτευόταν αἰγούρα πὼς βρίσκεται σὲ τρελάδικο, ἀφοῦ ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολεῖου τοῦ ἔδινε συμβουλές γιὰ τὸ πὼς μπορεῖ κανένας νὰ γίνεῖ καλύτερος ἀπατεώνας! Χρόνια ἀργότερα μοῦ ἔλεγε αὐτὸς ὁ νεαρὸς πὼς ἐκείνη ἢ πρώτη συζήτηση ἦταν τὸ μεγαλύτερο σὸκ τῆς ζωῆς του.

Ποιά παιδιὰ χρειάζονται ἀτομικὰ μαθήματα; Σ' αὐτὸ μπορῶ νὰ ἀπαντήσω καλύτερα μὲ μερικὰ παραδείγματα.

Ἡ ὑπεύθυνη στὴν παιδικὴ χαρὰ, ἡ Λουκία, ἦρθε καὶ μοῦ εἶπε πὼς ἡ Πόπη ἦταν πολὺ δυσάρεστημένη καὶ πὼς ἔδειχνε ἔξκομμένη ἀπὸ τὴν ὁμάδα. «Καλά», εἶπα, «πεῖτε τῆς πὼς πρέπει νὰ ἔρθει γιὰ ἕνα ἀτομικὸ μάθημα.» Ἦρθε, λοιπόν, ἡ Πόπη στὸ δωμάτιό μου.

Κάθησε κάτω καὶ εἶπε: «Δὲ θέλω ἀτομικὸ μάθημα, γιατί τὸ ἀτομικὸ μάθημα εἶναι κουτό.»

«Ἀπόλυτα σωστό», συμφώνησα μαζί της. «Ἀπώλεια χρόνου, γι' αὐτὸ καὶ δὲ θὰ κάνουμε κανένα.»

Ξανασκέφτηκε μιὰ στιγμή κι εἶπε πάλι: «Ἴσως ἕνα πολὺ μικρό.» Στὸ μεταξὺ ἦρθε κι ἔκατσε στὰ γόνατά μου. Τῆ ρώτησα γιὰ τὸν μπαμπά της, τὴ μαμά της καὶ προπάντων γιὰ τὸ μικρὸ ἀδερφό της. Μοῦ δῆλωσε πὼς ὁ ἀδερφός της εἶναι ἕνας σωστός βλάκας.

«Συμφωνῶ», εἶπα. «Πιστεύεις πὼς ἡ μητέρα σου ἀγαπάει πιὸ πολὺ αὐτὸν ἀπὸ σένα;»

«Αὐτὴ μᾶς ἀγαπάει καὶ τοὺς δυὸ τὸ ἴδιο», ἀπάντησε γρήγορα καὶ πρόσθεσε κατόπιν: «Τουλάχιστο αὐτὸ λέει.»

Καμιὰ φορὰ ἡ στενοχώρια ἑνὸς παιδιοῦ προέρχεται ἀπὸ ἕνα μάλωμα μ' ἕνα ἄλλο παιδί. Συχνότερη ἄρως αἰτία ἀποτελεῖ ἕνα γράμμα ἀπὸ τὸ σπῆτι, στὸ ὅποιο ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἀδερφή ἢ ὁ ἀδερφός ἀπέκτησαν μιὰ καινούργια κούκλα ἢ ποδήλατο. Στὸ τέλος τοῦ ἀτομικοῦ μαθήματος ἡ Πόπη φεύγει ἀπόλυτα εὐχαριστημένη.

Μὲ νεοφερμένους, αὐτὸ δὲν ἦταν καὶ τόσο εὐκολο. Ἐνὸς

έντεκάχρονο άγοριού, που είχε έρθει σέ μās, του είχαν πει οι γονείς του πως τὰ μικρά παιδιά τὰ φέρνει ο γιατρός. Κόσισε πολύ κόπο ή άπαλλαγή αυτού του παιδιού από τὸ φόβο και τὰ ψέματα που του είχαν σερβιριστεί. Φυσικά, αυτό τὸ παιδί είχε πλέγματα ένοχής, επειδή αυνανιζόταν, και για νὰ τὸ κάνει κανένας εδτυχημένο έπρεπε νὰ τὸ άπαλλάξει άπ' αυτό τὸ αίσθημα ένοχής.

Συνήθως τὰ μικρά παιδιά δέ χρειάζονταν κανονικά άτομικά μαθήματα. Οι ιδεώδεις προϋποθέσεις για κανονικά άτομικά μαθήματα υπάρχουν, όταν τ ὀ ἴ δ ι ο τὸ παιδί τὸ ζητήσει. Στὰ μεγάλα παιδιά αυτό συμβαίνει τις πιο πολλές φορές, στὰ μικρά μόνο σέ σπάνιες περιπτώσεις.

Ὁ δεκαεξάχρονος Κάρολος είχε ένα τρομερὸ πλέγμα κατωτερότητας άπέναντι στους συνομήλικους συμμαθητές του. Τὸν ρώτησα σέ ποιές περιπτώσεις αυτό τὸ κόμπλεξ ήταν δυνατότερο, και μου άπάντησε, στὸ μπάνιο, γιατί τὸ πένος του ήταν πολὺ μικρότερο από τῶν άλλων άγοριῶν. Τοῦ έξηγήσησα από πού προερχόταν ὁ φόβος του. Ἦταν τὸ μικρότερο από έφτά παιδιά. Τὰ άλλα έξη ήταν κορίτσια και πολὺ μεγαλύτερα άπ' αυτόν. Μεταξύ αυτού και τῆς μικρότερης άδερφῆς του υπήρχε μιὰ διαφορά από δέκα χρόνια. Ὁ πατέρας είχε πεθάνει και τὸ σπίτι ήταν γεμάτο θηλυκά. Οι μεγάλες άδερφές έκαναν κουμάντο. Ὁ Κάρολος, για νὰ μπορεῖ νὰ έχει κάποια δύναμη, ταυτίστηκε με τὸ θηλυκὸ στοιχείο.

Μετά από δέκα περίπου άτομικά μαθήματα, ὁ Κάρολος σταμάτησε νάρχεται πιά σέ μένα. Στὴν έρώτησή μου, άπάντησε άκτινοβολώντας από χαρά: «Δέ χρειάζομαι άτομικὸ μάθημα πιά. Τὸ δικό μου είναι τώρα τόσο μεγάλο ὅσο και τοῦ Μπέρι.»

Ἄπ' αὐτὴ τὴ σύντομη θεραπευτικὴ μεταχείριση έξαρτῶνταν ακόμα κάτι πολὺ πιο σοβαρὸ. Είχε εἰπωθεῖ στὸν Κάρολο ὅτι με τὸν αυνανισμό θὰ γινόταν στείρος άντρας. Ὁ φόβος τῆς στειρότητας είχε σ' αὐτὸν ψυχολογικὲς συνέπειες. Μπόρεσα και θεράπευσα τὸν Κάρολο τόσο, ὥστε νὰ τὸν άπαλλάξω από τὸ αίσθημα ένοχής και νὰ τοῦ διαλύσω τὰ

ήλιθια ψέματα για τὴ στειρότητα. Μερικά χρόνια άργότερα ὁ Κάρολος έφυγε από τὸ Σάμμερχιλ. Είναι τώρα ένας έξαιρετος άνθρωπος, υγιής και εὐχαριστημένος, και αυτό θὰ τὸν βοηθήσει νὰ πετύχει κάτι στὴ ζωὴ του.

Ἡ Σόλβια είχε έναν πολὺ αὐστηρὸ πατέρα, ὁ ὅποιος δέν τῆς εἶπε ποτὲ καλὸ λόγο. Ἀπεναντίας τῆς έκανε μικρόπρεπη κριτικὴ ὅλη μέρα. Ἡ μοναδικὴ τῆς ἐπιθυμία ήταν νὰ κερδίσει τὴν άγάπη τοῦ πατέρα τῆς. Ἐκλαιγε άπαρηγόρητη όταν μου μιλοῦσε, στὸ δωμάτιό τῆς, γι' αυτό. Ἡ περίπτωσή τῆς ήταν πολὺ σοβαρή. Μιὰ άνάλυση τῆς θυγατέρας δέ θὰ άλλαζε τὸν πατέρα. Τὸ πρόβλημα τῆς Σόλβιας θὰ μπορούσε νὰ λυθεῖ μόνο όταν θὰ έφτανε σέ ἡλικία που θὰ μπορούσε νὰ αυτοχειραφετηθεῖ. Τῆς εἶπα πως θρυσκόταν σέ κίνδυνο νὰ παντρευτεῖ έναν άκατάλληλο άντρα μόνο και μόνο από αντίθεση άπέναντι στὸν πατέρα τῆς.

«Γιατί τὸν άκατάλληλο;» ρώτησε.

«Ἐναν άντρα ὅπως ὁ πατέρας σου, έναν που θὰ σοῦ συμπεριφέρετε σαδιστικά.»

Ἡ περίπτωση τῆς Σόλβιας ήταν λυπηρὴ. Στὸ Σάμμερχιλ ήταν χαρούμενη, κοινωνικὴ και δέν πείραζε κανέναν. Στὸ σπίτι ήταν δῆθεν άνυπόφορη. Χωρίς άμφιβολία, θὰ έπρεπε νὰ ψυχαναλυθεῖ ὄχι ἡ θυγατέρα, αλλά ὁ πατέρας.

Μιὰ ακόμα πιο άθεράπευτη περίπτωση ήταν ἡ μικρὴ Φλωρεντία. Ἦταν έξώγαμο παιδί, αλλά δέν τὸ γνώριζε. Σύμφωνα με τὴν έμπειρία μου, κάθε έξώγαμο παιδί γνωρίζει ὅσοσυνείδητα πως είναι έξώγαμο. Ἄναμφίβολα ἡ Φλωρεντία αίσθανόταν, ὅτι κάποιο μυστικὸ υπήρχε. Ἐλεγα στὴ μητέρα τῆς, πως τὸ μίσος και ἡ δυσαρέσκεια τῆς κόρης τῆς θὰ μπορούσαν νὰ παραμεριστοῦν μόνο αν τῆς έλεγε κανένας τὴν ἀλήθεια.

«Neill, δέν τὸ άποτολμῶ. Ἐμένα δέ θὰ με πείραζε, αλλά αν τῆς τὸ πῶ, δέ θὰ τὸ κρατοῦσε για τὸν έαυτὸ τῆς και τότε ἡ μητέρα μου δέ θὰ τὴ λάβαινε ὑπόψη τῆς στὴ διαθήκη τῆς.»

Ὅποτε ἡ μικρὴ Φλωρεντία δέν μπορεῖ νὰ βοηθηθεῖ πριν πεθάνει ἡ γιαγιά τῆς. Ὅταν μιὰ σημαντικὴ ἀλήθεια πρέ-

πει να αποσιωπηθεί, γίνεται σοβαρό εμπόδιο για άλλα πράγματα.

Ένας παλιός μαθητής ξανάρθε στο Σάμμερχιλ, στα είκοσι χρόνια του, για μια περίοδο. Με παρακάλεσε για μερικά άτομικά μαθήματα.

«Κι όμως, σουχω δώσει ντουζίνες, όταν ήσουν έδω», είπα.

«Τό ξέρω», είπε λυπημένος. «Ντουζίνες από τις όποιες δεν κράτησα και πολλά πράγματα. Άλλά τώρα, πιστεύω, πως τα θέλω πραγματικά.»

Τώρα πια δεν παρακολουθώ ψυχολογικά τα παιδιά. Στο μέσο παιδί δεν είναι απαραίτητο, αν του ξεκαθαρίσει κανένας την ερώτηση της γέννησης και το πρόβλημα του αυνανισμού και του δείξει πως οι οικογενειακές συνθήκες δημιουργήσαν μίσος και ζηλοφθονία. Η νεύρωση ενός παιδιού θεραπεύεται με τη χαλάρωση των συναισθημάτων του. Η θεραπεία στο παιδί δεν προωθείται με σεμινάρια για ψυχιατρικές θεωρίες, όπου εξηγείται πως έχει τουτο ή εκείνο το κόμπλεξ.

Κάποτε προσπαθούσα να βοηθήσω ένα δεκαπεντάχρονο αγόρι. Στη διάρκεια του μαθήματος καθόταν μουγγό και απαντούσε στις ερωτήσεις μου μόνο με «να!» ή «όχι». Αποφάσισα να χρησιμοποιήσω ένα δραστικότερο μέσο. Στην πορεία του επόμενου ατομικού μαθήματος του είπα: «Τώρα θα σου πω τι πιστεύω για σένα. Είσαι ένας τεμπέλης, κουτός, φαντασμένος και αντιπαθητικός αλήτης.»

«Αλήθεια;» είπε κατακόκκινος από θυμό. «Τί φαντάζεστε δηλαδή;» Από κείνη τη στιγμή ήταν ικανός να μιλάει ελεύθερα κι αντικειμενικά.

Ο έντεκάχρονος Γιώργος ήταν μια πιό προχωρημένη περίπτωση. Ο πατέρας του είχε ένα μικρομάγαζο σ' ένα χωριό κοντά στη Γλασκώδη. Ο μικρός στάλθηκε σε μένα με σύσταση του γιατρού του. Ο Γιώργος υπέφερε από φοβερή αγωνία. Κάθε φορά που έπρεπε να απομακρυνθεί από τους γονείς του κι έπρεπε να πηγαίνει μόνος του στο σχολείο του χωριού φοβόταν. Κάθε φορά που έφευγε από το σπίτι εκλαιγε δυνατά από φόβο. Μόνο με μεγάλη δυσκολία κατά-

φερε ο πατέρας του να τον φέρει στο Σάμμερχιλ. Εκλαιγε και άγκιστρωνόταν στον πατέρα του, γιατί δεν ήθελε να τον αφήσει να φύγει. Μετά απ' αυτό πρότεινα στον πατέρα του να μείνει μερικές μέρες στο Σάμμερχιλ.

Τό ιστορικό της αρρώστιας του παιδιού μου είχε ήδη σταλεί από το γιατρό του. Οι παρατηρήσεις του μου φαινόταν σωστές και πολύ χρήσιμες. Για να λύσω τό δύσκολο πρόβλημα, τό πως θα μπορούσε ο πατέρας να αφηθεί από τό γιό του να γυρίσει στο σπίτι του, μιλούσα στον Γιώργο, αλλά αυτός εκλαιγε με αναφυλλητά και ήθελε να επιστρέψει στο σπίτι του. «Μά αυτό έδω είναι μια φυλακή», είπα μ' αναφυλλητά.

Μην προσέχοντας τά δάκρυά του, μιλούσα συνεχώς: «Όταν ήσουν τεσσάρων χρονών, πήγαν τό μικρό σου αδερφό στο γασσοκομείο, κι όταν τον έφεραν πίσω στο σπίτι, ήταν μέσα σε μια κάσσα. (Δ υ ν α τ ό τ ε ρ ο α ν α φ υ λ λ η τ ό). Φοβάσαι πως θα σου συμβεί τό ίδιο. (Α κ ό μ α δ υ ν α τ ό τ ε ρ ο α ν α φ υ λ λ η τ ό). Άλλά δεν πρόκειται γι' αυτό. Έ σ ύ, Γ ι ώ ρ γ ο, σ κ ό τ ω σ ε ς τ ό ν α δ ε ρ φ ό σ ο υ.»

Διαμαρτυρήθηκε με όργη κι ήθελε να με τσαλαπατήσει.

«Δεν τον σκότωσες έσύ σ τ ή ν π ρ α γ μ α τ ι κ ό τ η τ α, Γιώργο, αλλά είχες πιστέψει ότι ή μητέρα σου αγαπούσε πιό πολύ αυτόν από σένα και ευχήθηκες μερικές φορές να πέθαινε. Όταν πέθανε σ' αλήθεια, ή συνείδησή σου ήταν φοβερά ταραγμένη, γιατί νόμισες πως πέθανε επειδή έσύ τό ευχήθηκες. Μετά απ' αυτό πιστεύεις πως ο Θεός θα σε σκότωνε κι εσένα για τιμωρία, μόλις έφευγες από τό σπίτι.»

Ο Γιώργος σταμάτησε τά αναφυλλητά. Τήν επόμενη μέρα άφησε τον πατέρα του να επιστρέψει στο σπίτι, αν και έκανε στο σταθμό ακόμα μια σκηνή.

Χρειάστηκε ακόμα λίγο καιρό μέχρι να ξεπεράσει και την επιθυμία της επιστροφής στο σπίτι. Μετά από έναμιού χρόνο κατάφερε, στις διακοπές, να ταξιδέψει μόνος του για τό σπίτι του. Σ' αυτή την περίπτωση δεν έπρεπε άπλά να

κάνει αλλαγή τραίνου στο Λονδίνο, αλλά να διασχίσει με λεωφορείο κατά πλάτος την πόλη για να φτάσει από τον ένα σταθμό στον άλλο. Γύρισε στο Σάμμερχιλ πάλι μόνος του.

Όλο και πιο πολύ καταλήγω στο συμπέρασμα πως τα παιδιά δεν έχουν ανάγκη από θεραπευτική παρακολούθηση, όταν μπορούν να εκφράσουν ελεύθερα τις κομπλεξικές τους αντιδράσεις. Βέβαια, σε μια περίπτωση σαν αυτή που μόλις περιγράψαμε, η ελευθερία από μόνη της δε θα ήταν αρκετή.

Επιτυχίες είχα με τα ατομικά μαθήματα επίσης και σε διάφορους νέους που εκλεβαν. Απεναντίας, άλλοι κλέφτες αρνούνταν να πάρουν ατομικά μαθήματα. Κι όμως μετά από ελευθερία τριών χρόνων κι αυτοί είχαν θεραπευτεί. Η αγάπη, η αναγνώριση και η ελευθερία για αυτοπραγμάτωση είναι τα μέσα με τα οποία θεραπεύει το Σάμμερχιλ. Από τα 45 παιδιά του σχολείου μας ένα πολύ μικρό ποσοστό παίρνει ατομικά μαθήματα. Η θεραπεία δια μέσου της δημιουργικής εργασίας μου φαίνεται όλο και πιο σπουδαία. Θα μου ήταν πιο άρεστο αν τα παιδιά ασχολούνταν ακόμα πιο πολύ με το μαστόρεμα, το χορό και το θέατρο.

Επιθυμώ να υπογραμμίσω ακόμα μια φορά πως ατομικά μαθήματα ξδωσα μόνο σε περιπτώσεις που τα παιδιά υπέφεραν από ψυχικές διαταραχές. Ένα παιδί δυστυχισμένο έπαιρνε ατομικά μαθήματα. Απεναντίας, σ' ένα μαθητή που δεν ήταν ικανός να μάθει να διαβάσει ή μισούσε τα μαθηματικά, δεν προσπάθησα ποτέ αυτή του την αδυναμία να την καταπολεμήσω με τη βοήθεια της ψυχαναλυτικής θεραπείας. Κάπου - κάπου, κατά τη διάρκεια ενός ατομικού μαθήματος, προέκυπτε πως ένα παιδί δεν μπορούσε να μάθει να διαβάσει, γιατί η μητέρα του διαρκώς το συμβούλευε να γίνει, «ένα υπάκουο και έξυπνο παιδάκι όπως τ' αδερφάκι σου», ή μισούσε τις ασκήσεις αριθμητικής γιατί δεν μπορούσε να υποφέρει έναν προηγούμενο δάσκαλο της αριθμητικής.

Φυσικά, είμαι για όλα τα παιδιά στο Σάμμερχιλ το σύμ-

βολο του πατέρα και η γυναίκα μου το σύμβολο της μητέρας. Η γυναίκα μου, βέβαια, δύσκολα μπορεί να αποχωριστεί απ' αυτό, γιατί τα κορίτσια σ' αυτή κατευθύνουν όλο το ύποσυνείδητο μίσος που αισθάνονται για τη μητέρα τους, ενώ ταυτόχρονα σε μένα χαρίζουν την αγάπη τους. Γι' αυτό γόρια στη γυναίκα μου εκδηλώνουν την αγάπη που αισθάνονται για τη μητέρα τους και σε μένα το μίσος που κατευθύνουν στον πατέρα. Αν και τα αγόρια δεν εξωτερικεύουν τόσο εύκολα το μίσος τους. Ακριβώς, επειδή έχουν την ικανότητα να ασχολούνται περισσότερο με αντικείμενα παρά με ανθρώπους. Ένα εξαγριωμένο αγόρι παίρνει την μπάλα του και πάει παραπέρα, ενώ ένα εξοργισμένο κορίτσι θα ξεσπάσει με τις έχθρικές της παρατηρήσεις στο σύμβολο της μητέρας.

Για να μην είμαι κι άδικος, πρέπει να πω πως τα κορίτσια γίνονται δύσκολα κι έχθρικά μόνο σε μια συγκεκριμένη ηλικία και μάλιστα στην πρώτη φάση της ώριμότητας και κατά τον πρώτο χρόνο αυτής. Υπάρχουν όμως και κορίτσια που δε γνωρίζουν αυτή την κρίσιμη κατάσταση. Αυτά τα πράγματα βασικά εξαρτώνται από το τι είδους σχολείο είχε παρακολουθήσει πριν το κορίτσι και καθορίζονται από την αυταρχική ή όχι τοποθέτηση της μητέρας.

Στα ατομικά μαθήματα υποδείχνω τη σχέση ανάμεσα στη συμπεριφορά του παιδιού στην οικογένεια και στις αντιδράσεις του μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Κάθε κριτική του παιδιού ενάντια σε μένα την ερμηνεύω σαν κριτική ενάντια στον πατέρα και κάθε ενοχοποίηση της γυναίκας μου σαν ενοχοποίηση της μητέρας. Προσπαθώ στην ανάλυση να είμαι αντικειμενικός. Θα ήταν άδικο απέναντι στα παιδιά, να θέλω να μπώ στη σφαίρα της υποκειμενικότητάς τους.

Φυσικά υπήρξαν και περιπτώσεις, που ήταν αναγκαία μια υποκειμενική εξήγηση. Η δεκατριάχρονη Άννα ήταν μια τέτοια περίπτωση. Αυτή είχε πει σε αρκετά παιδιά, τι τάχα: «Ο Neill είπε να πᾶς στο γραφείο του.

Ένα κοντά στο άλλο, ήρθαν μια σειρά από παιδιά σε μένα κι όλα έλεγαν: «Η Άννα είπε πως με ζητήσατε.» Αρ-

γότερα εξήγησα στην Άννα τί σήμαινε τὸ ὅτι ἔστειλε τὰ παιδιὰ σὲ μένα. Αὐτὸ σήμαινε πὼς αὐτὴ ἢ ἴδια ἤθελε νὰ ρ-
θει σὲ μένα.

Ποιά ἦταν ἡ τεχνικὴ στὰ ἀτομικὰ μαθήματα; Δὲν εἶχα
καμιὰ συγκεκριμένη μέθοδο. Μερικὲς φορές, λ.χ., ἀρχίζα
μὲ μιὰ ἐρώτηση ὡς αὐτή: «Σ' ἀρέσει τὸ πρόσωπό σου στὸν
καθρέφτη;» Ἡ ἀπάντηση ἦταν πάντοτε: «Όχι.»

«Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ λιγότερο ἀνέχεσαι στὸ πρόσωπό σου;»
Ἡ ἀπάντηση κάθε φορά ἦταν: «Ἡ μύτη μου.»

Ἄλλωστε, καὶ οἱ ἐνῆλικες ἀντιδρῶν κατὰ τὸν ἴδιο τρό-
πο, ἐπειδὴ τὸ πρόσωπο, ἀναφορικὰ μὲ τὸ περιβάλλον, εἶναι
τὸ ἄτομο. Ὅταν φανταζόμαστε ἕναν ἄνθρωπο, σκεφτόμα-
στε τὸ πρόσωπό του, κι ὅταν μιλοῦμε μὲ κάποιον τὸν κοι-
τάζουμε στὸ πρόσωπο. Τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι
λοιπὸν ἡ ἐξωτερικὴ εἰκόνα τοῦ ἐσωτερικοῦ Ἐγώ. Ὅταν ἔ-
να παιδί λέει πὼς δὲν μπορεῖ νὰ ὑποφέρει τὸ πρόσωπό του,
αὐτὸ θὰ πεῖ πὼς δὲν τοῦ ἀρέσει ὁ χαρακτήρας του. Ἀπὸ τὸ
πρόσωπο περνοῦσα στὴν ἐπόμενη ἐρώτησή μου κατευθεῖαν
στὸ Ἐγὼ τοῦ παιδιοῦ.

«Τί μισεῖς ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου περισσότερο;»

Κατὰ κανόνα ἡ ἀπάντηση ἀναφερόταν στὸ σῶμα. «Τὰ πό-
δια μου εἶναι πολὺ μεγάλα.» «Τὰ μαλλιά μου.» «Τὸ ὅτι εἶμαι
τόσο χοντρός.» «Τὸ ὅτι εἶμαι τόσο κοντός.»

Σ' αὐτὲς τίς ἀπαντήσεις δὲν ἔπαιρνα ποτὲ θέση. Ποτὲ
δὲν ἔλεγα ὅτι ἦταν ἀλήθεια πὼς αὐτὸς ἢ ἐκεῖνη ἦταν χον-
τρός ἢ λιγνός. Κι οὔτε φρόντιζα νὰ στρέψω τὴ συζήτηση
ἐπισημῶς σὲ μιὰ συγκεκριμένη κατεύθυνση. Ὅταν τὸ
παιδί ἐνδιαφερόταν γιὰ τὸ σῶμα του, μιλοῦσαμε γι' αὐτὸ
μέχρι νὰ ἐξαντλήσουμε ὁλότελα τὸ θέμα. Τότε καὶ μόνο
περνοῦσαμε στὴν προσωπικότητα.

Συχνὰ διοργάνωνα σ' ἕνα ἀτομικὸ μάθημα μιὰ ἐξέταση.
Ἐλεγα: «Θὰ γράψω ἐδῶ μερικὰ πράγματα, στὰ ὁποῖα θέ-
λω νὰ σ' ἐξετάσω. Θὰ βαθμολογηθεῖς μόνος σου ὅσο κατὰ
τὴ γνώμη σου ἀξίζεις. Τὴν κάθε ἐρώτηση μπορεῖς νὰ τὴ
βαθμολογεῖς μέχρι ἑκατὸ στὰ ἑκατὸ. Θὰ σὲ ρωτήσω, λοι-
πόν, γιὰ παράδειγμα, μὲ πόσο βαθμολογεῖς τὸν ἑαυτό σου

γιὰ τὴν παλληκαριά σου, ἢ γιὰ τὰ παιχνίδια καὶ τὰ ἀγω-
νίσματα κλπ.» Κι ἔτσι ἔπαιρνε μπροστὰ ὄλος ὁ μηχανισμὸς
τῆς ἀνάλυσης.

Ὁ πίνακας τῶν ἐρωτήσεων καὶ ἀπαντήσεων ἐνὸς δεκατε-
τράχρονου ἀγοριοῦ ἦταν λ.χ. ὁ παρακάτω:

Ἐμφάνιση: «Τίποτα τὸ ἰδιαίτερο, περίπου 45%»

Πνευματικὲς ἱκανότητες: «Χρ., 60.»

Γενναιότητα: «25.»

Ἐμπιστοσύνη: «Δὲν ἀφήνω τοὺς φίλους μου στὰ χεῖρα
τοῦ λουτροῦ — 80.»

Κλίση στὴ μουσικὴ: «Μηδέν.»

Χειροτεχνικὴ ἐπιδεξιότητα: (Δυσδιάκριτη μουτζουρωμέ-
νη ἀπάντηση.)

Μίσος: «Πολὺ δύσκολο. Δὲν μπορῶ νὰ ἀπαντήσω.»

Παιχνίδι κι ἀγωνίσματα: «66.»

Κοινωνικότητα: «90.»

Βλακεία: «Περίπου 190.»

Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ παιδιοῦ γινόντουσαν ἢ ἀφορμὴ γιὰ
μιὰ συζήτηση, φυσικά. Μὲ τὸν καιρὸ ἀποκάλυψα πὼς κα-
λύτερα ἦταν νὰ ἀρχίζω μὲ τὸ Ἐγὼ τοῦ παιδιοῦ, ἐπειδὴ αὐ-
τὸ τοῦ κέντριζε τὸ ἐνδιαφέρον. Ὅταν κατόπιν συζητούσα-
με γιὰ τὴν οἰκογένειά του, μιλοῦσε ἀνεμπόδιστα καὶ μ' ἐν-
διαφέρον.

Σὲ μικρότερα παιδιά ἄφηνα περισσότερο στὴν τύχη τὴν
πορεία τοῦ ἀτομικοῦ μαθήματος. Μποροῦσε τὸ παιδί νὰ πά-
ρει τὴν πρωτοβουλία. Ἀκολουθεῖ ἕνα τυπικὸ παράδειγμα ἐ-
νὸς πρώτου ἀτομικοῦ μαθήματος αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Ἡ ἐξά-
χρονη Μαργαρίτα ἔρχεται στὸ δωμάτιό μου καὶ λέει: «Ἐ-
πιθυμῶ ἕνα ἀτομικὸ μάθημα.»

«Καλά», εἶπα.

Κάθεται σὲ μιὰ πολυθρόνα.

«Τί εἶναι ἕνα ἀτομικὸ μάθημα;» ρωτᾷ.

«Ἐνα ἀτομικὸ μάθημα, δυστυχῶς, δὲν εἶναι κάτι ποὺ
τρώγεται», ἀπάντησα. «Ἀλλὰ πιστεύω πὼς ἔχω ἀκόμα μιὰ
καρμέλα στὴν τσέπη μου. Ἄ, νάτη.» Τῆς ἔδωσα τὴν κα-
ρμέλα.

«Γιατί θέλεις άτομικό μάθημα;» τή ρώτησα.

«Ή Έβελυν πήρε ένα και θέλω κι εγώ ένα.»

«Καλά. Άρχισε. Για ποιά πράγμα θέλεις να μιλήσεις;»

«Έχω μια κούκλα. (Διακοπή). Από πού τόχεις αυτό εκεί τό πράγμα; (Προφανώς δέ θέλει νάχει μια άπάντηση γι' αυτό.) Ποιάς έμεινε πριν από σένα εδώ;»

Οί έρωτήσεις της άφησαν να διαφανεί πώς θά ήθελε να μάθει τήν αλήθεια για κάποιο σπουδαίο ζήτημα, κι υποπτεύθηκα πώς θάθελε να μάθει από πού μιάς έρχονται τά μωρά.

Λοιπόν, ρώτησα χωρίς περιστροφές: «Από πού μιάς έρχονται τά μωρά;»

Ή Μαργαρίτα πήδησε όρθια κι έφυγε προς τήν πόρτα.

«Μισώ τά άτομικά μαθήματα», είπε κι εξαφανίστηκε.

Μερικές φορές άργότερα ξαναπαρακάλεσε για άτομικά μαθήματα, και σιγά-σιγά προχωρούμε.

Ο έξάχρονος Θωμάκος δέν είχε τίποτα ένάντια στα άτομικά μαθήματα έφθσον δέ θά μνημόνευα «άναξιοπρεπή» πράγματα. Στα τρία πρώτα μαθήματα με παράτησε άγανακτισμένος και γνώριζα τό γιατί. Γνώριζα πώς στο θάθος αυτών μόνο «άναξιοπρεπή» πράγματα τόν ένδιέφεραν. Ο Θωμάς ήταν ένα από τά θύματα τής απαγόρευσης του αυνανισμού.

Πολλά παιδιά δέν πήραν ούτε ένα άτομικό μάθημα σ' όλο τό διάστημα τής παραμονής τους στο Σάμμερχιλ. Δέν χρειάζονταν κανένα, γιατί προέρχονταν από οικογένειες όπου είχαν διαπαιδαγωγηθεί σωστά, πράγμα πού σημαίνει, χωρίς φέματα και ήθικολογίες.

Ή θεραπεία δέν έχει πάντα άμεσα αποτελέσματα. Τίς πιο πολλές φορές τά αποτελέσματα παρουσιάζονται ένα περίπου χρόνο μετά τή θεραπεία. Και για τότο δέν άπαισιοδοξούσα ποτέ όταν ένας μεγάλος μαθητής μας έφυγε σέ μια «μισοέτοιμη» ψυχολογική κατάσταση.

Ο Θωμάς στάλθηκε σέ μιάς γιατί στο προηγούμενο σχολείο του άδυνατούσε να προχωρήσει. Ένα χρόνο συνέχεια του έδιναν έντατικά άτομικά μαθήματα, αλλά δέ φαινόταν κανενός είδους επίδραση. Όταν έφυγε από τό Σάμμερ-

χιλ, έδειχνε ότι θά έμεινε για όλη του τή ζωή ένας άποτυχημένος. Ένα χρόνο άργότερα μου έγραψαν οι γονείς του πώς ο Θωμάς αποφάσισε ξαφνικά να γίνει γιατρός κι ότι παρακολουθούσε με πολλή επιμέλεια τό Πανεπιστήμιο.

Ο Βασίλης μου φαινόταν σά μια περίπτωση με ακόμα πιο λίγες έλπίδες. Τρία χρόνια συνέχεια έπαιρνε άτομικά μαθήματα. Όταν έφυγε από τό σχολείο ήταν δεκαοχτώ χρονών και κατά τά φαινόμενα χωρίς κάποιο σκοπό. Τριγυρνούσε από δω κι από κει και μέσα σ' ένα χρόνο άλλαξε ένα σωρό δουλειές. Μετά αποφάσισε να γίνει άγρότης. Καθώς άκουσα από διάφορους, ή δουλειά του τόν ευχαριστεί και κάτι κατάφερε μ' αυτή.

Τά άτομικά μαθήματα ήταν σ' αλήθεια μια άλλαγή αντίληψων. Άποσκοπούσαν στο να έκτοπίσουν όλα τά κόμπλεξ πού δημιούργησαν ο φόβος κι οι ήθικολογίες.

Σ' ένα έλεύθερο σχολείο, όπως τό Σάμμερχιλ, κατά βάση δέν ήταν άπαραίτητο να δίνονται άτομικά μαθήματα. Τά άτομικά μαθήματα επιταχύνουν μόνο τή διαδικασία τής άλλαγής των αντίληψων. Είναι ένα είδος άνοιχιάτικου καθαρισμού του σπιτιού για τήν ύποδοχή του καλοκαιριού. τής έλευθερίας.

Αυτοδιοίκηση

Τό Σάμμερχιλ είναι ένα σχολείο με δημοκρατική αυτοκυβέρνηση. Τό κάθε τι πού έχει μια οποιαδήποτε σχέση με τή ζωή τής κοινότητας — συμπεριλαμβανομένης και τής τιμωρίας για παραπτώματα κατά τής κοινότητας — ρυθμίζονται με ψηφοφορία στη σχολική συνέλευση του Σαββάτου.

Κάθε μέλος του συμβουλίου των δασκάλων και κάθε παιδί, οποιασδήποτε ηλικίας, έχει μια ψήφο. Ή δική μου ψήφος δέν έχει περισσότερη βαρύτητα απ' αυτή ενός έφτάχρονου.

Ίσως γελάσετε και πείτε: «Ή δική σας όμως ψήφος έ-

χει παρ' όλα αυτά μεγαλύτερη σημασία.» "Ας κοιτάξουμε τότε την πραγματικότητα. Μια φορά σε μια σχολική συνέλευση πήρα το λόγο και πρότεινα να απαγορευτεί το κάπνισμα σε μαθητές κάτω των δεκάξη χρονών. "Η επιχειρηματολογία μου ήταν: "Η νικωτίνη είναι δηλητήριο και κανένα παιδί δεν έχει ανάγκη απ' αυτό" καπνίζει μόνο και μόνο για να υπολογίζεται για μεγάλος. "Απ' όλες τις πλευρές αντιτάχτηκαν επιχειρήματα. Μετά έγινε η ψηφοφορία και η πρότασή μου απορρίφθηκε με μεγάλη πλειοψηφία.

"Αξιωμαθόνευτη είναι και η συνέχεια. Μετά από την καταψήφιση τή δική μου, ένα δεκαεξάχρονο αγόρι πρότεινε να απαγορευτεί το κάπνισμα σε μαθητές κάτω των δώδεκα. "Η δική του εισήγηση έγινε αποδεκτή. Τήν επόμενη εβδομάδα ένας δωδεκάχρονος κάλεσε τή σχολική συνέλευση να άρει τήν απαγόρευση του καπνίσματος. Είπε: "Όλοι καπνίζουμε κρυφά στην τουαλέτα, όπως ακριβώς γίνεται σ' ένα αυστηρό σχολείο. "Η απαγόρευση έρχεται σε αντίθεση με τις βασικές αρχές του Σάμμερχιλ.» "Ο νεαρός χειροκροτήθηκε και η σχολική συνέλευση αναίρεσε τήν απαγόρευση του καπνίσματος. "Ελπίζω ότι αυτό άρκει για να φανεί πώς η δική μου ψήφος δεν έχει περισσότερη βαρύτητα απ' αυτή τών παιδιών.

Σε μια άλλη περίπτωση έκανα αυστηρή κριτική, γιατί οι μαθητές δεν τηρούσαν τήν προβλεπόμενη ώρα για το βραδινό τους ύπνο. "Έκαναν θόρυβο και τὸ επόμενο πρωινό κοιμόντουσαν ὄρθιοι ἐδῶ κι ἐκεῖ. Και πρότεινα, κάθε ξεχωριστή περίπτωση παράδοσης τών ψηφισμάτων να τιμωρείται με τήν αποστέρηση ὄλου τοῦ χαρτζιλικιοῦ. "Ένας δεκατετράχρονος νεαρός αντιπρότεινε: Καθένας πού μένει έξω, πέρα ἀπὸ τὸν προβλεπόμενο χρόνο, να παίρνει για ἀνταμοιβή ένα τάληρο. "Έλαβα μερικούς ψήφους ἐγώ, κι ὁ νεαρός τή μεγάλη πλειοψηφία.

"Η αυτοκυβέρνηση τοῦ Σάμμερχιλ δεν έχει καθόλου γραφειοκρατία. "Η προεδρία τῆς σχολικῆς συνέλευσης κατέχεται ἀπὸ ἕνα μαθητή, διαφορετικό για κάθε φορά, και ὁ επόμενος χρίζεται ἀπὸ τὸν κάθε φορά πρόεδρο τῆς εβδομά-

δας. "Η θέση τοῦ γραμματέα είναι αἰρετή. "Η νυχτερινή επίβλεψη σπάνια ἀσκείται ἀπὸ τούς ἴδιους μαθητές για διάστημα περισσότερο ἀπὸ μερικές εβδομάδες.

"Η μικρή μας δημοκρατία κάνει τούς νόμους τῆς — και πολλές φορές μάλιστα καλούς. Λόγου χάρη ἀπαγορεύεται τὸ μπάνιο στή θάλασσα χωρίς τήν παρουσία τοῦ ναυαγοσώστη. Οἱ ναυαγοσώστες είναι μέλη τοῦ συμβουλίου τών δασκάλων. Ὅτι κι ἐπιτρέπεται τὸ σκαρφάλωμα στίς στέγες. "Αν δὲν τηρηθεῖ ὁ προβλεπόμενος χρόνος για τή νυχτερινή κατάκλιση, αὐτόματα κινεῖται ἡ διαδικασία χρηματικῆς τιμωρίας. Τὸ ἀν ἡ τελευταία μέρα τών μαθημάτων πρὶν ἀπὸ τίς διακοπές θά είναι ἡ Πέμπτη ἢ ἡ Παρασκευή, θά ἀποφασιστεῖ με ψηφοφορία στή σχολική συνέλευση.

"Η ἐπιτυχία τῆς σχολικῆς συνέλευσης ἐξαρτᾶται σὸ ἄθροισμα ἀπὸ τὸ ἀν ὁ ἐκάστοτε πρόεδρος είναι σὰ χαρακτήρας δυνατός ἢ μαλακός· δὲν είναι, βλέπετε, και τόσο εὐκολο να κρατήσῃ κανένας σὲ τάξη σαρανταπέντε γεμάτα ζωντανὰ παιδιά. "Ο πρόεδρος έχει τὸ δικαίωμα να βάζει χρηματικῆς ποινῆς σὲ μέλη τῆς συνέλευσης πού κάνουν φασαρία. Πράοι πρόεδροι κάνουν μεγάλη χρήση αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος.

Φυσικά στίς συζητήσεις παίρνουν μέρος και οἱ δάσκαλοι. Τὸ ἴδιο ἰσχύει και για μένα, ἔστω κι ἀν σὲ μερικές περιπτώσεις πρέπει να μείνω οὐδέτερος. Πράγματι ἔχω ἤδη ζήσει μια περίπτωση κατὰ τήν ὁποία ἕνα ἔνοχο ἀγόρι ἀθωώθηκε γιατί μπόρεσε να προβάλλῃ ἕνα ἀδιάσειστο ἄλλοθι, ἀν και μοῦ εἶχε ὁμολογήσει τὸ παράπτωμά του ὅταν ἤμασταν μόνοι οἱ δύο μας. Σὲ μια τέτοια ὁμως περίπτωση παίρνω πάντα τὸ μέρος τοῦ ἐνός.

Κι ὅταν πρόκειται να ἀποφασίσουμε για κάποιο θέμα, κάνω κι ἐγὼ φυσικά χρήση τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου κι εἶναι αὐτονόητο πὼς κάνω και τίς σχετικῆς προτάσεις μου. Θά σᾶς δώσω ἕνα τυπικὸ παράδειγμα γι' αὐτό. Κάποιο Σάββατο ἔφερα σὲ συζήτηση τὸ θέμα, ἀν θά ἔπρεπε να ἐπιτρέπεται τὸ ποδόσφαιρο σὸ προαύλιο. Τὸ προαύλιο βρίσκεται ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ γραφεῖο μου, ἐξήγησα, ὅτι ὁ

θόρυβος του ποδοσφαίρου με ένοχλούσε στην έργασία μου. Πρότεινα να απαγορευτεί το ποδόσφαιρο κοντά στα κτίρια. Μερικά κορίτσια, μερικοί από τους μεγαλύτερους μαθητές και ή πλειοψηφία των δασκάλων με υποστήριξαν, αλλά παρ' όλα αυτά ή πρότασή μου απορρίφθηκε. Αυτό, λοιπόν, σήμαινε πως θα έπρεπε να συνεχίσω να συμβιβάζομαι με το θόρυβο κάτω από το γραφείο μου. Για τούτο το θέμα έγιναν αλληπάλληλες θυελλώδεις συζητήσεις σε πολλές συνελεύσεις και τελικά απαγορεύτηκε το ποδόσφαιρο στο προαύλιο, όμως και τότε μόνο με την απόφαση της πλειοψηφίας. Στη σχολική μας δημοκρατία, ή μειοψηφία βρίσκει κατά κανόνα το δίκιο της με τη βοήθεια του δικαιώματός της να επαναφέρει τις διεκδικήσεις της στη συνέλευση. Τούτο ισχύει στον ίδιο βαθμό τόσο για τους ενήλικες όσο και για τα παιδιά.

Από την άλλη μεριά, όρισμένες πλευρές της κοινοτικής ζωής δεν υπάγονται στην αυτοκυβέρνηση. Στης γυναίκας μου τή δικαιοδοσία υπάγονται όλα όσα έχουν σχέση με τον έξοπλισμό των υπνοδωματίων. Συντάσσει τον κατάλογο φαγητού, αποστέλλει και πληρώνει λογαριασμούς. Οι δάσκαλοι προσλαμβάνονται και απολύονται από μένα, όταν τους κρίνω για ανατάλληλους.

Η αποστολή της σχολικής συνέλευσης δε συνίσταται μόνο στο να εγκρίνει και ν' απορρίπτει νόμους, αλλά και στο να συζητάει για τα γενικά θέματα της κοινότητας. Στην αρχή κάθε τριμήνου όρίζονται οι ώρες του ύπνου. Είναι για κάθε ομάδα διαφορετικές. Μετά θα συζητηθούν θέματα γενικής συμπεριφοράς. Πρέπει να διοριστούν μια επιτροπή για τα αγωνίσματα, μια επιτροπή για την οργάνωση του χορού στο τέλος των μαθημάτων του τριμήνου και μια επιτροπή θεάτρου. Όρίζονται επίσης και οι μαθητές που θα κάνουν επίβλεψη τις νύχτες μετά την κατάκλιση. Εκτός τούτων, πρέπει να αναφερθούν τα όνόματα μερικων μαθητών οι οποίοι έγιναν γνωστοί στην πόλη για ανάρμοστη σε μαθητές του Σάμμερχιλ συμπεριφορά.

Το πιο ενδιαφέρον θέμα της συνέλευσης είναι το θέμα

φαγητό. Πολλές φορές έδωσα ζωή σε πληκτικές συνελεύσεις με την πρότασή μου, ότι σε κάθε γεύμα θα έπρεπε να επιτρέπεται να παίρνει κανείς μόνο μια φορά περίσσειμα. Όταν ένα παιδί τύχαινε ιδιαίτερης μεταχείρισης από το προσωπικό της κουζίνας, είχαμε άμεση ενεργή επέμβαση. Όταν όμως ή κουζίνα φέρεει σε συζήτηση το πρόβλημα της κατασπατάλησης των τροφίμων, δε θάχει και μεγάλη απήχηση. Η τοποθέτηση του παιδιού απέναντι στο φαγητό καθορίζεται ουσιαστικά από τις δικές του και μόνο ανάγκες.

Στη σχολική συνέλευση αποφεύγονται ακαδημαϊκές συζητήσεις. Τα παιδιά είναι πολύ πρακτικά και κάθε θεωρία τα κάνει να πλήττουν. Δεν ενδιαφέρονται για άφηρημένα, αλλά μόνο για συγκεκριμένα πράγματα. Μια φορά έκανα την εισήγηση να απαγορευτεί δια νόμου το βότση. Και υποστήριξα την άποψή μου. Κάποτε έδειχνα σε μια γυναίκα και στο μικρό της γιό, έναν υποψήφιο μαθητή του Σάμμερχιλ, τα σχολικά κτίρια, όταν απότομα άκουστηκε από τον πάνω όροφο ένα πολύ άσχημο επίθετο. Η μητέρα άρπαξε το γιό της από το χέρι κι έφυγε στα γρήγορα. «Γιατί», ρώτησα τη συνέλευση, «να ελάττεται το εισόδημά μου, επειδή ένας κουτός θρίζει μπροστά σε μια διερχόμενη μητέρα μαθητού; Δε με αφορά καθόλου σαν ήθικό ζήτημα, αλλά απλώς και μόνο σαν πρόβλημα οικονομικό. Έσείς όριζετε κι εγώ χάνω ένα μαθητή.»

Απάντησε ένας δεκατετράχρονος: «Ο Neill λέει ανοησίες. Η περίπτωση είναι ξεκάθαρη. Αν πειράχτηκε αυτή ή γυναίκα, τότε δεν πίστευε στο Σάμμερχιλ. Κι αν είχε στείλει το γιό της σε μās, θα τον ξανάπαιρνε άμέσως από το σχολείο μόλις τον άκουγε, την πρώτη κιόλας φορά, στο σπίτι να λέει 'να πάρει ο διάβολος' ή 'π' ανάθεμά σε'.» Η σχολική συνέλευση αποδέχτηκε αυτή την άποψη κι απέριψε την εισήγησή μου.

Συχνά ή σχολική συνέλευση πρέπει να άσχολεϊται με το πρόβλημα του βασανισμού. Η κοινότητα είναι πολύ άυστηρή απέναντι σ' αυτούς τους τύραννους. Ο τοιχοκολλημένος στις προθήκες νόμος της σχολικής κυβέρνησης: «Κ ά θ ε

δασαρισμός αγυτιμωρείται αόστηρά», είναι ιδιαίτερα υπογραμμισμένος. Η κακοήθεια του βασανισμού μεταξύ συμμαθητών δεν έχει πάρει στο Σάμμερχιλ την έκταση που έχει σε σχολεία με αυστηρή πειθαρχία. Δέ χρειάζεται να φάξει κανείς για να βρει την αιτία γι' αυτό. Παιδιά που ζούν κάτω από την απειλή των μεγάλων μισούν. Κι επειδή ένα παιδί δεν μπορεί άτιμώρητα να εκτονώσει το μίσος του σ' ένα μεγαλύτερό του, παίρνει εκδίκηση σε μικρότερους και αδυνατότερους συμμαθητές του. Τούτο, καθώς είπαμε, παρουσιάζεται πολύ σπάνια στο Σάμμερχιλ. Συχνά προκύπτει, από την έρευνα μιας περίπτωσης βασανισμού, ότι η Τζένη δεν έκανε στην Πόπη τίποτα περισσότερο από το να την αφήσει να καταλάβει ότι είναι «τρελή».

Κάπου-κάπου συζητιέται στη σχολική συνέλευση και καμιά κλοπή. Η κλοπή δεν τιμωρείται ποτέ, αλλά η ζημιά πρέπει πάντα να αποζημιώνεται. Συχνά έρχεται ένα παιδί σε μένα και λέει: «Ο Γιάννης έκλεψε μερικά κέρματα από τον Δαυίδ. Πρόκειται για ψυχολογική περίπτωση ή να το φέρουμε σε συζήτηση στη σχολική συνέλευση;»

«Αν νομίζω πώς ο Γιάννης είναι μια ψυχολογική περίπτωση και χρειάζεται ιδιαίτερη μεταχείριση, τότε τους λέω να αφήσουν την περίπτωση σε μένα. Αν ο Γιάννης είναι βέβαια ένα χαρούμενο και φυσιολογικό παιδί, που έκλεψε ένα φτηνό ή ακριβό αντικείμενο, δίνω την άδεια να το καταγγείλουν στη σχολική συνέλευση. Το πιο δυσάρεστο που μπορεί να του συμβεί είναι να του στερήσουν το χαρτζελίκι μέχρι να εξοφληθεί το χρέος.»

Πώς διεξάγονται οι σχολικές συνελεύσεις; Στην αρχή κάθε τριμήνου εκλέγεται ο πρόεδρος για μια συνέλευση κι αυτός ορίζει το διάδοχό του την επόμενη φορά. Κάθε μέλος της σχολικής κοινότητας μπορεί να φέρει στη συνέλευση τις ανησυχίες του, να καταγγείλει, να προτείνει νομοσχέδια και να κάνει προτάσεις.

Ένα τυπικό παράδειγμα γι' αυτό: Ο Δημήτρης έβγαλε τα πετάλια από το ποδήλατο του Ίάκωβου, γιατί τα δικά

του ήταν χαλασμένα κι αυτό γιατί ήθελε, μαζί με μερικούς άλλους, να πάρει μέρος το Σαββατοκύριακο σε μια ποδηλατοδρομία. Μετά από προσεκτική εξέταση όλων των αποδεικτικών στοιχείων, η σχολική συνέλευση αποφάσισε να αντικαταστήσει ο Δημήτρης τα πετάλια και να μη λάβει μέρος στην ποδηλατοδρομία.

Ο πρόεδρος ρωτάει: «Υπάρχουν αντιρρήσεις;»

Ο Δημήτρης σηκώθηκε και φώναξε πώς και βέβαια είχε. «Αυτό είναι αντικανονικό. Δεν ήξερα πώς ο Ίάκωβος χρησιμοποιεί ακόμα την παλιόσακαράκα του. Μέρες τώρα είναι πεταμένη εδώ κι εκεί. Δεν έχω αντίρρηση να του επιστρέψω τα πετάλια, αλλά θα νομίζω πώς δεν κέρδισα, επειδή δεν έλαβα μέρος.»

Ακολουθεί μια θυελλώδης συζήτηση. Απ' αυτή προκύπτει πώς ο Δημήτρης έπαιρνε βέβαια κάθε εβδομάδα ένα χρηματικό ποσό από τους γονείς του, αλλά εδώ κι έξω βδομάδες δεν είχαν έρθει χρήματα. Ο Δημήτρης, λοιπόν, δεν είχε ούτε τσακιστή δεκάρα. Μετά απ' αυτό, η σχολική συνέλευση αποφάσισε να ακυρώσει την απόφαση.

Και τί θα γίνει τώρα με την ποδηλατοδρομία του Δημήτρη, αφού το ποδήλατό του δεν έχει πετάλια; Η συνέλευση αποφάσισε να διενεργήσει έναν έρανο, με τα έσοδα του οποίου θα έδιναν για επισκευή το ποδήλατο του Δημήτρη. Οι συμμαθητές του είναι γενναιόδωροι, τα πετάλια αγοράζονται κι ο Δημήτρης πανευτυχής παίρνει μέρος στις ποδηλατοδρομίες.

Συνήθως η απόφαση της συνέλευσης γίνεται σεβαστή από το μαθητή. Όταν όμως αυτή φαίνεται απαράδεκτη, μπορεί ο κατηγορούμενος να καταθέσει ένσταση και ο πρόεδρος ξαναφέρνει το θέμα σε συζήτηση στο τέλος της συνέλευσης. Στην εκδίκαση της ένστασης ή υπόθεση εξετάζεται προσεκτικότερα από ότι την πρώτη φορά και κατά κανόνα μετριάζεται, γιατί εισακούονται οι αντιρρήσεις του κατηγορούμενου. Τα παιδιά ξέρουν πώς όταν ένας κατηγορούμενος είναι της γνώμης πώς αδικήθηκε, έχει πράγματι κατά πάσα πιθανότητα αδικηθεί.

Κανέναν κατηγορούμενος στο Σάμμερχιλ δε δείχνει ποτέ ούτε έχνος κνθάδειας ή μίσους ενάντια στη θεσμική μορφή άσκησης της εξουσίας στην κοινότητα. Πάντα με εκπλήσσει ή εδπείθια με την ύποια οι μαθητές αποδέχονται την τιμωρία τους.

Κάποια φορά σε μία σχολική συνέλευση καταγγέλλθηκαν οι τέσσερις μεγαλύτεροι μαθητές, γιατί είχαν παραβεί ένα σχολικό νόμο: Είχαν πουλήσει μερικά από τα ρούχα τους. 'Ο νόμος είχε θεσπιστεί με βάση το ότι τέτοιες πράξεις είναι ανάρμοστες απέναντι στους γονείς οι οποίοι αγοράζουν τα ρούχα, καθώς επίσης ανάρμοστες και απέναντι στο σχολείο, γιατί οι γονείς θα μπορούσαν να κατηγορήσουν το σχολείο ότι δεν επιτηρεί αρκετά. Οι τέσσερις μαθητές τιμωρήθηκαν για την πράξη τους με τετραήμερη στέρηση του δικαιώματός τους ν' απομακρυνθούν από το σχολείο κι υποχρεώθηκαν να πηγαίνουν για ύπνο στις οχτώ το βράδυ. 'Αποδέχτηκαν την απόφαση χωρίς γογγυσμούς. Τη Δευτέρα το βράδυ, που όλοι οι μαθητές ήταν στον κινηματογράφο της πόλης, βρήκα έναν από τους τιμωρημένους, το Νίκο, να διαβάζει στο κρεβάτι του.

«Είσαι και κουτός, βλέπω. 'Όλοι οι άλλοι είναι στον κινηματογράφο. Γιατί δε σηκώνεσαι;», είπα.

«Να λείπουν τα χαζοαστεία σου», απάντησε.

Αυτός ο σεβασμός των μαθητών του Σάμμερχιλ απέναντι στη δημοκρατία τους είναι καταπληκτικός. Δεν τον νοθεύει ούτε ο φόβος ούτε το μίσος. 'Αρκετές φορές έζησα από κοντά το γεγονός πως ένας μαθητής που τιμωρήθηκε μετά από μεγάλη ακροαματική διαδικασία, δρίζεται στο τέλος της συνέλευσης πρόεδρος της επόμενης συνέλευσης.

Κάθε φορά με καταπλήσσει το αίσθημα των παιδιών για δικαιοσύνη. 'Αξιοπαρατήρητη είναι επίσης και ή διοικητική τους ικανότητα. 'Η αυτοδιοίκηση έχει μία άπειρα μεγάλη εκπαιδευτική αξία.

'Ορισμένα παραπτώματα υπάγονται στην κατηγορία για την όποια έχουν θεσπιστεί χρηματικές ποινές. 'Όταν ένα παιδί κάνει βόλτα με το ποδήλατο ενός άλλου, χωρίς να

ζητήσει άδεια, πρέπει την ίδια στιγμή και χωρίς διαδικασία να πληρώσει ένα δέφραγκο. Το θρίσιμο στην πόλη (πράγμα που στο σχολείο επιτρέπεται), κακή συμπεριφορά στον κινηματογράφο, σκαρφάλωμα στις στέγες, άστεια με το φαγητό στο εστιατόριο και άλλες παραβάσεις των σχολικών κανονισμών τιμωρούνται αυτόματα με χρηματικές ποινές.

Σχεδόν όλες οι ποινές στο Σάμμερχιλ είναι χρηματικές. Στέρηση του χαρτζιλίκιου ή στέρηση του αντίτιμου του κινηματογραφικού εισιτηρίου.

Μία συχνά προβαλλόμενη αντίρρηση ενάντια στη μέθοδο της ανάθεσης στα παιδιά του καθήκοντος του δικαστού, υποστηρίζει πως τα παιδιά τιμωρούν πάρα πολύ άστυρά. Σύμφωνα με τη δική μου εμπειρία, αυτό δεν είναι σωστό. 'Αντίθετα τα παιδιά δείχνουν μεγάλη επιείκεια. Ποτέ δεν εκδόθηκε σκληρή απόφαση στο Σάμμερχιλ. 'Εκτός τούτου σε κάθε περίπτωση ή ποινή κρίνεται σε λογική σχέση με το παράπτωμα.

Τρία μικρά κορίτσια ένοχλούσαν τις συμμαθήτρίες τους στον ύπνο. Για τιμωρία υποχρεώθηκαν να πηγαίνουν μία ώρα νωρίτερα για ύπνο μια δλόκληρη εβδομάδα. Δυο αγόρια έριχναν χόματα στους συμμαθητές τους. Για τιμωρία έπρεπε να γεμίζουν ένα καρότσι χόμα και να βουλώνουν λάκκους στο γήπεδο του σχολείου.

Συχνά ο πρόεδρος της σχολικής συνέλευσης, όπου έχει κατατεθεί καταγγελία ενάντια σε κάποιον, λέει: «'Η καταγγελία μου φαίνεται πολύ άστεια.» Στις πιο πολλές περιπτώσεις αυτού του είδους ή υπόθεση δεν εξετάζεται.

'Όταν ο γραμματέας μας και δυο από τους συνεργάτες μου πήραν για ποδηλασία το ποδήλατο του Γρηγόρη, χωρίς να ζητήσουν άδεια, τιμωρήθηκαν να σπρώξουν ο ένας τον άλλο πάνω στο ποδήλατο του Γρηγόρη δέκα φορές γύρω από τον κήπο.

Τέσσερα αγοράκια, που σκαρφάλωσαν πάνω σε μια σκάλα που τη χρησιμοποιούσαν οι οικοδόμοι στην κατασκευή του νέου συνεργείου, υποχρεώθηκαν να άνεδοκατεβαίνουν την ίδια σκάλα δέκα λεπτά χωρίς διακοπή.

Ἡ σχολικὴ συνέλευση δὲ ζητᾷ: ποτὲ τῆ συμβουλῆ ἐνὸς ἐνῆλικου. Θυμᾶμαι μιὰ καὶ μοναδική φορὰ πού συνέθη κά-
τι τέτοιο. Τρία κορίτσια εἶχαν ληστέψει τὴν ἀποθήκη τῶν
τροφίμων. Ἡ σχολικὴ συνέλευση τὰ καταδίκασε στὴν πα-
ράδοση τοῦ χαριζιλικιοῦ τους. Τὸ ἴδιο βράδυ μπήκαν πάλι
στὴν κουζίνα κι ἔκλεψαν. Αὐτὴ τῆ φορὰ τοὺς κατακρατή-
θηκαν τὰ χρήματα γιὰ τὸν κινηματογράφο. Ξανάκλεψαν
τὴν κουζίνα καὶ γιὰ τρίτη φορὰ, ὅποτε ἡ συνέλευση δὲν ἤ-
ξερε τί νὰ κάνει. Τότε ὁ πρόεδρος μὲ παρακάλεσε νὰ τοὺς
δώσω τῆ συμβουλῆ μου. «Δώστε τους ἀπὸ μιὰ δραχμὴ γιὰ
βραβεῖο», πρότεινα. «Τί; Μὰ τότε ἀμέσως ὅλο τὸ σχολεῖο
θὰ λεηλατήσει τὴν κουζίνα.» «Ὅχι», τοῦ εἶπα, «δοκίμασε
μιὰ φορὰ.»

Πράγματι δοκίμασε. Αὐτὸ ἀπὸ τὰ κορίτσια δὲν ἔπαιρναν
τὰ χρήματα καὶ ἔλα μαζί δήλωσαν πὺς δὲ θὰ ξανάκλεβαν
τὴν κουζίνα. Στὴν πραγματικότητά οὔτε κι αὐτὸ τὸ ἔκαναν
— τουλάχιστο γιὰ διάστημα δυὸ μηνῶν.

Πολὺ σπάνια συμπεριφέρονται ἐπιδεικτικὰ τὰ παιδιὰ στὴ
σχολικὴ συνέλευση. Κάθε ἕνας μιὰς τέτοιας συμπεριφορᾶς
σκοπτάφται πάνω στὴν ἀποδοκιμασία τῆς κοινότητος. Ἐ-
νας ἐντεκάχρονος μαθητῆς, φοβερὰ ἐπιδειξίας, εἶχε τῆ συ-
νήθεια νὰ στρέφει πάνω του τὴν προσοχὴ τῶν ἄλλων μὲ με-
γάλες, ἀλλὰ ἐντελῶς ἀσήμαντες, ρητορίες. Τουλάχιστον αὐ-
τὸ προσπαθοῦσε, πλὴν ὅμως ἡ συνέλευση τίς πιὸ πολλὰς φο-
ρὲς τὸν γιουχαίριζε. Τὰ παιδιὰ δομίζονται θαυμάσια τὴν ἀνει-
λικρίνεια.

Νομίζω πὺς στὸ Σάμμερχιλ ἀποδείχτηκε ἀναμφισβήτητα
ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ αὐτοδιεύθυνση στὸ σχολεῖο. Κανένα σχο-
λεῖο χωρὶς γνήσια αὐτοδιεύθυνση δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λέγεται
προοδευτικὸ σχολεῖο. Στὴν πραγματικότητά αὐτὸ εἶναι ἓνα
σχολεῖο τῶν συμπεριφορῶν. Πραγματικὴ ἐλευθερία ὑπάρχει
στὸ σχολεῖο μόνο ὅταν τὰ παιδιὰ γνωρίζουν πὺς τὴν κοινοτι-
κὴ τους ζωὴ μποροῦν νὰ τὴ ρυθμίσουν μόνο τους. Μαθητῆς
πού ἔχουν στὸ κεφάλι τους ἓνα «ἀφεντικὸ» δὲν ἀπολαβαίνουν
πραγματικὴ ἐλευθερία. Αὐτὸ ἰσχύει περισσότερο γιὰ ἓνα κα-
λόβουλο ἀφεντικὸ ἀπὸ ὅ,τι γιὰ ἓνα προσηλωμένο στὴν αὐστη-

ρῆ πειθαρχία. Τὸ παιδικὸ πνεῦμα μπορεῖ νὰ ἐπαναστατή-
σει ἐνάντια στὸ αὐστηρὸ ἀφεντικὸ, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ μιὰ σι-
γανοπαπαδιά θὰ γίνῃ κι αὐτὸ μαλθακὸ κι ἀδύναμο καὶ δὲ
θὰ ξέρει πιά τί τέλος πάντων αἰσθάνεται.

Ἡ αὐτοδιεύθυνση ἐνὸς σχολεῖου εἶναι καλὴ, ὅταν ὑπάρ-
χουν μερικοὶ μεγάλοι μαθητῆς, οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ἔχουν
τὴν ἡσυχία τους καὶ καταπολεμοῦν τὴν ἀδιαφορία ἢ τὴν ἀν-
τίσταση τῶν μικρῶν ταραξιῶν. Αὐτοὶ οἱ μεγαλύτεροι μαθη-
τῆς θὰ χάσουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους συχνὰ τὴν πλειοψηφία, ἀλ-
λὰ αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού χρειάζονται τὴν αὐτοδιεύθυνση
καὶ θεωροῦν σωστὲς τίς ἀρχές της. Ἀπεναντίας παιδιὰ κά-
τω τῶν δώδεκα δὲν μποροῦν μόνο τους νὰ ὀργανωθοῦν, ἐ-
πειδὴ εἶναι ἀκόμα πολὺ μικρὰ γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ὀργανώ-
σουν ἀπὸ μόνο τους μιὰ κοινότητα. Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἀκόμα καὶ
τὰ ἐφτάχρονα πολὺ σπάνια ἀπουσιάζουν ἀπὸ μιὰ σχολικὴ
συνέλευση.

Μιὰ ἀνοιξὴ εἶχαμε σταθεῖ ἄτυχοι. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς με-
γαλύτερους μαθητῆς, πού εἶχαν ἀναπτυγμένο τὸ αἶσθημα
τῆς συλλογικότητος, πέτυχαν στίς εἰσαγωγικὰς ἐξετάσεις
τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀποχώρησαν ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Τὸ σχο-
λεῖο βρέθηκε τότε μὲ ἐλάχιστους ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους. Ἡ
πλειοψηφία τῶν παιδιῶν θρυσκόταν στὴν ἡλικία τῆς ἀτα-
ξίας. Τὰ λόγια τους στὴ σχολικὴ συνέλευση μαρτυροῦσαν
βέβαια τὰ κοινοτικά τους αἰσθήματα· ἀλλὰ τὰ παιδιὰ δὲν
ἦταν σὲ ἡλικία γιὰ νὰ ὀργανώσουν τὴν αὐτοδιεύθυνση καὶ
νὰ τὴν κρατήσουν σὲ λειτουργία. Στὴ συνέλευση ψηφίζον-
ταν ἀναριθμητοὶ νόμοι, ἀλλὰ τοὺς ξεχνούσαν καὶ τοὺς κα-
ταπατοῦσαν λίγο ἀργότερα. Οἱ ἐλάχιστοι ἀπὸ τοὺς μεγαλύ-
τερους πού εἶχαν ἀπομείνει εἶχαν, ποῖος ξέρει ἀπὸ ποιά σύμ-
πτωση, ἀρκετὰ ἀτομιστικὴ στάση. Περνοῦσαν τὴ ζωὴ τους
μέσα στίς μικρομαδοῦλες τους. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν οἱ κα-
ταγγελίες γιὰ τὴν προσβολὴ τῶν σχολικῶν κανονισμῶν νὰ
γίνονται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν δασκάλων.
Μετὰ ἀπ' αὐτὸ ἔνοιωσα ἀναγκασμένος νὰ κάνω μιὰ σφοδρὴ
ἐπίθεση ἐνάντια στοὺς μεγαλύτερους μαθητῆς. Τοὺς εἶπα ὅ-
τι δὲν εἶναι ἀντικειμενικοὶ, ἀλλὰ ἀκοινωνικοὶ, ἀφοῦ μέγουν

έξω πέρα από τον προβλεπόμενο χρόνο και δε φροντίζουν να μην προσβάλλουν οι μικρότεροι τους νόμους της κοινότητας.

Πρέπει να ομολογήσω ανοιχτά, πως τα μικρά παιδιά δείχνουν ελάχιστο ενδιαφέρον για την αυτοδιεύθυνση. Άμφισβάλλω αν θα μπορούσαν να σχηματίσουν μια κυβέρνηση, αν αφήνονταν μόνο τους. Παιδιά αυτής της ηλικίας έχουν διαφορετικά κριτήρια των αξιών από μας τους μεγάλους και διαφορετικά κριτήρια για τη συμπεριφορά.

Η αυστηρή πειθαρχία είναι η απλούστερη μέθοδος για να εξασφαλίσει ο ενήλικος ήσυχία και γαλήνη. Κανένας δε συναντάει δυσκολία όταν συμπεριφέρεται στα παιδιά όπως συμπεριφέρεται στους νεοσύλλεκτους ο λοχίας. Κι εγώ δε γνωρίζω καμιά άλλη δυνατότητα για την εξασφάλιση μιας ήσυχης ζωής. Τα πειράματα που κάνουμε στο Σάμμερχιλ δεν είναι φυσικά κατάλληλα για να εξασφαλιστεί στους μεγάλους μια φιλήσυχη ζωή. Από το άλλο μέρος φροντίζουν να μην είναι η ζωή των παιδιών πολύ ανήσυχη. Και τελικά αυτό καταλήγει ίσως στο έρωτημα, αν τα παιδιά είναι ευτυχισμένα. Κι αν η ευτυχία αποτελεί το κριτήριο, τότε το Σάμμερχιλ βρήκε στην αυτοδιεύθυνση την πιο έξαλλη συμβιβαστική λύση.

Κι η δική μας απαγόρευση των επικίνδυνων όπλων είναι ένας συμβιβασμός. Τα αεροβόλα είναι απαγορευμένα στο Σάμμερχιλ. Στα λίγα παιδιά, που θα ήθελαν να έχουν στο σχολείο ένα αεροβόλο, δεν τους άρέσει αυτή η διάταξη, αλλά παρ' όλα αυτά κατά κανόνα την τηρούν. Όταν τα παιδιά θρискόνται, για τον ένα ή τον άλλο λόγο στη μειοψηφία, φαίνεται πως δεν ενοχλούνται όσο οι ενήλικοι που δεν εκπληρώνονται οι επιθυμίες τους.

Ένα πρόβλημα δε θα μπορούσαμε ποτέ να λύσουμε στο Σάμμερχιλ, κι αυτό είναι η σύγκρουση ανάμεσα στο άτομο και την κοινότητα. Δάσκαλοι και μαθητές θυμώνουν, όταν μια συμμορία από μικρά κορίτσια, κάτω από την αρχηγία ενός δύσκολου κοριτσιού, ενοχλεί τους άλλους, τους καταθρέχει, δεν πάει για ύπνο όταν πρέπει και γενικά κάνει

συνέχεια αταξίες. Μετά απ' αυτά, βέβαια, η αρχηγίνα, η Ίωάννα, αντιμετωπίζει στη σχολική συνέλευση μομφές και σφοδρή κριτική. Με αυστηρά λόγια χαρακτηρίζεται η συμπεριφορά της σαν κατάχρηση της ελευθερίας.

Μια ψυχολόγος επισκέπτριά μας μου είπε για τούτη την περίπτωση: «Έτσι δε γίνεται τίποτα. Το πρόσωπο του κοριτσιού δείχνει πως είναι δυστυχημένο. Η Ίωάννα δεν αγαπήθηκε ποτέ κι αυτή η ανοιχτή κριτική της ενισχύει περισσότερο από πριν το συναίσθημα ότι δε θα αγαπηθεί ποτέ. Αυτή χρειάζεται αγάπη, όχι κριτική.»

«Αγαπητή μου κυρία», απάντησα, «ήδη προσπαθήσαμε να την αλλάξουμε με την αγάπη. Ολόκληρες οδομάδες τη βραβεύαμε για την έχθρική της συμπεριφορά απέναντι στην κοινότητα. Τη μεταχειριστήκαμε με συμπάθεια και υπομονή, αλλά αυτή δεν έδειξε την παραμικρή βελτίωση. Άπεναντίας μας θεωρεί κουτούς κι εύκολη λεία της επιθετικής της μανίας. Τελικά, δεν μπορούμε να θυσιάσουμε ολόκληρη την κοινότητα για χάρη ενός.»

Μια πλήρη απάντηση σε τέτοια προβλήματα δεν έχω ούτε κι εγώ, αλλά γνωρίζω πως όταν η Ίωάννα γίνει δεκαπέντε χρονών δε θα ήγείται μιας συμμορίας ατακτών κοριτσιών, αλλά θα προσαρμοστεί στην κοινότητα. Έχω εμπιστοσύνη στην επίδραση της κοινής γνώμης. Ένα παιδί δεν αντέχει για ολόκληρα χρόνια να κριτικάρεται συνεχώς και να μην αγαπιέται. Απομένει μόνο να ειπωθεί ότι από τη διαδικασία της σχολικής συνέλευσης προκύπτει πως δεν επιτρέπεται να θυσιάσει κανένας τ' άλλα παιδιά για ένα και μόνο προβληματικό παιδί.

Κάποτε είχαμε ένα εξάχρονο αγοράκι, το οποίο πριν έρθει στο Σάμμερχιλ είχε κάνει μια θλιβερή ζωή. Ήταν βίαιο, γεμάτο καταστροφική μανία και μίσος. Τα τετράχρονα και πεντάχρονα παιδιά υπέφεραν τόσο απ' αυτό, ώστε η κοινότητα έπρεπε να κάνει κάτι για την προστασία τους. Για το σκοπό όμως αυτό, έπρεπε η κοινότητα να πάρει θέση απέναντι στο μικρό κακοποιό. Απλούστατα δεν έπρεπε να επιτραπεί τα λάθη των γονιών αυτού του παιδιού, να ε-

πιδράσουν επίζημα πάνω στ' άλλα παιδιά, στα όποια οι γονείς τους είχαν προσφέρει αγάπη και φροντίδα.

Σε μερικές, πολύ ελάχιστες περιπτώσεις, αναγκάστηκα να διώξω ένα παιδί γιατί έκανε κόλαση τή ζωή τών άλλων μαθητών. Δέν τό αναφέρω χωρίς να λυπάμαι, γιατί έχω λιγάκι τήν έντύπωση πώς σ' αυτές τίς περιπτώσεις απέτυχα, αλλά δυστυχώς δέν έβλεπα καμιά άλλη δυνατότητα.

Θά με ρωτήσετε, ίσως, αν στή μακρόχρονη πείρα μου έλλαξαν οι αντιλήψεις μου για τήν αυτοδιεύθυνση. Στίς γενικές και βασικές τους γραμμές δέν έλλαξαν. Δέ θά μπορούσα μάλιστα να φανταστώ τό Σάμμερχιλ χωρίς τήν αυτοκυβέρνηση. Στους μαθητές είναι ανέκαθεν αγαπητή, κι αυτό είναι τό επίτευγμα πού τό δείχνουμε με ύπερηφάνεια στους επισκέπτες μας. Φυσικά αυτό έχει και τά μειονεκτήματά του. Έτσι κατά τή διάρκεια μιās σχολικής συνέλευσης ένα κορίτσι μου ψιθύρισε στ' αὐτί: «Ήθελα να φέρω σε συζήτηση τό γεγονός πώς μερικά κορίτσια βουλώνουν τίς τουαλέτες, γιατί πετάνε μέσα τους επιδέσμους τής περιόδου τους, αλλά τώρα είναι έδώ τόσο επισκέπτες.» Τή συμβούλευσα να φέρει τό θέμα σε συζήτηση και να μήν ενδιαφέρεται για τους επισκέπτες. Κι αυτό έκανε.

Δέν είναι εύκολο να τομσσει ή εκπαιδευτική αξία τής πρακτικής πολιτικής άγωγής. Οι μαθητές του Σάμμερχιλ θά άγωνίζονταν μέχρι και τήν τελευταία σταγόνα του αίματός τους για τό δικαίωμά τους, να αυτοδιευθύνονται. Κατά τή δική μου άποψη, μιā σχολική συνέλευση τή έδομάδα έχει μεγαλύτερη αξία από τά μαθήματα όλης τής έδομάδας. Ή συνέλευση είναι ένα έξαιρετο θήμα στο όποιο οι μαθητές μπορούν να έξασκοῦνται να μιλοῦν δημόσια ελεύθερα. Οι περισσότεροι άπ' αυτούς μιλοῦν θαυμάσια και χωρίς κομπιάσματα. Πολλές φορές έχω άκούσει πολύ λογικές έμψίεις άπό παιδιά πού ούτε να γράφουν ούτε να διαβάσουν μπορούσαν.

Πέρα άπό τή δική μας δημοκρατική μέθοδο του Σάμμερχιλ, δέ βλέπω καμιά άλλη δυνατότητα. Ή δική μας δημοκρατία είναι πολύ πιθανό να είναι δικαιότερη άπ' αυτή τής

χώρας' επειδή τά παιδιά είναι επιεικέστερα και δέν άνήκουν σε όποιαδήποτε ομάδα συμφερόντων. Πέρα άπ' αυτό ή δική μας δημοκρατία είναι άνόθευτη, επειδή οι νόμοι της προέρχονται κατευθείαν άπό τό λαό και δέ φτιάχνονται άπό εκλεγμένους βουλευτές, πάνω στή δραστηριότητα τών ποίών ο λαός δέν άσκει κανένα έλεγχο.

Τελικά ή αυτοδιεύθυνση είναι πολύ σπουδαία, γιατί διευρύνει τον όρίζοντα τών παιδιών. Οι νόμοι, πού φτιάχνονται άπό τά παιδιά, σκοπεύουν στο ουσιαστικό κι όχι σε τυπικότητες. Οι νόμοι για τή συμπεριφορά στήν πόλη είναι συμβιβασμός με μιā λιγότερο ελεύθερη κοινωνική όργάνωση. «Ή πόλη» — ο έξω κόσμος — σπαταλάει πολύτιμη ενέργεια φροντίζοντας για τριμμένα πράγματα. Σά να έχει σημασία αν κάποιος είναι ντυμένος κομψά ή λέει «στο διάβολο». Το Σάμμερχιλ έχει άπελευθερωθεί από τίς ασήμαντες τυπικότητες τής ζωής και για τότο έχει αναπτύξει μιā κοινωνική συνείδηση πού προηγείται τής εποχής τής. Άσφαλώς και δέν τηρούμε τήν άγγλική φράση «to call a spade a spade — να λές τό πτύον, πτύον» (δηλαδή να λές τό κάθε πράγμα με τό σωστό του όνομα)' εμείς λέμε τό «πτύον» μάλλον καταραμένο φτυάρι, αλλά και κάθε έργατης γής θά σας βεβαιώσει πώς ένα «πτύον» είναι στ' αλήθεια ένα καταραμένο φτυάρι.

Μικτή εκπαίδευση

Στά περισσότερα οικοτροφεία καταβάλλεται ιδιαίτερη προσπάθεια για να μείνουν άγόρια και κορίτσια και προπάντων τά ύπνοδωμάτιά τους διαχωρισμένα. Δέν ένθαρρύνονται για έρωτικές σχέσεις. Αυτό βέβαια δέν τό κάνουμε ούτε κι εμείς στο Σάμμερχιλ, αλλά δέν κάνουμε και τίποτα για να έμποδίσουμε τέτοιες σχέσεις.

Στο Σάμμερχιλ άφήνονται τά άγόρια και τά κορίτσια μόνα τους. Οι σχέσεις μεταξύ τών φύλων φαίνεται πώς είναι πολύ υγιείς. Άγόρια και κορίτσια μεγαλώνουν χωρίς

νά έχουν οποιαδήποτε λαθεμένη αντίληψη για τὸ ἄλλο φύλο. Καὶ μὴ νομίζετε πὼς τὸ Σάμιερχιλ εἶναι κάτι σὰ μιά μεγάλη οἰκογένεια ὅπου ὅλοι εἶναι καλοὶ κι ἀγαπημένοι μεταξὺ τους, ὅπως ἀδέρφια κι ἀδερφές. Ἄν ἦταν ἔτσι, αὐτόματα θὰ ἤμουν ὁ πιὸ λυσσασμένος ἀντίπαλος τῆς μικτῆς ἐκπαίδευσης.

Σὲ μιά πραγματικὴ μικτὴ ἐκπαίδευση — ὄχι τοῦ εἶδους ἐκείνου στὸ ὅποιο ναὶ μὲν διδάσκονται στὴν ἴδια αἴθουσα ἀγόρια καὶ κορίτσια, κατοικοῦν ὁμοῦ καὶ κοινοῦνται σὲ διαφορετικὰ κτίρια — ἡ ἀναξιοπρεπὴς σεξουαλικὴ περιέργεια εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτη. Κλειδαροτρομπανιστηρικῆς ἡδῆ δὲν ὑπάρχουν στὸ Σάμιερχιλ. Σεξουαλικά προβλήματα εἶναι πάρα πολὺ σπάνια σὲ μᾶς σὲ σύγκριση μὲ τ' ἄλλα σχολεῖα.

Κάπου - κάπου μὲ ρωτοῦν ἐνῆλικοι ἐπισκέπτες τοῦ Σάμιερχιλ: «Καὶ δὲν πλαγιάζουν ὅλοι μαζί;» Ὅταν ἀπαντῶ ἀρνητικά, βάζουν τίς φωνές: «Μὰ πὼς ὄχι; Στὴν ἡλικία τους δὲ θ' ἄφηναν τὴν εὐκαιρία νὰ ξεφύγει!»

Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι νομίζουν πὼς ὅταν ἀγόρια καὶ κορίτσια μεγαλώνουν μαζί, πρέπει ὑποχρεωτικά νὰ κάνουν σεξουαλικά ὄργια. Βέβαια τέτοιοι ἄνθρωποι δὲν ὁμολογοῦν πὼς αὐτὴ τους ἡ ἰδέα θεμελιώνει τίς ἀντιρρήσεις τους ἐναντίον τῆς μικτῆς ἐκπαίδευσης. Περισσότερο προβάλλουν τὸ «λογικὸ» ἰσχυρισμὸ ὅτι ἡ διανοητικὴ ἰκανότητα τοῦ κοριττοῦ διαφέρει ἀπ' αὐτὴ τοῦ ἀγοριοῦ καὶ γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ μὴ διδάσκονται ἀπὸ κοινοῦ ἀγόρια καὶ κορίτσια.

Ἡ ἐκπαίδευση θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι μικτὴ, γιατί καὶ στὴ ζωὴ τὰ δύο φύλα ζοῦν μαζί. Πολλοὶ γονεῖς καὶ δάσκαλοι ὁμοῦ τὸ φοβοῦνται αὐτό, γιατί ἡ κόρη τους ἢ μιά μαθήτρια μπορεῖ κάποια μέρα νὰ θρεθεῖ ἔγκυος. Ἀμέτρητοι διευθυντὲς μικτῶν σχολείων θὰ περῶνε σίγουρα τίς νύχτες τους ἄυπνοι, γιατί βασανίζονται συνέχεια ἀπὸ τέτοιους ἐπιφύλακτες.

Τόσο ἀγόρια ὅσο καὶ κορίτσια εἶναι συχνὰ ἀνίκανα νὰ ἀγαπήσουν, γιατί πῆραν μιά ἀνάλογη ἀγωγή. Γιὰ ὅποιον φοβᾶται τὴ σεξουαλικότητα μπορεῖ αὐτὸ νὰ εἶναι παρήγορο, ἀλλὰ γιὰ τὴ νεολαία γενικὰ ἡ ἔλλειψη τῆς ἐρωτικῆς ἰκανότητος εἶναι ἀνθρώπινη τραγωδία.

Κάποτε ρώτησα μερικοὺς νεαροὺς ἐνὸς ξακουστοῦ μικτοῦ ἰδιωτικοῦ σχολεῖου, ἂν ὑπῆρχε στὸ σχολεῖο τους κανένα ἐρωτικὸ ἐπεισόδιο καὶ μοῦ ἀπάντησαν ὄχι. Ὅταν εἶδεξα κατὰπληκτος, εἶπαν: «Καμιά φορὰ δημιουργοῦνται φιλίες μεταξὺ ἀγοριοῦν καὶ κοριττοῦν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν καταλήγουν σὲ μιά ἐρωτικὴ σχέση.» Ὅταν πρῶσαξα ὅτι σ' αὐτὸ τὸ σχολεῖο φοιτοῦσαν μερικοὶ ὄμοιοι νέοι καὶ γοητευτικὰ κορίτσια, κατάλαβα πὼς στὰ παιδιὰ αὐτὰ διδάσκονταν ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀγάπη ἰδανικά, καὶ ὅτι ἡ πολὺ ἥθικὴ ἀτμόσφαιρα ἀπαγόρευε τὸ σέξ.

Ρώτησα κάποτε τὸ διευθυντὴ ἐνὸς προοδευτικοῦ σχολεῖου: «Ἐπάρχουν στὸ σχολεῖο σας ἐρωτικὰ ἐπεισόδια;»

«Ὅχι», ἀπάντησε μὲ σεμνοπρέπεια. «Ἀλλὰ δὲ δεχόμεστε καὶ ποτὲ δύσκολα παιδιὰ.»

Οἱ ἀντίπαλοι τῆς μικτῆς ἐκπαίδευσης θὰ προβάλλουν ἴσως τὴν ἀντίρρηση ὅτι ἡ μικτὴ ἐκπαίδευση μολθακοποιεῖ τὰ ἀγόρια, καὶ ἀπὸ κορίτσια κάνει ἀγοροκόριτσια. Ἀλλὰ πίσω ἀπ' αὐτὸ κρύβεται ὁ ἥθικος φόβος, στὴν πραγματικότητά ἕνας ζηλότυπος φόβος. Σεξουαλικότητα στὰ πλαίσια τῆς ἀγάπης εἶναι ἡ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σ' αὐτὸ τὸν κόσμον — καὶ γι' αὐτὸ ἀκριθῶς καταπιέζεται. Ὅλα τ' ἄλλα εἶναι προφάσεις.

Δὲ φοβᾶμαι καθόλου ὅτι θὰμποροῦσαν νὰ παρεκκλίνουν σεξουαλικά οἱ μεγαλύτεροι μαθητὲς ποὺ βρίσκονται στὸ Σάμιερχιλ ἀπὸ τὴν πρῶμην παιδικὴ τους ἡλικία. Δὲν ἔχω νὰ κάνω μὲ παιδιὰ ποὺ ἔχουν καταπιεσμένο καὶ ἔτσι ἀφύσικο σεξουαλικὸ ἐνδιαφέρον.

Πρὶν μερικὰ χρόνια εἶχαμε ἕνα δεκαεφτάχρονο μαθητὴ, ποὺ πρὶν ἦταν σ' ἕνα σχολεῖο ἀρρένων, καὶ ἕνα δεκαεξάχρονο κορίτσι, ποὺ μᾶς ἦρθε ἀπὸ ἕνα ἰδιωτικὸ σχολεῖο θηλέων. Καὶ τὰ δύο ἦρθαν τὴν ἴδια ἐποχὴ σὲ μᾶς. Ἐρωτεύτηκαν μεταξὺ τους κι ἦταν ἀχώριστα. Κάποιο βράδυ τοὺς εἶδα κάπως ἀργὰ μαζί καὶ τοὺς εἶπα: «Δὲν ξέρω τί κάνετε ἐσεῖς οἱ δύο, καὶ ἀπὸ ἥθικὴ ἀποψη μοῦ εἶναι ἀδιάφορο γιατί δὲν πρόκειται γιὰ τὴν ἥθικη. Μ' ἀπασχολεῖ ὁμοῦ οἰκονομικά, Κᾶτια, γιατί ἂν ἀποκτήσεις παιδί, τότε τὸ σχολεῖο κατα-

στρέφεται. Έσείς μόλις ήρθατε στο Σάμμερχιλ και είναι αυτόνομη πώς με το σχολείο μας δε βρίσκεστε σε ιδιαίτερες σχέσεις; γιατί για σας το σχολείο σημαίνει πριν απ' όλα να μπορείτε να κάνετε ό,τι θέλετε. "Αν είχατε έρθει από τα έφτά σας χρόνια, δε θα ήπρεπε τώρα να σας μιλάω γι' αυτά, επειδή άκριβώς θα είχατε δεθεί με το Σάμμερχιλ μ' αδιάρρηκτες σχέσεις, έτσι που θ' άκάνοντο μόνοι σας σκέψεις για το ποιές συνέπειες θα μπορούσε να έχει για το σχολείο ή συμπεριφορά σας.»

Αυτή ήταν ή μοναδική δυνατότητα για να αντιμετωπίσω αυτό το πρόβλημα. Εότυχως που δεν ξαναχρειάστηκε να μιλήσω σ' αυτούς τους δυο για το θέμα αυτό.

Έργασία

Παλιότερα είχαμε στο Σάμμερχιλ μία διάταξη, σύμφωνα με την οποία κάθε παιδί πάνω από τα δώδεκα και κάθε δάσκαλος έπρεπε να εργάζεται δυο ώρες τή εβδομάδα στο χωράφι. Γι' αυτό όρίστηκε μία συμβολική άμοιβή, ένα δίδραχμο τήν ώρα. "Όποιος δεν ήθελε να εργαστεί, έπρεπε να πληρώσει τα διπλά για τιμωρία. Μερικοί μαθητές και δάσκαλοι προτιμούσαν τή χρηματική ποινή. Οι άλλοι δούλευαν βέβαια, αλλά μετρούσαν και τα δευτερόλεπτα. "Η εργασία δεν περιείχε κανένα ψυχαγωγικό στοιχείο κι όλοι έπλητταν μ' αυτή. "Η σχολική συνέλευση ξαναεξέτασε αυτή τή διάταξη και τελικά τήν κατέργησε σχεδόν παμφηφεί.

Πριν λίγα χρόνια χρειαστήκαμε ένα σταθμό πρώτων βοηθειών. "Αποφασίσαμε να τον χτίσουμε μόνοι μας και μάλιστα θα ήπρεπε να γίνει ένα καλό κτίριο από πέτρα και τσιμέντο. Κανένας μας δεν είχε ιδέα από χτίσιμο κι όμως ξεκινήσαμε τή δουλειά. Μερικοί μαθητές μ'άς βοήθησαν στο σκάψιμο για τα θεμέλια. Χαλάσαμε παλιούς τοίχους για να χρησιμοποιήσουμε τα τοξόλια στην οικοδομή. Οι μαθητές όμως απαιτούσαν άμοιβή. "Αρνηθήκαμε. Τελικά ο σταθμός χτίστηκε από τους δασκάλους και μερικούς επισκέπτες. "Α-

πλούστατα τα παιδιά έβρισκαν τήν εργασία πληκτική κι ήταν ακόμα πολύ μικρά για να μπορούν να θεωρήσουν σαν πράγματι αναγκαίο ένα σταθμό πρώτων βοηθειών. Δεν είχαν κανένα προσωπικό ενδιαφέρον γι' αυτόν. Λίγο μετά απ' αυτό χρειάστηκαν τα παιδιά μία στέγη για τα ποδήλατά τους, τήν όποια κι έφτιαξαν έντελώς μόνα τους — χωρίς τήν παραμικρή βοήθεια των μεγάλων.

Γράφω για τα παιδιά όπως είναι στην πραγματικότητα κι όχι όπως θα ήπρεπε να είναι, σύμφωνα με τίς αντιλήψεις των μεγάλων. "Η κοινωνική συνείδηση και το αίσθημα ευθύνης για τα κοινά πρωταρχίζει να αναπτύσσεται στην ηλικία των δεκαοχτώ χρόνων. Το ενδιαφέρον των παιδιών κατευθύνεται μόνο από τίς δικές τους άμεσες ανάγκες. Το μέλλον δεν υπάρχει γι' αυτά.

Ποτέ μέχρι τώρα δεν είδα τεμπέλικο παιδί. "Ό,τι συνήθως χαρακτηρίζεται τεμπελιά, είναι στην πραγματικότητα έλλειψη ενδιαφέροντος ή κακή κατάσταση τής υγείας. Ένα υγιές παιδί δεν μπορεί τόσο εύκολα να κάθεται άπραγο έδω κι εκεί. "Έχει ανάγκη να άσχολείται πάντα με κάτι. Κάποτε γνώρισα ένα υγιέστατο παιδί που το θεωρούσαν τεμπέλικο. Στο πρόγραμμα σπουδών του υπήρχαν και τα μαθηματικά, τα όποια δεν τον ένδιέφεραν και συνεπώς δεν είχε διάθεση να άσχοληθεί μ' αυτά. Γι' αυτό ο μαθηματικός τον θεωρούσε κουτό.

Πρόσφατα διάβασα κάπου, πως ένα ζευγάρι που δε χάνει κανένα χορό σε μία χοροσπερίδα διατρέχει συνολικά μία απόσταση σαράντα χιλιομέτρων. Κι όμως δεν αισθάνονται ή αισθάνονται πολύ λίγο κουρασμένοι, γιατί άπλούστατα ο χορός τους διασκεδάζει — με τήν προϋπόθεση πως συμφωνούν τα ήθημά τους. Το ίδιο συμβαίνει και με το παιδί. Ένα παιδί που φαίνεται πως είναι τεμπέλικο στο μάθημα, μπορεί να κάνει αρκετά χιλιόμετρα σε έναν ποδοσφαιρικό άγώνα.

Δε θα καταφέρω εύκολα να πείσω δεκαεφτάχρονα παιδιά να με βοηθήσουν στο φύτεμα τής πατάτας ή το βοτάνισμα των κρεμμυδιών. Τα ίδια όμως παιδιά ξεδεύουν ώρες όλο-

κληρες με το μαστόρεμα μιάς μηχανής, το πλύσιμο του αυτοκινήτου ή τη συναρμολόγηση ενός ραδιοφώνου. Πέρασε πολύς καιρός μέχρι να κατανοήσω αυτό το φαινόμενο. Κάποια μέρα φωτίστηκε η σκέψη μου. Ήμουν στον αδερφό μου στη Σικασία κι έσκασα τον κήπο του. Αυτή η εργασία δε με διασκέδαζε καθόλου, κάποια στιγμή μάλιστα κατάλαβα και το γιατί: Έργαζόμουν σ' έναν κήπο που για μένα δεν είχε καμιά σημασία. Άλλη τόση σημασία έχει για τα παιδιά του Σάμμερχιλ ο κήπος μου, εφόσον τα ραδιοφώνά τους και τα ποδήλατά τους σημαίνουν κάτι γι' αυτά. Ή αυτά-πάρνηση άναπτύσσεται πολύ άργα και ποτέ δεν είναι ολό-τελα απαλλαγμένη από ιδιοτέλεια.

Τα μικρότερα παιδιά έχουν μια έντελως διαφορετική αντίληψη για την εργασία απ' ό,τι αυτά των δεκατριών μέχρι δεκαεπτά χρονών. Τα παιδιά του σχολείου μας, ηλικίας από τριών μέχρι οχτώ χρονών, εργάζονται σαν ελλωτες, όταν πρόκειται να φτιάξουν μπετόν, να κουβαλήσουν ξυμο και να καθαρίσουν πέτρες. Την άμειδή ούτε τη σκέπτονται. Ταυτίζονται εύκολότερα με τους μεγάλους και η δουλειά τους μοιάζει με φαντασία που μετατρέπεται σε πραγματικότητα. Οι μαθητές από οχτώ - εννιά μέχρι δεκαεπτά - εικοσι χρονών δεν έχουν το παραμικρό ενδιαφέρον για πληκτική σωματική εργασία. Αυτό ισχύει πάντως για τα περισσότερα παιδιά. Φυσικά υπάρχουν εξαιρέσεις, μερικά παιδιά μάλιστα δε χάνουν τη διάθεση για σωματική εργασία σε όλη τους τη ζωή.

Οι ενήλικοι, πολύ συχνά, εκμεταλλεύονται τα παιδιά. «Μάριε, πήγαινε αυτό το γράμμα στο ταχυδρομείο.» Τα παιδιά μισούν την εκμετάλλευση από τους μεγάλους. Ένα φυσιολογικό παιδί αισθάνεται μισοσυνειδητά πως οι γονείς του το τρέφουν και το ντύνουν, χωρίς αυτό να προσφέρει τίποτα. Αυτό όμως το θεωρεί, και με το δικό του, σα μια αυτόνομη υποχρέωση των γονέων του, κατά συνέπεια δεν γνωρίζει οι γονείς του να απαιτούν απ' αυτό αναρίθμητες μικρο-βοήθειες και θελήματα που στους ίδιους είναι βαρετά.

Κάποτε διάβασα κάπου για ένα σχολείο στην Άμερική

που χτίστηκε από τους ίδιους τους μαθητές. Στην αρχή το θεώρησα αυτό σαν την πιο ιδανική λύση, αλλά αυτό δεν είναι σωστό. Όταν ένα σχολείο χτίζεται μόνο από παιδιά, μπορεί κανείς με βεβαιότητα να υποθέσει πως κάποιος καλοβελήτης, αλλά έπιωσθήποτε σκληρός άνθρωπος, κάθεται από πάνω και παρατρύνει. Άν δε βρίσκεται εκεί ένα τέτοιο σεβάσμιο πρόσωπο, τότε τα παιδιά δε χτίζουν σχολείο.

Είμαι της γνώμης πως ένας πνευματικά υγιής πολιτισμός δε θα απαιτούσε εργασία από παιδιά και νέους μικρότερους των δεκαοχτώ. Άσχετα αν τα περισσότερα αγόρια και κορίτσια εργάζονταν από μόνα τους πολύ πριν φτάσουν τα δεκαοχτώ τους χρόνια. Μπορεί βέβαια κατά την άποψη των γονέων αυτή η δουλειά να μην αποφέρει τίποτα — για τα παιδιά όμως θα ήταν παιχνίδι. Με άποθαρύνει και μόνο η σκέψη για την τεράστια σχολική εργασία που πρέπει να κάνουν οι μαθητές κι οι φοιτητές όταν ετοιμάζονται για τις εξετάσεις τους. Μου είπαν πως πριν από τον πόλεμο, στη Βουδαπέστη, οι πενήντα σχεδόν στούς εκατό φοιτητές κατέργεσαν σωματικά ή ψυχικά μετά τις εισαγωγικές εξετάσεις στο πανεπιστήμιο.

Τό ότι στο Σάμμερχιλ παίρνουμε πάντα καλές ειδήσεις για την επίδοση που πετυχαίνουν οι πρώην μαθητές μας σε υπεύθυνες θέσεις, οφείλεται στο γεγονός ότι αυτοί μπορούσαν στο Σάμμερχιλ να ξεθυμάνουν κάθε εγωκεντρική φαντασία. Έτσι, σα νέοι ενήλικοι είναι σε θέση να τοποθετηθούν απέναντι στην πραγματικότητα της ζωής, χωρίς να τρέφουν ούτε μια υποσυνείδητη επιθυμία για το παιχνίδι της παιδικής ηλικίας.

Παιχνίδι

Θα μπορούσαμε να δρίσουμε το Σάμμερχιλ σαν το σχολείο στο οποίο το σπουδαιότερο πράγμα είναι το παιχνίδι. Γιατί παίζουν τα παιδιά και τα γατάκια, δεν το ξέρω. Υποθέτω πως είναι ζήτημα ενεργητικότητας.

Όταν μιλώ για παιχνίδια δεν αναφέρομαι στα σπόρ και τα παιχνίδια για τα οποία υπάρχουν κανόνες, αλλά στα άπρογραμματίστο παιχνίδια, στα όποια το παιδί μπορεί να αφήσει ελεύθερη τη φαντασία του. Τα παιχνίδια σύμφωνα με κανόνες προϋποθέτουν επιδεξιότητα, συνεργασία και συναγωνισμό. Το παιχνίδι των παιδιών όμως δεν απαιτεί συνήθως καμιά επιδεξιότητα, ελάχιστη συνεργασία και πολύ σπάνια συναγωνισμό. Τα μικρά παιδιά προτιμούν να παίζουν τους ληστές και τους χωροφύλακες, όπου πυροβολούνται ή ξιφομαχούν. Τέτοια παιχνίδια με συμμορίες υπήρχαν πάντα, ακόμα και πριν τα προσβάλλει ο κινηματογράφος. Φίλμς και ιστορίες μπορούν να στρέψουν το παιχνίδι του παιδιού σε μια δρισμένη κατεύθυνση, αλλά τα βασικά στοιχεία του παιχνιδιού υπάρχουν μέσα στις καρδιές των παιδιών όλων των φυλών.

Στο Σάμμερχιλ τα εξάχρονα παιδιά αφήνουν τη φαντασία τους να παίζει όλη μέρα. Για τα μικρά παιδιά η πραγματικότητα κι η φαντασία θρίσκονται ή μιά πολύ κοντά στην άλλη. Όταν ένας δεκάχρονος ντυνόταν σε φάντασμα, οι μικροί φώναζαν από ένθουσιασμό. Γνώριζαν πως αυτός ήταν ο Θωμάς, γιατί πριν από λίγο μπροστά στα μάτια τους έριχνε πάνω του το σεντόνι του. Όταν όμως τους έπαιρνε στο κυνηγητό, φώναζαν όλοι τους σε να τους σουδλιζαν.

Τα μικρά παιδιά δημιουργούν ένα φανταστικό κόσμο και μετατρέπουν τη φαντασία τους σε ενέργεια. Αγόρια ανάμεσα στα όχτω και δεκατέσσερα παίζουν τους γκάγκστερς και πυροβολούν συνέχεια ανθρώπους, ή περιπλανούνται με τα ξύλινα αεροπλάνα τους ψηλά πάνω από τα σύννεφα. Ακόμα και τα κορίτσια περνούν το στάδιο των συμμοριών, όμως δεν παίρνει τη μορφή των όπλων και των σπαθιών. Στα κορίτσια όλα είναι περισσότερο προσωπικά. Η συμμορία της Μαίρης έχθρεύεται τη συμμορία της Νέλλης φτάνουν ως το ξύλο και τις θρυσιές. Ένώ δυο συμμορίες αγοριών έχθρεύονται μόνο πάνω στο παιχνίδι. Για τούτο κι είναι ευκολότερο να συνεννοηθεί κανένας μ' αυτούς παρά με τα μικρά κορίτσια.

Ακόμα δεν μπόρεσα να διαπιστώσω μέχρι πού φτάνει η φαντασία του παιδιού. Πιστεύει το παιδί σε αλήθεια τη στιγμή που σερβίρει την κούκλα του σε ένα τόσο δά μικρό πιτάκι πως ή κούκλα του είναι μιά ζωντανή ύπαρξη; Είναι για ένα μικρό αγοράκι το ξύλινο αλογάκι ένα αληθινό αλόγο; Θεωρεί το ψεύτικο όπλο του αληθινό όπλο, όταν φωνάζει «Χτυπάτε τους» και πυροβολεί; Έγώ τείνω προς την άποψη πως τα παιδιά θεωρούν για πραγματικά τα δημιουργήματα της φαντασίας τους. Μόνο όταν παρεμβαίνει κανένας ανόητος ενήλικας και τους θυμίζει ότι όλα αυτά είναι μόνο παιχνίδια, τότε ξανασυχκρούονται με την πραγματικότητα. Γονείς με πλούσιο συναισθηματικό κόσμο προσέχουν να μη διαταράξουν το φανταστικό κόσμο του παιδιού.

Γενικά τ' αγόρια δεν παίζουν με τα κορίτσια. Αυτοί παίζουν τους γκάγκστερς και το κρυφό, φτάνουν καλύδες πάνω στα δέντρα κι ανοίγουν σπηλιές ή υπόγειες σήραγγες.

Τα κορίτσια πολύ σπάνια οργανώνουν το παιχνίδι τους. Παιχνίδια του καλιού καιρού, του τύπου, «το παιχνίδι της δασκάλας» ή του «γιατρού» δεν παίζονται από ελεύθερα παιδιά. Δεν έχουν ανάγκη να μιμηθούν πρόσωπα - αθηντίες. Τα πολύ μικρά κορίτσια παίζουν με τις κούκλες σε αντίθεση με τα μεγαλύτερα κορίτσια που βρίσκουν την πιο μεγάλη ευχαρίστηση στη συναναστροφή με ανθρώπους.

Οι ομάδες μας του χόκευ αποτελούνται συχνά από κορίτσια κι αγόρια, επίσης και σε άλλα παιχνίδια του σχολείου παίζουν αγόρια και κορίτσια μαζί.

Τα παιδιά ευχαριστούνται πολύ να κάνουν θόρυβο και αγαπούν περισσότερο να κυλιούνται σε θρωμιές. Χαλάνε τον κόσμο ανεβοκατεβαίνοντας τις σκάλες και φωνάζοντας σαν άγριοι. Τα έπιπλα μπροστά τους δεν είναι ασφαλισμένα, γιατί δεν τα βλέπουν εκείνη τη στιγμή. Κι όταν παίζουν κυνηγητό, θα μπορούσαν να παρασύρουν κι ένα πανάκριβο βάζο, αν τύχαινε να βρίσκεται κάπου στο δρόμο τους, και να το ποδοπατήσουν χωρίς καν να το δούν.

Οι μητέρες δεν παίζουν συνήθως αρκετά με τα μωρά τους. Αρέσκονται να πιστεύουν πως φτάνει να θάλουν στο κρε-

θατάκι του παιδιού ένα παιχνιδάκι για να λύσουν το πρόβλημα για μερικές ώρες. Ξεχνούν έντελως πώς τα μικρά παιδιά θέλουν χάδια και γαργαλητά.

Αλήθεια, πώς αντιμετωπίζουν οι ενήλικοι το γεγονός ότι η παιδική ηλικία είναι η ηλικία του παιχνιδιού; Τ ο α γ ν ο ο υ μ ε. Όστε σκέψη γι' αυτό, επειδή θεωρούμε το παιχνίδι χρόνο χαμένο. "Έτσι στις πόλεις μας χτίζουμε μεγάλα σχολεία με πολλές αίθουσες κι ακριβά μέσα διδασκαλίας, αλλά στην έφεση του παιδιού για παιχνίδι συχνά δεν έχουμε να προσφέρουμε τίποτα περισσότερο από ένα μικρό κομματάκι ασφαλτοστρωμένης επιφάνειας.

Θά μπορούσε κανένας, χωρίς αυτό να είναι υπερβολή, να υποστηρίξει ότι τα δεινά του πολιτισμού οφείλονται στο γεγονός ότι κανένα παιδί δεν μπόρεσε να απολαύσει αληθινά το παιχνίδι. "Όλα τα παιδιά ανατρέφονται σά μεγάλοι, πολύ πριν γίνουν πράγματι μεγάλοι.

Η αντίληψη των ενήλικων για το παιχνίδι είναι πέρα για πέρα αβθαίρετη. Έμεις οι γέροι φτιάχνουμε ένα πρόγραμμα για το παιδί: Από έννια μέχρι δώδεκα σχολείο. Δώδεκα μέχρι μία φαγητό. Και μία μέχρι τρεις πάλι μάθημα. "Αν όμως έδινε κανένας την ευκαιρία σ' ένα ελεύθερο παιδί να καταστρώσει ένα ωρολόγιο πρόγραμμα, είναι πολύ πιθανό πώς θά προγραμμαμάτιζε κι πολλές ώρες για παιχνίδι απ' όσες για μάθημα.

Η αντίδραση των ενήλικων ενάντια στην έφεση του παιδιού για παιχνίδι έχει σάν αιτία απλώς το φόβο. Περισσότερο από εκατό φορές έχω ακούσει την αγωνιώδη έρώτηση: «Πώς θά μπορέσει το παιδί μου να μάθει κάτι, όταν παίζει δλόκληρη τη μέρα;» «Θά μπορέσει ποτέ να περάσει τις εξετάσεις του;» Μόνο λίγοι ασπάζονται την απάντησή μου: «Αν επιτρέπετε στο παιδί σας να παίζει όσο θέλει, θά προετοιμαστεί έντατικά δυό χρόνια για τις εξετάσεις του και θά μπορέσει να τις περάσει, αλλά σ' ένα σχολείο, όπου το παιχνίδι δεν υπολογίζεται για σημαντικός παράγοντας της ζωής του παιδιού, θά χρειαστεί φυσικά πέντε, έξη κι έφτα χρόνια για τις εξετάσεις.»

Και φυσικά, πρέπει κάθε φορά να συμπληρώω: «Με την προϋπόθεση πώς το παιδί θ έ λ ε ι να περάσει τις εξετάσεις.» Μπορεί ο νεαρός να επιθυμεί να γίνει καλύτερα χορευτής μπαλλέτου ή ραδιοτεχνίτης. Το κορίτσι μπορεί να επιθυμεί να γίνει σχεδιάστρια μόδας ή νοσοκόμος παιδιών.

Μάλιστα, ο φόβος για το μέλλον του παιδιού είναι αυτό που παρασούρει τους μεγάλους στην καταπάτηση του δικαιώματος του παιδιού για παιχνίδι. Αλλά η υπόθεση έχει και μιá άλλη αιτία. Πίσω από την έρνηση του παιχνιδιού κρύβεται μιá ασαφής ήθικη, σύμφωνα με την οποία είναι κακό να είναι κανένας παιδί. Αυτή η ήθικη φαίνεται καθαρά στην παρότρυνση: «Έλα τώρα, μη φέρεσαι σάν παιδί!», την οποία οι μεγαλύτεροι με τόση ευχαρίστηση κάνουν στους νεότερους.

Γονείς που δέ θυμούνται τις λαχτάρες της δικής τους παιδικής ηλικίας, όταν δεν μπορούσαν να παίζουν και ν' αφήνουν ελεύθερη τη φαντασία τους, δέ γίνονται καλοί γονείς. "Ένα παιδί που έχασε την ικανότητα να παίζει, είναι ψυχικά νεκρό κι αποτελεί κίνδυνο για κάθε άλλο παιδί με το όποιο έρχεται σ' έπαφή.

Δάσκαλοι από το Ίσραήλ μου μίλησαν για τα θαυμαστά κοινοτικά κέντρα* της χώρας τους. Έκει το σχολείο αποτελεί μέρος μιās κοινότητας, της οποίας η κύρια αποστολή συνίσταται στη σκληρή εργασία. Δεκάχρονα παιδιά κλαίνε, μου έλεγε ένας δάσκαλος, όταν για τιμωρία τους απαγορευτεί να σκάψουν στον κήπο. "Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο σέ μās στο Σάμμερχιλ, θάχα μεγάλη άμφιβολία αν ένα τέτοιο παιδί είναι πνευματικά φυσιολογικό. Η παιδική ηλικία είναι πρίσδος παιχνιδιού. Κάθε κοινότητα που δέ λαβαίνει υπόψη της αυτή την πραγματικότητα, διαπαιδαγωγεί τα παιδιά της λαθεμένα. Κατά την άποψή μου, η ισραηλινή μέθοδος θυσιάζει χρόνια από τη ζωή των νέων στις οικονομικές αναγκαιότητες. Μπορεί να είναι αυτό αναγκαίο, αλλά δέ θά ριφικινδύνευα να χαρακτηρίσω μιá τέτοια κοινοτική ζωή σάν ιδανική.

* Πρόκειται για τις ισραηλινές κομμουνες, τα λεγόμενα κμ-πούες. (Σ.τ.Μ.).

Θά ήθελα νά επιδεχόταν ακριβή προσδιορισμό τὸ πόσο βλάπτουν μερικοί τὰ παιδιά ἐκεῖνα, πού δὲν τ' ἀφήνουν νά παίξουν ὅπως κι ὅσο θέλουν. Μήπως ἄραγε οἱ τεράστιες μάζες ἀνθρώπων πού παρακολουθοῦν τὸ ἐπαγγελματικὸ ποδοσφαιρὸ ζωντανεύουν στὰ κρυφὰ τῆ δική τους ἀπυθνημένη ἐφεση γιὰ παιχνίδι, καὶ ἐνῶ ταυτίζονται μὲ τοὺς ποδοσφαιριστῆς, τοὺς ἀφήνουν, ὡς ποῦμε, νά παίξουν σὰν ἀντιπρόσωποι τους; Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς πρώην μαθητῆς μας δὲν παρακολουθοῦν ποδοσφαίρο, ὅτε κι ἐνδιαφέρονται γιὰ πομπώδεις παρελάσεις. Πιστεύω πὼς πολὺ λίγοι ἀπ' αὐτοὺς θά κάνουν τὸν κόπο νά πᾶνε νά δοῦν τὴ βασίλισσα, πού σὲ μιὰ γιορταστικὴ παρέλαση διασχίζει τὴν πόλη στ' ἀνοιχτὸ αὐτοκίνητό της. Τέτοιες πομπώδεις παρελάσεις ἔχουν πάνω τους κάτι παιδιάστικο. Τὰ φανταχτερὰ χρώματά τους, ἡ ψυχρὴ τυπικότητα καὶ ἡ ἀργὴ πορεία τους τίς κάνουν νά φαίνονται σὰν παιχνίδια κι οἱ ἄνθρωποι πού παίρνουν μέρος μοιάζουν σὰν καλογυαλισμένους κοῦκλες. Ἴσως αὐτὸς νά εἶναι κι ὁ λόγος πού οἱ γυναῖκες ἐνδιαφέρονται γι' αὐτὰ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄντρες. Μὲ τὸ πέρασμα τῆς ἡλικίας καὶ τὴν αὐξηση τῆς πείρας ὁ ἄνθρωπος φαίνεται πὼς ἔλκεται γενικὰ λιγότερο ἀπὸ τὰ φανταχτερὰ πράγματα. Στρατηγοί, πολιτικοὶ καὶ διπλωμάτες πρέπει νά πλήττουν φοβερὰ στίς παρελάσεις καὶ στίς δημόσιες δεξιώσεις.

Μὲ κάποια πιθανότητα μπορούμε νά ποῦμε ὅτι παιδιά πού ἀνατράφηκαν ἐλεύθερα κι ἐπαιζαν ὅσο ἤθελαν δὲ γίνονται ἄνθρωποι τῆς μάζας. Ἀπὸ τοὺς πρώην μαθητῆς τοῦ Σάμμερχιλ ἐκεῖνοι πού μποροῦν εὐκολὰ νά κραυγάζουν μὲ ἐνθουσιασμὸ μέσα σὲ ἕνα πλήθος ἀνθρώπων προέρχονται ἀπὸ οἰκογένειες μὲ κομμουνιστικὲς τάσεις.

Θέατρο

Τὸ χειμῶνα, κάθε Κυριακὴ θράδου, παίζεται στὸ Σάμμερχιλ θέατρο. Οἱ παραστάσεις τυχαῖον καλῆς ὑποδοχῆς. Μπορῶ νά θυμηθῶ πὼς γιὰ ἕξη συνεχόμενες Κυριακὲς παιζόταν κάθε

φορὰ κι ἕνα καινούργιο κομμάτι. Μετὰ ἀπὸ ἕνα τέτοιο κύμα θεατρικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀκολουθεῖ καμιά φορὰ διακοπὴ τῶν παραστάσεων γιὰ μιὰ - δυὸ ἑβδομάδες.

Τὸ θεατρικὸ κοινὸ τοῦ Σάμμερχιλ δὲν κάνει φιλοκριτικὴ. Οἱ θεατῆς συμπεριφέρονται καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι στὰ περισσότερα θέατρα τοῦ Λονδίνου. Πολὺ σπάνια ἀκούγονται ἐνδιάμεσες φωνές, σφουρίγματα ἢ ποδοβολητὰ ἀποδοκιμασίας.

Τὸ θέατρό μας εἶναι μιὰ αἶθουσα γιὰ σκόρ, στὴν ὁποία ἔχουν γίνει μετατροπές. Ἔχει θέσεις γιὰ ἑκατὸ περίπου ἄτομα. Ἡ σκηνὴ εἶναι κινητὴ, δηλαδὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ κιβώτια, τὰ ὁποῖα μπορούμε νά τὰ τοποθετήσουμε κατ'ἀλληλα, ὥστε νά γίνον ἐπιφάνεια, θαμνίδες κλπ. Ἑπάρχει μιὰ πλήρης ἐγκατάσταση φωτισμοῦ μὲ προβολεῖς. Παρασκήνια δὲν ὑπάρχουν, παρὰ μόνο μιὰ σκούρα αὐλαία. Στὸ ἄκουσμα τῆς συνθηματικῆς φράσης, οἱ ἤθοποιοὶ τραβᾶνε τὴν αὐλαία στίς ἄκρες.

Ἀποτελεῖ γιὰ μᾶς παράδοση νά παίζονται μόνο κομμάτια πού ἔχουν γραφτεῖ στὸ Σάμμερχιλ. Ἐνας ἄγραφος νόμος ὀρίζει μάλιστα ὅτι τότε μόνο θά ἀνεβάζονται ἔργα δασκάλων, ὅταν οἱ μαθητῆς δὲν ἔχουν γράψει κανένα. Οἱ ἤθοποιοὶ φτιάχνουν μόνοι τους τὰ κοστῦμια τους καὶ μάλιστα τίς πιὸ πολλές φορές εἶναι θαυμάσια. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔργα μας εἶναι κωμωδίες ἢ φάρσες. Σπάνια παίζονται τραγωδίες. Ἀλλὰ κι ὅταν παίζεται μιὰ τραγωδία, οἱ ἀποδόσεις εἶναι ἐπίσης καλές, καὶ συχνὰ ἐξαιρετες.

Τὰ κορίτσια γράφουν πιὸ πολλὰ ἔργα ἀπὸ τὰ ἀγόρια. Τὰ μικρὰ ἀγόρια σκηνοθετοῦν συχνὰ μόνο τους τὰ δικά τους ἔργα. Βέβαια τίς πιὸ πολλές φορές οἱ ρόλοι δὲν εἶναι γραμμένοι. Δὲν εἶναι ἄλλωστε κι ἀναγκαῖο, γιατί ὁ διάλογος περιορίζεται κυρίως σὲ προτάσεις ὅπως: «Δῶς' τους νά καταλάβουν». Ὅταν μετὰ ἀπὸ μιὰ τέτοια παράσταση κλείνει ἡ αὐλαία, ἡ σκηνὴ εἶναι πάντα γεμάτη μὲ πτώματα, γιατί τὰ παιδιά παίρνουν τὸ πράγμα πολὺ σοβαρὰ.

Ἡ δεκατριάχρονη Δάφνη ἔγραφε μιὰ ὀλόκληρη σειρά ἱστορίες τύπου Σέρλοκ Χόλμς. Ἡ μιὰ ἀπ' αὐτῆς ἀναφερόταν σ' ἕναν ἀστυνομικὸ πού τὸ ἔσκασε μὲ τὴ γυναῖκα τοῦ προί-

σταμένου του. Με τή βοήθεια ενός αστυνομικού σκυλιού — και φυσικά του «καλού Γουάτσον» — ο έγκαταλειμμένος σύζυγος ανακάλυψε τὰ ίχνη τῆς συζύγου του και τοῦ ἐραστή τῆς. Ὅταν μπῆκε μέσα στο σπίτι, ἔμεινε ἐκπληκτος μπροστά στο θέαμα. Ὁ αστυνομικός ἦταν ξαπλωμένος σ' ἕναν καναπέ και κρατοῦσε τὴν ἀπιστη σύζυγο ἀπὸ τὸ μπράτσο, ἐνῶ ἕνα πλήθος ἀπὸ γυναῖκες τοῦ ὑποκόσμου χόρευε ἀνατολίτικους χοροὺς στο κέντρο τῆς σάλας. Ὁ ἀ σ τ υ ν ο μ ι κ ὸ ς φ ο ρ ο ὕ σ ε σ μ ὀ κ ι ν. Οἱ ἱστορίες τῆς Δάφνης ἀναφέρονταν πάντα στὸν «καθὼς πρέπει κόσμος».

Ὅταν τὰ κορίτσια εἶναι γύρω στὰ δεκατέσσερά τους, γράφουν καμιά φορὰ ποιητικά κομμάτια. Συχνὰ αὐτὲς οἱ ποιητικές προσπάθειες εἶναι πάρα πολὺ καλές. Φυσικά δὲ γράφουν ὅλοι οἱ μαθητὲς κι ὅλοι οἱ δάσκαλοι.

Στὸ Σάμμερχιλ κυριαρχεῖ αὐστηρὴ ἀποστροφή ἐναντία στὴ λογοκλοπὴ. Κάποτε χρειάστηκε νὰ ἀφαιρεθεῖ ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ ρεπερτόριο. Γιὰ νὰ καλυφθεῖ τὸ κενό, ἔγραψα πολὺ διαστικὰ ἕνα νέο κομμάτι και μάλιστα με βάση μιὰ ἱστορία τοῦ W. W. Jacob. Τὸ ἀκροατήριο διαμαρτυρήθηκε ἔγτονα: «Ἀντιγραφία! Ἀπατεῶνα!»

Τὰ παιδιά στο Σάμμερχιλ δὲν ἀνέχονται ἀν μιὰ ἱστορία εἶναι διασκευασμένη γιὰ τὴ σκηνή, οὔτε κι ἀρέσκονται νὰ βλέπουν πομπώδη ἔργα ὅπως στ' ἄλλα σχολεῖα. Σαιξπηρ δὲν παίζεται σὲ μᾶς ποτέ. Ἀλλὰ καμιά φορὰ γράφω μιὰ σαιξπηρική παρωδία, κάτι σὰν τὸν «Ἰούλιο Καίσαρα» τοποθετημένο ὁμως σ' ἕνα ἀμερικάνικο γκαγκστερικό φόντο, ὅπου ἡ γλώσσα εἶναι ἕνα κράμα σαιξπηρικοῦ και γκαγκστερικοῦ ιδιώματος.

Κάποτε ἡ Μαίρη εἶχε μιὰ τεράστια ἐπιτυχία και ἐπιδοκιμάστηκε ἀπὸ τὸ κοινό. Ἐπαίξε τὴν Κλεοπάτρα, κι εἶχε μαχαιρώσει ὅλα τ' ἄλλα πρόσωπα τῆς σκηνῆς. Μετὰ κοίταξε τὴ λάμα τοῦ μαχαιριοῦ τῆς, διάβασε δυνατὰ «ἀνοξείδωτο ἀτσάλι», και κάρφωσε τὸ μαχαίρι στο στήθος τῆς.

Οἱ μαθητὲς μας εἶναι ἐξαίρετοι ἠθοποιοί. Τὸ τράκ τῆς σκηνῆς δὲν τὸ γνωρίζουν. Εἶναι μεγάλη χαρὰ νὰ βλέπεις πάνω στὴ σκηνὴ μικρὰ παιδιά· δίνονται ὀλοκληρωτικά στο

ρόλο τους. Τὰ κορίτσια παίζουν, με μεγαλύτερη εὐχαρίστηση θέατρο ἀπὸ ὅ,τι τ' ἀγόρια. Ἀγόρια κάτω τῶν δέκα δὲν παίζουν καθόλου θέατρο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δικά τους γκαγκστερικά κομμάτια. Μερικὰ παιδιά δὲν ἔχουν τὴν παραμικρὴ διάθεση νὰ παίξουν θέατρο και δὲν ἀνεβαίνουν ποτέ στὴ σκηνή.

Ἀπὸ τὴν πείρα μας γνωρίζουμε πὼς παιδιά ποὺ στὴν καθημερινὴ τους ζωὴ ὑποκρίνονται, πάνω στὴ σκηνὴ εἶναι κακοὶ ἠθοποιοί. Τέτοια παιδιά δὲν μποροῦν νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους πάνω στὴ σκηνή, κι ἔτσι μένουν σ' ἀμηχανία.

Οἱ θεατρικὲς παραστάσεις ἀνήκουν στὴν ἐκπαίδευση ἀγωγῆς. Ἡ ἠθοποιία εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐπίδειξη, ἀλλὰ ἔταν εἶναι ἀποκλειστικά και μόνο αὐτὸ δὲ βρίσκει ἀπήχηση στὸς θεατὲς στο Σάμμερχιλ.

Σὰν ἠθοποιοὺς πρέπει κανένας νὰ μπορεῖ νὰ ταυτίζεται δυνατὰ με ἄλλους. Στὸς μεγάλους αὐτὸ συμβαίνει πάντα συνειδητὰ· πάντα ξέρουν πὼς ὑποδύονται κάποιον ρόλο. Ἀναρωτιέμαι, ἀν και τὰ παιδιά τὸ ξέρουν. Συμβαίνει συχνὰ νὰ ρωτιέται ἕνα παιδί «Ποιὸς εἶσαι;», κι ἐνῶ σύμφωνα με τὸ ἔργο πρέπει νὰ ἀπαντήσει: «Εἶμαι τὸ φάντασμα τοῦ πύργου», λέει «ὁ Πέτρος».

Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ ἔργα μας, ποὺ παιζόταν ἀπὸ τὰ πολὺ μικρὰ παιδιά, παρουσιάζόταν μιὰ σκηνή, στὴν ὁποία μιὰ συντροφιά δειπνοῦσε. Τὸ γεγονός ὅτι εἶχαν σερβιριστεῖ ἀληθινὰ φαγητὰ στὴ σκηνή, στοίχισε ἀρκετὰ σὲ χρόνο και κόπο στὸν ὑποβολέα μέχρι νὰ ἐπαναφέρει τὰ παιδιά στὴ συνέχιση τῆς παράστασης· εἶχαν ὀλότελα ξεχάσει τὸ κοινὸ ποὺ τοὺς παρακολουθοῦσε και ἔτριγαν ὅ,τι ὑπῆρχε στο πιάτο.

Παίζοντας θέατρο τὸ παιδί κερδίζει αὐτοπεποίθηση. Μερικὰ παιδιά ποὺ δὲν ἀνεβαίνουν ποτέ στὴ σκηνὴ γιὰ νὰ παίξουν, δὲν πᾶνε εὐχαρίστως στὶς παραστάσεις γιὰτὶ τοὺς δημιουργοῦνται πλέγματα κατωτερότητας. Γι' αὐτὴ τὴ δυσκολία δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ ἀκόμα μιὰ λύση. Συνήθως αὐτὰ τὰ παιδιά ἔχουν ἕνα ἄλλο πεδίο δραστηριότητας, στο ὅποιο μποροῦν νὰ διακριθοῦν. Μπερδεύεται ὁμως ἡ ὑπόθεση ἔταν ἔ-

να παιδί, πού δὲν ἔχει καθόλου ταλέντο νὰ παίξει θέατρο, θέλει πολὺ νὰ ἀνεβῆ στὴ σκηνή. Εἶναι ὑπὲρ τοῦ Σάμμερχιλ τὸ ὅτι ἓνα τέτοιο παιδί μένει πολὺ σπάνια χωρὶς ρόλο.

Ἀγόρια καὶ κορίτσια τῆς ἡλικίας τῶν δεκατριῶν καὶ δεκατεσσάρων χρονῶν δὲ θέλουν νὰ παίζουν ἐρωτικές σκηνές. Ἀπεναντίας τὰ μικρὰ παιδιὰ παίζουν σ' ὅλες τὶς σκηνές καὶ χωρὶς δυσκολίες. Οἱ μαθητὲς ἀπὸ δεκαπέντε καὶ πάνω παίζουν ἐρωτικές σκηνές ὅταν ὁ ρόλος τους εἶναι κωμικός· μόνο λίγοι ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους παίζουν καὶ σοβαρὲς ἐρωτικές σκηνές. Ἐνας ἠθοποιὸς μπορεῖ νὰ ἀποδώσει καλὰ ἓναν τέτοιο ρόλο μόνο ὅταν ὁ ἴδιος ἔχει ἤδη ζήσει τὸν ἐρωτα. Κι ἔμως, ἓνα παιδί πού ποτὲ δὲ γνώρισε τὸ ἴδιο στενοχώρια, μπορεῖ νὰ ἀποδώσει θαυμάσια σ' ἓνα λυπητερὸ ρόλο. Ἐξῆσα ἓνα τέτοιο γεγονός κάποτε στὶς πρόβες ἑνὸς ἔργου μας, ὅταν ἡ Βιργινία, πού ἔπαιζε ἓναν τραγικὸ ρόλο, δὲν ἄντεξε κι ἔβαλε τὰ κλάματα. Αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι κάθε παιδί ἔχει γνωρίσει στενοχώριες μὲ τὴ φαντασία του. Ὁ θάνατος παίζει ἤδη ἀπὸ πολὺ νωρὶς κάποιο ρόλο στὴ φαντασία τους.

Θεατρικὰ ἔργα γιὰ παιδιὰ θάπρεπε νὰ ταιριάζουν στὰ παιδιὰ. Εἶναι λάθος νὰ θάζουμε τὰ παιδιὰ νὰ παίζουν κλασικὰ κομμάτια, τὰ ὁποῖα δὲ θρίσκονται σ' ἀρμονικὴ σχέση μὲ τὸ δικό τους φανταστικὸ κόσμο. Ὅπως τ' ἀναγνώσματα, ἔτσι καὶ τὰ θεατρικὰ κομμάτια πρέπει νὰναί προσαρμομένα στὴν ἡλικία τοῦ παιδιοῦ. Τὰ παιδιὰ τοῦ Σάμμερχιλ σπάνια διαβάζουν Σκῶτ, Ντίκενς ἢ Thackeray μὴν ξεχνᾶμε ἄλλωστε πῶς ζοῦν στὸν αἰῶνα τοῦ κινηματογράφου. Ἐκαὶ τοὺς σερβίρεται σὲ μιὰ ὄρα κι ἓνα τέταρτο μιὰ ἱστορία πού εἶναι τόσο μεγάλη ὅσο ἡ «Westward Ho». Ὅα χρειαζόντουσαν μέρες γιὰ νὰ διαβάσου ν τὴν ἱστορία αὐτή. Ἐκτὸς τοῦτου, στὸ φιλμ λείπουν ὅλες ἐκεῖνες οἱ πληκτικὲς περιγραφὲς ἀνθρώπων ἢ τοπίων. Ὅταν λοιπὸν τὰ παιδιὰ παίζουν θέατρο, θέλουν ἓνα ἔργο πού νὰ ἀναφέρεται στὸ δικό τους ἀποκλειστικὸ κόσμο.

Ἄν καὶ τὰ παιδιὰ μας παίζουν ἔργα πού τὰ γράφουν μόνοι τους, δὲν παύουν νὰ ἐνθουσιάζονται μὲ τὸ ἀνάθεσμά ἐ-

νὸς πραγματικὰ καλοῦ θεατρικοῦ κομματιοῦ. Κατὰ τὴ διάρκεια ἑνὸς χειμῶνα διάβαζα στοὺς μεγαλύτερους μαθητὲς κάθε ὁδομάδα κι ἓνα θεατρικὸ ἔργο. Μὲ τὸ πέρασμα τῶν μηνῶν ἀκούσαν ὅλα τὰ ἔργα τῶν Barrie, Ibsen, Strindberg, Tschecov, μερικὰ τοῦ Shau καὶ τοῦ Galsworthy καθὼς ἐπίσης καὶ μερικὰ μοντέρνα ἔργα, ὅπως τὸ «The Silver Cord» καὶ τὸ «The Vortex». Στους καλύτερους ἠθοποιούς ἀπὸ τοὺς μαθητὲς καὶ τὶς μαθήτριάς μας ἄρεσε ὁ Ibsen.

Οἱ μεγαλύτεροι μαθητὲς μας ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ σκηνοθεσία κι ἔχουν γι' αὐτὴ πολὺ πρωτότυπες ιδέες. Ἐνας πανάρχαιος κανόνας ὅλων τῶν θεατρικῶν συγγραφέων ἀπαιτοῦσε νὰ μὴν ἐγκαταλείπει τὴ σκηνὴ κανένα πρόσωπο χωρὶς μιὰ δικαιολογία. Ὅταν δηλαδὴ ἓνας δραματουργὸς ἤθελε νὰ διώξει τὸν πατέρα ἀπὸ τὸ δωμάτιο, γιὰ νὰ ἀφήσει τὴ μητέρα καὶ τὴν κόρη νὰ συζητήσουν γιὰ τὸ πόσο κουτὸς εἶναι ὁ γέρος, ὑποχρεῶναι τὸν πατέρα νὰ σηκωθεί καὶ νὰ πει: «Ἐγὼ πάω νὰ δῶ, ἂν ὁ κηπουρὸς φύτεψε τὸ κουνουπίδι.» Οἱ δικοὶ μας νεαροὶ θεατρικοὶ συγγραφεῖς μεταχειρίζονται μιὰ ἄμεση μέθοδο. Ἐνα κορίτσι μοῦ, εἶπε κάποτε: «Στὴν πραγματικὴ ζωὴ, θγαίνει κανένας ἀπὸ τὸ δωμάτιο, χωρὶς νὰ δίνει πάντα ἐξηγήσεις γιατί θγαίνει.» Αὐτὸ εἶναι σωστὸ καὶ γιὰ τοῦτο στὴ σκηνὴ τοῦ Σάμμερχιλ παρουσιάζεται ἀκριβῶς ἔτσι.

Ἡ σπεσιαλιτέ ὅμως τοῦ Σάμμερχιλ εἶναι ἐκεῖνος ὁ κλάδος τῆς θεατρικῆς τέχνης, πού ἐμεῖς τὸν χαρακτηρίζουμε σὰν ἀθόρμητη θεατρικὴ παράσταση. Σ' αὐτὲς ἀναθέτω στὰ παιδιὰ ρόλους σὰν τοὺς παρακάτω: Φόρεσε ἓνα ἀνύπαρκτο κάλτὸ ξαναβγάλτο καὶ κρέμασέ το στὴν κρεμάστρα. Πάρε στὰ χέρια σου μιὰ ἀνθοδέσμη μέσα στὴν ὁποία θρίσκεις, καθὼς τὴ μυρίζεσαι, ἓνα γαϊδουράγκαθο. Ἄνοιξε ἓνα τηλεγράφημα μὲ τὸ ὁποῖο σὲ πληροφοροῦν πῶς πέθανε ὁ πατέρας σου ἢ ἡ μητέρα σου. Βρίσκεισαι στὸ ἐστιατόριο ἑνὸς στα-

θμοῦ καὶ κατεβάξεις βιαστικὰ τὸ φαγητό σου, σὰ νὰ κάθῃσαι σ' ἀναμμένα κάρβουνα, γιὰ τὴν φοβᾶσαι πὼς θὰ χάσεις τὸ τραῦνο.

Καμιά φορά παίζουμε καὶ μικροσκέτς. Κάθονται, λόγου χάριν, σ' ἓνα τραπέζι καὶ δηλώνω πὼς εἶμαι ἓνας ὑπέλληλος στὰ σύνορα τοῦ Harwich καὶ κάνω ἔλεγχο στὰ διαβατήρια. "Όλα τὰ παιδιά ἔχουν ἓνα φανταστικὸ διαβατήριο στὰ χέρια τους καὶ πρέπει νὰ ἀπαντᾶνε στὶς ἐρωτήσεις μου. Αὐτὸ τὰ διασκεδάσει ὅλα πάρα πολύ.

Μιά ἄλλη φορά, ἐγὼ εἶμαι ὁ σκηνοθέτης ποὺ διαλέγει τοὺς ἠθοποιούς γιὰ τὸ ἐπόμενο φιλμ ποὺ θὰ γυρίσει ἢ ὁ διευθυντὴς ποὺ ζητάει γραμματέα. Σὲ μιὰ ἄλλη περίπτωση ζητοῦσα ἓνα βοήθῃ γραφέα, τὸν ὁποῖο χαρακτήριζα μὲ τὸ παράξενο ὄνομα «amanuensis». Στὰ παιδιά ἡ λέξη ἦταν ἀγνωστή. "Ένα κορίτσι νόμισε πὼς ἦταν κάτι σχετικὸ μὲ μαγικιστὴ καὶ ἐπαιξε ἀνάλογα. Τ' ἀποτέλεσμα ἦταν φυσικὰ νὰ γελάσουμε πάρα πολύ.

Αὐθόρμητο θέατρο εἶναι ἡ δημιουργικότερη πλευρὰ τοῦ σχολικοῦ θεάτρου. Τὸ θέατρό μας συμβάλλει περισσότερο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα στὴν ἀνάπτυξη δημιουργικῶν δυνάμεων. Σ' ἓνα θεατρικὸ κομμάτι μπορεῖ νὰ παίξει ὁ καθένας ἀπειναντίας νὰ γράφει δὲν μπορεῖ ὁ καθένας. Τὰ παιδιά διαισθάνονται πὼς ἡ παράδοσή τους νὰ παίξουν πρωτότυπα ἔργα ποὺ τὰ γράφουν μόνο τους, διεγείρει περισσότερο τὴν δημιουργικὴ τους φαντασία παρὰ ἡ μίμηση.

Χορὸς καὶ μουσικὴ

Ἐμπρὸς παιδιά στὸ χορὸ! Ἄλλὰ καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ ἀκολουθήσει κανένας τοὺς κανόνες. Ἀξιοσημείωτο εἶναι πὼς τὸ πλῆθος ὡς πλῆθος ὑπακούει στοὺς κανόνες ἐνῶ ὁ καθένας χωριστὰ ἀπ' αὐτὸ τὸ πλῆθος, ἄλλος λίγο ἄλλος πολύ, μισεῖ τοὺς κανόνες.

Μιά λονδρέζικη σάλα χοροῦ εἶναι γιὰ μένα ἓνα σύμβολο

αὐτοῦ ποὺ εἶναι πράγματι ἡ Ἄγγλια. Ἐδῶ ὑποβιάστηκε ὁ χορὸς, ποὺ εἶναι ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μιὰ δημιουργικὴ διασκέδαση τοῦ ἐνός, σὲ ψυχρὰ, τυπικὰ σπρωξίματα. Τὸ ἓνα ζευγάρι χορεύει ἀκριβῶς ὅπως καὶ τ' ἄλλα. Οἱ συνήθειες τοῦ κοπαδιοῦ καταπιέζουν τὴν πρωτοτυπία τῶν περισσότερων ποὺ χορεύουν. Ἡ χαρὰ στὸ χορὸ εἶναι, ὅμως, τὸ ἴδιο σημαντικὴ μὲ τὴν χαρὰ τῆς ἐφευρετικότητας. "Όταν, λοιπόν, ἡ ἐφευρετικότητά ἐμποδίζεται νὰ ἐκδηλωθεῖ, ὁ χορὸς καταστὰ μὴχανιστικὸς καὶ πληκτικὸς. Ἀπὸ τὸ τί καὶ πὼς χορεύεται στὴν Ἄγγλια, φαίνεται πολὺ καθαρὰ ὁ φόβος τῶν Ἄγγλων μπροστὰ στὰ αἰσθήματα, ὁ φόβος τους μπροστὰ στὴν πρωτοτυπία.

"Ἄν δὲν μπορεῖ κανένας στὸ χορὸ, στὴ διασκέδαση νὰ εἶναι ἐλεύθερος, πὼς μπορούμε τότε νὰ περιμένουμε ἐλευθερία στὰ σοβαρότερα πράγματα τῆς ζωῆς; "Όταν δὲν ἐπιτρέπεται στὸν καθένα νὰ ἀνακαλύψει οὔτε στὸ χορὸ τὰ δικά του θέματα, θὰ τοῦ συγχορευθοῦν ἄραγε τὰ ἀνεξάρτητα θέματα στὴ θρησκεία, τὴ μόρφωση καὶ τὴν πολιτικὴ!

Στὸ Σάμμερχιλ ἀξιοποιεῖται κάθε ἐκκαιρία γιὰ χορὸ. Ἡ ὀργάνωση καὶ ἡ παρουσίαση εἶναι ὑπόθεση τῶν κοριτσιῶν. Τὰ καταφέρνουν θαυμάσια. Ἡ μουσικὴ ποὺ χορεύεται εἶναι πάντα τζάτζ, ποτέ κλασικὴ μουσικὴ. Κάποτε δώσαμε μιὰ παράσταση μπαλέτου μὲ μουσικὴ ἀπὸ τὸ «Ἐνας Ἀμερικανὸς στὸ Παρίσι» τοῦ Γκέρσουιν. Γιὰ τὴν μουσικὴ αὐτὴ εἶχα γράψει καὶ μιὰ ἱστορία καὶ τὰ κορίτσια τὴν παρουσίασαν θαυμάσια μὲ τὴν γλῶσσα τοῦ χοροῦ τους. Στὶς λονδρέζικες σκηνὲς ἔχω δεῖ ὅπωςδήποτε χειρότερους χορούς.

Ὁ χορὸς εἶναι θαυμάσιο ξεθύμασμα γιὰ ἀσυνείδητες σεξουαλικὲς ὁρμές. Λέω «ἀσυνείδητες» γιὰ τὴν ἓνα κορίτσι μπορεῖ νὰ εἶναι ὥραιο καὶ νὰ μὴν ἀρέσει σὰ ντάμα στὸ χορὸ, ἐπειδὴ δὲν ξέρει νὰ χορεύει καλά.

Τὸ προσωπικὸ μου δωμάτιο εἶναι σχεδὸν κάθε βράδυ γεμάτο παιδιά. Συχνὰ ἀκούμε δίσκους, καὶ φυσικὰ προκύπτουν διαφορὲς ἀπόψεις. Τὰ παιδιά θέλουν ν' ἀκούσουν Ντιούκ Ἐλλινγκτον καὶ Ἐλβις Πρίσλεϋ, πράγμα ποὺ ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ἀνεχθῶ. Μ' ἀρέσει ν' ἀκούω Ράβελ, Στραβίνσκι ἢ

Γκέρσουιν. Καμιά φορά ή τζάζ με κουράζει πολύ τότε τους δηλώνω πώς έδω είναι το δωμάτιό μου και για τούτο θά βάλω όποιο δίσκο μου άρέσει.

Όταν τότε βάζω στο πικ - άπ το Τρίο από τον «Ιπκότη των ρόδων» ή το Κοιιντέτο από τους «Άρχιτραγουδιστές», το δωμάτιό μου άδειάζει στη στιγμή. Μόνο σε λίγους μαθητές άρέσει ή κλασική μουσική ή ή κλασική ζωγραφική. Δέν προσπαθούμε να κάνουμε τίποτα για να καλύτερέψουμε το γούστο των παιδιών — αλλά τί σημαίνει για την περίπτωση «καλύτερο»;

Η προτίμηση του καθενός για τον Μπετόβεν ή την καυτή τζάζ δέν έχει καμιά επίδραση στο αν θά εδτυχήσει ή θά δυστυχήσει στη ζωή του. Τα περισσότερα σχολεία θά μπορούσαν να κατορθώσουν πιδ πολλά, αν διέγραφαν από το πρόγραμμα σπουδών τον Μπετόβεν κι έβαζαν στη θέση του την τζάζ. Τρεις μαθητές μας από την αγάπη τους για την τζάζ έμαθαν να παίζουν ένα όργανο. Οι δυο άγόρασαν ένα κλαρινέτο κι ο τρίτος μιá τρομπέτα. Όταν τέλειωσαν το σχολείο, άρχισαν κι οι τρεις σπουδές στη Βασιλική Μουσική Ακαδημία. Σήμερα ανήκουν κι οι τρεις σε μιá όρχήστρα που παίζει άποκλειστικά κλασική μουσική. Θέλω να πιστεύω πώς το γούστο αυτών των νεαρών άρχισε κι εξέλιχτηκε, έπειδή στο Σάμμερχιλ μπορούσαν να ακούσουν Ντιούκ Έλλιινγκτον κι ο Μπάχ ή όποιοδήποτε άλλο συνθέτη ήθελαν.

Σπόρ και παιχνίδια

Στα περισσότερα σχολεία τα σπόρ είναι όποχρεωτικά. Ακόμα κι ή παρακολούθηση αγώνων είναι όποχρεωτική. Στο Σάμμερχιλ τα σπόρ και τα παιχνίδια είναι προαιρετικά, όπως άκριβώς και ή συμμετοχή σε άλλα μαθήματα.

Υπήρξε ένα άγόρι στο Σάμμερχιλ που δέκα όλόκληρα χρόνια δέν έλαβε μέρος σε παιχνίδι ούτε μιá και μοναδική φορά· κι ούτε παρακινήθηκε φυσικά γι' αυτό. Όμως τα πε-

ρισσότερα παιδιά άσχολούνται με τα σπόρ και τα παιχνίδια. Τα μικρότερα παίζουν τους γκάγκστερς και τους ινδιάνους, φτιάχνουν καλύδες πάνω στα δέντρα κι ότι άλλο άπίθανο μπορούν να κάνουν παιδιά αυτής της ηλικίας, αλλά ποτέ δέν παίρνουν μέρος σε παιχνίδια, στα όποια ισχύουν κανόνες. Και τούτο γιατί δέν είναι ακόμα σε ηλικία για να είναι ικανά να πάρουν μέρος σε ομαδικό παιχνίδι. Γι' αυτό δέν πρέπει και να τα προτρέπει κανένας για τέτοια παιχνίδια. Το ένδιαφέρον για τα σπόρ και τα παιχνίδια με κανόνες έρχεται από μόνο του με τον καιρό.

Στο Σάμμερχιλ το καλοαίρι παίζεται πρώτα άπ' όλα χόκευ και το χειμώνα τένις. Στο διπλό τένις δέν τα καταφέρνουμε πάντα, γιατί δυσκολευόμαστε στο ομαδικό πνεύμα. Στο χόκευ ή ομαδικότητα του παιχνιδιού είναι αυτόνομη για τα παιδιά, ενώ στο διπλό τένις δύσκολα τα καταφέρνουν να συντονιστούν. Άργότερα, στην ηλικία των δεκαεφτά περίπου χρονών, μπορούν και οργανώνουν καλύτερα συντονισμένες ομαδικές εμφανίσεις.

Το κολύμπι είναι πολύ αγαπητό στους μαθητές όλων των ηλικιών. Η παραλία στο Sirewell δέν είναι κατάλληλη για παιδιά, γιατί εκεί φαίνεται πώς έχει πάντα κύμα. Στη δική μας άκροθαλασσιά δυστυχώς δέν υπάρχουν μεγάλες άκρογαλιές με άμμο, βραχάκια και λμνούλες, όπως άρέσουν στα παιδιά.

Γυμναστική στο Σάμμερχιλ δέν υπάρχει. Τα παιδιά άναπτύσσουν άρκετή σωματική δραστηριότητα στο παιχνίδι, στο κολύμπι, στο χορό και στην ποδηλασία. Αμφιβάλλω αν τα έλεύθερα παιδιά αγαπούν τη γυμναστική. Τα συνηθέστερα έσωτερικά παιχνίδια σε μäs είναι το σκάκι, τα χαρτιά και το πίνγκ - πόνγκ.

Για τα μικρότερα παιδιά έχουμε μιá μικρή πισίνα για να τσαλαβουτούν, ένα σκάμμα με άμμο, μιá κούνια και τραμπάλες. Τις καλές μέρες το σκάμμα είναι γεμάτο από μικρούς λεριάρηδες, οι όποιοι διαμαρτύρονται συχνά πώς στο σκάμμα τους παίζουν κι οι μεγαλύτεροι. Προφανώς πρέπει να φτιάξουμε κι άλλο σκάμμα για τους μεγαλύτερους μαθη-

τές. Ἡ ἀνάγκη τῶν παιδιῶν νὰ παίζουν μὲ τὴν ἄμμο φαίνεται νὰ διαρκεῖ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ὑπολογίσαμε.

Μᾶς χαρακτηήρισαν ἀσυνεπεῖς γιατί δίνουμε βραβεῖα γιὰ τίς ἐπιδόσεις στὰ ἀγωνίσματα, ἐνῶ ἀρνούμαστε ἐπίμονα νὰ δώσουμε βραβεῖα γιὰ τίς ἐπιδόσεις στὸ μάθημα ἢ νὰ θάλομε βαθμούς. Τὸ ἐπιχείρημά μας ἐνάντια σὲ τέτοιες ἀμοιβές εἶναι πὼς θὰ πρέπει νὰ κάνει κανένας κάτι γιατί τὸ θέλει κι ὄχι γιατί ὑπολογίζει σὲ μιὰ ἀμοιβή. Κι αὐτὸ εἶναι σωστὸ. Μᾶς ρωτᾶνε, θέβαια, πὼς καθιερώνομε βραβεῖα γιὰ τὸ τένις, ἀφοῦ γιὰ τὴ γεωγραφία, καὶ μὲ τὸ δικιο μας, δὲν κάνουμε τὸ ἴδιο. Ἡ ἀπάντησή εἶναι ἀπλή: Ἐπειδὴ τὸ τένις εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἑνα ἀγώνισμα καὶ σκοπὸς τοῦ εἶναι νὰ νικήσεις τοὺς ἄλλους. Γιὰ τὴ γεωγραφία, ὅμως, αὐτὸ δὲν ἰσχύει. Ὅταν οἱ γεωγραφικὲς μου γνώσεις εἶναι ἱκανοποιητικὲς, μοῦ εἶναι ἀδιάφορο ἂν ἕνας ἄλλος ξέρει πιὸ πολλὰ ἢ πιὸ λίγα ἀπὸ μένα σ' αὐτὸ τὸν κλάδο. Ξέρω πὼς τὰ παιδιὰ θέλουν βραβεῖα γιὰ τίς ἐπιδόσεις τους στὰ σπὸρ καὶ πὼς δὲ θέλουν βραβεῖα — τουλάχιστο στὸ Σάμμερχιλ — γιὰ τὰ μαθήματα. Ἀλλὰ στὸ Σάμμερχιλ τοὺς νικητὲς ἀθλητὲς μας δὲν τοὺς κάνουμε ἥρωες. Ἡ ψήφος τοῦ Φρέντυ στὴ σχολικὴ συνέλευση δὲ θαρῶναι περισσότερο ἐπειδὴ εἶναι ἀρχηγὸς τῆς ὁμάδας τοῦ χόκεϋ.

Ὁ ἀθλητισμὸς στὸ Σάμμερχιλ εἶναι περιορισμένος στὰ φυσιολογικὰ του πλαίσια. Ἐνας νέος ποὺ δὲν παίρνει μέρος σὲ κανένα παιχνίδι, δὲ θὰ περιφρονηθεῖ οὔτε καὶ θὰ θεωρηθεῖ κατώτερος. «Ζῆσε κι ἄσ' τους νὰ ζήσουν» εἶναι ἕνα γνωμικὸ ποὺ βρίσκει τὴν ἰδανικὴ ἐκφρασὴ του, ὅταν τὰ παιδιὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ εἶναι αὐτὰ ποὺ εἶναι. Ἐγὼ προσωπικὰ δὲν πολυενδιαφέρομαι γιὰ τὸν ἀθλητισμὸ, μ' ἐνδιαφέρει ὅμως πολὺ ἡ καλὴ ἀθλητικὴ συμπεριφορὰ. Ἄν οἱ δάσκαλοι τοῦ Σάμμερχιλ ἐξαγάγκαζαν: «Ἐμπρός, παιδιὰ, στὸ γυμναστήριο!», τότε θὰ νόθευαν τὸν ἀθλητισμὸ, ὅπως τὸν καταλαβαίνει τὸ Σάμμερχιλ. Καλὴ ἀθλητικὴ συμπεριφορὰ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει μόνο ὅταν τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ ἀποφασίσουν ἂν θὰ παίξουν ἢ ὄχι.

Ἐκθεση τῶν ἐπιθεωρητῶν τῆς ἀγγλικῆς κυβέρνησης Ἐπιθεωρητῶν Παιδείας

Ἐκθεση τῶν σχολικῶν Ἐπιθεωρητῶν
τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος
γιὰ τὸ σχολεῖο Σάμμερχιλ στὸ Leiston, Suffolk East
Ἡμερομηνία ἐπιθεώρησης: 20 & 21 Ἰουνίου 1949.

1. Αὐτὴ ἡ ἔκθεση εἶναι ἀπόρρητη καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δημοσιευθεῖ χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ σχολείου καὶ, τότε, μόνον χωρὶς τὴν παραμικρὴ περικοπὴ.

2. Τὸ δικαίωμα δημοσίευσης τῆς ἔκθεσης κατέχει ὁ ἐλεγκτὴς τοῦ μονίμου γραφείου τῆς Α.Μ. Ὁ ἐλεγκτὴς δὲν ἔχει καμιά ἀντίρρηση γιὰ τὴν ἀνατύπωση τῆς ἔκθεσης μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι οἱ συμμετέχοντες στὴν ἀνατύπωση συμφωνοῦν ὅλοι χωρὶς ἐπιφυλάξεις, ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς δημοσίευσης τὸ κατέχει αὐτός.

3. Δηλώνεται πὼς ἡ σύνταξη αὐτῆς τῆς ἔκθεσης δὲ συνδέεται κατὰ κανένα τρόπο μὲ τὴν ἀναγνώριση τοῦ σχολείου ἀπὸ τὸ Ἐπιθεωρητῶν Παιδείας.

Ἐπιθεωρητῶν Παιδείας, Curzon Street, London, W. 1.
IND : 38B/6/8.

Αὐτὸ τὸ σχολεῖο εἶναι γνωστὸ σ' ὅλο τὸν κόσμον ὡς ἕνα ἐκπαιδευτήριον, στὸ ὁποῖο γίνονται ριζοσπαστικῆς φύσης παιδαγωγικὰ πειράματα καὶ στὸ ὁποῖο ἐφαρμόζονται στὴν πράξη οἱ παγκόσμια γνωστὲς καὶ συζητούμενες θεωρίες τοῦ διευθυντῆ τοῦ σχολείου, τίς ὁποῖες παρουσιάζει στὴ δημοσιότητα μὲ τὰ συγγράμματά του. Τὸ ἔργο τῆς ἐπιθεώρησης αὐτοῦ τοῦ σχολείου ἀποδείχθηκε δύσκολο, ἀλλὰ ταυτόχρονα κι ἐνδιαφέρον. Δύσκολο, γιατί ὑπάρχει τεράστια διαφορὰ μεταξὺ τῶν μεθόδων ἄλλων σχολείων, μὲ τίς ὁποῖες ἦταν ἐξοικειωμένοι οἱ σχολικοὶ ἐπιθεωρητὲς καὶ αὐτῶν ποὺ ἐφαρμόζονται στὸ σχολεῖο αὐτό. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης, γιατί ἐδῶ προσφέρθηκε ἡ εὐκαιρία ὄχι μόνο νὰ παρατηρήσουμε, ἀλλὰ νὰ ἐρευνήσουμε καὶ νὰ κρίνουμε τὴν ἀξία τῆς προσφερόμενης ἀπὸ τὸ σχολεῖο μόρφωσης καὶ ἀγωγῆς.

Όλοι οι μαθητές του Σάμμερχιλ μένουν στο σχολείο. Τα διδάκτρα για όλο το χρόνο ανέρχονται σε 120 λίρες στερλίνες. Αν και οι μισθοί των δασκάλων είναι χαμηλοί, θα ξαναγυρίσουμε στο θέμα αυτό αργότερα, ο διευθυντής του σχολείου έχει οικονομικές δυσκολίες, γιατί τα έξοδα του σχολείου ξεπερνάνε τα έσοδα από τα διδάκτρα. Έξαιτίας όμως της οικονομικής κατάστασης των γονέων των μαθητών, ο διευθυντής του σχολείου δεν επιθυμεί να ανεβάσει τα διδάκτρα. Βέβαια τα διδάκτρα, σε σύγκριση με άλλα ιδιωτικά σχολεία, είναι χαμηλά κι ο αριθμός των δασκάλων αναλογικά με τον αριθμό των μαθητών είναι μεγάλος, όμως οι σχολικοί επιθεωρητές απόρρησαν πού ο διευθυντής του σχολείου παραπονιόταν για μεγάλες οικονομικές δυσκολίες. Μόνο με ένα λεπτομερή έλεγχο των εσόδων και εξόδων θα μπορούσε να διαπιστωθεί αν επιδέχονται ελάττωση οι δαπάνες του σχολείου, χωρίς να δημιουργηθούν ελλείψεις για τους μαθητές. Μια τέτοια έρευνα θα μπορούσε ίσως να γίνει από μια ανεξάρτητη κι έμπειρη επιτροπή. Πάντως πρέπει πρώτα - πρώτα να είπωθεί ότι τα παιδιά τρέφονται καλά και αρκετά, ανεξάρτητα από το αν το σχολείο φαίνεται να παρουσιάζει μερικές ελλείψεις ακόμα.

Οι βασικές αρχές, πάνω στις οποίες χτίζει το σχολείο, είναι γνωστές στους αναγνώστες των διδλίων που έχει εκδώσει ο διευθυντής του σχολείου. Μερικές από αυτές τις αρχές έβηκαν στο μεταξύ πλατύτερη αναγνώριση, άλλες εξασκούν όλο και πιο μεγάλη επίδραση πάνω σε άλλα σχολεία, ενώ άλλες προσαρμόζουν στη δυσπιστία και στη θίατη άρνηση των περισσότερων γονέων και δασκάλων. Οι σχολικοί επιθεωρητές προσπάθησαν από τη μια μεριά να κάνουν, όπως συνήθως γίνεται, μια αντικειμενική αξιολόγηση του σχολείου, αλλά όμως, από την άλλη μεριά, τους φαίνεται αδύνατο να μπορέσουν να δώσουν σωστές πληροφορίες για το σχολείο αυτό, χωρίς να αναφερθούν με την πιο δυνατή συντομία στις αρχές και τους σκοπούς αυτού, ανεξάρτητα του αν τις θεωρούν σωστές ή λαθεμένες.

Η βασική αρχή του σχολείου είναι η ελευθερία. Αυτή η

ελευθερία δεν είναι, βέβαια, ολόκληρα απεριόριστη. Το σχολείο έχει μια σειρά από διατάξεις, για την προστασία της υγείας και της ζωής, οι οποίες ψηφίζονται από τα ίδια τα παιδιά και εγκρίνονται από το διευθυντή του σχολείου μόνο όταν είναι αρκετά αναγκαίες. Λόγου χάρη, τα παιδιά δεν επιτρέπεται να κολυπήσουν αν δεν είναι παρόντες δυο ειδικά εκπαιδευμένοι δάσκαλοι. Τα μικρότερα παιδιά δεν επιτρέπεται να απομακρυνθούν από το σχολικό κτίριο χωρίς να συνοδεύονται από μεγαλύτερους μαθητές. Αυτές κι άλλες διατάξεις πρέπει να τηρούνται αυστηρά, κι οι παραβάσεις τους τιμωρούνται με χρηματικές ποινές. Κι όμως οι μαθητές αυτοί γέυονται πολύ περισσότερη ελευθερία από τα παιδιά άλλων σχολείων, πού είναι γνωστά στους σχολικούς επιθεωρητές. Αυτή η ελευθερία είναι γνήσια. Τα παιδιά δεν είναι υποχρεωμένα να πάρουν μέρος στο μάθημα. Όποιαδήποτε όμως, όπως θα πούμε και παρακάτω, η πλειοψηφία των μαθητών παρακολουθεί κανονικά τα μαθήματα, έστω κι αν ένας μαθητής πού ήταν 13 ολόκληρα χρόνια σε αυτό το σχολείο, δεν πήγε ούτε μια μοναδική φορά στο μάθημα. Ο μαθητής αυτός είναι τώρα ένας επιδέξιος κατασκευαστής εργαλείων και οργάνων ακριβείας. Αναφέρθηκε αυτή η άκραία περίπτωση, για να επιβεβαιωθεί το γεγονός ότι τα παιδιά απολαβαίνουν πράγματι ελευθερία, η οποία δεν τους αφαιρείται ακόμα κι αν οι ενέργειές τους αποδειχτούν ενοχλητικές. Άλλα παρ' όλα αυτά στο σχολείο δεν επικρατεί αναρχία. Υπάρχει ένα σχολικό κοινοβούλιο πού νομοθετεί και πού στις συνεδριάσεις του μπορεί να πάρει μέρος κάθε μαθητής και δάσκαλος. Την προεδρία της συνέλευσης την αναλαβαίνει ένας μαθητής. Η συνέλευση έχει έναν απεριόριστο τομέα δράσης και προφανώς ένα σχετικά μεγάλο δικαίωμα να θεσπίζει νόμους. Σε μια συγκεκριμένη περίπτωση πού η συνέλευση συζητούσε την απόλυση ενός δασκάλου, αποδείχτηκε από την όλη διαδικασία πως διαθέτει μια αξιοθαύμαστη κριτική ικανότητα. Τέτοιες περιπτώσεις, βέβαια, συζητούνται σπάνια. Βασικά το κοινοβούλιο ασχολείται με πρόβλήματα της καθημερινής ζωής

της κοινότητας.

Οι σχολικοί επιθεωρητές μπόρεσαν την πρώτη κιόλας μέρα της επιθεώρησης να πάρουν μέρος σε μιὰ συνέλευση. Ἡ ἡμερησία διάταξη αὐτῆς τῆς μέρας περιλάβαινε γιὰ συζήτηση τὰ θέματα: πρῶτο, πῶς μπορεί νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ τήρηση τῶν διατάξεων τῆς συνέλευσης γιὰ τίς ὥρες τῆς θραδινῆς κατάκλισης καί, δεύτερο, τὸ πρόβλημα γιὰ τὸ πῶς νὰ παρεμποδιστεῖ ἡ εἴσοδος τῶν ἀναρμύδιων στὴν κουζίνα. Γι' αὐτὰ τὰ προβλήματα μίλησαν μὲ μεγάλη ἐμφαση καὶ μ' ἀνοιχτὲς κουβέντες. Ἡ συζήτηση διεξήχθη μὲ ἐξαιρετικὴ τάξη, χωρὶς μομφές καὶ προσωπικοὺς διαξίφισμούς. Βέβαια, ἀρκετὸς χρόνος σπαταλήθηκε μὲ δλοφάνερα ἀκαρπες συζητήσεις, ἀλλ' ὅμως οἱ σχολικοὶ επιθεωρητὲς ἐπιθυμοῦν νὰ συμφωνήσουν μὲ τὴν ἀποψη τοῦ διευθυντῆ τοῦ σχολείου, ὅτι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ ἀποκτώμενη πείρα τῆς τέχνης τοῦ νὰ τακτοποιεῖ κανένας τίς ὑποθέσεις του μόνος του, εἶναι γιὰ τὰ παιδιά σημαντικότερη ἀπὸ τὸ χαμένο χρόνο.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφισβολία ὅτι ἡ πλειοψηφία τῶν γονέων καὶ τῶν δασκάλων δὲ θὰ παραχωροῦσε κατὰ κανένα τρόπο στὰ παδιά ἀπόλυτη ἐλευθερία στὴ σφαῖρα τῆς σεξουαλικότητας. Πολλοί, πού μὲ τὸ διευθυντῆ τοῦ σχολείου σ' ἄλλα πράγματα συμφωνοῦν μέχρις ἐνδὸς ὀρισμένου σημείου, θὰ εἶχαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὸν γνώμη. Ἴσως νὰ δέχονταν τὴν ἀποψή του καὶ νὰ συμφωνοῦσαν στὸ ὅτι πρέπει νὰ συζητᾶμε μὲ τὰ παιδιά γιὰ τὰ σεξουαλικά θέματα χωρὶς ἐπιφυλάξεις ἢ ὅτι τὰ παιδιά πρέπει νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ σχετικά μὲ τὴ σεξουαλικὴ συμπεριφορὰ τους αἰσθήματα ἐνοχῆς καὶ στὸ ὅτι οἱ περιορισμοὶ πού ἐπιβάλλονται σ' αὐτὸ τὸν τομέα καὶ θεωροῦνται σωστοὶ ἔχουν προξενήσει ἀμέτρητες ζημιές· ἀλλὰ σ' ἓνα σχολεῖο μ' ἀγόρια καὶ κορίτσια θὰ παίρναν περισσότερα μέτρα ἀσφαλείας στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπ' ὅ,τι κάνει ὁ διευθυντῆς αὐτοῦ τοῦ σχολείου. Φυσικὰ εἶναι τρομερὰ δύσκολο νὰ ἀποφανθεῖ κανένας γιὰ τὸ ποιὲς εἶναι οἱ συνέπειες τοῦ ὅτι ἐδῶ δὲν παίρνονται τέτοια μέτρα ἀσφαλείας. Σὲ κάθε κοινότητα ἀναπτυσσόμενων παιδιῶν παρατηροῦνται σεξουαλικὲς διεγέρσεις καὶ σίγουρα δὲν

μπορεῖ νὰ γίνῃ διαφορετικὰ ἀν καλυφθοῦν μὲ ἓνα σωρὸ ταμπού. Ἀπεναντίας, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο αὐτὲς ἐνισχύονται. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως μεριὰ — σ' αὐτὸ συμφωνεῖ κι ὁ διευθυντῆς τοῦ σχολείου — δὲν πρέπει κανένας νὰ δίνει σὲ παιδιὰ πλήρη ἐλευθερία σ' αὐτὸ τὸν τομέα, ἀκόμα κι ἂν τὸ ἐπιθυμεῖ. Ἐδῶ μπορεί νὰ εἰπωθεῖ μὲ βεβαιότητα, πῶς εἶναι μᾶλλον ἀδύνατο νὰ βρεθεῖ σήμερα μιὰ ἐμάδα ἀπὸ ἀγόρια καὶ κορίτσια πού νὰ συναναστρέφονται τόσο φυσιολογικά, τόσο ἐλεύθερα καὶ μὲ καθαρὴ ματιὰ ὅπως οἱ μαθητὲς κι οἱ μαθήτριες αὐτοῦ τοῦ σχολείου. Δράματα, σὰν αὐτὰ πού ὁ καθένας θὰ θεωροῦσε δυνατὰ, δὲν ἔχουν συμβεῖ στὴν εἰκοσιοχτάχρονη λειτουργία τοῦ σχολείου.

Στὴν παρούσα ἐκθεση πρέπει νὰ μνημονευθεῖ κι ἓνα ἄλλο πολὺ διαφιλονικούμενο ζήτημα. Στὸ Σάμμερχιλ δὲ διδάσκεται τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν καὶ δὲ γίνεται οὔτε μιὰ θρησκευτικὴ ἐκδήλωση. Τὸ θρησκεῖμα δὲν ἀπαγορεύεται, κι ἂν ἡ σχολικὴ βουλή ἀποφάσιζε νὰ εἰσαχθεῖ τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν ἢ ἡ τέλεση λειτουργίας, πολὺ πιθανὸ αὐτὸ νὰ γινόταν. Ἀκόμα κι ἂν ἓνας μόνος ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὰ τῆς θρησκείας, δὲ θὰ ἐμποδιζόταν κατὰ κανένα τρόπο. Βέβαια τὰ παιδιά προέρχονται ἀπὸ οἰκογένειες πού δὲ θεωροῦν δεσμευτικὰ τὰ ὀρθόδοξα χριστιανικά δόγματα καὶ μέχρι τώρα δὲν ἐκφράστηκε κανένας παιδὶ γιὰ ὀποιαδήποτε θρησκευτικὴ ἀνάγκη. Χωρὶς νὰ βασανίζεται ἡ λέξη «χριστιανικός», μπορεί νὰ εἰπωθεῖ πῶς σ' αὐτὸ τὸ σχολεῖο πολλὲς ἀπὸ τίς βασικὲς ἀρχὲς τοῦ χριστιανισμοῦ γίνονται πραγματικότητα, καὶ πέρα ἀπ' αὐτὸ τὸ σχολεῖο παρουσιάζει πολλὰ πού ὁ κάθε χριστιανὸς θὰ ἐπικροτοῦσε. Γιὰ τὸ ποιὲς συνέπειες ἔχει τὸ γεγονός ὅτι δὲ διδάσκεται καθόλου τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν στὸ σχολεῖο, εἶναι αὐτονόητο πῶς δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ κριθεῖ σὲ μιὰ διήμερη ἐπιθεώρηση.

Τὸ θεωρήσαμε ἀναγκαῖο νὰ κάνουμε αὐτὲς τίς εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸ σχολεῖο, πρὶν περάσουμε στὰ ὑπόλοιπα σημεῖα μιᾶς τέτοιας ἐκθεσης· γιὰτὶ ἡ δομὴ τοῦ σχολείου κι ὅλα ὅσα διαδραματίζονται μέσα σ' αὐτὸ, πρέπει νὰ

παρατηρηθούν σε συνάρτηση με την ελευθερία που επικρατεί πραγματικά σ' αυτό.

Όργάνωση

Το σχολείο έχει εβδομήντα μαθητές ηλικίας από τεσσάρων μέχρι δεκάξη χρονών. Κατοικούν σε τέσσερα κτίρια για τα οποία θα γίνει λόγος στο κεφάλαιο «Σχολικά κτίρια». Έδω θα μιλήσουμε βασικά για το μάθημα στη στενότερη έννοιά του στο σχολείο. Οι μαθητές είναι χωρισμένοι σε έξη τάξεις. Ο διαχωρισμός κατά ένα μέρος είναι συνέπεια της ηλικίας αλλά και, κατά το μεγαλύτερο μέρος, σύμφωνα με τις δυνατότητες του καθενός. Η διδασκαλία γίνεται στα πέντε πρωινά της εβδομάδας. Το ωρολόγιο πρόγραμμα περιλαμβάνει πέντε συνηθισμένες 40λεπτες παραδόσεις κάθε μέρα. Κάθε τάξη έχει τη δική της συγκεκριμένη αίθουσα και κατά κανόνα διδάσκεται από τον ίδιο δάσκαλο. Έκείνο που ξεχωρίζει αυτό το σχολείο από τ' άλλα είναι το ότι δεν υπάρχει ή παραμικρή έγγηση πώς θα παρουσιαστούν οι μαθητές στο μάθημα. Θεωρητικά δε είναι δυνατό να μην παρουσιαστεί κανένας μαθητής. Οι σχολικοί επιθεωρητές κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια για να διαπιστώσουν και στην πράξη το ποσοστό συμμετοχής στο μάθημα, παίρνοντας μέρος σε μερικές παραδόσεις και ρωτώντας μαθητές και δασκάλους. Από ότι μπορέσαμε να καταλάβουμε, οι μαθητές όσο πιο μεγάλοι είναι τόσο πιο πολύ συμμετέχουν στο μάθημα. Εκτός τούτου, ένα παιδί που αποφασίζει μόνο του να παρακολουθήσει μία συγκεκριμένη τάξη, παρακολουθεί κανονικά τα μαθήματά της. Ακόμα πιο δύσκολο ήταν να κρίνουμε αν οι εργασίες των μαθητών στους διάφορους κλάδους μαθημάτων συνθέτουν ένα ολοκληρωμένο σύνολο. Κι εφόσον πολλοί μαθητές δίνουν απολυτήριες εξετάσεις, ή εκλογή των διαφόρων μαθημάτων, όσο πλησιάζουν οι εξετάσεις, εξαρτάται όλο και πιο πολύ από τις απαιτήσεις αυτών των εξετάσεων. Απεναντίας οι μικρότεροι μαθητές έχουν μια

απόλυτη ελευθερία εκλογής. Σε γενικές γραμμές τα αποτελέσματα αυτής της μεθόδου δεν είναι άμεσα έντυπωσιακά. Τα παιδιά εργάζονται, βέβαια, με τη θέλησή τους, με χαρά κι ενδιαφέρον, αλλά οι πραγματικές επιδόσεις τους είναι αρκετά χαμηλές. Κατά την άποψη των σχολικών επιθεωρητών αυτό δεν οφείλεται στη μέθοδο αυτή καθαυτή, αλλά στο γεγονός ότι ή μέθοδος δε λειτουργεί σωστά. Οι αιτίες γι' αυτό θα μπορούσαν, μεταξύ των άλλων, να είναι:

1. Το σχολείο δεν έχει έναν καλό δάσκαλο για τους μικρότερους μαθητές, ο οποίος θα μπορούσε να επιβλέπει τις εργασίες τους και να συντονίζει τις ασχολίες τους.

2. Η ποιότητα του μαθήματος δεν είναι γενικά ικανοποιητική. Βέβαια οι μέθοδοι διδασκαλίας για τα πολύ μικρά είναι, απ' όσο μπορούμε να κρίνουμε, διδακτική και αποτελεσματική και στις μεγαλύτερες τάξεις γίνεται το μάθημα αρκετά καλά, λείπει όμως κατά τα φαινόμενα ένας δάσκαλος, ο οποίος θα είχε τις απαραίτητες ικανότητες να παροτρύνει και να ενθουσιάζει τα οχτάχρονα μέχρι δεκάχρονα παιδιά. Έν μέρει χρησιμοποιούνται ακόμα εκπληκτικά παλιές μέθοδοι διδασκαλίας. Όταν οι μαθητές φτάνουν σε ηλικία που πρέπει να ασχοληθούν με σοβαρότερα πράγματα, γίνεται φανερό πώς τους λείπουν οι βάσεις γι' αυτό, πράγμα που δημιουργεί στο δάσκαλο μεγάλα προβλήματα. Η διδασκαλία των μεγαλύτερων μαθητών είναι σημαντικά καλύτερη και σ' όρισμένες μάλιστα περιπτώσεις είναι πραγματικά καλή.

3. Τα παιδιά δεν καθοδηγούνται αρκετά. Είναι βέβαια σωστό να αφήνεται ένα δεκαπεντάχρονο κορίτσι να αποφασίζει μόνο του αν θα ήθελε να μάθει γαλλικά και γερμανικά, γλώσσες που πριν τις είχε εγκαταλείψει. Από την άλλη μεριά δε δικαιολογείται απόλυτα το γεγονός ότι δε δίνεται στη μαθήτριά μια συμβουλή σχετικά με το στόχο που έβαλε μόνη της, θέλοντας να μάθει Γερμανικά με δυο ώρες και Γαλλικά με τρεις ώρες τη εβδομάδα, αφού παρ' όλη την αξιοθαύμαστη αφοσίωση στο στόχο της προχωρεί πάρα πολύ αργά. Θάπρεπε να της διαθέσει κάποιος πιο πολύ χρόνο

γι' αὐτὰ τὰ δυὸ μαθήματα. Οἱ σχολικοὶ ἐπιθεωρητὲς εἶναι τῆς γνώμης πὺς τὸ σχολεῖο θὰ ἔπρεπε νὰ ἐφαρμόσει ἓνα εἶδος ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος ποῦ νὰ βοηθᾷ τοὺς μαθητὲς στὸν προγραμματισμὸ τῆς ἐργασίας τους.

4. Τὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν ἀρκετὲς δυνατότητες νὰ ἀποτραβηχτοῦν κάπου ἤσυχα. Ὁ ἴδιος ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου εἶπε κατὰ λέξη: «Στὸ Σάμμερχιλ εἶναι δύσκολο νὰ ἐργαστεῖ κανένας μὲ ἤσυχία». Στὸ σχολεῖο ἐπικρατεῖ μιὰ ζωὴ ὅπως σὲ μιὰ μελισσοκυψέλη. Σχεδὸν κάθε στιγμή συμβαίνει κάτι ποῦ διεγείρει τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδιῶν. Κανένας μαθητὴς δὲν ἔχει ἓνα δωμάτιο ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, οὔτε καὶ τὸ σχολεῖο ἔχει ἓνα χῶρο, ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο προορισμένο γιὰ ἤσυχη μελέτη. Φυσικὰ πάντα θρῖσκει καθένας, ἂν ὀπισθόηποτε θέλει, ἓνα ἤσυχο μέρος, ἀλλὰ ἡ θέληση γιὰ κάτι τέτοιο εἶναι σπάνια. Μόνο λίγα παιδιὰ μένουν στὸ σχολεῖο πέρα ἀπὸ τὸ δέκατο ἔβδομο χρόνο τῆς ἡλικίας τους, ἂν καὶ τίποτα δὲν τὰ ἐμποδίζει νὰ παραμείνουν. Τὸ σχολεῖο ἔχει πάντα μερικὰ παιδιὰ μὲ ἐξαιρετικὲς ἱκανότητες καὶ σπάνια ἐξυπνάδα. Εἶναι ὁμοῦ ἀμφίβολο ἂν τὸ Σάμμερχιλ παρέχει σ' αὐτὰ τὰ παιδιὰ ὅλα ὅσα χρειάζονται ἀπὸ πνευματικὴ ἀποψή.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὰ παιδιὰ, στὰ ὅποια προσφέρεται καλὴ διδασκαλία, παρουσιάζουν ὀρισμένες ἐξαιρετικὲς ἐπιδόσεις. Ἄξιοθαύμαστες εἶναι οἱ καλλιτεχνικὲς ἐπιδόσεις τῶν παιδιῶν. Εἶναι δύσκολο νὰ διαπιστωθεῖ μιὰ σημαντικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ ζωγραφικὴ αὐτῶν τῶν παιδιῶν καὶ σ' ἐκείνη τῶν παιδιῶν τῶν συνηθισμένων σχολείων. Ἡ ἐργασία τῶν παιδιῶν σ' αὐτὸ τὸν τομέα εἶναι καλὴ, ἀκόμα κι ἔταν κρίνεται μὲ τὰ αὐστηρότερα κριτήρια. Καὶ οἱ χειροτεχνικὲς ἐργασίες τους στοὺς διάφορους τομεις κερδίζουν ἀναγνώριση. Τίς μέρες ποῦ γινόταν ἡ ἐπιθεώρηση τοποθετοῦσαν ἕναν κλίβανο στὸ ἀγγειοπλαστικὸ ἐργαστήριο καὶ τὰ ἀγγεῖα ποῦ ἦταν ἤδη ἔτοιμα γιὰ πῆσιμο εἶχαν θαυμαστὴ αἰσθητικὴ ἐμφάνιση. Στὴν ὕφαντικὴ ἔχει γίνεῖ μιὰ ἀρχὴ ποῦ ὑπόσχεται πολλὰ, κι ἂν τὸ σχολεῖο προμηθευόταν ἓνα ποδοκίνητο ἀργαλεῖο θὰ μπορούσε αὐτὸ τὸ πρῶτο βῆμα νὰ ἐξελιχθεῖ

παραπέρα.

Οἱ μαθητὲς ἀσχολοῦνται καὶ μὲ τὸ γράψιμο. Μεταξὺ τῶν ἄλλων γράφουν καὶ μιὰ δική τους ἐφημερίδα τοῦ χῶρου καὶ γράφουν θεατρικὰ ἔργα, τὰ ὅποια καὶ ἀνεβάζονται στὸ σχολικὸ τους θέατρο. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπιθεώρησης γινόταν πολὺς λόγος γιὰ τὰ ἔργα αὐτά. Δυστυχῶς ὁμοῦ τὰ χειρόγραφα συνήθως δὲ φυλάγονται κι ἔτσι δὲν μπορούσε νὰ κριθεῖ ἡ ποιότητα τῶν ἔργων. Πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ οἱ μαθητὲς ἀνέβασαν στὸ μικρὸ σχολικὸ θέατρό τους τὸν «Μάκβεθ». Σκηνηκὰ καὶ κοστούμια τὰ φτιάξαν μόνοι τους. Οἱ σχολικοὶ ἐπιθεωρητὲς ἄκουσαν μὲ ἐνδιαφέρον ὅτι οἱ μαθητὲς ἀποφάσισαν μόνοι τους γιὰ τὸ ἔργο αὐτό, σ' ἀντίθεση μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ διευθυντῆ τοῦ σχολείου, ὁ ὁποῖος προτιμᾷ νὰ ἀνεβάζουν ἔργα ποῦ τὰ γράψαν μόνοι τους.

Ἡ γυμναστικὴ γίνεται σύμφωνα μὲ τίς βασικὲς ἀρχές τοῦ σχολείου. Γυμναστικὲς ἀσκήσεις, ἀγωνίσματα καὶ ὀμαδικὰ παιχνίδια εἶναι πάντα προαιρετικά. Τὰ παιδιὰ παίζουν μὲ ἐνθουσιασμὸ ποδόσφαιρο, κρίκετ καὶ τένις. Οἱ ποδοσφαιριστὲς πρέπει νὰ εἶναι πολὺ καλοὶ, γιατί ἓνας ἀπὸ τοὺς δασκάλους ἐκεῖ εἶναι εἰδικὸς στὸ ποδόσφαιρο. Οἱ μαθητὲς συναγωνίζονται συχνὰ μὲ ὀμάδες ἄλλων σχολείων στὴν πόλη. Σὲ μιὰ ἀπὸ τίς δυὸ μέρες τῆς ἐπιθεώρησης ἔπαιξε ἡ ὀμάδα κρίκετ τοῦ Σάμμερχιλ μὲ τὴν ἀντίστοιχη ὀμάδα ἑνὸς γειτονικοῦ σχολείου. Κι ἐπειδὴ ὁ καλύτερος παίκτης τῆς ἀντίπαλης ὀμάδας ἦταν ἄρρωστος, ἀποφάσισε ἡ ὀμάδα τοῦ Σάμμερχιλ νὰ μὴ συμπεριλάβει στὸν ἀγῶνα καὶ τὸ δικό της καλύτερο παίκτη.

Τὰ παιδιὰ περνᾶνε πολὺ χρόνον στὴν ὕπαιθρο. Ἐπειδὴ κάνουν ὕγιεινὴ ζωὴ καὶ κινοῦνται διαρκῶς, φαίνονται πολὺ καλά στὴν ὑγεία τους. Μόνο μὲ μιὰ διεξοδική, εἰδικὴ ἐρευνα θὰ μπορούσε νὰ διαπιστωθεῖ ἂν καὶ σὲ ποῖὸ βαθμὸ μειονεκτοῦν τὰ παιδιὰ ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι στὸ σχολεῖο δὲ γίνεται συστηματικὴ γυμναστικὴ.

Σχολικά κτίρια

Το σχολείο βρίσκεται σε μία περιοχή που προσφέρει πολλές δυνατότητες για παιχνίδια κι αγωνίσματα. Το κύριο κτίριο ήταν παλιά κατοικία. Έχει μία αίθουσα συνεδριάσεων, μία σάλα φαγητού, δωμάτια ασθενών, μία αίθουσα τέχνης, μία μικρή αίθουσα για χειροτεχνικές εργασίες και τὰ ύπνοδωμάτια τών κοριτσιών. Τὰ ύπνοδωμάτια και οί αίθουσες διδασκαλίας για τὰ μικρότερα παιδιά βρίσκονται σ' ένα άλλο πιο μικρό κτίριο. Τὰ ύπνοδωμάτια για τ' άλλα παιδιά και οί υπόλοιπες αίθουσες διδασκαλίας βρίσκονται σε παράγκες στον κήπο. Ακόμα κι ένα μέρος του διδακτικού προσωπικού έχει εκεί τὰ ύπνοδωμάτιά του. Όλα αυτά τὰ οικήματα έχουν πόρτες που βγάζουν απ' ευθείας στον κήπο. Οί αίθουσες διδασκαλίας είναι μικρές, αλλά αρκούν για τόν προορισμό τους, δεδομένου ότι ο αριθμός τών μαθητών μιας τάξης δεν είναι ποτέ μεγάλος. Ένα από τὰ ύπνοδωμάτια χτίστηκε αρχικά από τούς μαθητές και τούς δασκάλους, για σταθμός πρώτων βοηθειών, αλλά από ε,τι φαίνεται δε χρησιμοποιήθηκε ποτέ για τὸ σκοπὸ αὐτό. Οί συνθήκες ύπνου τών μαθητῶν, κρινόμενες με κανονικό κριτήριο, είναι λίγο πρωτόγονες. Αφού όμως ἡ κατάσταση υγείας τών παιδιῶν είναι πάντα καλή, ἡ πρόνοια για τὰ παιδιά μπορεί νὰ χαρακτηριστεῖ ικανοποιητική. Ὑπάρχει και αρκετὰ μεγάλος ἀριθμὸς λουτρῶν.

Με τὴν πρώτη ματιὰ τὰ σχολικὰ κτίρια φαίνονται ἀσυνήθιστα πρωτόγονα, ἢ ἐξαιρετικὰ κατάλληλη τοποθέτησή τους ὅμως δημιουργεῖ τὴν ἀτμόσφαιρα ἑνὸς χώρου διακοπῶν διαρκείας, πράγμα που ἀποτελεῖ και ἕνα οὐσιαστικὸ γνώρισμα τοῦ σχολείου. Κατὰ τὴν ἐπιθεώρηση διαπιστώθηκε ότι ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο εἶναι χτισμένο τὸ σχολεῖο δίνει στὰ παιδιά τὴ δυνατότητα, παρὰ τούς πολλοὺς ἐπισκέπτες που ἦταν ἐκεῖ τις μέρες τῆς ἐπιθεώρησης, νὰ μελετοῦν ἀνενόχλητα.

Διδακτικὸ προσωπικὸ

Οί δάσκαλοι ἐκτὸς ἀπὸ δωρεὰν κατοικία και διατροφή παίρνουν κι ἕνα μισθὸ ὀχτῶ λίρῶν στερλινῶν (κάπου 900 δρχ.) τὸ μήνα. Θὰ πρέπει νὰ εἶναι πολὺ σοβαρὸ πρόβλημα για τὸ διευθυντὴ τοῦ σχολείου ἢ ἐξεύραση ἀντρῶν και γυναικῶν, που νὰ ἀσπάζονται τις ἀρχές τοῦ Σάμμερχιλ και νὰ εἶναι ἀρκετὰ ὄριμοι και κοινωνικοὶ για νὰ συναναστρέφονται τὰ παιδιά σὺν ἴσοι πρὸς ἴσους. Ἄλλωστε δε φτάνει νὰ εἶναι ἐπισημονικὰ εἰδικευμένοι και παράλληλα καλοὶ παιδαγωγοί, ἀλλὰ νὰ εἶναι και διατεθειμένοι νὰ ἐργαστοῦν για ἕνα μηνιάτικο μισθὸ ὀχτῶ λίρῶν. Τὸ ότι κάποιος ἔκανε δάσκαλος στὸ Σάμμερχιλ δὲν ἰσχύει παντοῦ σὰ σύσταση. Κι εἶναι σπάνιο νὰ συγκεντρῶνει κανένας, ἄντρας ἢ γυναίκα, τὴν ἀπαιτούμενη αὐτοπεποίθηση κι ἀνιδιοτέλεια, τ' ἀναγκαῖα ψυχικὰ χαρίσματα και τὴν προϋποτιθέμενη κλίση για τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δασκάλου. Ἀναφέραμε ἤδη ότι οί δάσκαλοι δὲν ἀνταποκρίνονται σ' ὅλες τις ἀπαιτήσεις. Κι ὅμως εἶναι πάρα πολὺ καλύτεροι ἀπὸ τούς δασκάλους πολλῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν σχολείων, τὰ ὁποῖα πληροῦνουν πολὺ μεγαλύτερους μισθοὺς.

Τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄντρες και γυναῖκες με τούς παρακάτω ἀκαδημαϊκοὺς τίτλους: ἕναν Μ. Α. τοῦ Ἐδιμβούργου, τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας, ἕναν Μ. Α. και Β. Sc τοῦ Λίθερπουλ, ἕναν ἀριστοῦχο τοῦ Καίμπριτζ, ἕναν διδάκτορα τῆς γαλλικῆς και γερμανικῆς φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου κι ἕναν Β. Α. τοῦ Καίμπριτζ τῆς Ἱστορίας. Τέσσερα μέλη τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ ἔχουν πτυχίον δασκάλου. Οί δάσκαλοι για τις καλές τέχνες και τις χειροτεχνικές ἐργασίες σπούδασαν στὸ ἐξωτερικὸ και πήραν ἐκεῖ τὰ πτυχία τους. Αὐτοὶ ἀνήκουν στὰ περισσότερο ἐξειδικευμένα μέλη τοῦ προσωπικοῦ.

Κι ἐνῶ τούς χρειάζεται ἐδῶ κι ἐκεῖ κάποια τελειοποίηση ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι κακοὶ δάσκαλοι. Ἄν ἀνανέωναν τις γνώσεις τους με ἐπιμορφωτικὰ σεμινάρια και διδύρυαν τὴν πείρα τους με ἐπισκέψεις σ' ἄλλα σχολεῖα,

θα μπορούσαν να αποδώσουν πάρα πολύ καλή εργασία. Από την άλλη μεριά δεν μπορεί να περιμένει κανένας από ένα μισθό 96 λιρών το χρόνο να αποτελέσει κίνητρο για τον τύπο του δασκάλου που χρειάζεται το Σάμμερχιλ. Για τουτό δεν απομένει καμιά αμφιβολία πώς πρέπει το συντομότερο να αναληφθεί κάποια πρωτοβουλία προς αυτή την κατεύθυνση.

Ο διευθυντής του σχολείου είναι άνθρωπος σταθερής αυτοπεποίθησης και βαθιάς ειλικρίνειας. Η πίστη του και η υπομονή του είναι ανεξάντλητες. Κατέχει το σπάνιο χάρισμα να είναι δυνατή προσωπικότητα χωρίς να πρέπει να κυριαρχεί. Όποιος τον επισκέπτεται στο σχολείο του, δεν μπορεί να μην νοιώθει σεβασμό μπροστά του ακόμα κι όταν δε συμφωνεί με όλες τις ιδέες του ή κι όταν τις αρνείται στο σύνολό τους. Έχει αίσθηση του χιούμορ, ανθρώπινη ζεστασιά και μια θαυμαστή, εξελιγμένη ὀρθοφροσύνη. Μ' αυτές τις ιδιότητες θα μπορούσε να είναι ένας καλός διευθυντής σε κάθε σχολικό ίδρυμα. Την εδουχισμένη οικογενειακή του ζωή τη μοιράζεται με τα παιδιά που προφανώς είναι ικανά να ωφελοῦνται από το καλό παράδειγμα όπως δλα τα άλλα παιδιά.

Ο διευθυντής του σχολείου βλέπει την εκπαίδευση στην πλατιά σημασία του όρου σαν εισαγωγή σε μια ζωή με περιεχόμενο. Θα παραδεχτεί σίγουρα πως ένα μέρος της κριτικής που περιέχεται σ' αυτή την έκθεση δεν μπορεί να την ἀρνηθεί κανένας, αλλά από την άλλη μεριά θα υποστηρίξει την άποψη, ότι το σχολείο δεν ασχολείται βασικά με τον ἐφοδιασμό των μαθητών αποκλειστικά με γνώσεις, αλλά δίνει μεγάλη σημασία στο τί άνθρωπος θα γίνει από το κάθε παιδί. Πάνω σ' αυτή τη βάση μπορούν να λεχθούν τα παρακάτω:

1. Τα παιδιά είναι γεμάτα ζωντάνια και ενεργητικότητα. Δεν μπορούσαμε να ανακαλύψουμε ούτε ίχνος πλήξης κι απάθειας. Στο σχολείο κυριαρχεί μια ἀτμόσφαιρα ικανοποίησης και φιλικότητας. Η συμπάθεια που δείχνουν όλοι οι πρώην μαθητές στο σχολείο, ἀποδείχνει ότι το σχολείο

έχει ἐπιτυχία. Τριάντα, κατά μέσο όρο, από τους πρώην μαθητές παίρνουν μέρος στη θεατρική παράσταση και στο χορό στο τέλος κάθε τριμήνου. Πολλοί μάλιστα απ' αυτούς περνάνε τις διακοπές τους ή την άδειά τους στο Σάμμερχιλ.

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να μνημονευτεί ότι ἀρχικά στο σχολείο αυτό πήγαιναν σχεδόν αποκλειστικά «προβληματικά» παιδιά, ενώ τώρα οι μαθητές αντιπροσωπεύουν το μέσο φυσιολογικό παιδί της ηλικίας τους.

2. Η συμπεριφορά των παιδιών είναι ἐξαιρετική. Πότε - πότε τους λείπουν ίσως οι καλοί τρόποι με την καθιερωμένη ἔννοια, αλλά είναι τόσο φιλικά, ἐλεύθερα και φυσικά, ἀπαλλαγμένα από κάθε ψυχολογική ἀνάσχεση και δειλία, ώστε να μπορεί καθένας να συναναστρέφεται άνετα μαζί τους.

3. Η πρωτοβουλία, το αίσθημα εὐθύνης και η ἀκεραιότητα της προσωπικότητας των παιδιών δεν υποστηρίζονται μόνο από τις μεθόδους του σχολείου, αλλά από ό,τι μπορούσαμε να καταλάβουμε βοηθούνται να ἐξελιχθούν.

4. Από τα στοιχεία που υπάρχουν δεν προκύπτει ότι οι μαθητές μετά την ἀποφοίτησή τους από το Σάμμερχιλ δεν είναι σε θέση να προσαρμοστούν σε κανονικό περιβάλλον. Τα παρακάτω στοιχεία δε δίνουν φυσικά μια πλήρη εικόνα, αλλά ἐπιτρέπουν να καταλάβουμε πώς κανένας από τους μαθητές του Σάμμερχιλ δεν ἀποτυχαίνει στη ζωή του. Ἀνάμεσα στους πρώην μαθητές του Σάμμερχιλ συγκαταλέγονται ένας λοχαγός της R.E.M.E. (Royal Electrical Mechanical Engineers), ένας Quartermaster Sergeant, ένας σμήναρχος, μια νοσοκόμος παιδιών, μια ἀεροσυνόδος, ένας κλαρινετίστας στη φρουρά των γρεναδιέρων, ένας καθηγητής στο Imperial College, ένας χορευτής μπαλέτου στην όπερα του Sadler's Wells, ένας που ἐργάζεται στο ραδιόφωνο και ταυτόχρονα γράφει και μικρές ιστορίες για μια μεγάλη καθημερινή ἐφημερίδα κι ένας ἐρευνητής της ἀγοράς σε μια μεγάλη εταιρία. Πρώην μαθητές του Σάμμερχιλ ἀπέκτησαν μεταξύ των άλλων και τους παρακάτω ἀκαδημαϊκούς τίτλους: Δόκτορας των οικονομικών του Καίμπριτζ, ένας ἀρι-

στούχος του Royal College στις θεωρητικές επιστήμες, ένας άριστος της φυσικής του Λονδίνου, πτυχιούχος της Ιστορίας του Καίμπριτζ, ένας άριστος της γλωσσολογίας του Μάντσεστερ.

5. Οι παιδαγωγικές θεωρίες του διευθυντή του σχολείου κάνουν το Σάμμερχιλ ένα σχολείο ιδιαίτερα κατάλληλο για μια μέθοδο αγωγής και μόρφωσης, η οποία απευθύνεται ουσιαστικά στα ενδιαφέροντα των παιδιών και στην οποία τα μαθήματα δε βαρύνονται πολύ με απαιτήσεις εξέτασης. Είναι αληθινά επίτευγμα που έχει δημιουργηθεί μια ατμόσφαιρα, στην οποία θα μπορούσε να ευδοκιμήσει πνευματική μόρφωση μόνο που δυστυχώς δεν ευδοκιμεί, κι έτσι χάνεται μια καλή ευκαιρία. "Αν βελτιωνόταν η διδασκαλία για όλες τις ομάδες ηλικίας, κι ιδιαίτερα για τα μικρά παιδιά, θα μπορούσε να αναπτυχθεί μια πραγματική πνευματική ζωή. Αυτό θα έδινε στο εξαιρετικά ενδιαφέρον πείραμα Σάμμερχιλ τη δυνατότητα να επιβληθεί.

Υπάρχουν μερικές αμφιβολίες σχετικά με τις βασικές αρχές και τις μεθόδους. Πιθανόν, μια λεπτομερέστερη και διαρκέστερη έρευνα του σχολείου θα παραμέριζε μερικές απ' αυτές τις αμφιβολίες και θα ενίσχυε άλλες. Όμως δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία για το ότι στο Σάμμερχιλ επιτελείται γοητευτική και πολύτιμη παιδαγωγική έρευνα, την οποία θα ήταν καλό να την προσέξουν όλοι οι παιδαγωγοί.

Παρατηρήσεις πάνω στην έκθεση των σχολικών αρχών

Είχαμε πράγματι τύχη που μας έστειλαν δυο καλοπροαίρετους επιθεωρητές. Την προσφώνηση «κύριε» τη στείλαμε από την αρχή περίπατο. Κατά τη διήμερη επίσκεψη είχαμε μερικές απόλυτα φιλικές διαμάχες.

Είχα την εντύπωση πως οι επιθεωρητές στέκονται με ευχαρίστηση μπροστά στην τάξη μ' ένα βιβλίο Γαλλικών στα χέρια και σκαρώνουν ένα παιχνίδι ερωτήσεων-απαντήσεων για να δουν τι γνωρίζουν οι μαθητές. Είπα λοιπόν πως δε

θα είχε μεγάλη σημασία να εξετάσει κανένας τέτοιου είδους μόρφωση και γνώσεις, όταν θέλει να γνωρίσει την αξία ενός σχολείου, στο οποίο το μάθημα δε βρίσκεται στην πρώτη θέση. Είπα μάλιστα σ' έναν απ' τους δυο: «Βασικά δεν είναι εύκολο να κάνετε έδω επιθεώρηση, γιατί τα δικά μας κριτήρια είναι εύτυχια, ειλικρίνεια, ισορροπία και αίσθημα κοινωνικότητας.» Μειδίασε και είπε πως μια δοκιμή δε θα έβλαπτε. Κι οι δυο επιθεωρητές προσαρμόστηκαν στις περιστάσεις θαυμάσια και προφανώς απολάμβαναν την όλη διαδικασία.

Τα παράξενα πράγματα τους έκαναν εντύπωση. 'Ο ένας μάλιστα μου είπε: «Αλήθεια, τί ευχάριστη έκπληξη, όταν μπαίνει κανένας σε μια αίθουσα και τα παιδιά δε δίνουν γι' αυτό σημασία. Χρόνια τώρα βλέπω δλόκληρες τάξεις να πετάγονται σαν ελατήρια μόλις ξμπαίνα στην αίθουσα.» Ναι, ήμασταν τυχεροί μ' αυτούς τους δυο.

Αλλά δε κοιτάζουμε την έκθεση: «Οι σχολικοί επιθεωρητές έμειναν κάπως έκπληκτοι που ο διευθυντής του σχολείου αναφέρθηκε σε μεγάλες οικονομικές δυσκολίες...» Η απάντηση γι' αυτό βρίσκεται στα μεγάλα χρέη, αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Στην έκθεση μνημονεύεται ένα έτησιο ποσό διδάκτρων από 120 λίρες στερλίνες, αλλά από τότε προσπαθήσαμε να προσαρμοστούμε στις αυξήσεις των τιμών των τελευταίων χρόνων, ανεβάζοντας τα δίδατρα στο ποσό των 250 λιρών περίπου το χρόνο. Αυτό το ποσό δεν επιτρέπει σημαντικές εργασίες βελτίωσης των σχολικών κτιρίων, αρκετή προμήθεια καινούργιων οργάνων κλπ. Πρέπει μάλιστα να λάβει κανένας υπόψη του ότι στο Σάμμερχιλ οι φθορές που προξενούνται από τους μαθητές είναι μεγαλύτερες απ' ό,τι σ' ένα πειθαρχικό σχολείο. Στα παιδιά του Σάμμερχιλ επιτρέπεται να ζήσουν πέρα για πέρα την περίοδο της ανταρσίας τους και φυσικά μ' αυτό καταστρέφονται περισσότερο επιπλέον.

Στην έκθεση αναφέρεται πως έχουμε έβδομήντα παιδιά. Σήμερα είναι μόνο 45, πράγμα που σημαίνει πως η αύξηση των διδάντρων μέχρι σ' ένα βαθμό εξαλείφεται.

Ἡ ἔκθεση κάνει λόγο καὶ γιὰ τὸ ὅτι οἱ μικρότεροι μαθη-
τές μας δὲ διδάσκονται κανονικά. Αὐτὴ ἢ δυσκολία ὑπῆρξε
ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἄκόμα κι ἕνας ἐξαιρετικὸς δάσκαλος θὰ
δυσκολευόταν νὰ τὰ θγάλει πέρα μὲ τις ὑποχρεώσεις ἐνὸς
συνθησμένου δημόσιου σχολείου, ἀν στὰ παιδιὰ ἐπιτρέπο-
ταν ν' ἀσχολοῦνται καὶ μ' ἄλλα πράγματα. Ἄν ἐπιτρέπο-
ταν στὰ δεκάχρονα ἢ δωδεκάχρονα παιδιὰ ἐνὸς δημοσίου
σχολείου νὰ σκαρφαλώνουν στὰ δέντρα ἢ νὰ σκάβουν λάκ-
κους ἀντὶ νὰ παίρνουν μέρος στὸ μάθημα, τότε ὁ βαθμὸς ἀ-
πόδοσής τους θὰ ἦταν ὅμοιος μὲ τῶν δικῶν μας. Δεχόμαστε
ὅμως τὸ γεγονός ὅτι γιὰ τοὺς μαθητές μας ὑπάρχει μιὰ χρο-
νικὴ περίοδος στὴν ὁποία ὁ βαθμὸς ἀπόδοσής τους στὰ μα-
θήματα μπορεῖ νὰ εἶναι χαμηλότερος. Καὶ τοῦτο γιὰτι θεω-
ροῦμε σπουδαιότερο γι' αὐτὴ τὴ χρονικὴ περίοδο τὸ παι-
χνίδι ἀπὸ τὴ μάθηση.

Ἄκόμα κι ἂν θεωρούσαμε σπουδαία τὴν καθυστέρηση τῶν
μικρότερων μαθητῶν μας στὴ μάθηση, δὲ θὰ χανόταν ὁ κό-
σμος μὲ τὸ ὅτι αὐτοὶ οἱ μαθητές περνᾶνε, καὶ μάλιστα μὲ
πᾶρα πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα τις καθορισμένες ἐξετάσεις
τῆς τελευταίας τάξης ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρ-
δης, ἕνα χρόνο ἀργότερα. Αὐτοὶ οἱ μαθητές ἐξετάστηκαν
συνολικὰ σὲ 39 εἰδικὰ μαθήματα, δηλαδὴ σ' ἕνα μέσο ὄρο
6,5 μαθημάτων ἀνὰ μαθητὴ. Τὰ ἀποτελέσματα ἦταν 24 φο-
ρὲς «λίαν καλῶς», πράγμα πού εἶναι περισσότερο ἀπὸ 70%.
Στὸ σύνολο τῶν 39 ἐξετάσεων εἶχαμε μόνο μιὰ ἀποτυχία.
Ὅταν λοιπὸν ἕνας μαθητὴς τοῦ Σάμιερχιλ δὲν κατορθώ-
νει νὰ φτάσει τὸ κανονικὸ ἐπίπεδο ἀπόδοσης στὴ μικρότερη
τάξη, τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι καὶ στὴ μεγαλύτερη τάξη ἢ ἀ-
πόδοσή του θὰ εἶναι χαμηλὴ.

Ἐγὼ προσωπικὰ ἀγαποῦσα πάντα τὰ παιδιὰ πού δείχνουν
κάπως ἀργὰ τις πραγματικὲς ικανότητές τους. Ἐχω δεῖ μιὰ
δλόκληρη σειρά ἀπὸ παιδιὰ τὰ ὁποία μπορούσαν νὰ ἀπαγ-
γέλουν, ὅπως ὁ τετράχρονος Μίλτος, δλόκληρα κατεβατά,
ἐνῶ στὰ εἰκοσιτέσσερά τους ἦταν μεθύστακες καὶ ἀκαμάτη-
δες. Χαίρομαι ὅταν συναντῶ ἕναν 53άρη πού δὲν ξέρεي κα-
λὰ - καλὰ τί θὰ κάνει στὴ ζωὴ του. Ἐχω τὴν ἐντύπωση

πὺς ἕνας νέος πού ξέρει ἀπὸ τὰ ἑπτὰ του χρόνια τί θὰ γί-
νει, ὑποτάσσεται ἀργότερα καὶ παίρνει ἀπέναντι στὴ ζωὴ
παθητικὴ στάση.

Στὴν ἔκθεση ἀναφέρεται: «Ἐχει δημιουργηθεῖ μιὰ ἀ-
τιμωφαιρα, στὴν ὁποία θὰ μπορούσε νὰ εὐδοκίμησει μιὰ
πνευματικὴ μὀρφωση. Δυστυχῶς ὅμως δὲν εὐδοκίμει κι ἔ-
τσι χάνεται μιὰ καλὴ δυνατότητα». Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη πα-
ράγραφος, στὴν ὁποία οἱ δυὸ ἐπιθεωρητές δὲν ξεπέρασαν
τὴν ἀκαδημαϊκὴ τους προκατάληψη. Τὸ δικό μας σύστη-
μα, ὅπως ἀποδείχνουν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐξετάσεων, ὁ-
δηγεῖ τότε μόνο στὴν ἐπιτυχία, ὅταν τὸ παιδί ἔ π ι θ υ μ ε ἰ
καλὴ ἀκαδημαϊκὴ μὀρφωση. Ἴσως ὅμως οἱ ἐπιθεωρητές νὰ
ἐννοοῦσαν πὺς ἡ καλύτερη διδασκαλία στὶς μικρότερες τά-
ξεις θὰ ἔκανε περισσότερα παιδιὰ νὰ ἔ π ι θ υ μ ο ὦ ν τὴν
εἰσαγωγικὴ ἐξέταση στὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα.

Δὲν εἶναι καιρὸς νὰ θάλλουμε τὴν ἀκαδημαϊκὴ μὀρφωση
στὴ θέση τῆς; Πολὺ συχνὰ αὐτὴ εἶναι μιὰ προσπάθεια πᾶ-
νω σὲ λαθεμένο ἀντικείμενο, καὶ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν
ἐξαγωγή χρυσοῦ ἀπὸ μὴ εὐγενὲς μέταλλο. Ἄναρωτιέμαι τί
σημασία θὰ εἶχε γιὰ μερικοὺς παλιούς μαθητές τοῦ Σάμιερ-
χιλ ἡ ἀκαδημαϊκὴ μὀρφωση — γιὰ ἕναν μοντελίστα, ἕναν
κουρέα, ἕναν χορευτὴ μπαλλέτου, γιὰ μουσικοὺς, νηπιαγω-
γούς, μηχανοτεχνίτες, μηχανικοὺς καὶ μισὴ ντουζίνα καλ-
λιτέχνες.

Κι ὅμως ἡ ἔκθεση εἶναι δίκαιη, εἰλικρινὴς καὶ γενναϊό-
δωρη. Τὴ δημοσιεύω γιὰτι ἀπλοῦστατα θεωρῶ καλὸ πού
παρουσιάζεται στὸν ἀναγνώστη μιὰ ἀποψη γιὰ τὸ Σάμιερ-
χιλ πού δὲν προέρχεται ἀπὸ μένα. Φυσικὰ ἡ ἔκθεση δὲ ση-
μαίνει κατὰ κανένα τρόπο μιὰ ἐπίσημη ἀναγνώριση ἀπὸ
τὴν πλευρὰ τοῦ ὑπουργείου Παιδείας. Προσωπικὰ μοῦ εἶναι
ἐντελῶς ἀδιάφορο, ὅμως μιὰ ἀναγνώριση θὰ ἦταν εὐπρόσδε-
κτη γιὰ δυὸ λόγους: θὰ μπορούσαν οἱ δάσκαλοι τοῦ σχο-
λείου νὰ συνταξιοδοτοῦνται ἀπὸ τὸ κράτος ὅταν ἔφταναν στὸ
ὄριο ἡλικίας καὶ οἱ γονεῖς θὰ εἶχαν περισσότερες ἐλπίδες γιὰ
νὰ πάρουν ἀπὸ τις τοπικὲς τους ἀρχές βοήθεια γιὰ τις σπου-
δὲς τῶν παιδιῶν.

Επιθυμώ μάλιστα με την ευκαιρία αυτή να τονίσω ότι το Σάμμερχιλ δεν είχε ποτέ κανένα πρόβλημα με το Υπουργείο Παιδείας. Σε κάθε έλεγχο, σε κάθε επίσκεψη, το Υπουργείο με αντιμετώπισε ευγενικά και φιλικά. Μια εξαίρεση αποτελεί μόνο εκείνη ή περίπτωση κατά την οποία το Υπουργείο, λίγο μετά τον πόλεμο, αρνήθηκε στους γονείς ενός Σκανδιναβού μαθητή την άδεια για να εισάγουν και να στήσουν λυόμενα σπίτια.

Όταν αναλογίζομαι πόσο υποφέρουν κάτω από την κυβερνητική εξουσία τα ιδιωτικά σχολεία σ' άλλες ευρωπαϊκές χώρες, τότε ζω κι εργάζομαι ευχάριστα σε μια χώρα που αφήνει τόσο μεγάλα περιθώρια στην ατομική πρωτοβουλία. Εγώ ανέχομαι τα παιδιά' το Υπουργείο ανέχεται έμένα. Είμαι ευχαριστημένος.

Το μέλλον του Σάμμερχιλ

Είμαι σήμερα 84 χρονών και πιστεύω πως δε θα γράψω άλλο βιβλίο για εκπαιδευτικά προβλήματα, επειδή ακριβώς πολύ λίγα νέα πράγματα έχω να πω. Αλλά κι ό,τι έχω να πω είναι κατά κάποιο τρόπο ευνούχο για μένα. Δεν ξόδεψα τα 40 τελευταία χρόνια για να μουντζουρώνω χαρτιά με θ ε ω ρ ί ε ς για παιδιά. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών που έχω γράψει προέρχεται από έμπειρίες με τα παιδιά που έζησαν κοντά μου. Είναι θέβαια αλήθεια πως ό Φρόντ, ό Χάμερ Λέην και άλλοι με έπηρέασαν. Με το πέρασμα όμως του χρόνου απέριψα θεωρίες, γιατί δεν άντεχαν στον έλεγχο από την πραγματικότητα.

Ο συγγραφέας έχει ένα παράξενο έπάγγελμα. Όπως ένας ραδιοφωνικός σταθμός, έτσι κι αυτός στέλνει στους ανθρώπους ένα είδος μηνύματος, σε ανθρώπους που δεν τους βλέπει και δεν μπορεί να τους μετρήσει. Το δικό μου κοινό υπήρξε μιας κάποιας ειδικής κατηγορίας. Το επίσημο κοινό — αν θα μπορούσε να το αποκαλέσει κανένας έτσι — δε με γνωρίζει. Είναι: λ.χ. σίγουρο πως το BBC δε θα με

προσκαλούσε ποτέ για μιá ραδιοφωνική έμιλία γύρω από εκπαιδευτικά ζητήματα. Ούτε ένα Πανεπιστήμιο, συμπεριλαμβανομένου και του Πανεπιστημίου του Έδιμβούργου στο όποιο σπούδασα ό ίδιος, θα έκανε ποτέ τη σκέψη να με άνακηρύξει επίτιμο διδάκτορα. Όταν κάνω διάλεξη στους φοιτητές του Πανεπιστημίου της Όξφόρδης ή του Καίμπριτζ δεν έρχονται να με παρακολουθήσουν ούτε οι καθηγητές ούτε οι ύφηγητές. Ακριβώς για τούτο είμαι λίγο περήφανος και νομίζω πως αν μ' αναγνώριζαν οι επίσημοι θα σήμαινε πως είμαι πιá ξεπερασμένος.

Υπήρξε ένας καιρός που με πείραζε το ότι οι «Τάιμς» του Λονδίνου δεν ήθελαν να δημοσιεύσουν επιστολές μου στη στήλη των άναγνωστών. Σήμερα άντιλαμβάνομαι την άρνησή τους σá φιλοφρόνηση.

Δε θέλω να υποστηρίξω πως ξεπέρασα την έπιθυμία για άναγνώριση. Βέβαια τα γηρατιά φέρνουν μαζί τους άλλες — ιδιαίτερα όσον άφορά τις άξίες. Πριν από λίγο καιρό έδινα μιá διάλεξη σε έφτακόσιους Σουηδούς, όι όποιοι είχαν κυριολεκτικά στοιβαχτεί σε μιá αίθουσα εξακοσίων ανθρώπων, χωρίς να κολακευτώ κι ούτε να περάσω τον έαυτό μου για σπουδαίο. Στ' αλήθεια σκεπτόμουν πως κάτι τέτοιο μ' άφηγε τελείως άδιάφορο μέχρι που μου κατέβηκε το έρώτημα: Πώς θα αισθανόσουν αν το άκροατήριο τ' άποτελούσαν δέκα άκροατές; Άπάντηση: Θα έξοργιζόμουν φοβερά. Έτσι αν και ή θετική υπεργηφάνεια λείπει, δε λείπει ό άρνητικός θυμός.

Η φιλοδοξία πεθαίνει με τα γηρατιά. Η άναγνώριση είναι κάτι άλλο. Θα λυπηθώ πολύ αν δω πως σ' ένα βιβλίο με τον τίτλο λ.χ. «Η ιστορία των πρωτοποριακών σχολείων», άγνοείται ή έργασία μου. Δε συνάντησα μέχρι τώρα κανέναν, τον όποιο αφήνει άδιάφορο ή άναγνώριση της έργασίας ή των ιδεών του.

Τα γηρατιά έχουν μέσα τους κάτι το άστείο. Χρόνια όλόκληρα προσπαθούσα να βρίσκομαι ανάμεσα στη νεολαία — νέους σπουδαστές, νέους δασκάλους, νέους γονείς —, κι έβλεπα τα γηρατιά σá φρένο της προόδου. Τώρα που

είμαι γέρος — ένας από τους γέροντες ενάντια στους οποίους τόσα πολλά έχω φάλλει — νοιώθω διαφορετικά. Όταν πριν από λίγο καιρό μιλούσα σε τριακόσιους φοιτητές του Καίμπριτζ, αισθανόμουν σαν ο νεώτερος μέσα στην αίθουσα. Πράγματι! Έλεγα στους φοιτητές: «Γιατί πρέπει ναρχεται ένας γέρος, όπως εγώ, για να πει σε σας κάτι για την ελευθερία;» Σήμερα δε σκέφτομαι πια με τις έννοιες νεότητος και γηρατειά. Πιστεύω μάλιστα πως τα χρόνια πολύ λίγη σχέση έχουν με τη σκέψη αυτή καθαυτή. Γνωρίζω είκοσάχρονους νεαρούς που αισθάνονται σαν ένεννηντάρηδες και εξηντάρηδες που νοιώθουν σαν είκοσάχρονοι. Σκέφτομαι με έννοιες όπως: φρεσκάδα, ένθουσιασμός, άπουσία συντηρητικών αντιλήψεων, απάθεια και απαισιοδοξία.

Δεν ξέρω αν ώριμασα πιο πολύ. Ξέρω όμως πως τώρα μπορώ να άνεχτώ τους κουτούς, λιγότερο από πριν, μιά πληκτική συζήτηση μ' ένκευρίζει περισσότερο σήμερα κι ένδιαφέρομαι λιγότερο πια για την προσωπική ζωή των ανθρώπων. Άλλωστε στα τελευταία τριάντα χρόνια άσχολήθηκα πάρα πολύ μ' όλα αυτά. Το ίδιο λίγο μ' ένδιαφέρουν και τ' άντικείμενα και πολύ σπάνια επιθυμώ ν' άγοράσω κάτι. Πάνε άρκετά χρόνια τώρα που δεν κοιτάζω πια τις βιτρίνες των έμπορικων καταστημάτων. Άκόμα κι αυτά τα άγαπητά μου καταστήματα έργαλείων στην όδω Euston δε με τραβάνε πια.

Άλλά κι αν ακόμα έφτασα σ' ένα στάδιο που ε θόρυβος των παιδιών μ' ένοχλει περισσότερο από πριν, δεν μπορώ μ' όλα αυτά να πω πως τα γηρατειά έφεραν άνυπομονησία. Μπορώ ακόμα να παρακολουθώ ένα παιδί που τα κάνει θάλασσα, ξεθυμαίνοντας όλα τα παλιά του κόμπλεξ, και ξέρω επίσης πως αυτό το παιδί με τον καιρό θα γίνει ένας καλός πολίτης. Τα γηρατειά λιγοστεύουν το φόβο. Περιορίζουν έμεις και το θάρρος. Όταν πριν από χρόνια ένας νεαρός άπειλοσε να πηδήσει από το παράθυρο, έπειδή δε γινόταν κάτι σύμφωνα με τη θέλησή του, μπορούσα τότε να του πω εύκολα: «Πήδα λοιπόν.» Δέν είμαι όμως τόσο σίγουρος, αν θα μπορούσα να κάνω το ίδιο και σήμερα.

Συχνά μου κάνουν την έρώτηση: «Δέν είναι το Σάμμερχιλ υπόθεση ένός και μόνο άνθρώπου; Μπορεί να σταθεί και χωρίς εσάς το σχολείο;» Το Σάμμερχιλ δέν είναι κατά κανένα τρόπο υπόθεση ένός μόνο άνθρώπου. Τόσο η γυναίκα μου όσο κι οι δάσκαλοι είναι για την καθημερινή δουλειά του σχολείου το ίδιο σημαντικοί όσο κι εγώ. Έκεινο που κάνει το Σάμμερχιλ να είναι αυτό που είναι, είναι οι ιδέες της μη άνάμιξης στην άνάπτυξη του παιδιού και η παραίτηση από τη χρησιμοποίηση κάθε είδους πίεσης.

Είναι το Σάμμερχιλ γνωστό σ' όλο τον κόσμο; Μόλις και μετά βίας. Μόνο μιά χούφτα παιδαγωγών γνωρίζουν το σχολείο. Πιο πολύ γνωστό είναι το σχολείο στις σκανδιναβικές χώρες. Τριάντα δόκκληρα χρόνια είχαμε μαθητές από τη Νορβηγία, τη Σουηδία και τη Δανία — καμιά φορά μάλιστα οι μαθητές άπ' αυτές τις χώρες έφταναν τους είκοσι τον ίδιο χρόνο. Άκόμα κι από την Άυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία, τη Νότια Άφρική και τον Καναδά ήρθαν εδώ μαθητές. Τα βιβλία μου μεταφράστηκαν σε πολλές γλώσσες ακόμα και στα γιαπωνέζικα, στα έβραϊκά και σε δυο ένδικές γλώσσες. Κάποια θετική επίδραση έχει άσκήσει το Σάμμερχιλ στην Ίαπωνία. Πριν από 30 και πλέον χρόνια μ'άς επισκέφθηκε ο έξαιρετος παιδαγωγός Σέσι Σίμοντα. Όλες οι μεταφράσεις που έκανε στα βιβλία μου πουλήθηκαν καλά και καθώς άκουσα, στα Τόκιο συγκεντρώνονται δάσκαλοι για να συζητήσουν τις δικές μας μεθόδους. Το 1958 ο Σέσι Σίμοντα ήρθε για ένα μήνα σε μ'άς. Ο διευθυντής ένός σχολείου στο Σουδάν μου διηγήθηκε πως μερικοί Σουδανέζοι δάσκαλοι δείχνουν μεγάλο ένδιαφέρον για το Σάμμερχιλ.

Παραθέτω αυτές τις μαρτυρίες για μεταφράσεις, επισκέψεις και άλληλογραφία χωρίς καμιά ψευδαίσθηση. Σταματήστε χίλιους άνθρώπους στην όδω Όξφόρδης και ρωτήστε τους, τί σημαίνει η λέξη Σάμμερχιλ. Πολύ πιθανόν να μην ξέρει κανένας αυτή τη λέξη. Θα έπρεπε κανένας να καλ-

λιεργεί την αίσθησή του για χιούμορ γύρω από την ατομική του σπουδαιότητα ή την έλλειψή της.

Δέν πιστεύω πώς ο κόσμος θα εφαρμόσει για πολύ την παιδαγωγική μέθοδο του Σάμμερχιλ — αν βέβαια θα έπρεπε κάποτε να την εφαρμόσει. Ίσως βρεθεί μια καλύτερη μέθοδος. Μόνο ένας κουφιοκεφαλάκιος θα μπορούσε να υποθέσει πώς με την εργασία του ειπώθηκε ή τελευταία λέξη για το θέμα. Ο κόσμος πρέπει να βρει έναν καλύτερο δρόμο. Και τούτο γιατί η σωτηρία της ανθρωπότητας δεν είναι υπόθεση της πολιτικής. Ποτέ δεν το κατάφερε. Οι περισσότερες πολιτικές εφημερίδες ξεχειλίζουν από μίσος. Πάρα πολλές είναι σοσιαλιστικές μόνο και μόνο γιατί μισούν τους πλούσιους κι όχι γιατί αγαπούν τους φτωχούς.

Πώς θα μπορούσε να υπάρξει ένα ευτυχισμένο σπιτικό, στο οποίο θα έβρισκε κανένας αγάπη, όταν κάθε σπιτικό δεν είναι παρά ένα μέρος μιας χώρας στην οποία κυριαρχεί κοινωνικό μίσος με εκατό μορφές; Βλέπετε, λοιπόν, γιατί δε θεωρώ την εκπαίδευση σαν ένα πρόβλημα εξέτασεων, αίθουσων και μελέτης. Το σχολείο κάνει κύκλους γύρω από το αποφασιστικό πρόβλημα: "Όλα τα Έλληνικά, τα μαθηματικά και η ιστορία του κόσμου δε φέρνουν περισσότερη αγάπη στο σπίτι μας, κι ούτε απελευθερώνουν τα παιδιά από τις αναστολές τους και τους γονείς από τις νευρώσεις τους.

Μπορεί το μέλλον του Σάμμερχιλ να είναι περιορισμένης σημασίας. Όμως το μέλλον της ιδέας του Σάμμερχιλ είναι για την ανθρωπότητα σημαντικό. Πρέπει να δοθεί στις καινούργιες γενιές ή δυνατότητα να αναπτυχθούν μέσα σ' ελεύθερες συνθήκες. Όποιος δωρίζει ελευθερία δίνει αγάπη. Και μόνο η αγάπη μπορεί να σώσει τον κόσμο.

II

ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Τὸ ἀνελεύθερο παιδί

Τὸ πλαστό, τὸ γυμνασμένο, τὸ πειθαρχικό, τὸ καταπιεσμένο — τὸ ἀνελεύθερο παιδί τὸ βρίσκει κανένας σ' ὅλο τὸν κόσμο. Δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ ρίξουμε μιὰ ματιὰ γύρω μας. Κάθεται σ' ἕνα ἄβολο θρανίο μέσα σ' ἕνα ἄβολο σχολεῖο. Ἀργότερα θὰ κάθεται σ' ἕνα πιὸ ἄβολο γραφεῖο μιᾶς ἐπιχείρησης ἢ στὸν πάγκο ἐργασίας ἐνὸς ἐργοστασίου. Ἐνα τέτοιο παιδί εἶναι πειθήνιο, ὑπακούει κατὰ λέξη σ' αὐτὸ ποὺ θεωρεῖ αὐθεντία, φοβάται τὴν κριτικὴν κι ἐπιθυμεῖ σχεδὸν φανατικὰ νὰ εἶναι τυπικό, συμμορφωτικό καὶ φυσιολογικό. Ἀποδέχεται ὅτι τοῦ διδάσκουν, σχεδὸν χωρὶς ἀντίρρηση, καὶ θὰ μεταδιδάσκει στὰ παιδιὰ του ὅλα του τὰ κόμπλεξ, τοὺς φόβους του καὶ τὶς ἀπογοητεύσεις του.

Οἱ ψυχολόγοι ἔχουν ἰσχυρισθεῖ ὅτι οἱ περισσότεροὶ ψυχικοὶ τραυματισμοὶ προξενοῦνται στὰ παιδιὰ στὴν περίοδο τῶν πρώτων πέντε χρόνων τῆς ζωῆς τους. Ἴσως ἔρχεται κανένας πιὸ κοντὰ στὴν ἀλήθεια, ὅταν πεῖ ὅτι εἶναι οἱ πέντε πρώτοι μῆνες τῆς ζωῆς, ἢ οἱ πέντε πρώτες ἑβδομάδες, ἢ ἀκόμα καὶ τὰ πέντε πρώτα λεπτά, στὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ τραυματιστεῖ ἕνα παιδί τόσο, ὥστε νὰ ὑποφέρει γι' αὐτὸ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ.

Ἡ ἀνελευθερία ἀρχίζει ἤδη μὲ τὴ γέννηση ἢ κι ἀκόμα πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴ γέννηση. Ὄταν μιὰ συνεσταλμένη, μιὰ ψυχρὴ γυναίκα φέρνει παιδί στὸν κόσμο, ποῖός μπορεῖ νὰ μᾶς πεῖ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν ποιὲς ἦταν οἱ ἐπιδράσεις τῆς δικῆς τῆς ψυχρότητας πάνω στὸ νεογέννητο παιδί;

Δὲν εἶναι ἴσως ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε πὼς ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς κοινωνίας μας γεννιοῦνται μέσα σὲ ἐχθρική γιὰ τὴ ζωὴ ἀτμόσφαιρα. Αὐτοὶ ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ παιδί πρέπει νὰ τρώει σύμφωνα μὲ ἕνα πρόγραμμα, εἶναι κατὰ θάσιν ἐχθροὶ τῆς ἀπόλαυσης. Θέλουν νὰ μάθουν στὸ παιδί νὰ πειθαρχεῖ

στο θηλασμό, γιατί ο θηλασμός χωρίς χρονικό προγραμματισμό προξενεί σ' αυτούς την υποψία ήδονιστικής απόλαυσης του στήθους. Το επίχειρημα της διατροφής είναι συχνά μόνο μια πρόφαση. Το βαθύτερο κίνητρο των γονέων είναι να διαμορφώσουν το παιδί σε ένα πλάσμα που θέτει το καθήκον πάνω από την ευχαρίστηση.

Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε τη ζωή ενός μέτριου μαθητή στα Λατινικά, τον οποίο θα μπορούσαμε να τον λέμε Τζών Σμίθ. Οι γονείς του πάνε πότε-πότε στην εκκλησία, έχουν όμως την απαίτηση, ο Τζών να πηγαίνει κάθε Κυριακή στο κατηχητικό. Οι γονείς παντρεύτηκαν, γιατί αισθάνονταν άμοιβαία σεξουαλική έλξη κι έπρεπε να παντρευτούν γιατί στους κύκλους τους σεξουαλικά μπορεί κανείς να συζητεί μόνο όταν είναι «άξιοπρεπής» — πράγμα που σημαίνει: έγγαμος. Όπως τόσο συχνά συμβαίνει, έτσι και σ' αυτή την περίπτωση η σεξουαλική έλξη δεν άρκούσε και λόγω της διαφοράς της ιδιοσυγκρασίας το σπίτι μετατρεπόταν σε τόπο έντασης, μέσα στον οποίο γίνονταν συχνά διηγητικοί καυγάδες μεταξύ των γονέων. Ύπηρχαν βέβαια και στιγμές τρυφερότητας, αλλά ο Τζών για φυσιολογικό θεωρούσε τους μεγαλοκαυγάδες. Άρχισε να φοβάται κι έκλαιγε, όποτε έτρωγε και κανένα χαστούκι γιατί έκλαιγε τάχα χωρίς λόγο.

Τιθασεύθηκε λοιπόν από την αρχή. Τον απογοήτευε όμως φοβερά το ότι έπρεπε να τρέφεται σύμφωνα με κάποιο πρόγραμμα. Πεινούσε, αλλά το ρολόι έλεγε πως μόνο μετά από μια ώρα δικαιούται τροφή. Από την άλλη μεριά ήταν τυλιγμένος μ' ένα σωρό πανιά, τα όποια δεν του άφηναν καμιά έλευθερία κινήσεων. Παρατήρησε πως δεν μπορούσε να κλωτσοπατάει ελεύθερα όπως του άρσεε. Η απογοήτευση που προέκυψε από το θέμα διατροφή τον έσπρωξε στο θηλασμό του δακτύλου. Άλλά ο οικογενειακός γιατρός είπε πως ο Τζών δε θαπρεπε ν' αποκτήσει κακές συνήθειες, όποτε ή μαμά ανάλαθε να δένει σφιχτά τα μπράτσα του Τζών ή να πασαλείθει το δάχτυλο του παιδιού με κάποια ουσία που μύριζε άσχημα. Κι όσο καιρό θρυσκόταν στις φασκιές,

κανέναν δεν ενδιαφερόταν για τις σωματικές του ανάγκες. Όταν όμως άρχισε να μπουσουλάει και να τα κάνει πάνω στο πάτωμα, ακούγονταν στο σπίτι λέξεις όπως «παλιόπαιδο» και «κακά», κι έτσι ή άγωγή για την καθαριότητα άρχισε με φοβερό τρόπο.

Ήδη από πριν του απομάκρυναν τα χέρια κάθε φορά που έπιανε τα γεννητικά του όργανα. Κι είχε από καιρό συνδέσει την απαγόρευση για τα γεννητικά όργανα με την άηδία που αισθανόταν ήδη για τα κόπρανα. Όταν μετά από χρόνια ταξίδευε σαν έμπορικός αντιπρόσωπος, το ρεπερτόριό του το αποτελούσαν αναρίθμητες ιστορίες από αισχρολογίες και επιγραφές μέσα σε τουαλέτες.

Το μεγαλύτερο μέρος της ανατροφής του έγινε από τους συγγενείς και τους γείτονες. Ο πατέρας κι ή μητέρα έκαναν αγωνιώδη προσπάθεια για να συμπεριφέρονται σωστά κι όταν έρχονταν συγγενείς ή γείτονες ο Τζών έπρεπε να συμπεριφέρεται σαν καλοαναθρεμένο παιδί. Έπρεπε να λέει «ευχαριστώ πολύ» όταν ή θεία του του έδινε μια σοκολάτα και να φέρεται στο τραπέζι μ' όλους τους καλούς τρόπους. Ίδιαίτερα σπουδαίο όμως ήταν το ότι κρατούσε κλειστό το στόμα του όταν μιλούσαν οι μεγάλοι.

Τα άπαισία κυριακάτικα κοστούμια του ήταν μια παραχώρηση στους γείτονες. Παράλληλα μ' αυτή την άγωγή στην άξιοπρέπεια εξέλισσόταν κι ένα πολύπλοκο σύστημα ψευτιάς — ένα σύστημα, την ύπαρξη του οποίου αυτός δεν είχε συνειδητοποιήσει. Το ψέμα είχε μπει στη ζωή του από πολύ νωρίς. Του έλεγαν ότι ο καλός θεός δεν άγαπάει τα κακά παιδιά που λένε «στο διάβολο» και πως ο εισπράκτορας θα το έδερνε αν έκανε βόλτες στο διάδρομο του τραίνου.

Όταν ήθελε από περιέργεια να μάθει κάτι για την προέλευση της ζωής, του άπαντούσαν με άδέξιες ψευτιές, οι όποιες του σκότωναν την περιέργεια. Κι όταν κάποτε ή μητέρα του τον ξάφνιασε καθώς με την τετράχρονη άδερφή του και μια γειτονοπούλα έπαιζαν με τα γεννητικά τους όργανα, τα φέματα για τη ζωή δέθηκαν και με το φόβο. Οι ξυλοδαρμοί που άκολουθούσαν (πρόσφερε κι ο πατέρας το

σχετικό μερίδιό του όταν γύριζε από τη δουλειά του) έδιναν στον Τζών μια για πάντα το μάθημα ότι η σεξουαλικότητα είναι κάτι τόσο θρωμερό και θλαβερό, ώστε δεν πρέπει κανένας ούτε και να τη σκέφτεται. Έπρεπε λοιπόν ο φουκαράς ο Τζών να καταπιέζει τα σεξουαλικά του ένδιαφέροντα μέχρι που έφτασε στην ηλικία της εφηβείας και έπρεπε να γελάει δυνατά στον κινηματογράφο όταν στο φιλμ μια γυναίκα έλεγε πως βρισκόταν στον τρίτο μήνα της εγκυμοσύνης της.

Στον πνευματικό τομέα η εξέλιξη του Τζών ήταν άμαλή. Μάθαινε εύκολα κι έτσι απέφευγε την προσβολή και την τιμωρία που θα μπορούσε να του βάζει ίσως κάποιος κουτός δάσκαλος. Τελείωσε το σχολείο με μια επιφανειακή και κατά το μεγαλύτερο ποσοστό άχρηστη μόρφωση και μια πολιτιστική καλλιέργεια που δημιουργήθηκε από φτηνοφυλλάδες τύπου βουλεθάρτου, ρηχά κινηματογραφικά φιλμς και από άνοστα αστυνομικά μυθιστορήματα.

Για τον Τζών το όνομα Κόλγκεϊτ σήμαινε μόνο όδοντόπαστα. Ο Μπετόθεν και ο Μπάχ ήταν ένοχλητικά ανθρωπάκια, ένκευριστικοί σαν τα παράσιτα που εμποδίζουν οποιον προσπαθεί να πιάσει ένα ραδιοσταθμό που καίζει: "Ελβις Πρίσλεϋ ή Μπιξ Μπήντερμπεκ.

Ο πλούσιος ξάδερφος του Τζών Σμιθ, ο Ρέτζιναλντ Γόρθινγκτον, πήγαινε σε δημόσιο σχολείο. Κι όμως στο ουσιαστικό της μέρος η εξέλιξή του ήταν παρόμοια μ' αυτή του φτωχού Τζών. Άρκεται κι αυτός όπως κι ο άλλος να ζει στη σκιά κάποιου άλλου, υποτάσσεται το ίδιο όπως κι ο άλλος πειθήνια στο υπάρχον κι αρνείται την αγάπη και τη χαρά με τον ίδιο τρόπο.

Είναι αυτές οι εικόνες του Τζών και του Ρέτζιναλντ μονόπλευρες γελοιογραφίες; "Όχι ακριβώς γελοιογραφίες, γιατί δεν τελείωσα ακόμα την περιγραφή μου. Δέ μνημόνευσα καθόλου τη ζεστή ανθρωπιά και των δύο, μια ανθρωπιά που έπιζει και στη χειρότερη διαμόρφωση του χαρακτήρα. Οι οίκογένειες Σμιθ και Γόρθινγκτον είναι στη ζωή τους κόσμια και φιλική ανθρωπία, πλούσιοι σε παιδικάτικες δοξα-

σίες και προλήψεις, εύκολόπιστοι και άνεγκικοί. Αυτοί και οι όμοιοί τους είναι οι καλοί πολίτες που κάνουν τους νόμους κι απαιτούν ανθρωπιά. Αυτοί βρίσκουν να θανατώνονται τ' άγρια ζώα μ' ανθρώπινο τρόπο και πως πρέπει να περιποούμεστε κανονικά τα κατοικίδια ζώα. Όταν όμως πρόκειται για την απάνθρωπιά του ανθρώπου απέναντι στον άνθρωπο, τότε σηκώνουν τα χέρια ψηλά. Άπερίσκεπτα αποδέχονται ένα απάνθρωπο, αντιχριστιανικό ποινικό δίκαιο και θεωρούν την ανθρωποφαγή στον πόλεμο σά φυσικό φαινόμενο.

Ο Τζών κι ο πλούσιος ξάδερφός του δέ διαφωνούν με τους νόμους για τον έρωτα και το γάμο, έτσι όπως είναι κουτοί, στυγνοί και γεμάτοι μίσος. Είναι σύμφωνοι στο ότι ισχύουν διαφορετικούς διατάξεις για την έρωτική ζωή των αντρών από των γυναικών. Το κορίτσι που θα παντρευόταν πρέπει να είναι παρθένα. Όταν τους ρωτάει κανένας αν α υ τ ο ι είναι παρθένοι, τότε κατσουφιάζουν και λένε: "Ο άντρας δέ χρειάζεται να είναι!"

Κι οι δύο τους είναι γερά στηρίγματα του πατριαρχικού κράτους, ακόμα κι όταν ποτέ τους δεν έχουν ακούσει αυτή την έννοια. Τους διαμόρφωσαν έτσι ακριβώς, όπως τους χρειάζεται για την παραπέρα υπαρέτη του το πατριαρχικό κράτος. Τα συναισθήματά τους βρίσκονται πιδ κοντά στα συναισθήματα της μάζας παρά στα άτομικά συναισθήματα.

Χρόνια μετά από την εποχή που άφησαν το σχολείο — το έποιο σά μαθητές μισούσαν — έξηγούν: «Στο σχολείο έχω φάει πολύ ξύλο, κι αυτό με ώφέλησε πολύ!» Και μ' αυτή τη δοξασία τρέχουν να γράφουν τα παιδιά τους στο ίδιο σχολείο ή σ' ένα παρόμοιο. Από ψυχολογική άποψη αυτό σημαίνει ότι αποδέχονται χωρίς έποικοδομητική εξέγερση τον πατέρα. Κι έτσι μεταδιδάζεται ή παράδοση της έξουσίας του πατέρα από γενιά σε γενιά.

Για να συμπληρώσω το ποτραίτο του Τζών Σμιθ ή έπρεπε να αναφερθώ σύντομα στη ζωή της άδερφής του Μαίρης — και λέω στα σύντομα, γιατί το καταπιεστικό περιβάλλον της είναι σε γενικές γραμμές το ίδιο που καταπνίγει και τον άδερφό της. Όμως γι' αυτή ή ζωή έχει ιδιαίτερες

δυσκολίες, τις όποιες ο Τζών δεν τις γνωρίζει. Σε μιá πατριαρχική κοινωνία ή θέση της είναι αποφασιστικά μειονεκτικότερη κι αυτό της γίνεται συνείδηση με την áγωγή. Όταν ο áδερφός της διαβάξει ή παίξει, αυτή πρέπει να τακτοποιήσει τις δουλειές του σπιτιού. Κι όταν πιάνει κάπου δουλειά, πληροφορείται πώς θά παίρνει λιγότερα από έναν άντρα.

Κατά κανόνα, μέσα σε μιá κοινωνία διαμορφωμένη από τον άντρα, ή Μαίρη δεν επαναστατεί ενάντια στη μειονεκτική της θέση. Ο άντρας φροντίζει για όρισμένες παραχωρήσεις, άφου κι αυτές δεν είναι ποτέ ουσιαστικές. Αυτή άποτελεί τó επίκεντρο των καλών τρόπων. Τή μεταχειρίζονται με μεγάλη προσοχή. Οι άντρες της παραχωρούν τή θέση τους όταν είναι όρθια. Κάποιος άντρας θά τή ρωτήσει αν θά της άρρασε να τον παντρευτεί. Με πολύ λεπτό τρόπο θά της δώσουν να καταλάβει πώς μιá από τις σπουδαιότερες ύποχρεώσεις της είναι να φαίνεται όσο τó δυνατό πιο θελκτική. Πράγμα που σημαίνει πώς θά ξεδευτούν πολύ περισσότερα εκατομμύρια για ρούχα και για την περιποίηση της όμορφιάς άπ' όσα για βιβλία και σχολεία.

Στά σεξουαλικά θέματα ή Μαίρη είναι τόσο άκατατόπιστη και συνεσταλμένη όσο κι ο áδερφός της. Στην πατριαρχική κοινωνία οι άντρες έχουν όρισει να είναι οι γυναίκες τους καθαρές, παρθένες κι άγνές. Δεν είναι σφάλμα της Μαίρης ότι μεγάλωσε με την ειλικρινή ιδέα πώς ο ψυχικός κόσμος της γυναίκας είναι ευγενέστερος άπ' αυτόν των αντρών. Κατά μυστικιστικό σχεδόν τρόπο οι άντρες της έβαλαν στο κεφάλι πώς ή βασική άποστολή της ζωής της συνίσταται μόνο στο να γεννά άπογόνους και πώς τó δικαίωμα της σεξουαλικής ήδονής ανήκει μόνο στον άντρα.

Η γιαγιά της, ίσως ακόμα κι ή μητέρα της, πίστευαν πώς δεν είχαν σεξουαλικές ανάγκες μέχρι που ήρθε ο κατάλληλος άντρας και ξύπνησε τó κοιμισμένο λουλουδάκι. Η Μαίρη ξεπέρασε αυτή τή φάση, αλλά όχι τόσο πολύ όσο θά θέλαμε να πιστεύουμε. Η έρωτική της ζωή κυριαρχείται από τó φόβο της έγκυμοσύνης, γιατί ξέρει πολύ καλά πώς μ' ένα έξώγαμο

παιδί στην άγκαλιά δεν πρόκειται να βρει σύζυγο.

Ένα από τά μεγαλύτερα προβλήματα της εποχής μας και του άμέσου μέλλοντος είναι ή έρευνα της σχέσης ανάμεσα στην άπωθημένη σεξουαλική επιθυμία και την άσθένεια. Ίσως ο άνθρωπος μας, ο Τζών Σμιθ, πεθάνει από άσθένεια των νεφρών κι ή Μαίρη από καρκίνο. Κι όμως κανένας δε διερωτήθηκε αν ή δική τους, ή περιορισμένη κι άπωθημένη συναισθηματική ζωή βρίσκεται σε κάποια σχέση με την άρρώστια. Κάποια μέρα ή ανθρωπότητα θά άποδώσει όλη της τήν αθλιότητα, τó μίσος της και τις άσθενείες της σε μιá όρισμένη μορφή κοινωνικής όργάνωσης, ή όποια στην ουσία είναι έχθρική άπέναντι στη ζωή. Αν ή ψυχρή μόρφωση του χαρακτήρα κάνει τó σώμα άκαμπτο, άτονο και χωρίς ζωηρότητα, θά ήταν λογικό να παραδεχτούμε πώς ή ίδια άτονια θά παρεμπόδιζε τή φυσιολογική λειτουργία των όργάνων.

Άνακεφαλαιώνοντας, θά ήθελα να πω πώς άποφή μου είναι ότι ή άνελεύθερη άγωγή όδηγει σε μιá ζωή, τή γεύση της όποιας δεν μπορεί κανένας να τήν άπολαύσει. Μιá τέτοια άγωγή περιφρονεί πέρα για πέρα τις σ υ γ κ ι ν ή σ ε ι ς της ζωής. Και άφου αυτές οι συγκινήσεις είναι δυναμικές, ή έλλειψη δυνατοτήτων για τήν έκφρασή τους όδηγει στη δυσάρεσκεια, στη φαυλότητα και στη μοχθηρία. Μόνο τó κεφάλι μορφώνεται. Αν άφεθούν πράγματι έλεύθερα τά συναισθήματα, τότε ή λογική θά βρει τον τρόπο να φροντίσει για τον έαυτό της.

Είναι τραγικό για τον άνθρωπο τó ότι ο χαρακτήρας του μπορεί να διαμορφωθεί όπως αυτός του σκύλου. Ένώ δεν είναι δυνατό να διαμορφωθεί ο χαρακτήρας μιás γάτας — ένα ζωο υπέρτερο του σκύλου. Μπορεί να δημιουργήσει κανένας κακή συνείδηση σ' ένα σκύλο, αλλά σε μιá γάτα δεν μπορεί να δώσει κανένας κάποια συνείδηση. Παρ' όλα αυτά οι περισσότεροι προτιμούν τó σκύλο, γιατί τó ύπάκουο και γαλιφικο κούνημα της ουράς του άποτελεί όλοφάνερη άπόδειξη για τήν άνωτερότητα και τή λαμπρότητα του άφέντη του.

Η εκπαίδευση του μικρού παιδιού μοιάζει με τó γύμνασμα ενός σκύλου. Τó δαρμένο παιδί όπως και τó δαρμένο σκυ-

λάκι, θα εξελιχθεί σε μια πειθήνια και υπατακτική ύπαρξη. Κι όπως ένα σκυλί το γυμνάζουμε για να υπηρετήσει τους σκοπούς μας, κατά τον ίδιο τρόπο εκπαιδεύουμε και τα παιδιά μας. Στο δωμάτιο των παιδιών όπως και στο σκυλοκάλυδο: τα ανθρώπινα κουτάδια πρέπει να είναι παστρούρα, δεν πρέπει να γαυγίζουν πολύ, πρέπει να υπακούουν στα σφυρίγματα και πρέπει να φάνε, όταν μας ταιριάζει.

Είδα πώς κουνούσαν την ουρά τους το 1935 εκατοντάδες χιλιάδες πειθήνια, δουλόμενα σκυλιά στο Τέμπελχοφ του Βερολίνου, όταν ο μεγάλος δαμαστής Χίτλερ σφύριζε τα παραγγέλματά του.

Θα ήθελα να αναφέρω μερικές «Οδηγίες για τις υποψήφιες μητέρες», οι οποίες δημοσιεύτηκαν πριν μερικά χρόνια από το νοσοκομείο του Ίατρικού Κολλεγίου για γυναίκες στην Πενσυλβανία.

«Ο θηλασμός του δαχτύλου μπορεί να εμποδιστεί, αρκεί να βάλετε τα χέρια του παιδιού μέσα σε σωληνες από χοντρό χαρτόνι, έτσι που οι βραχιόνες να μην μπορούν να λυγίσουν.»

«Γεννητικά όργανα. Πρέπει να διατηρούνται καθαρά για να αποφεύγονται δυσαρέσκειες, ασθένειες και ή α π ο κ τ η σ η κ α κ ω ν ο υ γ η θ ε ι ω ν.» (Η υπογράμμιση δική μου).

Πέρα για πέρα υπεύθυνους για τη λαθεμένη παιδική ανατροφή θεωρώ τους γιατρούς. Γενικά οι γιατροί δεν έχουν την απαραίτητη μόρφωση πάνω στα θέματα της παιδικής ανατροφής, αλλά ο λόγος του γιατρού είναι για πολλές γυναίκες ή φωνή του Θεού. Όταν λοιπόν ο γιατρός λέει πώς το παιδί που αυνανίζεται πρέπει να φάει ξύλο γὰ να μην το ξανακάνει, δεν ξέρει ή δύστυχη μητέρα ότι με το γιατρό μιλάνε τα δικά του πλέγματα σεξουαλικής ενοχής κι όχι η ιατρική του γνώση για τη φύση του παιδιού. Κατηγορώ τους γιατρούς γιατί συντάσσουν ήλιθια προγράμματα, συμφωνά με τα όποια πρέπει να τρέφονται τα παιδιά, γιατί συνιστούν απάνθρωπα μέτρα ενάντια στο θηλασμό του δαχτύλου, γιατί απαγορεύουν τα παιχνίδια με τα μωρά κι αρ-

νούνται την παροχή ελευθερίας στα παιδιά.

Προβληματικό είναι εκείνο μόνο το παιδί, στο οποίο η καθαριότητα κι οι σεξουαλικοί περιορισμοί του επιβλήθηκαν με τη βία. Για τους ενήλικους είναι αδύνατο πώς το παιδί πρέπει να μάθει τέτοιους τρόπους, ώστε η ζωή ή δική τους να είναι όσο γίνεται πιο ήσυχη. Για το αυτό και δίνεται τόση σημασία στην υπακοή, την καλή συμπεριφορά και την πειθαρχία.

Πριν κάμποσο καιρό είδα μια μητέρα να στέλνει τον τριχρονο γιό της στον κήπο. Το κοστούμκι του ήταν πεντακάθαρο. Ο μικρός ξπαιζε με τα χώματα και λέρωσε κάπου λιγάκι το κοστούμι του. Μετά από λίγο ή μητέρα έτρεξε στον κήπο, του τίς έβρεξε, τον έσυρε μέσα στο σπίτι, τον άλλαξε και τον ξανάστειλε κλαίγοντας στον κήπο. Μετά δέκα λεπτά λερώθηκε και το καινούργιο κοστούμκι και ή προηγούμενη σκηνή επαναλήφθηκε. Σκεφτόμουν αν θαπρεπε να πω σ' αυτή τη γυναίκα πώς ο γιός της θα ή μισούσε σ' ε-λη του ή ζωή και μάλιστα θα συνείβαινε κάτι πολύ χειρότερο: θα μισούσε αυτή ήν ήδια ή ζωή. Όμως ήμουν σίγουρος πώς δ,τι κι αν ής έλεγα δέ θα ήν έντυπωσίαζε καθόλου.

Κάθε φορά σχεδόν που πάω σε κάποια πόλη, θα δώ όπωσδήποτε κάποια μητέρα να δέρνει το παιδί της, γιατί παραπάτησε κι έπεσε.

Σε κάθε σχεδόν σιδηροδρομική διαδρομή θ' άκούσω μια μητέρα να λέει: «Βασίλη, αν ξανατρέξεις έστω και μια φορά στο διάδρομο, θα σε θάλλει ο εισπράκτορας φυλακή.» Τα περισσότερα παιδιά διαπαιδαγωγούνται μέσα σε μια άτιμόσφαιρα γεμάτη φέματα κι απαγορεύσεις.

Πολλές μητέρες, που στο σπίτι τους φέρονται θαυμάσια στα παιδιά τους, όταν βρεθούν με άλλους μαζί τα δέρνουν γιατί φοβούνται πώς διαφορετικά θα τίς παραξηγήσουν οι άλλοι. Έτσι το παιδί ύποχρεώνεται από τα πρώτα του βήματα να προσαρμοστεί με εξαναγκασμό στην παράλογη κοινωνία μας.

Σε μια διάλεξή μου σε μια παραλιακή άγγλική πόλη είπα: «Είναι άραγε γνωστό σε σας τίς μητέρες, πώς κάθε φο-

ρά πού χτυπάτε τὸ παιδί σας τοῦ δείχνετε πῶς τὸ μισεῖτε;» Ἡ ἀντίδραση ἦταν μεγάλη. Οἱ γυναῖκες φώναζαν ἐξαγριωμένες. Ἀργότερα πῆρα θέση στὴν ἐρώτηση: «Πῶς μπορούμε νὰ βελτιώσουμε τὴν ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἀτμόσφαιρα στὸ σπίτι μας;» Τὸ ἀκροατήριό μου μὲ πῆρε στὰ σφυρίγματα. Αὐτὸ ἦταν στ' ἀλήθεια μιά δοκιμασία γιὰ μένα, γιατί συνήθως δίνω διαλέξεις σ' ἀνθρώπους πού παραδέχονται τίς ἀπόψεις μου. Βέβαια τὸ ἀκροατήριό τὸ ἀποτελοῦσαν ἐργάτες καὶ μικροαστοί, ἀνθρωποὶ πού ποτέ τους δὲν ἀκουσαν κάτι γιὰ τὴν παιδικὴ ψυχολογία. Τότε διαπίστωσα πόσο μεγάλη εἶναι ἡ ἀντίσταση ἐκείνης τῆς πλειοψηφίας, πού εἶναι στραμμένη ἐναντία στὴν ἐλευθερία τοῦ παιδιοῦ — καὶ ἐναντία στὴν ἐλευθερία γιὰ τὸν ἴδιο τους τὸν ἑαυτό.

Ἡ κοινωνία μας εἶναι ἄρρωστη καὶ δυστυχισμένη, κι εἶμαι τῆς γνώμης πῶς οἱ ρίζες αὐτοῦ τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ ἀνελεύθερη οἰκογένεια. Ἀπὸ τὰ γεννοφάσκια τους ἀκόμα τὰ παιδιά δέχονται τὴν ἀποβλακωτικὴ ἐπίθεση τῶν δυνάμεων τῆς ἀντίδρασης καὶ τοῦ μίσους. Ἀσκοῦνται ἀπὸ νωρὴς στὴν ἄρνηση τῆς ζωῆς, ἀφοῦ ἡ ζωὸύλα τους δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ διαρκές ὄχι. Μὴν κάνεις θόρυβο, μὴν ἀνανεῖξαι, μὴ λές φέματα, μὴν κλέβεις!

Σὲ κάθε τι τὸ ἀρνητικὸ πρέπει νὰ λένε ναί: Νὰ σέβασαι τὰ γηρατειά, τὴ θρησκεία, τοὺς δασκάλους, τὸ νόμο τῶν πατέρων. Πίστευε καὶ μὴ ἐρεῦνα!

Δὲν εἶναι ἀρετὴ νὰ σέβασαι κάποιον πού δὲν εἶναι ἀξιοσέβαστος. Δὲν εἶναι ἀρετὴ νὰ ζεῖς σὲ νομιμοποιημένη ἁμαρτία μ' ἓνα ἀνθρώπο πού δὲν τὸν ἀγαπᾷς πιά. Δὲν εἶναι ἀρετὴ ν' ἀγαπᾷς ἓνα Θεὸ πού στὴν πραγματικότητα φοβάσαι.

Τὸ τραγικὸ εἶναι πῶς ὁ ἀνθρώπος πού κρατᾷ τὴν οἰκογένειά του σὲ δουλεία, εἶναι καὶ ὁ ἴδιος δούλος, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι. Ὅπως καὶ στὴ φυλακὴ, ὁ δεσμοφύλακας εἶναι κι αὐτὸς φυλακισμένος. Ἡ ὑποδούλωση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὑποδούλωση στὸ μίσος. Ὁ ὑποδουλωμένος καταπιέζει τὴν οἰκογένειά του καὶ μ' αὐτὸ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό. Πρέπει νὰ ὀργανώσει δικαστήρια καὶ φυλακὲς, γιὰ νὰ τιμωρή-

σει τὰ θύματα τῆς δικῆς του καταπίεσης.

Ἡ ὑπόδουλη γυναῖκα πρέπει νὰ παραδώσει τὸ γιό της στὸν πόλεμο, πού ὁ ἄντρας τὸν ἀποκαλεῖ ἀμυντικὸ ἢ πατριωτικὸ, πόλεμο γιὰ τὴ σωτηρία τῆς δημοκρατίας ἢ ἀκόμα καὶ πόλεμο γιὰ τὸν τερματισμὸ τῶν ἄλλων πολέμων.

Δὲν ὑπάρχουν προβληματικὰ παιδιά. Ὑπάρχουν μόνο προβληματικοὶ γονεῖς. Ἴσως θὰ ἦταν καλύτερα νὰ ποῦμε: Ὑπάρχει μόνο μιὰ προβληματικὴ ἀνθρώπινη ψυχή. Γι' αὐτὸ κι ἡ ἀτομικὴ βόμβα εἶναι τόσο ἀλέθρια, γιατί βρίσκεται σὲ χέρια ἀνθρώπων πού μισοῦν τὴ ζωὴ. Καὶ ποῖός ἀνθρώπος, ἀλήθεια, πού στὴν κούνια τοῦ δέναν τὰ χέρια, δὲν εἶναι ἐχθρικὰ τοποθετημένος ἀπέναντι στὴ ζωὴ;

Στὴν ἀνθρωπότητα ὅμως ἐνυπάρχει τὸ αἰσθημα τῆς κοινωνικότητας καὶ τῆς ἀγάπης καὶ πιστεῦω ἀκράδαντα πῶς νέες γενιές, πού δὲ θὰ ἀκρωτηριάξονται ἤδη ἀπὸ τὴ νηπιακὴ ἡλικία, θὰ ζοῦν μεταξὺ τους εἰρηνικὰ — ἂν στὸ μεταξὺ οἱ σημερινοὶ κήρυκες τοῦ μίσους δὲν ἔχουν καταστρέψει τὸν κόσμο.

Ὁ ἀγώνας εἶναι ἄριστος γιατί οἱ ἀνθρώποι τοῦ μίσους ἐξουσιάζουν τὴν ἐκπαίδευση, τὴ θρησκεία, τὸ νόμο, τοὺς στρατοὺς καὶ τίς ἀπάνθρωπες φυλακὲς. Μόνο μιὰ χούφτα ἐκπαιδευτικοὶ ἐνδιαφέρονται νὰ προσφέρουν στὰ παιδιά τὸ καλὸ, νὰ ἀναπτυχθοῦν μέσα σὲ ἐλευθερία. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν παιδιῶν διαμορφώνεται ἀπὸ ὁπαδοὺς τῶν ἐχθρικῶν ἀπέναντι στὴ ζωὴ προκαταλήψεων καὶ τοῦ ἄθλιου συστήματος τῶν τιμωριῶν.

Σὲ μερικὰ σχολεῖα καλογοριῶν ἀκόμα καὶ σήμερα τὰ κορίτσια πρέπει νὰ σκεπάζονται ὅταν παίρνουν τὸ μπάνιο τους γιὰ νὰ μὴ βλέπουν τὸ σῶμα τους. Ἀκόμα καὶ σήμερα λένε οἱ γονεῖς κι οἱ δάσκαλοι στοὺς νεαροὺς, πῶς ὁ ἀναισθητισμὸς εἶναι ἁμαρτία καὶ ἔχει σὰ συνέπεια τὴν τρέλα καὶ ἄλλες παρόμοιες φοβερὲς ἀρρώστιες. Πρόσφατα μάλιστα εἶδα μιὰ γυναῖκα πού ἔδερνε τὸ ἡλικίας δέκα περίπου μηνῶν παιδί της πού ἔκλαιγε γιατί διψοῦσε.

Γίνεται μιὰ μάχη ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού πιστεῦουν στὴν

ἀπονέκρωση τοῦ ἀνθρώπου καί σ' αὐτοὺς ποὺ πιστεύουν στὴ ζωὴ. Κανένας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μείνει οὐδέτερος: τοῦτο θὰ σήμαινε ὅτι εἶναι νεκρός. Δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ ταχθοῦμε μὲ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη πλευρὰ. Ἡ πλευρὰ τοῦ θανάτου μᾶς δίνει τὸ προβληματικὸ παιδί, ἡ πλευρὰ τῆς ζωῆς μᾶς δίνει τὸ φυσιολογικὸ παιδί.

Τὸ ἐλεύθερο παιδί

Ἵπάρχουν τόσα λίγα παιδιὰ ποὺ καθορίζουν τὴ ζωὴ τους μόνα τους, ὥστε κάθε ἀπόπειρα περιγραφῆς αὐτοῦ τοῦ πράγματος νὰ μὴν εἶναι παρὰ ἓνα πείραμα. Ἄν παρατηρήσουμε αὐτὰ τὰ παιδιὰ, βλέπουμε πῶς βρισκόμαστε στὴν ἀπαρχὴ ἑνὸς νέου πολιτισμοῦ, ποὺ ὁ χαρακτήρας του εἶναι ἀλλαγμένος πρὸ θεμελιακὰ ἀπὸ ὁποιαδήποτε νέα κοινωνία ποὺ ὑπόσχεται ὁποιοδήποτε πολιτικὸ κόμμα.

Αὐτονομία τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει πῶς θεωροῦμε τὴν ἀνθρώπινη φύση καλὴ καὶ πῶς δὲν πιστεύουμε ὅτι ὑπάρχει ἢ ὑπῆρχε ποτέ προπατορικὸ ἀμάρτημα.

Ποτέ δὲν εἶδε κανένας ἓνα ἀπόλυτα αὐτόνομο παιδί. Κάθε παιδί ἔχει διαμορφωθεῖ ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, τοὺς δασκάλους του καὶ τὴν κοινωνία.

Ὅταν ἡ κόρη μου, ἡ Ζωὴ, ἦταν δυὸ χρονῶν, τὸ εἰκονογραφημένο ἀγγλικὸ περιοδικὸ «Πίκτσουρ Πόστ» δημοσίευσε γι' αὐτὴ ἓνα ἄρθρο συνοδευόμενο ἀπὸ φωτογραφίες. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀποφῆ τοῦ ἀρθρογράφου, ἡ Ζωὴ εἶχε τίς καλύτερες προϋποθέσεις ἀπ' ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς Μεγάλης Βρεταννίας νὰ εἶναι ἓνα ἐλεύθερο παιδί. Αὐτὸ δὲν ἦταν ἀπόλυτα σωστό, γιατί ἡ Ζωὴ ζοῦσε καὶ ζεῖ ἀκόμα σ' ἓνα σχολεῖο μ' ἄλλα παιδιὰ ποὺ δὲν εἶναι αὐτόνομα. Τ' ἄλλα παιδιὰ ἔχουν ἄλλο λίγο κι ἄλλο πολὺ καταπιεστέι. Κι ἐνῶ ἡ στερεότυπη διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα ὀδηγεῖ ὡςοσδήποτε στὸ φόβο καὶ στὸ μίσος, ἡ Ζωὴ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ συζῆσει μὲ μιὰ σειρά ἀπὸ παιδιὰ τὰ ὁποῖα ἦταν τοποθετημένα ἐχθρικά ἀπέναντι στὴ ζωὴ.

Ἡ Ζωὴ μεγάλωνε μαθαίνοντας νὰ μὴ φοβᾶται τὰ ζῶα. Ὅταν ἄμως μιὰ μέρα σταμάτησα τὸ αὐτοκίνητο σ' ἓνα λειβάδι κι εἶπα: «Ἐλα νὰ δοῦμε ἀπὸ κοντὰ τίς ἀγελάδες ποὺ μουγκρίζουν», τότε μὲ κοίταξε ἀπότομα καὶ φοβισμένα, λέγοντάς μου: «Ὅχι, ὄχι, οἱ ἀγελάδες ποὺ μουγκρίζουν θὰ σὲ φᾶνε!» Τῆς τὸ εἶχε πεῖ ἓνα ἑφτάχρονο παιδί ποὺ εἶχε ἀνατραφεῖ χωρὶς αὐτονομία. Εἶναι βέβαια ἀλήθεια πῶς αὐτὸς ὁ φόβος τῆς Ζωῆς κράτησε μόνο μιὰ ἢ δυὸ ἑβδομάδες. Ἀργότερα τὴν ἐπηρέασε γιὰ λίγο χρόνο μιὰ κάποια ἱστορία γιὰ τίγρεις ποὺ παραμονεύουν τάχα μέσα στοὺς θάμνους.

Προφανῶς ἓνα αὐτόνομο παιδί μπορεῖ νὰ ξεπεράσει σὲ σχετικὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα τὴν ἐπίδραση ἀπὸ καταπιεσμένα παιδιὰ. Οἱ μεταβιβασμένοι στὴ Ζωὴ φόβοι καὶ ἡ ἀναστολὴ τῶν ἐνδιαφερόντων τῆς δὲν ἐπέζησαν γιὰ πολὺ. Ὅμως κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς πεῖ ποιὲς ζημιὲς ἐπέφεραν στὸ χαρακτήρα τῆς αὐτοῦ οἱ φόβοι ποὺ τοὺς πήρε ἀπὸ τ' ἄλλα παιδιὰ.

Πάρα πολλοί, ξένοι πρὸς τὸ Σάμμερχιλ, ἀπ' ὅλο τὸν κόσμο ἔχουν πεῖ γιὰ τὴ Ζωὴ: «Ἐδῶ ὑπάρχει σ' ἀλήθεια κάτι καινούργιο, ἓνα τέλειο ψυχικὰ συγκροτημένο, γεμάτο χάρες καὶ βαθιὰ εὐτυχημένο παιδί, ποὺ ζεῖ εἰρηνικά κι ὄχι σὲ πόλεμο μὲ τὸ περιβάλλον του.» Εἶναι ἀλήθεια: Αὐτὴ εἶναι — ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατό σὲ μιὰ νευρωτικὴ κοινωνία — τὸ φυσιολογικὸ παιδί, ποὺ φαίνεται πῶς αὐτόματα μπορεῖ νὰ διακρίνει τὰ σύνορα μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ ἀσυνδοσίας.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς κινδύνους ποὺ διατρέχει ἓνα αὐτόνομο παιδί εἶναι τὸ ὑπερβολικὰ μεγάλο ἐνδιαφέρον τῶν μεγάλων γι' αὐτό, μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται περισσότερο ἀπ' ὅ,τι πρέπει τὸ ἐπίκεντρο ἐνδιαφέροντος. Ἴσως σὲ μιὰ κοινότητα, στὴν ὁποία ζοῦν αὐτόνομα παιδιὰ νὰ μὴν ὑπάρχει κανένα παιδί ποὺ νὰ ὑπερέχει διακριτικά. Κανένας δὲ θὰ προσπαθοῦσε νὰ παίξει τὸν σπουδαῖο. Ἐπίσης δὲ θὰ ὑπῆρχε ἐκείνη ἡ ζηλοτυπία, ποὺ δεῖχνουν ἄλλα παιδιὰ, ὅταν συναντοῦν ἓνα παιδί ποὺ ἔχει ξεπεράσει τίς δικές τους δυσκολίες.

Σὲ σύγκριση μὲ τὸ φίλο τῆς τὸν Θανασάκη, ἡ Ζωὴ, ὅταν ἦταν μικρὴ εἶχε μιὰ τρομερὴ εὐλυγισία καὶ ἄνεση στὶς κι-

νήσεις της. Όταν τή σήκωνε κανένας ψηλά, τὸ σώμα της ἦταν χαλαρὸ σὰ νὰ ἦταν γατάκι. Ἐνῶ τοῦ φουκαρά τοῦ Θανασάκη ἦταν σὰν ἕνα σακκί πατάτες. Δὲν μπορούσε νὰ χαλαρώσει. Ὅλες οἱ ἀντιδράσεις του ἦταν ἀμυντικές καὶ δημιουργοῦσαν ἀντίσταση. Καὶ τοῦτο γιατί ἡ τοποθέτησή του ἀπέναντι στὴ ζωὴ ἦταν ἀπὸ κάθε ἀποψη ἐχθρική.

Προβλέπω ὅτι αὐτόνομα παιδιὰ δὲ θὰ περνοῦν ἀπ' αὐτὴ τὴ δυσάρεστη φάση. Δὲ βλέπω τὸ λόγο γι' αὐτό. Γιατὶ ἀφοῦ δὲ θάχουν τὴν ἐντύπωση πὼς θρῖσκονται κάτω ἀπὸ τὴν καταπίεση τῶν γονέων ἢ ὅτι θὰ ἐμποδιστοῦν στὴν ἀνάπτυξή τους, δὲ βλέπω τὸ λόγο γιατί θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπαναστατήσουν ἀργότερα ἐνάντια σ' αὐτούς. Ἀκόμα καὶ σὲ μισοελεύθερες οἰκογένειες ἢ ἰσονομία μεταξὺ γονέων καὶ παιδιῶν εἶναι ἤδη τόσο μεγάλη, ὥστε δὲν παρατηρεῖται ἀνταρσία τῶν παιδιῶν γιὰ ἐλευθερία.

Τὸ μικρὸ παιδί ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὀργανώσῃ τὴ ζωὴ του μὲ δικούς του νόμους πάνω στὴ βάση τῆς ἐλευθέρης ἀνάπτυξης χωρὶς τὴν παρουσία ὅποιασδήποτε ἐξωτερικῆς ἐξουσίας στὴν ψυχικὴ καὶ τὴ σωματικὴ σφαίρα. Τὸ παιδί πρέπει νὰ φάει ὅταν πεινάει, θὰ πλυθεῖ μόνο του ἐπειδὴ τὸ θέλει, δὲν τὸ θρίζουμε οὔτε τὸ δέρνουμε, ἀλλὰ τὸ ἀγαπᾶμε καὶ τὸ προστατεύουμε ἀδιάκοπα.

Ὅλα αὐτὰ φαίνονται τόσο ἀπλά, φυσιολογικὰ καὶ ὠραία, εἶναι ὅμως παράξενο πὼς πολλοὶ γονεῖς, ἐνθουσιασμένοι ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδέα, τὴν παρεξηγοῦν. Ὁ τετράχρονος Θωμάς κοπανάει τὰ πλῆκτρα τοῦ πιάνου τοῦ γείτονα μ' ἕνα ξυλόσφυρο, καὶ οἱ γονεῖς του τὸν κοιτάζουν μ' ἕνα θριαμβευτικὸ χαμόγελο, ἕνα χαμόγελο ποῦ σημαίνει: «Τί θαυμάσιο πράγμα εἶναι ἡ αὐτοδιάθεση!»

Ἄλλοι πάλι γονεῖς πιστεύουν πὼς δὲν πρέπει νὰ θάλουν νὰ κοιμηθεῖ τὸ δέκα ὀχτῶ μηνῶν μωρό τους, γιατί αὐτὸ θὰ ἦταν μιὰ παρέμβαση στὴ φύση. Πιστεύουν δηλαδὴ πὼς ὁ μικρὸς μπορεῖ νὰ κάθεται μέχρι νὰ κουραστῆ, ὁπότε θὰ τὸν

πάει ἡ μητέρα του στὸ κρεβάτι του. Στὴν πραγματικότητα τὸ παιδί κουράζεται ὀλο καὶ πὺ πολλὸ καὶ γίνεται περισσότερο κακόθυμο. Τὸ παιδί ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ τις ἀνάγκες του μὲ λόγια, δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ ὅτι θέλει νὰ πάει γιὰ ὕπνο. Αὐτὸ εἶναι ὑπόθεση τῆς μητέρας. Τελικὰ ἡ ἐξαντρημένη καὶ ἀπογοητευμένη μητέρα πάει τὸ παιδί γιὰ ὕπνο καὶ τὸ παιδί βάζει τὰ κλάματα. Ἐνα νέο ἀντρόγυνο βασανίζοταν μὲ τὸ πρόβλημα, ἂν θὰ ἦταν σωστὸ νὰ θάλουν κάγκελα μπροστὰ στὸ τζάκι τοῦ παιδικοῦ δωματίου. Ὅλα αὐτὰ τὰ παραδείγματα δείχνουν πὼς αὐτὲς οἱ ἰδέες, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν εἶναι παλιές ἢ νέες, εἶναι ἐπικίνδυνες, ὅταν στὴν ἐφαρμογὴ τους δὲ συνοδεύονται ἀπὸ ὀρθοπροσῆνη.

Μόνο ἕνας τρελὸς θάφηγε ἀνασφάλιστα τὰ παράθυρα ἢ τὸ τζάκι στὸ δωμάτιο τῶν παιδιῶν. Καὶ ὅμως συχνὰ ἐρχονται νέοι ἄνθρωποι, ἐνθουσιασμένοι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς αὐτοδιάθεσης, σὰν ἐπισκέπτες στὸ σχολεῖο μας, καὶ ἀποροῦν γιὰ τοὺς περιορισμοὺς τῆς ἐλευθερίας ποῦ ὑπάρχουν σὲ μᾶς, ἐπειδὴ κλειδώνουμε τὸ δηλητήριο στὸ ἐργαστήριο ἢ γιατί ἀπαγορεύουμε τὸ παιχνίδι πάνω στὴν πυροσβεστικὴ σκάλα. Καὶ ἔτσι ἡ ὅλη κίνηση γιὰ τὴν ἐλευθερία ἐπισκιάζεται καὶ φθίρεται, γιατί ἀκριβῶς πολλοὶ ὀπαδοὶ τῆς θρῖσκονται ἐκτὸς πραγματικότητας.

Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς παραπονοῖταν πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ σὲ μένα γιατί φέρθηκα αὐστηρὰ σ' ἕνα ἐφτάχρονο ἀγόρι, ἕνα δύσκολο παιδί, ὅταν ἀνοιγόκλιγε τὴν πόρτα τοῦ γραφείου μου μὲ τὰ πόδια. Ὁ ἐπισκέπτης μου ἦταν τῆς γνώμης ὅτι θάπρεπε νὰ γελάσω καὶ νὰ υπομένω τὸ θόρυβο μέχρι ποῦ νὰ ἰκανοποιηθεῖ ἡ ἐπιθυμία τοῦ παιδιοῦ νὰ κλωτσάει τὴν πόρτα. Εἶναι βέβαια ἀλήθεια πὼς ἀρκετὰ χρόνια τῆς ζωῆς μου τὰ πέρασα ἀνεχόμενος τὴν κακὴ καὶ καταστροφικὴ συμπεριφορὰ τῶν προβληματικῶν παιδιῶν, ὅμως αὐτὸ τὸ ἔκανα σὰν ψυχιάτρὸς τους καὶ ὄχι σὰ συμπολίτης τους.

Ἄν μιὰ νέα μητέρα νομίζει πὼς πρέπει ν' ἀφήσῃ τὸ παιδί της νὰ πασαλείφῃ τὴν πόρτα μὲ κόκκινη μελάνη γιὰ νὰ μὴν τοῦ στερῆσῃ τόχα τὴν ἐλευθερία ἐκφρασεως, τότε αὐτὴ δὲν ἔχει συλλάβῃ τὸ νόημα τῆς αὐτοδιάθεσης.

Θυμάμαι πώς κάποτε πού ήμουν μ' ένα φίλο στο Κόβεντ Γκάρντεν του Λονδίνου, ένα παιδί μπροστά από μ'ας μιλούσε συνέχεια στον πατέρα του σ' όλη τη διάρκεια του πρώτου μπαλλέτου. "Όταν τέλειωσε το μπαλλέτο ζήτησα ν' αλλάξουμε θέσεις. Τότε ο φίλος μου είπε: «Τί θα κάνατε αν συμπεριφερόταν έτσι ένα παιδί του Σάμμερχιλ;»

«Θα τούλεγα κλείσει το στόμα σου!», απάντησα.

Αλλά ο φίλος μου με διαβεβαίωσε: «Δε θα χρειαζόταν κάτι τέτοιο. Κανένα παιδί του Σάμμερχιλ δε θα φερόταν έτσι.» Και νομίζω πώς δεν είχε άδικο.

Κάποτε μιὰ κυρία έφερε τὸ έφτάχρονο κοριτσάκι της σὲ μένα. «Κύριε Neill», εἶπε, «έχω διαβάσει μέχρι καὶ τὴν τελευταία ἀράδα πού έχετε δημοσιεύσει. Κι εἶχα αποφασίσει, πρὶν ἀκόμα γεννηθεῖ ἡ Δάφνη, νὰ τὴ διαπαιδαγωγήσω ἐφαρμόζοντας κατὰ γράμμα τὶς δικές σας ἀρχές.»

"Έρριξα μιὰ ματιὰ στὴ Δάφνη πού καθόταν ὄρθια πάνω στὸ πιάνο μου μὲ τὰ βαριὰ παπούτσια της. Ἀπὸ κεῖ μ' ἔνα πῆδημα θρέθηκε πάνω στὸν καναπέ ὅπου κι ἄρχισε νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἐλατήρια. «Κοιτάξτε πόσο αὐθόρμητη εἶναι», εἶπε ἡ μητέρα της. «Ἡ προσωποποίηση τῶν ἀρχῶν τοῦ Neill!» Φοβάμαι πὼς κοκκίνισα.

Αὐτὴ τὴ διαφορά μεταξύ ἐλευθερίας καὶ ἀσυδοσίας πολλοὶ γονεῖς δὲν μποροῦν νὰ τὴ συλλάβουν. Σ' ἕνα σπῆτι πού κυριαρχεῖ ἡ πειθαρχία τὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν κ α ν ἔ ν α δικαίωμα. Σ' ἕνα ἄλλο σπῆτι στὸ ὅποιο τὰ κακομαθαίνον ἔχουν μ ὁ ν ο α ὕ τ ἄ δικαιώματα καὶ κανένας ἄλλος. Ἐνῶ σὲ μιὰ ἰσορροπημένη οἰκογένεια ἔχουν παιδιὰ καὶ γονεῖς τὰ ἴδια δικαιώματα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰ σχολεῖα.

Πρέπει καὶ πάλι νὰ τὸ δηλώσουμε, ὅτι ἡ ἐλευθερία δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὴν κακὴ ἀνατροφή. "Όταν, λόγου χάριν, ἕνα τρίχρονο παιδί θέλει νὰ ἀνεβεῖ πάνω στὸ τραπέζι τοῦ φαγητοῦ, τότε μπορεῖ κανένας νὰ τοῦ πει χωρὶς φόβο, πὼς αὐτὸ δε θὰ τοῦ ἐπιτραπεί. Πρέπει λοιπὸν νὰ πειθαρχήσῃ, κι αὐτὸ εἶναι τὸ σωστὸ. "Όμως πρέπει νὰ πειθαρχήσῃτε κι ἐσεῖς σ' αὐτὸ, ὅταν εἶναι ἀναγκαῖο. Ἐγὼ ζητᾶω συγ-

γνώμη ὅταν συμβεῖ νὰ θρίσσομαι στὰ δωμάτια τῶν παιδιῶν, καὶ μοῦ ζητήσει κάποιος ἀπ' αὐτὰ νὰ φύγω.

Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ κάνουν ὀρισμένες θυσίες προκειμένου νὰ ζήσουν τὰ παιδιὰ σύμφωνα μὲ τὴ δική τους ἐσωτερικὴ φύση. Λογικοὶ γονεῖς θρίσκουν τὸν τρόπο νὰ κάνουν συμβιβασμούς. Ἀπεναντίας οἱ ἀρρωστημένοι γονεῖς θὰ χρησιμοποιήσουν βία ἢ θὰ κακομάθουν τὰ παιδιὰ τους, παραχωρώντας τους ὅλα τὰ δικαιώματα.

Στὴν πράξη εἶναι δυνατό νὰ προσεγγίσουν τὰ μεταξύ τους ἀποκλίνοντα ἐνδιαφέροντα τῶν γονέων καὶ τῶν παιδιῶν ἢ καὶ ἀκόμη νὰ ἀναχθοῦν σὲ κοινὸ παρονομαστὴ — ἀρκεῖ νὰ εἶναι κανένας εἰλικρινᾶς προετοιμασμένος γιὰ κάποιον συμβιβασμό. Ἡ Ζωὴ σεδόταν τὸ γραφεῖο μου καὶ δὲν ἔδειχνε τὴν παραμικρὴ ἐσωτερικὴ ἐπιθυμία νὰ παῖξει μὲ τὴ γραφομηχανή μου ἢ μὲ τὰ χαρτιά μου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ κι ἐγὼ σέβομαι τὸ δωμάτιό της καὶ τὰ παιχνίδια της σὰ δική της περιοχὴ.

Τὰ παιδιὰ εἶναι πολὺ λογικὰ καὶ ἀποδέχονται γρήγορα τοὺς νόμους τῆς κοινότητος. Φτάνει νὰ μὴν τὰ ἐκμεταλλεῖσθε, πράγμα πού συμβαίνει πολὺ συχνά. Σχεδὸν πάντα ὁ πατέρας ἢ ἡ μητέρα φωνάζουν: «Δημήτρη, φέρε μου ἕνα ποτήρι νερό!» καὶ τοῦτο ὅταν τὸ παιδί εἶναι ἀφοσιωμένο στὸ παιχνίδι του.

Ἐνα παιδί γίνεται συνήθως ἀτακτο γιατί δὲν τοῦ φερόμαστε μὲ τὸ σωστὸ τρόπο. "Όταν ἡ Ζωὴ ἦταν ἐνάμισυ περίπου χρονῶν, πέρασε μιὰ φάση, κατὰ τὴν ὁποία ἔδειχνε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ γυαλιὰ μου. Τὰ τράβαγε βίαια ἀπὸ τὴ μύτη μου γιὰ νὰ τὰ περιεργαστεῖ. Δὲ διαμαρτυροῦμαι οὔτε κι ἔδειχνα τὸ θυμὸ μου μὲ ματιές ἢ τὸν τόνο τῆς φωνῆς μου. Σύντομα ἡ Ζωὴ ἔχασε τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὰ γυαλιὰ μου καὶ δὲν τὰ ξανάπιασε πιά. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία πὼς, ἂν τῆς τὸ ἀπαγόρευα ἢ τῆς χτυποῦσα κάθε φορὰ τὸ χέρι, θὰ διατηροῦσε ἄγρυπνο τὸ ἐνδιαφέρον της καὶ πὼς θὰ τὸ συνέδεε κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὸ συναίσθημα τοῦ φόβου της ἀπὸ μένα καὶ τὴν ἀνταρσία ἐναντίον μου.

Ἡ γυναίκα μου τὴν ἄφηνε νὰ παῖξει μὲ διάφορα ἀντικεί-

μενα που σπάζουν εύκολα. Τὸ παιδί ήταν πάντα προσεκτικό μ' αὐτὰ καὶ σπάνια ἔσπαζε κάτι. Ἔτσι ἔβηκε ἀπὸ μὴνη της πῶς εἶναι φτιαγμένα τὰ πράγματα. Φυσικά ὑπάρχουν ὄρια σ' αὐτὴ τὴ σκόπιμη ἀπουσία περιορισμοῦ. Δὲν μπορούμε βέβαια νὰ ἐπιτρέψουμε σ' ἓνα παιδί ἕξη μηνῶν νὰ ἀνακαλύψει μόνο του ὅτι ἓνα ἀναμμένο τσιγάρο μπορεῖ νὰ προκαλέσει τὸν πόνο. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ κινδύνου πρέπει νὰ γίνεῖ χωρὶς πολλές διατυπώσεις.

Ἐνα ἰσορροπημένο παιδί θὰ ἀνακαλύψει πολὺ εύκολα τὰ ἐνδιαφέροντά του. Χωρὶς τίς τρομαγμένες κραυγές καὶ τὸ θυμωμένο τόνο τῶν μεγάλων θὰ ἀσχοληθεῖ μ' ἀπίστευτη λογικότητα μὲ κάθε λογῆς ὕλικό. Ἡ ταιλαιπωρημένη μητέρα που ἐνῶ μαγειρεύει βασανίζεται ἀπὸ χίλιες ἀγωνίες, σκεφτόμενη γιὰ τὸ τί μπορεῖ νὰ κάνουν αὐτὴ τὴ στιγμή τὰ παιδιά της, οὐσιαστικά δὲν ἐμπιστεύτηκε ποτὲ αὐτὰ τὰ παιδιά. «Ἠγγαίνε νὰ δεῖς τί κάνει ὁ μικρὸς καὶ πὲς του νὰ σταματήσει!» Αὐτὴ τὴν πρόταση τὴν ἀκοῦμε ἀκόμα καὶ σήμερα σὲ πολλὰ σπίτια.

Ὅταν μιὰ μητέρα μοῦ γράφει γιὰ νὰ ρωτήσῃ τί πρέπει νὰ κάνει μὲ τὰ παιδιά της που τῆς κάνουν τὸ σπίτι ἀνω κάτω, ἐνῶ αὐτὴ μαγειρεύει, ἡ μὴνη ἀπάντηση που μπορῶ νὰ δώσω εἶναι: Πολὺ πιθανὸ νὰ τὰ διαπαιδαγώγησε ἡ ἴδια ἔτσι.

Ἐνα ἀντρόγυνο διάβασε μερικά ἀπὸ τὰ βιβλία μου καὶ ἔρχισε νὰ νοιώθει τύψεις συνείδησης γιὰ τίς ζημιές που μπορεῖ νὰ προξένησε μὲ τὴ δική του μέθοδο διαπαιδαγώγησης. Κάλεσαν ἀμέσως οἰκογενειακὸ συμβούλιο καὶ εἶπαν στὰ παιδιά: «Σὰς διαπαιδαγωγήσαμε πέρα γιὰ πέρα λαθεμένα. Ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμή καὶ πέρα μπορεῖτε νὰ κάνετε ὅτι θέλετε.» Ἐἔχασα πόσο ἀνέβηκε ὁ λογαριασμὸς ὄλων τῶν πραγμάτων που καταστράφηκαν, θυμᾶμαι ὅμως πῶς ξανακάλεσαν οἰκογενειακὸ συμβούλιο καὶ ἀνακάλεσαν τὴν προηγούμενὴ τους ἀπόφαση.

Ἐγὼντία στὴν ἐλευθερία τῶν παιδιῶν προβάλλεται συχνὰ ἡ ἀντίρρηση: Ἡ ζωὴ εἶναι τόσο σκληρὴ, καὶ πρέπει νὰ διαπαιδαγωγῆ-

σομε τὰ παιδιά ἔτσι που νὰ εἶναι ἱκανὰ νὰ ζήσουν. Γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ τὰ μάθουμε πειθαρχία. Ἄν τ' ἀφήσουμε τώρα νὰ κάνουν ὅ,τι θέλουν αὐτὰ, πῶς θὰ μπορέσου ἀῦριο νὰ πᾶνε νὰ ἐργαστοῦν κάτω ἀπὸ κάποιον προϊστάμενο; Πῶς θὰ μπορέσου νὰ συναγωνιστοῦν τοὺς ἄλλους που ἔμαθαν πειθαρχία; Πῶς θὰ ἀποκτήσου κάποτε τὴν ἱκανότητα νὰ αὐτοπειθαρχοῦν;

Ὅποιος ἀναγνωρίζει τὴν ἐλευθερία στὰ παιδιά καὶ ταυτόχρονα προβάλλει τὰ παραπάνω ἐπιχειρήματα, δὲν ἔχει καταλάβει ὅτι ξεκινᾷ ἀπὸ μιὰ ἀθεμελιώτη κι ἀναπόδεικτη προϋπόθεση, ἀπὸ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι τὸ παιδί δὲν μπορεῖ νὰ μεγαλώσει ἢ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἂν δὲν ἀναγκαστεῖ γι' αὐτό. Αὐτὸς ὅμως ὁ ἰσχυρισμὸς ἀνατρέπεται ἀπ' ὅλες τίς ἐμπειρίες που ἀποκτήσαμε κατὰ τὴ διάρκειά τριανταεπταετῶν χρόνων στὸ Σάμμερχιλ. Ἄς πάρουμε γιὰ παράδειγμα μεταξὺ ἑκατὸ περιπτώσεων τὸν Μάριο. Αὐτὸς ἔβρισκταν στὸ Σάμμερχιλ ἀπὸ τὰ ἑφτά ὡς τὰ δεκαεφτά του χρόνια. Σ' αὐτὰ τὰ δέκα ὀλόκληρα χρόνια ὁ Μάριος δὲν παρακολούθησε οὔτε μιὰ καὶ μοναδικὴ παράδοση μαθήματος. Στὰ δεκαεφτά του χρόνια ἔφυγε καὶ δὲν μπορούσε οὔτε νὰ διαβάσει. Ὅμως μόλις ἄφησε τὸ σχολεῖο κι ἀποφάσισε νὰ γίνεῖ ἐργαλειοκατασκευαστής, τότε ἔμαθε στὰ γρήγορα νὰ διαβάσει καὶ σὲ πολὺ λίγο χρονικὸ διάστημα ἀφομοίωσε ὅλες τίς τεχνικὲς γνώσεις που τοῦ ἦταν ἀπαραίτητες. Ἄντιμετώπισε μόνος του τίς σπουδές του. Σήμερα αὐτὸ τὸ παιδί εἶναι πολυσπούδαστο, ἔχει ἓνα καλὸ μισθὸ καὶ κατέχει μιὰ ἡγετικὴ θέση στὴν κοινότητά του. Κι ὅσο ἀφορᾷ τὴν αὐτοπειθαρχία, ἀναφέρω μόνο ὅτι ὁ Μάριος ἔχτισε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ σπιτιοῦ του μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια καὶ μὲ τὸ μεροκάματό του τρέφει μιὰ οἰκογένεια μὲ τρία ἀγόρια.

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο θέλουν κάθε χρόνο νὰ πᾶνε στὸ

πανεπιστήμιο αγόρια και κορίτσια από το Σάμμερχιλ, που μέχρι τότε δεν είχαν διαβάσει τίποτα. Αυθόρμητα πέφτουν στο διάβασμα για να παράσουν τις εισαγωγικές του πανεπιστημίου. Γιατί το κάνουν αυτό;

Επικρατεί ή προκατάληψη ότι δεν μπορούμε να αποκτήσουμε καλές συνήθειες στη ζωή αν δε μας αναγκάσουν γι' αυτό στην παιδική μας ηλικία. Μέσα σ' αυτό το κλίμα διαπαιδαγωγηθήκαμε κι αποδεχόμαστε αυτή την προκατάληψη χωρίς αντιρρήσεις, και τούτο γιατί δεν αμφισβητήθηκε ποτέ. Έγώ αρνούμαι να αναγνωρίσω αυτή την προϋπόθεση.

Το παιδί έχει ανάγκη από ελευθερία, γιατί μόνο με την ελευθερία μπορεί να αναπτυχθεί φυσιολογικά — δηλαδή καλά. Βλέπω τις συνέπειες της καταπίεσης σε καινούργιους μαθητές που έρχονται σε μας από οικοτροφεία. Είναι γεμάτα ανειλικρίνεια, ή ευγένειά τους είναι φευτική κι οι καλοί τους τρόποι είναι υποκρισία.

Στην επαφή τους με την ελευθερία αντιδρούν άμεσως και κουραστικά. Την πρώτη ή και τη δεύτερη εβδομάδα ανοίγουν τις πόρτες στους δασκάλους, με προσφωνούν με το «κύριε» και πλένονται καθαρά. Μοῦ ρίχνουν «γεμάτες σεβασμῶ» ματιές, οι οποίες εύκολα αναγνωρίζονται σαν εκδήλωση φόβου. Μετά όμως από μερικές εβδομάδες ελευθερίας δείχνουν τί είναι στην πραγματικότητα. Γίνονται αδιάντροποι, άγενείς και δεν πλένονται πιά. Κάνουν όλα εκείνα που τους είχαν πριν απαγορεύσει: βρίζουν, καπνίζουν, καταστρέφουν αντικείμενα. Παράλληλα διατηρούν όλο αυτό το χρόνο ευγενική και ανειλικρινή την έκφραση του προσώπου και της φωνής τους.

Περνάνε τουλάχιστο έξη μήνες μέχρι να απαλλαγούν από την ανειλικρίνεια. Μετά απ' αυτό το στάδιο δεν αισθάνονται την ανάγκη υποταγής σε καθέναν που αυτά τον θεωρούν αυθεντία. Σ' έξη μήνες περίπου ξαναγίνονται φυσιολογικά και υγιή παιδιά, που λένε χωρίς έννευρισμούς και μίσος όλα όσα σκέπτονται. Όταν ένα παιδί διαπαιδαγωγείται από πολύ νωρίς σε συνθήκες ελευθερίας, δε χρειάζεται

να περάσει απ' αυτό το στάδιο της ανειλικρίνειας και της υποκρισίας. Έκείνο που κάνει στους περισσότερους έντύπωση από το Σάμμερχιλ είναι ή απόλυτη ειλικρίνεια μεταξύ των μαθητών.

Το να είναι κανένας ειλικρινής και ν' αντιμετωπίζει τη ζωή με ειλικρίνεια, είναι μιὰ πάρα πολύ σημαντική υπόθεση. Είναι πράγματι ένα θέμα ζωτικό. Όταν κανένας είναι ειλικρινής, όλα τ' άλλα έρχονται από μόνα τους. Ο καθένας αναγνωρίζει πόσο σημαντικό είναι το να είναι ένας ήθοποιος λ.χ. ειλικρινής. Περιμένουμε ειλικρίνεια από τους πολιτικούς μας (τόσο αισιόδοχοι είναι βλέπετε οι άνθρωποι), από τους δικαστές μας, τους δασκάλους και τους γιατρούς. Τα παιδιά μας όμως τα διαπαιδαγωγούμε με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην τολμούν να είναι ειλικρινή.

Το ότι τα παιδιά δε φέρουν μαζί τους, όταν γεννιούνται, την ανειλικρίνεια, είναι ίσως ή μεγαλύτερη αποκάλυψη που κάναμε στο Σάμμερχιλ. Αποφασίσαμε ν' αφήσουμε ελεύθερα τα παιδιά για να δοῦμε πώς συμπεριφέρονται. Αυτός είναι ο μόνος δυνατός τρόπος επικοινωνίας με τα παιδιά. Το πρωτοποριακό σχολείο του μέλλοντος πρέπει να υιοθετήσει αυτό το δρόμο, αν θέλει να συμβάλει στη γνώση και το σπουδαιότερο: στην ευτυχία του παιδιού.

Ο στόχος της ζωής μας είναι ή ευτυχία. Όλα τα θάσσανα στη ζωή έχουν άμεση σχέση με τον περιορισμό ή την καταστροφή της ευτυχίας. Είμαι ευτυχής θα πει είμαι άκακος. Είμαι δυστυχής θα πει, σ' άκρατα περίπτωση, άγτιση-μισισμός, εαसानισμός των μειονοτήτων ή πόλεμος.

Άσφαλώς και συμφωνώ στο ότι ή ειλικρίνεια μπορεί να οδηγήσει σε δυσάρεστες καταστάσεις. Πριν από λίγο καιρό ένα τρίχρονο κοριτσάκι είπε σ' ένα μουσάτο επισκέπτη του σχολείου: «Νομίζω πως δε μ' άρесеει ή φάτσα σου!» Ο επισκέπτης άποδείχτηκε άντάξιος των συνθηκών και χαμογελώντας άπάντησε: «Η δική σου όμως φάτσα μ' άρесеει!», όποτε ή μικρή Μαίρη έβαλε τα γέλια.

Δε θα παραθέσω έδώ επιχειρήματα υπέρ της ελευθερίας του παιδιού. Μισή ώρα συντροφιά μ' ένα ελεύθερο παιδί πεί-

θει περισσότερο από ένα βιβλίο γεμάτο επιχειρήματα. Βλέπω θά πεί πείθομαι.

Δέν είναι απλό να δώσεις ελευθερία σ' ένα παιδί. Κάτι τέτοιο θά σήμαινε ότι πρέπει ν' άρνηθοῦμε να τὸ διδάξουμε θρησκευτικά, πολιτική ἢ ταξική συνείδηση. Ἐνα παιδί δέν μπορεί να είναι ἀληθινά ἐλεύθερο, όταν ἀκούει τὸν πατέρα του να ἀναθεματίζει μιὰ συγκεκριμένη πολιτική παράταξη ἢ τὴ μητέρα του να βρίζει τὸ ὑπηρετικό προσωπικό της. Κι εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο να ἐμποδίσουμε τὰ παιδιά στὴν υἱοθέτηση τῶν δικῶν μας θέσεων γιὰ τὴ ζωὴ. Εἶναι πολὺ ἀπίθανο ὁ γιὸς ἐνὸς χασάπη να συνηγορήσει ὑπὲρ τῆς χορτοφαγίας, ἐκτὸς ἂν ὁ φόβος τῆς αὐταρχικότητας τοῦ πατέρα τὸν σπρώχνει στὴν ἀντιπολίτευση.

Ἡ κοινωνία εἶναι ἀπὸ τὴ φύση της ἀντιφιλελεύθερη. Ἡ κοινωνία — ἡ μεγάλη μάζα — εἶναι συντηρητική καὶ μισεῖ τίς νέες ιδέες.

Ἡ μόδα ἀντικαθρεφτίζει αὐτὴ τὴν ἀποστροφή ἐναντία στὴν ελευθερία. Ὁ πολὺς κόσμος προτιμᾷ τὴν ὁμοία ἐμφάνιση. Ἐγὼ στὴν πόλη θεωροῦμαι παράξενος γιὰ τὸ φορῶ πέδιλα. Στὸ χωριό μου θά ἤμουν παράξενος ἂν φοροῦσα ψηλὸ καπέλο. Μόνο λίγοι ἄνθρωποι τολμοῦν να μὴν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ σ ω σ τ ὀ ντύσιμο.

Στὴν Ἀγγλία ἕνας νόμος ἀπαγορεύει τὴν ἀγορὰ τσιγάρων τὸ βράδυ μετὰ ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη ὥρα. Δέν μπορῶ να πιστέψω πὼς ὑπάρχει ἔστω κι ἕνας ποὺ ἐγκρίνει αὐτὸν τὸ νόμο. Κι ὁμοίως ἀνεχόμαστε ὑπομονετικὰ αὐτοὺς τοὺς κούτους νόμους τῆς μάζας.

Μόνο ἐλάχιστα ἄτομα θά ἀναλάβαιναν τὴν εὐθύνη να ἀπαγορεύσουν ἕνα δολοφόνο ἢ να στείλουν ἕναν κακοῦργο σ' αὐτὸ τὸ ζωντανὸ θάνατο ποὺ τὸν λέμε φυλακή. Ἡ μάζα ὁμοίως μπορεί να ἐπιμένει σὲ τέτοιες βαρβαρότητες ὅπως στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ τὸ σύστημα φυλάκισης, καὶ τοῦτο γιὰ τὸ δὲ διαθέτει συνείδηση. Ἡ μάζα δέν μπορεί να σκεφτεῖ, μόνο να αἰσθάνεται μπορεί. Γιὰ τὴ μάζα ὁ ἐγκληματίας εἶναι ἕνας κίνδυνος. Κι ὁ πιὸ εὐκολὸς τρόπος αὐτοπροστασίας εἶναι ἡ θανάτωση τοῦ κινδύνου αὐτοῦ ἢ ἡ φυλάκισή του.

Τὸ γερασμένο μας ποινικὸ δίκαιο εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ θεμελιωμένο πάνω στὸ φόβο. Ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ καταπιεστικὸ ἐκπαιδευτικὸ μας σύστημα εἶναι θεμελιωμένο πάνω στὸ φόβο — πάνω στὸ φόβο ἀπέναντι στὴ νέα γενιά.

Ὁ Σέρ Μάρτιν Κόνγουαιη ἐξηγεῖ στὸ γοητευτικὸ βιβλίο του «The Crowd in Peace and War»* ὅτι ἡ μάζα προτιμᾷ τοὺς ἠλικιωμένους δημόσιους ἄντρες. Στὸν πόλεμο ἐκλέγει ἠλικιωμένους στρατηγούς, στὴν εἰρήνη ἠλικιωμένους γιατρούς. Ἡ μάζα γαντζώνεται πάνω στὰ γηρατειά, γιὰ τὸ βάται τὴ νεολαία.

Τὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης τῆς μάζας τὴν κάνει να βλέπει τὴ νεολαία ὡς κίνδυνο — τὸν κίνδυνο, ὅτι ἀναπτύσσεται μιὰ νέα ἀνταγωνιστικὴ μάζα, ἡ ὁποία σὲ κάθε εὐκαιρία θά μπορούσε να ἐξαφανίσει τὴν ὑπάρχουσα. Ἀκόμα καὶ στὴ μικρότερη ὁμάδα, τὴν οἰκογένεια, ἡ νεολαία στερεῖται γιὰ τὸν ἴδιο λόγο τὴν ελευθερία. Οἱ ἠλικιωμένοι ἔχουν γαντζωθεῖ στὶς παλιές ἀξίες — παλιές σ υ ν α ι σ θ η μ α τ ι κ ἑς ἀξίες. Δέν ὑπάρχει καμιὰ λογικὴ αἰτία γιὰ να ἀπαγορεύσει ἕνας πατέρας τὸ κάπνισμα στὴν εἰκοσάχρονη κόρη του. Ἡ ἀπαγόρευση εἶναι συναισθηματικῆς προέλευσης καὶ συντηρητικῆ. Πίσω ἀπὸ τὴν ἀπαγόρευση κρύβεται ὁ φόβος. Κ α ἰ π ο ἰ ὀ θ ἄ ν α ἰ τ ὀ ἐ π ὀ μ ἑ ν ο β ἦ μ α τ η ς ; Ἡ μάζα εἶναι ὁ φύλακας τῆς ἠθικῆς. Οἱ ἠλικιωμένοι αἰσθάνονται φόβο μπροστὰ στὴν ελευθερία τῆς νεολαίας, γιὰ τὴ νεολαία θά μπορούσε να κάνει πράξη ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ εὐχαρίστως θά εἶχαν κάνει οἱ ἴδιοι οἱ ἠλικιωμένοι. Τὸ ὅτι τὰ παιδιά καταπιέζονται πάντα κι αἰώνια γιὰ ν' ἀποδεχτοῦν τίς ἀντιλήψεις καὶ τίς ἀξίες τῶν ἠλικιωμένων, εἶναι τὸ πιὸ μεγάλο ἀδίκημα ἐναντία στὴν παιδικὴ ἡλικία.

Τὸ να δώσεις ελευθερία σ' ἕνα παιδί σημαίνει να τ' ἀφήσεις να ζήσει τὴ ζωὴ του ὅπως αὐτὸ θέλει. Ἐτσι διατυπωμένο φαίνεται νάναί ἄπλο πράγμα. Μόνο ποὺ ἡ ἀθλία συνήθειά μας να διδάσκουμε, να διαμορφώνουμε, να νοθετοῦμε

* «Ὁ ὄχλος στὴν εἰρήνη καὶ στὸν πόλεμο». (Σ.τ.Μ.).

και να ασκουμε βία, δε μας επιτρέπει να γνωρίσουμε πόσο απλό πράγμα είναι η αληθινή ελευθερία.

Πώς αντιδρά το παιδι στην ελευθερία; Τα έξυπνα παιδιά η και τα λιγότερο έξυπνα κερδίζουν κάτι, που ποτέ πριν δεν είχαν αποκτήσει — κάτι που είναι σχεδόν απροσδιόριστο. Το πιο σπουδαίο γνώρισμά του συνίσταται στο ότι τα παιδιά γίνονται ειλικρινέστερα, φιλικότερα κι αποβάλλουν την επιθετικότητά τους. Όταν τα παιδιά δε νιώθουν κανένα φόβο και δεν υπόκεινται σε καμιά πειθαρχία, τότε κατά κανόνα δεν είναι επιθετικά. Μόνο μια φορά σε τριανταοχτώ χρόνια είδα στο Σάμμερχιλ καυγά στον οποίο μάτωσαν μερικές μύτες. Πάντα υπάρχει κι εδώ κάποιο παιδι που επιμένει να κουμαντάρει κατά κάποιον τρόπο τ' άλλα — επειδή οι κακές επιδράσεις μιας νευρωτικής οικογένειας πάνω στο παιδί, δεν μπορούν να εξουδετερωθούν, ούτε και με τόσο πολλή ελευθερία. Οι αποκτημένες ιδιότητες του χαρακτήρα στους πέντε πρώτους μήνες, η χρόνια της ζωής, μπορούν να μετασχηματιστούν με τη βοήθεια της ελευθερίας, δεν μπορούν όμως ποτέ να μεταμορφωθούν στο αντίθετό τους. Ο χειρότερος έχθρος της ελευθερίας είναι ο φόβος. Μήπως, όταν διαφωτίσουμε τα παιδιά πάνω στα σεξουαλικά προβλήματα, αποχαλινωθούν; Μήπως, αν δεν περάσουμε από τη λογοκρισία τα θεατρικά έργα, γίνουν οι άνθρωποι ανήθικοι;

Οι ενήλικοι που φοβούνται πως θα μπορούσε να διαφθαρεί η νεολαία, είναι οι ίδιοι διεφθαρμένοι — όπως οι άνθρωποι με τη βρωμερή φαντασία που απαιτούν, να φορούμε μπικίνι. Είναι σίγουρο πως αυτό που σοκάρει κάποιον είναι ακριβώς αυτό που τον ενδιαφέρει περισσότερο. Ο σεμνότυφος είναι βασικά ακόλαστος, ο οποίος φοβάται μπροστά στη γύμνια της ψυχής του.

Όπωςδήποτε η ελευθερία είναι μια νίκη σε βάρος της αμάθειας. Ένας ελεύθερος λαός δε θα χρειαζόταν καμιά λογοκρισία για τα θεατρικά έργα, ούτε και για το ντύσιμο. Ένας ελεύθερος λαός δε θα είχε κανένα ενδιαφέρον για ερεθιστικά πράγματα, γιατί δε θα ήταν δυνατό να ερεθίζεται. Τους μαθητές του Σάμμερχιλ δεν μπορεί κανένας να

τους ερεθίσει — όχι γιατί είναι βουτηγμένοι στην αμαρτία αλλά γιατί έχουν αποβάλλει το ενδιαφέρον τους για ερεθιστικά πράγματα σε βαθμό που να μην τα χρησιμοποιούν πια σαν αντικείμενο στις συζητήσεις και τα άστεια τους.

Πάντα με ρωτούν: «Πώς θα τα καταφέρουν οι μαθητές σας να προσαρμοστούν στη σκλαβιά της ζωής;» Έγώ όμως ελπίζω πως αυτά τα ελεύθερα παιδιά θα αποτελέσουν την πρωτοπορία για την κατάργηση της σκλαβιάς.

Πρέπει να επιτρέψουμε στο παιδί να είναι εγωιστικό — να μπορεί να παρακολουθήσει τα παιδικά του ενδιαφέροντα σ' όλη του την παιδική ηλικία. Όταν τα άτομικά και κοινωνικά ενδιαφέροντα του παιδιού έρθουν σε σύγκρουση, τότε άφοβα θα πρέπει να δοθεί το προβάδισμα στα πρώτα. Η πεμπτουσία της ιδέας του Σάμμερχιλ είναι απελευθέρωση: επιτρέπεται στο παιδί να ζήσει τα φυσιολογικά του ενδιαφέροντα.

Το σχολείο θα έπρεπε να μετατρέπει τη ζωή του παιδιού σε παιχνίδι. Αυτό βέβαια δε σημαίνει πως για το παιδί πρέπει να είναι όλα ρόδινα. Απεναντίας με το να καταστήσει κανένας τα πάντα εύκολα για το παιδί, επιδρά καταστροφικά πάνω στο χαρακτήρα του. Όμως είναι ήδη πάρα πολλές οι δυσκολίες που προσφέρει η ίδια η ζωή, ώστε να μην είναι αναγκαίες οι τεχνητές δυσκολίες με τις οποίες εμείς επιβαρύνουμε τα παιδιά.

Είναι λάθος να θέλει να πετύχει κανένας κάτι με μέσο την αυταρχικότητα. Το παιδί δεν πρέπει να υποχρεώνεται να κάνει κάτι, αν δεν έχει μόνο του πεισθεί ότι πρέπει να το κάνει. Η δυστυχία της ανθρωπότητας οφείλεται στον εξαναγκασμό απέξω, ανεξάρτητα αν προέρχεται από τον Πάπα, το κράτος, το δάσκαλο ή τους γονείς. Στην ολότητά του αυτό λέγεται φασισμός.

Οι περισσότεροι άνθρωποι χρειάζονται ένα Θεό. Πώς θα μπορούσε ναών και διαφορετικά, όταν το σπίτι κυβερνιέται από ήμιθεους και των δυο φύλων, οι οποίοι απαιτούν ά-

πόλυτη αλήθεια και ήθικη συμπεριφορά; Ήλευθερία σημαίνει πώς κάθε πράξη ή παράλειψη είναι για τον καθένα δυνατή και σύμφωνη με τις επιθυμίες του μέχρι το σημείο που δεν παραβιάζεται ή ελευθερία των άλλων. Το αποτέλεσμα της ελευθερίας είναι αυτοπειθαρχία.

Η σημερινή εκπαιδευτική πολιτική είναι στραμμένη ενάντια στην ελεύθερη ζωή. Πείθουμε με μέσο το φόβο. Όμως, είναι μεγάλη η διαφορά αν εξαναγκάζουμε το παιδί να μην πετάει πέτρες ή αν το εξαναγκάζουμε να μάθει λατινικά. Το πέταγμα της πέτρας μπορεί να προξενήσει ζημιά σε άλλους, ή μάθηση όμως των λατινικών αφορά αποκλειστικά και μόνο το παιδί. Ο εξαναγκασμός ενός παιδιού για να μάθει είναι όμοιος με αυτόν τον εξαναγκασμό του νόμου για να αποδεχτεί κάποιος μια συγκεκριμένη θρησκεία. Κι είναι ακριβώς η ίδια άνοησία.

Έγώ όταν ήμουν νέος μάθαινα λατινικά — ή καλύτερα μούδιναν βιβλία λατινικών, από τα όποια έπρεπε να μαθαίνω. Σα νέος δεν μπορούσα να μάθω αυτά τα πράγματα, γιατί τα ενδιαφέροντά μου ήταν άλλου στραμμένα. Στα είκοσιένα μου διαπίστωσα πως χωρίς λατινικά δε θα μπορούσα να γραφτώ στο πανεπιστήμιο. Σε λιγότερο από ένα χρόνο έμαθα τόσα λατινικά, ώστε να περάσω τις εισαγωγικές εξετάσεις. Το δικό μου και μόνο ενδιαφέρον με παρότρυνε να μάθω λατινικά.

Κάθε παιδί έχει το δικαίωμα για μια αλλαξιά ροβχα, που θα μπορούν να λερώνονται ανενόχλητα. Κάθε παιδί έχει το δικαίωμα να μιλάει ελεύθερα. Χρόνια ελόκληρα άκούω πως ξεστομίζουν τα μικρά αγόρια και κορίτσια τις βρισιές τους «στο διάβολο» και «π' ανάθεμά σε», λέξεις που τους είχαν απαγορευτεί στο παιδικό τους δωμάτιο.

Κι είναι παράξενο πως ο κόσμος δεν είναι πιο νευρωτικός παρ' όλο που εκατομμύρια παιδιά διαιπαιδαγωγούνται με το μίσος ενάντια στη σεξουαλικότητα και το φόβο. Κατά τη γνώμη μου αυτό σημαίνει πως ο άνθρωπος διαθέτει κάποια εσωτερική δύναμη, με την οποία, ξεπερνάει τελικά όλα τα δεινά που του επιβάλλουν. Υπάρχει μια άργη κίνη-

ση με κατεύθυνση την ελευθερία, τόσο στο σεξουαλικό όσο και σ' άλλους τομείς. Όταν ήμουν νέος, οι γυναίκες καλυμπούσαν στη θάλασσα με κάλτσες και μακριά φορέματα. Σήμερα δείχνουν τις γάμπες τους και το σώμα τους. Από γενιά σε γενιά τα παιδιά απολαβαίνουν περισσότερη ελευθερία. Μόνο φρενοβλαβείς αλαίφουν ακόμα σήμερα το χέρι του νηπιού με μαύρο πιπέρι για να το εμποδίσουν να θυζάξει το δάχτυλό του. Η τιμωρία του ξυλοδαρμού στα σχολεία δεν υπάρχει παρά σε λίγες μόνο χώρες.

Η ελευθερία επιδρά με άργό ρυθμό. Μπορεί να περάσουν αρκετά χρόνια μέχρι να καταλάβει ένα παιδί τη σημασία της. Μόνο ένας αδιόρθωτα αισιόδοξος θα μπορούσε να περιμένει γρήγορα αποτελέσματα. Καλύτερα λειτουργεί η ελευθερία στα έξυπνα παιδιά. Θα ήθελα να μπορούσα να πω: αφού η ελευθερία επεργεί κατά κύριο λόγο συναισθηματικά, τότε όλα τα παιδιά — έξυπνα και κουτά — αντιδρούν στην ελευθερία κατά τον ίδιο τρόπο. Δυστυχώς όμως δεν μπορώ να το πω.

Βλέπει κανείς τη διαφορά στην παρακολούθηση των σχολικών μαθημάτων. Κάθε παιδί που ζει σ' ελευθερία, παίζει τον περισσότερο χρόνο — κι αυτό για ελόκληρα χρόνια. Όταν όμως φτάσει ο καιρός, τότε τα άφυπνισμένα παιδιά στρώνονται στο διάβασμα κι αφομοιώνουν όλη την ύλη που είναι αναγκαία για να τα θγάλουν πέρα στις εξετάσεις που προβλέπονται από το κράτος.

Σ' ένα διάστημα δυο χρόνων περίπου καταφέρνει καθένα απ' αυτά τα παιδιά να μάθει τόση ύλη μαθημάτων, για την όποια ένα καταπιεσμένο παιδί χρειάζεται μια σχολική διάρκεια οχτώ χρονών.

Ο κοινός δάσκαλος υποστηρίζει πως τότε μόνο δίνονται με επιτυχία οι εξετάσεις, όταν κρατιούνται γερά τα χαλινάρια του υποψήφιου εξεταζόμενου. Τα δικά μας αποτελέσματα δείχνουν ότι αυτός ο ισχυρισμός δεν είναι σωστός, τουλάχιστο όσον αφορά έξυπνους μαθητές. Μόνο έξυπνοι μαθητές μπορούν να συγκεντρωθούν για μια έντατική σπουδή σε συνθήκες ελευθερίας, πράγμα που σ' ένα περιβάλλον δ-

που προσφέρονται τόσες διασκέδασεις είναι στ' αλήθεια ιδιαίτερα δύσκολο.

Ξέρω πώς σχετικά κακοί μαθητές περνάνε τις εξετάσεις όταν εξαναγκαστούν. Αναρωτιέμαι όμως τί θα γίνει μ' αυτούς στη μετέπειτα ζωή τους. "Αν όλα τὰ σχολεία ήταν ελεύθερα και ή παρακολούθηση τών μαθημάτων ήταν προαιρετική, τότε, πιστεύω οί μαθητές θα έβρισκαν τὸ δικό τους δρόμο.

Μπορῶ νὰ φανταστῶ μιὰ θασανισμένη μητέρα νὰ μὲ ρωτάει ὀργισμένη, τὴν ὥρα πού είναι ὑποχρεωμένη νὰ μαγειρεύει κι ὁ μπέμπης γυρίζει μέσα στὸ σπίτι σκορπώντας ἀκαταστασία: «Τί ἀπόλυτη ἐλευθερία τοῦ παιδιοῦ και πράσινα ἄλογα μᾶς λέτε; "Όλα καλὰ κι ὁμορφα γιὰ πλούσιες γυναίκες μὲ γκουβερνάντες, ἀλλὰ γιὰ γυναίκες τῆς κατηγορίας μου ὅλα αὐτὰ είναι κούφια λόγια!»

"Ίσως μιὰ ἄλλη μητέρα νὰ πεῖ: «Ἐίμαι σύμφωνη γι' αὐτό, ὅμως ἀπὸ πού πρέπει ν' ἀρχίσω; Ποιὸ βιβλίο πρέπει νὰ διαβάσω γιὰ τὸ θέμα τοῦτο;»

Ἡ ἀπάντηση είναι πὼς δὲν ὑπάρχουν βιβλία, μαντεία κι αὐθεντίες. Ὑπάρχει μόνο μιὰ, πολὺ μικρὴ μειοψηφία ἀπὸ γονεῖς, γιατροὺς και δασκάλους, οἱ ὅποιοι πιστεύουν στὴν προσωπικότητα και τὸν ὀργανισμό πού ὀνομάζουμε παιδί κι είναι ἀποφασισμένοι νὰ ἀρνηθοῦν κάθε τι πού ἀκρωτηριάζει τὴν προσωπικότητα τοῦ παιδιοῦ ἢ μαραζώνει τὸ σῶμα του. Δὲν πιστεύουμε στὴν αὐταρχικότητα και προσπαθοῦμε νὰ ἀνακαλύψουμε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση. "Όλα ὅσα μπορούμε νὰ προσφέρουμε είναι οἱ παρατηρήσεις μας, τίς ὅποιες κάναμε κοντὰ σ' ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένα παιδιὰ.

Ἀγάπη και ἀναγνώριση

Ἡ εὐτυχία και ἡ εὐημερία τοῦ παιδιοῦ ἐξαρτιῶνται ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς ἀγάπης μας και τῆς ἀναγνώρισης. Πρέπει νὰ μαστε μετὲ τὸ μέρος τοῦ παιδιοῦ. Κι αὐτὸ σημαίνει νὰ δίνουμε

ἀγάπη στὸ παιδί — ὅχι σὰ νὰ ἦταν κτήμα μας ἢ τὸ συναισθηματικὸ μας στήριγμα, ἀλλὰ νὰ φερῶμαστε ἔτσι ὥστε τὸ παιδί νὰ αἰσθάνεται πὼς τὸ ἀγαπάμε και τὸ ἀναγνωρίζουμε.

"Ὁ καθένας μπορεί νὰ τὸ κάνει αὐτό. Γνωρίζω πολλοὺς γονεῖς οἱ ὅποιοι είναι μετὲ τὸ μέρος τών παιδιῶν χωρὶς νὰ ἀπαιτοῦν γι' αὐτὸ κάποια ἀνταπόδοση, κι ἴσως αὐτὴ νὰ εἶναι ἡ αἰτία πού τὰ παιδιὰ τοὺς βοηθοῦν τόσο. Ἀναγνωρίζουν ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν είναι μικροὶ ἐνήλικοι.

"Όταν ἓνα δεκάχρονο ἀγόρι γράφει στὸ σπίτι του: «Ἀγαπητὴ μαμά, στείλε μου σὲ παρακαλῶ ἓνα δεκάρικο. Ἐλπίζω νᾶσαι καλὰ. Ἐγκάρδια χαιρετίσματα στὸν μπαμπά», τότε οἱ γονεῖς πού γελᾶνε γνωρίζουν πὼς ἔτσι γράφει ἓνα δεκάχρονο παιδί. "Όταν τὸ χαρακτηρίζει εἰλικρίνεια κι ἔχει τὸ θάρρος τῆς γνώμης του. Γονεῖς ὅμως μὲ λαθεμένη τοποθέτηση ἀναστενάζουν γιὰ ἓνα τέτοιο γράμμα και σκέπτονται: Τὸ ν ἐ γ ω ι σ τ ῆ, τὸ π α λ ι ὀ π α ι δ ο, ὅ λ ο χ ρ ῆ μ α τ α ζ η τ ᾶ ε ι.

"Όσοι ἀπὸ τοὺς γονεῖς τών δικῶν μου μαθητῶν ἔχουν σωστὴ τοποθέτηση ἀπέναντι στὰ παιδιὰ τους, δὲ ρωτοῦν ποτὲ γιὰ τὴν προδο πού σημείωσαν τὰ παιδιὰ τους. Αὐτὸ τὸ διαπιστώνουν μόνοι τους. Ἀπεναντίας γονεῖς μὲ λαθεμένη τοποθέτηση ρωτοῦν ἀνυπόμονα κάθε φορά: Ἐ μ α θ ε ὁ γ ι ὅ ς μ ο υ ν ᾶ δ ι α θ ᾶ ζ εῖ; Ἦ ὅ τ ε θ ᾶ γ ῖ ν ε ι τ ᾶ λ ο ς π ᾶ ν τ ω ν ἐ π ι μ ε λ ῆ ς; Ἦ α ῖ ρ ν ε ι ἡ κ ὀ ρ η μ ο υ μ ᾶ ρ ο ς σ τ ὸ μ ᾶ θ η μ α;

Τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐμπιστοσύνη πού δείχνουμε στὰ παιδιὰ. Μερικοὶ γονεῖς ἔχουν αὐτὴ τὴν ἐμπιστοσύνη, ἀπὸ τοὺς περισσότερους ὅμως λείπει. Κι ὅταν λείπει ἡ ἐμπιστοσύνη, τὰ παιδιὰ τὸ αἰσθάνονται. Αἰσθάνονται ὅτι ἡ ἀγάπη τών γονέων τους δὲν μπορεί νᾶναι πολὺ μεγάλη, γιὰτὶ ἂν ἦταν θὰ τὰ ἐμπιστευόνταν περισσότερο. "Όταν ἀναγνωρίζει κανένας τὰ παιδιὰ, μιλάει μαζί τους γιὰ ὅλα και γιὰ τὸ καθένα χωριστὰ, γιὰτὶ αὐτὴ ἡ ἀναγνώριση κατεδαφίζει πολλὰ ψυχικὰ ἐμπόδια.

Ἐδῶ βέβαια ἐμφανίζεται ἡ ἐρώτηση: Πὼς είναι δυνατόν νὰ ἀναγνωρίσει κανένας παιδιὰ, ὅταν δὲν ἀναγνωρίζει τὸν

έαυτό του; Όταν κάποιος δὲ γνωρίζει τὸν ἑαυτό του, δὲν μπορεί καὶ νὰ τὸν σεβαστεῖ. Ὅσο περισσότερα γνωρίζει κανεὶς γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὰ κίνητρά του, τόσο περισσότερες πιθανότητες αὐτοσεβασμοῦ ὑπάρχουν.

Ἔχω σοβαροὺς λόγους νὰ πιστεύω ὅτι περισσότερη αὐτογνωσία καὶ περισσότερες γνώσεις γιὰ τὴ φύση τοῦ παιδιοῦ θὰ βοηθήσουν τοὺς γονεῖς νὰ προφυλάξουν τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὴ νεύρωση. Ἴσως πρέπει νὰ ἐπαναλάβω ὅτι οἱ γονεῖς καταστρέφουν τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν τους, ὅταν τοὺς ἐπιβάλλουν ξεπερασμένες ἀντιλήψεις, ξεπερασμένους τρόπους συμπεριφορᾶς καὶ ξεπερασμένες ἠθικὲς ἐννοιες. Θυσιάζουν τὸ παιδί στὸ θυμὸ τοῦ παρελθόντος. Αὐτὸ ἰσχύει ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς γονεῖς ποὺ ἐπιβάλλουν στὰ παιδιά τους μιὰ αὐταρχικὴ θρησκεία ὅπως ἀκριβῶς τὴν ἐπέβαλλαν κάποτε σ' αὐτοὺς κάποιοι ἄλλοι.

Ἐξέρω πόσο δύσκολο εἶναι ν' ἀπαρνηθοῦμε κάτι ποὺ τὸ θεωροῦμε σπουδαῖο. Ὅμως μόνο μὲ τέτοιες παραιτήσεις ἀνακαλύπτουμε τὴ ζωὴ, τὴν πρόοδο καὶ τὴν εὐτυχία. Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ λογικευτοῦν. Πρέπει νὰ ἀπαρνηθοῦν τὸ μίσος ποὺ καμουφλάρεται ὡς αὐταρχικότητα καὶ κριτικὴ. Πρέπει νὰ ἀπαρνηθοῦν τὴ μισαλλοδοξία, αὐτὴ τὴ συνέπεια τοῦ φόβου. Πρέπει νὰ ἀπελευθερωθοῦμε ἀπὸ τὶς παλιὲς ἐννοιες ἠθικῆς καὶ τὶς κρίσεις τοῦ ὄχλου.

Μ' ἄλλα λόγια: Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ γίνουν ἄτομα. Πρέπει νὰ ξέρουν ποῦ πατᾶνε. Αὐτὸ δὲν εἶναι εὐκόλο. Καὶ τοῦτο γιατί κανένας ἄνθρωπος δὲν εἶναι ὁ ἑαυτός του καὶ μόνο. Εἶναι ἕνας συνδυασμὸς ἀπὸ ἄλλους ἀνθρώπους, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε σχέσεις καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους δέχτηκε πολλὰ ἀξίες. Οἱ γονεῖς ἐπιβάλλουν στὰ παιδιά τους τὴν αὐταρχικότητα τῶν δικῶν τους γονέων, γιατί κάθε ἄντρας ἔχει μέσα του τὸν πατέρα του, ὅπως καὶ κάθε γυναίκα ἔχει μέσα τῆς τὴ μητέρα τῆς. Ἔτσι δημιουργοῦν μίσος καὶ δύσκολα παιδιά. Εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο τῆς ἀναγνώρισης, τὴν ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ δώσει κανένας στὸ παιδί.

Πολλὰ κορίτσια μοῦ ἔχουν πεῖ: «Δὲν μπορῶ νὰ εὐχαριστήσω τὴ μαμά μου μὲ τίποτα. Αὐτὴ εἶναι σ' ὅλα τῆς καλύ-

τερη ἀπὸ μένα. Κάθε φορὰ ποῦ θὰ κάνω ἕνα λάθος στὸ ράφιο ἢ στὸ πλέξιμο γίνεται ἔξω φρενῶν.»

Τὰ παιδιά ἔχουν πῶς πολὺ ἀνάγκη ἀπὸ ἀγάπη καὶ κατανόηση παρὰ ἀπὸ μάθημα. Χρειαζονται ἀναγνώριση καὶ ἐλευθερία γιὰ νὰ ναι εὐχαριστημένα μὲ τὸν ἑαυτό τους. Ἀληθινὰ δυνατοὶ καὶ ἀξιαγάπητοι γονεῖς μποροῦν νὰ δώσουν στὰ παιδιά τὴν πῶς καλὴ ἐλευθερία, αὐτὴ ποὺ χρειάζεται καθένας γιὰ νὰ εἶναι εὐτυχισμένος.

Ὁ κόσμος ὑποφέρει ἀπὸ μιὰ μεγάλη κατάρρα, ἡ ὁποία στὴν πῶς ἤπια ἐκφρασὴ τῆς λέγεται μίσος. Τὸ μίσος τῶν γονέων μεταβάλλει τὸ παιδί σὲ πρόβλημα ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ μίσος τῆς κοινωνίας δημιουργεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ ἐγκληματία. Ἡ σωτηρία θρίσκειται στὴν ἀγάπη, ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀγάπη δὲν ἀποκτᾶται μὲ τὴ βία, κάνει τὰ πάντα δύσκολα.

Οἱ γονεῖς ἐνὸς «προβληματικοῦ παιδιοῦ» πρέπει νὰ κάτσουν κάτω καὶ νὰ ἀναλογισθοῦν: Ἐ δ ε ι ξ α σ τ ὸ π α ι δ ῖ μ ο υ π ρ α γ μ α τ ῖ κ ῆ ἀ ν α γ ν ὴ ρ ῖ σ η ; Ἐ δ ε ι ξ α ἔ μ π ῖ σ τ ο σ ὄ ν η , κ α τ α ν ὴ σ η ; Δὲν κάνω θεωρία. Γνωρίζω πῶς ἕνα προβληματικὸ παιδί στὸ σχολεῖο μου μπορεί νὰ ἐξελιχτεῖ σ' ἕνα ὀμαλὸ καὶ εὐτυχισμένο παιδί. Καὶ ξέρω ἀκόμα πῶς κατὰ κύριο λόγο θὰ γίνεῖ καλὰ μόνο μὲ ἀναγνώριση, ἐμπιστοσύνη καὶ κατανόηση.

Ἡ ἀναγνώριση εἶναι τὸ ἴδιο ἀπαραίτητο στὰ φυσιολογικὰ παιδιά ὅσο καὶ στὰ προβληματικά. Γιὰ ὅλους τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς δασκάλους πρέπει νὰ ἰσχύει ὡς ἀνώτερη ἐντολή: Π ρ έ π ε ι ν ἄ ε ἰ σ α ἰ μ ἔ τ ὸ μ ἔ ρ ο ς τ ο ὗ π α ἰ δ ῖ ο ὗ. Τὸ ὅτι ἐφαρμόζεται στὸ Σάμμερχιλ αὐτὴ ἡ ἐντολή, βοηθάει στὴν ἐπιτυχία τοῦ σχολεῖο. Καὶ τοῦτο γιατί εἴμαστε ἀνεπιφύλακτα μὲ τὸ μέρος τοῦ παιδιοῦ — πρᾶγμα ποὺ ὑποσυνείδητα τὸ γνωρίζει τὸ παιδί.

Δὲ λέω ὅτι ἐμεῖς εἴμαστε ἄγγελοι. Ὑπάρχουν στιγμὲς κατὰ τὶς ὁποῖες ἐμεῖς οἱ ἐνήλικοι δυσανασχετοῦμε. Ἄν υποθέσουμε ὅτι ὁ Ροβέρτος ἔρθει καὶ ρίξει χῶματα πάνω στὴ φρεσκοβαμμένη πόρτα μου, τότε θὰ ἀκούσει τὰ σχολιανὰ

του· αλλά ο Ροβέρτος είναι πολύ καιρό κοντά μας και δεν ένοχλείται όταν θρίζω. "Αν όμως ο Ροβέρτος είχε έρθει πρόσφατα από ένα άλλο σχολείο, γεμάτος μίσος, και το ρίξιμο του χώματος ήταν μια δοκιμή να καταπολεμήσει την αυταρχικότητα, τότε θα έριχνα μαζί του χώματα, γιατί η σωτηρία του είναι σπουδαιότερη υπόθεση από την πόρτα. Πρέπει να πάω με το μέρος του μέχρι να αποβάλει το μίσος του, για να ξαναγίνει ένα μέλος της κοινωνίας. Αυτό δεν είναι άπλο. "Έχω σταθεί δίπλα και έχω παρακολουθήσει πώς ένας νεαρός κακομεταχειριζόταν τον άκριδο τόρνο μου. "Αν είχα διαμαρτυρηθεί, θα με είχε ταυτίσει με τον αυστηρό πατέρα του, ο οποίος τον απειλούσε με ξυλοδαρμό κάθε φορά που έπιανε τα εργαλεία του.

Το παράξενο είναι μόνο ότι μπορεί κανένας να ναι με το μέρος του παιδιού ακόμα κι όταν καμιά φορά του δάξει τις φωνές. "Ένα παιδί μπορεί να ξεχωρίζει αν είναι κανένας με το μέρος του, ή όχι. Μικροδιαφωνίες για τις πατάτες ή τα γρατζουνισμένα εργαλεία δε διαταράσσουν τη βασική σχέση. Μόνο που πρέπει κανένας να ξέρει να αντιμετωπίζει το παιδί χωρίς αυταρχικότητα και χωρίς ύψωμένο το δείκτη του χεριού. Στη μέχρι τώρα ζωή του η αυταρχικότητα και η ήθικη λειτουργήσαν αστυνομευτικά και του περιόριζαν την ελευθερία κινήσεων.

"Όταν ένα οχτάχρονο κορίτσι περνάει δίπλα μου και λέει: «Ο Neill είναι μπουμπούνας», τότε καταλαβαίνω πώς αυτό είναι μόνο ο άρνητικός τρόπος για να εκφράσει την αγάπη της και να ομολογήσει ότι αισθάνεται θαυμάσια. Τα παιδιά απαιτούν περισσότερη αγάπη απ' όση προσφέρουν. Η αναγνώριση του παιδιού από έναν ενήλικο σημαίνει για αυτό αγάπη. Η έλλειψη αναγνώρισης σημαίνει μίσος. Η τοποθέτηση των μαθητών του Σάμμερχιλ απέναντι στους δασκάλους είναι ίδια με την τοποθέτησή τους απέναντί μου. Τα παιδιά αισθάνονται ότι οι δάσκαλοι είναι πάντα με το μέρος τους.

"Έχω ήδη μνημονεύσει την ειλικρίνεια ελεύθερων παιδιών. Αυτή είναι η συνέπεια της αναγνώρισης. Τα ελεύθε-

ρα παιδιά δεν έχουν ανάγκη να ακολουθήσουν κανέναν τεχνητό κανόνα συμπεριφοράς και δε δεσμεύονται από κανένα ταμπού. Δεν έχουν ανάγκη να ζούν μια ψεύτικη ζωή.

"Όταν έρχονται καινούργιοι μαθητές από σχολεία στα οποία έπρεπε να σέβονται τους μεγαλύτερους, με προσφωνούν με το «κύριε». Μόλις όμως ανακαλύψουν πως εγώ δεν είμαι ένα σεβάσιμο πρόσωπο, αφήνουν κατά μέρος το «κύριε» και με φωνάζουν Neill. Ποτέ δε νοιάζονται για την προσωπική μου αναγνώριση. Το μόνο που θέλουν είναι να αναγνωρίζονται από το σύνολο της κοινότητας. "Όταν όμως ήμουν δάσκαλος σ' ένα χωριό της Σκωτίας, κάθε μαθητής χαιρόταν που του επέτρεπα να με βοηθήσει στην τακτοποίηση της αίθουσας ή στο κλάδεμα των τριανταφυλλιών του κήπου. "Επιζητούσαν ξιμμεσα την αναγνώρισή μου, γιατί εγώ ήμουν ο αφέντης.

Κανένα παιδί στο Σάμμερχιλ δεν κάνει το παραμικρό με σκοπό να κερδίσει την προσωπική μου αναγνώριση, ανεξάρτητα από το αν κάποιος από τους επισκέπτες, που έτυχε να δει με πόση προθυμία με βοηθούσαν αγόρια και κορίτσια στο βοτάνισμα, έχει διαφορετική γνώμη. Κι όμως η αιτία για την εργασία αυτή δεν είχε την παραμικρή σχέση με μένα προσωπικά: Τα παιδιά βοτάνιζαν γιατί ένας νόμος ψηφισμένος από μια σχολική συνέλευση όριζε πως κάθε μαθητής μεγαλύτερος από δώδεκα χρονών ήταν υποχρεωμένος να δουλεύει δυο ώρες τη εβδομάδα στους κήπους. "Αργότερα καταργήθηκε ο νόμος αυτός.

Σε κάθε κοινωνία υπάρχει μια φυσιολογική απαίτηση για αναγνώριση. Μόνο ο εγκληματίας παραιτήθηκε απ' αυτή την απαίτηση για αναγνώριση από το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας, ή καλύτερα εξαναγκάστηκε να αντιστρέψει αυτή την απαίτηση στο αντίθετό της: στην περιφρόνηση της κοινωνίας. "Ο εγκληματίας είναι αιώνια ένας αθεράπευτος εγωιστής: Το πρόβλημα είναι πως εγώ θα γίνω γρήγορα πλούσιος κι η κοινωνία να πάει στο διάβολο. Οι πω- νές φυλάκισης το μόνο που καταφέρνουν είναι να του δυνα-

μώνουν τον έγωισμό. Ο χρόνος της φυλακής απομονώνει τον έγκληματία, έ οποίος έτσι συσσωρεύει τό μίσος του τόσο ενάντια στον έαυτό του όσο κι ενάντια στην άποτρόπαιη κοινωνία που τον τιμώρησε. Η ποινή κι ή φυλακή δέν αλλάζουν τον έγκληματία, γιατί τό μόνο που του δείχνουν είναι ότι ή κοινωνία τον μισεί. Καταστρέφουν τή δυνατότητά του νά αποκτήσει κοινωνικό πνεύμα και νά βρει τήν αναγνώριση των άλλων. Αυτό τό έξωφρενικό και άπάνθρωπο σύστημα φυλάκισης είναι άξιοκατάκριτο, γιατί δέν άπολυτρώνει τον κατάδικο κατά κανένα τρόπο από τά μεγάλα ψυχολογικά του προβλήματα.

Γι' αυτόν άκριβώς τό λόγο ή προσφορά κοινωνικής αναγνώρισης είναι τό κύριο έργο σέ κάθε πρωτοποριακό σχολείο. Όσον καιρό τά παιδιά θά πρέπει νά πετάγονται σάν έλατήρια και νά παρατάσσονται για νά χαιρετίσουν τους προϊστάμενους και τον κύριο διευθυντή όταν μπαίνει στό δωμάτιο, δέ θά ύπάρχει καμιά πραγματική έλευθερία και καμιά δυνατότητα κοινωνικής αναγνώρισης. Ο Homer Lane διαπίστωσε: "Όταν ένας καινούργιος νεαρός έρχόταν στό Little Commonwealth,* έπιζητούσε τήν αναγνώριση των συναδέλφων του, εφαρμόζοντας τή μέθοδο που είχε μάθει στους δρόμους του μαχαλά του: Καυχιόταν για τίς λωποδυτιές του — πώς δηλαδή μπορούσε νά κλέβει καταστήματα και με τί θάρρος ξεγλιστρούσε μέσα από τά χέρια των άστυνομικών. Άλλά όταν διαπίστωνε πώς δέν έκανε καμιά έντύπωση στα παιδιά, γιατί αυτά είχαν ξεπεράσει αυτή τή μορφή αναζήτησης της αναγνώρισης, βρισκόταν σέ δύσκολη θέση. Αρχικά απέκρουε τους καινούργιους συναδέλφους του, συχνά με τήν περιφρόνηση ότι τάχα ήταν μαμόθρεφτα. Μέρα με τή μέρα όμως τον πίαζε ή ανάγκη για αναγνώριση, τήν οποία έπρεπε νά αναζητήσει στους ανθρώπους του καινούργιου του περιβάλλοντος. Και χωρίς καμιά

* Little Commonwealth = μικρή κοινοπολιτεία. Το Άναμωφτήριο του Homer Lane, όπου γίνονταν δεκτοί νεαροί κατάδικοι. (Σ.τ.Μ.).

άτομική ψυχανάλυση από τον Homer Lane προσαρμοζόταν στους νέους συναδέλφους του. Σέ μερικούς μήνες είχε ένσωματωθεί στην κοινότητα.

Και τώρα θά επιθυμούσα νά άπειθυνθώ στό μέσο, τον άξιοπρεπή, τό συμπαθητικό οικογενειάρχη που έπιστρέφει στό σπίτι του, από τήν έργασία του, κάθε βράδυ με τό τραίνο των 7.20'.

Σας γνωρίζω, Τζών Μπράουν. Εέρω, θέλετε νά αγαπάτε τά παιδιά σας και νά σας ανταποδίδουν τήν αγάπη τους. Εέρω, όταν έ πεντάχρονος γιός σας ξυπνάει στις δυό τά μέσάνυχτα και χωρίς φανερή αίτία κλαίει, πώς αυτή τή στιγμή δέν αισθάνεσθε πολύ αγάπη γι' αυτόν. Αυτός όμως έχει κάποιο λόγο για νά κλαίει, ακόμα κι όταν έσεις δέν μπορείτε νά τον ανακαλύψετε άμέσως. "Αν θυμώνετε γι' αυτό, προσπαθείστε τουλάχιστο νά μήν τό δείξετε. Ένα μικρό παιδί φοβάται περισσότερο τή φωνή ενός άντρα άπ' αυτή μιας γυναίκας και ποτέ δέν μπορείτε νά ξέρετε τί φόβο μπορείτε νά δημιουργήσετε σ' ένα παιδί και για όλη του τή ζωή, αν εκδηλώσετε δυνατά τό θυμό σας σ' άκατάλληλο χρόνο.

«Μήν παίρνετε τό μικρό παιδί στό κρεβάτι σας», αναφέρεται στό δελτίο με τίς συμβουλές για γονείς. Ξεχάστε αυτή τήν πρόταση. Δώστε στό παιδί όσο πιό πολλή τρυφερότητα και πιό πολλά χάδια αγάπης μπορείτε.

Μή χρησιμοποιείτε τά παιδιά σας σάν κάτι με τό όποιο μπορείτε νά κάνετε επίδειξη. Νά είστε προσεκτικός με τον έπαινο και τή μομφή. Δέ θάπρεπε νά κοιπάξει κανένας για τό παιδί, όταν αυτό είναι παρόν. "Ω, ή Μ α ρ ί α κ ά ν ν ει σ η μ α ν τ ι κ ά β ή μ α τ α π ρ ο ό δ ο υ. Τ ή ν τ ε λ ε υ τ α ί α β δ ο μ ά δ α ή τ α ν ή π ρ ώ τ η σ τ ή ν τ ά ξ η. Ε ί ν α ι ξ ε υ π ν ο κ ο ρ ί τ σ ι. "Όχι πώς δέν πρέπει νά επαινείτε ποτέ τό παιδί σας. Είναι καλό, όταν λέτε στό γιό σας: «Μπράβο, έκανες έναν πολύ ώραίο άετό.» Έπαινος όμως για νά έντυπωσιαστούν οι

έπισκέπτες είναι ακριβώς τὸ ἀντίθετο. Ὅταν τὰ μικρὰ πα-
πάνια θρῖσκονται στὸ ἐπίκεντρο τοῦ θαυμασμοῦ, τότε τεν-
τώνουν τὸ λαϊμὸ τους σὰ νὰ ἦταν κύκλοι. Ἔτσι καὶ τὸ παιδί
παραπλανιέται καὶ δὲν κρίνει τὸν ἑαυτὸ του ἀντικειμενικά.
Δὲ θὰ ἔπρεπε ποτὲ νὰ ἐνθαρρύνετε τὸ παιδί σας νὰ ἀπο-
κλίνει ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ δημιουργήσει γιὰ τὸν
ἑαυτὸ του μιὰ φανταστική εἰκόνα. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ
δὲ θὰ πρεπε νὰ δημιουργεῖτε ἱστορίες ὅταν τὸ παιδί κάνει
ἓνα λάθος. Ἀκόμα κι ὅταν τὸ ἀπολυτήριο βρῖθει ἀπὸ κα-
κοὺς θαμνοὺς, δὲ θὰ πρεπε νὰ πεῖτε τίποτα. Κι ὅταν ὁ Βασι-
λης γυρίζει στὸ σπῖτι κλαίγοντας, γιατί τις ἔφαγε σ' ἓναν
καιγιά, δὲν πρέπει νὰ τὸν ἀποκαλέσετε μαμόθρεφτο.

Κάθε φορά πού χρησιμοποιεῖτε τὴ φράση: «Ὅταν ἤμουν
στὴν ἡλικία σου...», κάνετε ἓνα φοβερὸ λάθος. Μεγάλα λό-
για, μικρὸ μυαλό: Πρέπει νὰ σέβαστε τὸ παιδί σας ὅπως εἶ-
ναι καὶ νὰ μὴ θελήσετε νὰ τὸ διαμορφώσετε σύμφωνα μὲ τις
δικές σας ἀντιλήψεις.

Τὸ σύνθημά μου γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση καὶ τὴ ζωὴ στὸ
σπῖτι εἶναι: Ἄ φ η σ τ ε τ οὺ ς ἀ ν θ ρ ῶ π ο υ ς ν ἄ
ζ ῆ σ ο υ ν τ ῆ δ ι κ ῆ τ ο υ ς ζ ω ῆ. Αὐτὴ ἡ στάση
ταιριάζει σὲ κάθε περίπτωση.

Μόνο μ' αὐτὴ τὴ στάση μπορεῖ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἀνοχή. Πα-
ράξενο πὼς μόλις τώρα ἔρχεται στὸ νοῦ μου ἡ ἀ ν ο χ ῆ.
Εἶναι ἡ σωστὴ λέξη γιὰ ἓνα ἐλεύθερο σχολεῖο. Ὅδηγοῦμε
τὰ παιδιά στὴν ἀνοχή, ὅταν φερόμαστε σ' αὐτὰ ἀνεκτικά.

Ὁ φόβος

Ἔχω ξοδέψει πολὺ χρόνο στὴν προσπάθειά μου νὰ βοηθήσω
παιδιά νὰ συνέρθουν ἀπὸ τραύματα πού τοὺς εἶχαν προξε-
νήσει ἐκφοβιστικοὶ ἄνθρωποι. Ὁ φόβος μπορεῖ στὴ ζωὴ τοῦ
παιδιοῦ νὰ εἶναι κάτι τὸ τραγικὸ. Ὁ φόβος πρέπει νὰ ἐκ-
λείψει ἄλλοτελα — φόβος ἀπὸ τοὺς μεγάλους, ἀπὸ τὴν τιμη-
ρία, ἀπὸ τὴ μεμφή, ἀπὸ τὸ θεό. Σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα φόβου
μόνο μίσος μπορεῖ νὰ εὐδοκιμήσει.

Φοβόμαστε ἓνα σωρὸ πράγματα — τὴ φτώχεια, τὴ γε-
λοιποίηση, τὰ φαντάσματα, τοὺς διαρρηκτες, τὰ ἀτυχήμα-
τα, τὴν κοιγὴ γνώμη, τις ἀρρώστιες, τὸ θάνατο. Ἡ ζωὴ τοῦ
ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἱστορία τῶν φόβων του. Ἐκατομμύρια ἐ-
νήλικοι φοβοῦνται νὰ κάνουν περίπατο στὸ σκοτάδι. Χιλιά-
δες ἄνθρωποι κυριεύονται ἀπὸ ἓνα δυσάρεστο συναίσθημα
ὅταν δοῦν στὴν πόρτα τους ἓναν ἀστυνομικό. Πολλοὶ φαντά-
ζονται τὸ πλοῖο νὰ θυθίζεται ἢ τὸ ἀεροπλάνο νὰ πέφτει. Κα-
θένας πού ταξιδεύει μὲ τὸ τραῖνο ἐπιδιώκει νὰ βρεῖ θέση στὸ
κεντρικὸ θαγόνι. «Πρῶτα - πρῶτα ἡ σιγουριά», εἶναι οἱ λέ-
ξεις μὲ τις ὁποῖες ἐκφράζεται ἡ βασικὴ φροντίδα τοῦ ἀν-
θρώπου.

Θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρξε κάποια ἐποχὴ στὴν ἱστορία τοῦ ἀν-
θρώπου, στὴν ὁποία ὁ φόβος τοῦ θανάτου τὸν ἔτρεπε σὲ φυ-
γὴ καὶ τὸν παρακινούσε νὰ ἀναζητεῖ κρυψώνα. Σήμερα ἡ
ζωὴ μας ἔχει γίνει τόσο ἀσφαλής, ὥστε ὁ φόβος ἀν αὐτο-
προστασία νὰ μὴν εἶναι πιά ἀπαραίτητος. Κι ὅμως σήμερα
ἡ ἀνθρωπότητα ζεῖ σὲ μεγαλύτερο ἄγχος ἀπ' ὅσο οἱ πρόγο-
νοί μας στὴ λίθινη ἐποχὴ. Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος εἶ-
χε νὰ φοβᾶται μόνο τὰ τέρατα. Ὅμως ἐμεῖς ἔχουμε περισ-
σότερα τέρατα — τραῖνα, πλοῖα, ἀεροπλάνο, διαρρηκτες, αὐ-
τοκίνητα, ἀλλὰ τὸ χειρότερο εἶναι ὁ φόβος ὅτι σὲ κάτι θὰ
μᾶς τσακώσουν. Ὁ φόβος μᾶς εἶναι ἀκόμα ἀναγκαστικός. Ὁ
φόβος μὲ παρακινεῖ νὰ περάσω προσεκτικά στὸ ἀπέναντι μέ-
ρος τοῦ δρόμου.

Στὴ φύση ὁ φόβος ὑπηρετεῖ τὴν αὐτοσυντήρηση. Μὲ τὴ
βοήθεια τοῦ φόβου διατηρήθηκαν στὴ ζωὴ τὰ κουνέλια καὶ
τὰ ἄλογα, ἐπειδὴ κάθε φορά τὸ ἔβαζαν στὰ πόδια μπροστά
στὸν κίνδυνο. Ὁ φόβος εἶναι σπουδαῖος παράγοντας στὸ νό-
μο τῆς ζούγκλας.

Ὁ φόβος εἶναι πάντα κάτι τὸ ἐγωιστικὸ. Φοβόμαστε γιὰ
τὸ τομάρι μας ἢ γιὰ κείνον πού ἀγαπᾶμε. Τίς πιδὸ πολλές
φορὲς φοβόμαστε ὅμως γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας. Σὰ νέος φοβόμουν
ὅταν πῆγαίνα στὸ σκοτάδι νὰ πάρω γάλα ἀπὸ τοὺς ἀγρότες.
Ὅταν ὅμως ἐρχόταν μαζί μου κι ἡ ἀδερφή μου, τότε δὲ
φοβόμουν ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ τὴ δολοφονήσουν στὸ δρόμο.

Ὁ φόβος πρέπει νά εἶναι κάτι ἐγωιστικό, γιατί κάθε εἶδος φόβος εἶναι σέ τελευταία ἀνάλυση φόβος μπροστά στό θάνατο.

Ἡρώας εἶναι ὅποιος μεταμορφώνει τὸ φόβο του σέ θετική ἐνέργεια. Ὁ ἥρωας δαμάζει τὸ φόβο του. Τούς περισσότερους στρατιώτες τούς βασανίζει τὸ ἄγχος τοῦ φόβου. Ὁ δειλὸς δὲν εἶναι ικανὸς νά μετατρέψει τὸ φόβο του σέ θετική ἐνέργεια. Τῆ δειλία τὴ συναντοῦμε πιδὸ πολὺ ἀπὸ τὴν τόλμη.

Ὅλοι εἴμαστε δειλοί. Μερικοὶ καταφέρνουν νά ἀποκρύψουν τὴ δειλία, ἐνῶ ἄλλοι τὴ δείχνουν. Ἡ δειλία εἶναι πάντα σχετική. Σ' ὀρισμένα πράγματα μπορεῖ κανένας νά εἶναι ἥρωας σ' ἄλλα ὅμως δειλός. Θυμᾶμαι ἀκόμα τὴν πρώτη ὥρα τῆς πρακτικῆς ἐξάσκησης στό ριζισμό τῆς χειροβομβίδας. Κάποιος δὲν τὴν πέταξε καλὰ κι ἡ χειροβομβίδα του τραυμάτισε μερικοὺς στρατιώτες ὅταν ἔσκασε. Εὐτυχῶς ποὺ δὲ σκοτώθηκε κανένας. Ἡ ἀσκηση σταμάτησε. Τὴν ἐπόμενη μέρα ὅμως ξαναπήγαμε στό πεδίο ἀσκήσεων. Ὅταν πήρα τὴν πρώτη χειροβομβίδα, τὸ χέρι μου ἄρχισε νά τρέμει. Ὁ ὑπαξιωματικὸς τὸ πρόσεξε κι εἶπε γεμάτος περιφρόνηση πὼς ἤμουν ἕνας ἀθλιὸς φοβιτσιάρης. Ἐπρεπε νά συμφωνήσω πὼς εἶχε δίκιο.

Ὁ ὑπαξιωματικὸς αὐτός, ποὺ γιὰ τὰ κατορθώματά του θὰ ἀξίζε τὸ σταυρὸ τῆς Βικτωρίας, δὲ γνῶριζε κανένα ψυχικό φόβο. Κι ὅμως λίγο ἀργότερα μοῦ ὁμολογοῦσε: «Neill, μισὸ τὸ γύμνασμα τοῦ λόχου, ὅταν εἶστε παρών. Σ' ὅλη τὴν ὥρα τῆς ἐκπαίδευσης δὲ μὲ ἐγκαταλείπει ὁ φόβος.» Κατάπληκτος τὸν ρώτησα γιατί.

«Ἐπειδὴ ἐσεῖς εἶστε πτυχιούχος, ἐνῶ ἐγὼ βασανίζω τὴ γραμματική», εἶπε.

Ἡ ψυχολογία δὲ μᾶς ἐξηγεῖ γιατί τὸ ἕνα παιδί εἶναι τόλμηρὸ, ἐνῶ τὸ ἄλλο φοβιτσιάρικο, ἀπὸ τὴ γέννησή τους. Πολὺ πιθανὸν αὐτὸ νά ἔχει κάποια σχέση μὲ τίς καταστάσεις πρὶν ἀπὸ τὴ γέννηση. Ὅταν ἕνα παιδί εἶναι ἀνεπιθύμητο, θὰ μποροῦσε ἡ μητέρα νά μεταδώσει στό ἀγέννητο ἀκόμα παιδί τὸ φόβο τῆς κατὰ τὴ στιγμή τῆς γέννας. Μπορεῖ ἕνα ἀνεπιθύμητο παιδί νάρθει στόν κόσμον ἤδη φοβισμένο —

κι ἀπὸ χαρακτήρα νά ἀποστρέφεται τὴ ζωὴ, ἀποζητώντας μόνο τὴ μητρικὴ ἀγκαλιά.

Οἱ προγενετήσιες ἐπιδράσεις βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸν τομέα τῶν δυνατοτήτων μας, ὅμως ἕνα πράγμα εἶναι βέβαιο, ὅτι πολλὰ παιδιά γίνονται δειλὰ ἀπὸ τὸν τρόπο διαπαιδαγώγησης. Ἀπ' αὐτὴ τὴ δειλία μποροῦμε νά τὰ προφυλάξουμε.

Ἐνας γνωστὸς ψυχαναλυτὴς μοῦ διηγήθηκε τὴν περίπτωση ἑνὸς νέου ἀντρα. Αὐτὸν τὸν τρόμαξε ἡ πατέρα του ὅταν ἦταν ἔξη χρονῶν, γιατί ἔδειξε ἕνα ἀθῆο σεξουαλικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ ἕνα ἐφτάχρονο κοριτσάκι. Ἐφαγε ἀπὸ τὸν πατέρα του τὸ ξύλο τῆς χρονιᾶς του. Αὐτὸ τὸ δάροισμα στάθηκε ἀποφασιστικὸ γιὰ ὅλη τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ, τὸν ἔκανε δειλό. Κάθε φορὰ αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπανάληψης ἐκείνης τῆς ἐμπειρίας τῆς παιδικῆς ἡλικίας — ἀποζητοῦσε τὸ ξύλο, τὴν τιμωρία σ' ὅποιαδήποτε μορφή. Καὶ κατέληξε νά ἐρωτεύεται μόνο ἀπαγορευμένους καρπούς, παντρεμένες γυναῖκες ἢ ἀρραβωνιασμένα κορίτσια. Ἐτσι ζοῦσε διαρκῶς κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο φόβο ὅτι θὰ τὸν ἔδερνε ὁ σύζυγος ἢ ὁ ἀρραβωνιαστικὸς. Αὐτὸς ὁ φόβος μεταδιδόταν σ' ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα. Ὁ ἀνθρωπος αὐτὸς ἦταν ἕνα δυστυχισμένο, ἕνα κακομοιριασμένο ἄτομο, φορτωμένος μ' ἕνα σωρὸ πλέγματα κατωτερότητας καὶ παντοῦ ἔβλεπε κάποιον κίνδυνον νά παραμονεύει. Τὸ φόβο του τὸν ἔδειχνε ἀκόμα καὶ σέ ἀσήμαντα πράγματα. Ὅταν μιὰ ἡλιόλουστη ὥραία μέρα ἔπρεπε νά κάνει ἕνα χιλιόμετρο πεζοπορία, ἔπαιρνε μαζί του τὸ ἀδιάδροχο καὶ τὴν ἄμπρέλα του. Αὐτὸς ὁ ἀνθρωπος ἔλεγε ὁ χι στὴ ζωὴ.

Ἡ τιμωρία τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὰ παιδικὰ σεξουαλικά του ἐνδιαφέροντα, τὸ ὀδηγεῖ μὲ σιγουριά στὴ δειλία. Ἡ ἀπειλὴ μὲ τὴ φωτιὰ τῆς κόλασης, εἶναι μιὰ ἄλλη σίγουρη μέθοδος.

Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Φρόντ μιλᾶνε πολὺ γιὰ τὸ ἄγχος τοῦ εὐνοουχισμοῦ. Κι εἶναι σίγουρο ὅτι ὑπάρχει ἕνα τέτοιο κόμπλεξ. Εἴχαμε στό Σάμμερχιλ μιὰ τέτοια περίπτωση ἑνὸς ἀγοριοῦ, ποὺ τοῦ εἶχαν πεῖ ὅτι θὰ τοῦ ἔκοθαν τὰ γεννητικά του ὄργανα, ἀν τὰ ξανάπιανε. Νομίζω πὼς ὁ σχετικὸς μὲ

τή σεξουαλικότητα φόβος τόσο στ' αγόρια όσο και στὰ κορίτσια είναι πλατιά διαδομένος. Πράγμα που έχει τρομακτικές συνέπειες, γιατί φόβος και επιθυμία δὲν ἀπέχουν πολύ μεταξύ τους. Συχνὰ ὁ φόβος τοῦ εὐνουχισμοῦ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὴν επιθυμία γιὰ εὐνουχισμό — σὰ μιὰ τιμωρία γιὰ τὸν αὐνανισμό καὶ σὰ μέσο γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν πειρασμό.

Γιὰ τὸ φοβισμένο παιδί ὅλα τὰ πράγματα ἔχουν σχέση μετὴ σεξουαλικότητα. Τὸ παιδί συνδέει τοὺς φόβους του κατὰ κύριο λόγο μετὴ σεξουαλικότητα, καὶ τοῦτο γιατί τὸ ἔκαναν νὰ πιστέψει πὼς ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἁμαρτία. "Ἐνα παιδί πού βλέπει ἐφιαλτικά ὄνειρα νοιώθει συχνὰ φόβο γιὰ τίς σεξουαλικές σκέψεις του. "Ἄν βλέπει τὸ διάβολο νὰ τὸ παίρνει μαζί του στὴν κόλαση, δὲν εἶναι τότε ἁμαρτωλὸ παιδί πού τοῦ ταιριάζει μιὰ βαριὰ τιμωρία; "Ὁ ἀράπης, τὸ φάντασμα, τὸ στοιχειὸ καὶ τὰ παρόμοια δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ὁ καμουφλαρισμένος διάβολος. "Ὁ φόβος προέρχεται ἀπὸ ἔνοχη συνείδηση. Καὶ μετὴν ἀμάθειά τους οἱ γονεῖς δημιουργοῦν στὸ παιδί αὐτὰ τὰ αἰσθήματα ἔνοχης.

"Ἡ πιὸ συνηθισμένη μορφή φόβου στὰ παιδιὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός διὸ κοινοῦνται στὸ ἴδιο δωμάτιο μετὸς γονεῖς τους. "Ἐνα τετράχρονο παιδί βλέπει καὶ ἀκούει πράγματα πού δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει. "Ὁ πατέρας γίνεται ὁ κακὸς ἄνθρωπος πού κακομεταχειρίζεται τὴ μητέρα. "Ὁ σαδισμὸς ἑνὸς παιδιοῦ μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ συνέπεια αὐτῶν τῶν πρώιμων παρεξηγήσεων καὶ φόβων. Τὸ ἀγόρι ταυτίζεται μετὸν πατέρα του καὶ σὰ νέος συνδέει τὴ σεξουαλικότητα μετὸν πάνο. "Ἀπὸ φόβο μπορεῖ νὰ κάνει στὴ φίλη του αὐτὰ πού προφανῶς ἔκανε ὁ πατέρας του στὴ μητέρα.

Καὶ τώρα ἐπιτρέψτε μου νὰ ἀναφερθῶ στὴ διαφορὰ μεταξύ ἀγχους καὶ φόβου. "Ὁ φόβος μπροστὰ σὲ μιὰ τίγρη εἶναι φυσιολογικὸς καὶ λογικὸς. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ ὅταν φοβᾶται κανένας πού ταξιδεύει μ' ἕνα αὐτοκίνητο πού τὸ ὀδηγεῖ ἕνας κακὸς ὀδηγός. "Ἄν δὲ φοβόμασταν, θὰ μᾶς εἶχαν πατήσκει ὄλους τὰ αὐτοκίνητα. "Ὅταν φοβόμαστε ὅμως μιὰ ἀράχνη, ἕναν ποντικὸ ἢ ἕνα φάντασμα, τότε αὐτὸς ὁ φόβος εἶ-

ναι ἀφύσικος καὶ παράλογος. Αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ φόβου εἶναι ἀγχος, μιὰ φοβία, ἕνας παράλογος, ὑπερβολικὸς φόβος ἀπὸ κάτι. Στὴν περίπτωση τῆς φοβίας τὸ ἀντικείμενο πού τὴν προξενεῖ εἶναι σχετικὰ ἀθῶο. Τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ εἶναι μόνο ἕνα σύμβολο, ἂν καὶ ὁ φόβος πού προέρχεται ἀπ' αὐτὸ εἶναι ἐντελῶς πραγματικὸς.

"Ὁ φόβος ἀπὸ ἕνα εἶδος ἀράχνης στὴν Αὐστραλία εἶναι λογικὸς, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ ἀράχνη μπορεῖ νὰ προξενήσει τὸ θάνατο. Στὴν Ἀγγλία ἢ τίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς ὁ φόβος ἀπὸ μιὰ ἀράχνη εἶναι παράλογος καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι φοβία. "Ἡ ἀράχνη συμβολίζει κάτι, κάτι πού κανένας τὸ φοβᾶται ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του. Γιὰ τὸν ἴδιο ἀκριθῶς λόγο ὁ φόβος ἑνὸς παιδιοῦ ἀπὸ τὰ φαντάσματα εἶναι φοβία. Τὰ φαντάσματα συμβολίζουν καὶ αὐτὰ κάτι ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὸ παιδί φοβᾶται — ἴσως τὸ θάνατο, ἂν τοῦ ἔχουν καλλιεργήσει τὴ θεοφοβία ἢ τὸ ἔχουν μάθει νὰ φοβᾶται καὶ νὰ ἀπωθεῖ τίς προσωπικὲς του σεξουαλικὲς ἐπιθυμίες.

Κάποτε μετὴ παρακάλεσαν νὰ δῶ ἕνα κορίτσι τὸ ὁποῖο εἶχε φοβία ἀπὸ τίς ψαλίδες. Μετὴ τὴ σειρά μου παρακάλεσα καὶ ἐγὼ τὸ κοριτσάκι νὰ μοῦ ζωγραφίσει μιὰ ψαλίδα, ὅποτε αὐτὴ μοῦ ζωγράφισε ἕνα πέος. Μετὰ μοῦ διηγήθηκε γιὰ ἕνα φαντάρο πού τῆς ἔδειξε τὰ γεννητικά του ὄργανα μιὰ μέρα πού πήγαινε στὸ σχολεῖο. Αὐτὸ ἦταν πού τῆς εἶχε ἐμπνεύσει τὸ φόβο, τὸν ὁποῖο αὐτὴ μετατόπιζε στὶς ψαλίδες. "Ὅμως πολὺ πρὶν ἐξελιχτεῖ ἡ φοβία της, τὸ κορίτσι εἶχε δεῖξει ἤδη ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν αἰτία τῆς μελλοντικῆς της φοβίας, ἕνα ἐνδιαφέρον μετὴ ν ε υ ρ ω τ ι κ ὸ τρόπο. Αὐτὸ τὸ νευρωτικὸ ἐνδιαφέρον ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς σεξουαλικῆς της ἀγωγῆς ἢ τῆς ἔλλειψῆς της. "Ἡ αἰνιγματικότητα καὶ τὸ μυστήριο μετὸ ὁποῖο οἱ μεγάλοι χειρίζονταν τὰ σεξουαλικὰ πράγματα, τῆς δημιούργησαν ἕνα ἀνώμαλο ἐνδιαφέρον. Βέβαια δὲ θάπρεπε ποτὲ νὰ συναντήσει ἕναν ἐπιδειξιμανῆ, ἀλλὰ μετὴ μιὰ καλύτερη σεξουαλικὴ ἀγωγή θὰ ξεπερνοῦσε χωρὶς νευρωτικὴ ἀντίδραση αὐτὴ τὴ δοκιμασία καὶ χωρὶς διαρκῆ φόβο μπροστὰ στὰ γεννητικά ὄργανα τοῦ ἀντρα.

Φοβίες παρουσιάζονται συχνά στα μικρά παιδιά. Ο γιός ενός αόστηρου πατέρα μπορεί να αναπτύξει μία φοβία από έλγοα, λιοντάρια ή αστυνομικούς. Η φοβία δρῖσκει τὸν τρόπο να συνδέεται με τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο φανερό πατρικό σύμβολο. Κι ἐδῶ ξαναβλέπουμε τὸν τεράστιο κίνδυνο πὸν προκαλεῖ ἡ εἰσαγωγή τοῦ φόβου τῆς αὐταρχικότητας στή ζωὴ τοῦ παιδιοῦ.

Τὸ μεγαλύτερο φόβο στή ζωὴ τοῦ παιδιοῦ τὸν προξενεῖ ἡ ἰδέα τῆς αἰώνιας καταδίκης ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν γονέων.

Συχνά ἀκούω στὸ δρόμο μιὰ μητέρα νὰ λέει: «Κάτσε ἡσυχα, θωμά! Νά, ἔρχεται ἕνας αστυνομικός!» Ἔτσι τὸ παιδί ἀνακαλύπτει ἀπὸ πολὺ νωρὶς ὅτι ἡ μητέρα του λέει φέματα, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μικρότερο κακὸ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ αστυνομικός γί ν ε τ α ι γιὰ τὸ παιδί ἕνας ἀληθινὸς διάβολος. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος πὸν παίρνει κάποιον καὶ τὸν κλείνει φυλακῆ. Τὸ παιδί συνδέει πάντοτε τοὺς φόβους του με τὶς χειρότερες παραβάσεις του. Μπορεῖ δηλαδὴ ἕνα παιδί πὸν ἀνυψίεται νὰ δείξει ἀφύσικο φόβο μπροστὰ σ' ἕναν αστυνομικό πὸν πιάνει νὰ πετᾶει πέτρες. Ὁ φόβος του εἶναι πράγματι ὁ φόβος μπρὸς στὸν τιμωρὸ θεὸ καὶ τὸν τιμωρὸ διάβολο.

Ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ φόβου συνδέεται με σκέψεις σὲ προηγούμενες ἀξιόποινες πράξεις. Ὅλοι μας ἔχουμε στή φαντασία μας σκοτώσει ἀνθρώπους. Πιστεύω πὸς ἕνα πεντάχρονο παιδί με σκοτώνει στή φαντασία του, ὅταν δὲν ὀποκύπτω στὶς ἐπιθυμίες του.

Συμβαίνει συχνά μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μαθητές μου νὰ μοῦ προτείνουν τὸ νεροπίστολό τους καὶ νὰ φωνάζουν: «Ψηλά τὰ χέρια! Εἶσαι νεκρός!» Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο σκοτώνουν τὸ σύμβολο τῆς αὐταρχικότητας καὶ ξεθυμαίνουν τοὺς φόβους τους. Ὅρισμένα πρῶινά φέρθηκα σκόπιμα αὐταρχικά, γιὰ νὰ δῶ ποιά ἐπίδραση θὰ εἶχε στοὺς πυροβολισμούς. Σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, με σκότωσαν ἀρκετὲς φορές. Μετὰ τὴ θανάτωση στή φαντασία ἀκολουθεῖ ὁ φόβος. Ἄ ν π έ θ α ι ν ε σ τ ὲ ἀ λ ή θ ε ι α δ Ν ο ἱ Ι Ι, ἐ γ ῶ θ ἄ ἡ μ ο υ ν ὀ π ε ὑ θ υ ν ο ς, γ ι α τ ἰ ε ἶ χ α ἐ π ι θ υ -

μ ἡ σ ε ι τ ὸ θ ἄ ν α τ ὸ τ ο υ.

Ἐνα ἀπὸ τὰ κορίτσια μας ἔδρῖσκει μεγάλη χαρὰ νὰ δουλιάζει στὸ μπάνιο τοὺς ἄλλους μαθητές. Ἀργότερα ἀνάπτει μιὰ φοβία ἀπὸ τὸ νερό. Ἄν καὶ ἦταν καλὴ κολυμβήτρια, πῆγαινε μόνο τόσο βαθιά, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ πατώνει. Στὴ φαντασία της εἶχε πνίξει τόσοσ ἀνταγωνιστές, ὥστε τελικά ἔνοιωθε τὸ φόβο ἑνὸς εἶδους ποιητικῆς δικαιοσύνης. Σ ἄ ν τ ι μ ω ρ ἱ ἄ γ ι ἄ τ ἰ ς σ κ έ ψ ε ι ς μ ο υ κ ἄ π ο τ ε θ ἄ π ν ι γ ῶ.

Τὸν μικρὸ Ἀλβέρτο τὸν ἔπιανε φόβος κάθε φορὰ πὸν ἔδλεπε ἀπὸ τὴν ἀκτὴ τὸν πατέρα του νὰ κολυμπᾶ. Ἄγωνιοῦσε γιὰ τὸς φορές εἶχε εὐχήθει τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του. Φοβόταν γιὰ τὴν εἶχε ἔνοχη συνείδηση. Δὲν εἶναι καὶ τόσο ἀνησυχητικό τὸ ὅτι τὰ παιδιά σκοτώνουν ἀνθρώπους με τὴ φαντασία τους, ἂν σκεφτεῖ κανένας τί σημαίνει γι' αὐτὰ ὁ θάνατος: Τὸ πρόσωπο πὸν προξενεῖ τὸ φόβο δὲν ὑπάρχει πιά.

Γνώρισα ἐνήλικους ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ὑποσυνείδητα πίστευαν πὸς εἶχαν κάποια εὐθύνη γιὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα τους ἢ τῆς μητέρας τους. Αὐτὸ τὸ ἄγχος θὰ μπορούσε νὰ μειωθεῖ ἂν οἱ γονεῖς δὲν ἀπόπαιρναν καὶ δὲν ἔδερναν τὰ παιδιά τους, πράγμα τὸ ὅποιο ξυπνάει σ' αὐτὰ αἰσθήματα μίσους, τὰ ὅποια με τὴ σειρά τους καταλήγουν σὲ αἰσθήματα ἔνοχης. Ἐκατοντάδες σχελίων στα ὅποια διατηρεῖται ἀκόμα ἡ τιμωρία τοῦ δαρμοῦ ἢ ἄλλες αόστηρὲς τιμωρίες προξενοῦν στα μικρά παιδιά ἀνεπανόρθωτη ζημιὰ.

Πολλοὶ ἄνθρωποι πιστεύουν ἀκράδαντα: Ἄ ν τ ἄ π α ι δ ι ἄ δ ἔ ν ε ἶ χ α ν κ ἄ τ ι ἀ π ὸ τ ὸ ὅ π ο ἴ ο ν ἄ φ ο β ο ὦ ν τ α ι, τ ὴ τ ε π ῶ ς θ ἄ γ ἰ ν ο ν τ α ν κ α λ ο ἰ ἄ ν θ ρ ω π ο ἰ; Καλοσύνη ὅμως προερχόμενη ἀπὸ τὸ φόβο τῆς κόλασης, τῆς ἀστυνομίας ἢ τῆς τιμωρίας δὲν εἶναι καθόλου καλοσύνη, ἀλλὰ ἀπλοῦστατα δειλία. Εὐπρέπεια πὸν στηρίζεται στήν ἐλπίδα ἀμοιβῆς, στὸν ἔπαινο ἢ στὸ κέρδιμα τοῦ παραδείσου δὲν εἶναι γνήσια, γιὰ τὴ στηρίζεται στή δωροδοκία. Ἡ σύγχρονη ἠθικὴ κάνει τὰ παιδιά δειλά, ἐπειδὴ τὰ κάνει νὰ φοβῶνται τὴ

ζωή. Και πράγματι αυτό αποτελεί τη «χρηστοθήβεια» των πειθαρχικών μαθητών. Χιλιάδες δάσκαλοι εκπληρώνουν τα καθήκοντά τους κατά θαυμαστό τρόπο χωρίς να κάνουν ποτέ χρήση του φόβου της τιμωρίας. Οί άλλοι είναι άνικαιοι και επίζημοι και θά έπρεπε να απομακρυνθούν από τα σχολεία.

Μπορούμε με τὸ φόβο να κάνουμε τὰ παιδιά μας να αποδεχτούν τις δικές μας ήθικες αξίες. Και ποιές ήθικες αξίες έχουμε εμείς οί μεγάλοι! Αὐτή τή δδομάδα ξόδεψα τρεις λίρες για ένα σκυλί, πέντε λίρες για έργαλεία τοῦ τόρνου μου και έξη λίρες για καπνό. "Αν και τόσο μ' άπασχολεί ή άθλιότητα της κοινωνίας μας και όσο κι αν τήν καταδικάζω, παρ' όλα αυτά δέ μου πέρασε από τὸ νοῦ να δώσω στους φτωχούς αὐτά τὰ χρήματα. Γι' αὐτὸ και ποτέ δέν κάνω διαλέξεις στά παιδιά για τὸ θέμα ότι τὰ γκέττο τῶν φτωχῶν είναι ντροπή για τήν ανθρωπότητα. Έχω πεί και τέτοια πράγματα — μέχρι πού κατάλαβα πώς άράδιαζα φλυαρίες.

Οί εὐτυχέστερες οίκογένειες πού γνωρίζω είναι εκείνες στις οποίες οί γονεὶς φέρονται στά παιδιά τους ελεύθερα και ειλικρινά χωρίς ήθικολογίες. Σέ τέτοιες οίκογένειες δέν υπάρχει άγχος. Πατέρας και γιός είναι φίλοι. Κι ή αγάπη μπορεί να εὐδοκιμήσει. Σ' άλλες οίκογένειες αὐτή καταστρέφεται από τὸ φόβο. Αὐταρχικότητα και επιβαλλόμενος σεβασμός κρατοῦν τήν αγάπη μακριά. "Ο επιβαλλόμενος με τὸ ζόρι σεβασμός περικλείει μέσα του π ά ν τ ο τ ε φόβο.

Έδω στο Σάμμερχιλ τὰ παιδιά πού φοβοῦνται τους γονεὶς τους συχνάζουν στά προσωπικά δωμάτια τῶν δασκάλων. Τὰ παιδιά ελεύθερων πράγματι γονέων δέν τὸ κάνουν ποτέ αὐτό. Τὰ φοβισμένα παιδιά μᾶς δοκιμάζουν διαρκώς. "Ενα έντεκάχρονο αγόρι, τοῦ οποίου ὁ πατέρας είναι πολύ αὐστηρός, άνοίγει τήν πόρτα μου είκοσι φορές τήν ήμέρα. Δέ λέει τίποτα, ρίχνει μιὰ ματιά και ξανακλείνει τήν πόρτα. Καμιά φορά τοῦ λέω φωναχτά: «"Οχι, δέν πέθανα ακόμα.» "Ο μικρός έστρεψε τήν αγάπη του, τήν οποία ὁ πατέρας του δέν άποδέχτηκε, σέ μένα και τώρα φοβάται μήπως ὁ νέος, ὁ

ιδανικός πατέρας χαθεί. Πίσω βέβαια άπ' αὐτὸν τὸ φόβο κρύβεται στήν πραγματικότητα ή έπιθυμία τοῦ χαμοῦ τοῦ πατέρα του, με τὸν ὁποῖο είναι δυστυχισμένος.

Είναι πολύ πύδ εύκολο να ζει κανένας με παιδιά πού τὸν φοβοῦνται, άπ' ὅσο με παιδιά πού τὸν αγαποῦν — ζει δηλαδή πύδ ήσυχα. "Όταν τὰ παιδιά φοβοῦνται κάποιον τὸν αφήνουν στήν ήσυχία του. "Η γυναίκα μου, εγώ κι οί δάσκαλοι τοῦ Σάμμερχιλ αγαπιόμαστε από τὰ παιδιά, γιατί τὰ αναγνωρίζουμε, πράγμα άλλωστε πού τόσο επιθυμοῦν. "Επειδὴ γνωρίζουν πώς δέν τὰ αποक्रούουμε, τους είναι εύχρηστο να βρίσκονται κοντά μας.

Όστε ένα από τὰ μικρά παιδιά μας δέ φοβάται τις άστραποβροντές. "Ακόμα και στὸν πύδ βαρὺ χειμώνα θέλουν να κοιμηθοῦν έξω στις σκηνές. Κι ὁ φόβος από τὸ σκοτάδι είναι ανύπαρκτος. Καμιά φορά βλέπει κανένας ὀχτάχρονα παιδιά να στήνουν τή σκηνή τους στήν άκρη τοῦ χωραφιοῦ και να κοιμοῦνται μόνα τους ελόκληρες νύχτες. "Η ελευθερία βοηθά στήν άπαλλαγή από τὸ φόβο. Συχνά παρατηρῶ πώς δειλά και συνεσταλμένα παιδάκια εξελίσσονται σέ δυναμικά και άφοβα παλληκάρια. "Όμως θά ήταν λάθος να γενικεύουμε: υπάρχουν κλεισμένα στὸν έαυτὸ τους παιδιά, τὰ ὁποῖα δέ θά γίνουν ποτέ θαρραλέα. Μερικοί άνθρωποι δέ θά άπόχωριστοῦν τὰ φαντάσματά τους σ' ὄλη τους τή ζωή.

"Αν ένα παιδί διαπαιδαγωγήθηκε χωρίς φόβο κι όμως φοβάται, τότε είναι πολύ πιθανὸ να έφερε τὸ φόβο του μαζί του όταν ήρθε στὸν κόσμο. "Η κύρια δυσκολία για τήν καταπολέμηση αὐτῶν τῶν φαντασμάτων βρίσκεται στήν άγνοια πού έχουμε για τις προγενετήσιες καταστάσεις. Κανένας μέχρι σήμερα δέν ξέρει αν μιὰ έγκυος γυναίκα μεταδιδάξει ή ὄχι τους φόβους της στοῦ αγέννητο παιδί.

"Από τήν άλλη μεριά είναι άπόλυτα βέβαιο ότι τὸ περιβάλλον προξενεί αισθήματα φόβου στοῦ παιδί. Σήμερα μάλιστα ακόμα και τὰ πολύ μικρά παιδιά άκούνε για τους έρχόμενους πολέμους με τις τρομακτικές τους ατομικές δόμβες. Κι είναι πολύ φυσικό ότι ὁ φόβος συνδέεται με τέτοια πράγματα. "Όταν όμως δέν υπάρχει φόβος από τή σεξουαλικό-

τητα και την κόλαση που να συνδέεται με τον αντικειμενικό φόβο της δόμδας, τότε ο φόβος της δόμδας θα είναι φυσιολογικός — δε θα είναι φοβία, δε θα είναι άγχος που διαπερνάει τα πάντα. Υγιή και ελεύθερα παιδιά δε φοβούνται το μέλλον. Τό ατενίζουν με αισιοδοξία. Και τα παιδιά τους αργότερα θα τοποθετηθούν στη ζωή χωρίς τον άρρωστημένο φόβο για το αύριο.

Ο Wilhelm Reich έχει αποδείξει ότι κρατάμε την άνοπνοή μας μπροστά στον ξαφνικό φόβο κατά συνέπεια και το παιδί που φοβάται κρατάει την άνοπνοή του σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Ένα σωστά διαπαιδαγωγημένο παιδί φαίνεται από την ελεύθερη, απρόσκοπη άνοπνοή του, πράγμα που σημαίνει πως δε φοβάται τη ζωή.

Στον πατέρα που θα ήθελε να διαπαιδαγωγήσει το παιδί του χωρίς φόβο, που τον δημιουργεί το μίσος και η καχυποψία, έχω να πω μερικά σπουδαία πράγματα.

Μην προσπαθείτε ποτέ να κάνετε τον αφέντη του σπιτιού, το λογοκριτή, τον τετραπέροτο κι ούτε να επιτρέψετε ποτέ να υπαινιχθεί κάτι τέτοιο ή γυναίκα σας, πράγμα που συμβαίνει όταν λέει: «Περίμενε μέχρι νάρθει ο μπαμπάς και θα δεις!» Αυτό σημαίνει πως το μίσος που το παιδί τρέφει εκείνη τη στιγμή ενάντια στη μητέρα του, στρέφεται τώρα εναντίον σας.

Και μην κάνετε τον άγιο. Όταν σας ρωτήσει το παιδί σας αν έχετε μουσκέψει ποτέ το κρεβάτι σας ή αυνανιστεί, τότε πείτε του την αλήθεια — ψύχραιμα και ειλικρινά. "Αν είστε ο αφέντης μέσα στο σπίτι, τα παιδιά θα σας προσέχουν και μάλιστα κάτι παραπάνω, θα σας φοβούνται. Όταν όμως τοποθετείτε τον εαυτό σας στο ίδιο επίπεδο με τα παιδιά και τους όμολογήσετε πόσο δειλός ήσασταν σά μαθητής, τότε θα κερδίσετε την εκτίμησή τους — μιιά εκτίμηση γεμάτη αγάπη και κατανόηση απαλλαγμένη από το φόβο.

Είναι σχετικά πολύ εύκολο για τους γονείς να διαπαιδαγωγήσουν τα παιδιά τους χωρίς κόμπλεξ. Στο παιδί δεν πρέπει ποτέ να προξενηθεί φόβος ή να του δημιουργηθούν αισθήματα ένοχης. Βέβαια δεν είναι δυνατό να αποκλείσει κανείς

όλες τις αντιδράσεις φόβου. Ένα παιδί μπορεί να τρομάξει ακόμα κι από το δυνατό κλείσιμο μιιάς πόρτας. Μπορείτε όμως να αποκλείσετε τους νοσηρούς εκείνους φόβους που καταπιέζουν το παιδί: το φόβο της τιμωρίας, του όργισμένου θεού και των όργισμένων γονέων.

Αισθήματα κατωτερότητας και φαντασιώσεις

Τί είναι αυτό που προκαλεί αισθήματα κατωτερότητας σ' ένα παιδί; Το παιδί βλέπει ότι οι μεγάλοι κάνουν πράγματα, τα όποια αυτό δεν μπορεί ή δεν του επιτρέπουν να τα κάνει.

Το πέος έχει μεγάλη σχέση με το αίσθημα κατωτερότητας. Συχνά τα μικρά άγόρια ντρέπονται γιατί το πέος τους είναι ακόμα μικρό και τα μικρά κορίτσια γιατί δεν έχουν καθόλου. Κλείνω προς την άποψη πως ή σημασία του πέους σά σύμβολο της δύναμης είναι κατά κύριο λόγο συνέπεια της μυστικότητας και των ταμπού, με τα όποια το περιβάλλει ή σημερινή ήθική διαπαιδαγωγήση. Άπωθημένες σκέψεις για το πέος εκφράζονται με δημιουργήματα της φαντασίας. Αυτό το μυστηριώδες πράγμα, που ή μητέρα ή ή γκουβερνάντα το φυλάνε με ιδιαίτερη προσοχή, αποκτά υπερβολική σημασία. Άκόμα και ιστορίες συναντούμε σχετικά με την αξιοθαύμαστη δύναμη του πέους. "Ο Άλαντν τρίζει τη λάμπα του — αυνανισμός —, κι όλες οι χαρές του κόσμου έρχονται σ' αυτόν. Με τον ίδιο τρόπο τα παιδιά φαντάζονται ιστορίες μέσα στις όποιες τα περιτώματα αποκτούν μεγάλη σημασία.

Ένα όνειροπόλημα είναι πάντα κάτι το έγωιστικό. Είναι ένα όνειρο στο όποιο ό όνειρευόμενος είναι ό ήρωας κι ό κόσμος είναι έτσι όπως θα έπρεπε να είναι. "Ο κόσμος στον όποιο έμεις οι ένήλικοι περνάμε με τη βοήθεια ενός ούσκου, των σελίδων ενός μυθιστορήματος ή των εικόνων ενός φίλμ, τα παιδιά περνάνε με τις όνειροπολήσεις τους. Κάθε τέτοια φαντασίωση είναι πάντα μιιά φυγή από την πραγματικότητα — ένας κόσμος που εκπληρώνει κάθε επιθυμία, ένας κόσμος χωρίς όνορα. "Ο πνευματικά άρρωστος κινείται μέσα

σ' αυτόν. Και τὰ φυσιολογικά θμως παιδιά ονειροπολούν πάρα πολύ συχνά. Ο κόσμος της φαντασίας είναι ελκυστικότερος από τον κόσμο των ονείρων. Στον ύπνο μας μπορεί να δούμε κι εφιαλτικά όνειρα. Όμως στις ονειροπολήσεις ασκούμε έναν όρισμένο έλεγχο, πράγμα που σημαίνει πως φανταζόμαστε μόνο ό,τι ικανοποιεί τὸ Έγώ.

Όταν δίδασκα σ' ένα σχολείο στη Γερμανία, είχα μαθήτριά μου μιὰ δεκάχρονη Έθραιουόλα. Τὸ παιδί είχε πολλούς φόβους. Είχε τὸ φόβο πὸς είναι ἡ τελευταία στην τάξη. Τὴν πρώτη κίβλας μέρα τοῦ σχολείου ἔφερε μαζί της μιὰ τεράστια τσάντα γεμάτη βιβλία, κάθησε σ' ένα τραπέζι κι ἄρχισε νὰ κάνει πληκτικές διαιρέσεις παλιού τύπου: Διαιρούσε λ.χ. τὸ 4.563.207.867 διὰ τοῦ 4.379. Τρεῖς δλόκληρες μέρες ἔκανε τέτοιες διαιρέσεις. Τὴ ρώτησα ἂν τὴν εὐχαριστοῦσαν αὐτοὶ οἱ ἀνταροὶ ὑπολογισμοὶ καὶ πῆρα γιὰ ἀπάντηση ἕνα ντροπαλὸ «ναί».

Τὴν τέταρτη μέρα τὴν ξαναβρίσκω ἀσχολούμενη με τις βασανιστικές της διαιρέσεις. «Στ' ἀλήθεια σὲ διασκεδάζει αὐτό;», τὴν ξαναρώτησα.

Ἐέσπασε σὲ κλάματα. Πῆρα με τὴν ἡσυχία μου τὸ βιβλίο καὶ τὸ πέταξα στὴ γωνιά. «Βρισκόμαστε σ' ἕνα ἐλεύθερο σχολείο καὶ μπορείς νὰ κάνεις μόνο αὐτὸ πὸς θέλεις», τὴς εἶπα. Τώρα φαίνονται κάπως εὐτυχημένη κι ὅλη μέρα σφύριζε. Δὲν ἔκανε ἀπολύτως τίποτα ἄλλο, μόνο σφύριζε.

Μῆνες ἀργότερα διέσχιζα ἕνα δάσος κάνοντας σκί. Σὲ μιὰ στιγμή ἄκουσα κάποια γνωστή φωνή καὶ μετὰ ἀπὸ λίγο εἶδα τὴ Σλόβια. Εἶχε λύσει τὰ σκί της καὶ περπατοῦσε γελώντας καὶ μιλώντας δυνατὰ πάνω στὸ χιόνι. Προφανῶς εἶχε ὑποδυθεῖ τοὺς ρόλους μιᾶς δλόκληρης σειρᾶς ἡθοποιῶν. Πέρασε ἀπὸ μπροστὰ μου χωρὶς νὰ με δεῖ.

Τὴν ἄλλη μέρα τὴς εἶπα πὸς τὴν εἶχα ἀκούσει στὸ δάσος νὰ κουβεντιάζει. Ταραγμένη ἔφυγε τρέχοντας ἀπὸ τὸ γραφεῖο. Τὸ ἀπόγευμα τὴς ἴδιας μέρας στεκόταν κάπου ἐκεῖ κοντὰ στὴν πύρρα τοῦ γραφείου μου. Τελικὰ μπῆκε μέσα κι εἶπε: «Μοῦ εἶναι κάπως δύσκολο νὰ σᾶς διηγηθῶ τί ἔκανα χτὲς στὸ δάσος, ἀλλὰ νομίζω πὸς τώρα μπορῶ νὰ

σᾶς τὸ πῶ.»

Ήταν μιὰ θαυμάσια ἱστορία. Χρόνια δλόκληρα ζοῦσε με τὴ φαντασία της σ' ἕνα χωριὸ πὸς τὸ ἔλεγε πρασινόδασος. Μοῦ ἔδειξε ἀκόμα καὶ σχέδια τοῦ χωριοῦ πὸς τὰ εἶχε σχεδιάσει μόνη της, ἀκόμα καὶ σχέδια σπιτιῶν. Εἶχε θάλει μάλιστα στὸ χωριὸ νὰ κατοικήσουν διάφοροι ἀνθρώπινοι τύποι. Ό,τι ἄκουσα στὸ δάσος ἦταν μιὰ συζήτηση μεταξύ δυὸ νέων, τοῦ Γιάννη καὶ τοῦ Ἡλία.

Πέρασαν μερικές ὀδομάδες μέχρι νὰ ἀνακαλύψω τί κρυβόταν πίσω ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἱστορία. Ἡ Σλόβια ἦταν μοναχοπαιδί κι εἶχε πολὺ λίγους συντρόφους στὰ παιχνίδια της. Γιὰ τοῦτο καὶ δημιούργησε ἕνα χωριὸ γεμάτο συμπαίχτες. Τὸ κλειδί γιὰ τὴν κατανόηση αὐτοῦ τοῦ φανταστικοῦ κόσμου μοῦ τὸ πρόσφερε αὐτὴ ὅταν μοῦ διηγήθηκε ὅτι ὁ Ἡλίας ἔφαγε ξύλο ἀπὸ τὸ δασοφύλακα γιὰτὶ πέρασε μέσα ἀπὸ μιὰ προστατευόμενη ἀναδάσωση. Ἀργότερα μνημόνευσε ὅτι αὐτὴ ἡ ἀναδάσωση ἔμοιαζε με τὸ δικό της, ἐπίσης ἀναπτυσσόμενο, τρίχωμα τοῦ αἰδοῦ. Καὶ τότε μοῦ διηγήθηκε μιὰ ἀληθινὴ ἱστορία με ἕναν ἄντρα πὸς τὴν εἶχε χαϊδέψει σεξουαλικά. Τώρα καταλάβαινα ὅτι ὁ Ἡλίας ἐνσάρκωνε αὐτὸν τὸν ἄντρα πὸς εἶχε περάσει μέσα ἀπὸ τὴν ἀπαγορευμένη ἀναδάσωση. Ὁ Ἡλίας συμβόλιζε ἐπίσης καὶ τὸ χέρι της, ὅταν ἀντανιζόταν.

Ἀποφάσισα νὰ τὴς καταστρέψω αὐτὸν τὸ φανταστικὸ κόσμο καὶ τὴς ἐξήγησα ποιά αἰτία τὸν εἶχε δημιουργήσει. Δυὸ μέρες περιφερόταν με κατεδασμένα τὰ μοῦτρα. «Τὴν τελευταία νύχτα προσπάθησα νὰ ξαναγυρίσω στὸ πρασινόδασος», μοῦ εἶπε κλαίγοντας, «ἀλλὰ δὲν μπορούσα. Μοῦ τὸ καταστρέψατε κι ἦταν αὐτὸ πὸς ὀγαποῦσα πιὸ πολὺ ἀπὸ κάθε τι.»

Δέκα μέρες ἀργότερα μοῦ ἔλεγε ἕνας δάσκαλος: «Τί νὰ συμβαίνει με τὴ Σλόβια; Ὅλη μέρα τραγουδάει καὶ γίνεται ὀμορφη.» Εἶχε δίκιο· ἡ Σλόβια εἶχε ὀμορφῆγει. Κι ἀμέσως ἄρχισαν νὰ τὴν ἐνδιαφέρουν τὰ πάντα. Πῆγαινε μάλιστα καὶ στὸ μάθημα κι ἦταν ἐπιμελής. Ἀρχισε καὶ νὰ ζωγραφίζει, κατάφερε καὶ μερικά ὄρατα σκίτσα. Με λίγα λό-

για, αντιμετώπιζε πιά την πραγματικότητα. Η φοβερή σεξουαλική εμπειρία της και η μοναξιά της την είχαν υποχρεώσει να αναζητήσει ένα φανταστικό κόσμο, στον οποίο δε θα υπήρχε κανένας πειρασμός και κανένας κακός άντρας. Όμως και στα ευχάριστα όνειροπολήματά της εμπαινε ο Ήλιος.

Ένα άλλο όνειροπόλο κορίτσι πίστευε πως είναι μια πολύ μεγάλη ήθοποιός. Δεκαέξη φορές την κάλεσε το κοινό στη σκηνή να τη χειροκροτήσει.

Ο Δημήτρης, ένας νέος με έκρηκτική ιδιοσυγκρασία, μου διηγείται φανταστικές ιστορίες για τις έκasperματώσεις του. Χρησιμοποιεί τη σεξουαλικότητα σά δύναμη.

Ένας άλλος έννιάχρονος νεαρός παραδίνεται σε μεγάλα όνειροπολήματα σχετικά με σιδηροδρόμους. Αυτός είναι πάντα ο μηχανοδηγός και συνήθως επιβάτες είναι ο βασιλιάς κι η βασίλισσα (οι γονείς του).

Ο μικρός Κάρολος φαντάζεται ότι διαθέτει ένα σμήνος αεροπλάνων κι ένα ελόκληρο γκαράζ αυτοκίνητα.

Ο Δημήτρης διηγείται για τον πλούσιο θείο του, ο οποίος του χάρισε τάχα μια Ρόλς Ρόυς, παιδική βέβαια, αλλά με αληθινή βενζινομηχανή. Υποστηρίζει μάλιστα πως για το καινούργιο του αυτοκίνητο δε χρειάζεται δίπλωμα οδηγού. Κάποτε ανακάλυψα πως μερικοί νεαροί, επηρεασμένοι από τα λόγια του Δημήτρη, ήταν έτοιμοι για μια πορεία έξη χιλιομέτρων σ' ένα σιδηροδρομικό σταθμό. Είχε στείλει τάχα ο θεός το αυτοκίνητο εκεί πέρα, απ' όπου και θα γύριζαν δλοι μαζί με το αυτοκίνητο. Σκέφτηκα την πικρή απογοήτευση των παιδιών, όταν, μετά από πορεία έξη χιλιομέτρων μέσα στις λάσπες, θα διαπίστωναν πως το αυτοκίνητο υπήρχε μόνο στη φαντασία του Δημήτρη και προσπάθησα να εμποδίσω αυτή την έκστρατεία. Τους είπα λοιπόν ότι θα έχαναν το μεσημεριανό τους φαγητό. Ο Δημήτρης που βρισκόταν σε δύσκολη θέση αναφώνησε: «Δε θέλουμε βέβαια να χάσουμε και το φαγητό μας!» Μια δασκάλα είχε την ξαφνική ιδέα να πάνε αντί στο σταθμό στον κινηματογράφο. Άμέσως έβγαλαν τα αδιάδροχά τους. Ο Δημήτρης ξαλά-

φρωσε, γιατί φυσικά γνώριζε πως ο θεός που του είχε τάχα στείλει το αυτοκίνητο, υπήρχε μόνο στη φαντασία του.

Τα όνειροπολήματα του Δημήτρη δέν είχαν καμιά σχέση με σεξουαλικά πράγματα. Από τότε που ήρθε στο Σάμιερχιλ έντυπωσιάζει τ' άλλα παιδιά με το δικό του τρόπο. Μέρες ελόκληρες περίμενε μια ομάδα από αγόρια στο λιμάνι της Lyme και πρόσεχαν τα πλοία που έρχονταν. Ο Δημήτρης τους είχε μιλήσει για έναν άλλο θείο, ο οποίος είχε τάχα δυο υπερωκεάνια. Αυτοί λοιπόν είχαν πείσει τον Δημήτρη να γράψει στο θείο του ένα γράμμα και να τον παρακαλέσει να του στείλει μια βενζινακάτο. Περίμεναν λοιπόν τώρα να μπει στο λιμάνι ένα υπερωκεάνιο πίσω από το οποίο θα ήταν ρυμουλκημένη η βενζινακάτος τους. Με τον τρόπο αυτό μπορούσε ο Δημήτρης να αισθάνεται υπεροχή. Ήταν ένα φτωχόπαιδο που το είχε δώσει κάποιος στο δρφανοτροφείο και ζητούσε τώρα να βρει μια ίσορροπία για το αξιοημά του κατωτερότητας μέσα στα όνειροπολήματά του.

Αν κατέστρεφε κανένας κάθε όνειροπόλημα, η ζωή θα γινόταν πληκτική. Κάθε δημιουργική δραστηριότητα προετοιμάζεται στη φαντασία. Ο Κρίστοφερ Γώρεν είχε χτίσει τον καθεδρικό ναό του Αγίου Παύλου στη φαντασία του πολύ πριν γίνουν τα έγκαίγια της θεμελίωσής του.

Ένα όνειρο που μπορεί να μετατραπεί σε πραγματικότητα αξίζει να το διαφυλάξει κανένας. Το άλλο είδος των όνειρων — τή φυγή στο φανταστικό κόσμο — θα έπρεπε όσο είναι δυνατό να καταστρέφεται. Τέτοια όνειροπολήματα καθυστερούν την εξέλιξη του παιδιού, όταν βέβαια το παιδί παραδίνεται για πολύ χρονικό διάστημα σ' αυτά. Σε κάθε σχολείο, εκείνα τα παιδιά που ζουν σ' ένα φανταστικό κυρίως κόσμο, είναι οι λεγόμενοι μπουμπουβες. Πώς μπορεί να ένδιαφερθεί ένας νεαρός για τα μαθηματικά, όταν περιμένει να του στείλει ο θεός του μια Ρόλς Ρόυς;

Μερικές φορές είχα σοβαρές διαφωνίες με γονείς πάνω σε θέματα μελέτης και γραφής. Μια μητέρα μου έγραφε: «Ο γιός μου θα πρέπει τώρα να είναι Ικανός να παρακολου-

θει τὰ μαθήματα. Πρέπει νὰ τὸν ἐξαναγκάσετε νὰ μάθει νὰ διαβάζει». Ἡ ἀπάντησή μου εἶναι συνήθως: «Τὸ παιδί σας ζεῖ σ' ἓνα φανταστικό κόσμο. Ἴσως χρειαστῶ ἓνα χρόνο γιὰ νὰ διασπᾶσω αὐτὸ τὸν κόσμο. Ἄν ἀπαιτοῦσα ἀπ' αὐτὸ τώρα νὰ μάθει νὰ διαβάζει, θὰ ἦταν ἐγκλημα ἀπέναντι στοῦ παιδί. Ὅσο διάστημα τὸ ἐνδιαφέρον του γι' αὐτὸν τὸ φανταστικό κόσμο μένει ἀμείωτο, εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ τοῦ κινήσω καὶ τὸ παραμικρὸ ἀκόμα ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ διάβασμα.»

Φυσικά, θὰ μπορούσα νὰ πάρω τὸν νεαρὸ στοῦ γραφεῖο μου καὶ νὰ τοῦ πῶ σὲ σοβαρὸ τόνο: «Βγάλε ἀπὸ τὸ κεφάλι σου ὅλες αὐτὲς τίς κουτὲς ἱστορίες τίς σχετικὲς μὲ θεοὺς καὶ αὐτοκίνητα, μὲ τίς ὅποιες κοροϊδεύεις τὸν ἑαυτὸ σου. Ἀπὸ αὔριο τὸ πρωὶ ἀρχίζεις νὰ μαθαίνεις νὰ διαβάξεις, διαφορετικὰ θὰ μὲ γνωρίσεις ἀπὸ τὴν καλή μου.» Αὐτὸ ὅμως θὰ ἦταν σωστὸ ἐγκλημα. Εἶναι λάθος νὰ καταστρέφεται ὁ φανταστικός κόσμος ἑνὸς παιδιοῦ πρὶν αὐτὸ εἶναι ἑτοιμὸ νὰ βάλει κάτι ἄλλο στὴ θέση του. Τὸ καλύτερο εἶναι νὰ ἐνθαρρύνεται τὸ παιδί νὰ μιλήσει γιὰ τὸ φανταστικό του κόσμο. Στις ἐγγιὰ ἀπὸ τίς δέκα περιπτώσεις τὸ παιδί θὰ χάσει τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸν κόσμο αὐτό. Μόνο σὲ εἰδικὲς περιπτώσεις, ὅταν τὰ ὄνειροπολήματα ἔχουν διαρκέσει ὀλόκληρα χρόνια, μπορεί νὰ ἀποτολμήσει κανένας τὴ βίαιη καταστροφή τους.

Ἐχω πεῖ πὼς στὴ θέση τῶν ὄνειροπολημάτων πρέπει νὰ τοποθετεῖται κάτι ἄλλο. Γιὰ νὰ εἶναι κάθε παιδί καὶ κάθε ἡλικιωμένος πέρα γιὰ πέρα ὑγιής, χρειάζεται τουλάχιστο μιὰ περιοχὴ, στὴν ὁποία νὰ μποροῦν νὰ αἰσθάνονται ὑπεροχὴ. Στὴ σχολικὴ αἴθουσα ὑπάρχουν δυὸ δυνατότητες νὰ αἰσθάνθῃ κανένας ὑπεροχὴ. Ἡ πρώτη δυνατότητα εἶναι: νὰ εἶναι ὁ πρῶτος στὴν τάξη, ἢ δεύτερη: ἢ δημιουργία σχέσεων δουλικῆς ἐξάρτησης μ' ἓναν ἀπὸ τοὺς χειρότερους μαθητὲς τῆς τάξης. Ἡ δεύτερη δυνατότητα εἶναι δελεαστικότερη. Ἐνα ἐξωστρεφὲς παιδί κερδίζει μ' αὐτὸ τὸν τρόπο εὐχολώτερα τὸ αἰσθημα τῆς ἀνωτερότητας.

Τὸ ἐσωστρεφὲς παιδί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ χάνεται μέσα στοῦ

φανταστικό του κόσμο γιὰ νὰ βρεῖ ἐκεῖ τὸ αἰσθημα ὑπεροχῆς του. Στὸν κόσμο τῆς πραγματικότητας δὲν μπορεί νὰ αἰσθανθῇ κάποια ὑπεροχὴ. Δὲν μπορεί νὰ ἀγωνιστῆ, δὲν εἶναι καλὸς στὸν ἀθλητισμὸ, δὲν μπορεί νὰ τραγουδήσῃ καὶ νὰ χορέψῃ κι εἶναι κακὸς ἠθοποιός. Στὴ φαντασία του ὅμως μπορεί νὰ εἶναι ὁ παγκόσμιος πρωταθλητὴς στὴν ἄρση βαρῶν. Ἡ ἱκανοποίησι τοῦ Ἐγὼ εἶναι γιὰ κάθε ἄνθρωπο μιὰ ζωτικὴ ἀναγκαῖότητα.

Καταστροφικὴ διάθεση

Δύσκολα μποροῦν οἱ ἐνήλικοι νὰ καταλάβουν πὼς τὰ παιδιά δὲν πολυσκοτίζονται γιὰ τὴν ἰδιοκτησία. Τὰ παιδιά καταστρέφουν τὸ κάθε τι, ὅχι ὅμως σκόπιμα — τὰ παι-
δία καταστρέφουν ἀσυεῖδητα.

Κάποτε παρακολουθοῦσα, μὲ πόση φυσικότητα ἓνα φυσιολογικό, εὐτυχημένο κορίτσι ἔνοιγε τρύπες μὲ μιὰ πυρακτωμένη μασιὰ στὴν ἀπὸ ξύλο καρυδιά ἐπέγδυση τοῦ τζακιοῦ τῆς αἴθουσας τῶν δασκάλων. Μόλις τῆς μίλησαν τρόμαξε κι ἔδειξε κατάπληκτη. Κι ἐμολογώντας τὴν ἀλήθεια εἶπε: «Τὸ ἔκανα χωρὶς νὰ τὸ σκέφτομαι καθόλου.» Ἦταν μιὰ συμβολικὴ ἐέργεια, ἢ ὁποία δὲν ἐλεγχόταν ἀπὸ τὴ συνείδηση.

Οἱ μεγάλοι τονίζουν σὲ κάθε περίπτωση τὸ δικαίωμα κατοχῆς τους πάνω σὲ ἀντικείμενα ἀξίας, πράγμα ποὺ δὲν τὸ κάνουν τὰ παιδιά. Κάθε συμβίωση μεταξὺ παιδιῶν καὶ ἐνήλικων προξενεῖ διχογνωμίες σχετικὰ μὲ ὀλικά ἀντικείμενα. Στὸ Σάμμερχιλ τὰ παιδιά, πέντε μόλις λεπτά πρὶν πέσουν γιὰ ὕπνο, συνδουλιζοῦν τὴ φωτιὰ τροφοδοτώντας τὴν παράλληλα πλουσιοπάροχα μὲ κάρβουνα — καὶ τοῦτο ἐπειδὴ τὰ κάρβουνα γι' αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ μαῦρα κούτσουρα, ἐνῶ γιὰ μένα σημαίνουν ἓνα λογαριασμὸν τριακασίων λιρῶν στερλινῶν τὸ χρόνο. Τὰ παιδιά ἀφήνουν καὶ τὸ φῶς ἀκαμμένο, πράγμα φυσικὸ ἀφοῦ γι' αὐτὰ δὲν ὑπάρχει καμιὰ σχέση μεταξὺ τοῦ φωτισμοῦ καὶ τοῦ λογαριασμοῦ τοῦ ρεύματος.

Τὰ ἐπιπλα εἶναι γιὰ τὰ παιδιὰ σχεδὸν ἀνύπαρκτα. Γι' αὐτὸ στὸ Σάμμερχιλ ἀγοράζουμε παλιὰ καθίσματα αὐτοκινήτων τὰ ὁποῖα καὶ σὲ ἓνα - δυὸ μῆνες διαλύονται. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ φαγητοῦ τὰ μικρὰ παιδιὰ, ἐνῶ περιμένουν νὰ πάρουν συμπλήρωμα, περνοῦν τὸ χρόνο τους κάνοντας σωστὲς κουλουριές τὰ κουταλοπήρουνά τους. Συνήθως αὐτὸ συμβαίνει ὑποσυνειδήτῃ ἢ καὶ μισοσυνειδήτῃ. Καὶ δὲν εἶναι μόνο ἡ ἰδιοκτησία τοῦ σχολείου ποὺ παραμελεῖται ἢ καταστρέφεται ἀπὸ τὰ παιδιὰ. Ἀκόμα καὶ τὸ καινούργιο τους ποδήλατο τὸ παρατοῦν στὴ βροχή, δταν μετὰ δυὸ - τρεῖς ἑβδομάδες ξεθυμάνει ἢ γοητεία τοῦ καινούργιου.

Ἡ καταστροφικὴ διάθεση τῶν ἐννιάχροων ἢ δεκάχροων παιδιῶν δὲν ἔχει καμιὰ κακὴ ἢ ἀντικοινωνικὴ σημασία. Τὰ πράγματα δὲν ἔχουν γι' αὐτὰ ἀκόμη τὴν ἰδιότητα τῆς προσωπικῆς ἰδιοκτησίας. Σὲ κάθε τους φυγὴ πρὸς τὸν κόσμον τῆς φαντασίας τους, μετατρέπουν τὰ σεντόνια καὶ τὶς κουβέρτες τους σὲ πειρατοκάραβα, λερώνοντας τὰ σεντόνια καὶ ξεσκίζοντας τὶς κουβέρτες. Ἀλλὰ τί σημασία μπορεῖ νὰ ἔχει ἓνα παλιόσέντονο μπροστὰ στὴν ἀνύψωση τῆς μαύρης σημαίας καὶ τὴν πυρπόληση μιᾶς πλευρᾶς ἐνὸς ἐχθρικοῦ πειρατοκάραβου;

Ὅποιος προσπαθεῖ νὰ δώσει ἐλευθερία στὰ παιδιὰ, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἑκατομμυριούχος, γιατί εἶναι πολὺ κρίμα νὰ βρίσκεται σὲ αἰῶνα σύγκρουση ἢ φυσικὴ ἀπερισκεψία τῶν παιδιῶν μὲ τὰ οἰκονομικὰ δεδομένα.

Ὅταν ἓνας ὀπαδὸς τῆς πειθαρχίας μᾶς λέει πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἔξανα γ κ ἄ σ ο υ μ ε τὰ παιδιὰ στὸ σεβασμὸ τῆς ἰδιοκτησίας, δὲ θὰ πρέπει νὰ ἀποδεχόμεστε τὴν ἀποφῆ του, γιατί ἓνας τέτοιος καταναγκασμὸς γίνεται πάντα σὲ βάρος τοῦ παιχιδιοῦ. Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ παιδί θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσει κάποια αἴσθηση τῶν ἀξιών ἀπὸ δική του καὶ μόνο διάθεση. Ὅταν τὰ παιδιὰ ξεπεράσσουν τὸ στάδιο τῆς προεφηθικῆς ἀδιαφορίας ἀπέναντι στὴν ἰδιοκτησία, τότε ἀρχίζουν νὰ τὴ σέβονται. Ἄν στὰ παιδιὰ δινόταν ἡ δυνατότητα ξεπεράσματος αὐτῆς τῆς ἀδιαφορίας χωρὶς ἐξαναγκασμὸ, τότε εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ μὴ γινόταν κανένα

ἀπ' αὐτὰ κερδοσκόπος καὶ ἐκμεταλλευτῆς.

Τὰ κορίτσια δὲν καταστρέφουν τόσα πολλὰ ὄπως τ' ἀγόρια — ἡ φαντασία τους δὲν ἀποζητᾷ τόσο τὰ πειρατοκάραβα καὶ τὶς ληστρικὲς ἐπιδρομὲς. Ὅμως γιὰ νὰ εἴμαστε ἀπόλυτα δίκαιοι καὶ ἡ αἴθουσα παραμονῆς τῶν κοριτσιῶν βρίσκεται σὲ ἀσχημὴ κατάσταση. Ἡ ἐξήγηση ποὺ μοῦ δίνουν τὰ κορίτσια, ὅτι τάχα ὅλα αὐτὰ τὰ χαλάσματα δημιουργήθηκαν ἀπὸ διαμάχες μὲ τὰ ἀγόρια, τὰ ὁποῖα εἶχαν τάχα ἐπιδράσει ἐκεῖ, δὲ μὲ πείθει.

Πρὶν μερικὰ χρόνια κάναμε ἐσωτερικὴ ἐπένδυση στοὺς τοίχους τῶν ὑπνοδωματίων τῶν παιδιῶν μὲ ἓνα εἶδος χοντροῦ πεπιεσμένου χαρτιοῦ γιὰ νὰ τὰ διατηροῦμε πῶς ζεστά. Ἐνα μικρὸ παιδί, μόλις δεῖ ἓναν τέτοιο τοῖχο, ἀρχίζει ν' ἀνοίγει τρύπες. Ἡ αἴθουσα τοῦ τέγγις ποὺ ἦταν φτιαγμένη ἀπὸ τέτοιους τοίχους δὲ χρειάστηκε πολὺς χρόνος γιὰ νὰ μοιάζει σὰν τὸ καταστραμμένο Βερολίνο. Τὸ τρύπημα τοῦ τοίχου μοιάζει μὲ τὸ σκάλισμα τῆς μύτης, πράγμα ποὺ συχνὰ γίνεται ἐντελῶς ἀσυνειδήτῃ, καὶ ὄπως ἀκριβῶς καὶ σ' ἄλλες μορφές τῆς ὁρμῆς τῆς καταστροφῆς ἔτσι καὶ σ' αὐτὸ στὴ βάση βρίσκεται κάποιο κρυφὸ κίνητρο, συχνὰ μιὰ δημιουργικὴ σημασία. Ἐνα παιδί ποὺ χρειάζεται ἓνα κομμάτι μέταλλο γιὰ νὰ κάνει μ' αὐτὸ μιὰ καρίνα πλοίου, θὰ χρησιμοποίησει μιὰ πρόκα, ἂν βρεῖ. Ἄν ὅμως δὲ βρεῖ καμιὰ πρόκα, τότε θὰ χρησιμοποιήσει ἓνα ἀπὸ τὰ δικά μου ἀκριθὰ μικρὰ ἐργαλεῖα, αὐτὸ ποὺ τυχαίνει νὰ ἔχει τὸ μέγεθος ποὺ χρειάζεται. Γιὰ τὸ παιδί ἓνα κοπίδι εἶναι ὄπως καὶ ἡ πρόκα ἓνα κομμάτι σίδηρο καὶ τίποτα παραπάνω. Ἐτσι κάποια φορὰ ἓνα ἔξυπνο παιδί χρησιμοποιώντας ἓνα πανάκριβο πινέλο ἄλειψε μὲ πίσσα ὅλη τὴ σκεπὴ.

Ὅπως βλέπουμε, τὰ παιδιὰ ἔχουν διαφορετικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὶς ἀξίες ἀπὸ τοὺς ἐνήλικους. Ὅταν ἓνα σχολεῖο προσπαθεῖ νὰ ἐνθουσιάσει τὰ παιδιὰ μὲ πίνακες κλασικῆς ζωγραφικῆς καὶ μὲ ὄρατα ἐπιπλα, τότε εἶναι σὰ νὰ πιάνει τὸ ἄλογο ἀπὸ τὴν οὐρά. Τὰ παιδιὰ εἶναι πρωτόγονα καὶ ὅσο καιρὸ δὲ δείχνουν ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν πολιτισμὸ, θὰ ἔπρεπε τὸ περιβάλλον τους νὰ εἶναι ὅσο πῶς πολὺ γίνεται πρω-

τόγγο και φυσικό. Όταν πριν από χρόνια μετακομίσαμε στο τωρινό σχολικό κτίριο, αναγκαστήκαμε να βλέπουμε με πόνο πώς τα παιδιά κάρφωναν τα μαχαίρια τους στις ώριμες δρύινες πόρτες. Αγοράσαμε στα γρήγορα δυο θαγόνια τραίνου και τα μετατρέψαμε σε μπαγκαλόου. Έκει μπορούσαν οι αγριοί μας να ρίχνουν και να καρφώνουν δσα μαχαίρια ήθελαν. Και παρ' όλα αυτά ακόμα και σήμερα μετά από τριάντα τρία χρόνια, αυτά τα θαγόνια δε βρίσκονται και σε πολύ άσχημη κατάσταση. Κατοικούνται από αγόρια δώδεκα ως δεκάξη χρονών. Τα περισσότερα απ' αυτά τα παιδιά έχουν φτάσει σ' ένα στάδιο, στο οποίο ή άνεση και ή γεύση ενός ιδιαίτερου δωματίου έχουν κάποια ξεχωριστή σημασία. Τα περισσότερα παιδιά διατηρούν το δικό τους χώρο θαυμάσια καθαρό και τακτοποιημένο. Άλλα πάλι είναι ακατάστατα κι αυτά είναι συνήθως μαθητές που μάς ήρθαν πρόσφατα από διάφορα οικοτροφεία.

Πάντα μπορεί κανένας να αναγνωρίσει τους μαθητές που ήρθαν στο Σάμιερχιλ από διάφορα οικοτροφεία, γιατί είναι οι πιο θρωμάρηδες, οι πιο άπλυτοι κι οι πιο μουντζουρωμένοι. Πάντα χρειάζεται κάμποσος καιρός ώσπου να ξεθυμάνουν τις πρωτόγονες δρμές τους, που είχαν καταπιεστεί σ' εκείνα τα οικοτροφεία και να προσαρμοστούν πραγματικά στην ελεύθερη κοινότητα.

Τήν πιο συχνή άφορμή για θυμό σ' ένα ελεύθερο σχολείο τή δίνει το συνεργείο. Αρχικά το συνεργείο ήταν πάντα άνοιχτό για τα παιδιά. Το αποτέλεσμα ήταν ότι τα εργαλεία χάνονταν ή καταστρέφονταν. Ένα παιδί κατέστρεφε ένα θαυμάσιο κοπίδι χρησιμοποιώντας το για κατσαβίδι, άλλο έπαιρνε μια συρματοτανάλια για να επιδιορθώσει το ποδήλατό του και την παρατούσε στο δρόμο.

Όπότε αποφάσισα να διαχωρίσω μ' έναν τοίχο το δικό μου συνεργείο από το γενικό και να το κλειδώσω. Όμως ή συνείδησή μου δε με άφηγε ήσυχο. Είχα την εντύπωση ότι αυτό ήταν έγωιστικό κι αντικοινωνικό. Τελικά ξαναγκρέμισα το διαχωριστικό τοίχο. Μετά από έξη μήνες κανένα από τα εργαλεία του προσωπικού μου συνεργείου δεν ήταν σε

καλή κατάσταση. Ένας νεαρός χρησιμοποίησε δυο το άτσάλουριμα του συνεργείου για το μοτοσακό του. Ένας άλλος προσπαθούσε να αλλάξει κίνηση στον τόγγο μου, ενώ αυτός δρισκόταν σε λειτουργία. Με άστραφτερά σφυριά για τήν έπεξεργασία μπρούτζου και άσημιού σπάζονταν το δλα. Τα εργαλεία χάνονταν το ένα μετά το άλλο και δεν μπορούσαμε να τα ξαναβρούμε. Το χειρότερο όμως απ' όλα ήταν ότι δλοι είχαν χάσει το ενδιαφέρον τους για χειροτεχνικές εργασίες. «Τί να πάω να κάνω στο συνεργείο; Όλα τα εργαλεία είναι χαλασμένα!» Κι ήταν στ' αλήθεια χαλασμένα. Τα ροκάνια είχαν δόντια, ενώ τα πριόνια δεν είχαν ούτε ένα.

Έκανα στη σχολική συνέλευση τήν πρόταση: το συνεργείο μου θα έπρεπε να ξανάκλειστεί. Η πρόταση έγινε άποδεκτή. Κάθε φορά όμως που ξεναγούσα επισκέπτες ντεπόμου που κάθε τόσο έπρεπε να κλειδώνω τήν πόρτα του συνεργείου. Τί; Έλευθερία κι άμπαρ - μένες πόρτες; Έδινε στ' αλήθεια μια άσχημη εντύπωση, όποτε αποφάσισα να οργανώσω για το σχολείο ένα ιδιαίτερο συνεργείο που θα έμενε πάντα άνοιχτό. Το έξόπλισα μ' όλα τα απαραίτητα: Πάγκο εργασίας, μέγγενη, πριόνια, κοπίδια, ροκάνια, σφυριά, τανάλιες κλπ.

Μετά από τέσσερις μήνες περίπου ξεναγούσα μια ομάδα επισκεπτών σ' όλες τις έγκαταστάσεις του σχολείου. Τή στιγμή όμως που ξεκλείδωνα το συνεργείο μου, είπε κάποιος: «Αυτό όμως δε συμβιβάζεται με τήν ελευθερία, έτσι δεν είναι;»

«Ναι, μά κοιτάξτε», είπα γρήγορα, «τα παιδιά έχουν ένα άλλο συνεργείο που είναι όλη μέρα άνοιχτό. Έλάτε, πάμε να το δείτε.» Στο συνεργείο είχε άπομείνει μόνο δ πάγκος εργασίας. Άκόμα κι ή μέγγενη είχε εξαφανιστεί. Ποτέ δεν έμαθα σε ποιά σημεία των πενήντα στρεμμάτων του σχολικού οικοπέδου βρίσκονταν σκορπισμένα τα σφυριά, τα κοπίδια κι όλα γενικά τα εργαλεία αυτού του συνεργείου.

Η ύπόθεση με το συνεργείο άνησούχησε πολύ τους δασκάλους. Πιο πολύ όμως στοίχισε σε μένα αυτή ή ύπόθεση και

ταύτο γιατί για μένα τὰ ἐργαλεία εἶναι πράγματα σημαντικά. Κατέληξα στὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ λάθος βρισκόταν στὴν κοινὴ χρησιμοποίησιν τῶν ἐργαλείων. Ὅποτε σκέφτηκα: «Τώρα λοιπὸν θὰ εφαρμόσουμε τὸ στοιχεῖο τῆς κυριότητος. Καθένα παιδί πού πραγματικά ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ θέματα αὐτά, θὰ πάρει μιὰ δική του πλήρη ἐργαλειοθήκη. Ὅποτε ὅλα θ' ἀλλάξουν.»

Στὴν ἐπόμενη κιόλας σχολικὴ συνέλευση ἔφερα σὲ συζήτηση τὴν ἰδέα αὐτή, ἣ ὅποια κι ἔγινε ἀποδεχτὴ μὲ ἐνθουσιασμό. Γυρίζοντας ἀπὸ τὶς ἐπόμενες διακοπές, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους μαθητὲς ἔφεραν μαζί τους τὶς δικές τους γεμάτες ἐργαλειοθήκες. Διατηροῦσαν τὰ ἐργαλεία τους σὲ ἄριστη κατάσταση καὶ αὐτὰ τὰ πρόσεχαν πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὰ κοινά.

Μπορεῖ οἱ περισσότερες δυσκολίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους νὰ προέρχονται ἀπὸ τὶς μεγάλες διαφορὲς ἡλικίας μεταξύ τῶν μαθητῶν τοῦ Σάμμερχιλ — γιατί εἶναι βέβαιο ὅτι γιὰ τὰ μικρὰ παιδάκια τὰ ἐργαλεία σημαίνουν τόσα πολλὰ ὅσο καὶ τὸ τίποτα. Τώρα ὁ δάσκαλος τῆς χειροτεχνίας κλειδώνει τὸ συνεργεῖο. Μὲ εὐχαρίστηση ἐπιτρέπω σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους μαθητὲς νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ συνεργεῖο μου. Δὲν κακομεταχειρίζονται τὰ ἐργαλεία, γιατί ἔχουν φτάσει σ' ἓνα στάδιο ὅπου γνωρίζουν πῶς ἂν κανένας θελεῖ νὰ κάνει μιὰ καλὴ δουλειά, πρέπει νὰ χειρίζεται σωστὰ τὰ ἐργαλεία. Στὸ μεταξύ καταλαβαίνουν καὶ τὴ διαφορὰ μεταξύ ἐλευθερίας καὶ ἀσυδοσίας.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἔγινε πιά συνήθεια στὸ Σάμμερχιλ νὰ κλειδώνουν οἱ πόρτες. Σὲ μιὰ σχολικὴ συνέλευση πῆρα θέση ἐναντία σ' αὐτό. «Δὲ μ' ἀρέσει», εἶπα. «Σήμερα τὸ πρωὶ ξαναγοῦσα ἐπισκέπτες κι ἔπρεπε ὅπου πηγαίναμε, στὸ ἐργαστήριο, στὸ συνεργεῖο, στὸ ἐργαστήριο ἀγγειοπλαστικῆς καὶ στὸ θέατρο νὰ ξεκλειδώνω τὶς πόρτες. Προτείνω ὅλοι οἱ χαρακτηρισμένοι σὰν κοινόχρηστοι χώροι νὰ παραμένουν ὅλη μέρα ἀνοιχτοί.»

Ἐντονη ἀποδοκιμασία. «Τὸ χημικὸ ἐργαστήριο πρέπει νὰ κλειδώνεται, γιατί ἐκεῖ φυλάγονται δηλητήρια», εἶπε ἕ-

να ἀπὸ τὰ παιδιά, «καὶ τὸ ἐργαστήριο τῆς ἀγγειοπλαστικῆς πρέπει νὰ κλειδώνεται γιατί εἶναι δίπλα ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐργαστήριο.»

«Ὅυτε τὸ συνεργεῖο θέλουμε νὰ μένει ἀνοιχτό. Σκέψου μόνο τὸ τί συνέβη μὲ τὰ ἐργαλεία τὴν τελευταία φορὰ», φώναξαν κάποιοι ἄλλοι.

Ἐἰπὼν ὅτι τὸ θέατρο τουλάχιστο μπορούμε νὰ τὸ ἀφήσουμε ἀνοιχτό», εἶπα. «Τὴ σκηνὴ δὲν πρόκειται νὰ μᾶς τὴν κλέψει κανένας.»

Αὐτὸ ξεσήκωσε ἀμέσως τοὺς θεατρικοὺς συγγραφεῖς, τοὺς ἠθοποιούς, τὸ σκηνοθέτη καὶ τὸν ἠλεκτρολόγο τοῦ θεάτρου. Τὸ λόγο πῆρε ὁ ἠλεκτρολόγος: «Σήμερα τὸ πρωὶ ἄφησες τὸ θέατρο ἀνοιχτό καὶ τὸ ἀπόγευμα πῆγε κάποιος ἠλίθιος, ἔναψε τοὺς προβολεῖς καὶ τοὺς ἄφησε ἀναμμένους — τρία κιλοβάτ ἐπὶ δυὸ δραχμὲς τὸ ἓνα!»

Καὶ κάποιος ἄλλος συμπλήρωσε: «Τὰ μικρὰ πάνε, παίρνουν τὰ κοστοῦμα καὶ τὰ φορᾶνε.»

Τελικὰ στὴν ψηφοφορία σηκώθηκαν μόνο δυὸ χέρια γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴ δική μου πρόταση, τὸ δικό μου κι ἐνὸς ἐφτάχρονου κοριτταίου. Ἀργότερα διαπίστωσα ὅτι κι αὐτὴ εἶχε πιστέψει πῶς ψηφίζαμε γιὰ μιὰ προηγουμένη πρόταση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῆ καὶ στὰ ἐφτάχρονα παιδιά νὰ πηγαίνουν στὸν κινηματογράφο. Τὰ παιδιά εἶχαν μάθει ἀπὸ δική τους ἐμπειρία ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία πρέπει νὰ γίνεται σεβαστή.

Εἶναι μιὰ θλιθερὴ ἀλήθεια ὅτι ἐμεῖς οἱ ἐνήλικοι ἐνδιαφερόμαστε συχνὰ περισσότερο γιὰ τὰ πράγματα παρὰ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν παιδιῶν. Τὸ πιάνο τοῦ μουσουργοῦ, ὅπως καὶ τὰ ἐργαλεία τοῦ ξυλουργοῦ, ἢ τὸ κοστοῦμ τοῦ καθενός — ὅπως καὶ χίλια δυὸ ἄλλα πράγματα — ἔχουν γίνει κομμάτια τοῦ ἑαυτοῦ μας. Δὲν εἶναι λίγες οἱ φορὲς ὅπου βλέπουμε νὰ κακομεταχειρίζεται κάποιος λ.χ. ἓνα ροκάνι καὶ νὰ φερόμαστε σὰ νὰ νοιώθουμε γι' αὐτὸ κάποιον πόνο. Ἡ ἀγάπη μας γιὰ διάφορα ἀντικείμενα τῆς κατοχῆς μας εἶναι συχνὰ πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀγάπη πρὸς τὰ παιδιά. Καθένα ἔστω καὶ τὸ ἓνα! σημαίνει πῶς προτιμᾶται τὸ πράγμα

από το παιδί. Το παιδί είναι ενοχλητικό γιατί οι επιθυμίες του έρχονται σε σύγκρουση με τις έγωιστικές επιθυμίες των μεγάλων.

Κάποια φορά, τρία μικρά αγοράκια μου ζήτησαν για λίγο τον ακριβό φακό μου. "Αρχισαν να τον εξετάζουν έσωτερικά και φυσικά τον χάλασαν. Θά ήταν ψέμα αν τους έλεγα ότι με εύχαριστούσε αυτή τους ή έρευνητική εργασία. Θύμωσα, αν και ύποπτευόμουν τί κρύβεται πίσω απ' αυτή την καταστρεπτική ενέργεια: από συμβολική άποψη ο φακός του πατέρα αντιπροσωπεύει το πέος του πατέρα.

Μερικές φορές φαντάστηκα μαθητή μου το γιό ενός έκατομμυριούχου. Φανταζόμουν πώς θα τον άφηνα να κάνει και να πειραματιστεί πάνω και στην πιο άπιθανη ιδέα που θα του κατέβαινε, φ υ σ ι κ ά μ ε ξ ο δ α τ ο υ πατέρα του — γιατί το δώρισμα ελευθερίας σ' ένα νευρωτικό παιδί στοιχίζει κάτι. Κανένα φυσιολογικό παιδί δεν αισθάνεται την ανάγκη να καρφώνει συνέχεια με το σφυρί πρόκες πάνω στην τηλεόραση.

Αυτό μου θυμίζει μια έρώτηση που μου υποβάλλεται σχεδόν σε κάθε διάλεξη που κάνω: Τί θα κάνατε αν ένα αγοράκι αρχίσει να καρφώνει πρόκες πάνω στο πιάνο σας; Στο μεταξύ έχω τόσο πολύ εξειδικευτεί, ώστε ξέρω εκ των προτέρων ποιός θα κάνει αυτή την έρώτηση. Συνήθως είναι κάποια γυναίκα που κάθεται στην πρώτη σειρά και κάπου-κάπου κουνάει δύσπιστα το κεφάλι της.

Η καλύτερη απάντηση για την έρώτηση αυτή είναι: Δέν έχει καμιά σημασία το πώς φέρεστε στο παιδί, έφόσον ή τοποθέτησή σας άπέναντι στο παιδί είναι σωστή. Δέν είναι κακό να το απομακρύνεις από το πιάνο, έφόσον δέν το δημιουργείς αισθήματα ενοχής. Έφόσον αναφέρεστε στα δικά σας προσωπικά δικαιώματα, χωρίς να εισάγετε μ' αυτό ήθικες κρίσεις για το καλό και το κακό, τότε είναι βέβαιο πώς δέν προξενείτε ζημιά. Η χρησιμοποίηση λέξεων όπως: άσχημο, κακό ή δρώμικο

είναι αυτό που πράγματι δάλλπτει.

Κι άς γυρίσουμε πάλι στ' αγοράκι με το σφυρί. Πρώτα απ' όλα το παιδάκι έπρεπε να έχει ένα ξύλο πάνω στο όποιο θα μπορούσε να καρφώνει πρόκες αντί να τις καρφώνει πάνω στο πιάνο. Κάθε παιδί έχει δικαίωμα να έχει εργαλεία με τα όποια να μπορεί να εκφράζεται. Κι αυτά τα εργαλεία θα πρέπει να άνήκουν προσωπικά σ' αυτό το ίδιο. Άλλά μήν ξεχνάτε πώς την άξια αυτών των πραγμάτων το παιδί δέν τή μετράει σε δραχμές.

Η διαρκής καταστροφική μανία ενός προβληματικού παιδιού είναι έντελώς διαφορετικό από τις καταστρεπτικές ενέργειες του φυσιολογικού παιδιού. Οι τελευταίες δέν ύπαγορεύονται από το μίσος και το φόβο. Και θα πρέπει να τις θεωρούμε σά μια δημιουργική άπασχόληση της φαντασίας κι όχι σάν κάτι κακό.

Η διαρκής καταστροφική μανία σημαίνει μίσος σε ενέργεια. Σημαίνει συμβολικό θάνατο. Και τούτο δέν περιορίζεται μόνο στα προβληματικά παιδιά. Σ' όποιου το σπίτι κατá τη διάρκεια του πολέμου στρατοπέδευαν στρατιώτες, αυτός ξέρει πώς οι στρατιώτες είναι καταστροφικότεροι από τα παιδιά. Και δέ θα μπορούσε νάβαι διαφορετικά, γιατί το έπάγγελμά τους σημαίνει καταστροφή.

Δημιουργικότητα σημαίνει ζωή, καταστροφικότητα σημαίνει θάνατος. Το προβληματικό παιδί με τις καταστροφικές τάσεις είναι έχθρικό άπέναντι στη ζωή.

Η καταστροφική διάθεση φοβισμένων παιδιών έχει πολλά συστατικά στοιχεία. Ένα παιδί λ.χ. μπορεί να ζηλεύει τ' άδέρφια του, έπειδή κατá τη γνώμη του αυτά τ' αγαπάνε πιο πολύ ή μπορεί να έπαναστατεί ενάντια σε μια περιοριστική αυταρχικότητα, όπως άπλούστατα μπορεί να έπιζητεί από περιέργεια να δει τί βρίσκεται στο έσωτερικό ενός άντικειμένου.

Έδώ δέ θάπρεπε να μäs άπασχολήσει ή καταστροφή ενός άντικειμένου, αλλά το άπωθημένο μίσος που έξωτερικεύεται μ' αυτή την καταστροφή — ένα μίσος που κάτω από όρισμένες συνθήκες μετατρέπει το παιδί σε αδιστή.

Αυτό είναι ένα ζωτικό πρόβλημα: η ασθένεια ενός κό-
σμου, μέσα στον οποίο από την παιδική ηλικία ως τα βαθιά
γεράματα ευδοκίμει το μίσος. Φυσικά υπάρχει κι αρκετή α-
γάπη στον κόσμο. "Αν ήταν διαφορετικά, θα έπρεπε να αμ-
φιβάλλει κανένας για την ανθρωπότητα. "Όλοι οι γονείς και
οι εκπαιδευτικοί πρέπει να κάνουν σοβαρές προσπάθειες για
να ανακαλύψουν μέσα τους αυτή την αγάπη.

Το ψέμα

"Ένα παιδί που ψεύδεται, φοβάται τους γονείς του ή τους
μμεϊται. Ψευτές γονείς έχουν παιδιά ψευτές. "Αν θέλετε το
παιδί σας να λέει την αλήθεια, δεν επιτρέπεται να το γε-
λάσετε ποτέ. Το ζήτημα δεν είναι ηθικό, κι ελοι μας λέμε
κάπου-κάπου ψέματα. Καμιά φορά λέμε ψέματα για να
μην τραυματίσουμε τα αισθήματα κάποιου άλλου ανθρώπου
και πολλές φορές φυσικά αυτοκοροϊδευόμαστε, ιδιαίτερα δ-
ταν μās αποκαλέσει κανένας έγνωιστής ή φαντασμένουσ.
Κι αντί να λέμε: «Η μανούλα έχει πονοκέφαλο, κάτσε σέ
παρακαλώ ήσυχα», θα ήταν πολύ καλύτερο και ειλικρινέ-
στερο αν δάξαμε τις φωνές: «Σταμάτα επιτέλους αυτή τη φα-
σαρία!» "Αλλά αυτό μπορεί να το λέει άφοβα μόνο εκείνος
τον οποίο τα παιδιά δέ φοβοῦνται.

Καμιά φορά οι γονείς λένε ψέματα για να προφυλάξουν
την αξιοπρέπειά τους. «Αλήθεια, μπαμπά, εσύ μπορείς να
τά βάλεις με Ξηη άντρες, Ξ;» Χρειάζεται κάποιο θάρρος για
την απάντηση: «"Όχι, αγοράκι μου, μ' αυτή τη χοντρή κοι-
λιά και τους πλαδαρούς μύωνες, δέ θα μπορούσα ούτε μ' ε-
να νάνο να τα θγάλω πέρα.»

Πόσοι από τους πατέρες έμολογοῦν στα παιδιά τους ότι
φοβοῦνται τις αστραποβροντές και την αστυνομία; Σχεδόν
κανένας άντρας δέν είναι τόσο μεγάλος, ώστε να πεί στα
παιδιά του πώς στο σχολείο του είχαν κολλήσει το παρα-
τσούκλι «μυξιάρης».

Για το οικογενειακό ψέμα υπάρχουν δυο αίτίες: Το παι-

δι πρέπει να διαπαιδαγωγηθεί καλά, και πρέπει να παρα-
δειγματίζεται από την τελειότητα των γονέων. "Αλήθεια δ-
μως, πόσοι πατέρες και δάσκαλοι άπαγοῦν με ειλικρίνεια
στην έρώτηση: Μ έ θ υ σ ε ς π ο τ έ σ ο υ ; " Ε β ρ ι -
ζ ε ς π ο τ έ ; Αὐτός ο φόβος των γονέων μπροστά στα
παιδιά τους κάνει υποκριτές.

Στα μικρά μου χρόνια δέν μπορούσα να συγχωρήσω τον
πατέρα μου, επειδή πήδησε μια μάντρα για να προφυλαχτεί
από ένα μανιασμένο ταῦρο. Τα παιδιά με τη φαντασία τους
μās κάνουν ήρωες ή ιππότες κι εμείς προσπαθούμε να δι-
καιώσουμε τις φαντασίες τους.

"Αλλά κάποια μέρα μένουμε χωρίς μάσκα. Κάποια μέρα
το παιδί αναγνωρίζει πώς οι γονείς του κι οι δάσκαλοι εί-
ναι ψευτές κι άπατεῶνες.

Φαίνεται πώς κάθε παιδί φτάνει κάποτε σ' ένα σημείο που
κριτικάρει τους γονείς και ίσως τους απορρίπτει σαν ξεπε-
ρασμένους. Αυτό το στάδιο είναι συνέπεια της αποκάλυψης
του τί είναι στην πραγματικότητα οι γονείς. "Η άρνηση αυ-
τή είναι απλουστάτα άρνηση εκείνων των ιδανικών γονέων
της φαντασίας του παιδιοῦ. "Η διαφορά ανάμεσα σ' εκείνους
τους αξιοθαύμαστους γονείς της φαντασίας και σ' εκείνους
τους αδύναμους γονείς της πραγματικότητας είναι πολύ με-
γάλη. "Αργότερα βέβαια το παιδί ξαναδείχνει συμπάθεια και
κατανόηση στους γονείς του, χωρίς όμως να τρέφει όποιοσ-
δήποτε ψευδαισθήσεις. Κι όμως όλες αυτές οι παρεξηγήσεις
δέ θα ήταν απαραίτητες, αν οι γονείς έλεγαν από την άρ-
χή στα παιδιά την αλήθεια.

"Η κύρια δυσκολία για να πούμε την αλήθεια στα παιδιά
βρίσκεται στο γεγονός ότι ελοι μας δέ λέμε την αλήθεια
ούτε και στον εαυτό μας. Κοροϊδεύουμε τους εαυτούς μας δ-
πως κοροϊδεύουμε και τους γείτονές μας. Κάθε αυτοβιογρα-
φία είναι ένα ψέμα. Λέμε ψέματα γιατί μās έμαθαν να ζοῦ-
με με ανεκπλήρωτους ήθικούς κανόνες. Στην πρώιμη κιόλας
παιδική ηλικία έβαλε κάποιος το θεμέλιο για να αποσιω-
πούμε άργότερα τα πάντα.

"Όποιος ένήλικος λέει ψέματα στα παιδιά — ακόμα κι αν

τά χρησιμοποιεί σά μέσο γιά κάποιο σκοπό — στην πραγματικότητα δέν καταλαβαίνει τά παιδιά. Έτσι δλόκληρο τό εκπαιδευτικό μας σύστημα είναι ποτισμένο πέρα γιά πέρα μέ τό φέμα. Τά σχολεία μας διαιωνίζουν τό φέμα ότι ή ύπακοή και ή εργατικότητα είναι άρετές, ή ιστορία και τά γαλλικά, μόρφωση.

Άνάμεσα στους μαθητές μου δέν υπάρχει ούτε ένας σκληροτράχηλος ή από συνήθεια φεύτης. Στην αρχή λένε, βέβαια, φέματα, επειδή φοβούνται νά πούν την αλήθεια. Όταν όμως διαπιστώνουν πώς τό Σάμμερχιλ είναι ένα σχολείο χωρίς άστυνομικούς, τότε δέν έχει πιά κανένα νόημα γι' αυτά νά λένε φέματα. Συνήθως τά παιδιά καταφεύγουν στό φέμα εξαιτίας του φόβου. Όσο περισσότερο εξαφανίζεται αυτός ό φόβος, τόσο μικρότερη γίνεται ή ανάγκη γιά τό φέμα. Δέν μπορώ βέβαια νά πώ πώς τό φέμα θά εκλείψει δλότελα. Ένα αγοράκι θά παραδεχτεί ότι έσπασε ένα τζάμι, δέ θά όμολογήσει όμως την επίθεσή του κατά του φυγείου, ή ότι εκλεψε ένα εργαλείο. Θα πρέπει νά είναι κανένας υπερβολικά αισιόδοξος γιά νά πιστεύει πώς τό φέμα θά μπορούσε νά εξαφανιστεί δλότελα.

Η έλευθερία δέ θά εξαλείψει από τον κόσμο τά παιδικά φανταστικά φέματα. Πολύ συχνά οι γονείς κάνουν τό κουνούπι έλέφαντα. Όταν ό Δημητράκης ήρθε κάποτε σέ μένα γιά νά μου πει, ότι ό πατέρας του του είχε στείλει μιá αληθινή Ρόλς Μπέντλεϋ, του έδωσα την απάντηση: «Τό ξερω, την είδα σταθμευμένη μπροστά στην πόρτα. Είναι θαυμάσιο αυτόκίνητο.»

«Άντε πήγαινε ρέ», είπε ό Δημητράκης, «άφου τό ξέρεις ότι στ' άστειά τό είπα.»

Μπορεί νά φαίνεται παράδοξο και παράλογο, αλλά έγω κάνω διάκριση ανάμεσα στό φέμα και στην ά ν ε ι λ ι κ ρ ί ν ε ι α. Μπορεί κανένας νά είναι ειλικρινής κι όμως νά λέει φέματα — δηλαδή μπορεί κανένας σέ σπουδαία πράγματα νά είναι ειλικρινής και σέ άσήμαντα νά είναι άνειλικρινής. Συχνά έμε φέματα γιά νά μήν πληγώσουμε άλλους ανθρώπους. Η αλήθεια θά έδλαπτε άν ήμουν ύποχρεω-

μένος νά γράψω: «Άξιότιμε κύριε, τό γράμμα σας ήταν τόσο πληκτικό, ώστε δέν μόδρεσα νά συγκεντρωθώ γιά νά τό διαβάσω.» Η αν θά έπρεπε νά πώ σ' έναν επίδοξο μουσικό: «Εύχαριστώ πολύ γιά τό παίξιμό σας, αλλά τό σκοτώσατε τό κομμάτι.» Γενικά, κίνητρο γιά τά φέματα των ένγλικων είναι ό άλλτρουισμός. Άντίθετα όμως τό παιδικό φέμα είναι δλότελα προσωπικό και διαφέρει από περίπτωση σέ περίπτωση. Όπωςδήποτε όμως ό ισχυρότερος τρόπος γιά νά κάνει κανένας ένα παιδί φεύτη γιά όλη του τή ζωή είναι ή απαίτηση νά λέει: πάντα την αλήθεια και μόνο την αλήθεια.

Συμφωνώ ότι είναι πολύ δύσκολο νά λέει κανένας πάντα την αλήθεια. Όταν όμως αποφασίσει κανένας μιá γιά πάντα νά μήν ξαναπει στό παιδί του ή μπροστά σ' αυτό φέματα, τότε θά διαπιστώσει πώς τούτο είναι πιό εύκολο από ό,τι περίμενε. Μόνο στην περίπτωση που ή αλήθεια δημιουργεί κίνδυνο γιά τή ζωή ενός ανθρώπου, επιδύλλεται τό φέμα — όταν λ.χ. ένα παιδί είναι βαριά άρρωστο δέν επιτρέπεται νά του πούμε ότι ή μητέρα του πέθανε.

Οι περισσότερες από τίς μηχανικές τυπικότητες μας είναι διωμένα φέματα. Λέμε λ.χ. «εύχαριστώ πολύ», αν και δέν τό έννοούμε έτσι, ή θγαζουμε τό καπέλο μας μπροστά σέ μιá κυρία, την όποία δέν εκτιμούμε καθόλου.

Τό νά πεις ένα φέμα είναι μιá άσήμαντη άδυναμία. Τό νά ζεις όμως τό φέμα είναι μεγάλη δυστυχία. Γονείς των όποιων ή ζωή είναι γεμάτη φέμα είναι στ' αλήθεια επικίνδυνοι. «Άπό τό γιό μου δέ ζήτησα παρά ένα μόνο πράγμα: νά λέει πάντα την άπόλυτη αλήθεια», έλεγε ένας πατέρας γιά τον δεκαεξάχρονο κλέφτη γιό του. Αύτός ό άντρας μισούσε τή γυναίκα του, ή όποία του άνταπέδιζε τό μίσος, αν και όλα αυτά καλύπτονταν κάτω από τή μάσκα των πολλών «μωρό μου», «άγάπη μου» κλπ. Ό γιός του είχε κάποια άόριστη ύποψία ότι στό σπίτι κάτι δέν πάει καθόλου καλά. Πώς μπορεί, λοιπόν, ό γιός ενός τέτοιου ανθρώπου νά γίνει κάποτε κάτι διαφορετικό από έναν κατά συνθήκη φεύτη άνθρωπο, άφου όλη ή οικογενειακή του ζωή είναι ένα δλοφάνερο ψέμα; Οι κλοπές του ήταν μιá βασανιστική προ-

πάθεια για την εξεύρεση της αγάπης, ή όποια του έλειπε στο οικογενειακό του περιβάλλον.

Ένα παιδί τὰ καταφέρνει καλὰ στο φέμα μόνο όταν έχει νὰ μιμηθεῖ ψευτιὰ ἀπὸ τοὺς γονεῖς του. Σὲ μιὰ οἰκογένεια ὅπου ὁ πατέρας κι ἡ μητέρα δὲν ἀγαπιοῦνται πιά, τὸ παιδί δὲν μπορεῖ νὰ διδαχτεῖ εἰλικρίνεια. Ἡ ὀλιθερὴ προσποίηση, τὴν ὅποια προσπαθεῖ νὰ διατηρήσει τὸ δυστυχισμένο αὐτὸ ζευγάρι, δὲν μπορεῖ νὰ ξεγελάσει τὸ παιδί. Τὸ παιδί καταφεύγει στο φανταστικὸ κόσμο τῶν ἐπιθυμιῶν του. Τὰ παιδιὰ α ἰ σ θ ἄ ν ο ν τ α ἰ αὐτὸ πού δὲν ξέρουν.

Οἱ ἐκκλησίες διακονοῦν τὸ φέμα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος γεννήθηκε ἀμαρτωλὸς καὶ πρέπει νὰ ἀπολυτρωθεῖ. Ὁ νόμος προάγει τὸ φέμα σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ἡ ἀνθρωπότητα μπορεῖ νὰ βελτιωθεῖ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μίσους στὴ μορφή τῆς ποινῆς. Οἱ γιατροὶ κι ἡ φαρμακευτικὴ βιομηχανία διατηροῦν τὸ φέμα ὅτι ἡ ὑγεία μας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ παραγέμισμα τοῦ ὄργανισμοῦ μας μὲ ἀνόργανα φάρμακα.

Μέσα σὲ μιὰ κοινωνία γεμάτη φέμα οἱ γονεῖς δυσκολεύονται πολὺ νὰ εἶναι εἰλικρινεῖς. Ἀπειλοῦν τὰ παιδιὰ τους: «Ὅποιος ἀδυναίκεται, τρελαίνεται!» Σ' ὅλα τὰ φέματα τῶν γονέων ὑπάρχει μιὰ ἀπίστευτὴ ἀγνοία γιὰ τίς ζημιές πὸ προκαλοῦν αὐτὰ στο παιδί.

Εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι οἱ γονεῖς δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ λένε φέματα, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ ὀ π ο τ ο λ μ ο ὦ νάτι τέτοιο. Ὑπάρχουν ἀρκετὲς οἰκογένειες στίς ὅποτες τὸ φέμα δὲν ἔχει θέση. Ἀπ' αὐτὲς τίς οἰκογένειες βγαίνουν παιδιὰ ἀνοιχτόκαρδα καὶ μὲ ξάστερο βλέμμα. Οἱ γονεῖς πρέπει ν' ἀπαντοῦν μὲ εἰλικρίνεια σὲ κάθε ἐρώτηση, ἀπὸ τὴν ἐρώτηση τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ πού ἔρχονται τὰ μωρὰ μέχρι τὴν ἐρώτηση γιὰ τὴν ἡλικία τῆς μητέρας.

Στὰ τριανταχτὼ χρόνια τοῦ Σάμμερχιλ δὲν εἶπα στοὺς μαθητὲς μου ποτὲ συνειδητὰ φέμα κι οὔτε ποτὲ ἐπιθύμησα κάτι τέτοιο. Βέβαια, κάποτε ὑποχρεώθηκα νὰ πῶ ἕνα μεγάλο φέμα. Ἐνα κορίτσι, τοῦ ὅποιου γνώριζα τὴν δυσάρεστὴ ἱστορία τῆς ζωῆς του, εἶχε κλέψει μιὰ λίρα. Οἱ τρεῖς μαθητὲς τῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ὁποίας ἀρμοδιότητα ἦταν οἱ περι-

πτώσεις κλοπῶν, τὴν εἶδαν πὸς ξόδεψε χρήματα γιὰ παγωτὰ καὶ τσιγάρα, ὅποτε τὴν πῆραν γιὰ ἀνάκριση. «Ὁ Neill μοῦ ἔδωσε τὴ λίρα», τοὺς εἶπε. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ οἱ τρεῖς μαθητὲς τὴν ἔφεραν σὲ μένα καὶ μὲ ρώτησαν: «Ἐσὺ ἔδωσες τὰ χρήματα στὴ Λίζα;» Ὑποπεύθηκα τὴν ὑπόθεση καὶ χωρὶς προσποίηση ἀπάντησα: «Μὰ φυσικά, γιατί ρωτᾶτε;» Γνώριζα πὺς ἂν τὴν ἄφηνα ἐκτεθειμένη δὲ θὰ μὲ ξαναεμπιστευόταν ποτέ. Καὶ τότε τὸ συμβολικὸ κλέψιμο τῆς αγάπης στὴ μορφή τοῦ χρήματος δὲ θὰ τὴν ὀδηγοῦσε παρὰ μόνο σὲ μιὰ καινούργια ἐχθρικότητα. Ἐπρεπε νὰ ἀποδείξω πὺς εἶμαι πάντα μὲ τὸ μέρος τῆς. Γνώριζα ὅτι ἕνα ἐλεύθερα καὶ εἰλικρινὲς οἰκογενειακὸ περιβάλλον δὲ θὰ ὀδηγοῦσε κατὰ κανόνα τρόπο σὲ τέτοια κατάσταση. Ὅποτε τὸ φέμα μου εἶχε κάποιο θεραπευτικὸ σκοπὸ. Σὲ ὅλες τίς ἄλλες περιπτώσεις δὲν ἀποτολμῶ νὰ πῶ φέματα.

Ὅταν τὰ παιδιὰ εἶναι ἐλεύθερα δὲ λένε πολλὰ φέματα. Ὁ ἀστυνομικὸς τοῦ χωριοῦ μας ἔμεινε ἐκπληκτος, κάποτε πὸς μὲ εἶχε ἐπισκεφθεῖ, ὅταν μπῆκε στο γραφεῖο μου ἕνα ἀγοράκι καὶ μοῦ εἶπε: «Ἄκου Neill, ἔσπασα ἕνα παράθυρο στὴ μεγάλη σάλα.» Κατὰ κανόνα τὰ παιδιὰ λένε φέματα γιὰ νὰ προστατέψουν τὸν ἑαυτό τους. Τὸ φέμα εὐδοκίμει σὲ κάθε οἰκογένεια πὸς εὐδοκίμει ὁ φόβος. Ἀῶστε ἕνα τέλος στο φόβο καὶ τὸ φέμα θὰ ἐξαφανιστεῖ.

Ὑπάρχει, βέβαια, κάποιο εἶδος φέματος, στὴ θάση τοῦ ὀποιοῦ δὲ θρίσκειται ὁ φόβος. Τὸ φανταστικὸ φέμα. «Μαμά, εἶδα ἕνα σκυλὶ μεγάλο σὰν ἀγελάδα!» Αὐτὴ ἡ φράση θρίσκειται στο ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὸ φέμα τοῦ ἐρασιτέχνη φαρὰ σχετικά μὲ τὸ πόσο μεγάλο ἦταν τὸ φάρι πὸς τοῦ ξέφυγε μέσα ἀπὸ τὰ χέρια του. Τέτοια φέματα δυναμώνουν τὸ αἶσθημα τῆς προσωπικότητας αὐτοῦ πὸς τὰ διηγεῖται. Ἡ καλύτερη ἀντίδραση σὲ τέτοιες περιπτώσεις εἶναι ἡ συμμετοχὴ στο παιχνίδι. Ὅταν λοιπὸν ὁ Βασίλης μοῦ διηγεῖται ὅτι ὁ πατέρας του τοῦ χάρισε μιὰ Ρόλς Ρόυς, τότε λέω κι ἐγώ: «Τὸ ξέρω, ὠραῖο αὐτοκίνητο, ἔ; Μπορεῖς νὰ τὸ ὀδηγήσεις;» Ἀμφιβάλλω ἂν αὐτὰ τὰ ρομαντικὰ φέματα θὰ παρουσιάζονταν σὲ παιδιὰ πὸς ἀπὸ τὴ γέννησή τους μπο-

ροῦσαν νὰ ἀναπτύσσονται ἐλεύθερα. Δὲ νομίζω πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξισοροπήσουν τὸ αἶσθημα κατωτερότητάς τους μὲ τὴ βοήθεια μυθευμάτων.

Ἐνα ἐξώγαμο παιδί δὲν ξέρει ὅτι ἡ μητέρα του ἦταν ἀνύπαντρη ὅταν γεννήθηκε αὐτό, ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸ αἰσθάνεται πῶς αὐτὸ σὲ κάτι διαφέρει ἀπὸ τ' ἄλλα παιδιά. Φυσικὰ δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο γιὰ τὸ ἐξώγαμο παιδί πού ζεῖ ἀνάμεσα σ' ἀνθρώπους πού τοὺς εἶναι ἀδιάφορο ἂν κάποιος γεννήθηκε ἀπὸ ἐξώγαμες ἢ ἔγγαμες σχέσεις, ἢ ὅταν ξέρει τὴν ἀλήθεια. Καὶ γιὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸ λόγο, ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ αἴσθησις εἶναι σπουδαιότερη ἀπὸ τὴ γνώση, πολλοὶ ἀπαίδευτοι γονεῖς προξενοῦν μὲ τὰ φέματά τους καὶ τίς ἀπαγορεύσεις τους ἕνα σωρὸ ζημιῆς στὰ παιδιά τους. Κι εἶναι ἀκριβῶς ἡ ψυχὴ καὶ ὄχι τὸ λογικὸ τοῦ παιδιοῦ πού θλάπτεται περισσότερο. Ἄ λ λ ω σ τ ε ο ἰ ν ε υ ρ ῶ σ ε ι ς ἔ χ ο υ ν τ ῖ ς ρ ῖ ζ ε ς τ ο υ ς π ᾶ ν τ α σ τ ῆ ν ψ υ χ ῆ καὶ ποτὲ στὸ λογικόν.

Ἐπίσης οἱ γονεῖς θὰ ἔπρεπε νὰ λένε στὰ θετὰ παιδιά τους ὅτι δὲν εἶναι οἱ γονεῖς πού τὰ γέννησαν. Μιὰ μητριά, πού ἀφήνει τὸ παιδί ἀπὸ τὸν πρῶτο γάμο τοῦ συζύγου της νὰ πιστεύει ὅτι εἶναι ἡ πραγματικὴ του μητέρα, θὰ ἔχει ἀργότερα προβλήματα, τὰ ὁποῖα καὶ παρουσιάζονται στὶς περισσότερες περιπτώσεις. Εἶδα βαρῖα ψυχικὰ τραύματα στὴν ὄψιμη ζωὴ ἀνθρώπων πού κάπως ἀργὰ εἶχαν ἀνακαλύψει τὴν ἀλήθεια. Βλέπετε ὑπάρχουν πάντα μερικοὶ φθονεροὶ ἄνθρωποι, πού μὲ κάποια κακεντρέχεια ἀποκαλύπτουν στὰ παιδιά μιὰ τέτοια ἀλήθεια.

Προστατεύετε τὰ παιδιά σας ἀπ' ὄλους αὐτοὺς τοὺς κακεντρεχεῖς ψευδοσπουδαίους ὅταν ἔχετε ἀν ἀρχὴν στὴ ζωὴ σας νὰ μὴ λέτε φέματα στὰ παιδιά, τόσο στὰ δικά σας ὅσο καὶ στ' ἄλλα.

Γιὰ τὸ καλὸ τοῦ παιδιοῦ ὑπάρχει μόνον ἕνας δρόμος: ἡ ἀπόλυτη ἀλήθεια. Ἄν ὁ πατέρας ἔκανε στὴ φυλακὴ, τὸ ἀγὸρι πρέπει νὰ τὸ μάθει. Κι ἂν ἡ μητέρα δούλευε σὲ καμπαρὲ, ἢ κόρη θὰ πρέπει νὰ τὸ πληροφορηθεῖ.

Δυσάρεστο εἶναι νὰ πεῖτε τὴν ἀλήθεια, ὅταν σὰς ρωτῆ-

σουν: «Μαιμὰ, ποῖόν ἀπ' ὄλους μας ἀγαπᾶς πῶς πολὺ;» Κατὰ κανόνα ἀκολουθεῖ μιὰ γλυκιὰ, ἀλλὰ ὄχι ἀληθινὴ ἀπάντηση: «Σὰς ἀγαπῶ ὄλους τὸ ἴδιο.» Οὔτε κι ἐγὼ ξέρω τί θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσῃ κανένας. Ἴσως σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν τὸ φέμα νὰ δικαιολογεῖται, γιὰτὶ ἕνα ταπεινωτικόν: «Πῶς πολὺ ἀγαπῶ τὸν Θωμά», θὰ εἶχε φοδερὲς συνέπειες.

Ὅταν οἱ γονεῖς εἶναι εὐλικρινεῖς στὰ σεξουαλικὰ θέματα, τότε θὰ λένε τὴν ἀλήθεια καὶ γιὰ τὰ ἄλλα ζητήματα. Τὸ φέμα τοῦ ἀτυνομικοῦ πού τιμωρεῖ τὰ ἄτακτα παιδιά, τὸ φέμα ὅτι δὲ μεγαλώνει πιά ὁποιος καπνίζει, τὸ φέμα πῶς ἢ μαμὰ ἔχει πονοκέφαλο, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά ἔχει τὴν περιόδὸν της, καὶ ἕνα σωρὸ τέτοια φέματα τὰ συναντᾶμε δυστυχῶς σὲ ἑκατομμύρια οἰκογένειες.

Πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ μιὰ δασκάλα ἔφυγε ἀπὸ τὸ Σάμμερχιλ γιὰ νὰ ἐργαστεῖ σ' ἕνα νηπιαγωγεῖο στὸ Λονδίνο. Οἱ μικροὶ μαθητὲς της τὴ ρώτησαν ἀπὸ πού ἔρχονται τὰ μωρά. Τὸ πρῶν τῆς ἐπομένῃς ἦρθαν στὸ σχολεῖο μισὴ ντουζίνα μητέρες καὶ ἀποκαλώντας τὴν «βρωμοθήλυκο» ἀπαίτησαν τὴν ἀπόλυσή της.

Ἐνα ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένον παιδί δὲ γνωρίζει τὴ σκοπιμότητα τοῦ φέματος, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει καμιά ἀναγκαιότητα πού νὰ ὑπαγορεύει κάτι τέτοιο. Δὲ θὰ πεῖ φέμα γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν τιμωρίαν. Μπορεῖ βέβαια νὰ διηγηθεῖ φευτικές ἱστορίες γιὰ πράγματα πού ποτὲ δὲν τὰ εἶδε.

Κι ὅσον ἀφορᾷ γιὰ τὸ φέμα πού προέρχεται ἀπὸ τὸ φόβο, ἔχω νὰ πῶ πῶς βλέπω νὰ ἀναπτύσσεται μιὰ νέα γενιά, ἢ ὁποῖα δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ἀποσιωπήσῃ τίποτα. Θὰ εἶναι ἀνυπόκριτη καὶ εὐλικρινῆς σ' ἕλα τὰ θέματα. Μιὰ γενιά στῆς ὁποίας τὸ λεξιλόγιον δὲ θὰ ὑπάρχει ἢ λέξις «φέμα». Καὶ τοῦτο γιὰτὶ φέμα θὰ πεῖ δειλία καὶ δειλία θὰ πεῖ ἄγνοια.

Εὐθύνη

Σὲ πολλὰς οἰκογένειαις τὸ Ἐγὼ τοῦ παιδιοῦ καταπιέζεται, γιὰτὶ οἱ γονεῖς συμπεριφέρονται στὸ παιδί τους σὰ σὲ αἰώ-

νιο-μωρό. Γνώρισα δεκατετράχρονα κορίτσια στα όποια οι γονείς τους δεν έμπιστεύονταν ούτε το ξανάμμα της φωτιάς. Άκόμα και με τις καλύτερες προθέσεις οι γονείς έμποδίζουν τα παιδιά τους να αναλάβουν ευθύνη.

«Φόρεσε, αγάπη μου, το πουλόβερ σου. Νομίζω ότι θα βρέξει.»

«Μήν πάς τόσο κοντά στις γραμμές του τραίνου.»

«Έπλυνες το πρόσωπό σου;»

Κάποτε μιιά μητέρα πού έφερε την κόρη της για μαθήτριά μας, μου είπε ότι το κορίτσι δε φρόντιζε και τόσο για την καθαριότητά του. Έπρεπε, έλεγε, να της το πει πολλές φορές τη μέρα για να πλυθεί τελικά. Από την πρώτη όμως κιόλας μέρα το κορίτσι έκανε κάθε πρωί ένα κύο και τουλάχιστο δυο φορές τη βδομάδα ένα ζεστό μπάνιο. Είχε πάντα πεντακάθαρα χέρια κι ένα επίσης καθαρό πρόσωπο. Η έλλειψη καθαριότητας στο σπίτι — ή όποια πιθανόν να υπήρχε μόνο στη φαντασία της μητέρας — ήταν συνέπεια του γεγονότος ότι το κορίτσι το μεταχειρίζονταν σά να ήταν μωρό.

Θά έπρεπε να επιτρέπεται στα παιδιά να αναλαβαίνουν, σχεδόν χωρίς περιορισμούς, δική τους ευθύνη. Μικρά παιδιά, πού έχουν διαπαιδαγωγηθεί με τη μέθοδο Μοντεσσόρι, μεταφέρουν σουπιέρες γεμάτες καυτή σούπα. Ένας έφτάχρονος μαθητής μας τα καταφέρνει να εργάζεται ένετα με τα πιό άπίθανα εργαλεία: Κοπίδια, τσεκούρια, πριόνια και μαχαίρια. Έγώ κόβομαι πιό συχνά απ' αυτόν.

Η ευθύνη δεν πρέπει να συγχέεται με το καθήκον. Αν θα έπρεπε μάλιστα να αναπτυχθεί κάποια αίσθηση καθήκοντος, αυτό θα έπρεπε να γίνει αργότερα, στα ώριμα χρόνια. Η λέξη κ α θ ή κ ο ν μās θυμίζει ένα σωρό άρρωστημένα πράγματα. Έρχονται στο μυαλό μου λ.χ. οι γυναίκες πού στερήθηκαν τη ζωή και την αγάπη γιατί τάχα το αίσθημα του καθήκοντος τις ανάγκασε να μείνουν κοντά στους γέροντες γονείς τους και να τους φροντίζουν. Θυμάμαι επίσης άντρώγυνα, τα όποια έπαψαν ήδη από πολύ καιρό να αγαπιοονται, αλλά συνεχίζουν να ζοϋν μαζί κατά τρόπο κυριο-

λεκτικά βασανιστικό για λόγους καθήκοντος. Πολλά παιδιά σ' ένα οίκοτροφείο ή σε μιιά καλοκαιρινή κατασκήνωση θεωρούν άσχημω φορτίο το ότι πρέπει από καθήκον να γράψουν στο σπίτι τους, ιδιαίτερα μάλιστα όταν το γράμμα πρέπει να γραφτεί την Κυριακή τ' άπόγευμα.

Είναι σοφιστεία ή άποψη ότι η ύπευθυνότητα είναι ύπόθεση των γηραιατών. Κι αυτή άκριβώς ή σοφιστεία παραδίνει τη ζωή της νεολαίας στα χέρια των άρρωστημένων γερόντων, αυτών πού είναι γνωστοί σε δημόσιοι άντρες και πού θα ήταν προτιμότερο να λέγονταν ψευδοί άντρες. Σιωπηρά γίνεται άποδεκτό ότι κάθε μέλος της οικογένειας είναι ο προστάτης κι ο οδηγός όλων των άλλων πού είναι μικρότερα απ' αυτό. Δύσκολα μπορούν να καταλάβουν οι γονείς πως ο έξάχρονος γιός τους είναι ακόμα παιδί και δε διαθέτει τη λογική για να καταλάβει μιιά συμβουλή σαν αυτή: «Είσαι πιό μεγάλος από τον Θωμά και στην ηλικία σου θα έπρεπε να ξέρεις πως δεν επιτρέπεται να τρέχει μόνος του στη μέση του δρόμου!»

Δεν πρέπει να μεταβιβάζονται στο παιδί ευθύνες για τις όποιες είναι ακόμα άνώριμο ή να φορτώνονται σ' αυτό ύποθέσεις πού δεν μπορεί ακόμα να τις βγάλει πέρα.

Στο Σάμμερχιλ δε ρωτάμε τους πεντάχρονους μαθητές μας, αν χρειάζονται πυρασφάλεια ή όχι. Ούτε αφήνουμε ένα έξάχρονο παιδί να αποφασίσει αν θα βγει έξω ή όχι, όταν είναι άρρωστο με πυρετό. Και δε ρωτάμε επίσης ένα ύπερβολικά κουρασμένο παιδί αν θέλει να κοιμηθεί ή όχι. Ποτέ άλλωστε δε ρωτιέται ένα άρρωστο παιδί αν θέλει να πάρει φάρμακα.

Το γεγονός ότι το παιδί πρέπει να ύποταχτεί σε μιιά κάποια άναγκαία έξουσία, δεν έρχεται σε αντίφαση με την άποψη ότι πρέπει να μεταβιβάζεται σ' αυτό μόνο τόση ευθύνη όση θα μπορούσε να αναλάβει σύμφωνα με την ηλικία του. Για το πόση ευθύνη πρέπει να μεταβιβάζεται στο παιδί, οι γονείς πρέπει να το σκέπτονται σοβαρά πριν τ' αποφασίσουν. Ίσως πρέπει πρώτα να δοκιμάσουν τον ίδιο τον εαυτό τους πάνω σ' αυτό το θέμα.

Γονείς λ.χ. πού δεν αφήνουν τα παιδιά τους να διαλέξουν μόνο τους τις φορεσιές τους, βασανίζονται από την ιδέα ότι

τά παιδιά θα μπορούσαν να διαλέξουν αταίριαστες για την κοινωνική θέση της οικογένειας φορεσιές.

Γονείς που άσκούν έλεγχο στα άναγνώσματα, στον κινηματογράφο και στους φίλους τών παιδιών τους, προσπαθούν να επιβάλλουν σ' αυτά τις δικές τους προσωπικές αντίληψεις. Τέτοιοι γονείς δικαιολογούνται και προφασίζονται για τή συμπεριφορά τους ότι γνωρίζουν πολύ καλύτερα τί είναι καλό για τó παιδί. Θα μπορούσε όμως τά βαθύτερα κίνητρά τους να είναι ή εξάσκηση μιās κάποιας εξουσιαστικής δύναμης.

Σέ γενικές πάντως γραμμές οί γονείς θα πρέπει να μεταβιβάσουν στο παιδί όσο τó δυνατό πιδ πολλή ευθύνη, αλλά θα πρέπει να προσέχουν για τή σωματική ασφάλειά του. Μόνο έτσι μπορεί τó παιδί να αναπτύξει αυτοπεποίθηση.

Ύπακοή και πειθαρχία

Έδώ προβάλλει μιá άσεβής έρώτηση: Και γιατί πρέπει να ύπακούν τά παιδιά; Η δική μου άπάντηση είναι: Πρέπει να ύπακούν για να ίκανοποιείται ή δίψα τών μεγάλων για εξουσία. Ποιάς άλλος λόγος θα μπορούσε να ύπάρχει;

«Ναι, μά όταν τó παιδί δέν ύπακούσει στο να φορέσει τά παπούτσια του, θα κρυολογήσει», μπορείτε να μου πείτε. «Μπορεί και να γκρεμιστεί σε κανένα γκρεμό, αν δέν άκούει τόν πατέρα του.» Μά φυσικά θα έπρεπε να πειθαρχεί, όταν βέβαια πρόκειται για ζωή ή για θάνατο. Άλλά για πέστε μου, πόσες φορές τιμωρείται ένα παιδί γιατί δέν πειθαρχήσει σε μιá τέτοια περίπτωση; Σπάνια, αν όχι ποτέ. Συνήθως τó άπαλλάσσουμε με ένα: «Χρυσό μου παιδί! Δόξα σοι ό Θεός που δέν συνέβει τίποτα!» και τó σφιχαγκαλιάζουμε. Κατά κανόνα τó παιδί τιμωρείται για φιλοπράγματα.

Είναι μάλιστα πέρα για πέρα δυνατή ή διεύθυνση μιās οικογένειας χωρίς να είναι άπαραίτητη μιá κάποια ύποταγή. Όταν λέω σ' ένα παιδί: «Πάρε τά βιβλία σου και πήγαινε στο μάθημα τών άγγλικών», τότε τó παιδί μπορεί να άρνηθει, επειδή τά άγγλικά δέν τó ενδιαφέρουν. Η άνυπακοή του εκφράζει τις δικές του και μόνο επιθυμίες, οί δ-

ποιες προφανώς δέν παραβιάζουν ούτε και πληγώνουν κανέναν. Άν όμως πώ: «Τό μεσαίο τμήμα του κήπου είναι φρεσκοφυτεμένο. Άπαγορεύεται σ' όλους τó τρέξιμο πάνω σ' αυτό!», τότε έλα τά παιδιά πειθαρχούν σ' αυτό, όπως άκριβώς άποδέχονται τήν άπαίτηση του Ντέρικ: «Δέν επιτρέπω σε κανέναν να παίζεις με τή μπάλα μου, αν πρώτα δέ με ρωτήσεις!» Όπότε ή ύπακοή γίνεται, τι άκριβώς θα πρεπε να είναι, ένα ζήτημα του Δίνω και Παίρω. Καμιá φορά συμβαίνει ένας νόμος ψηφισμένος από τή σχολική συνέλευση να μη γίνεται σεβαστός. Σές περιπτώσεις αυτές τά παιδιά αναλαβαίνουν μόνα τους πρωτοβουλία κατά τών παραβατών. Σέ γενικές γραμμές, δηλαδή, τó Σάμιερχιλ ύπάρχει χωρίς καμιá άυταρχική εξουσία και χωρίς καμιá πειθαρχία. Κάθε άτομο είναι ελεύθερο να κάνει αυτό που επιθυμεί, φ τ ά ν ε ι ν ά μ ή ν π α ρ α β λ ά π τ ε ι τ ή ν ε λ ε υ θ ε ρ ί α τ ω ν ά λ λ ω ν. Κι αυτό είναι ένας στόχος, ό όποιος μπορεί σε κάθε κοινότητα να πραγματοποιηθεί.

Σύμφωνα με τήν άρχή της αυτοδιάθεσης, δέν ύπάρχει καμιá άυταρχική εξουσία μέσα στην οικογένεια. Πράγμα που σημαίνει πώς δέν ύπάρχει θέση για μιá δυνατή φωνή που λέει: «Έγώ λέω αυτό, και τέρμα οί συζητήσεις!» Βέβαια στην πράξη ύπάρχει μιá εξουσία. Κι αυτό τó είδος τής εξουσίας μπορούμε να τó πούμε ίσως προστασία, πρόνοια ή ευθύνη τών ενήλικων. Μιá τέτοια εξουσία άπαιτεί καμιá φορά ύπακοή, όμως σ' άλλες περιπτώσεις δέ δυσκολεύεται να πειθαρχεί κι αυτή. Με τó πνεύμα αυτό μπορώ να πώ στην κόρη μου: «Δέ σου επιτρέπω να πάς στην κρεβατοκάμαρα μ' αυτές τις λάσπες και τά νερά!» Κι αυτό δέν είναι τίποτα περισσότερο από τή δική της επιθυμία: «Βγές έξω, μπαμπά. Αύττή τήν ώρα θέλω να μείνω μόγη στο δωμάτιό μου!», μιá επιθυμία τήν όποια σέβομαι κι ακολουθώ χωρίς άντιλογίες.

Η άπαίτηση τών γονέων να μη ζητάει ένα παιδί στο πιάτο του περισσότερο φαγητό άπ' όσο θα μπορούσε να φάει, δέ διαφέρει σε τίποτα από μιá τιμωρία. Συχνά βλέπετε τά

μάτια είναι πιά μεγάλα από τὸ στομάχι. Κι είναι σφάλμα νὰ ξαναγκάζεται τὸ παιδί ν' ἀδειάζει τὸ πιάτο του. Οἱ καλοὶ γονεῖς μποροῦν καὶ μπαίνουν μέσα στὸν κόσμον τοῦ παιδιοῦ, καταλαβαίνουν τὰ κίνητρά του καὶ ἐπισημαίνουν τίς δυνατότητες τοῦ παιδιοῦ χωρὶς γογγυσμούς καὶ ὀποιοσδήποτε ὑστεροβουλίες.

Μιά μητέρα ἔγραφε ὅτι θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ τὴν ὑπακούει ἡ κόρη της. Ἐγὼ ἔμαθα τὸ κορίτσι νὰ αὐτοπειθαρχεῖ. Αὐτὴ ἡ μητέρα εἶναι τῆς γνώμης ὅτι τὸ κορίτσι δὲν ὑπακούει, ἐγὼ ἔμωσ τὴ θρίσκω πάντα ὑπάκουη. Πρὶν πέντε λεπτὰ ἤρθε στὸ γραφεῖο μου γιὰ νὰ φιλονικήσει μαζί μου σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τοῦ γυμνασματος τῶν σκυλιῶν. «Παράτα με», τῆς εἶπα, «θλέπεις ὅτι γράφω!» Κι ἔφυγε χωρὶς νὰ πει λέξη.

Ἐπακοὴ σημαίνει εὐγένεια ἀπέναντι στοὺς ἄλλους. Οἱ ἐνήλικοι δὲν ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀπαιτοῦν ὑπακοὴ ἀπὸ τὰ παιδιά. Ἡ ὑπακοὴ εἶναι ζήτημα ἐσωτερικὸ — καὶ δὲν ἐπιβάλλεται ἀπ' ἔξω.

Ἡ πειθαρχία εἶναι ἓνα μέσο γιὰ κάποιο σκοπὸ. Ἡ πειθαρχία σ' ἓνα στρατὸ ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ κάνει τὸ στράτευμα ἐτοιμοπόλεμο. Ὅλη τούτη ἡ πειθαρχία ὑποδουλώνει τὸ ἄτομον στὸ σκοπὸ. Σὲ χώρες μὲ τέτοια πειθαρχία ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ δὲν ἔχει καὶ μεγάλη ἀξία.

Ἐπάρχει ἔμωσ καὶ κάποια ἄλλη πειθαρχία. Σὲ μιὰ ὀρχήστρα λ.χ. τὸ πρῶτο βιολί πειθαρχεῖ στὸ μαστρο, γιὰτὶ καὶ οἱ δυὸ ἐπιθυμοῦν μιὰ καλὴ ἐκτέλεση. Ὁ ἄπλὸς ἔμωσ φαντάρος, πού στέκεται στὸν καθένα προσοχή, λίγο νοιάζεται γιὰ τὴ μαχητικὴ ἱκανότητα τοῦ στρατοῦ. Ἡ συνοχὴ τοῦ στρατεύματος διατηρεῖται μὲ τὴ βοήθεια τοῦ φόβου, καὶ ὁ φαντάρος γνωρίζει πῶς θὰ τιμωρηθεῖ ἂν δὲν πειθαρχήσει. Ἡ πειθαρχία σ' ἓνα σχολεῖο μπορεῖ νὰ εἶναι ἐκείνου τοῦ εἶδους τῆς πειθαρχίας τῆς ὀρχήστρας. Δυστυχῶς ἔμωσ συχνὰ μοιάζει μόνο μὲ τὴν ἄλλη, τὴ στρατιωτικὴ πειθαρχία. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴν οἰκογένεια. Μιὰ εὐτυχισμένη οἰκογένεια μοιάζει μὲ τὴν ὀρχήστρα στὴν ὁποία κυριαρχεῖ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πνεῦμα συνεργασίας. Μιὰ δυστυχισμένη οἰ-

κογένεια μοιάζει μὲ στρατῶνα, στὸν ὁποῖο κυριαρχεῖ τὸ μίσος καὶ ἡ δυσἀρέσκεια.

Τὸ κωμικὸ εἶναι ὅτι οἰκογένειες μὲ πειθαρχία ὀρχήστρας συχνὰ ἀνέχονται σχολεῖα μὲ στρατιωτικὴ πειθαρχία. Καὶ δὲν εἶναι σπάνιο τὸ φαινόμενο νὰ δέρνονται ἀπὸ δασκάλους παιδιά πού στὸ σπίτι τους δὲν τ' ἄγγιξαν ποτέ. Ἐνας ἐπισκέπτης ἀπὸ ἓνα καλιότερο καὶ σοφώτερο πλανήτη, θὰ χαρακτηρίσει τοὺς γονεῖς αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ πλανήτη ἡλθίου, ὅταν μάθαινε πῶς ἀκόμα καὶ σήμερα σὲ μερικὰ σχολεῖα τιμωροῦνται τὰ παιδιά, γιὰτὶ ἔκαναν κάποιο λάθος στὴν ἀριθμητικὴ καὶ στὸ γράψιμο. Κι ὅταν ὑπάρξουν γονεῖς πού διαμαρτύρονται γιὰ τὴν πειθαρχία τῆς μαγκούρας στὸ σχολεῖο καὶ τὴν καταγγέλλουν στὸ δικαστήριο, τότε θρῖσκόμεστε συχνὰ μπροστὰ στὸ θλιβερὸ φαινόμενο ὅπου αὐτὸ παίρνει τὸ μέρος τοῦ δραγουμάνου δασκάλου.

Οἱ γονεῖς — ἂν θέβαια τὸ θελήσουν — μποροῦν αὐριο κιόλας νὰ καταργήσουν αὐτὴ τὴ δάρβερη τιμωρία ἀπὸ τὰ σχολεῖα. Ὅμωσ αὐτὸ τὸ σύστημα τοὺς ταιριάζει. Τὰ παιδιά τους ὑποτάσσονται σὲ κάποια πειθαρχία, κύρια συνέπεια τῆς ὁποίας εἶναι νὰ στρέφεται τὸ μίσος τῶν παιδιῶν κατὰ τοῦ δασκάλου, τὸν ὁποῖο πληρώνουν γιὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξει ἀπ' αὐτὴ τὴ δυσἀρεστη ἐργασία. Καὶ ταιριάζει αὐτὸ τὸ σύστημα στοὺς γονεῖς, γιὰτὶ καὶ στοὺς ἴδιους ποτέ δὲν ἐπέτρεφε νὰ χαροῦν τὴ ζωὴ καὶ νὰ γευτοῦν τὴν ἀγάπη. Κι αὐτοὶ ἦταν σκλάβοι μιᾶς τέτοιας ὀμαδικῆς πειθαρχίας καὶ δὲν εἶναι παράξενο πῶς δὲν μποροῦν νὰ συλλάβουν τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας.

Σωστὸ εἶναι θέβαια νὰ ὑπάρχει μιὰ κάποια πειθαρχία μέσα στὴν οἰκογένεια. Πρέπει νὰ προστατεύονται τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα τοῦ κάθε μέλους τῆς οἰκογένειας. Ἐγὼ λ.χ. δὲν ἐπιτρέπω στὴν κόρη μου, τὴ Ζωὴ, νὰ παίξει μὲ τὴ γραφομηχανή μου. Αὐτὴ ἔμωσ ἡ πειθαρχία, σὲ μιὰ εὐτυχισμένη οἰκογένεια, ρυθμίζεται συνήθως ἀπὸ μόνη της. Ἡ ζωὴ τότε γίνεται ἓνα εὐχάριστο παιχνίδι ἀνάμεσα στὸ Δίνω καὶ Παίρνω. Γονεῖς καὶ παιδιά εἶναι φίλοι καὶ συνεργάζονται.

Ἀντίθετα ἔμως στίς δυστυχισμένες οἰκογένειες ἡ πειθαρχία χρησιμοποιεῖται σάν ὄπλο τοῦ μίσους καί ἡ ὑπακοή ἀνάγεται σ' ἀρετή. Τά παιδιά εἶναι πράγματα πού ἀνήκουν σέ κάποιον καί τά ὁποῖα θάπρεπε νά τιμοῦν τόν ἰδιοκτήτη τους. Νομίζω πώς γονεῖς πού φροντίζουν μέ σχολαστικότητα γιά τὸ γράψιμο καί τὸ διάβασμα τοῦ Βασιλάκη, θεωροῦν τὴ δική τους ζωὴ σάν ἀποτυχημένη γιατί προφανῶς δὲν τὰ εἶχαν καταφέρει καί τόσο καλὰ στὸ σχολεῖο.

Γονεῖς πού εἶναι δυσारेστημένοι μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό τους πιστεύουν στήν αὐστηρὴ πειθαρχία. Ἔνας ἐπιπόλαιος ἀστειολόγος λ.χ., τοῦ ὁποῖου τὸ κεφάλι εἶναι γεμάτο μέ αἰσχρὰ ἀστεία, ἐπιπλήττει αὐστηρὰ τὸ γιό του, ὅταν μιλάει γιά τὰ περιτώματα. Ἡ ἀνειλικρινὴς μητέρα δέρνει τὴν κόρη της, ὅταν λέει φέματα. Ἔχω δεῖ πατέρα, μέ τὴν πίπα στὸ στόμα, νά δέρνει τὸ γιό του γιατί κάπνισε ἕνα τσιγάρο. Μιά ἄλλη φορὰ ἤμουν αὐτόπτης μάρτυρας στὸν ξυλοδαρμὸ ἑνὸς δωδεκάχρονου ἀγοριοῦ ἀπὸ ἕναν ἄντρα, ὁ ὁποῖος ἔλεγε: «Θὰ σὲ μάθω ἐγὼ νά βρίζεις, παλιοβρωμώπαιδο.» Ὁταν τοῦ παρατήρησα ὅτι κι αὐτὸς ἔβριζε, πῆρε τὸ ὕφος ἀθῶου περιστεριοῦ καί ἀπάντησε: «Αὐτὸ ἔμως εἶναι κάτι διαφορετικό! Αὐτὸς ἐδῶ εἶναι ἀκόμα παιδί!»

Ἡ αὐστηρὴ πειθαρχία μέσα στήν οἰκογένεια ἀποτελεῖ πάντα προβολή αὐτοῦ πού μισεῖ τόν ἑαυτό του. Καί τοῦτο γιατί ἔδεδεψε μάταια ὅλη τὴ ζωὴ του κυνηγώντας τὴν τελειότητα, πράγμα πού ἐπιθυμεῖ νά τὸ καταφέρει τουλάχιστο μέ τὰ παιδιά του. Κι ὅλα αὐτὰ γιατί δὲν μπορεῖ νά ἀγαπήσει, ἐπειδὴ φοβᾶται τὴ διασκέδαση ὅπως τὸ διάβολο. Ἄλλωστε ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἐ π ι ν ὀ η σ α ν οἱ ἄνθρωποι τὸ διάβολο — ἐκεῖνο τὸ μάγκα πού ξέρει τὰ πιὸ ὠραία τραγούδια καί πού ἀ γ α π ἄ ε ι τὴ ζωὴ, τὴ χαρὰ καί τὸν ἔρωτα. Σκοπὸς τῆς τελειότητας εἶναι ἡ συντριβὴ τοῦ διαβόλου. Αὐτὸς ὁ σκοπὸς γέννησε τὸ μυστικισμὸ καί τὸν ἀνορθολογισμὸ, τὴ θρησκεία καί τὸν ἀσκητισμὸ. Ἀκόμα κι ἡ συμβολικὴ σταύρωση τῆς σάρκας μέ τὴ μορφὴ τοῦ δαρμοῦ, τῆς σεξουαλικῆς ἀποχῆς κι ἀνικανότητος ἐκεῖ ἔχουν τὴ ρίζα τους.

Θὰ μποροῦσε μάλιστα κανένας νά πεῖ πὼς μιὰ αὐστηρὴ οἰκογενειακὴ πειθαρχία ἀποσκοπεῖ σ' ἕναν εὐνουχισμὸ, στήν πλατιά του βέβαια ἔννοια: Στὸν εὐνουχισμὸ αὐτῆς τῆς Ἰδίας τῆς ζωῆς. Κανένα ἀπὸ τὰ ὑπάκουα παιδιά δὲ θὰ μπορέσει ποτὲ νά γίνεῖ ἕνας ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Κανένα ἀπὸ τὰ τιμωρημένα γιά ἀνυπακομὴ παιδιά δὲ θὰ μπορέσει ποτὲ νά ἀναπτύξει μιὰ πλήρη ἱκανότητα ὀργασμοῦ.

Οἱ γονεῖς θέλουν, λοιπόν, τὸ παιδί τους νά γίνεῖ αὐτὸ πού αὐτοὶ δὲν κατάφεραν νά γίνουν. Ἄλλὰ καί κάτι παραπάνω: Οἱ καταπιεσμένοι γονεῖς ἐπιζητοῦν ταυτόχρονα νά ἀποκτήσει τὸ παιδί τους τὴν ἴδια μ' αὐτοὺς ἀντίληψη γιά τὴ ζωὴ. Γονεῖς πού οἱ ἴδιοι στεροῦνται τὴ ζωτικότητα ἀπαγορεύουν τὴ ζωὴ καί στὰ παιδιά τους. Κατέχονται ἀπὸ ἕναν ὑπερβολικὸ φόβο γιά τὸ μέλλον. Καί νομίζουν πὼς ἡ πειθαρχία εἶναι αὐτὸ πού θὰ σώσει τὰ παιδιά. Ἡ ἔλλειψη αὐτοπεποίθησης αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων εἶναι αὐτὸ πού τοὺς κάνει νά χρειάζονται κάποια ἐξωτερικὴ θεότητα, ἡ ὁποία ἐ π ι - β ἄ λ λ ε ι τὸ καλὸ καί τὴν ἀλήθεια. Ἡ πειθαρχία, δηλαδή, εἶναι ἕνας κλάδος τῆς θρησκείας.

Ἡ κύρια διαφορά ἀνάμεσα στὸ Σάμμερχιλ κι ἕνα τυπικὸ σχολεῖο συνίσταται στὸ ὅτι ἐμεῖς ἐμπιστευόμαστε τὸ παιδί. Ἐέρουμε πὼς ἂν ὁ Θωμᾶς θέλει νά γίνεῖ γιατρός, τότε αὐτὸς θὰ διαβάσει μόνος του γιά νά περάσει τίς ἐξετάσεις. Στὰ αὐταρχικὰ σχολεῖα πιστεύεται πὼς ὁ Θωμᾶς δὲ θὰ γίνεῖ ποτὲ γιατρός, ἂν δὲν ἐξαναγκαστεῖ μέ ξύλο καί πείση νά μελετήσει.

Ἐταν ἕνα ἑφτάχρονο παιδί στὸ Σάμμερχιλ ἐκνευρίζεῖ μέ τὴ συμπεριφορὰ του τ' ἄλλα, τότε θὰ ἀποδοκιμαστεῖ ἀπ' ὀλόκληρη τὴν κοινότητα. Δεδομένου ἔμως ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἀναγνώριση εἶναι κάτι πού ὁ καθένας τὸ ἐπιθυμεῖ, μαθαίνει τὸ παιδί νά συμπεριφέρεται μ' ἀξιοπρέπεια. Καί ἡ πειθαρχία γίνεταί περὶ τῆς. Παραδέχομαι βέβαια πὼς αὐτὸ τίς πιὸ πολλές φορές εἶναι εὐκολώτερο στὸ σχολεῖο παρὰ στὸ σπίτι.

Στὸ σπίτι, ἔπουν δροῦν τόσοι συναισθηματικοὶ παράγοντες κι οἱ συνθήκες εἶναι διαφορετικὲς, τὰ πράγματα δὲν εἶναι καί τόσο ἀπλά. Δὲν μπορεῖ δηλαδή μιὰ βασανισμένη μητέ-

ρα, τή στιγμή πού ασχολείται με τὸ μαγεῖρεμα ν' ἀντιμετωπίσει με κοινωνική ἀποδοκιμασία τὸ πεισματάρικο παιδί της. Ἄλλο τόσο δὲν τὸ μπορεῖ κι ὁ πατέρας του, ὅταν τὸ βλέπει νὰ τσαλαπατάει τὸ φρεσκοφυτεμένο κήπο του. Καὶ γιὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸ λόγο θέλω νὰ τονίσω ἕνα σημεῖο: Ὅταν τὸ παιδί ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέσα σὲ συνθήκες ἐλευθερίας, δὲν ἀπαιτεῖται καμιά πειθαρχία γιὰ συνηθισμένα πράγματα.

Πρὶν μερικὰ χρόνια ἐπισκέφτηκα τὸ φίλο μου Wilhelm Reich στὸ Μόνην. Ὁ γιὸς του Πέτρος ἦταν τότε τριῶν χρονῶν. Ἡ θάλασσα δίπλα ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦς ἦταν βαθιά. Ὁ Reich κι ἡ γυναίκα του εἶπαν στὸν Πέτρο, χωρὶς νὰ τὸ τονίσουν ἰδιαίτερα, νὰ μὴν πάει κοντὰ στὸ νερό. Ὁ Πέτρος, πού δὲν ἦταν κακοαναθρεμένος κι εἶχε ἐμπιστοσύνη στοὺς γονεῖς του, ὑπάκουσε. Οἱ γονεῖς ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἤξερα νὰ πῶς δὲ χρειάζεται νὰ ξανασχοληθοῦν με τὸ ἴδιο θέμα. Γονεῖς πού ἐπιδιώκουν πειθαρχία με τὴ βοήθεια τοῦ φόβου καὶ τῆς αὐταρχικότητας, θὰ εἶχαν ξοφλήσει με τὰ νεύρα τους ἀν κατοικοῦσαν σ' αὐτὴ τὴν ἀκτὴ τῆς θάλασσας. Τὰ παιδιά τέτοιων γονέων ἔχουν τόσο πολὺ ἐξοικειωθεῖ με τὰ φέματά τους, ὥστε νὰ μὴν πιστεύουν πιά τὴ μητέρα τους ἀκόμα κι ὅταν τοὺς λέει ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ θάλασσα εἶναι ἐπικίνδυνη. Κι ἀπὸ πείσμα θὰ πηγαίναν κατ' εὐθείαν ἐκεῖ πού τοὺς ἀπαγόρευαν.

Τὸ κατὰπνευσμένο παιδί δείχνει τὸ μῖσος του ἐναντίον τῆς αὐταρχικότητας με τὸ νὰ ἐξοργίζει τοὺς γονεῖς του. Ἡ κακὴ συμπεριφορὰ ἐνὸς παιδιοῦ εἶναι ἡ πιὸ φανερὴ ἀπόδειξη πῶς τὸ παιδί δὲν τὸ μεταχειρίστηκαν σωστά. Τὸ μέσο παιδί σέβεται τίς γνώσεις τῶν γονέων — μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀγάπης. Ἄν ἀπεναντίας κυριαρχεῖ τὸ μῖσος στὴν οἰκογένεια, τότε τὸ παιδί δὲ σέβεται τίποτα. Ἡ ἐννοεῖ τὰ πράγματα κατὰ κάποιον ἀρνητικὸ τρόπο καὶ γίνεται: νευρωτικὸ, θρασύ καὶ ὑπουλο.

Τὰ παιδιά εἶναι λογικά. Στὴν ἀγάπη ἀπαντοῦν με ἀγάπη καὶ στὸ μῖσος με μῖσος. Προσαρμόζονται εὐκόλα σὲ μιὰ

συντροφιά. Ἡ ἀνθρώπινη φύση δὲν εἶναι οὔτε περισσότερο οὔτε λιγότερο κακὴ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ κουνελιοῦ ἢ τοῦ λιονταριοῦ. Ἐνα καλὸ σκυλί δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ τὸ δέσει κάποιος με ἀλυσίδες γιὰ νὰ γίνῃ κιάλας ἕνα κακὸ σκυλί. Ἐτσι συμβαίνει καὶ με τὸ παιδί: δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ τὸ καταπίσει κάποιος γιὰ νὰ μετατραπῇ ἀπὸ καλὸς σ' ἕναν κακὸ συνάνθρωπο, σ' ἕναν ἐπικίνδυνον φορέα τοῦ μίσους. Εἶναι λυπηρὸ ὅτι οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι νομίζουν πῶς ἕνα κακὸ παιδί θέλει νὰ εἶναι κακὸ. Πιστεύουν πῶς με τὴ βοήθεια τοῦ θεοῦ ἢ τῆς μαγκούρας τὸ παιδί θὰ ξαναβρεῖ τὴ δύναμη νὰ γυρίσει στὸν καλὸ τὸ δρόμο. Κι ὅταν, παρ' ὅλα αὐτά, τὸ παιδί ἀρνεῖται, οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι θὰ φροντίσουν κατὰ διαβολικὸ τρόπο ὥστε τὸ παιδί νὰ ὑποφέρει ἐξαιτίας τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης του.

Κατὰ κάποιον τρόπο τὸ παλιὸ σχολικὸ πνεῦμα συμβολίζει ὅλα ὅσα σημαίνουν πειθαρχία. Ὁ διευθυντὴς ἐνὸς μεγάλου σχολείου ἀρρένων, πρὶν λίγο καιρὸ στὴν ἐρώτησή μου γιὰ τὸ τί εἶδους νέους ἔχει, μοῦ ἀπάντησε: «Ἐκείνο τὸ εἶδος πού δὲν ἔχει οὔτε ιδέες οὔτε ἰδανικά. Αὐτοὶ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι ἡ κατὰλληλη τροφή γιὰ τὰ κανόνια κάθε πολέμου, μίᾶς καὶ δὲ θὰ μπορούσαν οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή νὰ διερωτηθοῦν περὶ τίνος πρόκειται καὶ γιατί πολεμοῦν!»

Σὲ σαράντα χρόνια σχεδὸν δὲν ἔχω δεῖρει ποτέ μου παιδί. Σὰ νέος δάσκαλος βέβαια χρησιμοποίησα κάποτε τὴ μαγκούρα, χωρὶς νὰ κάνω τὴν παραμικρὴ σκέψη γι' αὐτό. Τώρα ὅμως δὲ δέρνω ποτέ παιδί γιατί συνειδητοποίησα τοὺς κινδύνους τῆς τιμωρίας αὐτῆς καὶ ἔχω κατανοήσει ἀπόλυτα τὸ γεγονὸς πῶς στὴ βάση αὐτῆς τῆς τιμωρίας θρίσκειται τὸ μῖσος.

Στὸ Σάμμερχιλ τὰ παιδιά ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα. Βασικὰ σεβόμαστε τὴν ἀτομικότητα καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ παιδιοῦ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο πού αὐτὸ συμβαίνει καὶ γιὰ τοὺς ἐνήλικους, χωρὶς νὰ ξεχνῶμε πῶς τὸ παιδί διαφέρει ἀπ' αὐτούς. Κανένας μας ἄλλωστε δὲν ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ θεοῦ μας τὸ γερο-Βασίλη νὰ φάει ὅλα τὰ καρῶτα πού τοῦ θάλαμε στὸ πιάτο του, ὅταν δὲν τοῦ ἀρέσουν, ὅπως καὶ κανένας

μας δὲ στέλνει τὸν πατέρα του νὰ πλύνει τὰ χέρια του πρὶν τὸ φαγητό. Ὅταν παρατηροῦμε συνέχεια τὰ παιδιά γιὰ τὰ λάθη τους, τοὺς δημιουργοῦμε αἰσθήματα κατωτερότητας. Τοὺς τραυματίζουμε τῆ φυσικῆ τους ἀξιοπρέπεια. Καὶ στὸ κάτω - κάτω τῆς γραφῆς τί στὸ διάβολο πειράζει ἂν ὁ Θωμὰς κάτσει στὸ τραπέζι μ' ἄπλυτα χέρια;

Ἡ ζωὴ τῶν παιδιῶν ποὺ ὑποτάχτηκαν σὲ κάποια λαθεμένη πειθαρχία εἶναι ἕνα διαρκὲς φέμα. Δὲν τολμοῦν ποτὲ νὰ δείξουν τὸ ἀληθινὰ δικό τους πρόσωπο. Γίνονται σκλάβοι ἐπικίνδυνων καὶ παράλογων συνηθειῶν καὶ ἐθίμων. Φοροῦν ἀδιαμαρτύρητα τὴν κουτὴ κυριακάτικη φορεσιά τους, γιατί ἡ κινητήρια δύναμη τοῦ «καθωσπρεπισμοῦ τους» εἶναι ὁ φόβος τους μπροστὰ στὸν φόβο. Ἡ τιμωρία τῶν συμπαικτῶν δὲν προξενεὶ κανένα φόβο. Ὅμως ἡ τιμωρία τῶν ἐνήλικων προξενεὶ αὐτόματα τὸ φόβο, ἐπειδὴ αὐτοὶ εἶναι μεγάλοι, δυνατοὶ καὶ προξενοῦν τὸν τρόμο. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο: γιατί αὐτοὶ εἶναι τὰ σύμβολα τοῦ φοβεροῦ πατέρα ἢ τῆς φοβερῆς μητέρας.

Ἐδῶ καὶ τριανταοχτὼ χρόνια βλέπω νὰ ἔρχονται στὴν ἐλευθερία τοῦ Σάμμερχιλ παιδιά ἀνάγωγα, φορτωμένα ἀνάδεια καὶ μίσος. Σὲ καθένα ἀπ' αὐτὰ πραγματοποιήθηκε σιγά - σιγά μιὰ ἀλλαγὴ. Μὲ τὸν καιρὸ ὅλα αὐτὰ τὰ καταπιεσμένα παιδιά μεταβάλλονται σὲ εὐτυχισμένους, φιλικούς καὶ εὐλικρινεῖς συνανθρώπους.

Τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος θρίσκειται στὰ χέρια τῶν νέων γονέων. Ἄν αὐτοὶ καταστρέψουν τὴ ζωτικότητα τῶν παιδιῶν τους μὲ τὴ δεσποτικὴ αὐταρχικότητα, τότε τὸ ἔγκλημα, ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἀθλιότητα θὰ διαιωνίζονται. Ἄν ἀκαλουθῆσουν καὶ αὐτοὶ τ' ἀχνάρια τοῦ δεσμοφύλακα γονέα τους, τότε θὰ χάσουν τὴν ἀγάπη τῶν παιδιῶν τους. Καὶ τοῦτο γιατί κανένας δὲν ἀγαπᾷ ἐκεῖνον ποὺ φοβάται.

Ἡ νευρῶση ἀρχίζει μὲ τοὺς περιορισμοὺς ἀπὸ μέρος τῶν γονέων — οἱ ὅποιοι εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο τῆς ἀγάπης τους. Ποτὲ δὲ θὰ κάνουμε τὴν ἀνθρωπότητα καλύτερη μὲ τὸ μίσος, τὴν τιμωρία καὶ τὴν καταπίεση. Ὁ μοναδικὸς δρόμος εἶναι ἡ ἀγάπη.

Ἐνα γεμάτο ἀγάπη περιβάλλον, χωρὶς γονεϊκὴ καταπίεση, μπορεῖ νὰ ἀπαλλάξει τὴν παιδικὴ ἡλικία ἀπὸ τὶς περισσότερες δυσκολίες. Ἄν τὸ καταλάβαιναν αὐτὸ οἱ γονεῖς! Ἄν δημιουργοῦσαν γιὰ τὰ παιδιά τους ἕνα περιβάλλον γεμάτο ἀγάπη καὶ ἀναγνώριση, τότε δὲ θὰ ξαναγνωρίζαμε τὴν προστυχιά, τὸ μῖσος καὶ τὴν καταστροφικὴ μανία.

Ἐπαινος καὶ τιμωρία

Ἄν καὶ μὲ τὸ νὰ ἐπαινεῖ κανένας ἕνα παιδί, δὲν τὸ ἐκθέτει σὲ τόσο μεγάλο κίνδυνο ὅπως μὲ τὴν τιμωρία, ὅπωςδήποτε ὅμως καὶ τότε ἡ ἥθικὴ τοῦ παιδιοῦ ὑπονομεύεται κατὰ κάποιο λεπτότερο τρόπο. Οἱ ἐπαινοὶ καὶ οἱ ἀνταμοιβῆς εἶναι πράγματα περιττὰ καὶ μὲ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα. Ὅταν γιὰ κάθε πράξη ὀρίζεται μιὰ κάποια τιμὴ, τότε πρακτικὰ δηλώνεται μ' αὐτὸ ὅτι ἡ πράξη αὐτὴ καθαυτὴ δὲν ἔχει καμιά ἀξία.

Κανένας καλλιτέχνης δὲν ἐργάζεται μόνο καὶ μόνο γιὰ τὴ χρηματικὴ ἀνταμοιβή. Ἡ πιὸ μεγάλη ἀπὸ τὶς ἀνταμοιβῆς εἶναι γι' αὐτὸν ἡ χαρὰ τῆς δημιουργικότητος. Πέρα ἀπ' αὐτὸ οἱ ἐπαινοὶ πιστοποιοῦν τὴ χειρότερη ἰδιοτυπία τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ συστήματος. Εἶναι ἀπαράδεκτο νὰ ἐπιζητεῖται τόσο ἐπίμονα ὁ ἐπαινος τοῦ ἐνός καὶ ἡ ἥττα, δηλαδὴ ἡ γελοιοποίηση, τοῦ ἄλλου.

Οἱ ἐπαινοὶ ἐπενεργοῦν ἄσχημα στὸν ψυχολογικὸ κόσμον τῶν παιδιῶν, γιατί ἀφυπνίζουν τὴ ζηλοτυπία. Συχνὰ ἡ ἀποστροφή ποὺ δείχνει ὁ μεγαλύτερος πρὸς τὸ μικρότερο ἀδερφὸ του, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς παρατήρησης τῆς μητέρας: «Ὁ ἀδερφός σου, ἂν καὶ μικρότερος, τὰ καταφέρνει καλύτερα ἀπὸ σένα!» Γι' αὐτὸν αὐτὴ ἡ παρατήρηση εἶναι ἕνας ἐπαινος γιὰ τὸν ἀδερφὸ του, γιατί εἶναι καλύτερός του.

Ἄν προσέξουμε τὰ φυσικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὰ πράγματα, θὰ μπορέσουμε νὰ καταλάβουμε ποῦ θρίσκει-

ται ο κίνδυνος του έπαινου και της τιμωρίας. Ο έπαινος και η τιμωρία φτιάχτηκαν για να επιβάλλουν στο παιδί ένα συγκεκριμένο ενδιαφέρον. Το πιο άληθινό όμως ενδιαφέρον είναι η ζωτικότητα δλόκληρης της προσωπικότητας, πράγμα που είναι πέρα για πέρα αυθόρμητο. Είναι βέβαια δυνατή η επιβολή παρατηρητικότητας, γιατί η παρατηρητικότητα είναι συνειδητή διαδικασία. Είναι δυνατό να προκαλέσουμε την προσοχή του παιδιού μ' έναν πίνακα ζωγραφικής τη στιγμή που αυτό το ενδιαφέρουν μόνο οι κουρσάροι. Μπορεί δηλαδή ο καθένας να επιβάλλει προσοχή, όχι όμως και ενδιαφέροντα. Κανένας δεν μπορεί να εξαναγκάσει έμένα λ.χ. στην απόκτηση ενδιαφέροντος για τη συλλογή γραμματοσήμων, πράγμα άλλωστε για το οποίο ούτε εγώ ο ίδιος δεν μπορώ να αυτοεξαναγκαστώ. Κι όμως προσπαθούν να εξαναγκάσουν τη δημιουργία ενδιαφερόντων με τη βοήθεια τόσο του έπαινου όσο και της τιμωρίας.

Έχω ένα μεγάλο κήπο. Μια ομάδα από αγόρια και κορίτσια θά ήταν για μένα μια πολύ σημαντική βοήθεια τον καιρό του βοτανίσματος. Θά μπορούσα βέβαια να τα εξαναγκάσω να με βοηθήσουν, αλλά αυτά τα παιδιά της ηλικίας των οχτώ, έννιά και δέκα χρονών δεν έχουν ακόμα σχηματίσει μια δική τους αντίληψη για την αναγκαιότητα του βοτανίσματος, κι είναι έπόμενο να μην τα ενδιαφέρει αυτό.

Κάποτε στράφηκα σε μια συντροφιά μικρών αγοριών και τους ρώτησα: «Θέλει κανένας από σας να με βοηθήσει στο βοτάνισμα;» Όλοι άρνήθηκαν.

Ρώτησα για ποιά λόγο δεν ήθελαν και πήρα τις παρακάτω απαντήσεις: «Πολύ πληκτικό!» «Άφηστε τα ζιζάνια να μεγαλώσουν!» «Τώρα δεν έχω χρόνο, πρέπει να λύσω το σταυρόλεξο!» «Άπεχθάνομαι την έργασία στον κήπο!»

Άλλωστε κι εγώ θρίσκω το βοτάνισμα πληκτικό. Κι εγώ λύνω εύχάριστα ένα σταυρόλεξο. Και για να πώ και του στραβού το δικιο, τί τους ενδιαφέρουν τους πιτσιρικάδες τα ζιζάνια; Δ ι κ ο σ μ ο υ είναι ο κήπος. Έ γ ω χάρωμαι όταν βλέπω τα μπιζέλια να ξεπετάγονται από το χώμα.

Έ γ ω ξοδεύω λιγότερα όταν εξαιτίας του κήπου αγοράζω λιγότερα χορταρικά. Με λίγα λόγια, ο κήπος κεντρίζει μόνο το δικό μου ενδιαφέρον. Δεν μπορώ να επιβάλλω στα παιδιά ενδιαφέροντα που από μόνα τους δεν τα έχουν. Η μόνη μου δυνατότητα θά ήταν να τους πλήρωνα για κάθε ώρα που θά βοτάνιζαν. Τότε θά ήμασταν, αυτοί κι εγώ, στο ίδιο επίπεδο. Έγώ θά ενδιαφερόμουνα για τον κήπο μου κι αυτοί για να κερδίσουν λίγα χρήματα.

Το ενδιαφέρον είναι βασικά πάντα έγωιστικό. Η δεκατετράχρονη Μάγδα με βοηθάει συχνά στις δουλειές του κήπου, αν και όμολογεί πως άντιπαθεί αυτές τις δουλειές. Δεν άντιπαθεί όμως έ μ έ ν α. Ξεριζώνει τα ζιζάνια, γιατί θέλει να θρίσκεται κοντά μου. Η έργασία αυτής της στιγμής έξυπηρετεί το δικό της ενδιαφέρον.

Κάθε φορά που ο Δήμος, στον οποίο δεν άρέσει το βοτάνισμα, προσφέρεται από μόνος του να βοηθήσει, καταλαβαίνω ότι κάπου του ξαναχρειάστηκε ο σουγιάς μου και πρόκειται να με ξαναπαρακαλέσει γι' αυτόν. Αυτό είναι όλο κι όλο το ενδιαφέρον του για το βοτάνισμα.

Η άνταμωιή για κάθε έργασία που γίνεται θά έπρεπε να είναι κυρίως η ύποκειμενική ικανοποίηση του έργαζόμενου. Βέβαια στο μυαλό του καθενός προβάλλονται πάντα οι πιο δυσάρεστες έργασίες που υπάρχουν στον κόσμο όπως: έργασία σε υπόγεια όρυχεια, βίδωμα ενός περικοχλίου Νο 50 σε μια βίδα Νο 51, άνοιγμα χαντακιών ή και πρόσθεση πολλών πολυψήφιων αριθμών. Ο κόσμος είναι στ' άλήθεια γεμάτος από έργασίες που και άδιάφορες είναι, αλλά και άχαρες. Είναι όλοφάνερο πως τα σχολεία μας έχουν προσαρμοστεί σ' αυτήν την πληκτικότητα της ζωής. Έξαναγκάζοντας τους μαθητές μας να στραφούν στην παρακολούθηση μαθημάτων που δεν τους ενδιαφέρουν, τους κάνουμε κατάλληλους για έργασίες που δεν προξενούν την παραμικρή χαρά.

Κι όταν η Μαίρη μαθαίνει άνάγνωση ή άριθμητική, θά πρέπει να το κάνει από ενδιαφέρον κι όχι γιατί με τους καλούς βαθμούς θά πάρει καινούργιο ποδήλατο ή γιατί αυτό

θα χαροποιήσει τη μητέρα της.

Κάποια μητέρα είπε στο παιδί της πώς αν σταματούσε να θυζαίνει το δάχτυλο, θα του χάριζε ένα ραδιόφωνο. Τι άδικο δίλημμα για το παιδί! Το θυζάγμα του δάχτυλου είναι μια μη συνειδητή ενέργεια, η οποία διαφεύγει τον έλεγχο του παιδιού. Κι ίσως το παιδί να προσπαθεί συνειδητά κι επίμονα να κόψει αυτή τη συνήθεια. Κι όμως είναι βέβαιο πώς μ' αυτή τη συμπεριφορά το παιδί αυτό, όπως κι εκείνο που αισθάνεται την ανάγκη του αυνανισμού, δε θα γνωρίσει ποτέ την επιτυχία κάτω από το βασανιστικό φορτίο των έλο κι αυξανόμενων αισθημάτων ενοχής.

Ο φόβος των γονέων για το μέλλον είναι επικίνδυνος, ιδιαίτερα όταν εξωτερικεύεται με προτάσεις που μοιάζουν με δωροδοκία: «Καρδούλα μου, όταν μάθεις να διαβάσεις, ό μπαμπάς θα σου πάρει ένα ποδήλατο.» Ένα τέτοιο παιδί κάποτε θα αποδεχτεί πρόθυμα την απληστα κερδοσκοπική κοινωνία μας. Όμως χαιρόμαι που μπορώ να πώ ότι γνώρισα περισσότερα από ένα παιδιά, που προτιμούσαν τον αυλαφαστισμό από ένα ολοκαίνουργιο ποδήλατο.

Μια άλλη δωροδοκία είναι εκείνη ή δήλωση που προσπαθεί να συγκινήσει το συναισθηματικό κόσμο του παιδιού: «Η μαμά θα στενοχωρηθεί πολύ αν συνεχίσεις να είσαι ό τελευταίος στην τάξη!» Κι οι δυο μέθοδοι της συναλλαγής αντιπαρέρχονται τα πραγματικά ενδιαφέροντα του παιδιού.

Λάθος θεωρώ επίσης και το γεγονός ότι βάζουμε τα παιδιά να μάς κάνουν διάφορες δουλειές. Αν θέλουμε να μάς κάνει ένα παιδί μια κάποια δουλειά, τότε πρέπει ανάλογα με τό τί μάς πρόσφερε να τό πληρώσουμε. Κανένα παιδί δε θέλει να κουβαλάει για λογαριασμό μου τουβλα, μόνο και μόνο γιατί έγώ αποφάσισα να ξαναχτίσω κάποιον πεσμένο τοίχο. Αν όμως για κάθε γεμάτο τουβλα καρότσι προσφέρω λ.χ. ένα δίδραχμο, τότε ίσως με βοηθήσει ευχαρίστως κάποιος νεαρός, γιατί ακριβώς αναφέρομαι στα δικά του άτομικά ενδιαφέροντα. Από την άλλη μεριά δε θεωρώ και σωστό να εξαρτάται τό εβδομαδιαίο χαρτζιλίκι ενός παιδιού από συγκεκριμένες δουλειές μέσα στο νοικοκυριό. Οι

γονείς πρέπει να δίνουν χωρίς ανταλλάγματα.

Μία τιμωρία δεν μπορεί ποτέ να είναι δίκαιη, γιατί ακριβώς κανένας δεν είναι δίκαιος. Δικαιοσύνη σημαίνει απόλυτη κατανόηση. Οι δικαστές δεν είναι ήθικότεροι από τους ρακοςυλλέκτες ή λιγότερο προκατειλημμένοι. Ένας θαμμένος συντηρητικός και μιλιταριστής δικαστής θα δυσκολευτεί να είναι δίκαιος απέναντι σ' έναν αντιμιλιταριστή που τον συνέλαβαν γιατί φώναζε: «Κάτω ό στρατός!»

Ένας δάσκαλος που φέρεται σ' ένα παιδί θάναυσα, γιατί παραβίασε κάποια σεξουαλική απαγόρευση, βασανίζεται ό ίδιος συνειδητά ή άσυνείδητα από αισθήματα ενοχής με τη σεξουαλική του ζωή. Επίσης κι ένας δικαστής με λανθάνουσες δημοφιλοφιλικές τάσεις, είναι βέβαιο πώς θα δείξει ιδιαίτερη σκληρότητα στην απόφασή του ενάντια σ' έναν δημοφιλόφιλο.

Δεν μπορούμε να είμαστε δίκαιοι όταν και για τον ίδιο μας ακόμα τον έαυτό δεν ξέρουμε πολλά πράγματα, κι όταν δε γνωρίζουμε τις τόσες μας άπωθημένες ανάγκες. Πολύ τραγικότερη είναι ή άδικία ενάντια στα παιδιά, δεδομένου ότι ποτέ δεν μπορεί ένας ένηλικος να διαπαιδαγωγήσει έξω από τη σφαίρα των δικών του συμπλεγμάτων. Όταν έμεις οι ίδιοι είμαστε συνεσταλμένοι εξαιτίας άπωθημένου φόβου, είναι φυσικό να μην μπορούμε να διαπαιδαγωγήσουμε ελεύθερα τα παιδιά μας. Τό μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να τους μεταβιβάσουμε τα δικά μας συμπλέγματα.

Αν προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τους έαυτούς μας, θα μάς πείσει λίγο δύσκολο να τιμωρήσουμε ένα παιδί, έστω κι αν έξωτερικέψαμε ενάντια του τό θυμό μας, τον όποιο είναι βέβαιο πώς κάτι άλλο παρά τό παιδί τον προκάλεσε. Πριν από πολλά χρόνια έδερνα κι έγώ τα παιδιά εξαιτίας των δικών μου προβλημάτων — είτε γιατί θα έρχόταν ό επιθεωρητής ή γιατί μάλωνα με κάποιον φίλο μου. Προτιμούσα οποιαδήποτε κουτή δικαιολογία παρά να ρωτήσω τον έαυτό μου για την πραγματική αίτία του θυμού μου. Σήμερα γνωρίζω από πείρα πια ότι ή τιμωρία δεν είναι άπαραίτη-

τη. Ποτέ δὲν τιμωρῶ παιδί καὶ ποτέ δὲν ἐπιδιώκω κάτι τέτοιο.

Πρὶν ἀπὸ λίγο ἔλεγα σ' ἓναν καινούργιο μαθητὴ πού συμπεριφερόταν ἀντικοινωνικά: «Προσπαθεῖς μ' ὅλες αὐτὲς τὲς ἀνοησίες νὰ μὲ ἐξαναγκάσεις νὰ σὲ δεῖρω. Καὶ τοῦτο γιατί σ' ὀλη σου τὴ ζωὴ ἔτρωγες ξύλο. Ἀλλὰ ἄδικα σπαταλᾷς τὸ χρόνο σου. Δὲ θὰ σὲ τιμωρήσω ἔστω κι ἂν τόσο πολὺ τὸ ἐπιθυμεῖς.» Μὲ τὸν καιρὸ ἀπόβαλλε τὴν κακία του. Δὲν ἦταν πιά ἀναγκαῖο νὰ καλλιεργεῖ τὸ μῖσος.

Ἡ τιμωρία εἶναι πάντα μιὰ πράξη μίσοῦ. Ὅσοι τιμωροῦν τὰ παιδιά, δάσκαλοι ἢ γονεῖς, μισοῦν τὰ παιδιά — κι αὐτὰ τὸ γνωρίζουν. Ἐκείνη ἢ μεταμελημένη ἢ τρυφερὴ ἀγάπη πού ἐκδηλώνει ἐκ τῶν ὑστερῶν τὸ παιδί ἐπιδεικτικὰ γιὰ τοὺς γονεῖς δὲν εἶναι γνήσια. Στὴν πραγματικότητα αἰσθάνεται μῖσος, τὸ ὁποῖο ὅμως πρέπει νὰ ἀποκρύψει γιὰ νὰ ἀποφύγει τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς. Καὶ τοῦτο γιατί τὸ ξύλο διεγείρει τὴ φαντασία. Μακάρι νὰ πέθαινε ὁ πατέρας μου. Αὐτὴ ἢ φευγαλέα ἐπιθυμία ἀναμφίβολα δημιουργεῖ αἰσθήματα ἐνοχῆς. «Ἐπιθύμησα τὸ θάνατο τοῦ πατέρα μου. Τί κακὸς ἄνθρωπος ποὺ εἶμαι!» Κι ἡ μεταμέλεια πού ἀκολουθεῖ, ὁδηγεῖ τὸ δῆθεν τρυφερὸ παιδί στὰ γόνατα τοῦ πατέρα. Μέσα τοῦ ὅμως φώλιασε κιόλας τὸ μῖσος — καὶ παραμένει.

Τὸ χειρότερο εἶναι πὼς ἡ τιμωρία ὁδηγεῖ διαρκῶς σ' ἓνα διαβολικὸ φαῦλο κύκλο. Μὲ τὸν ξυλοδαρμὸ ἐξωτερικεύεται μῖσος καὶ κάθε ξυλιά πρέπει νὰ προκαλεῖ ὄλο καὶ πιὸ πολὺ μῖσος στὸ παιδί. Κι δταν μὲ τὴ σειρά του τὸ δυνατότερο αὐτὸ μῖσος τοῦ παιδιοῦ ἐξωτερικεύεται μὲ ἀκόμα χειρότερη συμπεριφορά, τότε οἱ μεγάλοι ξαναοργίζονται καὶ τὸ ξαναδέρνουν. Οἱ νέες αὐτὲς ξυλιές φορτίζουν τὸ παιδί μὲ ἀκόμα πιὸ πολὺ μῖσος. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μιὰ μικρὴ φορτισμένη μὲ μῖσος ὑπαρξη, πού συμπεριφέρεται ἄσχημα καὶ κάνει ἀταξίες γιὰ νὰ προκαλέσει μιὰ ὁποιαδήποτε συναισθηματικὴ ἀντίδραση τῶν γονέων του. Γιατί, δταν δὲν τοῦ προσφέρεται ἀγάπη, τότε ἐπιζητᾷ τουλάχιστο τὸ μῖσος.

Κι ἔτσι πᾶει λέγοντας· τὸ παιδί θὰ ξαναφάει ξύλο — θὰ ξαναμετανοιώσει. Καὶ τὸ ἐπόμενο κιόλας πρῶι θὰ ἐπαναληφθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἢ ἴδια παλιὰ ἱστορία.

Ἀπὸ τίς μέχρι τώρα παρατηρήσεις μου, ἡ τιμωρία δὲν εἶναι κατὰ κανένα τρόπο ἀναγκαῖα γιὰ τὰ ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένα παιδιά, τὰ ὁποῖα δὲν περνοῦν αὐτὸν τὸν κύκλο τοῦ μῖσους. Τὸ ἐλεύθερο παιδί δὲν τιμωρεῖται ποτέ καὶ δὲ χρειάζεται νὰ συμπεριφερθεῖ ἄσχημα. Δὲν ἔχει ποτέ ἀνάγκη νὰ πεῖ φέματα ἢ νὰ κάνει ἀταξίες. Τὸ σῶμα του δὲ χαρακτηρίστηκε ποτέ θρόνικο ἢ αἰσχρὸ. Δὲ χρειάστηκε νὰ ἐξεγερθεῖ ἐναντία στοὺς μεγάλους οὔτε καὶ νὰ φοβᾷται τοὺς γονεῖς του. Φυσικὰ κάποτε εἶναι κι αὐτὸ δύσκολο, μὰ τοῦτο δὲν κρατάει πολὺ καὶ δὲν ὁδηγεῖ στὴ νεύρωση.

Ἀσφαλῶς εἶναι δύσκολο νὰ διακρίνει κανένας τί εἶναι τιμωρία καὶ τί δὲν εἶναι. Κάποτε δανεῖστηκε ἐνὸς νεαρὸς τὸ καλύτερο πριόνι μου. Τὴν ἐπόμενη μέρα τὸ δρῆκα πεταμένο μέσα στὲς λάσπες. Ἀποφάσισα ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη καὶ πέρα νὰ μὴν τοῦ ξαναδανείσω τὸ πριόνι μου. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἦταν τιμωρία, γιατί ἡ τιμωρία δένεται πάντα μὲ τὴ σκέψη τῆς ἠθεκῆς. Τὸ γεγονός ὅτι ἄφησε τὸ πριόνι μέσα στὲς λάσπες ἦταν κακὸ γιὰ τὸ πριόνι ὄχι ὅμως καὶ ἀνήθικο. Βέβαια τὸ παιδί πρέπει νὰ μάθει ὅτι δὲν εἶναι σωστὸ νὰ δανείζεται τὰ ἐργαλεῖα τῶν ἄλλων καὶ νὰ τὰ καταστρέφει ἢ νὰ τὰ κακομεταχειρίζεται. Γιατί τὸ νὰ ἀφήνει κανένας τὸ παιδί νὰ κάνει τὸ κέφι του σὲ θάρος καὶ γιὰ λογαριασμὸ κάποιου ἄλλου εἶναι κακὸ γιὰ τὸ παιδί. Θὰ κακοσυνηθίσει, κι ἓνα κακομαθημένο παιδί εἶναι ἓνας κακὸς συνάνθρωπος.

Πρὶν λίγο καιρὸ ἦρθε σὲ μᾶς ἀπὸ ἄλλο σχολεῖο ἓνας νεαρὸς, ὁ ὁποῖος ἐκεῖ ἔσπαζε διάφορα ἀντικείμενα καὶ τρομοκρατοῦσε τὸν καθένα ἀπειλώνοντας τον μὲ φόνο. Προσπάθησε τὸ ἴδιο παιχνίδι καὶ μαζί μου. Πολὺ γρήγορα κατέληξα στὸ συμπέρασμα πὼς μὲ τίς ἐκρήξεις τοῦ θυμοῦ του ἐπίζητοῦσε νὰ ἀνησυχῆσει τοὺς ἄλλους καὶ νὰ τραβήξει τὴν προσοχή.

Ὅταν κάποια μέρα πῆγα στὴν αἴθουσα φυγαγωγίας τῶν παιδιοῦν, τὰ δρῆκα ὅλα μαζί στριμωγμένα σὲ μιὰ γωνιά.

Στην άλλη άκρη τής σάλας στεκόταν ο μικρός τρομοκράτης μ' ένα σφυρί στο χέρι. Άπειλούσε να χτυπήσει καθέναν που θά τον πλησίαζε.

«Σταμάτα τὰ κόλπα σου», τού είπα κοφτά. «Κανέννας μας δέ σέ φοβάται.»

“Άφησε τὸ σφυρί νὰ πέσει κι ὤρμησε πάνω μου μὲ μανία. “Άρχισε νὰ μὲ δαγκώνει καὶ νὰ κλωτσᾷ.

«Κάθε φορά που θά μὲ δαγκώνεις ἢ θά μὲ χτυπᾷς, θά σοῦ κάνω κι ἐγὼ τὸ ἴδιο», τού είπα χωρίς θυμό. Καὶ τὸ ἔκανα. Παράτησε ἀμέσως τὴ μάχη καὶ ἔφυγε τρέχοντας ἀπὸ τὴ σάλα.

Αὐτὸ δὲν ἦταν τιμωρία. Ἦταν ἓνα ἀναγκαῖο μάθημα: ἔμαθε ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ τραυματίζει τοὺς ἄλλους γιὰ νὰ κάνει τὸ κέφι του.

Στις περισσότερες οικογένειες ἡ τιμωρία ἀπευθύνεται στὴν ἀνυπακοή. Ἀκόμα καὶ στὸ σχολεῖο ἡ ἀνυπακοή καὶ ἡ ἀνθάδικη συμπεριφορὰ θεωροῦνται σὰν τὸ χειρότερο ἔγκλημα. Ὅταν ἤμουνα νέος δάσκαλος, συνήθιζα νὰ δέρνω κι ἐγὼ τὰ παιδιά, πράγμα που στὴν Ἀγγλία τὸ κάνουν οἱ περισσότεροι δάσκαλοι, κι ἐκεῖνο που συχνότερα μ' ἔκανε νὰ θυμῶνα ἦταν ἡ ἀνυπακοή κάποιου παιδιοῦ. Πληγωνόταν βλέπετε ἡ ἀξιοπρεπούλα μου. Στὴν αἴθουσα ἤμουν ὁ θεός, ὅπως ἀκριβῶς ὁ μπαμπᾶς εἶναι ὁ θεός τοῦ σπιτιοῦ. Ὅποιος τιμωρεῖ γιὰ ἀνυπακοή, ταυτίζεται μὲ τὸν παντοδύναμο. Ἐ γ ὦ εἰ μὶ Κ ὕ ρ ι ο ς ὁ Θ ε ὁ ς σ ο υ καὶ ο ὕ κ ἔ σ ο ν τ α ἰ σ ο ι θ ε οὶ ἔ τ ε ρ ο ι π λ ῆ ν ἔ μ ο ὕ.

Ὅταν ἀργότερα δίδασκα στὴ Γερμανία καὶ τὴν Αὐστρία, ντρεπόμουν κάθε φορά που ἓνας δάσκαλος μὲ ρωτοῦσε ἀν ἐπιτρεπόταν στὴν Ἀγγλία ἡ τιμωρία τοῦ δαρμοῦ. Στὴ Γερμανία ὁ δάσκαλος που θά χτυπήσει ἓνα παιδί μπορεῖ νὰ ὀδηγηθεῖ στὸ δικαστήριο, ὅπου καὶ συνήθως καταδικάζεται γι' αὐτό. Ἡ χρησιμοποίηση καὶ ἡ ἀνοχή τοῦ ξύλου στὸ σχολεῖο εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ μεγάλα κακὰ τῆς κοινωνίας μας.

Σὲ μιὰ ἀπὸ τίς μεγάλες πόλεις μας μοῦ εἶπε κάποτε ἔ-

νας γιατρός: «Ὁ διευθυντῆς ἑνὸς ἀπὸ τὰ ἐδῶ σχολεῖα εἶναι ὠμὸς καὶ χτυπάει ἀπάνθρωπα τοὺς μαθητές του. Συχνὰ μοῦ φέρνουν παιδιά που ἔξαιτίας του εἶναι νευρωτικά, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ κάνω τίποτα. Ἔχει μὲ τὸ μέρος του τὴν κοινὴ γνώμη καὶ τὸ νόμο.»

Δὲν ἔχει περάσει πολὺς καιρὸς που οἱ ἐφημερίδες ἔφεραν στὴ δημοσιότητα τὴν περίπτωσή ἑνὸς δικαστῆ που εἶχε πεῖ σὲ δυὸ παραστρατημένα ἀδέρφια, πὼς ἀν κάπου - κάπου ἔτρωγαν ἀπὸ ἓνα γερὸ ξύλο δὲ θά παρουσιάζονταν ποτὲ μπροστὰ στὸ δικαστήριο. Ὅπως ὅμως ἀποδείχτηκε ἀπὸ τὴν ἀπολογία τῶν δυὸ ἀδερφῶν, ἔτρωγαν σχεδὸν κάθε θράδυ ξύλο ἀπὸ τὸν πατέρα τους.

Ὁ Σολομώντας προξένησε πιὸ πολὺ κακὸ μὲ τὴ ραβδοθεωρία του* του ἀπ' ὅσο καλὸ μὲ τὰ σοφὰ του λόγια. Κανέννας μὲ δύναμη αὐτοκριτικῆς δὲν μπορεῖ νὰ χτυπήσει ἓνα παιδί, οὔτε καὶ νὰ σκεφτεῖ κάτι τέτοιο.

Ἐπαναλαδαίνω: Τὸ χτύπημα ἑνὸς παιδιοῦ καταλείπει φόβο μόνο ὅ τ α ν σ υ ν δ υ ἄ ζ ε τ α ι μ ε ἡ θ ι κ ἔ ς ἰ δ ἔ ε ς, μ ε τ ῆ ν ἰ δ ἔ α τ ο ὕ Κ α κ ο ὕ. Γιατί, ὅταν πιάσω ἓνα ἀλητάκι που μοῦ ἔριξε στὰ μούτρα ἓνα βρεμένο στουπί καὶ τοῦ τίς βρέξω, εἶναι αἰγούρο πὼς ὁ νεαρός θά θρεῖ τὴν ἀντίδρασή μου ἐντελῶς φυσιολογική. Κάτι τέτοιο δὲ θά τραυματίζει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ. Ἄν ὅμως πηγαινα στὸ διευθυντῆ τοῦ σχολείου του καὶ ἀπαιτοῦσα τὴν τιμωρία τοῦ ταραξία, τότε ὁ φόβος τῆς τιμωρίας θά ἦταν ἄλλος καὶ θά ἦταν κακὸς γιὰ τὸ παιδί. Αὐτὴ ἡ λεπτομέρεια θά μετατρέποταν σ' ἓνα πρόβλημα ἠθικῆς καὶ τιμωρίας. Τὸ παιδί θά σχηματίζει τὴν ἐντύπωση πὼς εἶχε διαπράξει κάποιον ἔγκλημα.

Εἶναι εὐκόλο νὰ φανταστεῖ κανέννας τὴν παρακάτω σκηνή: Ἐγὼ διαμαρτύρομαι μπροστὰ στὸ δάσκαλο, ἐνῶ τὰ μούτρα μου εἶναι κατὰμαυρα ἀπὸ τὰ λάδια τοῦ στουπιοῦ. Ὁ διευθυντῆς τοῦ σχολείου κάθεται στὸ γραφεῖο του καὶ κοι-

* Ὁ Σολομώντας εἶπε τό: «Ὅπου δὲν πίπτει λόγος, πίπτει ράδος. (Σ.τ.Μ.).

τάζει: τὸν νεαρό μὲ ἓνα ἀποτροπιαστικὸ δλέμμα, ἐνῶ αὐτὸς στέκεται κάπου παραπέρα μὲ κατεβασμένο κεφάλι. Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ κατηγοροῦ τὸν συγκλόνισε. Ἐνῶ ὄση ὄρα τὸν κυνηγοῦσα στὸ δρόμο ἤμωνα ἰσαξίός του. Δὲν εἶχα πιά ἀξιοπρέπεια, ἐπειδὴ λερώθηκα τὰ μούτρα μου. Ἡμωνα, ἀπλούστατα, κι ἐγὼ ἓνα μαγκάκι. Μόνο ἔτσι θὰ μπορούσε ὁ νεαρὸς νὰ πάρει ἓνα ἀπαραίτητο γιὰ ὅλη του τὴ ζωὴ μάθημα: Ξόλο δίνεις, ξόλο παίρνεις.

Ἡ τιμωρία δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ μιὰ δξύθυμη ἰδιοσυγκρασία. Ἡ τιμωρία εἶναι ψυχρὴ ὅπως ἀκριβῶς μιὰ δίκη. Ὑποτίθεται μάλιστα ὅτι ἐπιβάλλεται γιὰ τὸ καλὸ τοῦ φταίχτη (στὴν περίπτωση βέβαια θανατικῆς ποινῆς γιὰ τὸ καλὸ τῆς κοινωνίας). Ἡ τιμωρία εἶναι μιὰ ἐνέργεια μὲ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ταυτίζεται μὲ τὸ θεὸ καὶ τὸ δικαστήριό τῆς ἠθικῆς.

Πολλοὶ γονεῖς ζοῦν σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχή: Ἄφοῦ ὁ θεὸς ἀμείβει καὶ τιμωρεῖ, τότε κι ἐμεῖς πρέπει νὰ ἀμείβουμε καὶ νὰ τιμωροῦμε τὰ παιδιὰ μας. Προσπαθοῦν μὲ ἀπόλυτη σοβαρότητα νὰ φανοῦν δίκαιοι καὶ ὁμολογοῦν πῶς ἂν τιμωροῦν τὰ παιδιὰ τους, αὐτὸ τὸ κάνουν γιὰ τὸ καλὸ τῶν παιδιῶν. Ὁ ἰσχυρισμὸς: **Κ ἄ θ ε φ ο ρ ἄ π ο ὐ σ ἔ δ ἔ ρ ν ω , ἔ γ ὼ π ο ν ἄ ω π ε ρ ἰ σ σ ὀ τ ε ρ ο ἄ π ὀ σ ἔ ν α !** εἶναι λιγότερο ψέμα καὶ περισσότερο εὐλαβῆς αὐταπάτη.

Ἄς ἀναλογιστοῦμε ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἠθικὴ παρουσιάζουν τὴν τιμωρία κατὰ κάποιον τρόπο σὰν τὴν ἐπιζητούμενη ἐξιλέωση. Καὶ τοῦτο γιατί ἡ τιμωρία ξαλαφρώνει τὴ συνείδηση. «Πλήρωσα γι' αὐτό!» λέει ὁ ἁμαρτωλός.

Στις συζητήσεις μετὰ ἀπὸ τίς ὁμιλίες μου συχνὰ θρίσκειται κάποιος πού δηλώνει: «Δὲν μπορῶ νὰ κακίσω τὸν πατέρα μου, γιατί μ' ἔδεψε. Δὲ θὰ ἤμωνα αὐτὸς πού εἶμαι σήμερα ἂν δὲν ἔτρωγα καθόλου ξύλο.» Δὲν ὑπῆρξα βέβαια ποτὲ τόσο κυνικός ὥστε νὰ ρωτήσω: «Καὶ τί εἶ σ τ ε ἀλήθεια σήμερα;»

Ὅταν λέει κάποιος, ἡ τιμωρία δὲν προξενεῖ π ἄ ν τ α ψυχικὴ βλάβη, τότε αὐτὸς ἀποφεύγει τὸ πρόβλημα, γιατί

δὲν ξέρουμε ἀκόμα ποιὲς ἀντιδράσεις θὰ προκαλέσει ἡ τιμωρία στὰ ὄψιμα χρόνια τῆς ζωῆς. Οἱ περισσότεροὶ ἐπιδειξιομανεῖς πού συλλαμβάνονται γιὰ προσβολὴ τῆς δημοσίας αἰδοῦς, εἶναι θύματα τῆς τιμωρίας γιὰ παιδικὲς σεξουαλικὲς συνήθειες.

Ἄν ἡ τιμωρία εἶχε καλὸ ἀποτέλεσμα, θὰ μπορούσε νὰ προσκομίσει κανέναν καὶ ἐπιχειρήματα γι' αὐτό. Εἶναι, βέβαια, ἀλήθεια πῶς μὲ τὸ φόβο μπορεῖ κανένας νὰ κατατροπώσει τὸν ἄλλον, πράγμα ἄλλωστε πού μπορεῖ νὰ τὸ θεβαιώσει καθένας πού ὑπῆρξε στρατιώτης. Ἄν οἱ γονεῖς ἐκανοποιοῦνται κι ἐπιδιώκουν νὰ τσακίσουν μὲ τὸ φόβο ὀλότλη τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, τότε ἡ τιμωρία θεωρεῖται ἀπὸ τέτοιους γονεῖς σίγουρα ἀποτελεσματικὴ.

Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς πεῖ πόσα τιθασυμμένα παιδιὰ εἶναι ψυχικὰ συντρίμια καὶ μένουν γιὰ ὅλη τους τὴ ζωὴ εὐνοουσιμένα, οὔτε πόσα τὸ ρίχνουν στ' ἀντάρτικο καὶ γίνονται ἐχθροὶ τῆς κοινωνίας. Στὰ πενήντα χρόνια πού διδάσκω στὰ σχολεῖα ποτὲ δὲν ἄκουσα ἓνα γονιὸ νὰ πεῖ: «Χτύπησα τὸ γιό μου καί, βλέπετε, ἔγινε καλὸ παιδί.» Ἀντίθετα πολὺ συχνὰ ἀκούω τὴ θλιθερὴ ἱστορία: «Τὸν χτύπησα, τοῦ μίλησα λογικά, τὸν βοήθησα μὲ κάθε τρόπο κι ὅμως ὅσο πάει καὶ χειροτερεύει ἢ κατὰστασή του!»

Τὸ τιμωρημένο παιδί θὰ χειροτερεύει συνεχῶς. Καὶ κατὰ παραπάνω, ἐξελίσσεται σὲ τιμωρὸ πατέρα ἢ σὲ τιμωρὸ μητέρα κι ἔτσι ὁ κύκλος τοῦ μίσους μεταβιβάζεται ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ.

Πολλὲς φορές διερωτήθηκα: «Γιατί πολλοὶ γονεῖς πού φέρονται, κατὰ τὰ ἄλλα, καλὰ στὰ παιδιὰ τους, ἀποδέχονται τὰ φριχτὰ σχολεῖα;» Αὐτοὶ οἱ γονεῖς δείχνουν σὰ νὰ τοὺς ἐνδιαφέρει πάνω ἀπ' ὅλα μιὰ καλὴ μὀρφωση γιὰ τὰ παιδιὰ τους. Παραβλέπουν ὅμως τὸ γεγονός πῶς ὁ δάσκαλος, πού μὲ τὴν τιμωρία ἐπιβάλλει ἐνδιαφέροντα στοὺς μαθητές, δὲν κάνει πραγματικὰ τοὺς μαθητές νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ μαθήματα, ἀλλὰ γιὰ τὴν τιμωρία. Γιὰ τοῦτο κι οἱ περισσότεροι καλοὶ μαθητές καὶ φοιτητές ξαναγυρίζουν ἀργότερα στὴ μετριότητα. Τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὰ μαθήματα ἐνεργοῦ-

σε περισσότερο εξαιτίας της πλεσης των γονέων — για την όλη αυτή καθαυτή δέν ενδιαφέρονταν.

Ο φόβος των μαθητών μπροστά στους δασκάλους και τις τιμωρίες τους πρέπει να επηρεάζει και τη σχέση ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά. "Άλλωστε, συμβολικά, όλοι οι ένήλικοι είναι για το παιδί πατέρες ή μητέρες. Και κάθε φορά που ο δάσκαλος τιμωρεί, αναπτύσσονται στο παιδί φόβος και μίσος ενάντια στους ένήλικους, για τους όποιους σύμβολο είναι ο δάσκαλος: ενάντια στους γονείς. Αύτη είναι αναμφίβολα μιá ανησυχητική σκέψη. "Αν και τα παιδιά φαίνεται πως δέν συνειδητοποιούν αύτη την κατάσταση, όμως άκουσα κάποτε ένα δεκατριάχρονο νεαρό να λέει: «Ο τελευταίος μου δάσκαλος μ' έδερνε συνεχώς και δέν μπόρεσα να καταλάβω γιατί οι γονείς μου μ' άφηναν σ' αυτό το σχολείο. Γνώριζαν πως ήταν ένα άπάνθρωπο τέρας κι όμως δέν έκαναν καμιά ενέργεια.»

Άπό την άλλη μεριά οι ήθικολογίες είναι πιό επικίνδυνες από το ξύλο. Πόσο τερατώδεις μπορεί να είναι τέτοιες ήθικολογίες! «Μή μου πεις πως δέν είναι ή ξερεις ότι αυτό που κάνεις δέν είναι σωστό;» Το παιδί κουνάει καταφατικά το κεφάλι του. «Ζήτησε συγγνώμη!»

Σά διδασκαλία για να θγάλει κανένας άπατεώνες και ύποκριτές ή ήθικολογία είναι άξεπέραστη. Άκόμα πιό χειρότερο είναι το να προσεύχεται κανείς μπροστά στο παιδί για τη σωτηρία της παραστρατημένης του ψυχής. Αυτό είναι άνεπανόρθωτο γιατί καταλείπει στο παιδί ένα βαθύ αίσθημα ένοχής.

Μήπως εκείνο το άσταμάτητο μουρμουρητό γύρω από το παιδί! Προξενεί κι αυτό τόσα κακά όσα και ή σωματική τιμωρία. Πόσο συχνά δέν έχουμε συναντήσει μιá μητέρα να περιφέρεται συνέχεια γύρω από το δεκάχρονο παιδί της λέγοντάς του: «Μην πάς στον ήλιο, μωρό μου... Άγάπη μου, μην πάς κοντά στα κάγκελα... Όχι, σήμερα δέν θα κάνεις μπάνιο. Κάνει πολύ κρύο, θα άρρωστήσεις και θα πεθάνεις!» Η μουρμούρα σίγουρα δέν άποτελεί δείγμα άγάπης. Δείχνει μόνο το φόβο της μητέρας, το φόβο που καλύ-

πτει κάποιο ύποσυνείδητο μίσος,

Όλοι οι όπαδοί της τιμωρίας θα έπρεπε να δούν εκείνο το εξαιρετικό γαλλικό φίλμ, που περιγράφει τη ζωή ενός τυχοδιώκτη. Όταν ήταν νέος, τον τιμώρησαν για κάποια άταξία να μη φάει την Κυριακή το βράδυ. Οι άλλοι έφαγαν μανιτάρια, τα όποια άποδείχτηκαν δηλητηριώδη. Όταν ο νεαρός έβλεπε να θγάζουν από το σπίτι όλη την οικογένειά του μέσα στα φέρετρα, είπε μέσα του πως δέν άξιζει να είναι κανένας καλός. Μιá ανήθικη ιστορία με μιá ήθικη που πολλοί από τους τιμωρούς γονείς δέν μπορούν να τη βλέπουν.

Άγωγή για την καθαριότητα

Οι επισκέπτες του Σάμμερχιλ θα πρέπει να σχηματίζουν για μäs παράξενη γνώμη, όταν καμιά φορά συζητούμε όλοι μαζί τα προβλήματα της τουαλέτας. Η άποψη μου είναι πως αυτό είναι άπόλυτα άναγκαίο. Κ ά θ ε παιδί δείχνει κάποιο ενδιαφέρον για τα περιττώματα.

Έχουν γραφτεί τόσα πολλά για το ενδιαφέρον του παιδιού για τα περιττώματά του ώστε περίμενα κι εγώ να μάθω άρκετά πράγματα γι' αυτό παρατηρώντας τη μικρή μου κόρη. Αύτη όμως δέν έδειχνε ούτε ενδιαφέρον ούτε και άηδία. Δέν είχε την παραμικρή διάθεση να παίξει με τα περιττώματά της. Μόνο που στα τρία της χρόνια παρακινήθηκε από ένα μεγαλύτερό της κορίτσι, το όποιο είχε διαπαιδαγωγηθεί με σχολαστικότητα στην καθαριότητα, να άποπατεί με ένα σωρό ψιθύρους και φοβισμένα μειδιάματα σε μιá άπόμνη γωνιά. Ήταν μιá ένοχλητική ύπόθεση, αλλά δέν μπορούσαμε να κάνουμε τίποτα ενάντια σ' αύτη, γιατί κάθε επέμβαση θα μπορούσε να προξενήσει άναστολές. Εύτυχώς που ή Ζωή μπόυχτισε γρήγορα με τις ιδιοτροπίες του άλλου κοριτσιού, όποτε πήρε τέλος αυτό το παιχνίδι της με τα περιττώματα.

Πολύ σπάνια συνειδητοποιούν οι ένήλικοι ότι τα παιδιά

δὲ βρίσκουν τίποτα τὸ ἀηδιαστικὸ στὰ περιπτώματα καὶ στὴ μυρωδιά τους. Εἶναι ἡ ἀγανάκτηση τῶν ἐγγλικῶν πού προξενεὶ στὰ παιδιά τύψεις συνείδησης. Θυμάμαι ἓνα ἐντεκάχρονο κορίτσι πού ἦρθε στὸ Σάμμερχιλ καὶ ἐνδιαφερόταν μόνο γιὰ τὶς τουαλέτες. Ἡ μεγαλύτερὴ τῆς διασκεδάσει ἤταν νὰ κοιτάει ἀπὸ τὶς κλειδαρότρυπες. Ἐγὼ μάλιστα ἀντὶ νὰ τῆς μιλῶ γιὰ γεωλογία τῆς μιλοῦσα συνέχεια γιὰ τὶς τουαλέτες, πράγμα πού πολὺ τῆς ἄρεσε. Μετὰ ἀπὸ δέκα περὶπου μέρες τῆς ἀνακοίνωσα μιὰ καινούργια παρατήρησή μου γιὰ τὶς τουαλέτες. «Δὲ θέλω νὰ ξανακοίσω τίποτα πιά γιὰ τὸ ζήτημα!» εἶπε ἀγανακτισμένη. «Βαρέθηκα πιά νὰ μιλάω γιὰ τουαλέτες.»

Ἐνας ἄλλος μαθητὴς δὲν μπορούσε νὰ προσηλωθεὶ στὸ μάθημα, γιατί τὸν ἀπασχολοῦσαν πολὺ τὰ περιπτώματα καὶ τὰ σχήματά τους. Ἡξέρα πὼς ἀν' ἐξαντλιόταν τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ περιπτώματα, θὰ σημείωνε πρόοδο στὰ μαθηματικά. Κι ἔτσι πράγματι ἔγινε.

Ἡ ἐργασία τοῦ δασκάλου εἶναι εὐκόλῃ φτάνει μόνο νὰ ἀνακαλύψει τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ τὸ βοηθήσει νὰ τὰ ἐξαντλήσει. Ἔτσι εἶναι π ἄ ν τ ο τ ε. Ἡ καταπίεση καὶ ἡ σιωπὴ ἀπωθοῦν αὐτὰ τὰ ἐνδιαφέροντα στὸ ὑποσυνείδητο.

«Ὅμως στὴν περίπτωση τῶν παιδιῶν, αὐτὴ ἡ μέθοδος δὲν ὀδηγεῖ σὲ θρωμοσκέψεις;» ρωτᾷ ἡ κυρία Ἡθικοῦ.

«Ὅχι, κυρία μου, ἡ δ ι κ ῆ σ α ς μέθοδος εἶναι ἐκείνη πού ὀδηγεῖ σ' ἓνα συνεχόμενο ἐνδιαφέρον γι' αὐτὸ πού ἐσεῖς ὀνομάζετε θρωμιά. Μόνο ὅταν ἐξαντλήσει κανένας ἓνα ἐνδιαφέρον μπορεί νὰ ἐνδιαφερθεὶ γιὰ κάτι καινούργιο.»

«Ἐνθαρρύνετε, σι' ἀλήθεια, τὰ παιδιά νὰ μιλοῦν γιὰ θέματα σχετικὰ μὲ τουαλέτες;»

«Ναί, ὅταν ἀνακαλύπτω πὼς ἐνδιαφέρονται γι' αὐτό. Μόνο σὲ νευρωτικὰ παιδιά κρατοῦν τέτοιες συζητήσεις περισσότερο ἀπὸ μιὰ ὀδομάδα.»

Πρὶν μερικὰ χρόνια εἶχαμε μιὰ τέτοια νευρωτικὴ περίπτωση. Μᾶς εἶχαν φέρει ἓνα ἀγοράκι πού ὅλη μέρα θρώμιζε τὰ παντελόνια του. Ἡ μητέρα του τοῦ ἔριχνε ξύλο γι' αὐ-

τὸ καὶ κατόπιν ἀπὸ ἀπελπισία τὸν ἔβαλε νὰ φάει τὰ περιπτώματά του. Ὁ καθένας μπορεί νὰ φανταστεῖ τὸ πρόβλημα πού εἶχαμε νὰ ἀντιμετωπίσουμε. Ἀποδείχτηκε ὅτι ὁ νεαρὸς εἶχε ἓνα μικρότερο ἀδερφάκι καὶ ὅτι ὅλες οἱ δυσκολίες ἄρχισαν μὲ τὴ γέννηση τοῦ ἀδερφοῦ του. Ὅποτε ἡ ὑπόθεση ξεκαθαρίστηκε. Ὁ νεαρὸς ἔκανε τὴν παρακάτω σκέψη: Ἀ ὕ τ ὸ ς μ ο ὕ ἔ κ λ ε φ ε τ ῆ ν ἀ γ ἄ π η τ ῆ ς μ α μ ᾶ ς μ ο υ. Ἄ ν ὅ μ ω ς θ ρ ω μ ῖ ζ ω κ ι ἐ γ ῶ τ ἄ π α ν τ ε λ ὄ ν ι α μ ο υ, ὅ π ω ς ἐ κ ε ἶ ν ο ς τ ῖ ς π ἄ ν ε ς τ ο υ, τ ὅ τ ε ἡ μ α μ ᾶ μ ο υ θ ἄ μ ἔ ξ α ν α γ α π ῆ σ ε ι.

Τοῦ ἔκανα «ἀτομικὰ μαθήματα» γιὰ νὰ τοῦ δείξω τὸ πραγματικὸ του κίνητρο, ὅμως τέτοιες θεραπείες ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι δραματικὲς, σπάνια τελειώνουν γρήγορα. Πάνω ἀπὸ ἓνα χρόνο, ὁ νεαρὸς τὰ ἔκανε τρεῖς φορές τὴν ἡμέρα στὰ παντελόνια του. Κανένας ὅμως δὲν τὸν κορόιδεψε γι' αὐτό. Ἡ κυρία Κόρκχιλ, ἡ νηπιαγωγὸς μας, τὸν καθάριζε συνέχεια χωρὶς τὸν παραμικρὸ γογγυσμό. Βέβαια διαμαρτυρήθηκε, ὅταν ἐγὼ ἄρχισα νὰ τὸν ἐπαινῶ κι ἀπὸ πάνω ὅσες φορές ἔκανε μεγάλες ποσότητες. Ὁ ἔπαινος ἀποσκοποῦσε στὸ νὰ τοῦ δείξω ὅτι ἐγὼ ἐνέκρινα τὴ συμπεριφορὰ του.

Σ' ὅλη αὐτὴ τὴ χρονικὴ διάρκεια ὁ νεαρὸς ἦταν ἓνας διαβολάκος γεμάτος μίσος. Τίποτα τὸ παράξενο! Εἶχε δυσκολίες καὶ θασανιζόταν ἀπὸ ἓνα σωρὸ συγκρούσεις. Μετὰ τὴ θεραπεία του ἦταν καθαρότατος κι ἔμεινε κοντὰ μας ἄλλα τρία χρόνια, ὅπου εἶχε ἐξελιχθεῖ σ' ἓνα ἀξιαγάπητο παιδί. Τελικὰ τὸν πῆρε ἡ μητέρα του, γιατί ἤθελε γι' αὐτὸν ἓνα σχολεῖο στὸ ὁποῖο κάτι θὰ μ ἄ θ α ι ν ε. Ὅταν μετὰ ἀπὸ ἓνα χρόνο στὸ νέο του σχολεῖο, μᾶς ἐπισκέφτηκε, ἦταν τελείως διαφορετικὸς — ἓνας ἀνελικρινῆς, φοβισμένος καὶ δυστυχισμένος νέος. Μᾶς ἔλεγε πὼς ποτὲ δὲ θὰ συγχωροῦσε στὴ μητέρα του τὸ γεγονός ὅτι τὸν πῆρε ἀπὸ τὸ Σάμμερχιλ καὶ εἶναι σίγουρο πὼς δὲ θὰ τὴ συγχωροῦσε. Παράξενο, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ παιδί ἦταν ὁ μοναδικὸς μαθητὴς σ' ὅλα τὰ χρόνια τοῦ Σάμμερχιλ πού τὰ ἔκανε στὰ παντελόνια του. Φαίνεται πιθανὸ στὶς περισσότερες περιπτώσεις τοῦ εἶδους

αυτοῦ νὰ πρόκειται γιὰ μιὰ ἀντίδραση μίσους ἐνάντια στὴ μητέρα ποὺ τοῦ ἀποστέρησε τὴν ἀγάπη της.

Μπορεῖ ὁ καθένας νὰ διαπαιδαγωγῆσει ἕνα παιδί στὴ σωματικὴ καθαριότητα χωρὶς νὰ τοῦ δημιουργῆσει ἕνα μόνιμο κι ἀπωθημένο ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς ὀργανικὲς του λειτουργίες. Ἐνα γατάκι ἢ ἕνα μοσχαρακί δὲ φαίνεται νὰ ἔχει κανένα κόμπλεξ γιὰ τὰ περιττώματά του. Αὐτὸ τὸ κόμπλεξ τοῦ παιδιοῦ εἶναι μιὰ συνέπεια τῆς μορφῆς τῆς ἀγωγῆς του. Ὅταν ἡ μητέρα ἐπιμένει νὰ λέει κ α κ ὀ ἢ θ ρ ὠ μ ι - κ ο ἢ καὶ μόνο τὸ ὀ χ ι, μ ἦ, τότε προβάλλει καὶ τὸ στοιχεῖο τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ. Ἔτσι μετατρέπεται ἡ περιπτώση σ' ἕνα ἢ θ ι κ ὀ ζήτημα — ἐνῶ στὴν οὐσία πρόκειται μόνο γιὰ ἕνα θέμα τοῦ σώματος.

Εἶναι λοιπὸν λάθος νὰ λέμε σ' ἕνα κοπρόφιλο παιδί, ὅτι αὐτὸ εἶναι βρώμικο. Τὸ σωστὸ εἶναι νὰ τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἐξαντλήσει τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ περιττώματα, δίνοντάς του κι ὑποκατάστατο λάσπη ἢ πηλό. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον του θὰ ἐξαντληθεῖ χωρὶς ν' ἀφήσει κατάλοιπα. Θὰ δοκιμάσει τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ μετὰ θὰ τ' ἀφήσει νὰ ἀπονεκρωθεῖ.

Κάποτε σ' ἕνα ἄρθρο μου σ' ἐφημερίδα τόνοινα τὸ δικαίωμα τῶν παιδιῶν νὰ παίζουν μετὰ τὶς λάσπες. Ἐνας παιδαγωγὸς καὶ γνωστὸς ὀπαδὸς τῆς μεθόδου Μοντεσὸρι ἀπάντησε μ' ἕνα γράμμα, ὅτι ἡ πείρα του τὸν εἶχε διδάξει πὼς τὰ παιδιὰ δὲ θέλουν νὰ παίζουν μετὰ τὶς λάσπες, ὅ τ α ν τ ο ὗ ς δ ἰ ν ε ἰ κ α ν ε ἰ ς ν ἄ κ ἄ ν ο υ ν κ ἄ τ ι κ α - λ ὄ τ ε ρ ο (ὑπογράμμισή δική μου). Ἀλλὰ δὲ νομίζω πὼς ὑπάρχει κάτι καλύτερο, ἄταν τὸ ἐνδιαφέρον ἔχει σταθερὰ προσηλωθεῖ στὶς λάσπες. Βέβαια π ρ ἔ π ε ι κάποιος νὰ ἐξηγήσει σ' αὐτὸ τὸ προβληματικὸ παιδί περὶ τίνος πρόκειται, γιὰτὶ εἶναι δυνατὸ νὰ παίξει μετὰ τὶς λάσπες χρόνια ὀλόκληρα χωρὶς νὰ ἀποβάλλει τὸ πρωτογενὲς ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ περιττώματα.

Γιὰ ἕνα παιδί τὰ περιττώματα εἶναι ἕνα ἐξαιρετικὰ σπουδαῖο ἀντικείμενο ἔρευνας. Κάθε καταπίεση αὐτοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι ἐπικίνδυνη καὶ ἀνόητη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη

μεριά, δὲν πρέπει κανένας νὰ δίνει καὶ πολλὴ σημασία στὰ περιττώματα, γιὰτὶ ἴσως τότε τὸ παιδί νὰ αἰσθάνεται περήφανο γιὰ τὴν παραγωγή του — καὶ νὰ τὴ θαυμάζει. Ὅταν ἕνα παιδί βρωμίζεται, θὰ πρέπει κανένας νὰ θεωρεῖ καὶ νὰ χειρίζεται τὸ θέμα ὡς κάτι τὸ φυσιολογικὸ.

Ἡ ἀπόδευση, ὄχι μόνο γιὰ ἕνα παιδί, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ γιὰ πολλοὺς ἐνήλικους εἶναι μιὰ δημιουργικὴ πράξη. Ἀκόμα καὶ οἱ ἐνήλικοι νοιώθουν χαρὰ καὶ ὑπερηφάνεια κάθε φορὰ ποὺ κάνουν ἕνα μεγάλο σωρό. Αὐτὸς συμβολίζει κάποια μεγάλη ἀξία. Ἐνας διαρρηκτὴς ποῦ, ἀφοῦ ἔκλεψε τὸ χρηματοκιβώτιο, ἀφήνει τὰ περιττώματά του πάνω στὸ χαλί τοῦ ιδιοκτήτη, δὲ θέλει μ' αὐτὸ νὰ τὸν προσβάλλει κι ἀπὸ πάνω. Μ' αὐτὸ ἐκφράζεται συμβολικὰ κάποιο αἰσθημα ἐνοχῆς, γιὰ τοῦτο κι αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νὰ ἀφήσει στὴ θέση τῶν κλοπιμαίων κάτι πολὺτιμο.

Τὰ ζῶα δὲν ἔχουν συναισθησὴ τῆς φυσικῆς αὐτῆς λειτουργίας. Τὰ σκυλιὰ κι οἱ γάτες ποὺ αὐτόματα σκεπάζουν μετὰ χῶμα τὰ κόπρανά τους, ἐνεργοῦν ἐνστικτωδῶς, κάτι ποῦ μπορεῖ κάποτε νὰ ἦταν ἀναγκαῖο γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ τροφή καθαρή. Ἡ ἠθικὴ στάση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὰ κόπρανά του μπορεῖ νὰ σχετίζεται μετὰ τὸ μὴ φυσικὸ τρόπο διατροφῆς του. Ἡ κοπριά τοῦ ἀλόγου, τοῦ προβάτου καὶ τοῦ κουνελιοῦ εἶναι καθαρὴ καὶ κατὰ κανένα τρόπο ἀηδιαστικὴ. Τὰ περιττώματα τοῦ ἀνθρώπου προξενοῦν ἀηδία γιὰτὶ ἡ τροφή του εἶναι ἕνα ὁμοῖα δυσάρεστο μίγμα ἀπὸ τεχνητὰ προϊόντα. Πολλὲς φορὲς σκέφτηκα ὅτι ἡ δυνατότητα γιὰ μιὰ συναισθηματικὰ ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ θὰ ἦταν μεγαλύτερη, ἂν τὰ ἀνθρώπινα περιττώματα ἦταν τόσο εὐκόλως ἀποστραφίσιμα ὡς αὐτὰ τῶν ζῶων.

Ἡ ἀηδία τῶν μεγάλων γιὰ τὰ ἀνθρώπινα περιττώματα πρέπει νὰ παίζει μεγάλο ρόλο στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀρνητικοῦ μέρους τῆς παιδικῆς ψυχῆς, ἀπ' τὸ ὁποῖο καὶ παράγεται τὸ μῖσος. Ἐπειδὴ τὰ ἀπεκκριτικὰ καὶ τὰ σεξουαλικὰ ὄργανα εἰσέρχονται πολὺ κοντὰ μεταξύ τους, τὸ παιδί τὰ θεωρεῖ καὶ τὰ δυὸ βρώμικα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ ἀρνητικὴ στάση ἀπέναντι στὰ σεξουαλικὰ πράγματα καὶ τὰ περιττώματα

οδηγεί σε απώθηση.

Μία μητέρα δεν αισθάνεται ίσως αηδία όταν πλένει τις πάνες ενός μωρού. Τρία χρόνια αργότερα όμως μάλλον θα θυμώσει όταν χρειαστεί να καθαρίσει το χαλί από ένα μικρό σωρό. Κάθε μητέρα θα έπρεπε να είναι πολύ προσεκτική σ' ό,τι αφορά τα περιττώματα. Φτάνει μόνο να σκεφτεί πως καμιά έκρηξη θυμού δε μένει χωρίς επίδραση πάνω στο παιδί. Η έντύπωση αποτυπώνεται και παραμένει στον κόσμο του παιδιού και θα την ξαναβρούμε αργότερα στο χαρακτήρα του.

Διατροφή

Ο ολοκληρωτισμός έκανε την αρχική του εμφάνιση στο παιδικό δωμάτιο κι από κει ξεκινάει ακόμα. Η πρώτη επέμβαση στη φύση του παιδιού είναι δεσποτισμός. Αυτή ή πρώτη επέμβαση είναι πάντα ένα ζήτημα της διατροφής. Αρχίζει μάλιστα με τον εξαναγκασμό του νηπίου να τρώει ή να μην τρώει σύμφωνα μ' ένα πρόγραμμα.

Μία επιβλαπή εξήγηση γι' αυτό είναι ότι η διατροφή σε αυστηρά προγραμματισμένο χρόνο διαταράσσει λιγότερο τις καθημερινές συνήθειες και ανέσεις των ενήλικων. Το αληθινό όμως κίνητρο βρίσκεται βαθύτερα: Μίσος ενάντια στη νέα ζωή και τις φυσικές της ανάγκες. Αυτό μπορεί να το δει κανένας στην αδιαφορία με την οποία δέχονται σε πολλές οικογένειες το κλάμα του πεινασμένου μωρού.

Η αυτονομία του ανθρώπου έπρεπε να αρχίζει από τη γέννησή του με τον πρώτο κλάμα θηλασμό. Κάθε μωρό έχει από τη γέννησή του το δικαίωμα να θηλάζεται όποτε του άρесе. Είναι εύκολο για τη μητέρα να παρακολουθήσει τις επιθυμίες του παιδιού, όταν η γέννηση γίνεται στο σπίτι. Στα περισσότερα νοσοκομεία όμως, άμέσως μετά από τη γέννηση απομακρύνουν το μωρό από τη μητέρα. Για είκοσιτέσσερες ώρες δεν επιτρέπουν στη μητέρα να θηλάσει το παιδί ή να του δώσει το μπουκάλι. Ποιός μπορεί να

μᾶς πεί πόσες και ποιές ζημιές προξενούνται έτσι στο θρέφος;

Σήμερα βέβαια σε μερικά νοσοκομεία το θρέφος μπορεί να παραμείνει κοντά στη μητέρα του κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο νοσοκομείο και να βρίσκεται διαρκώς κάτω από τις φροντίδες της. Όταν κλείνει κανένας θέση σε μαιευτήριο, χωρίς να εξασφαλίσει αυτή τη δυνατότητα, δεν μπορεί παρά να αποδεχτεί το σύστημα που επικρατεί εκεί. Κάθε μητέρα όμως που επιθυμεί την αυτονομία του παιδιού της, θα πρέπει να αποφύγει να καταλήξει σ' ένα νοσοκομείο όπου το θρέφος δεν παραμένει κοντά στη μητέρα. Είναι προτιμότερο να γεννήσει στο σπίτι παρά να εκθέσει το μωρό σ' ένα τόσο απάνθρωπο σύστημα.

Η διατροφή του μωρού σύμφωνα μ' ένα προκαθορισμένο χρονοπρόγραμμα, δέχτηκε στο μεταξύ πολύπλευρες επιθέσεις, ώστε πολλοί γιατροί εγκατέλειψαν το σύστημα αυτό. Είναι ολοφάνερα λαθεμένο και επικίνδυνο. Όταν ένα παιδί κλαίει από πείνα στις 4 ή ώρα, αλλά δεν του δίνεται τροφή πριν υποδείξει το χρονοπρόγραμμα, τότε το παιδί υποτάσσεται σε μία άνοητη, απάνθρωπη κι εχθρική για τη ζωή πειθαρχία, ή οποία προξενεί άπειρες ζημιές στη σωματική και πνευματική του ανάπτυξη. Το μ ω ρ ό π ρ έ π ε ι ν ἄ θ η λ ἄ ζ ε τ α ι δ τ ἄ ν ἄ θ ἔ λ ε ι ν ἄ θ η λ ἄ ζ ε τ α ι. Αρχικά θέλει να τρώει συχνά, γιατί δεν μπορεί εξαιτίας του μικρού του στομαχιού να καταβάξει μεγάλες ποσότητες.

Είναι λάθος να δίνεται τη νύχτα στο μωρό το μπουκάλι του με νερό. Όταν το παιδί πεινάει τη νύχτα, πρέπει να τρέφεται με κανονική τροφή. Μετά από δυο-τρεις μήνες που το παιδί θα ζητάει από μόνο του μεγαλύτερες ποσότητες, τα διαλείμματα μεταξύ δυο γευμάτων του θα γίνουν μεγαλύτερα. Μετά τρεις-τέσσερες μήνες θα μπορεί ίσως το μωρό να τρώει στις δέκα ή έντεκα το θράδυ και να ξαναζητάει τροφή στις πέντε ή έξη το πρωί. Φυσικά δεν υπάρχουν για τα θέματα αυτά σταθεροί κανόνες.

Μόνο σε μία αποφασιστική άρχή της ανατροφής του παι-

διοῦ θά πρέπει νά δοθεῖ ἰδιαίτερη προσοχή: Τ ὁ μ ω ρ ὀ δ ἔ ν π ρ έ π ε ι ν ἄ κ ο υ ρ ἄ ζ ε τ α ι κ λ α ἰ γ ο υ ν τ α ς. Οἱ ἀνάγκες του πρέπει κάθε φορά νά ικανοποιοῦνται.

Ἄν ἡ ἀγωγή ἀκολουθεῖ ἕνα χρονοπρόγραμμα, τότε ἡ μητέρα προπορεύεται μερικὰ βήματα ἀπὸ τὸ παιδί. Σάν ἕνας ἄξιος εἰδικός, γνωρίζει ἀκριβῶς ποῖο εἶναι τὸ ἐπόμενο βήμα του. Ἔτσι αὐτὴ μεγαλώνει ἕνα μωρὸ -μηχανή, ἕνα δαμασμένο μωρὸ. Ἐνα τέτοιο μωρὸ θέβαια φέρνει ἐλάχιστες δυσκολίες στοὺς ἐνήλικους — σὲ θάρος ὅμως τῆς δικῆς του φυσιολογικῆς ἀνάπτυξης. Ὅταν ὅμως παρέχεται αὐτονομία στὸ παιδί, τότε ἡ μητέρα, κάθε μέρα καὶ κάθε λεπτὸ ὄλο καὶ κάτι καινούργιο θά ἀνακαλύπτει. Καὶ τοῦτο γιατί αὐτὴ βρῖσκεται πάντα ἕνα βήμα π α ρ α π ἰ ὶ ο ω καὶ μαθαίνει παρακολουθώντας τὸ συνέχεια καὶ προσεκτικά. Ὅταν τὸ μωρὸ τῆς μισῆ ὥρα μετὰ ἀπὸ ἕνα καλὸ γεῦμα κλαίει, ἡ νέα μητέρα πρέπει νά λύσει μόνη τῆς τὸ πρόβλημα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ τί λένε γι' αὐτὸ οἱ ἀρχιτέκτονες τῶν χρονοπρογραμμάτων. Εἶναι σκεπασμένο βαριά; Ἐχει φουσκώματα; Θέλει νά τὸ συντροφέψει κάποιος γιατί αἰσθάνεται μοναξιά; Ἡ μητέρα πρέπει νά ἀντιδράσει μὲ αὐθόρμητη ἀγάπη κι ὀχι σύμφωνα μὲ κάποια ἄθλια συμβουλὴ ἐνὸς διβλίου.

Κάθε παιδί μπορεῖ, ὅταν ἀφεθεῖ ἐλεύθερο, νά ἀναπτύξει τὸ δικὸ του χρονοπρόγραμμα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι διαθέτει τὴν ἱκανότητα γιὰ τὴν αὐτοδιάθεση — ὀχι μόνο γιὰ τὸ διάστημα τοῦ θηλασμοῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἀργότερα πού οἱ τροφές διαφέρουν.

Ὁ θηλασμός τοῦ δάχτυλου στὰ ὀψιμα χρόνια τῆς παιδικῆς ἡλικίας — συχνὰ μάλιστα μέχρι καὶ τὰ χρόνια τῆς ἐφηβίας — εἶναι ἡ πιὸ καθαρὴ συνέπεια μιᾶς διατροφῆς σύμφωνα μὲ κάποιο χρονοπρόγραμμα. Τὸ παιδί θηλάζει γιὰ δύο λόγους: ἀπὸ τὴ μιὰ γιὰ νά χορτάσει τὴν πείνα του γιὰ τροφή, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰ τὴν ἡδονὴ τοῦ θηλασμοῦ. Ὅταν ἕνα παιδί θηλάζει, αἰσθάνεται στὴ στοματικὴ ζώνη ἡδονή, μὲ τὴν ὀποία ικανοποιεῖται πρὶν ἀκόμα χορτάσει. Ὅταν λοιπὸν τὸ μωρὸ πρέπει νά κλαίει καὶ νά περιμένει γιατί τὸ

ρολόι λέει ὅτι δὲν πεινάει ἀκόμα, τότε ἀνακόπτεται τόσο ἡ πείνα ὀσο καὶ ἡ ἡδονή.

Ἐπὴρξα αὐτόπτης μάρτυρας σὲ κάποιο μαιευτήριο, ὀπου ὀ γιατρός ὀπέδειξε σὲ μιὰ μητέρα νά ἀπομακρύνει τὸ παιδί τῆς ἀπὸ τὸ στῆθος τῆς γιατί εἶχε περάσει ἡ ὀρα τοῦ θηλασμοῦ. Δὲν μπορῶ νά φαντασθῶ κανένα ἀποτελεσματικότερο μέσο γιὰ τὴ δημιουργία ἐνὸς προβληματικοῦ παιδιοῦ.

Εἶναι σχεδὸν ἀπίστευτο ὅτι ἀνίδεοι γιατροὶ καὶ γονεῖς τολμοῦν νά ἐπέμβουν στὶς φυσικὲς τάσεις καὶ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ βρέφους. Μὲ τίς ἀνόητες ἀντιλήψεις τους γιὰ τὴν ἀγωγή καὶ τὴ μόρφωση καταστρέφουν τὴ χαρὰ τῆς αὐτόνομης ἀνάπτυξης τοῦ παιδιοῦ. Αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωταῖτιοι ὀλων τῶν ἀσθενειῶν τῆς ἀνθρωπότητας τόσο τῶν ψυχικῶν ὀσο καὶ τῶν σωματικῶν. Ἀργότερα τὸ σχολεῖο καὶ ἡ ἐκκλησία συνεχίζουν αὐτὴ τὴ διαδικασία δαμασμοῦ, ἡ ὀποία εἶναι προσανατολισμένη ἐνάντια στὴ χαρὰ καὶ τὴν ἐλευθερία.

Μιὰ μητέρα ἔγραφε γιὰ τὸν ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένο γιὸ τῆς: Ὅταν ἄρχισε νά τρώει στερεές τροφές, τὸν ἄφηνε νά διαλέξει μόνος τί καὶ πόσο θά ἤθελε νά φάει. Ὅταν ἀρνιόταν νά φάει ἕνα συγκεκριμένο λαχανικὸ λ.χ., τοῦ ἔδινε κάποιο ἄλλο ἢ μερικὲς φορές τὸ ἐπιδόρπιο. Ἔτσι πολὺ συχνὰ ἔτρωγε τὸ λαχανικὸ, πού πρὶν εἶχε ἀρνηθεῖ, μ ε τ ἄ ἀπὸ τὸ ἐπιδόρπιο. Καμιά φορά δὲν ἤθελε νά φάει καθόλου — ἕνα σίγουρο σημάδι ὅτι δὲν πεινοῦσε. Στὸ ἐπόμενο ὀμως γεῦμα ἔτρωγε περισσότερο.

Πολλές μητέρες νομίζουν ὅτι ξέρουν καλύτερα ἀπὸ τὸ παιδί τί χρειάζεται αὐτὸ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Αὐτὸ ὀμως δὲν εἶναι ὀσωστὸ καὶ μπορεῖ ὀ καθέννας μὲ μιὰ δοκιμὴ νά τὸ διαπιστώσει. Κάθε μητέρα μπορεῖ νά γεμίσει τὸ τραπέζι μὲ παγωτά, γλυκά, κέικ, τομάτες, σαλάτες, φρούτα καὶ ἄλλες τροφές καὶ νά ἀφήσει τὸ παιδί ἐλεύθερο νά διαλέξει. Τὸ μέσο παιδί, ἄν ἀφεθεῖ ἀνεπηρέαστο, θά ἔχει καταλήξει τὸ πολὺ σὲ μιὰ ὀδομάδα σὲ ἕνα τέλειο διαιτολόγιο. Ἀπ' ὀτι τουλάχιστον ξέρω, αὐτὸ ἦταν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἐπίσημων δοκιμῶν πού ἔγιναν στὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς.

Στὸ Σάμμερχιλ καὶ τὸ πιὸ μικρὸ παιδί ἔχει δικαίωμα

έκλογής ανάμεσα στα φαγητά της ημέρας. Υπάρχουν πάντα τρία κύρια φαγητά για έκλογή. Και φυσικά στο Σάμμερχιλ τα υπολείμματα του φαγητού είναι λιγότερα απ' ό,τι σε άλλα σχολεία. Έγνοείται ότι αυτό δεν είναι δική μας επιδίωξη, γιατί βασική μας πρόθεση είναι να βοηθήσουμε το παιδί κι όχι να κάνουμε οικονομία στις τροφές.

Όταν τα παιδιά τρώνε το κανονικό φαγητό τους, τότε δεν τα βλέπουν τα γλυκά που αγοράζουν από το χαρτζιλίκι τους. Τα γλυκά άρέσουν στα παιδιά γιατί ο οργανισμός τους έχει ανάγκη από ζάχαρη. Γι' αυτό και τα παιδιά πρέπει να τρώνε γλυκά.

Τò να εξαναγκάζει κανείς ένα παιδί να φάει αλλαντικά και αυγά, όταν δεν του άρέσουν, είναι και άνοητο και άπανθρωπο. Η Ζωή μπορούσε πάντα να διαλέγει το φαγητό της. Όταν ήταν κρουωμένη, διάλεγε από μόνη της μόνο φρούτα κι έπινε χυμούς φρούτων. Δεν ξαναείχα δει ποτέ μου παιδί να δείχνει τόσο λίγο ενδιαφέρον για το φαγητό όπως η Ζωή. Η σκολάτα λ.χ. θα μπορούσε να βρίσκεται πάνω στο τραπέζι της μέρες ολόκληρες χωρίς να την αγγίξει καν. Ακόμα και το πιο σκανδαλιστικό φαγητό την άφηγε αδιάφορη. Όταν κατά το πρόγευμα τή φώναζε για παιχνίδια ένα άλλο παιδί, παρατούσε το πρόγευμά της στη μέση και δεν ξαναγύριζε. Βρισκόταν όμως διαρκώς σε μια εξαιρετική σωματική συγκρότηση χωρίς την παραμικρή δική μας φροντίδα.

Φυσικά οι περισσότεροι γονείς μαγειρεύουν σύμφωνα με τις δικές τους προτιμήσεις. Αν αυτοί είναι χορτοφάγοι, θα δώσουν και στα παιδιά τους λαχανικά και φρούτα. Πολλές φορές όμως έχω δει παιδιά χορτοφάγων να λαχταρούν το κρέας.

Αν και άσχετος με τη διαιτολογία, είμαι της γνώμης ότι είναι αδιάφορο αν τρώει ένα παιδί κρέας ή όχι. Όσο το φαγητό του είναι σε θερμίδες το κανονικό, το παιδί θα πρέπει να είναι γερό. Ποτέ δεν άκουσα τα παιδιά του Σάμμερχιλ να έχουν διάρροια και πολύ σπάνια γίνεται λόγος για δυσκοιλιότητα. Σε μας τρώγονται πολύ τα όμια λαχανι-

κά και οι σαλάτες, μόνο οι νεοφερμένοι μαθητές δεν τα πολυτρώνε. Με τον καιρό όμως συνηθίζουν οι περισσότεροι σ' αυτά και τους άρέσουν. Όπωςδήποτε τα παιδιά του Σάμμερχιλ δεν έχουν ιδέα από τις δουλειές της κουζίνας κι έτσι είναι το σωστό.

Τò φαγητό είναι για τα παιδιά μια απόλαυση, γι' αυτό δεν πρέπει να παραβλέπεται με το γυμνασμά για καλούς τρόπους στο τραπέζι. Είναι λυπηρό, μα αλήθεια πώς τα παιδιά που στο Σάμμερχιλ έχουν τους χειρότερους τρόπους στο τραπέζι, είναι εκείνα που έμαθαν ιδιαίτερα «λεπτούς» τρόπους. Όσο περισσότερα απαιτούνται από το παιδί, όσο πιο τυπική είναι ή οικογενειακή ζωή, τόσο χειρότεροι θα είναι οι τρόποι του στο τραπέζι, όπως και η άλλη συμπεριφορά του — όταν βρεθεί κάπου ελεύθερο και μόνο του. Σ' αυτές τις περιπτώσεις δεν μπορεί κανένας να κάνει τίποτα περισσότερο από τò να περιμένει μέχρι που το παιδί θα αποβάλλει τὰ άπωθημένα του και σά νέος πιά θα άναπτύξει τή δική του καλή, φυσική συμπεριφορά.

Η τροφή στη ζωή του παιδιού είναι τò σπουδαιότερο, πολύ πιο σπουδαίο κι από τή σεξουαλικότητα. Τò στομάχι είναι έγωιστικό. Ο έγωισμός είναι υπόθεση της παιδικής ηλικίας. Για ένα δεκάχρονο παιδί ένα πιάτο γεμάτο κρέας σημαίνει πιο πολλά απ' ό,τι σημαίνουν για τò γέρο φύλαρχο οι γυναίκες του. Αν δοθεί στο παιδί ελευθερία να ξεθυμάνει τόν έγωισμό του, όπως άκριβώς στο Σάμμερχιλ, τότε ο έγωισμός σιγά - σιγά εξελίσσεται σε άλτρουισμό και σε μια φυσική φροντίδα για τούς άλλους.

Υγεία και θπνος

Στα τριανταοχτώ χρόνια του Σάμμερχιλ ελάχιστα παιδιά άρρώστησαν. Ο λόγος γι' αυτό είναι απλούστατα τò ότι παίρνουμε τò μέρος της ζωής — λέμε ναί στη σάρκα. Σε μας ή εύτυχια προηγείται του φαγητού. Κάθε επισκέπτης του Σάμμερχιλ μιλάει για τήν καλή από άποψη υγείας έμ-

φάνιση τών παιδιών. Ἐγὼ νομίζω πὼς τὰ κορίτσια μας καὶ τ' ἀγόρια μας φαίνονται ἁμορφα καὶ γερά, γιατί εἶναι εὐτυχημένα.

Μπορεῖ τὰ ὠμά λαχανικά νὰ παίξουν κάποιο σπουδαῖο ρόλο στὴ θεραπεία τῶν ἀσθενειῶν τῶν νεφρῶν. Δὲ θὰ ἔφτανε ὁμως ὄλη ἡ χλωρίδα τῆς γῆς γιὰ νὰ γιατρέψει τὴν ἀρρώστια τῆς ψυχῆς, ὅταν αὐτὴ προκαλεῖται ἀπὸ τὴν καταπίεση. Ἐνας πατέρας ποὺ αἰτίζεται κανονικά, μπορεῖ μὲ τίς ἠθικολογίες του νὰ βλάψει τὰ παιδιὰ του. Ἀπεναντίας ἕνας μὴ νευρωτικὸς πατέρας δὲ θὰ βλάψει ποτὲ τὰ παιδιὰ του. Ἀπὸ τὴν πείρα μου ξέρω πὼς ἀνελεύθερα διαπαιδαγωγημένα παιδιὰ εἶναι σωματικὰ λιγότερο ὑγιῆ ἀπὸ τὰ ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένα παιδιὰ.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ διαπίστωσα ὅτι πολλὰ ἀπὸ τ' ἀγόρια μας ξεπερνοῦν σὲ ὕψος τὸ ἕνα κι ὀγδόντα, ἀκόμα κι ὅταν οἱ γονεῖς τους εἶναι σχετικὰ κοντοί. Μπορεῖ βέβαια νὰ εἶναι σύμπτωση, ἀλλὰ γιατί νὰ μὴν εἶναι δυνατὸ τὰ ἐλεύθερα παιδιὰ νὰ ἀναπτύσσονται καὶ σωματικὰ περισσότερο ἀπὸ τ' ἄλλα; Πάντως ἔχω προσέξει ὅτι οἱ νεαροὶ ἀναπτύσσονται γρηγορώτερα, ὅταν μάλιστα δὲν τοὺς ἀπαγορεύεται πιά νὰ ἀδρανίζονται.

Ἀλλὰ ἔχουμε ἀκόμα καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ὕπνου. Θὰ μάθαινα μ' εὐχαρίστηση ἂν εὐσταθοῦν οἱ ἰατρικὲς ὑποδείξεις σχετικὰ μὲ τὸ πόσο πρέπει νὰ κοιμᾶται τὸ παιδί. Κι ὅσον ἀφορᾷ τὰ μικρὰ παιδιὰ, αὐτὲς εἶναι σωστὲς. Ὅταν ἐπιτρέπεται κανένας σ' ἕνα ἐφτάχρονο παιδί νὰ μὲνει ἄγρυπνο μέχρι ἀργὰ τὸ βράδυ, τότε βάζει σὲ κίνδυνο τὴν ὑγεία του, γιατί συνήθως τὰ πρωινὰ τὸ παιδί πρέπει νὰ ζυπνήσει σὲ μιὰ συγκεκριμένη ὥρα γιὰ τὸ σχολεῖο, ὁπότε δὲν μπορεῖ νὰ κοιμηθεῖ μέχρι ἀργά. Μερικὰ παιδιὰ ἀρνοῦνται νὰ πᾶνε νωρὲς γιὰ ὕπνο, γιατί τοὺς φαίνεται πὼς κάτι θὰ τοὺς διαφύγει.

Σ' ἕνα ἐλεύθερο σχολεῖο ὁ χρόνος τοῦ ὕπνου εἶναι κάτι τὸ προβληματικὸ — ἔχει τόσο πολὺ γιὰ τοὺς μικρότερους ὅσο γιὰ τοὺς μεγαλύτερους μαθητὲς. Οἱ νέοι ἄνθρωποι κάθονται εὐχαρίστως ἄγρυπνοὶ μέχρι ἀργά, καὶ μπορῶ νὰ τοὺς κα-

ταλάβω γιατί κι ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν πολυσυμπαθῶ τὸ κρεβάτι.

Γιὰ τοὺς περισσότερους ἐγγλικοὺς τὸ πρόβλημα τοῦτο λύνεται μὲ τὴν ἐργασία τους. Ὅταν πρέπει κανένας νὰ εἶναι στὴν ἐργασία του στὶς ὀχτὼ τὸ πρωί, τότε ἀντιστέκεται στὸν πειρασμὸ νὰ μείνει ἄγρυπνος μέχρι τίς πρῶτες πρωινὲς ὥρες.

Ἄλλοι παράγοντες, ὅπως εὐτυχημένη ζωὴ καὶ καλὸ φαγητὸ ἰσοφαρίζουν κατὰ κάποιο τρόπο τὴν ἔλλειψη ὕπνου. Οἱ μαθητὲς τοῦ Σάμμερχιλ συμπληρῶνουν τὸν ὕπνο τους τὰ πρωινὰ τῶν Κυριακῶν, κι ὅταν καμιά φορὰ χρειαστεῖ θυσιάζουν καὶ τὸ μεσημεριανὸ τους φαγητὸ.

Καὶ τώρα γιὰ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν ἐργασία καὶ τὴν ὑγεία. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς ἐργασίας μου ἔχει διπλὸ κίνητρο. Σκάθω μόνος μου τὸ χωράφι ποὺ βάζω πατάτες κι ἄς ξέρω ὅτι ἂν αὐτὴ τὴ δουλειὰ τὴν ἔκανε ἕνας ἐργάτης, ἐγὼ θὰ μπορούσα νὰ χρησιμοποίησω τὸ χρόνο μου γράφοντας ἄρθρα γιὰ ἐφημερίδες καὶ νὰ κερδίζω περισσότερα. Ὅμως ἐγὼ σκάθω, γιατί θέλω νὰ μείνω ὑγιής — μιὰ ὑπόθεση ποὺ γιὰ μένα εἶναι πολὺ πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὴν ἀμοιβὴ τῆς ἐφημερίδας. Ἐνας φίλος, αὐτοκίνητέμπορος, μὲ χαρακτήρισε τρελό, ἐπειδὴ στὸν αἰῶνα τῆς τεχνικῆς σκάθω τὸν κῆπο μου μόνος μου. Τοῦ ἀνταπέδωσα τὸ πείραγμα λέγοντάς του ὅτι οἱ κινητῆρες εἶναι ἐπιζήμιοι γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ λαοῦ, ἀφοῦ πιά κανένας δὲν περπατᾷ οὔτε καὶ σκάθει τὸν κῆπο του. Ἀλλὰ τόσο αὐτὸς ὅσο κι ἐγὼ εἴμαστε ἀρκετὰ γέροντες γιὰ νὰ κάνουμε ὄνερα γιὰ τὴν ὑγεία.

Ἀπεναντίας ἕνα παιδί οὔτε κἀν τὸ ἀπασχολεῖ τὸ θέμα τῆς ὑγείας. Κανένας νεαρὸς δὲ θὰ σκάψει ἕναν κῆπο γιὰ νὰ διατηρήσει τὴ φόρμα του. Ὅποια δουλειὰ κι ἂν κάνει, τὴν κάνει μ' ἕνα καὶ μοναδικὸ κίνητρο: τὸ ἐνδιαφέρον τῆς στιγμῆς.

Ἡ ὑγεία στὸ Σάμμερχιλ εἶναι συνέπεια τῆς ἐλευθερίας, τοῦ καλοῦ φαγητοῦ καὶ τοῦ καθαροῦ ἀέρα — σ' αὐτὴ τὴν ἀκολουθία.

Καθαριότητα και ένδυμασία

Γενικά τὰ κορίτσια προσέχουν περισσότερο απ' όσο τ' αγόρια για τὴν σωματικὴ καθαριότητα. Στὸ Σάμμερχιλ κορίτσια κι αγόρια πάνω ἀπὸ δεκαπέντε χρονῶν ἐνδιαφέρονται για τὴν ἐξωτερικὴ τους ἐμφάνιση. Στὰ δωμάτια τῶν κοριτσιῶν δὲν ἐπικρατεῖ τόσο τάξη όσο σ' αὐτὰ τῶν ἀγοριῶν — δηλαδή σὲ κορίτσια κάτω τῶν δεκαπέντε. Ἐτοιμάζουν φορεσιές για κοῦκλες, ράβουν θεατρικὰ κοστούμια καὶ ἀφήνουν τὰ ὑπολείμματα — ὑπολείμματα δημιουργικῆς ἐργασίας — πάνω στὸ πάτωμα.

Σπάνια ὑπάρχει στὸ Σάμμερχιλ κορίτσι ποὺ δὲ θέλει νὰ πλυθεῖ. Κάποτε ἤρθε σὲ μᾶς ἓνα ἐννιάχρονο κορίτσι, τοῦ ὁποίου ἡ γιαγιά εἶχε προφανῶς μανία καθαριότητας καὶ για τοῦτο ἐπλενε τὴ Μαγδαληνὴ δέκα φορές τὴν ἡμέρα. Κάποτε ἤρθε ἡ ἐπιστάτρια τῶν δωματίων ποὺ ἔμενε ἡ Μαγδαληνὴ καὶ μοῦ εἶπε: «Ἡ Μαγδαληνὴ ἔχει νὰ πλυθεῖ μιά ἑβδομάδα. Δὲ θέλει νὰ κάνει μπάνιο κι ἄρχισε νὰ μυρίζει ἄσχημα. Τί νὰ κάνω;»

«Στείλε τὴν σὲ μένα», τῆς εἶπα.

Μετά ἀπὸ λίγο ἤρθε. Τὰ χέρια της καὶ τὸ πρόσωπό της ἦταν πολὺ θρόμβικα.

«Πρόσεξε», τῆς εἶπα αὐστηρά. «Αὐτὸ δὲ γίνεται.»

«Ἄφου δὲ θέλω νὰ πλυθῶ!» διαμαρτυρήθηκε.

«Σιωπή!» εἶπα. «Ποιὸς μιλάει για πλύσιμο; Κοίτα στὸν καθρέφτη!» (Κοίταξε). «Τί γνώμη ἔχεις τώρα για τὸ πρόσωπό σου;»

«Δὲν εἶναι καὶ τόσο καθαρὸ, ἔ;» ψιθύρισε.

«Εἶναι π ἄ ρ α π ο λ ὺ κ α θ α ρ ὸ!» εἶπα. «Κι ἐμένα δὲ μ' ἀρέσουν κορίτσια μὲ καθαρὰ πρόσωπα στὸ σχολεῖο. Καὶ τώρα δρόμο!»

Ἦγγε ἀμέσως στὸ ὑπόγειο μὲ τὸ κάρβουνο καὶ μαύρισε τὸ πρόσωπό της. Ἐπέστρεψε θριαμβευτικὰ λέγοντάς μου: «Φτάνει αὐτό;»

Ἐξέταξα τὸ πρόσωπό της μὲ ἀρκετὴ σοβαρότητα. «Ὅχι! Ἐδῶ στὸ μάγουλο ἔχει ἀκόμα μιά ἄσπρη βούλα», τῆς εἶπα.

Τὸ ἴδιο βράδυ ἡ Μαγδαληνὴ ἔκανε μπάνιο. Δὲν μπόρεσα ἔμως νὰ καταλάβω τὴν αἰτία.

Κάποτε ἤρθε σὲ μᾶς ἓνας δεκαεφτάχρονος νέος ἀπὸ ἓνα ὀνομαστὸ οἰκοτροφεῖο. Μιά ἑβδομάδα μετά τὸν ἐρχομὸ του ἔπιασε φιλίες μὲ τοὺς ἐργάτες ποὺ φόρτωναν κάρβουνο στὰ θαγόνια τοῦ σταθμοῦ καὶ τοὺς βοηθοῦσε. Τὸ πρόσωπό του καὶ τὰ χέρια του ἦταν κατὰμαυρα δταν ἐρχόταν για τὸ φαγητό. Κανένας ἄλλος δὲν τὸν ἐνοχλοῦσε.

Χρειάστηκε νὰ περάσουν μερικὲς ἑβδομάδες μέχρι νὰ ξεκαθαρίσει μὲ τίς ἀντιλήψεις για τὴν καθαριότητα ὅπως τίς εἶχε μάθει ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ τὸ προηγούμενο σχολεῖο. Μόλις παράτησε τὸ κάρβουνοφτυαρο, ξανάγινε πάλι ἓνα καθαρὸ παιδί ποὺ πρόσεχε τὴ φορεσιά του. Ἄλλὰ τώρα ἦταν διαφορετικὰ. Ἡ καθαριότητα δὲν ἦταν ἀπόρροια ἐξαναγκασμοῦ καὶ τὸ κόμπλεξ τῆς ἀπλυσίας του εἶχε ξεθυμάνει.

Ὅταν ὁ Βασίλης παίζει μὲ τίς λάσπες, ἡ μητέρα του ὀργίζεται γιατὶ τὴν ἀπασχολεῖ τί θὰ μπορούσαν νὰ σκεφτοῦν οἱ γείτονες για τὴ λερωμένη φορεσιά του. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση θὰ ἔπρεπε οἱ κοινωνικὲς ἀπαιτήσεις — τί σκέφτονται οἱ ἄλλοι — νὰ ὑποχωροῦν μπροστὰ στίς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐνός για χαρὰ ἀπὸ τὸ παιχνίδι καὶ τὴ δημιουργία.

Πολὺ συχνὰ οἱ γονεῖς ὑπερτιμοῦν τὴν καθαριότητα. Εἶναι βλέπετε μιά ἀπὸ τίς ἑπτὰ νεκρὲς ἀρετές. Καθένας ποὺ εἶναι περήφανος για τὴν καθαριότητά του, εἶναι συνήθως ἓνας κοινὸς τύπος ποὺ θεωρεῖ δευτερεύοντα πράγματα σὰν τὰ πιὸ σπουδαῖα στὴ ζωὴ. Ὁ τακτικὸς ἄνθρωπος σ' ὅλα του ἔχει συχνὰ μιά πολὺ ἀτακτὴ λογικὴ. Τὸ λέω αὐτὸ μὲ τὴν ἀμεροληψία ἐνός ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου τὸ γραφεῖο παρουσιάζει τὴ γενικὴ εἰκόνα ἐνός δημόσιου πάρκου στὸ ὅποιο ὑπάρχει ἡ ταμπέλα «Διατηρεῖτε τὸ πάρκο σας καθαρὸ» κι ἀπὸ κάτω ἓνας σωρὸς μὲ χαρτιά.

Στὴ δική μου οἰκογένεια τὸ πρόβλημα τῆς ἐνδυμασίας δημιουργεῖ τίς μεγαλύτερες δυσκολίες: Ἡ Ζωὴ θὰ γύριζε εὐχαρίστως γυμνὴ ὅλη τὴν ἡμέρα, ἂν θέβαια τῆς τὸ ἐπέτρεπαν. Οἱ γονεῖς ἐνός ἄλλου ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένου παιδιοῦ μὲ πληροφόρησαν ὅτι τὸ κοριτσάκι τους, ἑδῶ χρονῶν,

μπήκε μία μέρα από το παιχνίδι της μόνη της στο σπίτι και ζήτησε ζεστότερη φορεσιά, γιατί είχε πέσει ψύχρα. Σε μάς ποτέ δε συνέβη κάτι τέτοιο. Κάποτε η Ζωή έτρεμε από πάνω μέχρι κάτω, ή μύτη της και τα μάγουλά της είχαν μελανιάσει από το κρύο κι όμως απέκρουε τις προσπάθειές μας να της φορέσουμε κάτι πιο ζεστό.

Ψύχραιμοι γονείς θα πούν ίσως: «Θα την οδηγήσει ο οργανισμός της. Αφησέ την να τρέμει από το κρύο, δεν έχει ανάγκη!» Έμεις όμως δεν ήμασταν τόσο ψύχραιμοι για να διακινδυνεύουμε καιμιά πνευμονία και γι' αυτό φροντίσαμε να φοράει η Ζωή μία κατά τη γνώμη μας ζεστή φορεσιά.

Οι γονείς πρέπει ν' αποφασίζουν για το τι θα φορέσουν τα μικρά παιδιά. Όταν τα παιδιά μεγαλώσουν, θα πρέπει να είναι σε θέση να διαλέξουν μόνα τους τη φορεσιά τους. Έκατομμύρια θυγατέρες υποφέρουν κάτω από την επιμονή της μητέρας τους να τους διαλέγουν τις φορεσιές. Γενικά τ' αγόρια ντύνονται πιο εύκολα. Θα έπρεπε μάλιστα, αν θέθαια οι γονείς μπορούσαν, να θέτουν στη διάθεση των παιδιών τους ένα ορισμένο χρηματικό ποσό για ένδυμασία. Αν το παιδί διαθέσει αυτά τα χρήματα όπουδήποτε άλλο, είναι δική του υπόθεση.

Άσυγχώρητο είναι να φοράει κανένας στο παιδί πράγματα που το διακρίνουν από τους φίλους του. Είναι φριχτό να φοράμε σ' ένα αναπτυγμένο αγόρι κοντά παντελόνια όταν οι συμμαθητές του φοράνε μακριά.

Τα κορίτσια με τα μαλλιά τους θα μπορούσαν να κάνουν β.τι θέλουν — μακριά, κοντά ή κοτσίδες. Αν θέλουν και κραγιόν, γιατί όχι; Εγώ προσωπικά δεν το ανέχομαι αυτό το φρούτο, αλλά όταν ή κόρη μου έχει διαφορετική γνώμη δε θα προσπαθήσω να τη μεταπείσω.

Τα μικρά παιδιά δεν έχουν κανένα έμφυτο ενδιαφέρον για τα ρούχα, αλλά εσα έχουν γονείς νευρωτικούς στον άφορο το ντύσιμο, γίνονται γρήγορα κομπλεξικά και φοβούνται να ανέθουν σ' ένα δέντρο, γιατί τάχα θα μπορούσε να σχιστεί το παντελόνι τους.

Τα φυσιολογικά παιδιά πετάνε τα ρούχα τους όπουδήποτε

τε. Βγάζουν το πουλόβερ και ξεχνάνε που τ' άφησαν. Όταν ένα καλοκαιρινό θραδάκι κάνω περίπατο ανάμεσα στα σχολικά κτίρια, μπορώ πάντα να κάνω μία ολοκληρή συλλογή από παπούτσια και πουλόβερ.

Παιδιά που δεν πήγαν έσωτερικά σε οικοτροφεία, αναγκάζονται να λάβουν υπόψη τους τις απόψεις των γειτόνων. "Ας σκεφτεί κανείς τις χιλιάδες των παιδιών που πρέπει να συμβιβαστούν με τη φριχτή «κυριακάτικη φορεσιά». Παρελαύνουν επίσημα το ένα κοντά στο άλλο με σκληρούς γιακάδες κι άσπρες φορεσιές και φοβούνται να κυνηγήσουν μία μπάλα ή να σκαφαλώσουν σε μία αδόλορτα. Εύτυχώς που τώρα πια εξαφανίζεται αυτή ή άνοησία.

Στο Σάμμερχιλ τις ζεστές μέρες δάσκαλοι και μαθητές έρχονται στο μεσημεριανό φαγητό γυμνοί από τη μέση κι επάνω. Κανένας δεν ένοχλείται απ' αυτό. Άσήμαντα πράγματα πρέπει να αντιμετωπίζονται μ' άδιαφορία.

Προπάντων στα ζητήματα ντυσίματος δείχνουν οι γονείς τη φιλαργυρία τους. Κάποτε είχαμε στο Σάμμερχιλ ένα νεαρό, πολύ επικίνδυνο κλέφτη, ό οποίος μετά από τεσσάρων χρονών σκληρή δουλειά και άπέραντη ύπομνη των δασκάλων του έγινε καλά. Ο νεαρός έφυγε από το σχολείο μας στα δεκαεφτά του χρόνια. Μετά από λίγες μέρες ή μητέρα του μάς έγραφε: «Ο Βασίλης έφτασε. Λείπουν δυο ζευγάρια κάλτσες. Φροντίστε παρακαλώ να επιστραφούν.»

Καιμιά φορά οι γονείς ζηλεύουν τις γυναίκες που στο Σάμμερχιλ φροντίζουν τα παιδιά τους. Έχω δει μητέρες που κατά την επίσκεψή τους πήγαιναν άμέσως στις ντουλάπες των παιδιών, κουνούσαν το κεφάλι τους, σιγοφιθύριζαν κι έδειχναν πώς θεωρούσαν τις γυναίκες αυτές για άκατάλληλες. Μία τέτοια μητέρα φοβάται συνήθως για το παιδί της, γιατί φόβος για τα ρούχα του παιδιού σημαίνει φόβος για τη μάθηση και για όλα τα άλλα πιθανά προβλήματα.

Παιχνίδια

“Αν είχα έστω και ίχνος επιχειρηματικού πνεύματος, θα είχα άνοιξει κατάστημα παιχνιδιών. Κάθε παιδικό δωμάτιο είναι γεμάτο από σπασμένα και παρατημένα παιχνίδια. Στο μικροαστικό κόσμο τα παιδιά δέχονται πάρα πολλά παιχνίδια. Τό να διαθέτει κανένας περισσότερα από μερικές δραχμές για παιχνίδια είναι πράγματι σπατάλη.

Η Ζωή πήρε δώρο από κάποιο παλιό μαθητή μιá θαυμάσια κούκλα που περπατούσε και μιλούσε. Προφανώς ήταν ένα άκριθό παιχνίδι. Τόν ίδιο περίπου καιρό της χάρισε ένας καινούργιος μαθητής ένα φτηνό παιχνιδάκι, ένα μικρό κουνελάκι. Με την άκριθό κούκλα έπαιξε η Ζωή μισή ώρα, με τό μικρό όμως φτηνό κουνελάκι εβδομάδες δλάκιρες. Τό έπαιρνε μάλιστα μαζί της και στο κρεβάτι.

Περισσότερο όμως απ’ όλα τα παιχνίδια της ή Ζωή αγάπησε την κούκλα Μπέτου Βέτσου, ή όποια μπορούσε να μουσκεύει τό παντελόνη της. Τής τή χάρισα όταν ήταν ένάμισυ χρονών. Ο μηχανισμός του βρεξίματος δέν τήν άπασχόλησε καθόλου, ίσως γιατί ήταν πουριτανική άπάτη και είχε τήν τρύπα για να κάνει «πιπί» στήν πλάτη. Κάποιο πρωινό, όταν ήταν πιά τεσσεράμισυ χρονών, είπε ή Ζωή: «Τήν Μπέτου Βέτσου δέν τή θέλω πιά, θα τή δώσω σε κανέναν άλλο.»

Πρίν μερικά χρόνια έθεσα δοκιμαστικά σε μιá σειρά από μεγαλύτερους μαθητές τήν έρώτηση: «Πότε θυμώνεις περισσότερο με τό αδερφάκι σου ή τήν αδερφούλα σου;» Η άπάντηση ήταν σχεδόν σ’ όλες τις περιπτώσεις ή ίδια: «Όταν μου χαλάει τα παιχνίδια μου.»

Ποτέ δέν πρέπει να δείχνουμε σ’ ένα παιδί πώς λειτουργεί ένα παιχνίδι. Κι ούτε πρέπει να βοηθάμε ένα παιδί, όταν δέν μπορεί να λύσει μόνο του ένα πρόβλημα.

Έλεύθερα διαπαιδαγωγημένα παιδιά μπορούν προφανώς να άπασχολούνται με τα παιχνίδια τους ευχάριστα για πολύ καιρό. Δέν τα καταστρέφουν επίτηδες όπως τόσο συχνά κάνουν τα άνελεύθερα παιδιά.

Δέ βλέπω τό λόγο γιατί σε μιá μονοκατοικία ή σ’ ένα

καλά μονωμένο σπίτι να μην παίζουν τα παιδιά με τα διάφορα άντικείμενα τής κουζίνας, όταν φυσικά δέν είναι γεμάτα φαγητό. Γιατί να μην μπορούν τα παιδιά να παίζουν λ.χ. τόμπανο με τό ταψί και τα κουτάλια. Τα παιδιά προτιμούν αυτά τα άντικείμενα για να παίζουν, παρά τα άλθινα παιχνίδια που πουλιούνται στα καταστήματα. Τό άπλό μάλιστα παιχνίδι μπορεί να επενεργήσει στο παιδί και σαν ύπνωτικό.

Όλοι οι γονείς τείνουν να αγοράζουν πολλά παιχνίδια. ‘Απλώνει μ’ επιθυμία τό παιδάκι τα χέρια του σ’ ένα άυτοκινητάκι, ένα τρακτέρ ή μιá καμηλοπάρδαλη που κουνάει τό μεγάλο της λαιμό κι άμέσως οι γονείς αγοράζουν τό παιχνιδάκι. Κι έτσι γεμίζουν τα παιδικά δωμάτια με παιχνίδια, για τα όποια τα παιδιά ποτέ δέ δείχνουν πραγματικό ένδιαφέρον.

Έλάχιστα έξυπνα παιχνίδια υπάρχουν στο έμπόριο. Υπάρχουν πολλών ειδών κιβώτια με υλικά μεταλλοκατασκευών ή ξυλοκατασκευών, που στήν πραγματικότητα απ’ αυτά λίγα μόνο βοηθούν τή δημιουργικότητα του παιδιού. Αυτά τα κιβώτια κατασκευών μοιάζουν με σταυρόλεξα και με άριθμητικά προβλήματα, τα όποια άφού φτιάχτηκαν από κάποιον άλλον, οι λύσεις τους δέν μπορούν ποτέ να είναι ένα άπόλυτα προσωπικό δημιούργημα. Παραδέχομαι ότι δέν μπορώ να άνακαλύψω ένα δημιουργικό παιχνίδι κι ούτε μπορώ να κάνω προτάσεις για κάτι τέτοιο. Όμως είμαι βέβαιος, ότι ο κόσμος περιμένει να βρεθεί κάποιος που θα μπορέσει να πλησιάσει ακόμα πιό κοντά στήν καρδιά του παιδιού απ’ όσο οι κατασκευαστές παιχνιδιών των ήμερών μας.

Θόρυβος

Τα παιδιά είναι από τή φύση τους θορυβώδη. Οι γονείς πρέπει να άποδεχτούν αυτή τήν κατάσταση και να συμβιβαστούν μαζί της. Για να άναπτυχθεί φυσιολογικά ένα παιδί, πρέπει να του επιτρέπεται να κάνει θόρυβο όταν παίζει.

Ἐδῶ και σαράντα σχεδόν χρόνια ζῶ με τὸ θόρυβο πού κάνουν τὰ παιδιά. Γενικά ὅτε κἀν τὸν ἀντιλαμβάνομαι. Ὅπως κι ὁ χαλκωματᾶς, πού τελικά συνηθίζει στὸ ἀσταμάτητο σφυροκόπημα. Ἐπίσης, ὅποιος μένει σὲ δρόμο μεγάλης κυκλοφορίας προσαρμόζεται στὸ θόρυβο τῆς κυκλοφορίας καὶ δὲν ἐνοχλεῖται. Ἐγνωεῖται ὅτι οἱ θόρυβοι τοῦ σφυριοῦ καὶ τῆς συγκοινωνίας εἶναι λίγο - πολὺ σταθεροί, ἐνῶ ὁ θόρυβος τῶν παιδιῶν εἶναι διαπεραστικός καὶ συνεχῶς μεταβαλλόμενος. Αὐτὸς εἶναι ἀκριβῶς κι ὁ θόρυβος πού χτυπάει στὰ νεῦρα. Πρέπει νὰ ὁμολογήσω πῶς ὅταν πρὶν μερικὰ χρόνια μετακόμισα ἀπὸ τὸ κεντρικὸ κτίριο σ' ἓνα ἀπόμακρο μικρὸ σπιτάκι, θρῆκα τῆ βραδινῆ ἡσυχία ἐξαιρετικὰ εὐχάριστη μετὰ ἀπὸ τὴν πολύχρονη δοκιμασία τοῦ θορύβου πενήντα περίπου παιδιῶν.

Ἐὸ ἐστιατόριο στὸ Σάμμερχιλ εἶναι ἓνας πολὺ θορυβώδης τόπος. Τὰ παιδιά κάνουν, ὅπως καὶ τὰ ζῶα, θόρυβο στὸ φαγητό τους. Ἐπιτρέπουμε νὰ φᾶνε μαζί μας μόνο σ' ἐκείνους τοὺς ἐπισκέπτες πού ὁ θόρυβος δὲν τοὺς ἐνοχλεῖ. Ἡ γυναίκα μου κι ἐγὼ τρῶμε μόνοι μας γιὰ νὰ συνέρθουμε μετὰ τὴ δῶρη δοκιμασία τῆς διανομῆς τοῦ φαγητοῦ τῶν παιδιῶν. Καὶ στοὺς δασκάλους δὲν ἀρέσει ὁ πολὺς θόρυβος, ἀλλὰ γιὰ τοὺς μεγαλύτερους μαθητὲς ὁ θόρυβος τῶν μικρότερων δὲ σημαίνει τίποτα. Κι ὅταν ἓνας μεγάλος μαθητῆς φέρει γιὰ συζήτηση στὴ συνέλευση τὸ θέμα τοῦ θορύβου τῶν μικρῶν, τότε αὐτοὶ διαμαρτύρονται ἔντονα καὶ μετὰ τὸ δίκιο τους, γιατί κι οἱ μεγάλοι μαθητὲς κάνουν πολλὴ φασαρία.

Ἡ καταπίεση τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὸ θόρυβο δὲν προξενεῖ τίς ἴδιες ἀπωθήσεις ὅπως ἡ καταπίεση γιὰ τίς λειτουργίες τοῦ ὀργανισμοῦ. Βλέπετε ὁ θόρυβος δὲ λέγεται *δ ρ ὦ μ ι κ ο ς*. Ὁ τόνος τῆς φωνῆς τοῦ πατέρα «ἡσυχία εἶπα», εἶναι μιὰ δλοκάθαρη ἔκφραση τῆς ἔλλειψης ὑπομονῆς ἀπὸ μέρους του, θγαλμένη ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά του. Ὅταν ὁμως ἡ μητέρα λέει «Ἄντε νὰ χαθεῖς! Τί θρωμιές εἶναι αὐτές», τότε ἔκφράζεται στὴ φωνή της μιὰ ἠθικὴ ἀγανάκτηση.

Στὸ Σάμμερχιλ εἶναι πολλὰ τὰ παιδιά πού παίζουν δλάκερη τῆ μέρα ἰδιαίτερα ὅταν αὐτὴ εἶναι ἡλιόλουστη. Φυσι-

κὰ παίζοντας κάνουν φασαρία. Στὰ περισσότερα σχολεῖα ὁ θόρυβος καταπιέζεται ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ παιχνίδι. Ἐνας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς μας, πού σπούδαζε σ' ἓνα Πανεπιστήμιο τῆς Σκωτίας, μᾶς ἔγραφε: «Οἱ φοιτητὲς κατὰ τίς παραδόσεις κάνουν τὴν αἴθουσα σωστὴ κόλαση μετὰ τίς φωνές τους, πράγμα πού μοῦ δίνει στὰ νεῦρα, γιὰτὶ βλέπετε ἐμεῖς στὸ Σάμμερχιλ τὴ φάση αὐτὴ τῆς φασαρίας τὴν ξεπερνᾶμε στὸ δέκατο κίβλας χρόνο τῆς ἡλικίας μας.»

Θὰ ἤθελα ν' ἀναφερθῶ στὸ μυθιστόρημα τοῦ Τζῶρτζ Ντάγκλας «The House with the Green Shutters»* καὶ μάλιστα στὸ σημεῖο ὅπου οἱ φοιτητὲς τοῦ Ἐδιμβούργου ποδοπατοῦσαν τὸ σῶμα τοῦ Τζῶν Μπράουν γιὰ νὰ διακόψουν καὶ νὰ ἐκνευρίσουν κάποιον ἀδέξιο ὑφηγητῆ. Θόρυβος καὶ παιχνίδι πᾶνε μαζί, ἀλλὰ καλύτερα εἶναι νὰ γίνονται στὴν περίοδο ἀπὸ τὰ ἑπτὰ ὄς τὰ δεκατέσσερα.

Συμπεριφορὰ

Συμπεριφέρομαι καλὰ δὲ σημαίνει σκέφτομαι τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ καλύτερα αἰσθάνομαι τοὺς ἄλλους. Πρέπει κανένας νὰ ἔχει κοινωνικὴ συνείδηση γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ συναισθανθεῖ τὴ θέση τοῦ ἄλλου. Ἡ καλὴ συμπεριφορὰ δὲν ἐπιτρέπει τὴν προσβολή κάποιου ἄλλου. Σημαίνει ὅτι αὐτὸς πού συμπεριφέρεται καλὰ ἔχει πράγματι καλὸ γούστο. Ἡ συμπεριφορὰ δὲν μπορεῖ νὰ διδαχτεῖ, γιὰτὶ εἶναι ὑπόθεση τοῦ ὑποσυνείδητου.

Ἄντιθετα ἡ τυπικὴ εὐγένεια μπορεῖ νὰ γίνῃ κτῆμα τοῦ καθενός, γιὰτὶ ἀνήκει στὴ σφαῖρα τῶν συνειδητῶν ἐνεργειῶν. Αὐτὴ εἶναι τὸ ἐξωτερικὸ ἐπιχρῖσμα τῆς συμπεριφορᾶς. Ἡ ἐθιμοτυπία ἐπιτρέπει τὴ συζήτηση κατὰ τὴ διάρκεια ἐνός κοντσερτου. Αὐτὴ συγχωρεῖ τὸ κουτσομπολιό. Αὐτὴ ἀπαιτεῖ ν' ἀλλάζουμε ρούχα γιὰ τὸ βραδινὸ φαγητό, νὰ σηκωνόμαστε ὅταν ἔρχεται στὸ τραπέζι μας μιὰ κυρία καὶ

* «Τὸ σπίτι μετὰ τὰ πράσινα παραθυρόφυλλα». (Σ.τ.Μ.).

νά ζητάμε «Συγγνώμη» όταν σηκωνόμαστε από το τραπέζι. Όλα αυτά είναι: μια επιφανειακή και χωρίς σημασία συμπεριφορά.

Η κακή συμπεριφορά είναι πάντα απόρροια μιας ψυχικής διαταραχής. Συκοφαντία και κουτοπονηλία είναι υποκειμενικά ελαττώματα. Δείχνουν μίσος έναντι ατόν ίδιο τον εαυτό. Δείχνουν ότι ο συκοφάντης είναι δυστυχισμένος. Αν μπορούμε να προσφέρουμε στα παιδιά έναν κόσμο μέσα στον οποίο να είναι ευτυχισμένα, τότε αυτόματα τα απελευθερώνουμε κι από την επιθυμία του μίσους. Μ' άλλα λόγια θα συμπεριφέρονται καλά με τη βαθύτερη έννοια του όρου, πράγμα που σημαίνει συμπεριφορά γεμάτη αγάπη και φιλία.

Παιδιά που τρώνε τα μπιζέλια με το μαχαίρι δεν ένοχλούν όπωσδήποτε άλλους ανθρώπους, όταν αυτοί μιλάνε κατά τη διάρκεια μιας συμφωνίας του Μπετόβεν. Επίσης τα παιδιά που δε θγάζουν το καπέλο τους μπροστά στον κ. τάδε δε σημαίνει όπωσδήποτε πως θα διαδώσουν ότι ο κ. τάδε είναι ποτηράκιος.

Σε μια όμιλία μου σηκώθηκε ένας ηλικιωμένος άνθρωπος και παραπονέθηκε για τη συμπεριφορά της σημερινής νεολαίας. Με μεγάλο ζήλο είπε: «Έκανα τον περίπατό μου στο πάρκο το τελευταίο Σάββατο, και το ένα από τα δυο μικρά παιδιά που με προσέπερασαν μου είπε: "γειά σου, μπάρμπα".»

«Τί το παράξενο;» του απάντησα. «Θα σάς άρεσε καλύτερα αν σάς έλεγε: "Χαίρετε κύριέ μου;"» Έσείς προσβληθήκατε γιατί νοιώσατε να τραυματίζεται ή αξιοπρέπειά σας και τούτο γιατί απλούστατα έσείς ζητάτε δουλοπρέπεια από τα παιδιά κι όχι καλή συμπεριφορά.»

Κι αυτό συμβαίνει με πολλούς ενήλικους. Αυτό όμως είναι καθαρή ματαιοδοξία. Τα παιδιά τα μεταχειριζόμαστε όπως τους υποταλείς στα χρόνια του φεουδαρχισμού, πράγμα που προδίνει έγωισμό — αλλά έναν έγωισμό που είναι άδικαιολόγητος απέναντι στον έγωισμό των παιδιών. Τα παιδιά π ρ έ π ε ι να είναι έγωιστές, ένας μεγάλος όμως πρέπει να κατευθύνει τον έγωισμό του. Πάνω σε πράγματα κι όχι πάνω σε ανθρώπους.

Μπόρεσα να διαπιστώσω ότι τα παιδιά αλληλοδιορθώνονται. Ένας από τους μαθητές μου έτρωγε κατά τρόπο θορυβώδη, μέχρι που οι άλλοι μαθητές άρχισαν να τον κοροιδεύουν. Όταν όμως κάποτε ένας μικρός έτρωγε το κρέας με το μαχαίρι, οι άλλοι το θεώρησαν σαν κάτι καλό. Διερωτήθηκαν γιατί άραγε να μην τρώει κανένας με το μαχαίρι. Η απάντηση πως θα μπορούσε κανένας να κόψει το στόμα του αποκρούστηκε με το ότι αυτά τα μαχαίρια είναι πολύ στομωμένα για κάτι τέτοιο.

Τα παιδιά θα έπρεπε να είναι ελεύθερα να άμφοσθητήσουν την έθιμοτυπία, γιατί το αν τρώει κανείς τα μπιζέλια με το μαχαίρι είναι καθαρά μια δική του υπόθεση. Διαφέρει όμως το πράγμα με το σύστημα εκείνο που θα μπορούσαμε να το άποκαλέσουμε κ ο ι ν ω ν ι κ ή σ υ μ π ε ρ ι φ ο ρ ά. Όταν ένα παιδί μπαίνει στην κρεβάτοκάμαρα με τις μπότες του γεμάτες λάσπες, τότε φωνάζουμε. Και φωνάζουμε γιατί το δωμάτιο άνήκει στους ενήλικους, οι όποιοι σε τελευταία άνάλυση έχουν το δικαίωμα να καθορίζουν ποιός μπορεί να μπει και ποιός όχι.

Κάποτε κατάγγειλα στη σχολική συνέλευση ότι ο κρεοπώλης μας μου παραπονέθηκε πως κάποιος μαθητής μας ήταν μαζί του θρασύς. Πιστεύω όμως ότι θα ήταν καλύτερα αν ο κρεοπώλης έδινε μια σφαλιάρα στον άναιδη. Αυτό που ο κόσμος άποκαλεί γενικά καλούς τρόπους δεν αξίζει τον κόπο να τους διδαχθεί κανένας. Αυτοί είναι, στην καλύτερη περίπτωση, άπομεινάρια του παρελθόντος. Το γεγονός ότι και σήμερα θγάζει κανένας το καπέλο του σε μια κυρία, είναι μια άνόητη συνήθεια. Σά νέος έβγαζα κι εγώ το καπέλο μου στην κυρία τάδε, όχι όμως και στη μητέρα μου ή τις άδερφές μου. Είχα συνειδητοποιήσει ότι μπροστά τους δε χρειαζόταν να υποκρίνομαι. Από την άλλη μεριά τέτοιες συνήθειες είναι άθώες. Κάθε παιδί θα έξοικειωθεί μ' αυτές άργότερα. Όμως στην ηλικία των δέκα χρονών θα πρέπει να κρατηθεί σ' άπόσταση ότι μυρίζει προσποίηση.

Ποτέ δε θα έπρεπε να διδάσκονται καλοί τρόποι. Όταν ένα έφτάχρονο άγόρι θέλει να φάει με τα χέρια, ως φάει.

Τὸ παιδί δὲν εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ φέρεται ὅπως ἀρέσει στὴ Θεία Λένα. Προτιμότερο εἶναι νὰ ἀπομακρυνθεῖ κανένας ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς γείτονες, παρὰ νὰ ἀνακόψει τὴν ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ, προτρέποντάς το σὲ μιὰ ψεύτικη συμπεριφορά. Ἡ καλὴ συμπεριφορὰ ἔρχεται ἀπὸ μόνη της. Οἱ πρώην μαθητὲς τοῦ Σάμμερχιλ συμπεριφέρονται θαυμάσια — ἀκόμα κι ἔταν μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς στὰ δώδεκά τους χρόνια ἔγλυφαν τὸ πιάτο. Κανένα παιδί δὲν πρέπει νὰ ἐξαναγκάζεται νὰ λέει «εὐχαριστῶ πολὺ» — οὔτε καὶ νὰ τοῦ ὑποδειχθεῖ κάτι τέτοιο δὲν πρέπει.

Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι, γονεῖς καὶ μὴ, θὰ ἔμεναν κατὰπληκτοὶ μπροστὰ στὴ ρηχότητα τῶν καλῶν τρόπων τῶν αὐταρχικῶν διαπαιδαγωγημένων ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν ποὺ ἔρχονται στὸ Σάμμερχιλ. Νέοι μ' ἀξιοθαύμαστα καλοὺς τρόπους τοὺς ἐγκαταλείπουν ἀμέσως μόλις ἔρθουν στὸ Σάμμερχιλ, γιατί βλέπουν πὼς σ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει θέση γιὰ ὑποκρισία. Συνήθως χάνουν προοδευτικὰ τὴν προσποίηση τῆς φωνῆς τους, τῆς συμπεριφορᾶς τους καὶ τῶν χειρονομιῶν τους. Στὴν περίπτωσι μαθητῶν ποὺ προέρχονται ἀπὸ ὀνομαστά οἰκοτροφεία ἢ διαδικασίᾳ ἀποκοπῆς τους ἀπὸ τὴν ψεύτικη κι ἀδιάκριτη συμπεριφορὰ εἶναι ἀπὸ πλευρᾶς χρόνου μεγαλύτερη. Ἐλεύθερα παιδιὰ δὲ συμπεριφέρονται ποτὲ μὲ ἀδιαντροπία.

Κατὰ τὴν ἀποψή μου οἱ μαθητὲς ὠθοῦνται στὴν ἀνειλικρίνεια μὲ τὸ νὰ ἀπαιτεῖται ἀπ' αὐτοὺς νὰ δείχνουν σεβασμὸ πρὸς τοὺς δασκάλους. Ὁ σεβασμὸς μας γιὰ κάποιον ἄλλο συμβαίνει ὀλίγε ἀσυναίσθητα. Οἱ μαθητὲς μου μποροῦν, ἂν τὸ θέλουν, νὰ μὲ φωνάξουν κουτογὰιδαρο. Μὲ σέβονται ὅμως, γιατί σέβομαι τὰ νεῖάτα τους κι ὄχι γιατί εἶμαι ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου ἢ κάποιον ξόανο στὸ θάβρο του. Οἱ μαθητὲς μου κι ἐγὼ σεβόμαστε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀλληλοαναγνωρίζομαστε.

Κάποτε μιὰ φοβισμένη μητέρα μὲ ρώτησε: «Ναί, ἀλλὰ ἂν φέρω ἐδῶ τὸ γιό μου, δὲ θὰ συμπεριφέρεται ὡς ἄγριος ὅταν ξανάρθει στὸ σπίτι γιὰ διακοπές;»

«Ναί, ἂν ἐσεῖς τὸν ἔχετε κάνει ἤδη ἄγριο», τῆς ἀπάντησα.

Κι εἶναι ἀλήθεια: Τουλάχιστο τὸν πρώτο χρόνο κάθε ἀνελεύθερο παιδί φέρεται ὡς ἄγριος, ὅταν ἀπὸ τὸ Σάμμερχιλ γυρᾷ γιὰ διακοπὲς στὸ σπίτι του. Ἄν πρὶν τοῦ εἶχαν μάθει καλοὺς τρόπους, τότε αὐτὸ θὰ ξαναγυρᾷ κάθε φορὰ στὴ βαρβαρότητα, πράγμα ποὺ δείχνει πόσο ἐπιφανειακὰ στέκονται σ' ἕνα παιδί οἱ ψεύτικοι τύποι συμπεριφορᾶς.

Οἱ προσποιητὰ καλοὶ τρόποι εἶναι τὸ πρώτο στρώμα τῆς ὑποκρισίας, ποὺ ἀφήνεται νὰ πέσει πάνω σὲ μιὰ ἐλεύθερη ζωὴ. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μαθητὲς ποὺ μᾶς ἔρχονται ἀπὸ ἄλλοῦ ἔχουν ἐξαιρετικὰ καλοὺς τρόπους — δηλαδὴ συμπεριφέρονται μὲ ἀνειλικρίνεια. Στὸ Σάμμερχιλ μὲ τὸν καιρὸ διαμορφώνουν μιὰ πραγματικὰ καλὴ συμπεριφορὰ, ἂν κι ἐμεῖς δὲν ἀπαιτοῦμε καλοὺς τρόπους. Δὲ ζητᾶμε οὔτε ἕνα «εὐχαριστῶ» ἢ ἕνα «σὺς παρακαλῶ». Κι ὅμως, οἱ ἐπισκέπτες μας λένε πάντοτε: «Ἀλήθεια, ἡ συμπεριφορὰ τῶν παιδιῶν εἶναι λαμπρὴ!»

Ὁ Πέτρος, ποὺ ἦταν σὲ μᾶς ἀπὸ τὸν ὄγδοο ὡς τὸ δέκατο ἕνατο χρόνο τῆς ἡλικίας του, πῆγε στὴ Νότια Ἀφρική. Ἡ σπιτονοικοκυρὰ του ἔγραφε: «Ὅλοι ἐδῶ εἶναι καταγοητευμένοι ἀπὸ τὴν καλὴν συμπεριφορὰ.» Κι ὅμως, κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Πέτρου στὸ Σάμμερχιλ δὲν μπορούσα νὰ καταλάβω ἂν αὐτὸς εἶχε κάποιους τρόπους ἢ ὄχι.

Στὸ Σάμμερχιλ ἔχουμε ἀταξικὴ κοινωνία. Ὁ πλοῦτος κι ἡ θέση τοῦ πατέρα δὲ μετροῦν. Ἡ προσωπικότητα τοῦ καθενὸς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ λαβαίνεται ὑπόψη. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ θεωρεῖται ὡς τὸ πιὸ σπουδαῖο εἶναι ἡ κοινωνικότητα, δηλαδὴ ἡ ἱκανότητα τοῦ νὰ εἶσαι ἕνα καλὸ μέλος τῆς κοινότητας. Ἡ καλὴ μας συμπεριφορὰ εἶναι μιὰ συνέπεια τῆς αὐτοκυβέρνησής μας. Ὁ καθένας βλέπει τὸν ἑαυτὸ του ὑποχρεωμένο νὰ ἐξετάσει τὰ πράγματα κι ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἄλλου. Εἶναι ἀδιανόητο πὼς ἕνα παιδί τοῦ Σάμμερχιλ θὰ κορόιδευε ἕναν ψευδὸ ἢ ἕναν παράλυτο. Νέοι, ποὺ λένε «παρακαλῶ», «εὐχαριστῶ» καὶ «μὲ συγχωρεῖτε παρακαλῶ», στὴν πραγματικότητά ἐνδιαφέρονται πάρα πολὺ λίγο γιὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

Ἡ συμπεριφορὰ εἶναι ὑπόθεση εἰλικρίνειας. Ὅταν ὁ Ἰά-

κωβος έφυγε από τὸ Σάμμερχιλ καὶ πῆγε νὰ ἐργαστεῖ σ' ἕνα ἐργοστάσιο, διαπίστωσε ὅτι ὁ ἀποθηκάριος ἦταν πάντοτε ἐκνευρισμένος. Παρατηρώντας τὴν περίπτωση αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Ἰάκωβος κατέληξε στὸ συμπέρασμα: Οἱ ἐργάτες ποὺ πῆγαιναν στὴν ἀποθήκη φώναζαν: «Πὲ Βασίλη, δῶσε μου μαρινὲς βίδες τῆς μισῆς Ἴντσας.» Ὁ Βασίλης ὁμως δὲ φοροῦσε φόρμα, ἀλλὰ σακάκι, πουκάμισο καὶ γραβάτα, ὅποτε ὁ Ἰάκωβος κατέληξε στὴν ἀποψη πὼς ὁ Βασίλης ἤθελε νὰ στέκεται κομματάκι ψηλότερα ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς μηχανικούς ποὺ φοροῦσαν φόρμες. Ἐκνευρίζονταν γιὰτὶ οἱ ἄλλοι δὲν τὸν σέβονταν ὅσο κατὰ τὴ γνώμη του ἀξιζε. Ὅταν λοιπὸν ὁ Ἰάκωβος χρειαζόταν βίδες καὶ παξιμάδια πῆγαινε στὸν Βασίλη καὶ τοῦ ἔλεγε: «Συγγνώμη, κ. Μπράουν, χρειαζομαι βίδες καὶ παξιμάδια.»

Ὁ Ἰάκωβος μᾶς εἶπε: «Δὲν ἦταν δουλοπρέπεια ἀπὸ μέρους μου. Ἦταν ἀπλούστατα ἐφαρμοσμένη ψυχολογία. Τὸν λυπόμουν τὸ φουκαρά.»

«Καὶ τί γινόνταν παρακάτω;» ρώτησα.

«Ἄ! εἶμαι ὁ μόνος στὸ ἐργοστάσιο στὸν ὁποῖο φέρεται εὐγενικά», ἀπάντησε ὁ Ἰάκωβος.

Νομίζω πὼς αὐτὸ εἶναι ἕνα ἐξαιρετικὸ παράδειγμα γιὰ τοὺς τρόπους συμπεριφορᾶς, ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει ἕνας νέος μέσα σὲ μιὰ ζωντανὴ κοινότητα — νὰ σκέφτεται καὶ νὰ κατανοεῖ τοὺς ἄλλους.

Ποτὲ δὲν ἀντιλήφθηκα τὰ δικὰ μας μικρὰ παιδιὰ νὰ συμπεριφέρονται ἀσχημα. Βέβαια δὲν κάθονται καὶ νὰ παρακολουθήσω κάτι τέτοιο. Δὲν εἶδα ὁμως ποτὲ ἕνα παιδί νὰ ἀναμυχτεῖ στὴ συζήτηση τῶν ἐπισκεπτῶν. Τὰ παιδιὰ δὲ χτυπᾶνε ποτὲ τὴν πόρτα, δταν θέλουν νὰ μποῦν, ἀλλὰ δταν δοῦν ὅτι ἔχω ἐπισκέπτες ὑποχωροῦν σιωπηλὰ καὶ συχνὰ ζητοῦν συγγνώμη.

Ἐνας ποὺ ταξιδεύει συχνὰ ἐπαινοῦσε τελευταῖα τὴ συμπεριφορὰ τους. Μοῦ ἔλεγε: «Τὰ τελευταῖα τρία χρόνια ἐρχομαι πολὺ συχνὰ ἐδῶ μὲ τὸ αὐτοκίνητό μου καὶ ποτὲ δὲν πείραξαν τὸ παραμικρὸ, οὔτε προσπάθησαν νὰ μποῦν μέσα. Κι αὐτὸ εἶναι τὸ σχολεῖο, στὸ ὁποῖο ὑποτίθεται πὼς τὰ παι-

διὰ σπάζουν ὅλη μέρα τὰ τζάμια τῶν παραθύρων!»

Ἔχω ἤδη ἀναφέρει πόσο φιλικὰ εἶναι τὰ παιδιὰ τοῦ Σάμμερχιλ ἀπέναντι στοὺς ἐπισκέπτες. Αὐτὴ ἡ φιλικότητα μπορεῖ νὰ εἶναι μέρος τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς, γιὰτὶ ἀπ' ἑσᾶ ἀκούω κανέναν ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτες δὲν παραπονέθηκε γιὰ τὴ συμπεριφορὰ ἔστω καὶ ἐνὸς μαθητῆ, ὁ ὁποῖος νὰ θρυσκόταν τουλάχιστο ἕξη μῆνες στὸ Σάμμερχιλ — ἔστω κι ἂν ἀκόμα πολλοὶ ἐπισκέπτες δὲν παραδέχονται τὸ σχολεῖο.

Οἱ θεατρικὲς μας παραστάσεις χαρακτηρίζονται πάντα ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ συμπεριφορὰ τοῦ κοινοῦ ποὺ τίς παρακολουθεῖ. Ἀκόμα κι ἕνα κακὸ κομμάτι ἢ μιὰ κακὴ ἐρμηνεῖα λίγο-πολὺ θὰ χειροκροτηθεῖ, γιὰτὶ γενικά ὁ καθένας εἶναι τῆς γνώμης ὅτι τόσο ὁ θεατρικὸς συγγραφέας ὅσο κι ὁ ἦθοποιὸς προσπάθησαν νὰ δώσουν τὸν καλύτερό τους ἑαυτὸ ὅποτε δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ κατακριθοῦν ἢ νὰ περιφρονηθοῦν.

Γιὰ πολλοὺς γονεῖς τὸ ζήτημα τῆς συμπεριφορᾶς εἶναι ἕνας τρομερὸς μπαμπούλας. Ἐνα δεκάχρονο ἀγόρι ἀπὸ καλὴ οἰκογένεια ἤρθε μαθητῆς στὸ Σάμμερχιλ. Χτυποῦσε τὴν πόρτα πρὶν μπεῖ στὸ δωμάτιο καὶ τὴν ξανάκλεινε φεύγοντας. Τότε σκέφτηκα: «Αὐτὸ θὰ κρατήσει μιὰ ἑβδομάδα.» Εἶχα ἀδικιο. Κράτησε μόνο δυὸ μέρες.

Βέβαια φωνάζω κάθε φορὰ ποὺ ἕνα παιδί δὲν κλείνει τὴν πόρτα: «Κλείσε τὴν πόρτα!», ὁμως ὄχι γιὰτὶ θέλω νὰ μάθουν τρόπους, ἀλλὰ γιὰτὶ δὲ θέλω νὰ σηκωθῶ νὰ τὴν κλείσω ἐγώ. Τὰ παιδιὰ — εἴτε καθηγητῆς εἶναι ὁ πατέρας τους εἴτε φορτοεκφορτωτῆς — δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ συμπεριφορὰ.

Ἡ κοινωνικὴ πρόοδος πρέπει νὰ ἀπελευθερώσει τὸν κόσμο ἀπὸ τὴν ἀπάτη καὶ τὴν ὑποκρισία. Πρέπει νὰ ἀφήσουμε τὰ παιδιὰ μας νὰ κάνουν ἕνα βῆμα παραπέρα ἀπὸ τὴ δικὴ μας συμβατικὴ κοινωνία. Κι ἐφόσον ἀπελευθερώσουμε τὰ παιδιὰ μας ἀπὸ τὸ φόβο καὶ τὸ μίσος, τόσο πλησιάζουμε σὲ μιὰ νέα κοινωνία μὲ ἀληθινὰ καλὴ συμπεριφορὰ.

Χρήμα

Γιὰ τὰ περισσότερα παιδιά τὸ χρήμα εἶναι ἓνα σύμβολο τῆς ἀγάπης. Ὁ θεῖος Βασίλης μού δίνει ἓνα δεκάρικο, ἡ θεία Μαργαρίτα μού δίνει ἓνα εἰκοσάρικο. Ἄρα ἡ θεία Μαργαρίτα μ' ἀγαπάει πῶς πολὺ ἀπὸ τὸ θεῖο Βασίλη. Οἱ γονεῖς γνωρίζουν ἀσυνείδητα αὐτὲς τίς σκέψεις τοῦ παιδιοῦ καὶ πολὺ συχνὰ κακοσυνεθίζουν τὰ παιδιά μὲ τὸ νὰ τοὺς δίνουν πολλὰ χρήματα. Τὸ λιγότερο ἀγαπητὸ παιδί παίρνει συχνὰ τὸ περισσότερο χαρτζιλίκι γιὰ ἰσοφάριση.

Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἀποφύγει τὸν οικονομικὸ προσδιορισμὸ τῆς ἀξίας. Μᾶς ἐπιβάλλεται ἀπὸ παντοῦ. Ἄλλοι κἀθονται στὸ θεωρεῖο κι ἄλλοι στὸν ἐξώστη. Ἄλλων τὰ παιδιά περνοῦν τίς διακοπὲς τους στὰ θέρετρα κι ἄλλων στὸ πάρκο τῆς πόλης. Οἱ οικονομικὲς ἔννοιες τῆς ἀξίας εἶναι γιὰ τὸν καθένα μας ἐπικίνδυνες.

Εἶναι συνηθισμένον τὸ φαινόμενον, ὅπου μὴ μῆτέρα λέει μισοαστειευόμενῃ: «Δὲ θὰ ἔλλαξα τὸ παιδί μου μ' ὄλο τὸ χρυσάφι τοῦ κόσμου» καὶ μετὰ ἀπὸ πέντε λεπτὰ τὸ δέρνει, γιὰτὶ ἔσπασε ἓνα τασάκι: πού κοστίζει ἓνα τέληρο. Ἡ ἐκτίμηση τοῦ χρήματος ἐξαρτᾶται βασικὰ στὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴν πειθαρχία. Μὴν τὸ πιάνεις α ὁ τ ὁ — α ὁ τ ὁ κοστίζει χρήματα.

Πολὺ συχνὰ τονίζεται ἡ ἀξία τοῦ χρήματος στὰ παιδιά — ἀλλὰ μόνον στὰ παιδιά, ποτὲ στοὺς ἐνήλικους. Ἡ μητέρα μου λ.χ. μᾶς ἔδερνε ὅταν σπάζαμε ἓνα πιάτο. Ὅταν ὅμως ἔσπαζε ὁ πατέρας ἓνα πιάτο, τότε αὐτὸ ἦταν μιὰ ἄτυχη σύμπτωση.

Πολὺ συχνὰ ἐπίσης οἱ γονεῖς δημιουργοῦν ἐξαιτίας τοῦ χρήματος φόβον στὰ παιδιά. Πάρα πολλές φορές ἔχω ἀκούσει παιδιά νὰ κλαῖνε καὶ νὰ λένε: «Μοῦ ἔπρεπε τὸ ρολόι μου κι ἔσπασε. Καὶ τώρα τί νὰ κάνω; Τί θὰ πεῖ ἡ μητέρα μου; Φοδᾶμαι πολὺ νὰ τῆς τὸ πῶ.»

Κάπου - κάπου συναντᾶται κανένας καὶ τὴν ἀντίθετη περίπτωση. Ἐχω δεῖ παιδιά νὰ σπάζουν σκόπιμα διάφορα ἀντικείμενα ἀπὸ ἀντίδραση, ἐκδηλώνοντας τὸ μῖσος τους γιὰ

τοὺς δικούς τους. «Νὰ τὸ πληρώσουν οἱ γονεῖς μου. Ἄφοῦ δὲ μ' ἀγαπάνε, θὰ δεῖς τί θὰ τοὺς κάνω κι ἐγώ. Θὰ τοὺς κάνω νὰ τρίθουν τὰ μάτια τους, μῶλις δοῦν τὸ λογαριασμὸ τοῦ Neill.»

Μερικοὶ γονεῖς τῶν μαθητῶν μας στέλνουν στὰ παιδιά τους πάρα πολλὰ χρήματα, ἄλλοι πάρα πολὺ λίγα. Αὐτὸ ἦταν πάντα ἓνα ἄλυτο πρόβλημα γιὰ μένα. Οἱ μαθητὲς παίρνουν κάθε Δευτέρα ἀπὸ ἓνα δίφραγγο γιὰ κάθε χρόνο τῆς ἡλικίας τους. Μερικοὶ ὅμως λαβαίνουν καὶ ἐπιπλέον χρήματα ταχυδρομικῶς, ἄλλοι πολλὰ κι ἄλλοι λίγα ἢ καθόλου.

Περισσότερον ἀπὸ μιὰ φορὰ πρότεινα στὴ σχολικὴ συνέλευση νὰ γίνῃ ἓνα κοινὸ ταμεῖο, γιὰτὶ εἶναι ἀδικο μερικοὶ νὰ ξοδεύουν ἓκατὸ δραχμὲς τῆ ὀδομάδα κι ἄλλοι μόνον δέκα. Ὅμως, ἂν καὶ τὰ παιδιά μὲ τὸ μεγάλο χαρτζιλίκι εἶναι πάντοτε μιὰ πολὺ μικρὴ μειονότητα, ποτὲ δὲν ἔγινε ἀποδεκτὴ ἡ πρότασή μου. Παιδιά τῶν ὁποίων τὸ ὀδομαδιατικὸ χαρτζιλίκι δὲν εἶναι παρὰ μόνον δέκα δραχμὲς ἀπορρίπτουν ἀποφασιστικὰ κάθε πρόταση γιὰ τὸν περιορισμὸ τοῦ χαρτζιλικιοῦ τῶν πλούσιων συμμαθητῶν τους.

Προτιμότερον βέβαιον εἶναι νὰ δίνει κανένας σ' ἓνα παιδί λίγα χρήματα κι ὄχι πολλά. Οἱ γονεῖς πού δίνουν σ' ἓνα ἐντεκάχρονον ἀγόρι διακόσιες δραχμὲς ἐνεργοῦν λαθεμένα, ἐκτὸς ἂν αὐτὸ τὸ ποσὸ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἀγορὰ κάποιου συγκεκριμένου ἀντικειμένου, ἐνὸς φακοῦ λ.χ. ἢ ἐνὸς ποδηλάτου. Τὸ πολὺ χρήμα ἐπιφέρει σύγχυση στίς ἀντιλήψεις τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὴν ἀξία. Μπορεῖ νὰ ἀγοράσῃ ἓνα ὄραϊο ποδήλατον καὶ νὰ μὴν ἀσχοληθεῖ καθόλου μ' αὐτὸ ἢ ἓνα ραδιόφωνον ἢ ἀκόμα κι ἓνα ἀκριβὸν, ἀλλὰ κουτὸ παιχνίδι.

Ἐπίσης τὸ πολὺ χρήμα περιορίζει τὴ φαντασία τοῦ παιδιοῦ. Ὅταν δωρίζουμε σ' ἓνα παιδί μιὰ θάρκα, ἓνα ἀκριβὸν παιχνίδι, τότε τοῦ στερούμε μ' αὐτὸ ἔλη ἐκείνη τὴν χαρὰ τῆς δημιουργικότητος, τὴν ὁποία θὰ ἔνωθε κατασκευάζοντας τὸ ἴδιον μιὰ θάρκα ἀπὸ ξύλον. Ἐνα μικρὸ κορίτσι προτιμᾷ συχνὰ τὴν καμωμένη ἀπὸ τὰ χέρια του πάνινη κούκλα ἀπὸ μιὰ πανάκριβη κούκλα τοῦ ἐμπορίου πού μπορεῖ

νά κοιμάται και νά μιλάει.

Έχω προσέξει πώς τά παιδιά δέν πολυλογαριάζουν τό χρήμα. Πέφτουν καμιά φορά από τά δικά μας πεντάχρονα παιδιά δεκαρούλες ή πενηνταράκια και δέ γυρίζουν νά τις πάρουν, συχνά μάλιστα τά πετάνε και μόνα τους γιά νά παίξουν. Έπομένως είναι λάθος νά προσπαθούμε νά συνηθίσουμε τά παιδιά στήν άποταμίευση. Τό ταμειυτήριο ζητάει πολλά από ένα παιδί, όταν άπευθύνεται σ' αυτό και τοῦ λέει: «Σκέψου τό αύριο!», άφού γιά τό παιδί μόνο τό Σήμερα έχει σημασία. Τό νά έχει ένα έφτάχρονο παιδί έφτακόσιες πενήντα δύο και μισή δραχμές στό λογαριασμό του στήν τράπεζα δέ σημαίνει γι' αυτό τίποτα., ιδιαίτερα μάλιστα όταν έχει και τήν ύποψία ότι κάποια μέρα θά τά σηκώσουν οι γονείς του γιά νά τοῦ φωνίσουν κάτι πού μπορεί και νά μήν τοῦ άρέσει.

Χιοῦμορ

Πάρα πολύ λίγο χιοῦμορ ύπάρχει στά σημερινά σχολεία και ιδιαίτερα στά διδακτικά συγγράμματα. Ξέρω βέβαια πώς τό χιοῦμορ μπορεί νά θλάψει κιόλας, γιατί συχνά επιδιώκει κανείς νά καλύψει τά σοβαρά ζητήματα τῆς ζωῆς μ' αυτό· έπειδή άκριβώς είναι εύκολότερο νά γελάσει κανένας γιά ένα ζήτημα παρά νά άσχοληθει σοβαρά μ' αυτό. Άλλά γιά τά παιδιά τό χιοῦμορ είναι αυτοσκοπός. Γι' αυτά τό χιοῦμορ και τ' άστεία σημαίνουν καλή διάθεση και φιλικότητα. Οί άδιστηροί δάσκαλοι τό γνωρίζουν αυτό και καταδιώκουν μέ μανία τό χιοῦμορ από τή σχολική τους αίθουσα.

Μπορεί ένας άδιστηρός δάσκαλος νά διαθέτει τήν παραμικρή αίσθηση τοῦ χιοῦμορ; Έγώ προσωπικά άμφισβάλλω. Στήν καθημερινή μου εργασία κάνω πάντα χρήση τοῦ χιοῦμορ και άστειεύομαι μέ κάθε παιδί, κι όμως όλοι γνωρίζουν πώς άν ή στιγμή τό επιβάλλει μπορώ νά είμαι τρομερά σοβαρός.

Γιά νά έχει επιτυχία ή δουλειά τοῦ καθηγός μέ τά παιδιά, θά πρέπει νά μπορεί νά καταλαβαίνει τις σκέψεις και τά συναισθήματά τους. Προπάντων πρέπει νά έχει τήν αίσθηση τοῦ χιοῦμορ — τ ο ὕ π α ι δ ι κ ο ὕ χιοῦμορ. "Όταν άστειεύεται κανένας μ' ένα παιδί, τοῦ δίνει τήν αίσθηση ότι τό αγαπάει. Δέν πρέπει όμως ποτέ μέ τό χιοῦμορ νά τραυματίσουμε ψυχικά ή νά κριτικάρουμε.

Είναι διασκεδαστικό νά βλέπεις πώς αναπτύσσεται ή αίσθηση τοῦ χιοῦμορ σ' ένα παιδί. Ίσως θά έπρεπε καλύτερα νά λέμε άστείο άντι χιοῦμορ, γιατί πριν από τό χιοῦμορ άναπτύσσεται ή αίσθηση τοῦ άστείου. "Ο Δαυίδ Μπάρτον ήρθε νήπιο στό Σάμμερχιλ, τόσο πού πραγματικά εκεί άρχισε νά άντιλαμβάνεται τόν κόσμο. Μιά φορά, όταν ήταν τριών χρονών τοῦ είπα: «Είμαι επισκέπτης και ζητώ τόν Neill. Ποῦ είναι;»

"Ο Δαυίδ κοιτάζοντάς με περιφρονητικά είπε: «Άντε ρέ, άφού έσύ είσαι ό ίδιος!» "Όταν ό Δαυίδ ήταν έφτά, τόν σταμάτησα κάποια μέρα στόν κήπο και τοῦ είπα: «Νά πᾶς νά πεις στόν Δαυίδ Μπάρτον ότι θέλω νά τόν δω. Νομίζω ότι είναι στό άπέναντι σπιτάκι.»

«Έντάξει», άπάντησε ό Δαυίδ μέ εύθυμο πρόσωπο και πήγε στό άπέναντι σπιτάκι. Σέ δύο λεπτά ξαναγύρισε. «Είπε πώς δέν έρχεται», μου άνακοίνωσε μ' ένα πονηρό χαμόγελο.

«Δέ σοῦ είπε γιατί;»

«Ναι, είπε πώς αὐτή τή στιγμή ταΐζει τόν τίγρη του.»

Στά έφτά του χρόνια ό Δαυίδ ήταν κιόλας έξοικειωμένος μ' αὐτές τις παλαβομάρες. "Όταν όμως κάποτε είπα σ' έναν έννιάχρονο, τόν Ραυμόνδο, πώς τό μισό του χαρτζιλίκι θά τοῦ τό κρατούσα σάν τιμωρία του, γιατί είχε κλέψει τήν πόρτα τοῦ σχολείου, έβαλε τά κλάματα. Κατάλαβα πώς είχα κάνει λάθος. Δυό χρόνια άργότερα βέβαια αὐτός καταλάβαινε όλα μου τά άστεία.

"Η Σύλβια τριών χρονών χαμογελάει πονηρά κάθε φορά πού τή συναντώ στήν πόλη και τή ρωτῶ από πού πάει ό δρόμος γιά τό Σάμμερχιλ. Έφτάχρονα ή όχτάχρονα κορι-

τσάκια αντιδρούν με τὸ νὰ μοῦ δείχνουν λάθος κατεύθυνση.

Ὅταν ξεναγῶ επισκέπτες, συνήθως παρουσιάζω τὰ παιδιὰ τοῦ νηπιαγωγείου σὰ «γουρουνάκια», ὁπότε αὐτὰ ἀρχίζουν νὰ γρολλίζουν σὰ γουρουνάκια. Μὲ τίς πολλές φορές ποὺ ἐπανελάβα τοῦτο τὸ ἀστεῖο, μὲ διέκοψε κάποτε ἓνα ὀχτάχρονο κοριτσάκι μὲ πολλή σοβαρότητα, λέγοντάς μου: «Δὲν πάλιωσε πιά αὐτὸ τὸ ἀστεῖο σου;» Καὶ εἶχε δίκιο.

Τὰ κορίτσια ἔχουν ἀναπτυγμένη τὴν αἴσθηση τοῦ χιούμορ ἔσο καὶ τ' ἀγόρια, ὅμως χρησιμοποιοῦν τὸ χιούμορ σπανιότερα σὰν ἔπλο. Μερικὰ ἀγόρια μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀμύγονται πολὺ ἀποτελεσματικά. Καὶ μοῦ ἔρχεται στὸ μυαλὸ ἡ περίπτωση τοῦ Φάνη, ποὺ τὸν κάθησαν οἱ ἄλλοι στὸ σκαμνὶ τοῦ κατηγορούμενου γιὰ ἀντικοινωνικὴ συμπεριφορά. Αὐτὸς διηγῆθηκε τὰ περιστατικὰ τόσο κωμικά, ὥστε κέρδισε τὴ συμπάθεια τῆς ὁμάδας καὶ κατάφερε νὰ τὴ βγάλει μὲ μιὰ πολὺ μικρὴ τιμωρία. Ἐνα κορίτσι ὅμως, ποὺ πολὺ συχνὰ αἰσθάνεται πῶς τοῦ φέρονται ἄσχημα, δὲ θὰ φερθεῖ ποτέ ἔτσι. Γιατὶ ἀκόμα καὶ σὲ μιὰ καλλιεργημένη οἰκογένεια ἓνα κορίτσι ὑποφέρει ἀπὸ ἓνα γενικὸ αἰσθημα κατωτερότητας, αὐτὸ ποὺ ἀκόμα ἢ κοινωνία μας ἐπιβάλλει μὲ τὸ ζόρι στὶς γυναῖκες.

Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ μεταχειριζόμαστε σ' ἀκατάλληλο χρόνον ἓνα παιδί μὲ χιούμορ ἢ νὰ τοῦ προσβάλλουμε τὴν ἀξιοπρέπεια. Ὅταν ἔχει πράγματι λόγον νὰ παραπονεθεῖ, πρέπει νὰ τὸ πάρουμε στὰ σοβαρά. Τὸ νὰ κάνει κανεὶς ἀστεῖα μ' ἓνα παιδί ποὺ ἔχει σαράντα πυρετό, εἶναι πέρα γιὰ πέρα λάθος. Ὅταν ὅμως ἡ ἀνάρρωση ἔχει προχωρήσει ἀρκετά, τότε μπορεῖ κανένας νὰ τοῦ παραστήσει τὸ γιατρὸ ἢ ἀκόμα καὶ τὸ νεκροθάφτη καὶ τὸ παιδί θὰ καταλάβει τὸ ἀστεῖο. Στὰ παιδιά ἀρέσει μᾶλλον νὰ τὰ μεταχειρίζονται μὲ χιούμορ, γιατί τὸ χιούμορ προξενεῖ καλὴ διάθεση καὶ γέλια. Ἀκόμα ὅμως καὶ οἱ μεγαλύτεροι, στοὺς ὁποίους πολὺ ἀρέσουν τὰ ἀστεῖα, ἀποφεύγουν τὸν προσβλητικὸ ἐμπαιγμὸ. Μεγάλον μέρος τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Σάμμερχιλ ὀφείλεται ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴν αἴσθηση τοῦ ἀστείου.

III

ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ

Ἡ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα.

Μέχρι τώρα ποτέ μου δὲν εἶχα μαθητὴ πού νὰ μὴν εἶναι φορτωμένος μὲ μιὰ ἀρρωστημένη ἀντίληψη γιὰ τὴ σεξουαλικότητα καὶ τὶς λειτουργίες τοῦ σώματος. Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀκόμα καὶ τὰ παιδιὰ καλλιεργημένων οἰκογενειῶν, στὰ ὁποῖα λ.χ. ἔχει ἐξηγηθεῖ ἀπὸ πού ἔρχονται τὰ μωρά, ἔχουν τὴν ἴδια μυστικοπάθεια σχετικὰ μὲ τὴ σεξουαλικότητα, ὅπως καὶ τὰ παιδιὰ τῶν φανατικῶν θρησκόληπτων. Εἶναι τόσο γιὰ τοὺς γονεῖς ὅσο καὶ γιὰ τοὺς δασκάλους πολὺ δύσκολο νὰ διαμορφώσουν μιὰ καινούργια ἀντίληψη γιὰ τὴ σεξουαλικότητα.

Ἐβρούμε τόσο λίγα γιὰ τὶς αἰτίες τῶν σεξουαλικῶν ταμπού, ὥστε δὲν μπορούμε παρὰ μόνο ἀδέβαιες ὑποθέσεις νὰ κάνουμε. Τὸ πρόβλημα τῆς ὑπαρξῆς τέτοιων ταμπού δὲ μὲ ἀπασχολεῖ ἄμεσα. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ὑπάρχουν ἔχει γιὰ ἕναν ἄνθρωπο πού τοῦ ἐμπιστεύτηκαν τὴ θεραπεία δύσκολων παιδιῶν πάρα πολὺ μεγάλη σημασία.

Ἐμεῖς οἱ ἐνήλικοι ἔχουμε διαφθαρεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη παιδικὴ ἡλικία μας. Ποτὲ δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ γίνουμε ἐλεύθεροι στὰ σεξουαλικά θέματα. Συνειδητὰ μπορεῖ νὰ εἶμαστε ἐλεύθεροι, ἴσως καὶ μέλη ἑνὸς συλλόγου γιὰ τὴ σεξουαλικὴ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν. Ὅμως φοδᾶμαι πὼς στὸ βάθος, στὸ ὑποσυνείδητο, θὰ μείνουμε γιὰ πάντα αὐτὸ πού εἶμαστε σὰν ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιδράσεων πού δεχτήκαμε στὴν παιδικὴ ἡλικία μας: Ἄνθρωποι πού μισοῦν καὶ φοβοῦνται τὴ σεξουαλικότητα.

Δὲ δυσκολεύομαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἡ δική μου ὑποσυνείδητη ἀντίληψη γιὰ τὴ σεξουαλικότητα εἶναι ἐκείνη τοῦ καλθινισμοῦ ἑνὸς χωριοῦ τῆς Σκωτίας, ἢ ὁποῖα μοῦ ἐπιβλήθηκε μὲ τὸ ζόρι στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς μου. Γιὰ τοὺς ἐνήλικους δὲν ὑπάρχει μᾶλλον καμιὰ σωτηρία. Ὅμως σὲ

κάθε περίπτωση είναι δυνατή ή σωτηρία τῶν παιδιῶν μας, ἀρκεῖ μόνο νὰ μὴν τοὺς ἐπιθάλλουμε τὶς φοβερὲς ἀπόψεις γιὰ τὴ σεξουαλικότητα, σὰν αὐτὲς ποὺ κάποτε ἐπέβαλλαν σὲ μᾶς.

Ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἔχει γίνει γνωστὸ στὸ παιδί ὅτι οἱ σεξουαλικὲς ἀμαρτίες εἶναι κι οἱ πιὸ θαρῆς. Οἱ παραβάσεις κατὰ τῆς σεξουαλικῆς ἠθικῆς τιμωροῦνται ἀπὸ τοὺς γονεῖς πάντα πολὺ αὐστηρότερα. Οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι ποὺ ἀποκρούουν τὸν Φρόντ, ἐπειδὴ «στὰ πάντα διαθλίπει τὴ σεξουαλικότητα», ἔχουν διηγηθῆι, ἀκούσει ἢ γελάσει μὲ σεξουαλικά ἀνέκδοτα. Καθένας ποὺ ἔκανε φαντάρως γνωρίζει πῶς ὅλοι στὸ στράτευμα μιλοῦν μιὰ ἄσεμνη γλῶσσα. Σχεδὸν ὁ καθένας διαβάσει ἐκείνες τὶς αἰσχρὲς εἰδήσεις, γιὰ τὰ διαζύγια καὶ τὰ σεξουαλικά ἐγκλήματα στὶς κυριακάτικες ἰδιαιτέρα ἑφημερίδες. Τέλος οἱ περισσότεροὶ ἄντρες διηγοῦνται στὶς γυναῖκες τους τὶς ἱστορίες ποὺ ἀκούσαν στὶς ἀντρικὲς λέσχες καὶ τὰ καπηλειά.

Εἶναι δηλαδὴ ἡ ἱκανοποίησή μας ἀπὸ ἄσεμνες ἱστορίες πέρα γιὰ πέρα τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀρρωστημένης σεξουαλικῆς ἀγωγῆς μας. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ἄσεμνο εἶναι συνέπεια τῶν ἀπωθήσεων. Ὅταν οἱ γονεῖς καταδικάζουν τὸ παιδικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ σεξουαλικότητα, τότε αὐταπατοῦνται οἰκτρά. Τὸ μόνο ποὺ καταφέρνουν εἶναι νὰ προβάλλουν τὰ δικά τους ἀτομικὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς πάνω στοὺς ἄλλους. Οἱ γονεῖς τιμωροῦν τὰ παιδιά αὐστηρὰ γιὰ σεξουαλικὲς παρεκτροπές, ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ ἴδιοι ἔχουν μεγάλο καὶ ἀρρωστημένο ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς παρεκτροπὲς αὐτὲς.

Γιατί εἶναι ὁ κολασμὸς τῆς σάρκας τόσο δημοφιλής; Οἱ θρησκώληπτοι ἄνθρωποι πιστεύουν ὅτι ἡ σάρκα ὑποθιβάσει τὸν ἄνθρωπο σ' ἓνα χαμηλότερο ἐπίπεδο. Τὸ σῶμα χαρακτηρίζεται σὰν κάτι τὸ πρόστυχο: ὀδηγεῖ τάχα τὸν ἄνθρωπο στὸν πειρασμό. Αὐτὸ τὸ μῖσος ἐναντὶα στὸ σῶμα εἶναι ἐκείνο ποὺ μετατρέπει τὸ φαινόμενο τῆς γέννησης σὲ ἀντικείμενο σιγανῶν ψιθυροσυζητήσεων στὶς σκοτεινὲς γωνιὲς τῶν σχολικῶν αἰθουσῶν καὶ ποὺ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ἀπόκρυψη τῆς γυμνῆς πραγματικότητος τῆς ζωῆς.

Ὁ Φρόντ θεωροῦσε τὴ σεξουαλικότητα σὰν τὴ βασικότερη κινητήρια δύναμη τῆς συμπεριφορᾶς. Κάθε εἰλικρινῆς παρατηρητῆς πρέπει νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴν ἀποψη αὐτή. Ἀναφορικὰ ὁμῶς μὲ τὴν ἠθικὴ διαπαιδαγώγησιν ὁ ρόλος τῆς σεξουαλικότητος ὑπερεκτιμᾶται. Ὅταν τὸ παιδί ἐμποδίζεται ἀπὸ τοὺς γονεῖς τοῦ στὰ πρῶτα κιόλας χαϊδέματα τοῦ σεξουαλικοῦ τοῦ ὄργανου, τότε αὐτὲς οἱ ἐπεμβάσεις μετατρέπουν τὴ σεξουαλικότητα στὸ γοητευτικότερο καὶ μυστηριωδέστερο πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Οἱ ἀπαγορευμένοι καρποὶ εἶναι πάντοτε γευστικοὶ καὶ προκλητικοί.

Κατὰ τὴν καταπίεσιν τῶν παιδιῶν τὸ σεξουαλικὸ ταμποῦ εἶναι τὸ μεγαλύτερο κακό. Μὲ τὸν ὄρο σεξουαλικότητα δὲν ἐννοῶ ἐδῶ μόνο ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὰ γεννητικὰ ὄργανα. Εἶναι πιθανὸ ἓνα παιδί νὰ αἰσθάνεται δυστυχισμένο στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας του, σταν αὐτὴ χαρακτηρίζει κάποιο μέρος τοῦ σώματός της σὰν ἄσεμνο ἢ σταν τὸ παιδί ἐμποδίζεται νὰ ἀνακαλύπτῃ τὴ χαρὰ στὸ ἴδιο του τὸ σῶμα.

Ἡ σεξουαλικότητα εἶναι τὸ θεμέλιο κάθε ἀρνητικῆς ἀντίληψης γιὰ τὴ ζωὴ. Παιδιά χωρὶς σεξουαλικά αἰσθήματα ἐνοχῆς δὲν καταφεύγουν ποτὲ στὴ θρησκεία οὔτε σὲ κανενὸς εἶδους μυστικισμῶ. Ἀφοῦ ἡ σεξουαλικότητα θεωρεῖται μεγάλη ἀμαρτία, τὰ παιδιά ποὺ εἶναι ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τὸ φόβο καὶ τὴ ντροπὴ τῆς σεξουαλικότητος δὲν αἰσθάνονται καθόλου ἔνοχα, ὅποτε δὲν ἔχουν ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσουν κάποιο θεό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ ἔπρεπε νὰ ζητήσουν συγχώρεσιν καὶ ἐπιείκεια.

Ὅταν ἤμουν ἕξ χρονῶν, ἡ ἀδερφή μου κι ἐγὼ ἀλληλοανακαλύψαμε τὰ γεννητικὰ μας ὄργανα καὶ φυσικὰ παίξαμε μ' αὐτά. Μόλις ἡ μητέρα μου διαπίστωσε κάτι τέτοιο, μᾶς κατατρόμαξε καὶ μ' ἔλεισε γιὰ πολλὰς ὥρας σ' ἓνα σκοτεινὸ χῶρο, ὅπου ἔπρεπε γονατιστὸς νὰ παρακαλῶ τὸ θεὸ γιὰ συγχώρεσιν.

Χρειάστηκαν δεκαετίες ὥσπου νὰ ξεπεράσω αὐτὸ τὸ πρῶμο σόκ. Καμιά φορὰ διερωτῶμαι ἂν πράγματι ξεπέρασα ποτὲ αὐτὴ τὴν κατάστασιν.

Πόσοι ἀπὸ τοὺς ἐνήλικους τῆς ἐποχῆς μας δὲν εἶχαν πα-

ρόμοιες εμπειρίες; Σε πόσα παιδιά της εποχής μας δε μετατρέπεται με μια τέτοια συμπεριφορά ή φυσιολογική αγάπη για τη ζωή σε μίσος και επιθετικότητα; Κι έτσι θα γίνεται: πάντα εφόσον λέγεται στα παιδιά ότι είναι κακό και άμαρτία να πιάνουν τα γεννητικά τους όργανα, ή ότι είναι άηθιαστικές οι φυσικές λειτουργίες του σώματος.

Κάθε παιδί με διαταραγμένη σεξουαλικότητα έχει ένα στομάχι, σά σανίδα. Δεν έχει άλλωστε κανένας παρά να προσέξει την άναπνοή ενός καταπιεσμένου παιδιού και να τη συγκρίνει μ' αυτή, την αρμονική, ενός μικρού γατιού. Κανένα ζώο δεν έχει μια σκληρή σαν πέτρα κοιλιά, όπως και κανένα ζώο δεν αισθάνεται ανασφάλεια εξαιτίας των περιττωμάτων του ή της σεξουαλικότητας.

Ο Wilhelm Reich γράφει στο γνωστό του έργο «Ανάλυση χαρακτήρων», ότι μια ήθικολογική αγωγή δεν επηρεάζει επιζήμια μόνο τη διαδικασία της σκέψης, αλλά και τη δομική ανάπτυξη του σώματος με το να υπαγορεύει μια ανελεύθερη στάση του σώματος και να συστέλλει τους μυώνες της λεκάνης. Συμφωνώ πέρα για πέρα με τον Reich, γιατί όλα αυτά τα χρόνια στο Σάμμερχιλ, όπου είχα να κάνω μ' ένα μεγάλο αριθμό παιδιών, μπόρεσα να παρατηρήσω με πόση χαρά μπορούν να περπατούν, να πηδούν και να παίζουν τα παιδιά, όταν οι μυώνες τους δε συστέλλονταν εξαιτίας του φόβου.

Πώς μπορούμε να προφυλάξουμε τα παιδιά μας από τις σεξουαλικές διαταραχές; Πρώτ' απ' όλα το παιδί πρέπει να είναι ελεύθερο να πιάνει οποιοδήποτε μέρος του σώματός του.

Ένας φίλος μου ψυχολόγος χρειάστηκε να πει στον τετράχρονο γιό του: «Νικάκη, να μην παίζεις με το πουλάκι σου όταν είναι ξένοι άνθρωποι μπροστά, γιατί νομίζουν ότι είναι κακό. Μπορείς όμως να παίζεις μ' αυτό, όταν είσαι στο σπίτι ή στον κήπο.»

Συζητώντας το θέμα αυτό με το φίλο μου, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι είναι αδύνατο να προστατευτεί απόλυτα ένα παιδί από τους ανθρώπους που τοποθετούνται έχθρικά α-

πέναντι στη ζωή και μισούν τη σεξουαλικότητα. Το μόνο παρήγορο στην υπόθεση είναι ότι βασικά το παιδί υιοθετεί τις αντιλήψεις των γονέων και απορρίπτει τα καμώματα του εξωοικογενειακού περιβάλλοντος, όταν βέβαια οι γονείς έχουν μια σωστή τοποθέτηση απέναντι στη ζωή. Παρ' όλα αυτά και μόνο το γεγονός ότι μπορεί να μην επιτραπεί σ' ένα πεντάχρονο να κάνει μπάνιο στη θάλασσα χωρίς μαγιό, αρκεί για να δημιουργηθεί ένα είδος δυσπιστίας ενάντια στη σεξουαλικότητα.

Σίτην εποχή μας δεν απαγορεύεται πιά στα περισσότερα παιδιά να αντανάζονται. Οι γονείς ξέρουν πως αυτό το φαινόμενο είναι φυσιολογικό, γνωρίζουν μάλιστα πόσο επικίνδυνο γίνεται όταν καταπιεστεί. Θαυμάσια. Λαμπρά.

Όμως μερικοί απ' αυτούς τους καλλιεργημένους γονείς υποχωρούν με τρόμο στο άμεσως επόμενο βήμα. Μερικοί δηλαδή δεν πολυνοιάζονται αν ο μικρός τους γιός κάνει σεξουαλικά παιχνίδια μ' άλλα αγοράκια, τρομοκρατούνται όμως όταν καταλάβουν ότι ο γιός τους κάνει τα ίδια παιχνίδια μ' ένα κορίτσι.

«Αν ή καλή και καλοπροαίρετη μητέρα μου δεν είχε προσέξει τότε το παιχνίδι μου με την κατά ένα χρόνο μικρότερή μου αδερφή, θα ήταν σέ μās πιό εύκολο να μεγαλώσουμε με σχετικά υγιή αντίληψη για τη σεξουαλικότητα.

Θα ήθελα να ξέρω πόση σεξουαλική ψυχρότητα και ανεπάρκεια έχει προξενήσει στους ενήλικους μια τέτοια επέμβαση στις ετερόφυλες σεξουαλικές σχέσεις της πρώιμης παιδικότητας. Διερωτώμαι μάλιστα για το πόσο συχνά μια άνοχη των ομόφυλων σεξουαλικών και μια απαγόρευση των ετερόφυλων σεξουαλικών παιχνιδιών οδηγεί στην ομοφυλοφιλία.

Τό ετερόφυλο σεξουαλικό παιχνίδι στην παιδική ηλικία είναι οπωσδήποτε ο καλύτερος δρόμος για μια φυσιολογική και αρμονική σεξουαλική ζωή των μετέπειτα χρόνων. «Αν ή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών δε χρησιμοποεί την ήθικολογία, τότε ή νεολαία θα είναι υγιής και δε θα ρέπει στην άκολασία.

Δὲν ξέρω κανένα λογικὸ ἐπιχείρημα ἐνάντια στὴ σεξουαλικὴ ζωὴ τῆς νεολαίας. Στὴ βάση δὴλων σχεδὸν τῶν ἀντιρρήσεων θρῖσκεται μιὰ ἀπωθημένη ἀνάγκη ἢ μίσος ἐνάντια στὴ ζωὴ — τόσο στὶς θρησκευτικὲς ἀντιρρήσεις ὅσο καὶ στὶς ἠθικὲς, τόσο σχετικὰ μὲ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ὅσο σ' αὐτὲς τῆς ἀξιοπρέπειας καὶ τῆς πορνογραφίας. Καμιά ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀντιρρήσεις δὲ δίνει ἀπάντηση στὴν ἐρώτηση: Γιατί νὰ δώσει ἢ φύση στὸν ἄνθρωπο μιὰ τόσο ἰσχυρὴ σεξουαλικὴ ἐπιθυμία, ὅταν ἡ νεολαία δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ικανοποιήσει, ἐπειδὴ τὸ ἀπαγορεύουν οἱ γεροντότεροι ἄνθρωποι αὐτῆς τῆς κοινωνίας; Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν ἐπιχειρήσεις ποὺ γυρίζουν κι ἐμπορεύονται πορνογραφικὰ φιλμς ἢ κάθε λογῆς καλλυντικὰ γιὰ νὰ κάνουν τὰ κορίτσια ἀκόμα πιὸ ἐλκυστικὰ σ' ἀγόρια ἢ ἐκδίδουν περιοδικὰ, τὰ ὁποῖα μὲ σαδιστικὲς φωτογραφίες καὶ ἱστορίες αὐξάνουν τὴν κυκλοφορία τους.

Ξέρω ὅτι μιὰ ὑγιὲς σεξουαλικὴ δραστηριότητα τῆς νεολαίας εἶναι σήμερα πρακτικὰ ἀδύνατη. Κι ὅμως κατὰ τὴ γνώμη μου αὐτὸς εἶναι ὁ σωστὸς δρόμος γιὰ ἕνα ὑγιὲς αὐριό. Αὐτὸ μπορῶ νὰ τὸ γράψω, ἀλλὰ ἂν ἐπέτρεπα στὰ παιδιὰ τοῦ Σάμιερχιλ νὰ κοιμούνται μαζί, οἱ ἀρχὲς θὰ ἐκλείναν τὸ σχολεῖο. Ἀναφέρομαι στὸ μακρινὸ μέλλον, ὅπου ἡ κοινωνία θὰ ἔχει ἐπιτέλους ἀναγνωρίσει πόσο ἐπικίνδυνη εἶναι ἡ καταπίεση τῆς σεξουαλικότητος.

Δὲν περιμένω βέβαια κάθε μαθητῆς τοῦ Σάμιερχιλ νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ νευρώσεις. Ποιὸς ἄλλωστε θὰ μποροῦσε στὴ σημερινὴ κοινωνικὴ κατάσταση νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κόμπλεξ; Ὅμως ἐλπίζω ὅτι μὲ τὴν πάροδο τῶν γενεῶν ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὰ σεξουαλικά ταμπού, ποὺ κιόλας ἔχει ἀρχίσει, θὰ ὀδηγήσει τελικὰ σ' ἕναν ἄλλο κόσμο, τὸν κόσμο τῆς ἀγάπης.

Ἡ ἀνακάλυψη τῶν ἀντισυλληπτικῶν μέσων πρέπει τελικὰ νὰ ὀδηγήσει σὲ μιὰ καινούργια σεξουαλικὴ ἠθικὴ· γιατί σὲ τελευταία ἀνάλυση ὁ φόβος τῶν συνεπειῶν εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἰσχυρότερους παράγοντες τῆς σημερινῆς σεξουαλικῆς ἠθικῆς. Γιὰ νὰ εἶναι κανένας ἐλεύθερος, πρέπει νὰ

αἰσθάνεται ἀσφαλῆς στὸν ἔρωτα.

Ἡ σημερινὴ νεολαία ἔχει ἐλάχιστες εὐκαιρίες γιὰ ἔρωτα. Οἱ γονεῖς δὲν ἐπιτρέπουν στοὺς γιουὺς καὶ τὶς κόρες τους νὰ ζοῦν στὴν «ἀμαρτία», ὅπως ἀρέσκονται νὰ λένε, ὥστε τὰ νεαρὰ ἐρωτευμένα ζευγάρια νὰ καταφεύγουν στὰ ὑγρά δάση καὶ πάρκα ἢ σ' αὐτοκίνητα. Ἡ νεολαία μας λοιπὸν φαίνεται νὰ καταπιέζεται ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς. Οἱ συνθήκες τὴν ἐξαναγκάζουν νὰ μετατρέφει κάτι ὠραῖο καὶ εὐχάριστο σὲ κακὸ καὶ ἀμαρτωλό, σὲ θρωιμά, παρανομία καὶ χαμόγελο ντροπῆς.

Τὰ ἴδια ἀκριβῶς ταμπού καὶ οἱ ἴδιοι φόβοι ποὺ διαμορφώνουν τὴ σεξουαλικὴ μας συμπεριφορὰ εἶναι αὐτὰ ποὺ ὀδηγοῦν σὲ κάθε διαστροφή, μὲ τὴν ὁποία βιάζεται ἡ στραγγαλίζεται ἕνα κοριτσάκι μέσα στὰ παλιοχαλάσματα ἢ βασανίζονται Ἑβραῖοι καὶ Νέγροι.

Οἱ σεξουαλικὲς ἀπαγορεύσεις δεσμεύουν τὴ σεξουαλικότητα μέσα στὰ οἰκογενειακὰ πλαίσια. Ἡ ἀπαγόρευση τοῦ ἀδυνατισμοῦ ἐξαναγκάζει τὸ παιδί νὰ κατευθύνει τὰ ἐνδιαφέροντά του στοὺς γονεῖς του. Κάθε φορὰ ποὺ ἡ μητέρα χτυπάει τὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ της, ἐπειδὴ ἔπιασε τὰ γεννητικά του ὄργανα, δημιουργεῖ μιὰ σχέση ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ τὴ σεξουαλικὴ ἐπιθυμία τοῦ παιδιοῦ, μιὰ κρυφὴ τοποθέτηση ἀπέναντι στὴ μητέρα, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ στὸν πόθο καὶ στὴν ἀποστροφή, στὴν ἀγάπη καὶ στὸ μίσος. Μιὰ ἀνελεύθερη οἰκογένεια εἶναι τὸ καλύτερο τροφεῖο γιὰ ἀπωθήσεις, οἱ ὁποῖες μὲ τὴ σειρά τους συμβάλλουν στὴ σταθεροποίηση τῆς ἐξουσίας τῶν ἐνήλικων — ὅπωςδῆποτε μὲ τὸ τίμημα πλούθιμων νευρώσεων.

Ἄν ἐπιτρεπόταν στὴ σεξουαλικὴ ἀναζήτηση ἐνὸς νέου ἢ μιᾶς νέας νὰ ὑπερπηθῆσει τὸ φράχτη τοῦ κήπου, τότε θὰ κινδύνευε ἡ οἰκογενειακὴ ἐξουσία. Ὁ δεσμός μὲ τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα θὰ χαλάρωνε, ὅποτε αὐτόματα τὸ παιδί θὰ μετέφερε τὴ συναισθηματικὴ του ζωὴ ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκογένεια. Φαίνεται παράλογο, ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ δεσμοὶ εἶναι τὸ ἀπαραίτητο ὑποστύλωμα γιὰ τὸ αὐταρχικὸ κράτος — ὅπως ἀκριβῶς ἡ πορνεία ἦταν ἡ ἀπαραίτητη προστασία τῆς ἠθικῆς τῶν καθωσπρέπει κοριτσιῶν τῶν καλῶν οἰκογενειῶν.

Ἡ ἄρση τῆς σεξουαλικῆς καταπίεσης σημαίνει ἀπώλεια τῆς νεολαίας γιὰ τὴν ἐξουσία.

Οἱ πατέρες κι οἱ μητέρες συμπεριφέρονται ὅπως ἀκριβῶς τοὺς συμπεριφέρονταν οἱ δικοὶ τους γονεῖς: Προσπαθοῦν κι αὐτοὶ ὅπως κι ἐκεῖνοι νὰ μεγαλώσουν σεμνά κι ἀγνά παιδιά, κι ἀρέσκονται γιὰ λόγους ἀνεσῆς νὰ ξεχνοῦν τόσο τὰ κρυφὰ σεξουαλικά παιχνίδια καὶ τὶς πορνογραφικὲς ἱστορίες τῆς παιδικῆς ἡλικίας τους ὅσο κι αὐτὲς τὶς πικρὲς ἐξεγέρσεις ἐναντίονα στοὺς γονεῖς τους, οἱ ὁποῖες ὑποχρεώνονταν νὰ ἀπωθοῦνται πρὶν ἀκόμα ἐκδηλωθοῦν, μὲ ἐπακόλουθό τους τὰ φοβερά αἰσθήματα ἐνοχῆς. Δὲν καταλαβαίνουν πὼς μεταδίδουν στὰ παιδιά τους τὰ ἴδια ἐκεῖνα αἰσθήματα ἐνοχῆς, ποὺ πρὶν πολλὰ χρόνια τοὺς ἄφηγαν ἄνυπνους δλάκερες νύχτες.

Ἡ σοβαρότερη νεύρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀρχίζει μὲ τὴν πρώτη ἀπαγόρευση τοῦ χαιδέματος τῶν γεννητικῶν του ὀργάνων: Μὴν πιάνεις ἐκεῖ! Ἀκολουθεῖ μιὰ καρπαζιά, μιὰ βίαιη ἀπομάκρυνση τῶν χεριῶν ἢ καὶ δέσιμό τους, μὲ τὴν τραγικὴ συνέπεια τῆς ἀνικανότητος, τῆς ψυχρότητος καὶ τοῦ ἄγχους. Ἀντίθετα ἓνα παιδί ποὺ μπορεῖ ἐλευθερὰ νὰ πιάνει τὰ γεννητικὰ του ὄργανα, μπορεῖ νὰ μεγαλώσει ἔχοντας μιὰ εὐλικρινῆ κι εὐτυχημένη τοποθέτηση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα. Τὰ σεξουαλικά παιχνίδια μεταξὺ τῶν μικρῶν παιδιῶν εἶναι φυσιολογικά καὶ φανερώνουν ὕγεια, ὁπότε δὲν πρέπει νὰ τ' ἀντιμετωπίζουμε μὲ κατσουφιάσματα. Ἀπεναντίας θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποστηρίζονται σὰ μιὰ προεισαγωγὴ γιὰ τὴν ὕγεια τῆς νεολαίας καὶ τὴν ὕγεια τῆς μετέπειτα ζωῆς τῶν ἐνήλικων. Ἀρνοῦνται τὴν πραγματικότητα ὅσοι ἀπὸ τοὺς γονεῖς λένε ὅτι δὲν ξέρουν πὼς τὰ παιδιά τους κάνουν σεξουαλικά παιχνίδια στὶς σκοτεινὲς γωνιές. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὸ παιχνίδι ποὺ γίνεται στὰ κρυφὰ καὶ στὰ κλεφτά, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ προξενεῖ αἰσθήματα ἐνοχῆς, τὰ ὁποῖα ἐπιδρῶν στὴ μετέπειτα ζωὴ κι ἐκδηλώνονται συνήθως ὅταν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι γίνουν γονεῖς μὲ τὴν ἀπὸ μέρους τους καταδίκη αὐτῶν τῶν σεξουαλικῶν παιχνιδιῶν. Ἡ μόνη σωστὴ τοποθέτηση εἶναι ἡ εὐλικρινῆς παραδοχὴ τῶν

σεξουαλικῶν παιχνιδιῶν. Θὰ διαπράττονταν ὅπως ὅποτε πολὺ λιγότερα σεξουαλικά ἐγκλήματα, ἂν τὸ σεξουαλικὸ παιχνίδι περνοῦσε ἀπαρατήρητο σὰ φυσιολογικό. Τὸ ὅτι τὰ σεξουαλικά ἐγκλήματα καὶ οἱ σεξουαλικὲς ἀποπλανήσεις κάθε εἶδους εἶναι μιὰ ἄμεση συνέπεια τῆς ἀποδοκιμασίας τῆς σεξουαλικότητος τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας δὲν μποροῦν οἱ ἠθικολόγοι γονεῖς νὰ τὸ παραδεχτοῦν ἢ ἀρνοῦνται νὰ τὸ παραδεχτοῦν.

Ὁ γνωστὸς ἄνθρωπολόγος Μαλινόφσκυ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι μεταξὺ τῶν Τρομπριανῶν* δὲν ἦταν γνωστὴ ἡ ὁμοφυλοφιλία, ὅσπου πῆγαν οἱ ντροπαλοὶ ἱεραπόστολοι νὰ ἐπιβάλλουν ξεχωριστὰ διαμερίσματα γιὰ τὰ ἀγόρια ἀπ' αὐτὰ τῶν κοριτσιῶν. Ποτὲ δὲν εἶχε συμβεῖ διασμός ἢ σεξουαλικὸ ἐγκλημα στοὺς Τρομπριανούς. Γιατί; Ἀπλούστατα γιατί δὲν εἶχαν ἐπιβληθεῖ στὰ μικρὰ παιδιά σεξουαλικοὶ περιορισμοί.

Τὸ μεγάλο ἐρώτημα ποὺ θαραίνει τοὺς γονεῖς τοῦ καιροῦ μας εἶναι: Θέλουμε τὰ παιδιά μας νὰ γίνουν σὰν κι ἐμεῖς; Ἄν ναι, ἡ κοινωνία μας θὰ συνεχίσει νὰ ζεῖ ὅπως μέχρι τώρα μὲ τοὺς διασμούς, τὰ σεξουαλικά ἐγκλήματα, τοὺς δυστυχημένους γάμους καὶ τὰ νευρωτικὰ παιδιά; Ἄν ἡ ἀπάντηση γιὰ τὴν πρώτη ἐρώτηση εἶναι ναι, τότε πρέπει κι ἡ ἀπάντηση στὴ δευτέρη ἐρώτηση νὰ εἶναι ἡ ἴδια. Κι οἱ δύο ἀπαντήσεις λένε ναι στὸν πυρηνικὸ ἀφανισμό, γιατί προϋποθέτουν τὴ συνέχιση τοῦ μίσους καὶ τὴν ἐξωτερίκευση αὐτοῦ τοῦ μίσους μὲ τὴ μορφή πολέμων.

Κι ἐρωτῶ τοὺς ἠθικολόγους γονεῖς: Θὰ σὰς ἀνησυχεῖ πολὺ τὸ σεξουαλικὸ παιχνίδι τῶν παιδιῶν σας, ὅταν θὰ πέφτουν οἱ ἀτομικὲς δόμβες; Θὰ εἶναι ὑπόθεση μεγάλης σημασίας ἢ παρθενιὰ τῶν θυγατέρων σας, ὅταν ἡ ραδιοακτινοβολία θὰ καταστήσει ἀδύνατη πλέον τὴ ζωὴ; Θὰ συνεχίσετε νὰ ἐπιμένετε στὶς στενὲς δοξασίες σας γιὰ τὴν καταπίεση κάθε τι καλοῦ ποὺ διαθέτει ἡ παιδικότητα, τὴ στιγμή ποὺ οἱ γιοὶ σας θὰ στρατολογοῦνται γιὰ τὸ μεγάλο ἀφανισμό; Θὰ σώσει τὴ ζωὴ σας καὶ τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν σας ὁ

* Κάτοικοι τῶν νησιῶν Τρομπριὰν τῆς Μελανησίας. (Σ.τ.Μ.).

θεός που με τόσο άστειο τρόπο παρακαλείτε;

Ίσως μερικοί από σας απαντήσουν ότι αυτή η ζωή είναι μόνο η αρχή και πώς στον άλλο κόσμο δε θα υπάρχει ούτε μίσος ούτε πόλεμος ούτε και σεξουαλικότητα. Στην περίπτωση αυτή κλείστε αυτό το βιβλίο — γιατί δεν υπάρχει καμιά σχέση μεταξύ μας.

Για μένα η αιώνια ζωή είναι ένα όνειρο — ένα αληθινά κατανοητό όνειρο· γιατί ο άνθρωπος σε κάθε τομέα, με εξαίρεση μόνο τις τεχνικές του ανακαλύψεις, υπέφερε ούσιαστικά πάντα από αποτυχίες. Άλλα αυτό το όνειρο δεν είναι αρκετά καλό. Επιθυμώ να δω τον παράδεισο στη γη κι όχι στα σύννεφα. Το καταπληκτικό μάλιστα είναι ότι οι περισσότεροι άνθρωποι θέλουν ακριβώς το ίδιο πράγμα. Το ε υ χ ο υ τ α ι, μόνο που δεν έχουν τη θέληση να το φτάσουν, και τούτο γιατί η θέλησή τους νοθεύτηκε με το πρώτο κιόλας χαστούκι, με τα σεξουαλικά ταμπού.

Για τους γονείς δεν υπάρχει οδδετερότητα. Πρέπει να αποφασίσουν. Πρέπει να διαλέξουν ανάμεσα στην ένοχοποιητική, στην κρυφή σεξουαλικότητα και σ' αυτή τη φανερή, την ύγιη κι εδτυχισμένη σεξουαλικότητα. Αν οι γονείς διαλέξουν τους κοινούς κανόνες της ήθικης, τότε δεν έχουν το δικαίωμα να διαμαρτύρονται για την άθλιότητα μιας σεξουαλικά διαστραμμένης κοινωνίας, γιατί αυτή είναι συνέπεια αυτού του ήθικου κώδικα. Δεν έχουν επίσης το δικαίωμα να μισούν τους πολέμους, γιατί το μίσος ενάντια στον ίδιο τους τον εαυτό, που μεταβιβάζεται από τους ίδιους στα παιδιά τους, εξωτερικεύεται με τη μορφή του πολέμου. Η ανθρωπότητα είναι συναισθηματικά άρρωστη, άρρωστη εξαιτίας αυτών των αισθημάτων ένοχής και φόβου που προξενήθηκαν στην παιδική ηλικία. Παντού μέσα στην κοινωνία μας έχει πέσει συναισθηματική πανούκλα.

Όταν η Ζωή ήταν έξη χρονών, ήρθε μία μέρα για να μου πει: «Ο Βασίλης απ' όλα τα μικρά παιδιά έχει το μεγαλύτερο cock*, αλλά η κυρία τάδε (μια επισκέπτρια) λέει

* Cock = κόκκορας. Στην τρέχουσα αγγλική γλώσσα σημαίνει το ανδρικό μέριο. (Σ.τ.Μ.).

δτι είναι άπρέπεια να λέμε c o c k.» Άμέσως τη διαβεβαίωσα πως δεν είναι άπρέπεια. Άπό μέσα μου αναθεμάτιζα αυτή τη γυναίκα για την ήλιθια και στεγνοκέφαλη αντίληψή της για τα παιδιά. Άνέχομαι ίσως να μου κάνουν προπαγάνδα για ζητήματα πολιτικής ή συμπεριφοράς, όταν όμως έπερβαίνει κανένας σ' ένα παιδί και του δημιουργεί αισθήματα ένοχής, τότε άντεπιτίθεμαι με πείσμα.

Η λάγνα τοποθέτησή μας στο σύνολό της απέναντι στη σεξουαλικότητα, τα καθαριστά γέλια μας στις θεατρικές έπιθεωρήσεις, τα πρόστυχα όρνιθοσκαλισματα στους τοίχους των αποχωρητηρίων κι όλα τα παρόμοια πηγάζουν από τα αισθήματα ένοχής από την πρώιμη παιδική ηλικία, τότε που ο αυνανισμός καταπιεζόταν και το παιδικό σεξουαλικό παιχνίδι έξοριζόταν στις σκοτεινές γωνιές και τα χαλάσματα. Σε κάθε οικογένεια υπάρχουν μυστικά σεξουαλικά παιχνίδια ανάμεσα στα παιδιά. Έξαιτίας όμως της μυστικότητας και των αισθημάτων ένοχής καταλείπονται πάρα πολλά βιώματα μεταξύ των αδερφιών, τα όποια καθορίζουν όλη τη μετέπειτα ζωή και κάνουν αδύνατη την εδτυχία μέσα στο γάμο. Όταν όμως τα σεξουαλικά παιχνίδια μεταξύ των πεντάχρονων αδερφιών γίνονταν άποδεκτά σά φυσιολογικά, τότε αυτά θα αντιμετώπιζαν έλευθερα ένα σεξουαλικό σύντροφο έξω από την οικογένεια.

Η άκραία μορφή του σεξουαλικού μίσους είναι ο σαδισμός. Κανένας άνθρωπος με φυσιολογική έρωτική ζωή δε θα μπορούσε να βασανίσει έναν άνθρωπο ή ένα ζώο ή να είναι υπέρ των φυλακών. Καμιά σεξουαλικά ίκανοποιημένη γυναίκα δε θα κατηγορούσε μια άνύπαντρη μητέρα.

Μ' αυτά που λέω προκαλώ βέβαια έναντίον μου τη μομφή: «Αυτός ο άνθρωπος στο μυαλό του έχει πάντα τη σεξουαλικότητα. Κι η σεξουαλικότητα δεν είναι το πάλ στην ζωή. Υπάρχουν φιλία, εργασία, χαρά και φροντίδες. Γιατί μόνο σεξουαλικότητα;»

Άπαντώ: «Η σεξουαλικότητα προσφέρει την πιο μεγάλη χαρά στη ζωή. Σεξουαλικότητα και έρωτας μαζί είναι η πιο ανώτερη μορφή της έκστασης, ή πιο ιδανική μορφή του

δίνω και τοῦ παίρνω. Κι ἔμεις ἀπ' ἑτι δείχνουν τὰ πράγματα ἢ σεξουαλικότητα μισεῖται. Διαφορετικά καμιά μητέρα δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἀπαγορεύει τὸν ἀδυνατισμό, κανένας πατέρας δὲ θὰ μπορούσε ν' ἀπαγορεύει τὴ σεξουαλικὴ ἐπαφή ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τοῦ παραδοσιακοῦ γάμου, οὔτε στίς θεατρικὲς ἐπιθεωρήσεις θὰ εὐδοκίμοῦσαν τὰ χυδαῖα ἀστεία, κι οἱ ἄνθρωποι δὲ θὰ κατασπαταλοῦσαν τὸ χρόνο τους μὲ τὰ φιλμς καὶ τὰ μυθιστορήματα ποὺ μιλοῦν γιὰ τὴν ἀγάπη, ἀλλὰ θὰ ἀγαποῦσαν οἱ ἴδιοι.

Σχεδὸν ὅλα τὰ φιλμς ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀγάπη: μιὰ ἀπόδειξη ὅτι ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ὁ σημαντικότερος παράγοντας στὴ ζωὴ. Τὸ ἐνδιαφέρον γι' αὐτὰ τὰ φιλμς εἶναι κατὰ κύριο λόγο νευρωτικῆς φύσης. Εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον σεξουαλικὰ ἀπογοητευμένων ἀνθρώπων μὲ αἰσθήματα ἐνοχῆς. Κι ἀφοῦ εἶναι ἀνίκανοι γιὰ τὴ φυσιολογικὴ ἀγάπη ἐξαιτίας τῶν αἰσθημάτων ἐνοχῆς τους, τρέχουν νὰ δοῦν τὰ φιλμς ποὺ παρουσιάζουν τὴν ἀγάπη τόσο ρομαντικὴ κι ὠραία. Οἱ σεξουαλικὰ καταπιεσμένοι ξεθυμαίνουν τὸ σεξουαλικὸ τους ἐνδιαφέρον μὲ ὑποκατάστατα. Κανένας ἄντρας ἢ γυναίκα μὲ ἱκανοποιημένη ἐρωτικὴ ζωὴ δὲ θὰ μπορούσε νὰ φανταστῆ τὸν ἑαυτὸ του νὰ κάθεται δυὸ φορές τὴ ὀδομάδα σ' ἕναν κινηματογράφο γιὰ νὰ δεῖ σκανδαλιστικὲς φωτογραφίες, οἱ ὁποῖες δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἀπομίμηση τῆς πραγματικῆς ζωῆς.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ λαϊκὰ ἐρωτικὰ μυθιστορήματα. Ἀσχολοῦνται εἴτε μὲ τὴ σεξουαλικότητα εἴτε μὲ τὸ ἔγκλημα, συχνὰ ἔμεις συνδυάζουν καὶ τὰ δυό. Τὸ μυθιστόρημα «Ὅσα παίρνει ὁ ἄνεμος» εἶχε τόση ἐπιτυχία ὅχι γιατί εἶχε σὰ φόντο τοῦ τὴν τραγωδίαν τοῦ ἀμερικανικοῦ ἐμφύλιου πολέμου καὶ τῶν σκλάβων, ἀλλὰ γιατί ἔχει σὰν ἐπίκεντρο ἕνα πληκτικὸ κι ἐγωκεντρικὸ κορίτσι μὲ τίς ἐρωτικὲς του περιπέτειες.

Τὰ περιοδικὰ γιὰ τὴ μόδα, τὰ κοσμήματα καὶ τὰ καλλιστεῖα, οἱ ἠομοπιστικὲς φυλλάδες καὶ οἱ ἱστορίες γιὰ τὸ σέξ δείχνουν ξεκάθαρα ὅτι ἡ σεξουαλικότητα εἶναι τὸ σπουδαιότερο στὴ ζωὴ. Ταυτόχρονα ἔμεις βλέπουμε νὰ ἐπιτρέπονται

μόνο ὑποκατάστατα τῆς σεξουαλικότητας — δηλαδή ρομάντσα, φιλμς καὶ καλλιστεῖα.

Ὁ Ντ. Η. Λῶρενς μᾶς λέει γιὰ τὴ βλαβερότητα τῶν σεξοφιλμς: ὁδηγοῦν τὰ σεξουαλικὰ καταπιεσμένα ἀγόρια, ποὺ εἶναι δειλὰ ἀπέναντι στὰ κορίτσια τοῦ κύκλου τους, στὴ μεταφορὰ τῶν αἰσθημάτων τους πάνω σὲ μιὰ ἀπὸ τίς πρωταγωνίστριες — μ' ἀποτέλεσμα νὰ γυρίζουν στὰ σπίτια τους καὶ νὰ ἀδυνατίζουν. Φυσικὰ ὁ Λῶρενς δὲ θέλει νὰ πεῖ ὅτι ὁ ἀδυνατισμὸς εἶναι κάτι κακὸ. Ἀναφέρεται περισσότερο σὲ μιὰ ἀρρωστημένη σεξουαλικότητα, ἢ ὅποια μπορεῖ νὰ ἐκδηλώνεται μόνο μὲ τὸν ἀδυνατισμὸ καὶ τίς φανταστικὲς εἰκόνες ποὺ τὸν συνοδεύουν. Ἕνας νεαρὸς μὲ ὑγιῆ σεξουαλικότητα σίγουρα θὰ γυρεῖ μιὰ συντρόφισσα στὴ γειτονιά του ἢ στὸν κύκλο του.

Δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ σκεφτεῖ κανένας πόσοι ἄνθρωποι ζοῦν ἀπ' ὅλες αὐτὲς τίς σεξουαλικὲς ἀπωθήσεις: ἡ βιομηχανία τῆς μόδας, οἱ κατασκευαστὲς κραγιόν, ἡ ἐκκλησία, τὰ θέατρα κι οἱ κινηματογράφοι, οἱ συγγραφεῖς τῶν βιβλίων μεγάλης κυκλοφορίας (bestseller) καὶ οἱ καλτσοβιομηχανίες.

Θὰ ἦταν κουτὸ νὰ ὑποστηρίξει κανένας ὅτι μιὰ σεξουαλικὰ ἐλεύθερη κοινωνία θὰ καταργῶσε τίς ὠραῖες φορεσιές. Φυσικὰ ὄχι. Κάθε γυναίκα θὰ ἤθελε νὰ εἶναι ὠραία γιὰ τὸν ἄντρα ποὺ ἀγαπάει. Καὶ κάθε ἄντρας θὰ ἤθελε νὰ εἶναι κομψός, ἰδιαίτερα ὅταν πάει σὲ ραντεβού. Τὸ μόνο πράγμα ποὺ θὰ ἐξαφανιζόταν σὲ μιὰ ἐλεύθερη κοινωνία εἶναι ὁ φετιχισμὸς: ἡ λατρεία τοῦ ὑποκατάστατου ὅταν ἡ πραγματικότητα εἶναι ἀπαγορευμένη. Δὲ θὰ ὑπῆρχαν σ' αὐτὴ σεξουαλικὰ καταπιεσμένοι ἄντρες ποὺ νὰ γουρλώνουν τὰ μάτια τους μπροστὰ στὰ γυναικεία ἐσώρουχα στίς βιτρίνες. Τὴ συμφορὰ στ' ἀλήθεια νὰ καταπιέζονται ἔτσι τὰ σεξουαλικὰ ἐνδιαφέροντα! Ἡ μεγαλύτερη ἀπόλαυση ἀπολαμβάνεται μὲ αἰσθήματα ἐνοχῆς. Ἡ ἀπόθηση ἀγκυλιάζει κάθε κομμάτι τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τὸ περιορίζει ἀσφυκτικά, τὸ κάνει δυστυχισμένο καὶ γεμάτο μίσος.

Ὅποιοι μισοῦν τὴ σεξουαλικότητα, μισοῦν τὴ ζωὴ. Ὅποιοι

μισεί τη σεξουαλικότητα δεν μπορεί ν' αγαπήσει τόν πλησίον του. "Οποιος μισεί τη σεξουαλικότητα ή σεξουαλική του ζωή χαρακτηρίζεται από ανικανότητα, ψυχρότητα ή στην καλύτερη περίπτωση από υποανάπτυξη. Έκεί έχει τις ρίζες της ή διαπίστωση πολλών γυναικών που έφεραν παιδιά στον κόσμο: «Η σεξουαλική έπαφή είναι μια άνώφελη σπατάλη χρόνου!» Όταν η σεξουαλικότητα δεν ικανοποιείται, τότε η σεξουαλική όρμη μετατρέπεται σε άγχος και μίσος, έπειδή ακριβώς είναι πάρα πολύ δυνατή και δεν μπορεί κανένας να την εξουδετερώσει δλότελα.

Δεν είναι πολλοί οι ένήλικοι που θεωρούν τη σεξουαλική πράξη σαν ένα δόσιμο. Γιατί άλλως πώς θα μπορούσε να εξηγηθεί ότι 70% του πληθυσμού, όπως υποστηρίζουν οι ειδικοί, πάσχει από ανικανότητα και ψυχρότητα. Για πολλούς μάλιστα άντρες η συνουσία είναι μια έπιτρεπτή μορφή διασμου. Από την άλλη μεριά για πολλές γυναίκες έχει καταντήσει ένοχλητική ίεροτελεστία, την οποία πρέπει να υπομένουν χωρίς γογγυσμούς. Χιλιάδες από τις παντρεμένες γυναίκες δεν έφτασαν ποτέ στη ζωή τους μέχρι τόν όργασμό. Ακόμα και μορφωμένοι άντρες συμβαίνει συχνά να μη γνωρίζουν ότι μπορούν και οι γυναίκες να φτάσουν μέχρι τόν όργασμό. Μέσα σ' ένα τέτοιο κλίμα λοιπόν τó δόσιμο δεν μπορεί να είναι παρά μηδαμινό, όποτε η σεξουαλική πράξη καταντάει λίγο ή πολύ σε κάτι τó κτηνώδικο, σε μια άσχημοσύνη. Εκείνοι οι άνώμαλοι που απαιτούν να μαστιγωθούν ή να μαστιγώνουν δεν είναι παρά μια άκραία συνέπεια της λαθεμένης σεξουαλικής άγωγής: μπορούν να δίνουν άγάπη μόνο στη μορφή τού μίσους.

Καθένας από τούς πρώην μαθητές τού Σάμμερχιλ ξέρει τόσο από τά βιβλία μου όσο και από τις όμιλίες μου ότι είμαι όπερ της ολοκληρωμένης σεξουαλικής ζωής κάθε ανθρώπου, ανεξάρτητα από τó πόσο χρονών είναι. Πολλές φορές μετά από όμιλίες μου ρωτήθηκα αν στο Σάμμερχιλ διατίθενται αντισυλληπτικά μέσα κι αν όχι, γιατί όχι; Αυτό είναι ένα παλιό και διαφιλονικούμενο ζήτημα που έμας όλους μας πληγγώνει βαθιά. Έχω βαριά τη συνείδησή μου που στο

Σάμμερχιλ δε διατίθενται αντισυλληπτικά μέσα κάθε συμβασμός είναι για μένα μια βαριά, ένοχλητική ύπόθεση. Από την άλλη μεριά, αν έδινα στους μαθητές μου αντισυλληπτικά ήταν δεν ήταν σε ώριμη ηλικία, θα μου έκλειναν οι άρχές τó σχολείο. Δεν μπορεί, βλέπετε, ό καθένας να άγνοεί δλότελα τó νόμο.

Οί αντίπαλοι της ελεύθερης ζωής για τά παιδιά ρωτούν συχνά: «Γιατί δεν αφήνετε ένα μικρό παιδί να παρακολουθήσει μια σεξουαλική πράξη;» Η άπάντηση ότι τάχα ένα τέτοιο θέαμα θα άφηνε στο παιδί κάποιο ψυχικό τραύμα ή θα προξενούσε κάποιο βαρύ νευρικό κλονισμό είναι λαθεμένη. Τά παιδιά τών Τρομπριανών, όπως μάς πληροφορεί ό Μαλινόφσκι, όχι μόνο παρακολουθούν τη συνουσία των γονέων τους, αλλά θεωρούν σαν κάτι τó αυτονόητο ακόμα κι αυτό τó φαινόμενο της γέννησης και τού θανάτου. Έγώ δεν πιστεύω ότι ένα ελεύθερα διαπαιδαγωγημένο παιδί θα δεχόταν βλαβερές επιδράσεις, αν τύχαινε να δει σεξουαλική πράξη. Πέρα όμως άπ' όλα αυτά, ή ειλικρινέστερη άπάντηση στην παραπάνω έρώτηση είναι: Στη σημερινή κοινωνία ό έρωτας δεν είναι δημόσια ύπόθεση.

Δε μου διαφεύγει τó γεγονός ότι πολλοί γονείς έχουν θρησκευτικές ή άλλες άρνητικές άπόψεις για τη σεξουαλικότητα. Μ' αυτούς φαίνεται πώς δε γίνεται τίποτα. Δεν μπορούν να άποδεχτούν τις άπόψεις μας. Από την άλλη μεριά όμως πρέπει να τούς πολεμάμε, όταν παραβιάζουν τó δικαίωμα τών παιδιών μας για έλευθερία, είτε πρόκειται για σεξουαλική είτε για όποιαδήποτε άλλη έλευθερία.

Στους άλλους γονείς θα είχα να πώ τά παρακάτω: Οί μεγάλες σπαζοκεφαλίες άρχίζουν όταν ή δεκαεξάχρονη κόρη σας θέλει να κάνει τη δική της ζωή. Ίσως γυρίσει στο σπίτι μετά τά μεσάνυχτα. Σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να τη ρωτήσετε που ήταν. Αν δε μεγάλωσε μέσα σ' ελεύθερες συνθήκες, θα σας έξαπατήσει με τόν ίδιο ακριβώς τρόπο που έσεις κι εγώ έξαπατήσαμε τούς δικούς μας γονείς.

"Όταν ή κόρη μου αγαπήσει στα δεκάξη της ίσως έναν άναίσθητο άντρα, τότε σ' αλήθεια θα άνησυχήσω. Ξέρω δ-

μως πώς δεν μπορώ να κάνω τίποτα ενάντια σε μια τέτοια κατάσταση. Ἐλπίζω να είμαι αρκετά λογικός, ώστε να μην πάρω καμιά πρωτοβουλία. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ κόρη μου μεγάλωσε ἐλεύθερη με κάνει να υποθέτω ὅτι δὲ θὰ πέσει στὴν ἀγκαλιά ἑνὸς ἀνεπιθύμητου τύπου νεαροῦ ἀντρα. Ἄν και ποτὲ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ εἶναι ἀπόλυτα σίγουρος.

Ἔχω ὁμῶς πειστεῖ ὅτι οἱ περισσότεροὶ ἐπιπόλαιοι δεσμοὶ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ διαμαρτυρία κατὰ τῆς αὐταρχικότητας τῶν γονέων. Οἱ γονεῖς μου δὲ μοῦ ἔχουν ἐμπιστοσύνη, ἀλλὰ δὲ μοῦ καίγεται καρφί. Ἐγὼ κάνω ἔ, τι μοῦ ἀρέσει, κι ἂν δὲν τοὺς ἀρέσει τότε ἂς πᾶνε νὰ κόψουν τὸ κεφάλι τους.

Θὰ ἔχετε ἀγωνία μήπως ἀποπλανηθεῖ ἡ κόρη σας. Ἄλλὰ γενικά τὰ κορίτσια δὲν ἀποπλανοῦνται. Ἀπλούστατα εἶναι κι αὐτὰ συνεργοὶ στὴν ἀποπλάνηση. Αὐτὴ ἡ φάση γύρω στὰ δεκάξη χρόνια θὰ μπορούσε νὰ μὴν εἶναι και τόσο ἐφιαλτική, ἂν ἡ κόρη σας εἶναι φίλη σας και ὄχι ὑποτελής σας. Θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσετε τὴν ἀλήθεια ὅτι δὲν μπορεῖ κανένας νὰ ζεῖ τὴ ζωὴ ἑνὸς ἄλλου και πὼς σὲ τόσο δύσκολες ὑποθέσεις, ὅπως εἶναι τὰ αἰσθηματικά θέματα, δὲν μπορεῖ νὰ μεταβιβάσει τίς δικές του ἐμπειρίες.

Ὁ ἀποφασιστικότερος παράγοντας γιὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴ σεξουαλικότητα μέσα στὴν οἰκογένειά σας. Ἄν αὐτὴ ἡ ἀντίληψη εἶναι ὑγιής, τότε μπορεῖτε ἄφοβα νὰ παραδώσετε στὴν κόρη σας τὸ κλειδί τοῦ ἀποκλειστικὰ δικοῦ της ἑωματίου. Ἄν δὲν εἶναι ὑγιής, τότε τὸ κορίτσι θὰ ἀναζητήσει μὲ λαθεμένο τρόπο τὴ σεξουαλικότητα — πολὺ πιθανὸν μὲ τὸν ἀκατάλληλο ἀντρα — κι ἐσεῖς θὰ εἶστε ἀνήμπορος νὰ κάνετε τὸ παραμικρό.

Τὰ ἴδια ἰσχύουν και γιὰ τὸ γιό σας. Ἐξαιτίας του θὰ ἔχετε λιγότερες φροντίδες· γιατί δὲν μπορεῖ νὰ μείνει ἔγκυος. Κι ὁμῶς ἀρκεῖ μιὰ λαθεμένη τοποθέτηση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα γιὰ νὰ καταστρέψει εὐκόλα τὴ ζωὴ του.

Ἐλάχιστοι εὐτυχημένοι γάμοι ὑπάρχουν. Ὅταν σκεφτεῖ κανένας τὴν παιδικὴ ἡλικία τῶν περισσότερων ἀνθρώπων,

τότε παραξενεύεται μὲ τὸ ὅτι ὑπάρχουν και εὐτυχημένοι γάμοι. Ἀφοῦ ἡ σεξουαλικότητα ἦταν κιόλας ἀπὸ τὸ παιδικὸ δωμάτιο μιὰ θρώμικη ὑπόθεση, δὲ θὰ μπορεῖ στὸ συζυγικὸ κρεβάτι νὰ εἶναι καθαρότερη.

Ὅταν οἱ σεξουαλικές σχέσεις τοῦ ζευγαριοῦ δὲν εἶναι ἀρμονικές, ὁ γάμος στὸ σύνολό του εἶναι μιὰ ἀποτυχία. Τὸ δυστυχημένο ζευγάρι διαπαιδαγωγημένο μέσα στὸ μίσος κατὰ τῆς σεξουαλικότητας ἀλληλομισεῖται. Τὰ παιδιά δὲν ἔχουν καλὴ τύχη· γιατί τοὺς λείπει ἡ ζεστασιά μιᾶς οἰκογένειας, πού τοὺς εἶναι τόσο ἀπαραίτητη γιὰ τὴ ζεστασιά τῆς δικῆς τους ζωῆς. Οἱ σεξουαλικές ἀναστολές τῶν γονέων τοὺς μεταβιβάξονται ἀσυνείδητα και σ' αὐτὰ. Τὰ χειρότερα προβληματικά παιδιά ἔχουν τέτοιους γονεῖς.

Σεξουαλικὴ διαφώτιση

Ἄν οἱ γονεῖς ἀπαντοῦν στὶς ἐρωτήσεις τῶν παιδιῶν μὲ δάση τὴν ἀλήθεια και χωρὶς δισταγμοὺς, τότε ἡ σεξουαλικὴ διαφώτιση θὰ εἶναι μέρος τῆς φυσικῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ἡ φειτοεπιστημονικὴ μέθοδος εἶναι βλαβερή. Ἐξέρω κάποιον νεαρό πού δέχτηκε τέτοια σεξουαλικὴ διαφώτιση, ὥστε κοκκίνιζε κάθε φορὰ πού κάποιος χρησιμοποιοῦσε τὴ λέξη γύρη (pollen). Εἶναι βέβαια σημαντικό νὰ ξέρει κανένας δλη τὴν πραγματικότητα γιὰ τὸ σεξουαλικὸ τομέα, ὁμῶς ἀκόμα πιὸ σημαντικό εἶναι τὸ συναισθηματικὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς διαφώτισης. Οἱ γιατροὶ λ.χ. ξέρουν τὰ πάντα γιὰ τὴν ἀνατομία τῆς σεξουαλικότητας, κι ὁμῶς δὲν εἶναι καλύτεροὶ ἐραστὲς ἀπὸ τοὺς νησιώτες τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὀκεανοῦ — ἴσως νὰ μὴν εἶναι οὔτε στὸ μισὸ καλοὶ ὅσο εἶναι αὐτοί.

Τὸ παιδί δὲν τὸ ἐνδιαφέρει και τόσο ἡ ἐξήγηση τοῦ μπαμπὰ ὅτι δάξει τὸ πιπί του μέσα στὸ πιπί τῆς μαμᾶς, ὅσο τὸ ἐνδιαφέρει τὸ γ ι α τ ἰ τ ὁ κ ἄ ν ε ι α ὕ τ ὁ ὁ μ π α μ π ἄ ς. Ἐνα παιδί ὁμῶς στὸ ὅποιο ἐπιτρέπεται τὸ σεξουαλικὸ παιχνίδι δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ κάνει τέτοια ἐρώτηση.

Ἡ σεξουαλική διαφώτιση δὲν εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ ἓνα ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένο παιδί, γιατί διαφώτιση σημαίνει πῶς αὐτὸ τὸ θέμα ἔχει παραμεληθεῖ. Ὄταν ἡ φυσιολογική περιέργεια τοῦ παιδιοῦ ικανοποιεῖται μὲ μιὰ εὐκρινῆ καὶ καλοστόχαστη ἀπάντηση, τότε καὶ ἡ σεξουαλικότητα δὲ θὰ παρουσιάζεται ὡς ἄν κάτι ποῦ ἔχει ἀνάγκη διαφώτισης. Γιατί, ἐδῶ ποῦ τὰ λέμε, δὲν κάνουμε μαθήματα στὰ παιδιά γιὰ τὸ πεπτικὸ τοῦ σῶματος οὔτε καὶ γιὰ τὰ περιττώματά τους. Ὁ ὅρος σεξουαλικὴ διαφώτιση ὑπάρχει μόνο καὶ μόνο γιατί ἡ σεξουαλικὴ δραστηριότητα ἐμποδίζεται καὶ διεξάγεται μὲ μυστικότητα.

Ἡ εἰσαγωγή τῆς σεξουαλικῆς διαφώτισης στὰ σχολικὰ προγράμματα θὰ πρόσφερε τὴν ἐπικίνδυνη δυνατότητα προαγωγῆς τῶν σεξουαλικῶν ἀναστολῶν μὲ τὴν ἠθικολογία. Καὶ μόνο ὁ ὅρος σεξουαλικὴ διαφώτιση δημιουργεῖ τὴν ὑπόφια μιᾶς τυπικῆς καὶ βασανιστικῆς διδασκαλίας τῆς ἀνατομίας καὶ τῆς ψυχολογίας ἀπὸ ἓνα δάσκαλο ποῦ φοβάται μήπως κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῆς ὕλης ξεπεράσει τὰ σύνορα καὶ βρεθεῖ σὲ κανέναν ἀπαγορευμένο τομέα.

Στὰ περισσότερα σχολεῖα θὰ διακινδύνευε τὴν ἀπόλυση τοῦ ὁποιοῦ ὁμολογοῦσε ὀλέκη τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν ἔρωτα καὶ τὴ γέννηση. Ἡ κοινὴ γνώμη στὰ πρόσωπα τῶν μητέρων δὲ θὰ ἀνεχόταν κάτι τέτοιο. Γνωρίζω περισσότερες ἀπὸ μιὰ περιπτώσεις ὅπου μιὰ ἐξοργισμένη μητέρα ξεστόμιζε φοβερὸς ἀπειλὲς κατὰ τῆς δασκάλας, γιατί ὄθην διέφθειρε τὸ παιδί τῆς μὲ «βρωμερές», «ἄθεες» καὶ «πρόστυχες» διδασκαλίες.

Γιὰ νὰ θέλει κανένας νὰ μεταδιβάσει σ' ἓνα ἐλεύθερο παιδί κάθε γνώση γιὰ τὰ σεξουαλικά θέματα ἀνάλογα μὲ τίς ἀπαιτήσεις του, θὰ πρέπει νὰ ξέρει ὁ ἴδιος φυσικά πῶς ἐξηγοῦνται τὰ πράγματα. Ἄς ποῦμε πῶς τὸ παιδί θέλει νὰ μάθει, γιατί δὲν εἶναι ὅλα τὰ ἀρσενικά ἄλογα ἐπιθήτορες, ἢ γιατί δὲν εἶναι ὅλα τὰ ἀρσενικά πρόβατα κριάρια. Ἡ ἀπάντηση αὐτῆς τῆς ἐρώτησης προϋποθέτει ἔννοιες ποῦ ξεπερνοῦν κατὰ πολὺ τὴν ἀντίληψη ἑνὸς τετράχρονου παιδιοῦ· γιατί τὸν εὐνοχησμοῦ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τὸν ἐξηγήσει

μὲ ἀπλά λόγια. Στὴν περίπτωση αὐτὴ οἱ γονεῖς θὰ πρέπει νὰ προσφέρουν ὅτι καλύτερο μποροῦν, σκεπτόμενοι πάντα ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ποῦν φέματα οὔτε καὶ νὰ ἀποφύγουν τὸ θέμα.

Ἐνα πεντάχρονο ἀγόρι ἔβηκε στὴν τσέπη τοῦ πατέρα του ἓνα προφυλακτικό, καὶ ὅπως εἶναι φυσικὸ ρώτησε τί ἦταν αὐτό. Ἀποδέχτηκε ἀπροσποίητα τὴν ξεκάθαρη καὶ ἀπλή ἀπάντηση τοῦ πατέρα του ποῦ τοῦ δόθηκε χωρὶς τὸ παραμικρὸ ἔχνος συστολῆς.

Δὲν ὑπάρχει ἀντίρρηση πῶς σ' ὀρισμένες περιπτώσεις θὰ εἰπωθεῖ στὸ παιδί ὅτι: τὸ θέμα εἶναι πάρα πολὺ δύσκολο καὶ γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ περιμένει. Τὸ ἴδιο τελικά μπορεῖ νὰ γίνει καὶ μὲ ἄλλες ἐρωτήσεις. Ἄν τὸ παιδί ρωτᾷ λ.χ. πῶς λειτουργεῖ μιὰ πολύπλοκη μηχανὴ ἢ ποιὸς ἐφτιαξε τὸ θεό, τότε μπορεῖ νὰ τοῦ εἰπωθεῖ πῶς ἡ ἀπάντηση γι' αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι πάρα πολὺ πολύπλοκη γιὰ ἓνα παιδάκι τῆς ἡλικίας του.

Ἐπίσης εἶναι ἀσφαλέστερο καὶ προτιμότερο νὰ ἀναβληθεῖ ἡ ἀπάντηση ἀπὸ τὸ νὰ εἰπωθοῦν στὸ παιδί περισσότερα ἀπ' ὅσα τὸ ἐνδιαφέρουν — πράγμα ποῦ τὸ κάνουν μερικοὶ ἀνόητοι γονεῖς. Θυμᾶμαι μιὰ μαθήτρια, ἓνα δεκαπεντάχρονο κορίτσι ἀπὸ τὴν Ἑλβετία, ποῦ μοῦ ἔλεγε: «Ἡ Ἴρμα (δέκα χρονῶν) νομίζει ὅτι τὰ μωρὰ τὰ φέρνει ὁ γιατρός. Ἐγὼ ὁμως ξέρω ἀπὸ χρόνια ἀπὸ ποῦ ἔρχονται τὰ μωρὰ. Μοῦ τὸ εἶπε ἡ μητέρα μου. Μοῦ εἶπε ἐπίσης καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλα πράγματα.»

Τὴ ρώτησα τί ἤξερε ἀκόμα καὶ μοῦ διηγήθηκε τὰ πάντα γιὰ τὴν ὁμοφυλοφιλία καὶ τίς διαστροφές. Τὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν τὴ χειρίστηκαν ἔξυπνα. Ἡ μητέρα δὲν εἶχε νὰ κάνει τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ ἀπαντήσει στὴν ἐρώτηση τοῦ παιδιοῦ. Ἀπὸ ἄγνοια εἶπε πολλὰ στὸ παιδί, εἶπε πράγματα ποῦ τὸ παιδί δὲν μποροῦσε νὰ τὰ ἀποδεχτεῖ. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν μιὰ νευρωτικὴ θυγατέρα. Σὲ γενικὰς ὁμως γραμμὲς εἶμαι τῆς γνώμης πῶς αὐτὴ ἡ κουτὴ μητέρα φέρθηκε λογικότερα ἀπὸ τὴν κάθε μιὰ ποῦ σκόπιμα λέει φέματα στὸ παιδί τῆς, ὅταν τὴ ρωτᾷ γιὰ τὸ μυστήριο τῆς γέν-

νησης. Τὸ παιδί ὅμως κάποια μέρα θὰ ἀνακαλύψει τὸ ψέμα. Συνήθως μαθαίνει ἀπὸ τοὺς συμπαίχτες του τὴ μισή ἀλήθεια καὶ μάλιστα μὲ κακὸ τρόπο, καὶ τότε πιστεύει πὺς ξέρεται γιατί ἡ μητέρα εἶχε πει ψέματα. Π Ὡ ς θ ἄ μ π ο ρ ο ὕ σ ε ἡ μ η τ έ ρ α μ ο υ ν ἄ μ ο ὗ π ε ἰ κ ἄ τ ι τ ὸ τ ὅ σ ο β ρ ῶ μ ι κ ο ! »

Κι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀντίληψη τῆς σημερινῆς κοινωνίας γιὰ τὴ γέννηση: μιὰ βρώμικη καὶ προσβλητικὴ ὑπόθεση. Καὶ μόνο τὸ γεγονός ἐστὶ μιὰ ἐγκυος γυναίκα προσπαθεῖ νὰ κρύψει τὴν κατάστασή της μὲ κατάλληλες φορεσιές, ἀρκεῖ γιὰ τὴν καταδίκη τῆς λεγόμενης ἠθικῆς μας.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὑπάρχουν μητέρες ποὺ λένε τὴν ἀλήθεια στὰ παιδιά τους σχετικὰ μὲ τὰ μωρά, ἀλλὰ λένε ψέματα ὅταν ἐρωτηθοῦν γιὰ τὴ σεξουαλικότητα. Ἀρνοῦνται νὰ ποῦν στὰ παιδιά τους ὅτι ἡ σεξουαλικὴ πράξη εἶναι κάτι τὸ ἐξαιρετικὰ εὐχάριστο.

Ἡ γυναίκα μου κι ἐγὼ δὲ σπάσαμε ποτὲ τὸ κεφάλι μας γιὰ τὴ Ζωὴ καὶ τὴ σεξουαλικὴ της διαπαιδαγώγηση. Πήγαιναν ὅλα τόσο ἀπλά, τόσο ξεκάθαρα καὶ μαγευτικὰ — ἀκόμα καὶ σ' ὀρισμένες δυσάρεστες στιγμές, λ.χ. ὅπως αὐτὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ζωὴ ἐξηγοῦσε σὲ μιὰ ἀνύπαντρη ἐπισκέπτριά μας πὺς ἡ ἴδια ἦρθε στὸν κόσμον, γιατί ὁ μπαμπὰς γονιμοποίησε τὴ μαμά, καὶ γεμάτη ἐνδιαφέρον βιάστηκε νὰ προσθέσει: «Κι ἐσένα ποιὸς σὲ γονιμοποιεῖ;»

Πέρα ἀπ' αὐτὰ διαπιστώσαμε ὅτι ἓνα ἐλεύθερο παιδί ἀναπτύσσεται ἀπὸ πολὺ νωρὴ τὴν αἴσθησή της πρέπουσας συμπεριφορᾶς. Ἡ Ζωὴ ἦταν τριάμισυ χρονῶν ὅταν εἶπε τὰ παραπάνω λόγια στὴν ἐπισκέπτριά μας. Στὰ πέντε χρόνια της ἄρχισε νὰ καταλαβαίνει πὺς ὀρισμένα πράγματα δὲ λέγονται μπροστὰ σὲ μερικὸς ἀνθρώπους. Ἐνα παρόμοιο αἶσθημα λεπτότητας ἔχω προσέξει καὶ σ' ἄλλα παιδιά, τὰ ὁποία δὲ μεγάλωσαν ὅπως ἡ Ζωὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέσα σὲ συνθήκες ἐλευθερίας.

Ἀπὸ τότε ποὺ ὁ Φρόντ διατύπωσε τὴ θετικὴ σεξουαλικότητα τῶν μικρῶν παιδιῶν δὲν ἔχουν μελετηθεῖ ἱκανοποιητικὰ οἱ ἐξωτερικεύσεις της. Γιὰ τὴ σεξουαλικότητα τοῦ βρέ-

φους ἔχουν γραφεῖ ἀρκετὰ βιβλία, ἀπ' ὅσα ὅμως γνωρίζω δὲν ἔχει γραφεῖ οὔτε ἓνα βιβλίο γιὰ ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένα παιδιά. Ἡ κόρη μας δὲν εἶδει κανένα αἰσθητὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ φύλο της, οὔτε καὶ γι' αὐτὸ τῶν γονέων της ἢ τῶν συνομήλικων της. Στὸ μπάνιο καὶ στὴν τουαλέτα μᾶς ἐβλεπε πάντα γυμνοὺς. Μὲ τὴ συμπεριφορὰ της ἡ Ζωὴ κατέρριψε τὶς ἀντιπροσωπευόμενες ἀπὸ ὀρισμένους ψυχολόγους θεωρίες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ δῆθεν κάποιας ἐνστικτώδους ὑποσυνείδητης, ἔμφυτης ντροπαλότητος ποὺ χαρακτηρίζεται ἰσχυρὰ τὸ παιδί ὅταν βλέπει τὰ γεννητικὰ ὄργανα τῶν γονέων του ἢ τοὺς βλέπει κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν φυσικῶν λειτουργιῶν τοῦ ὀργανισμοῦ τους. Αὐτὴ ἡ θεωρία εἶναι τὸ ἴδιο παράλογον μὲ ἐκείνη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὑπάρχει κάποιο ἔμφυτο αἶσθημα ἐνοχῆς σχετικὸ μὲ τὸν ἀδυνατισμό.

Εἶναι δυνατὸ οἱ γονεῖς ἐνὸς ἐλεύθερου παιδιοῦ νὰ καταφέρουν νὰ ἀποφύγουν κατὰ τὴ σεξουαλικὴ διαπαιδαγώγηση ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἤλιθα κι ἐπικίνδυνα λάθη ποὺ συνδέουν τὴ σεξουαλικότητα μὲ τὸ κακὸ καὶ τὴν ἁμαρτία. Ὅμως δὲν εἶμαι τόσο σίγουρος γιὰ τὸ ἂν ἀπὸ κάποια ἄλλη πλευρὰ δὲν ἀπειλεῖ ἓνας ἄλλος κίνδυνος: ὁ κίνδυνος τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Πολλὸ πρὶν γίνῃ λόγος γιὰ ἐλεύθερη διαπαιδαγώγηση, μερικοὶ γονεῖς εἶχαν μάθει τὰ παιδιά τους νὰ θεωροῦν τὴ σεξουαλικότητα ὡς κάτι τὸ ἱερὸ καὶ τὸ μεταφυσικὸ, τὸ ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ τὸ μεταχειρίζεται κανένας μὲ δέος καὶ θαυμασμό, μὲ κάποιο εἶδος μυστικιστικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ. Οἱ σύγχρονοι γονεῖς βέβαια δὲν ὑποκύπτουν στὸν πειρασμὸ ν' ἀκολουθήσουν αὐτὴ τὴν ἀντίληψη, ὑπάρχει ὅμως τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ὑποκύψουν σ' ἓναν παρόμοιον πειρασμό: στὴ λατρεία τῆς σεξουαλικότητας ὡς ἓνα νεοανακαλυφθέντα θεό. Εἶναι δύσκολος ὁ ὀρισμὸς — ἴσως αὐτὸ νὰ εἶναι τόσο ἀόριστο, ὥστε νὰ μὴν ἐπιδέχεται ὀρισμὸ. Μπορῶ μόνο νὰ διατυπώσω ὅτι στὴ σεξουαλικότητα ἀποδίδεται κάποιο εἶδος ἱερότητας, ὅταν ἐπέρχεται μιὰ πρὸς τὸ λεπτότερον ἀλλαγὴ τῆς φωνῆς, κάθε φορὰ ποὺ γίνεται λόγος γι' αὐτὴ. Αὐτὴ ἡ στάση ἀφήνει νὰ διαφαίνεται κάποιος φόβος μπροστὰ στὴν πορνογραφία. Σ υ γ γ ῶ μ η ! ἄ λ λ ἄ δ ἔ ν ο μ ἰ -

ζω νὰ πιστεύετε, ἐπειδὴ δὲ μιλάω μὲ δέος γιὰ τὴ σεξουαλικότητα, ὅ- τι εἶμαι ἀπὸ κείνους ποὺ θεωροῦν τὴ σεξουαλικότητα σὰν κάτι ἀπὸ τὸ ὁποῖο γίνονται σόκιν. Κατὰ κάποιον τρόπο ξαφνιάζομαι ὅταν βλέπω νέους γονεὺς νὰ μὴ διαφέρουν καὶ πολὺ στὰ λόγια καὶ στὸν τόνο ἀπὸ κείνη τὴν παλιὰ ταξιαρχία ποὺ μιλοῦσε μὲ δέος γιὰ τὰ ἱερὰ μέλη τοῦ σώματος. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ σεξουαλικότητα ταυτίστηκε ἀπὸ τοὺς πολλοὺς μὲ τὴ χυδαία ἀστειολογία, δημιούργησε τὸν κίνδυνον τῶν ἄλλων ἄκρων, ὅπου ἡ σεξουαλικότητα μετατρέπηκε σὲ κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν πρέπει νὰ μιᾶ κανένας — ὄχι γιατί εἶναι κάτι κακό, ἀλλὰ ἀπεναντίας γιατί θεωρεῖται πιὰ σὰν ἱερὸ. Μιὰ τέτοια ἀντίληψη ὁδηγεῖ ὅπωςδὴποτε σ' ἕναν καινούργιο φόβον τῆς σεξουαλικότητος καὶ σὲ καινούργιες ἀπωθήσεις. Γιὰ νὰ ἔχει τὸ παιδί μιὰ ὑγιᾶ ἀντίληψη γιὰ τὴ σεξουαλικότητα καὶ μιὰ ἀντίστοιχη ἐρωτικὴ ζωὴ, δὲν πρέπει νὰ ἀνεβάζουμε τὴ σεξουαλικότητα στὰ σύννεφα.

Ὅταν κάποιος λέει σ' ἕνα παιδί ὅτι ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἱερή, παραλλάζει τὴν παλιὰ ἱστορία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ ἁμαρτωλοὶ πᾶνε στὴν κόλαση. Ἄν κανένας μας θεωρεῖ τὸ φαγοπότι καὶ τὸ γέλιο σὰν ἱερὰ, τότε συμφωνῶ νὰ θεωρεῖται καὶ ἡ σεξουαλικότητα σὰν ἱερή. Βέβαια μπορούμε νὰ χαρακτηρίσουμε τὰ πάντα ἱερὰ. Ὅταν ὁμως θεωροῦμε τὴ σεξουαλικότητα σὰν κάτι τὸ ἐξῆκτιστον, τότε αὐταπατώμαστε καὶ δίνουμε ἐσφαλμένη κατεύθυνση στὰ παιδιά μας. Τὸ παιδί εἶναι ἱερὸ — ἱερὸ σὰν ὑπαρξή, τὴν ὁποία κανένας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὴν καταστρέψει μὲ τίς ἡλίθιες διδασκαλίας του.

Καὶ ἐνῶ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς ἐνάντια στὴ σεξουαλικότητα ξεψυχᾶει, προσβάλλουν στὸν ὄριζοντα οἱ καινούργιοι τῆς ἐχθροῦ. Ἔχουμε τοὺς ζηλωτὲς τῆς σεξουαλικῆς διαφώτισης ποὺ κάνουν διαγράμματα στὰ παιδιά καὶ τοὺς μιλοῦν γιὰ μέλισσες καὶ γύρη. Πρακτικὰ δηλαδὴ λένε: «Κοιτάξτε ἐδῶ, ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἀπλῶς ἐπιστήμη. Τίποτα τὸ σκανδαλιστικὸ στὴν ὑπόθεσι, ἔτσι δὲν εἶναι.» Βλέπετε, ὁ-

λους ἐμᾶς μᾶς ἔχουν παραμορφώσει τόσο πολὺ σχετικὰ μὲ τὴ σεξουαλικότητα, ὥστε μᾶς εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ δοῦμε τὸν ἴσιον, τὸ φυσιολογικὸ δρόμον. Ἀκολουθοῦμε τὸν ἀνήφορον ἢ τὸν κατήφορον σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ σεξουαλικότητα, λὲς καὶ χάθηκε τὸ ἴσιωμα. Εἶναι βέβαια καλὸ νὰ εἶναι κανένας ὑπὲρ τῆς σεξουαλικότητος, ὅταν ὁμως αὐτὸ τὸ ὑπὲρ διαμαρτύρεται μόνον ἐνάντια στὴν ἐχθρική, ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα, ἀγωγή στὴν παιδικὴ ἡλικία, θὰ μπορούσε κάλλιστα αὐτὸ τὸ ὑπὲρ νὰ εἶναι νευρωτικόν. Γιὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διαμορφώσουμε μιὰ νέα στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα, στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας θὰ σεβόμαστε τὴ φυσικὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ παιδί καὶ τὴ σεξουαλικότητα.

Ἄν αὐτὸ φαίνεται ἀδύνατον ἢ ἀδύνατον, τότε προτείνω νὰ ἀποφεύγουν οἱ νέοι γονεὺς κάθε ἔχθος ντροπῆς, ἀηδίας καὶ ἠθικῆς ἀγανάκτησης, νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ κάθε διαφώτιση καὶ νὰ μὴ σκέφτονται τοὺς γέλτονες ὅταν μιλοῦν γιὰ σεξουαλικὲς ὑποθέσεις. Τότε, καὶ μόνον τότε, θὰ μεγαλώσει τὸ παιδί χωρὶς ἀναστολές καὶ μίσος ἐνάντια στὸ ἴδιον του τὸ σῶμα. Γιὰ ἕνα τέτοιο παιδί ἡ σεξουαλικότητα δὲ θὰ κανταντήσῃ ποτὲ μιὰ ὑπόθεσι τῆς διαφώτισης, τῆς προειδοποιήσεως ἢ κάτι παρόμοιον.

Ἄν μπορούσαμε νὰ προφυλάξουμε τὸ παιδί ἀπὸ τὸν κίνδυνον νὰ δεῖ τὴ σεξουαλικότητα σὰν κάτι κακό, τότε θὰ ἀναπτυχθεῖ σὲ ἠθικὸ ἄνθρωπον — ὄχι σὲ ἠθικολόγον, ὄχι σὲ δάσκαλον τῶν ἄλλων. Ἐνας Ἄδων Ζουάν παίρνει ἀπὸ τὴ σεξουαλικότητα μόνον τὸ στοιχεῖον τῆς ἡδονῆς, ἐνῶ προσπαθεῖ ἐπιδεικτικὰ ν' ἀγνοήσει τὸ στοιχεῖον τῆς ἀγάπης. Αὐνανισμὸς, δονζουανισμὸς καὶ ὁμοφυλοφιλία, ὅλα αὐτὰ εἶναι στεῖρα, γιατί εἶναι ἀκοινωνικὰ φαινόμενα. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ νέα ἠθικὴ θὰ ἀναγνωρίσῃ πῶς πρέπει νὰ ἰκανοποιήσῃ καὶ τὶς δὺ ὁ λειτουργίες τῆς σεξουαλικότητος: ὅτι τὴν ἀνώτατην ἡδονὴν στὴ σεξουαλικὴν πράξιν θὰ τὴ βρεῖ μόνον ὅταν ἀγαπᾷ.

Αδνανισμός

Τὰ περισσότερα παιδιά αδνανίζονται. Κι όμως τους έχει επιπυθεί ότι ο αδνανισμός είναι κακό πράγμα, καθυστερεί την ανάπτυξη, οδηγεί σ' αρρώστιες και τὰ παρόμοια. "Αν κάποια έξυπνη μητέρα δέν προσέξει τις πρώτες περιπλανήσεις του παιδικού χεριού στο κάτω μέρος του σώματός του, τότε είναι βέβαιο πώς ή ανάγκη του αδνανισμού θά είναι λιγότερο έντονη. Η απαγόρευση σταθεροποιεί τὸ ένδιαφέρον του παιδιού.

Γιά κάθε μικρό παιδί τὸ στόμα είναι σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ έρωτογενής ζώνη ἀπ' ὅσο τὰ γεννητικά ὄργανα. "Αν ή μητέρα είχε και για τὸ στόμα τήν ίδια ήθικη αντίληψη ὅπως και για τὰ σεξουαλικά ὄργανα, τότε τόσο ο θηλασμός του δάχτυλου ὅσο και τὰ φιλιὰ θά δημιουργούσαν κατὰ τὸν ίδιο τρόπο έννοχη συνείδηση.

Ο αδνανισμός ικανοποιεί τήν έπιθυμία για τήν εύτυχία, επειδή ὠθεϊ τήν ένταση σὲ ανώτατο σημείο. Μόλις όμως τελειώσει ή πράξη, ή συνείδηση του ήθικολογικά διαπαιδαγωγημένου δίνει τὸ παρόν της μ' ἓνα οὐρλιαχτό: «Αμαρτωλέ!» Έχω διαπιστώσει πώς ἓνα παιδί δείχνει λιγότερο ένδιαφέρον για τὸν αδνανισμό μόλις ἀπαλλαγεί ἀπὸ τὸ βάρος τῶν αισθημάτων έννοχης.

Φαίνεται πώς μερικοί γονεῖς θά προτιμούσαν νά δοῦν τὸ παιδί τους νά ἐγκληματεῖ παρά νά αδνανίζεται. Κατὰ τή γνώμη μου ή καταπίεση του αδνανισμού είναι ή αἰτία πολλῶν ἐγκλημάτων.

Ένας έντεκάχρονος νέος πὸ ήρθε στο Σάμμερχιλ ήταν μεταξύ τῶν ἄλλων και πυρομανής. Στο παρελθόν είχε φάει ξύλο τόσο ἀπὸ τὸν πατέρα του ὅσο και ἀπὸ τὸς δασκάλους του. Και τὸ χειρότερο, τὸν είχαν ποτίσει με τή στενοκέφαλη θρησκεία τῆς φωτιᾶς τῆς κόλασης και του ὄργισμένου θεοῦ. Λίγο μετά τὸν έρχομό του στο Σάμμερχιλ πήρε μιὰ μπουκάλα βενζίνη, τήν ἄδειασε μέσα σ' ἓνα δοχεῖο με χρώματα και νέφτι κι ἔβαλε φωτιά. Μόνο χάρη στην έτοιμότητα δυὸ ὑπαλλήλων σώθηκε τὸ σπίτι.

Πήρα τὸ νεαρό στο γραφεῖο μου. «Τί είναι φωτιά;» τὸν ρώτησα.

«Καίει», ἀπάντησε.

«Γιά ποιὰ φωτιά μιλάς τώρα;» συνέχισα.

«Γιά τή φωτιά τῆς κόλασης», εἶπε.

«Κι ή μπουκάλα;»

«Ένα μικρό πράγμα με μιὰ τρύπα στην ἄκρη», εἶπε και σταμάτησε για πολλή ὥρα.

«Πές μου κι ἄλλα γι' αὐτὸ τὸ μακρὸ πράγμα με τήν τρύπα στην ἄκρη», εἶπα.

«Ο Πέτρος μου ἔχει μιὰ τρύπα στην ἄκρη», εἶπε σασισμένος.

«Πές μου για τὸν Πέτρο σου», του εἶπα φιλικά. «Τὸν χαϊδεύεις καμιά φορά;»

«Όχι πιά. Κάποτε τὸν χαϊδευα, ἄλλὰ τώρα ποτέ πιά.»

«Γιατί ὄχι;»

«Γιατί ο κ. Χ. (ὁ τελευταῖος δάσκαλός του) μου εἶπε πώς αὐτὸ είναι ή μεγαλύτερη ἁμαρτία στὸν κόσμο.»

Κατέληξα στο συμπέρασμα ότι ή πυρομανία του ήταν μιὰ ενέργεια - ὑποκατάστατο για τὸν αδνανισμό. Του ἐξήγησα ότι ο κ. Χ. είχε πέρα για πέρα ἄδικο, γιατί ο Πέτρος του δέν ήταν οὔτε καλύτερος οὔτε χειρότερος ἀπὸ τ' αὐτιά του και τή μύτη του. "Απ' αὐτή τή στιγμή ἐξαφανίστηκε τὸ ένδιαφέρον του για τή φωτιά.

Όταν ο αδνανισμός στην παιδική ήλικία δὲ θεωρεῖται σὰν πρόβλημα, τότε τὸ παιδί περνάει ἔγκαιρα και φυσιολογικά στην έτεροφυλοφικη σεξουαλικότητα. Πολλὰ ζευγάρια είναι δυστυχισμένα γιατί ὑποσυνείδητα τρέφουν κάποιο μίσος ἐναντία στη σεξουαλικότητα. Τὸ μίσος αὐτὸ είναι παράγωγο του κρυφοῦ μίσους ἐναντία στὸν ίδιο τὸν εαυτό τους, τὸ ὁποῖο πάλι είναι ἀπόρροια τῆς απαγόρευσης του αδνανισμού πὸς τὸς ἐπιβλήθηκε στην παιδική τους ήλικία.

Τὸ ζήτημα του αδνανισμού ἔχει μεγάλη σημασία στην ἀγωγή. Μαθήματα, πειθαρχία, σπὸρ και τὰ παρόμοια δέν ἔχουν κανένα νόημα ὅσο ὑπάρχει πρόβλημα αδνανισμού. Μόνο ή έλευθερία στὸν τομέα αὐτὸ μπορεί νά μᾶς δώσει χαρού-

μνα, ευτυχισμένα και γεμάτα ζωντάνια παιδιά. Μόνο ή ελευθερία μπορεί να μειώσει στα φυσιολογικά του πλαίσια το ενδιαφέρον των παιδιών για τον αυνανισμό. Αντίθετα όμως απαγόρευση του αυνανισμού σημαίνει ταλαιπώρα, φιλάσθενα και δυστυχισμένα παιδιά, τα οποία μισούν τον ίδιο τον εαυτό τους, και κατά συνέπεια και τους άλλους. Το γεγονός ότι τα παιδιά του Σάμμερχιλ είναι τόσο ευτυχισμένα ανάγεται βασικά στην απουσία του φόβου και του μίσους ενάντια στον ίδιο τους τον εαυτό, πράγματα που είναι παράγωγα της καταπίεσης της σεξουαλικότητας.

Ο Φρόντ μās έχει εξοικειώσει με την ιδέα ότι ή σεξουαλικότητα υπάρχει από την αρχή της ζωής, ότι το μωρό αισθάνεται κατά το θηλασμό σεξουαλική ικανοποίηση και πώς ή έρωτογενής ζώνη του στόματος αντικαθίσταται σιγά - σιγά από την έρωτογενή ζώνη των γεννητικών οργάνων. Ο αυνανισμός λοιπόν είναι μιá φυσιολογική ανακάλυψη για το παιδί, ή οποία αρχικά δέ θεωρείται και τόσο σπουδαία, γιατί τα γεννητικά όργανα προσφέρουν στο μωρό λιγότερη ήδονή απ' αυτή του στόματος ή της επιδερμίδας. Μόνο οι άπαγορευτικές επεμβάσεις των γονέων είναι εκείνες που μετατρέπουν τον αυνανισμό σ' ένα τέτοιο κόμπλεξ. Κι όσο αυστηρότερη ή απαγόρευση, τόσο βαθύτερο το αίσθημα της ένοχής, κι ακόμα τόσο πιο μεγάλη ή τάση για αυνανισμό.

Τό σωστά διαπαιδαγωγημένο παιδί πρέπει να φτάνει στη σχολική ηλικία χωρίς αισθήματα ένοχής. Ανάμεσα στα παιδιά του νηπιαγωγείου του Σάμμερχιλ είναι πολύ éλάχιστα εκείνα που δείχνουν κάποιο ενδιαφέρον για τα σεξουαλικά τους όργανα. Γι' αυτά, ή σεξουαλικότητα δέν αποτελεί πειρασμό, γιατί δέν είναι μυστήριο. Από την αρχή στο Σάμμερχιλ μαθαίνουν (αν δέν τους έχει ήδη από τους γονείς τους εξηγηθεί) για τη γέννηση, και μάλιστα όχι μόνο πώς έρχονται τα μωρά στον κόσμο, αλλά και πώς φτιάχνονται. Σ' αυτή την ηλικία γίνονται τέτοιες πληροφορίες αποδεχτές, χωρίς ψυχικές αντιδράσεις — φτάνει να δίνονται τμηματικά και χωρίς συναισθηματικές έξωτερικεύσεις. Έτσι στο Σάμμερχιλ μπορούν τα δεκαπεντάχρονα - δεκαεξάχρονα αγό-

ρια και κορίτσια να συζητούν μεταξύ τους ανοιχτά για τα σεξουαλικά ζητήματα χωρίς την παραμικρή σκέψη ότι αυτό είναι κακό.

Οί γονείς μιλούν στο μικρό παιδί με τη φωνή του παντοδύναμου θεού. "Ό,τι πει ή μητέρα για τη σεξουαλικότητα αυτό είναι για το παιδί ευαγγέλιο. Το παιδί δέχεται στο σύνολό του δ,τι του λέει αυτή. Κάποια μητέρα είχε πει στο γιό της ότι ο αυνανισμός θα τον έκανε κουτό. Αυτός το πίστεψε και δέν ήταν πια ικανός να μάθει ούτε τα πιο εύκολα πράγματα. Μόλις ή μητέρα του μετάνοιωσε για τις άνοησίες που του είχε πει και του το εξήγησε, άμέσως ο νεαρός έγινε άλλος άνθρωπος.

Μιá άλλη μητέρα είχε πει στο γιό της ότι αν αυνανιζόταν θα τον μισούσε ελος ο κόσμος. Ο νεαρός έγινε αυτό που ακριβώς είχε πει ή μητέρα: στο σχολείο ήταν ο πιο ανεπιθύμητος αλητάκος. Έκλεθε, έφτυνε τους άλλους κι έσπαγε αντικείμενα στην άξιολύπητη προσπάθειά του να δικαιώσει τη μητέρα του. Δυστυχώς σ' αυτή την περίπτωση ή μητέρα του δέν είχε το θάρρος να παραδεχτεί το λάθος της κι έτσι ο νεαρός εξελίχθηκε σ' έναν άνθρωπο, ο οποίος λίγο - πολύ μισούσε την κοινωνία.

Είχαμε εδώ νεαρούς, στους οποίους είχε ειπωθεί πώς θα τρελαίνονταν με τον αυνανισμό — και πράγματι αυτά τα παιδιά απέφευγαν με ζήλο κάθε τι που δέν ήταν τρελό.

Αμφιβάλλω αν μπορεί να υπάρξει εκ των υστέρων μιá οποιαδήποτε επίδραση τόσο δυνατή, ώστε να ίσοροπήσει τον ψυχολογικό τραυματισμό που προκάλεσαν οι γονείς στην πρώιμη παιδική ηλικία. Με τις εργασίες μου προσπαθώ πάντα να παρακινήσω τους γονείς να επανορθώσουν οι ίδιοι μόνοι τους το κακό που μπορεί να προκάλεσαν, γιατί γνωρίζω πόσο λιγότερη σημασία έχω για το παιδί έγώ, ο κάθε δάσκαλος. Ο δάσκαλος γενικά μπαίνει κάπως άργά στη ζωή του παιδιού. Ακόμα κι αν του πει ο δάσκαλος του νεαρού ότι κανένας δέν τρελαίνεται από τον αυνανισμό, είναι κάπως δύσκολο γι' αυτόν να το πιστέψει. Η φωνή του πατέρα, αυτή που άκουσε ο νεαρός όταν ήταν πεντάχρονος, ήταν ή

φωνή της αγίας, της αλάθητης αρχής.

Όταν τὸ δρέφος ἀρχίζει νὰ παίζει μὲ τὰ γεννητικά του ὄργανα, τότε ἀκριβῶς λαβαίνει χώρα κι ἡ βαρύτερη δοκιμασία τῶν γονέων. Αὐτὸ τὸ παιχνίδι μὲ τὰ γεννητικά ὄργανα πρέπει νὰ γίνῃ τέλος πάντων συνειδητὸν στὸν καθένα ὅτι εἶναι καλὸ καὶ φυσιολογικὸ καὶ ὑγιεινὸ. Κάθε ἀπόπειρα καταπίεσης εἶναι ἐπικίνδυνη. Καὶ μ' αὐτὸ ἔννοιά ἀκόμα κι ἐκείνη τὴν παγούργα καὶ ἀνελικρινῆ ἀπόπειρα τῆς ἀπόσπασης τῆς προσοχῆς τοῦ παιδιοῦ πάνω σὲ κάτι ἄλλο.

Θυμᾶμαι τὴν περίπτωση ἑνὸς ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένου μικροῦ κοριττοῦ ποῦ στάλθηκε σ' ἕνα καλὸ νηπιαγωγεῖο. Φαινόταν δυστυχισμένο, κι ὅταν τὸ ρώτησε ἡ μητέρα του γιατί δὲν τοῦ ἄρεσε τὸ νηπιαγωγεῖο ἀπάντησε: «Κάθε φορὰ ποῦ προσπαθῶ νὰ χαϊδευτῶ», ἔτσι εἶχε διαφύσει τὸ παιχνίδι μὲ τὰ γεννητικά του ὄργανα, «αὐτοὶ ἐδῶ μοῦ λένε πῶς δὲν πρέπει — *κ ο ί τ α ε δ ῶ ! ἦ ἔ λ α ε δ ῶ κ α ι κ ά ν ε α ὕ τ ό !* Δὲν μπορῶ νὰ χαϊδευτῶ ἐδῶ στὸ νηπιαγωγεῖο;»

Τὸ παιδικὸ παιχνίδι μὲ τὰ σεξουαλικά ὄργανα ἀποτελεῖ πρόβλημα μόνο καὶ μόνο γιατί οἱ γονεῖς ἀπὸ μικροὶ διαπαιδαγωγήθηκαν ἐχθρικῶς ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα καὶ δὲν κατάφεραν νὰ ξεπεράσουν τὸ αἰσθημα τῆς ντροπῆς, τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἀηδίας. Υπάρχουν καὶ γονεῖς ποῦ δέχονται τὴν ἀποψη ὅτι τὸ σεξουαλικὸ παιχνίδι τῶν παιδιῶν μὲ τὰ σεξουαλικά τους ὄργανα εἶναι φυσιολογικὸ καὶ ὑγιεινὸ, ταυτόχρονα ὅμως προδίδουν στὸ παιδί μὲ τὴ φωνή ἢ τὴ ματιὰ τους πῶς δὲ σέβονται τὸ δικαίωμά του γιὰ σεξουαλικὴ ἱκανοποίηση.

Οἱ γονεῖς θὰ μπορούσαν ἴσως νὰ ἐπιτρέπουν στὸ μωρὸ νὰ παίζει μὲ τὰ γεννητικά του ὄργανα. Νά ὅμως ποῦ ἔρχεται συχνὰ γιὰ ἐπίσκεψη ἡ ἀχώρευτη θεία Μαίρη καὶ τοὺς πιάνει φόβος μήπως τύχει κι ἀρχίσει τὸ μωρὸ τὰ σεξουαλικά του παιχνίδια μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ ἄχαρο πρόσωπο. Σ' αὐτοὺς τοὺς γονεῖς μπορούμε νὰ ποῦμε ἤσυχα: «Ἡ θεία Μαίρη ἐκπροσωπεῖ τὸ ἐχθρικὸ ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα στοιχεῖο στὸ καταπιεσμένο ἐγώ σας.» Ἀλλὰ μόνο μ' αὐτὸ

δὲ βοηθᾶει κανένας οὔτε τοὺς γονεῖς οὔτε καὶ τὸ παιδί.

Ὁ φόβος τῶν γονέων ὅτι τὸ παιχνίδι μὲ τὰ γεννητικά ὄργανα θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει τὸ παιδί σὲ μιὰ πρῶιμη ὠριμότητα εἶναι καὶ μεγάλος καὶ γενικός. Αὐτὸ εἶναι φυσικὰ μιὰ ἐκλογίκευση. Τὸ παιχνίδι μὲ τὰ γεννητικά ὄργανα δὲν ὀδηγεῖ σὲ πρῶιμη ὠριμότητα. Ἀλλὰ κι ἂν ἀκόμα ἦταν ἔτσι; Ἡ ἀπαγόρευση στὸ μωρὸ νὰ παίζει μὲ τὰ γεννητικά του ὄργανα εἶναι τὸ ἀσφαλέστερο μέσο γιὰ νὰ ἐξελιχθεῖ σ' ἕνα νέο μ' ἀνώμαλα σεξουαλικά ἐνδιαφέροντα.

Κάθε προσφυγὴ στὴ λογικὴ ἑνὸς παιδιοῦ, προκειμένου νὰ τοῦ ποῦμε ὅτι δὲ θὰ πρεπε νὰ παίζει μὲ τὰ γεννητικά του ὄργανα μπροστὰ στοὺς ἄλλους, εἶναι γιὰ τὸ παιδί μιὰ δυσάρεστη ὑπόθεση. Μιὰ τέτοια συμβουλή φαίνεται στὸ παιδί δειλὴ κι ἀδικη. Βέβαια ἂν πρέπει νὰ διαλέξουμε ἀνάμεσα στὴ συμβουλή ἢ τὴν ἀποδοκιμασία, προτιμότερη εἶναι ἡ πρώτη, γιατί ἡ δευτέρα κρύβει ἄπειρα περισσότερους κινδύνους. Ὅταν τὸ παιδί ἔρχεται σὲ σύγκρουση μὲ ἐνήλικους, οἱ ὅποιοι ἀποδοκιμάζουν τὴ συμπεριφορὰ του μὲ μισητὰ κι ἀνιαρὰ λόγια, εἶναι ἐκτεθειμένο σὲ πολὺ σοβαρότερους κινδύνους ἀπ' ὅσο ὅταν οἱ γονεῖς του τοῦ μιλοῦν μ' ἀγάπη καὶ λογικὴ γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Όταν σ' ἕνα μικρὸ παιδί δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νὰ ζήσει μέσα σὲ συνθήκες ἐλευθερίας, χωρὶς τὴν παραμικρὴ τιμωρία, πειθαρχία ἢ ταμποῦ, τότε τὸ παιδί αὐτὸ θὰ θρεῖ τὴ ζωὴ πολὺ πιδ ἐνδιαφέρουσα ἀπ' ὅσο ὅταν ἡ στέρηση τῆς ἐλευθερίας τοῦ περιόριζε ὅλη του τὴν ἐνεργητικότητα μόνο στὰ γεννητικά του ὄργανα.

Δὲν ξέρω πῶς συμπεριφέρονται τὰ ἐλεύθερα παιδιά στὰ σεξουαλικά τους παιχνίδια. Νεαροί, στοὺς ὁποίους ἔχει εἰπωθεῖ ὅτι ἡ σεξουαλικότητα εἶναι κάτι κακὸ, συνδυάζουν συνήθως τὸ σεξουαλικὸ παιχνίδι μὲ τὸ σαδισμό. Κορίτσια μὲ παρόμοια ἐχθρικὴ ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα διαπαιδαγώγηση φαίνεται νὰ θεωροῦν τὸ σαδισμό στὸ παιχνίδι μὲ τὰ γεννητικά ὄργανα σὰν κάτι τὸ φυσιολογικὸ. Ἐπειδὴ τὸ ἐλεύθερο παιδί εἶναι σχεδὸν ἐντελῶς ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὸ ἐπιθετικὸ μίσος, εἶναι πολὺ πιθανὸν τὰ ἐλεύθερα παιδιά νὰ

συναναστρέφονται μεταξύ τους με αγάπη και τρυφερότητα.

Τὸ γεγονός ὅτι οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι μετὰ τὸν ἑαυτό τους ἔχει κατὰ κύριο λόγο τὴν αἰτία τοῦ στήν παιδική τους ἡλικία. Κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἢ αἰτία αὐτὴ εἶναι ὑπόθεση τῆς ἔνοχης συνείδησης ἐξαιτίας τοῦ ἀναντιστοῦ. Ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ προβληματικοῦ παιδιοῦ ἀπ' αὐτὸ τὸ αἶσθημα ἔνοχης εἶναι τὸ μόνο πού μπορούμε νὰ κάνουμε γιὰ νὰ βγῆ ἀπ' αὐτὸ ἓνα εὐτυχισμένο παιδί.

Γύμνια

Στὰ περισσότερα ἀντρώπινα, ἰδιαίτερα τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὁ ἓνας βλέπει τὸ σῶμα τοῦ ἄλλου γιὰ πρώτη φορὰ γυμνὸ μόνο ὅταν εἶναι λείψανο. Μία γνωστὴ μου ἀγρότισσα, μάρτυρας σὲ μιὰ δίκη ἐπιδειξιμανίας, ἀδυνατοῦσε νὰ ἀρθρώσει λέξη. «Ἐλα τώρα, Τζένη... μὰ ἐσὺ εἶσαι μητέρα ἑφτά παιδιῶν!» τῆς εἶπα.

«Κύριε Neill», εἶπε με κάποια ἐπισημότητα, «ποτέ μου δὲν ἔχω δεῖ τοῦ Γιάννη... ποτέ δὲν ἔχω δεῖ γυμνὸ τὸν ἄντρα μου!»

Ἡ γύμνια δὲν πρέπει ποτέ νὰ καταπολεμεῖται. Τὸ μικρὸ παιδί θὰ πρέπει νὰ μπορεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ βλέπει γυμνοὺς τοὺς γονεῖς του. Ὅταν τὸ παιδί μεγαλώσει ἀρκετά, ὥστε νὰ καταλαβαίνει, θὰ μπορούσε βέβαια κανένας νὰ τοῦ πῆ πῶς ὑπάρχουν ἄνθρωποι στοὺς ὁποίους δὲν ἀρέσει νὰ βλέπουν γυμνὰ παιδιὰ, ὅποτε θὰ πρέπει νὰ νύνεται ὅταν εἶναι παρόντες τέτοιοι ἄνθρωποι.

Κάποτε κάποια γυναίκα παραπονέθηκε ἐπειδὴ ἡ Ζωὴ ἔκανε μπάνιο στὴ θάλασσα δλόγυμνη. Τότε ἡ Ζωὴ ἦταν παιδί ἐνὸς χρόνου. Αὐτὸ τὸ μικρὸ περιστατικὸ τοῦ μπάνιου χαρακτηρίζει δλάκερη τὴν ἀπέναντι στὴ ζωὴ ἐχθρική τοποθέτηση τῆς κοινωνίας μας. Ὅλοι μας ξέρουμε πόσο ἐκνευριστικὰ ἀνόητη καὶ κωμικὴ εἶναι ἡ προσπάθεια ἐνὸς πού γδύνεται στὴν ἀκρογιαλιά νὰ κρύψει τὰ δῆθεν ἀπόκρυφα

μέλη τοῦ σώματός του. Οἱ γονεῖς ἐλεύθερα ἀναπτυγμένων παιδιῶν γνωρίζουν πόσο δύσκολο εἶναι νὰ ἐξηγήσει κανένας σὲ τρίχρονα ἢ τετράχρονα παιδιά τὸ γιατί πρέπει νὰ φοροῦν τὸ μαγιό τους στὶς ἀκρογιαλιές.

Καὶ μόνη ἡ πραγματικότητα τῆς νόμιμης ἀπαγόρευσης τῆς γύμνιας φτάνει γιὰ νὰ σχηματίζει τὸ παιδί μιὰ λαθεμένη ἀντίληψη γιὰ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Κάποτε κυκλοφόρησα ὁ ἴδιος γυμνός, ἢ παρότρυνα γι' αὐτὸ μιὰ ἀπὸ τίς δασκάλες μας, προκειμένου νὰ ἀποβάλλει κάποιο παιδάκι τὴν ἀρρωστημένη του περιέργεια πού εἶχε τίς ρίζες τῆς στὴ ντροπῆ του γιὰ τὴ δική του γύμνια. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁμως μεριὰ δὲ θὰ πρέπει κατὰ κανένα τρόπο νὰ ἐπιβάλλεται ἡ γύμνια στὰ παιδιά. Ζοῦν σὲ μιὰ κοινωνία ἀνθρώπων πού νύνονται καὶ πού ὁ γυμνισμὸς παραμένει ἀπὸ παλιὰ μιὰ ἀνεπίτρεπτη ὑπόθεση.

Ὅταν πρὶν πολλὰ χρόνια ἦρθαμε στὸ Leiston, εἶχαμε ἔδω μιὰ λιμνούλα ὅπου ἐγὼ ἔκαιρα συνήθως στὰ γρήγορα τὸ πρῶνὸ μου μπάνιο. Δάσκαλοι καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους μαθητὲς καὶ μαθήτριες ἔρχονταν μαζί. Μετὰ ἄρχισαν νὰ μᾶς ἔρχονται ἓνα σωρὸ παιδιά ἀπὸ διάφορα οἰκοτροφεῖα. Τότε ἀκριβῶς ἄρχισαν τὰ κορίτσια νὰ φοροῦν μαγιό, ὅποτε ἄρπαξα τὴν εὐκαιρία καὶ ρώτησα μιὰ ὄραϊα Σουηδέζα γιὰ τὸ λόγο τῆς ἀλλαγῆς.

«Ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν καινούργιων νεαρῶν», εἶπε. «Τ' ἄλλα ἀγόρια θεωροῦν τὴ γύμνια ὡς κάτι τὸ φυσιολογικόν. Ὅμως αὐτοὶ οἱ καινούργιοι ρίχνουν παράξενες ματιές καὶ χάσκουν — κι αὐτὸ δὲ μ' ἀρέσει καθόλου.» Ἀπὸ τότε δὲν ξανακολυμπήσαμε ὅλοι μαζί γυμνοὶ παρὰ μόνο τὰ βράδια πού πηγαίναμε στὴ θάλασσα.

Ἴσως πιστέψει κανένας γιὰ τὰ παιδιά τοῦ Σάμμερχιλ πού διαπαιδαγωγοῦνται μέσα σ' ἐλεύθερες συνθήκες ὅτι τὸ καλοκαίρι γυρίζουν γυμνὰ. Κι ὁμως ὄχι. Κοριτσάκια ὡς ἐννιά χρονῶν στὶς πολὺ ζεστὲς μέρες μένουν γυμνὰ, πράγμα πού τ' ἀγοράκια τὸ κάνουν πολὺ σπάνια. Τοῦτο γίνεται ἰδιαίτερα ἀξιοπρόσεκτο, ὅταν σκεφτεῖ κανένας τὴν ἀποψη τοῦ Φρόντ, ὅτι τ' ἀγόρια εἶναι περήφανα γιὰ τὸ πέος τους,

ένώ τὰ κορίτσια ντρέπονται γιατί δέν έχουν.

Τὰ αγοράκια τοῦ Σάμμερχιλ δέν έχουν τήν παραμικρή διάθεση νά ἐκθέσουν τοὺς ἑαυτοὺς τους σέ δημόσια θέα, κι οἱ μεγαλύτεροι μαθητές καί μαθήτριες δέν κυκλοφοροῦν σχεδόν ποτέ γυμνοί. Τὸ καλοκαίρι οἱ ἄντρες καί οἱ μεγαλύτεροι μαθητές φοροῦν κοντὰ παντελόνια χωρίς πουκάμισα ἢ φανέλες. Τὰ κορίτσια φοροῦν τὰ μαγιό τους. Τὸ λουτρό δέν τὸ θεωρεῖ κανένας μιὰ ἰδιωτική ὑπόθεση καί μόνο οἱ καινούργιοι μαθητές κλειδώνουν τήν πόρτα τῶν λουτρῶν. Μερικά κορίτσια κάνουν ἠλιόλουτρα ἐντελῶς γυμνά, κι ὅμως κανένα ἀπό τ' ἀγόρια δέν ἔχει τήν ἀρρωστημένη περιέργεια νά τὰ παρακολουθεῖ στὰ κρυφά.

Κάποτε εἶδα τὸ δάσκαλο τῶν Ἀγγλικῶν νά σκάβει ἕνα χαντάκι στὸ γήπεδο τοῦ χόκεϋ. Τὸν βοήθησε μιὰ ὀμάδα ἀπὸ μαθητές καί μαθήτριες ἀπὸ ἑννιά ὡς δεκαπέντε χρονῶν. Ἦταν μιὰ πολὺ ζεστή μέρα κι εἶχε θγάλει τὰ ρούχα του. Τὰ παιδιά δέν τ' ἀπασχολοῦσε τὸ γεγονός αὐτό. Μιὰ ἄλλη φορά ἕνας ἀπὸ τοὺς δασκάλους ἔπαιζε τένις γυμνός. Στὴ σχολική συνέλευση τοῦ συστήθηκε πῶς στήν περίπτωση πού θά ὑπάρχουν ἐπισκέπτες ἢ προμηθευτές θά ἔκρεπε νά φοράει τὸ παντελόνι του. Ὅλα αὐτὰ δείχνουν πῶς στὸ Σάμμερχιλ κυριαρχεῖ μιὰ αὐτονόητη, φυσιολογική ἀντίληψη γιὰ τὴ σεξουαλικότητα.

Πορνογραφία

Τὰ περισσότερα παιδιά ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν πορνογραφία πότε στὰ κρυφά, πότε στὰ φανερά. Λίγο ἐνδιαφέρονται τὰ παιδιά ἐκεῖνα πού στὴ θρεφικὴ καί τὴν πρῶιμη παιδικὴ ἡλικία τους δέν εἶχαν νά κάνουν μὲ σεξουαλικά ταιπού. Ἔχω πειστεῖ ὅτι τὰ παιδιά τοῦ Σάμμερχιλ ἐνδιαφέρονται πολὺ λιγότερο γιὰ τὴν πορνογραφία ἀπ' αὐτὰ πού διαπαιδαγωγήθηκαν μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἀπόκρυψης. Ἐνας παλιός μας μαθητῆς μοῦ ἔλεγε, ὅταν σὰ φοιτητῆς ἦρθε γιὰ διακοπές στὸ Σάμμερχιλ: «Θά ἔλεγε κανένας πῶς τὸ Σάμμερχιλ διαφθεί-

ρει κατὰ κάποιον ἰδιότυπο τρόπο. Ἐγὼ λ.χ. βρῖσκω τοὺς συνομηλικούς μου πολὺ πληκτικούς. Μιλᾶμε γιὰ πράγματα πού ἐγὼ τὰ ἔχω ξεπεράσει ἀπὸ χρόνια.»

«Ἱστορίες γιὰ τὸ σέξ;» ρώτησα.

«Ἄς ποῦμε, ναί. Τέτοιες ἱστορίες, ὅταν εἶναι καλές, μ' ἀρῆσουν λίγο - πολὺ κι ἐμένα, ἀλλὰ οἱ ἱστορίες πού λένε αὐτοὶ εἶναι χοντρές καί κρύες. Καί δέν πρόκειται μόνο γιὰ τὸ σέξ. Ἴδιοι εἶναι καί στ' ἄλλα θέματα, ὅπως λ.χ. τὴν ψυχολογία καί τὴν πολιτική. Ἄστεϊο, ἀλλὰ διαπιστώνω ὅτι πρῶτιμῶ τις φιλεῖς μὲ ἄνθρώπους πού εἶναι δέκα χρόνια μεγαλύτεροί μου.»

Ἐνας καινούργιος μαθητῆς πού δέν εἶχε ξεπεράσει ἀκόμα τὴ φάση τῆς αἰσχρολογίας, προσπάθησε νά πορνολογεῖ. Οἱ ἄλλοι τὸν ἀπόπαιρναν νά κλείσει τὸ στόμα του, κι αὐτὸ ὄχι γιατί ἔλεγε αἰσχροῖστορίες, ἀλλὰ γιατί τοὺς διέκοπτε τὴν ἐνδιαφέρουσα συζήτησή τους.

Πρὶν μερικὰ χρόνια ἦρθε σέ μᾶς ἕνα κορίτσι καί τὸ βάλουμε σ' ἕνα δωμάτιο μὲ ἄλλα τρία κορίτσια πού εἶχαν ξεπεράσει τὸ στάδιο στὸ ὁποῖο συζητοῦνται ἀπαγορευμένα πράγματα. Κάποια μέρα ἢ καινούργια μοῦ παραπονιόταν πῶς οἱ ἄλλες εἶναι τόσο πληκτικές: «Ὅταν τὰ βράδια πού ξαπλώνουμε τοὺς μιλάω γιὰ σέξ, μοῦ λένε νά σταματήσω γιατί δέν τις ἐνδιαφέρει.»

Ἐἶχε δίκιο. Φυσικά οἱ ἄλλες ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴ σεξουαλικότητα, ἀλλ' ὄχι γιὰ τίς δικές της χυδαιολογίες. Αὐτὰ τὰ κορίτσια εἶχαν ξεκαθαρίσει μιὰ γιὰ πάντα τὸ θέμα κι εἶχαν συνειδητοποιήσει πῶς ἡ σεξουαλικότητα δέν εἶναι μιὰ βρώμικη ὑπόθεση. Γιὰ ἕνα νεοφερμένο κατευθεῖαν ἀπὸ παρθεναγωγεῖο κορίτσι μὲ τὴν ἐμπειρία τῶν συζητήσεων πού γίνονταν ἐκεῖ γιὰ τὴ σεξουαλικότητα, αὐτὲς φαίνονταν γιὰ πολὺ ἠθικές. Καί πράγματι ἦ τ α ν πολὺ ἠθικές, γιατί ἡ δική τους ἠθικὴ θεμελιωνόταν πάνω στὴ γνώση — κι ὄχι πάνω σέ μιὰ παραποιημένη ἔγνοια τοῦ Καλοῦ καί τοῦ Κακοῦ.

Παιδιά μὲ ἐλεύθερη σεξουαλικὴ ἀγωγή πολὺ λίγο τὰ συγκινεῖ ἢ λεγόμενη χυδαιολογία. Πρὶν λίγο καιρὸ ἀκου-

σα σέ μιὰ ἐπιθεώρηση στό Παλλάδιο τοῦ Λονδίνου ἔναν καλλιτέχνη πού μέ ἀρκετή ἐπιδεξιότητα παρουσίαζε τὸ νούμερό του χρησιμοποιώντας μιὰ γλώσσα στὰ σύνορα ἀκριβῶς τοῦ ἐπιτρεπτοῦ. Κατάφερε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ παρασύρει τὸ ἀκροατήριό στὰ γέλια, πράγμα πού στο Σάμιερχιλ θὰ ἦταν ὀλότελα ἀδύνατο. Οἱ γυναῖκες χασκογελοῦσαν όταν αὐτὸς μιλοῦσε γιὰ τὰ γυναικεία ἐσώρουχα. Τὰ παιδιά στο Σάμιερχιλ δὲ θὰ ἔδρισκαν αὐτὰ τὰ ὑπονοούμενα κατὰ κανέναν τρόπο κωμικά.

Κάποτε ἔγραψε ἓνα θεατρικὸ κομμάτι γιὰ τὸ νηπιαγωγεῖο. Ἦταν λίγο χυδαῖο. Ὁ γιὸς ἐνὸς ξυλοκόπου εἶχε βρεῖ ἓνα χιλιάρικο καὶ τὸ ἔδειχνε σ' ὅλη τὴν οἰκογένειά του, τελικὰ καὶ στὴν ἀγελάδα τους. Ἡ χαζοαγελάδα ὅμως κατὰπυε τὸ χιλιάρικο. Ἡ οἰκογένεια προσπαθοῦσε μέ διάφορα μέσα νὰ κάνει τὴν ἀγελάδα νὰ ξαναβγάλει τὸ χιλιάρικο. Ὅλες ὁμως οἱ προσπάθειες ἔμειναν ἀκαρπες. Τότε κατέβηκε στο παιδάκι μιὰ θαυμάσια ἰδέα. Νὰ πάνε τὴν ἀγελάδα στο παζάρι καὶ νὰ τὴν κάνουν θέαμα μέ εἰσιτήριο δέκα δραχμῶν καὶ δικαίωμα παραμονῆς τοῦ κάθε ἐπισκέπτη κοντὰ στὴν ἀγελάδα δυὸ λεπτὰ τῆς ὥρας. Ὅποιοι τύχαινε κοντὰ στὴν ἀγελάδα τὴ στιγμή πού αὐτὴ θὰ ἔκανε τὸ χιλιάρικο, αὐτὸς καὶ θὰ τὸ ἔπαιρνε.

Σὲ μιὰ θεατρικὴ ἐπιθεώρηση τοῦ Λονδίνου τὸ θέμα αὐτὸ θὰ παρέσυρε τὸν κόσμο σὲ κύματα γέλιου, σ' ἀντίθεση μέ τὰ δικά μας παιδιά πού τὸ βρῆκαν ἐντελῶς φυσιολογικό. Οἱ ἠθοποιοὶ μάλιστα (ἔξη ὡς ἐννιά χρονῶν) ἦταν τῆς γνώμης πὼς τὸ κομμάτι αὐτὸ δὲν ἦταν καθόλου ἀστεῖο. Ἐνα ὀχτάχρονο κορίτσι πού ἔπαιζε κάποιον ρόλο σ' αὐτὸ τὸ κομμάτι μέ ἀποκάλεσε ἀνόητο, γιατί δὲ χρησιμοποίησα στο κείμενο τὴ σωστὴ λέξη. Ἐννοοῦσε φυσικὰ ἐκεῖνη τὴ λέξη πού οἱ ἄλλοι θὰ τὴ χαρακτηρίζαν ὡς ἀ ν ἄ ρ μ ο σ τ η.

Τὸ ἐλεύθερο παιδί στο Σάμιερχιλ δὲν εἶναι ἠδονοβλεψίας. Οἱ μαθητὲς μας δὲ χαχανίζουν καὶ δὲν ἔχουν αἰσθημάτων ἐνοχῆς, όταν σ' ἓνα φιλμ δοῦν μιὰ τουαλέτα ἢ γίνε λόγος γιὰ τοκετό. Κάπου-κάπου συμβαίνει νὰ βρῶσκουμε γραμμένους τοὺς τοίχους τῶν τουαλετῶν. Γιὰ τὰ παιδιά, ἢ

τουαλέτα εἶναι ὁ πιὸ ἐνδιαφέροντας χώρος μέσα στο σπίτι. Φαίνεται πὼς ἢ τουαλέτα ἐμπνέει καὶ πολλοὺς καλλιτέχνες, πράγμα πού δὲν εἶναι καθόλου παράξενο, φτάνει μόνο νὰ σκεφτεῖ κανένας πὼς τὸ μπάνιο θεωρεῖται ὡς χώρος πού εὐνοεῖ τὴ δημιουργικὴ σκέψη.

Δὲν εἶναι ἀλήθεια πὼς οἱ γυναῖκες ἔχουν καθαρότερη φυχή ἀπὸ τοὺς ἄνδρες. Ἴσως βέβαια σ' ἓνα ἀντρικὸ μπάρ ἢ μιὰ ἀντρικὴ λέσχη ἢ χυδαιολογία νὰ εὐδοκίμει περισσότερο. Ἡ ἐλκυστικότητα μιᾶς πορνοϊστορίας βρίσκεται ἀκριβῶς στο γεγονός ὅτι δὲ λέγεται εὐκολα, πράγμα πού δὲ θὰ συνέβαινε σὲ μιὰ κοινωνία χωρὶς σεξουαλικὴ καταπίεση. Στο Σάμιερχιλ μποροῦν νὰ λέγονται τὰ πάντα χωρὶς νὰ σοκάρεται κανένας: τὸ σοκ ἄρισμα προδίδει κάποιον χυδαῖο ἐνδιαφέρον ἐκείνου πού σοκάρεται γι' αὐτὸ πού τὸν σοκάρει.

Στραυθοκαμηλιζοῦν ὅσοι φωνάζουν τάχα κατάπληκτοι: «Πῶ! πῶ! τί ἐγκλημα! Καταστρέφουν τὴν ἀγνότητα τῶν παιδιῶν!» Ποτὲ δὲν εἶναι ἀγνά τὰ παιδιά, ὅπως αὐτοὶ τὸ ἐννοοῦν, εἶναι ὁμως συχνὰ ἄπειρα. Κι αὐτοὶ κάνουν ὅταν ὑστερικοί, ἐπειδὴ μέ τὸν καιρὸ τὴ θέση τῆς ἀγνοίας τῶν παιδιῶν τὴν παίρνει ἢ γνώση.

Βέβαια καὶ τὸ πιὸ καταπιεσμένο παιδί δὲν εἶναι καὶ τόσο ἄπειρο. Ἡ ἐπαφή του μέ τ' ἄλλα παιδιά τὸ ὀδηγεῖ σ' ἐκείνη τὴν ἄθλια «γνώση», τὴν ὁποία τὰ καταπιεσμένα παιδιά ἰδιοποιοῦνται μυστικά. Γιὰ τὰ παιδιά πού ἔρχονται στο Σάμιερχιλ ἀπὸ τὰ πέντε κιόλας χρόνια τῆς ἡλικίας τους δὲν ὑπάρχουν σκοτεινὲς γωνιές. Τέτοια παιδιά ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ σεξουαλικά θέματα, ὁμως τὸ ἐνδιαφέρον τους δὲν εἶναι ἀρρωστημένο. Ἐχουν πράγματι μιὰ πολὺ καθαρὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ ζωὴ.

Ὁμοφυλοφιλία

Στο Σάμιερχιλ δὲν ὑπάρχει ὁμοφυλοφιλία. Ὅμως ὑπάρχει καὶ στοὺς παιδιά τοῦ Σάμιερχιλ σὲ μιὰ ὀρισμένη φάση ἀνά-

πτυξης μιὰ λανθάνουσα, υποσυνείδητη ομοφυλοφιλία.

Τὰ ἐννιάχρονα ἢ δεκάχρονα ἀγόρια μας δὲν παίζουν μὲ τὰ κορίτσια. Τὰ περιφρονοῦν. Μαζεύονται μόνον τοὺς σὲ ὁμάδες καὶ δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ ἄλλο φύλο. Πιὸ πολὺ τὰ ἐνδιαφέρουν τὰ παιχνίδια μὲ ἰνδιάνους ἢ καουμπόυς. Ἐπίσης τὰ κορίτσια τῆς ἴδιας ἡλικίας ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὰ ἄλλα κορίτσια καὶ κάνουν τίς δικές τοὺς ὁμάδες. Ἀκόμα καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς ἐφηβείας δὲν ἐπιζητοῦν τ' ἀγόρια. Φαίνεται πὼς ἡ ἀσυνείδητη ομοφυλοφιλία διαρκεῖ περισσότερο στὰ κορίτσια ἀπ' ὅσο στ' ἀγόρια. Τοὺς ἀρέσει βέβαιον νὰ προκαλοῦν τ' ἀγόρια κατὰ κάποιον φιλικὸ τρόπο καὶ νὰ βρίσκονται ὅλα μαζί, τελικὰ ὅμως παραμένουν συγκροτημένα σὲ ιδιαίτερες ὁμάδες. Τὰ κορίτσια αὐτῆς τῆς ἡλικίας τὰ ἀπασχολεῖ περισσότερο τὸ πρόβλημα τῶν δικαιωμάτων τοὺς. Ἐκνευρίζονται πρὸς τ' ἀγόρια εἶναι δυνατότερα καὶ σκληρότερα ἀπ' αὐτά. Σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία διαμαρτύρονται ἐναντίον στὴν ἀντροκρατία.

Γενικὰ τόσο τ' ἀγόρια ὅσο καὶ τὰ κορίτσια μέχρι τὰ δεκάξη ἢ δεκαεπτὰ τοὺς χρόνια δὲν ἀναπτύσσουν ἀμοιβαία ἐνδιαφέροντα. Δὲ δείχνουν καμιὰ φυσικὴ τάση νὰ ζευγαρώνονται. Ἀπεναντίας τὸ ἐνδιαφέρον τοὺς γιὰ τὸ ἄλλο φύλο ἐκδηλώνεται μὲ κάποια μορφή ἐπιθετικότητας.

Ἐπειδὴ τὰ παιδιά στὸ Σάμμερχιλ δὲν ὑποφέρουν ἀπὸ πλέγματα ἐνοχῆς συμπεριφέρονται κατὰ τὴ φάση τῆς ἀσυνείδητης ομοφυλοφιλίας ὁλότελον φυσιολογικά. Πρὶν μερικὰ χρόνια προσπάθησε ἕνας ἀπὸ ἕνα συνηθισμένο οἰκοτροφεῖον νεοφερμένος νεαρὸς νὰ ἀναπτύξει ομοφυλοφιλικές σχέσεις. Δὲν εἶχε ὅμως τὴν παραμικρὴ ἐπιτυχία. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ ἔμεινε ἄφωνος καὶ κατάπληκτος, ὅταν διαπίστωσε πὼς τίς προσπάθειές του τίς γνώριζε ὅλον τὸ σχολεῖον.

Ἀνάμεσα στὴν ομοφυλοφιλία καὶ τὸν ἀδνανισμό ὑπάρχει μιὰ κάποια σχέση. Ἀδνανισζόμενος κανένας μὲ τὸν ἄλλον νεαρό, μοιράζεται μαζί του τὴν ἐνοχὴ καὶ ἔτσι ξαλαφρώνει ἀπὸ τὸ δικὸ του ἔαρος. Ὅταν ὅμως ὁ ἀδνανισμὸς δὲ θεωρεῖται ὡς ἀμάρτημα, τότε δὲ χρειάζεται καὶ νὰ μοιραστεῖ κάποια ἀνύπαρκτη ἐνοχὴ.

Δὲν ξέρω ποιές πρώιμες ἀπωθήσεις ὀδηγοῦν στὴν ομοφυλοφιλία, ὅμως φαίνεται κάπως βέβαιον τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ ἔχει τίς ρίζες τῆς στὴν πρώιμη παιδικὴ ἡλικία. Τὸ Σάμμερχιλ δὲ δέχεται πλέον παιδιά μικρότερα τῶν πέντε χρόνων καὶ γιὰ τοῦτο ἔχει συχνὰ νὰ κάνει μὲ παιδιά, πρὸ στὴν πρώιμη παιδικὴ ἡλικία τοὺς τοὺς συμπεριφέρθηκαν λαθεμένα. Κι ὅμως: Στὰ τριανταοχτὼ τοὺς χρόνια τὸ Σάμμερχιλ δὲν ἔβγαλε οὔτε ἕναν ομοφυλόφιλον. Ἡ ἐξήγηση γι' αὐτὸ εἶναι πὼς ἡ ἐλευθερία δημιουργεῖ φυσιολογικὰ παιδιά.

Σεξουαλικὴ ἀσυδοσία, ἐξώγαμο παιδί καὶ ἔκτρωση

Ἡ σεξουαλικὴ ἀσυδοσία εἶναι μιὰ ὑπόθεση νευρωτικὴ, μιὰ διαρκὴς ἀλλαγὴ τοῦ συντρόφου μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐξεύρεσης τοῦ καλοῦ. Ὅμως αὐτὸς ὁ σύντροφος δὲ θὰ βρεθεῖ ποτέ, γιὰ τὴν αἰτία τῆς ἀκολασίας αὐτῆς θρῖσκεται στὴ στείρα, στὴ νευρωτικὴ ἀντίληψη τοῦ Δονζουὰν ἢ τῆς θηλυκῆς τοῦ προσωποποίησης.

Ἄν ἡ ἔγνοια ἐ λ ε ῦ θ ε ρ ο ς ἔ ρ ω τ α ς ἔχει μιὰ κακὴ σημασία, τοῦτο συμβαίνει γιὰ τὴν ὑποδηλώνει μιὰ νευρωτικὴ σεξουαλικότητα. Ἡ ἐρωτικὴ ἀσυδοσία — ἄμεση συνέπεια τῆς ἀναστολῆς — εἶναι πάντα θλαβερὴ καὶ πηγὴ δυστυχίας. Σεξουαλικὴ ἀσυδοσία ἀνάμεσα σ' ἐλεύθερους ἀνθρώπους δὲ θὰ ἦταν νοητὴ.

Ἡ καταπιεσμένη σεξουαλικότητα πιάνεται ἀπὸ ὀρισμένα κατάλληλα ἀντικείμενα: λ.χ. τὸ γάντι ἢ τὸ χειρομάντηλο καὶ ὅ,τι ἔχει κάποια σχέση μὲ τὸ σῶμα. Ὁ ἐλεύθερος ἐρωτικὸς εἶναι σεξουαλικὴ ἀσυδοσία, γιὰ τὴν πρόκειται γιὰ μιὰ ἡδονὴ χωρὶς τρυφερότητα, δίχως θέρμη καὶ πραγματικὴ συμπάθεια.

Κάποτε μιὰ νεαρὴ γυναίκα μετὰ ἀπὸ μιὰ περίοδο σεξουαλικῆς ἀσυδοσίας μοῦ ἔλεγε: «Μὲ τὸν Βασίλην εἶχα γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ μου ὄργασμό.» Κι ὅταν τὴ ρώτησα πρὸς τὸ ἀποδίδει αὐτὸ, μοῦ ἀπάντησε: «Ἐπειδὴ τὸν ἀ γ α π ῶ, ἐνῶ τοὺς ἄλλους δὲν τοὺς ἀγαποῦσα.»

Παιδιά που έρχονται άργά στο Σάμμερχιλ (δεκατριών χρονών και πάνω) τείνουν προς τη σεξουαλική άσυδοσία και μάλιστα όχι τόσο στην πράξη όσο στις επιθυμίες τους. Οι ρίζες της σεξουαλικής άσυδοσίας ξεκινούν από πολύ πίσω, από την πρώιμη κιόλας ζωή του παιδιού. Το ότι αυτές οι ρίζες είναι άρρωστημένες, είναι το σπουδαιότερο πράγμα που ζέρουμε για αυτές. Μια τέτοια συμπεριφορά φέρνει θέβαια αλλαγή, όμως σπάνια φέρνει ικανοποίηση και σχεδόν ποτέ δε φέρνει ευτυχία.

Η πραγματική ελευθερία στον έρωτα ποτέ δεν οδηγεί στη σεξουαλική άσυδοσία. Μπορεί ίσως ο έρωτας να μην είναι αιώνιος. Όσο όμως *δ ι α ρ κ ε ι*, ο έρωτας στους φυσιολογικούς ανθρώπους είναι ένας έρωτας άγνός, πιστός και ευτυχισμένος.

Το έξωγαμα παιδί έχει συχνά ένα δύσκολο δρόμο στη ζωή. Είναι πέρα για πέρα λάθος να ειπωθεί στο παιδί, πράγμα που μερικές μητέρες το κάνουν, ότι ο πατέρας του έπεσε στον πόλεμο ή πέθανε άρρωστος σε κάποιο νοσοκομείο. Το παιδί αισθάνεται άδικημένο όταν βλέπει τ' άλλα παιδιά με τους πατέρες τους. Από την άλλη μεριά το παιδί δε θα καταφέρει ν' αποφύγει την κοινωνική προκατάληψη. Στο Σάμμερχιλ είχαμε μερικά έξωγαμα παιδιά, όμως κανένας δεν έθρισκε άφύσικο το γεγονός αυτό. Σ' ένα ελεύθερο περιβάλλον μεγαλώνουν και αυτά τα παιδιά το ίδιο ευτυχισμένα όπως και τ' άλλα παιδιά.

Στόν έξω από το Σάμμερχιλ κόσμο τα έξωγαμα παιδιά συχνά κάνουν μομφές στις μητέρες τους και τους φέρονται άσχημα. Από την άλλη όμως μεριά μπορεί ένα τέτοιο παιδί να θεοποιήσει τη μητέρα του και να φοβάται πώς αυτή θα μπορούσε μια μέρα να παντρευτεί έναν άντρα που δεν είναι ο πατέρας του.

Τί παράξενος στ' αλήθεια κόσμος! Η έκτρωση απαγορεύεται από το νόμο και η έξωγαμη τεκνοποίηση σημαίνει συχνά κοινωνική αποκλήρωση. Είναι ευχάριστο που σήμερα πολλές γυναίκες δε λαβαίνουν υπόψη τους την κοινωνική άποδοκιμασία για την έξωγαμη τεκνοποίηση. Έχουν ε-

λεύθερα τα παιδιά της αγάπης τους, είναι περήφανες για αυτά, εργάζονται για αυτά και τα μορφώνουν καλά, κάνοντάς τα ευτυχισμένα. Από τις γνωστές μου περιπτώσεις αυτά τα παιδιά γίνονται ισορροπημένοι και ελκρινείς άνθρωποι.

Καμιά δασκάλα σε δημόσιο σχολείο δε θα μπορούσε να κρατήσει τη θέση της αν είχε ένα έξωγαμο παιδί. Περισσότερο από μια φορά έχω άκούσει ότι ακόμα και παπαδιές έδιωξαν άπροειδοποίητα τις υπηρέτριές τους επειδή έμειναν έγκυες.

Το πρόβλημα της έκτρωσης είναι ένα από τα πιο δυσάρεστα και τα πιο ύπουλα συμπτώματα της άρρωστημένης ανθρωπότητας. Δεν υπάρχει σχεδόν κανένας δικαστικός, παπάς, γιατρός, δάσκαλος και τόσοι άλλοι από τους λεγόμενους στυλοβάτες της κοινωνίας, που δε θα προτιμούσε για την κόρη του την έκτρωση από τη δήθεν άτιμαστική έξωγαμη τεκνοποίηση.

Οι πλούσιοι άποφεύγουν συχνά τις δυσάρεστες επιπλοκές, στέλνοντας τις κόρες τους στις πιο ακριβές κλινικές, για να κάνουν δήθεν θεραπεία για κάποια άνωμαλία της περιόδου ή κάτι παρόμοιο. Μόνο οι λιγότερο εύποροι και οι φτωχοί είναι καταδικασμένοι να φέρουν το παιδί στον κόσμο. Γι' αυτούς δεν υπάρχει μια δεύτερη δυνατότητα. Αν κανένα κορίτσι από τα μικροαστικά στρώματα κάνει μεγάλες προσπάθειες, θα βρεί ίσως κάποιο γιατρό που θα αναλάβει την έκτρωσή μ' αντίλλαγμα ένα σωρό χρήματα. Ένα κορίτσι όμως από τα λαϊκά στρώματα θα πέσει στα χέρια κάποιου άνίδεου ίσως και άδιστακτου γιατρούδάκου ή θα φέρει το παιδί της στον κόσμο.

Στο Λονδίνο υπάρχουν ειδικές συμβουλευτικές υπηρεσίες, στις όποιες οι γυναίκες μπορούν να προμηθεύονται προφυλακτικά μέσα. Είναι αλήθεια πώς τέτοια προφυλακτικά μέσα παίρνουν μόνο εκείνες οι γυναίκες που φορᾶνε θέρα. Δεν είναι όμως έγκλημα να δανειστεί κανένας μια θέρα.

Όλα αυτά θυμίζουν εκείνες τις πορνογραφίες στους τοίχους των δημόσιων άποχωρητηρίων, αυτό ακριβώς που χα-

ρακτηρίζει τὴν κοινωνία μας, ἡ ὁποία φαίνεται ἄξια τῆς τιμῆς ποὺ πληρώνει γιὰ τὴν ἀνόγητη καὶ μοχθηρὴ ἠθικὴ τῆς. Κι αὐτὸ τὸ τίμημα σὲ τελευταία ἀνάλυση δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὶς ἀρρώστιας μας, τὴν ἀθλιότητά μας καὶ τὴν ἀπελπισία μας.

IV

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

Θρησκεία

Πριν λίγο καιρό μιὰ επισκέπτρια με ρώτησε: «Γιατί δὲ διδάσκετε στοὺς μαθητές σας τὴ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ, γιὰ νὰ παροτρυνθοῦν καὶ ν' ἀκολουθήσουν τὸ δρόμο του;» Τῆς ἀπάντησα πὼς μαθαίνει κανένας νὰ ζεῖ ζώνας τὴ δική του ζωὴ κι ὄχι ἀκούγοντας γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων. Τὰ λόγια εἶναι πολὺ λιγότερο σημαντικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα. Πολλοὶ ἀποκάλεσαν τὸ Σάμμερχιλ θρησκευτικὸ χῶρο γιὰτι δίνει στὰ παιδιὰ ἀγάπη.

Αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀλήθεια. Ἐγὼ εἶμαι μόνο ἐνάντια στὸ ἐπίθετο θρησκευτικὸς ποὺ σήμερα σημαίνει: Ἐχθρότητα ἀπέναντι στὴ φυσικὴ ζωὴ. Ἔτσι ποὺ γνωρίζω τὴ θρησκεία — νὰ ἐξασκεῖται ἀπὸ μαυροφορεμένους ἄντρες καὶ γυναῖκες, ποὺ φέλλουν λυπητεροὺς θινους σὲ μιὰ πανάθλια μελωδία, παρακαλώντας γιὰ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν τους — δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ταυτιστῶ μαζί της.

Ἐγὼ προσωπικὰ δὲν ἔχω τίποτα ἐνάντια σ' ἕναν ἄνθρωπο ποὺ πιστεύει στὸ θεὸ — ἀδιάφορο σὲ ποιὸν θεὸ. Ἐγὼ ὁμως κάτι ἐνάντια σ' ἐκείνους ποὺ θεωροῦν τὸ δικό τους θεὸ σὰν ἐξουσία ποὺ τοὺς ἐπιβάλλει νὰ περιορίζουν τὴν ἀνθρώπινη ἐξέλιξη καὶ τὴν εὐτυχία. Ὅχι, δὲν εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ ἀγὼνας διεξάγεται ἀνάμεσα σ' ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους ποὺ πιστεύουν στὴ θεολογία καὶ σ' ἐκείνους ποὺ δὲν πιστεύουν. Ἀλήθεια εἶναι πὼς ὁ ἀγὼνας διεξάγεται ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ πιστεύουν στὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καὶ στοὺς ἄλλους ποὺ προσεύχονται γιὰ τὴν καταπίεση.

Κάποια μέρα θὰ καταλήξουμε σὲ μιὰ νέα θρησκεία. Ἴσως φωνάξει κανένας κατάπληκτος: «Τί, μιὰ καινοῦργια θρησκεία;» Οἱ χριστιανοὶ θὰ διαμαρτυρηθοῦν ἀγανακτισμένοι: «Δὲν εἶναι λοιπὸν ὁ χριστιανισμὸς αἰώνιος;»

Ὅχι, οἱ θρησκείες, ὅπως καὶ οἱ λαοί, δὲν εἶναι αἰώνιες.

Μιά θρησκεία — κ α θ ε θρησκεία — γεννιέται, μεγαλώνει, γερνάει και πεθαίνει. Έκατοντάδες θρησκειών εμφανίστηκαν και ξαναθάθηκαν. Παρ' όλα τα εκατομμύρια των Αιγυπτίων, που πίστευαν σχεδόν τέσσερις χιλιάδες χρόνια στον Άμωνα Ρά, σήμερα δεν υπάρχει ούτε ένας και μοναδικός όπαδός αυτής της θρησκείας. Η αντίληψη για το θεό διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό. Σε κάθε κτηνοτροφική χώρα αυτός είχε τη μορφή βοσκού, στον καιρό του πολέμου ήταν ένας θεός για τον πόλεμο, όταν άρχισε να ανθίζει το εμπόριο έγινε θεός της δικαιοσύνης και ζύγιζε σωστά και δίκαια. Από τότε που ο άνθρωπος έγινε στον τεχνικό τομέα τόσο δημιουργικός ο θεός ανακηρύχθηκε από τον H. G. Wells σε «μεγάλο απόντα», γιατί σε μια εποχή που ο άνθρωπος μπορεί και φτιάχνει μόνος του τις ατομικές θόμβες του, ένας δημιουργός θεός δεν είναι πια απαραίτητος.

Έρχεται ή μέρα που ή νέα γενιά δε θα ασπάζεται πια τη γερασμένη θρησκεία και τους μύθους της εποχής μας. Η νέα θρησκεία θα έχει ξεκαθαρίσει το πρόβλημα του δήθεν προπατορικού αμαρτήματος. Η νέα θρησκεία θα τιμεί το θεό με το να κάνει τους ανθρώπους ευτυχισμένους.

Η νέα θρησκεία θα καταργήσει την αντίθεση ανάμεσα στο σώμα και το πνεύμα. Θα αναγνωρίσει πως ή σάρκα δεν είναι αμαρτωλή. Θα θεωρεί φρονιμότερο να περνάει κανένας το πρωινό της Κυριακής κολυμπώντας αντί να ψέλνει ύμνους — λές κι ο θεός, αν υπήρχε, θα είχε την απαίτηση να ικανοποιείται με ύμνους. Μια νέα θρησκεία θα αναζητήσει το θεό μέσα στη γνώση κι όχι μέσα στα σύμνεφα. Άληθεια πόσο διαφορετικός θα ήταν ο κόσμος μας, αν ακόμα και το ένα δέκατο μόνο του χρόνου που σπαταλιέται για προσευχές και εκκλησίασμα χρησιμοποιόταν για ανθρωπιστικές πράξεις, για την καλλιέργεια της προς τον πλησίον αγάπης και την παροχή βοήθειας!

Κάθε μέρα, κάθε λεπτό διαπιστώνει κανένας πόσο ανήμπορη, πόσο νεκρή είναι ή σημερινή μας θρησκεία. Κλείνουμε ανθρώπους στη φυλακή, καταπιέζουμε εκείνους που δεν έχουν την ίδια γνώμη με μας, καταπιέζουμε τους φτωχούς

και εξοπλιζόμαστε για πολέμους. Σάν οργάνωση ή εκκλησία είναι πολύ αδύνατη. Δεν μπορεί να σταματήσει τον πόλεμο. Δεν παίρνει καμιά πρωτοβουλία για να μετριάσει τη θάρραρη ποινική μας νομοθεσία, και πολύ σπάνια έρχεται σε αντίθεση με τους εκμεταλλευτές.

Δεν μπορεί κανένας να υπηρετεί ταυτόχρονα το θεό και τον Μαιμώνα. Η με πιο σύγχρονα λόγια: δεν μπορεί κανένας να πηγαίνει τις Κυριακές στην εκκλησία και τις άλλες μέρες να ξεκοιλιάζει ανθρώπους. Δε γνωρίζω χειρότερη θλαστήμια από την τακτική των διάφορων εκκλησιών να υποστηρίζουν σε εμπόλεμες καταστάσεις, πως ο θεός είναι τάχα με το μέρος τους. Δεν μπορεί να πιστευεί ο θεός ότι και τα δυο στρατόπεδα έχουν δίκιο. Ο θεός δεν μπορεί να είναι ή αγάπη και ταυτόχρονα ο προστάτης μιας δολοφονικής ενέργειας.

Για πολλούς ή οργανωμένη, ή συμβατική θρησκεία είναι μια εύκολη διέξοδος από τα ατομικά προβλήματα. Όταν ο καθολικός αμαρτάνει, τρέχει να εξομολογηθεί, κι ο παπός του συγχωρεί τα αμαρτήματά του.

Ο θρησκευόμενος άνθρωπος μεταβιβάζει στο θεό το δικό του φορτίο. Πιστεύει, κι επομένως ή συγχώρεση είναι εξασφαλισμένη. Ο τόνος, λοιπόν, μετατοπίζεται από την προσωπική αξία και την ατομική συμπεριφορά στην πίστη. «Πίστευε στο θεό και θα σωθείς.» Αυτό στην πραγματικότητα σημαίνει: Παραιτήσου από κάθε εξήγηση και τα πνευματικά σου προβλήματα θα λυθούν. Οπότε ο καθένας εξασφαλίζει διαδατήριο για τον παράδεισο.

Στη βάση ή θρησκεία είναι ένας φόβος μπροστά στη ζωή, μια φυγή. Αυτή περιορίζει την επίγεια ζωή στο ρόλο της άπλης προετοιμασίας για μια πληρέστερη δήθεν ζωή στον άλλο κόσμο. Μυστικισμός και θρησκεία κατηγορούν τη γήινη ζωή σαν ένα φιάσκο κι επιμένουν ότι ο άνθρωπος από μόνος του δεν είναι ικανός να επιτύχει τη σωτηρία του. Τα ελεύθερα όμως παιδιά δε θεωρούν τη ζωή φιάσκο και τούτο γιατί δεν τα έμαθε κανένας να αρνούνται τη ζωή.

Η θρησκεία και ο μυστικισμός προάγουν τη σκέψη και

τή συμπεριφορά που δὲν ἔχουν σχέση με τὴν πραγματικότητα. Εἶναι ἀλήθεια πὼς παρὰ τίς τηλεοράσεις καὶ τὰ ἀεριωθούμενα ἀεροπλάνα μας ἀπέχουμε ἀπὸ τὴν π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ζωὴ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι οἱ ἰθαγενεῖς στὶς ἀφρικανικὲς ζούγκλες. Βέβαια κι ἡ δική τους θρησκεία εἶναι προῖόν τοῦ φόβου, ὅμως αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀνίκανοι στὸν ἔρωτα, δὲν εἶναι ὁμοφυλόφιλοι, δὲν εἶναι κομπλεξικοί. Ἡ ζωὴ τους εἶναι πρωτόγονη, ἀλλὰ ἡ στάση τους ἀπέναντί της εἶναι οὐσιαστικά θετική.

Ὅπως οἱ πρωτόγονοι ἔτσι κι ἐμεῖς καταλήγουμε στὴ θρησκεία γιατί φοβόμαστε. Ὅμως ἐμεῖς σ' ἀντίθεση μ' ἐκείνους εἴμαστε εὐνοουχισμένοι. Τὰ παιδιά μας μπορούμε νὰ τὰ δίδαξουμε θρησκεία μόνο ἀφοῦ τὰ εὐνοουχίσουμε καὶ τσακίσουμε τὸ πνεῦμα τους.

Πολὺ συχνὰ ἔχω ζήσει τὸ δράμα παιδιῶν που καταστράφηκαν ἐξαιτίας τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς τους. Ἀναφέροντας τέτοιες περιπτώσεις δὲ νομίζω πὼς θὰ βοηθοῦσα κανέναν. Ἄλλωστε καὶ κάθε μανιακὸς τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς θὰ μπορούσε νὰ παρουσιάσει ντουζίνες ἀπὸ περιπτώσεις ἀνθρώπων που «σώθηκαν», ἀφοῦ «ἐξαγνίστηκαν με αἷμα». Ἄν κανένας παίρνει σὰ δεδομένο ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἀμαρτωλός, ὁπότε πρέπει νὰ ἐξαγνιστεῖ, τότε οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς θρησκείας ἔχουν δίκιο.

Ὅμως παρακαλῶ τοὺς γονεῖς νὰ κοιτάξουν λίγο πιὸ μακριά, πέρα ἀπὸ τὸ δικό τους στενὸ δρίζοντα. Τοὺς παρακαλῶ νὰ δημιουργήσουν ἕναν πολιτισμὸ, μέσα στὸν ὁποῖο δὲ θὰ φορτώνεται ὁ καθένας που γεννιέται με τὸ προπατορικό ἀμάρτημα. Τοὺς παρακαλῶ νὰ καταστρέφουν κάθε τι που κάνει ἀπαραίτητη κάποια ἀπολύτρωση. Εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ὁμολογήσουν στὸ παιδί πὼς γεννήθηκε καλὸ — ὁ χ ι κ α κ ὁ. Τοὺς παρακαλῶ νὰ ὁμολογήσουν στὰ παιδιά τους πὼς α ὕ τ ὁ ς ὁ κ ὁ σ μ ο ς μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γίνεαι καλύτερος καὶ πὼς τὴν ἐνεργητικότητά τους πρέπει νὰ τὴν ξεδέσουν ἐδῶ καὶ τώρα — κι ὅχι γιὰ κάποια φανταστική αἰώνια ζωὴ.

Κανένα παιδί δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαπατηθεῖ με τὸ θρησκευ-

τικὸ μυστικισμό. Ὁ μυστικισμὸς εἶναι μιὰ δυνατότητα τῆς φυγῆς ἀπὸ τὴν πραγματικότητα — ὅμως μιὰ ἐπικίνδυνη δυνατότητα. Καμιὰ φορὰ βέβαια ὅλοι αἰσθανόμαστε τὴν ἀνάγκη νὰ ξεφύγουμε λίγο ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, διαφορετικὰ δὲ θὰ διαβάζαμε ποτὲ ἕνα μυθιστόρημα, δὲ θὰ πηγαίναμε στὸν κινηματογράφο κι οὔτε θὰ πίναμε ποτὲ ἕνα ποτηράκι κρασί. Ὅμως αὐτὸ μας τὸ διάλειμμα τὸ κάνουμε συνειδητὰ, καὶ γρήγορα ξαναἐπιστρέφουμε στὴν πραγματικότητα. Ὁ μυστικιστὴς τείνει σὲ μιὰ μόνιμη ἀπάρνηση τῆς ζωῆς καὶ μεταφέρει ὅλη του τὴν ἐνεργητικότητα στὴ θεοσοφία, τὸν πνευματισμὸ, τὸν καθολικισμὸ ἢ τὸ σιωνισμὸ.

Κανένα παιδί δὲν εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του μυστικιστῆς. Ἐνα περιστατικὸ που συνέβη στὸ Σάμμερχιλ δείχνει τὴν αἰσθησιμὴ που ἔχει τὸ παιδί γιὰ τὴν πραγματικότητα, φτάνει οἱ ἀντιδράσεις του νὰ μὴν ἐμποδίζονται ἀπὸ τὸ φόβο.

Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ βραδινὰ μας θεατρικὰ αὐτοσχεδιάσματα κἀθησα σὲ μιὰ καρέκλα λέγοντας: «Εἶμαι ὁ ἅγιος Πέτρος στὴν πόρτα τοῦ παραδείσου. Ἔσεῖς εἰστε ἀνθρώποι που θέλετε νὰ μπεῖτε μέσα. Ὅριστε, περάστε.»

Πρόβαλλαν τοὺς πιὸ ἀπίθανους λόγους προκειμένου νὰ τοὺς ἐπιτραπῆ νὰ περάσουν μέσα. Ἐνα κορίτσι μάλιστα πῆγε ἀπὸ τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση καὶ παρακάλεσε νὰ τῆς ἐπιτραπῆ νὰ φύγει ἀπὸ τὸν παράδεισο. Ἄλλὰ πρωταγωνιστῆς τῆς βραδιάς ἀναδείχτηκε ἕνα δεκατετράχρονο ἀγόρι που περνοῦσε μπροστὰ μου σφυρίζοντας καὶ με τὰ χέρια στὶς τσέπες.

«Ἐί! δὲν μπορείς νὰ μπεῖς ἐδῶ μέσα», τοῦ εἶπα.

Γύρισε καὶ με κοίταξε ἀπὸ ψηλά. «Ὁ! καινούργιος φαίνεσαι ἐδῶ πέρα, ἔτσι δὲν εἶναι;» μοῦ ἀπάντησε.

«Τί ἐγγονεῖς μ' αὐτό;» τὸν ρώτησα.

«Ὅστε δὲν ξέρεις ποιὸς εἶμαι;» εἶπε.

«Ποιὸς εἶσαι τέλος πάντων;» ξαναρώτησα.

«Ὁ θεός», εἶπε καὶ μπῆκε σφυρίζοντας στὸν παράδεισο.

Στὴν πραγματικότητα τὰ παιδιά δὲ θέλουν οὔτε καὶ νὰ προσεύχονται. Προσεύχονται, ὅσα προσεύχονται, μόνο γιὰ τὰ μάτια τῶν ἄλλων. Ἐχω ρωτήσει πολλὰ παιδιά: «Τί σκέ-

πτεοσι δταν προσεύχεται;» *Όλα μου άπάντησαν πώς σκέφτονται άλλα πράγματα όση ώρα κρατάει ή προσευχή. Και κάθε φυσιολογικό παιδί κ ρ έ π ε ι νά σκέφτεται άλλα πράγματα, γιατί ή προσευχή δέν έχει γι' αυτό καμιά σημασία. Τοδ επιβάλλεται απέξω.

*Από τό ένα εκατομμύριο ανθρώπους που προσεύχονται στο φαγητό, οι 999.999 άπαγγέλλουν μηχανικά, όπως λέει κανένας τό «συγγνώμη» όταν θέλει νά περάσει μπροστά από κάποιον στο άσανσέρ. Ποιός είναι ο λόγος νά θέλουμε νά μεταδιδάσουμε στην καινούργια γενιά τις μηχανικές μας προσευχές και τρόπους; Αυτό δέν είναι καθόλου τίμιο. *Όπως δέν είναι τίμια και ή επιβολή κάποιου θρησκευτικού πιστεύω σ' ένα αδύναμο κι άδοθήητο παιδί. Θα έπρεπε νά άφαιθεί νά άποφασίσει γι' αυτό έντελώς μόνο του κι άπόλυτα έλεύθερα όταν θα μεγαλώσει άρκετά γιά τό θέμα αυτό.

*Ακόμα πιο επικίνδυνη κι από τό μυστικισμό είναι ή διαπαιδαγώγηση του παιδιού στο μίσος. *Αν ειπωθεί στο παιδί πώς όρισμένα πράγματα είναι άμαρτωλά, τότε αυτό θα πρέπει την άγάπη του γιά τή ζωή νά τή μεταμορφώσει σε μίσος. Παιδιά που μεγαλώνουν μέσα σε συνθήκες έλευθερίας δε θεωρούν ποτέ άμαρτωλό ένα άλλο παιδί. *Όταν στο Σάμμερχιλ ένα παιδί κλέφει, θα κληθεί γιά άπολογία στο δικαστήριο των μαθητών, άλλα ποτέ δε θα τιμωρηθεί γιά τήν κλεψιά. Πρέπει νά πληρώσει τά χρέη του. *Υποσυνείδητα τά παιδιά καταλαβαίνουν πώς ή κλεψιά είναι κάποια άρρώστια. Κι είναι τά παιδιά άρκετά ρεαλιστές και λογικά, ώστε δέν άναζητούν ούτε γι' αυτά τά θέματα κάποιον όργίλο θεό ή διάβολο, ο όποιος σε τελευταία άνάλυση δε θα ήταν παρά πειρασμός. *Ο υποδουλωμένος άνθρωπος δημιούργησε ένα θεό κατ' εικόνα και όμοίωσή του, όμως τά έλεύθερα παιδιά που αντιμετωπίζουν τή ζωή γεμάτα ζήλο και θάρρος δέν έχουν ανάγκη νά δημιουργήσουν κάποιο θεό.

*Αν θέλουμε νά έξασφαλίσουμε τήν ψυχική υγεία των παιδιών μας, πρέπει νά άποφύγουμε νά τους μεταδώσουμε ψεύτικες αξίες. Πολλοί άπ' αυτούς που άμφισβητούν τήν όρθότητα τής χριστιανικής θεολογίας διδάσκουν άοικνα στα

παιδιά τους ένα δόγμα γιά τήν όρθότητα του όποιου κι οι ίδιοι άμφισβάλλουν. *Αλήθεια πώς μητέρες πιστεύουν κατ' γράμμα τό παραμύθι τής φωτις τής κόλασης; Πώς πιστεύουν κατ' γράμμα τό παραμύθι του χρυσοδ παραδείσου με τήν ουράνια μουσική; Κι όμως χιλιάδες άπ' αυτές τις άθες μητέρες δηλητηριάζουν τήν ψυχή των παιδιών τους μ' αυτές τις γερασμένες πρωτόγονες ιστορίες.

*Ακμάζει ή θρησκεία γιατί ο άνθρωπος δέν ξεκαθάρισε με τό υποσυνείδητό του, δέν μ π ο ρ ε ι νά ξεκαθαρίσει. *Από τό υποσυνείδητο ή θρησκεία δημιουργεί τό διάβολο, γιά νά μπορεί στή συνέχεια νά παροτρύνει τους ανθρώπους νά φυλάγονται από τους πειρασμούς του. *Όσο όμως πιο πολύ άναπτύσσεται τό συνείδητό σε θάρρος του υποσυνείδητου τόσο πιο πολύ κι ή θρησκεία χάνει τή δραστηριότητά της.

Γιά ένα παιδί άλλωστε θρησκεία σημαίνει στήν πράξη πάντα φόβο και μόνο φόβο. *Ο θεός είναι παντοδύναμος κι όλα τά θέλει: δηλαδή μπορεί νά σε δει όπου κι αν είσαι. Αυτό γιά τό παιδί σημαίνει: *Ο θεός μπορεί νά δει τί γίνεται και κάτω από τις κουβέρτες. *Η εισαγωγή του φόβου στή ζωή του παιδιού είναι τό μεγαλύτερο έγκλημα που θα μπορούσε νά διαπραχθεί. Θα άρνείται τή ζωή, θα αισθάνεται μειονεκτικό και θα είναι πάντα δειλό.

*Αν άπειληθεί τό παιδί στα πρώτα κίολας χρόνια τής ζωής του με τήν καταδίκη τής κόλασης, είναι αδύνατο νά είναι σ' α υ τ ή τή ζωή έλεύθερο από τό νευρωτικό φόβο γιά τήν ασφάλειά του. *Η κατάσταση δέν αλλάζει κι όταν ένας τέτοιος άνθρωπος καταλάβει με τή βοήθεια τής λογικής πώς ο παράδεισος κι ή κόλαση δέν είναι τίποτα περισσότερο από άπατηλές φαντασιώσεις, στή βάση των όποιων βρίσκονται ανθρώπινες έλπίδες κι άγωνίες. *Η άποτύπωση των συναισθημάτων στήν παιδική ηλικία βάζει μία γιά πάντα τήν άσθηστη σφραγίδα της σ' όλάκερη τή ζωή. Τόν αυστηρό θεό, που άλλους άμείβει στον παράδεισο κι άλλους καίει στήν κόλαση, τον δημιουργήσαμε μόνοι μας κατ' εικόνα και όμοίωση. *Ο θεός είναι μία υπερβολή που φτιάχτηκε γιά τήν ικανοποίηση των επιθυμιών σ' αντίθεση με

τὸ σατανὰ ποὺ φτιάχτηκε γιὰ ἐκφοβισμό.

Ὅ,τι προσφέρει εὐχαρίστηση καὶ διασκέδαση ἀποτελεῖ γνώρισμα τοῦ κακοῦ. Τὸ παιχνίδι, τὸ θέατρο, ὁ χορὸς θεωροῦνται διαβολικά. Κατὰ κανόνα θρησκώληπτος σημαίνει ἄνθρωπος στέρημένος ἀπὸ χαρὰ. Ἡ στητὴ κυριακάτικη φορεσιά, ποὺ ὑποχρεώνονται νὰ φοροῦν τὰ παιδιὰ στὶς περισσότερες ἐπαρχιακὲς πόλεις, μαρτυρᾷ ἀσκητικὸ καὶ τιμωρητικὸ χαρακτῆρα τῆς θρησκείας. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἶναι λυπητερή. Γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους ὁ ἐκκλησιασμός εἶναι μιὰ ταλαιπωρία, ἕνα καθήκον. Γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους θρησκευόμενος εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ νὰ φαίνεται καὶ νὰ εἶναι κανένας λυπημένος.

Ἡ νέα θρησκεία θὰ θεμελιωθεῖ πάνω στὴ γνώμη τοῦ Ἐγὼ καὶ τὴν ἀποδοχὴ του. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον προϋποθέτει γὰ ἀγαπᾷ πρῶτα ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτό του. Κι ἐτοῦτο διαφέρει ριζικὰ ἀπὸ τὴν ἀγωγή μὲ τὸ στίγμα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, τὸ ὁποῖο ὁδηγεῖ στὸ μίσος τοῦ ἴδιου μας τοῦ ἑαυτοῦ καὶ μαζὶ μ' αὐτὸ στὸ μίσος ἐνάντια στοὺς ἄλλους.

«He prayeth best who loveth best all things both great and small.»

(Προσεύχεται καλύτερα ὁποῖος ἀγαπᾷ καλύτερα ἐλα τὰ πράγματα μαζὶ μεγάλα καὶ μικρά.)

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια διατύπωσε τὴ νέα θρησκεία ὁ ποιητῆς Coleridge*. Σύμφωνα δηλαδὴ μὲ τὴ νέα θρησκεία, τὸ καλύτερο εἶδος προσευχῆς γιὰ τὸν ἄνθρωπο εἶναι — ἡ ἀγάπη αὐτῆ καὶ θ α υ τ ῆ — ἡ ἀγάπη τῶν πάντων, σημαντικῶν κι ἀσήμαντων.

Ἡθικὲς ἐντολές

Οἱ περισσότεροι γονεῖς νομίζουν ὅτι παραμελοῦν τὸ παιδί τους ὅταν δὲν τὸ διδάξουν καμιὰ ἠθικὴ ἀξία, ὅταν δὲν τοῦ

* Ἄγγλος ρομαντικὸς ποιητῆς (1772-1834). (Σ.τ.Μ.).

δείχνουν συνέχεια τῆ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ Καλὸ καὶ τὸ Κακό. Στὴν πραγματικότητα ὅλοι οἱ γονεῖς πέρα ἀπὸ τὴ φροντίδα τους γιὰ τὶς σωματικὲς ἀνάγκες τοῦ παιδιοῦ θεωροῦν σὰν τὸ σπουδαιότερο καθήκον τους τὸ ἐπίμονο καὶ φορτικὸ ἠθικὸ δασκάλημα τοῦ παιδιοῦ. Γι' αὐτοὺς ἕνα παιδί χωρὶς ἠθικὴ διδασκαλία θὰ μεγάλωνε ὅπως ἕνας ἄγριος, ἀσύδοτος στὴ συμπεριφορὰ καὶ χωρὶς νὰ λαβαίνει ὀπίφη του τοὺς ἄλλους. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι τῆς κοινωνίας μας ἀποδέχονται, τουλάχιστο παθητικά, ὅτι ὁ ἄνθρωπος γεννιέται ἁμαρτωλός, πὼς εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του κακὸς καὶ πὼς θὰ γινόταν τυχοδιώκτης, ἀπάνθρωπος καὶ αἰμοδόρος, ἀν δὲν τὸν δασκάλευαν νὰ εἶναι καλός.

Οἱ χριστιανικὲς ἐκκλησίες τὸ διαλαλοῦν ἀνοιχτά: «Εἴμαστε βουτηγμένοι στὴν ἁμαρτία.» Ὁ κληρὸς κι οἱ δάσκαλοι πιστεύουν ὅτι τὸ παιδί πρέπει νὰ ὁδηγηθεῖ στὴ μετάνοια.

Κι ἀφοῦ ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ σχολεῖο συμφωνοῦν πὼς τὸ παιδί γεννήθηκε ἁμαρτωλό, δὲν μπορούμε νὰ περιμένουμε ἀπὸ τοὺς γονεῖς μιὰ διαφορετικὴ ἀντίληψη ἀπ' αὐτὴ τῶν δυὸ μεγάλων ἐξουσιῶν. Ἡ ἐκκλησία ἀπειλεῖ: «Ἄν ἁμαρτάνεις, θὰ τιμωρηθεῖς στὸν ἄλλο κόσμο!» Οἱ γονεῖς ἀρπάζουν τὸ σύνθημα καὶ λένε: «Ξανακάνε ἀταξία καὶ θὰ δεῖς πόσος θὰ σοῦ ρίξω αὐτὴ κι ὀ λ α ς τ ῆ σ τ ι γ μ ῆ.» Καὶ οἱ δυὸ ἐπιδιώκουν τὸ καλὸ μὲ τὸ νὰ δημιουργοῦν τὸ φόβο.

Ἡ βίβλος ἀναφέρει: «Φόβος Κυρίου, ἀρχὴ σοφίας.» Σωστὸ εἶναι πὼς αὐτὸς ὁ φόβος εἶναι πολὺ συχνὰ αἰτία ψυχικῆς διαταραχῆς. Γιατί κάθε εἶδος φόβου εἶναι θλαβερό.

Πολὺ συχνὰ ἀκούω γονεῖς νὰ λένε: «Δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω γιατί τὸ παιδί μου ἔγινε ἔτσι. Καὶ νὰ πῶ ὅτι δὲν τὸ περιόρισα, ἢ δὲν τὸ τιμώρησα ἀκόμα κι αὐστηρά! Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ μὲ κάνει νὰ ἀπορῶ γιὰ τὸ κατάντημά του εἶναι ὅτι ἐμεῖς στὸ σπίτι δὲν τοῦ δώσαμε ποτὲ τὸ κακὸ παράδειγμα!» Πολὺ συχνὰ ἔχω ἀσχοληθεῖ μὲ διαταραγμένα παιδιὰ ποὺ μεγάλωσαν κάτω ἀπὸ τὸ φόβο τῆς μαγκούρας καὶ τοῦ θεοῦ — παιδιὰ ποὺ τοὺς ἐ π έ θ α λ λ α ν νὰ εἶναι καλά.

Σπάνια κατανοοῦν οἱ γονεῖς πόσο φοβερὴ εἶναι ἡ ἐπί-

δραση ενός άσπαμάτητου κύματος από άπαγορεύσεις, παροτρύνσεις κι επιπλήξεις πάνω στο παιδί. Άδυνατοῦν νά καταλάβουν πόσο ὑποφέρει όταν τοῦ επιβάλλουν ἕνα άπαρχαιωμένο σύστημα ἠθικῆς πού δέν τό καταλαβαίνει.

Οἱ ὀξύθυμοι γονεῖς ἑνός δύσκολου παιδιοῦ δέ διανοοῦνται ποτέ νά θέσουν ὑπό άμφισβήτηση τίς δικές τους ἠθικές ἀξίες. Κατά κανόνα εἶναι ἀπόλυτα σίγουροι πῶς ξέρουν ποῦ εἶναι τό καλό καί ποῦ τό κακό, ὅπως εἶναι σίγουροι καί γιά τό ὅτι οἱ κανόνες γι' αὐτά ἔχουν μιὰ γιά πάντα διατυπωθεῖ στή θεόπνευστη Ἁγία Γραφή. Σπάνια άμφιβάλλουν γιά τοῦς δασκάλους τῶν γονέων τους, τοῦς δικούς τους δασκάλους, ἢ γιά τό γενικό κοινωνικό κώδικα. Παίρνουν τό γενικό πιστεύω τοῦ πολιτισμοῦ τους σάν κάτι τό δοσμένο κι άμετάβλητο, ἀντί νά κάνουν γι' αὐτό σκέψεις καί νά τό ἔρευνήσουν. Ἴσως μιὰ τέτοια άμφισβήτηση νά συνδυάζεται γι' αὐτούς μ' ἕνα τρομερό σόκ.

Οἱ ἀνήσυχτοι γονεῖς λοιπόν πιστεύουν ὅτι τό παιδί τους δέν εἶναι στά καλά του. Ὑποθέτουν πῶς εἶναι σκόπιμα κακό. Ἐχω ἀπόλυτα πειστεῖ ὅτι τ ὀ π α ι δ ῖ δ ἔ ν ε ἰ χ ε ι π ο τ ἔ ἄ δ ῖ κ ο. Σέ κάθε περίπτωση τέτοιου παιδιοῦ, πού τύχαινε νά μ' άπασχολήσει, διαπίστωνα πῶς πρόκειται γιά τήν περίπτωση κάποιας κακομεταχείρισης καί κάποιας κακῆς ἀγωγῆς στήν πρώιμη παιδική ἡλικία. Μιὰ δλόκληρη σειρά ἀπό θεμελιακές ψυχολογικές ἀρχές ἐγκαταλείπονται στοῦς πέντε ἀνέμους ἀπό τά πρώτα κιόλας χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ.

ἽΟλοι σχεδόν πιστεύουν πῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι τό κατ' ἔξοχήν πλάσμα τῆς θέλησης: δηλαδή μπορεί νά κάνει τά πάντα, φτάνει νά τό θέλει. Κανένας ψυχολόγος δέ θά συμφωνήσει μὲ τήν άποψη αὐτή. Ἐχει ἀποδειχτεῖ πῶς τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου καθορίζεται ἀπό τό ὑποσυνείδητό του. Πολλοί ἄνθρωποι φαίνεται πῶς πιστεύουν ὅτι ὁ ἐγκληματίας δέν εἶναι ἀπαραίτητα καί δολοφόνος, ἔκτος ἂν θελήσει κάτι τέτοιο. Τό ποινικό δίκαιο ξεκινάει ἀπό τήν πλάνη ὅτι κάθε ἄνθρωπος εἶναι ὑπεύθυνος γιά τίς πράξεις του καί πῶς εἶναι ἱκανός νά θελήσει τό κα-

κό ἢ τό καλό. Γιά τοῦτο ἄλλωστε στό Λονδίνο ἔκλεισαν ἕναν ἄντρα στή φυλακή, ἐπειδὴ ράντιζε μὲ μελάνι τά φορέματα τῶν διερχόμενων γυναικῶν. Στά μάτια τῆς κοινωνίας αὐτός ὁ μελανοραντιστής εἶναι ἕνας παλιάνθρωπος πού θά μπορούσε νά εἶναι καλός φτάνει νά τό ἤθελε. Γιά τόν ψυχολόγο ὅμως αὐτός δέν εἶναι παρά ἕνας φουκαρᾶς, ἕνας ἄρρωστος νευρωτικός πού προβαίνει σέ διάφορες συμβολικές ἐνέργειες, τῆ σημασία τῶν ὁποίων οὔτε ὁ ἴδιος γνωρίζει. Σέ μιὰ διαφωτισμένη κοινωνία ἕναν τέτοιο ἄνθρωπο θά τόν ὀδηγοῦσαν μὲ διακριτικότητα σ' ἕνα γιαιτρό.

Ἡ ψυχολογία τοῦ ὑποσυνείδητου ἔχει δείξει ὅτι οἱ περισσότερες ἀπό τίς ἐνέργειές μας ἔχουν μιὰ κάποια κρυφή ρίζα, τήν ὁποία μπορούμε νά ἀποκαλύψουμε μὲ μιὰ μεγάλης χρονικῆς διάρκειας διεξοδική ἀνάλυση. Ἄλλωστε κι αὐτή ἀκόμα ἡ ψυχανάλυση δέν μπορεί νά φτάσει μέχρι τά βαθύτερα στρώματα τοῦ ὑποσυνείδητου. Ἐνεργοῦμε λοιπόν κι ὁμως συχνά δέν ξέρουμε γ ι α τ ῖ.

Πρὶν ἀπό κάμποσο καιρό ἄφησα στήν πάντα τά πολυάριθμα ψυχολογικά βιβλία μου, πού ἀποτελοῦν τήν ἀδυναμία μου, κι ἄρχισα νά φτιάχνω πλακάκια χωρὶς νά ξέρω τό γιατί αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς. Ἄν ἄρχιζα νά ραντίζω τοῦς ἄλλους μὲ μελάνι, ἀντί νά φτιάχνω πλακάκια, πάλι δέ θά γνώριζα τό λόγο. Κι ἐπειδὴ ἡ κατασκευὴ πλακιδίων εἶναι μιὰ παραδεκτὴ ἐνέργεια, εἶμαι ἕνας ἀξιοσέβαστος πολίτης. Ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά τό ράντισμα μὲ μελάνι εἶναι μιὰ ἀντικοινωνικὴ ἐνέργεια, γιά τοῦτο κι ὁ ἄλλος εἶναι ἕνας ἀξιοκατάκριτος ἐγκληματίας. Ὅμως μεταξὺ τοῦ μελανοραντιστῆ κι ἐμένα ὑπάρχει μόνο μιὰ διαφορά. Ἐγὼ ἔχω συνειδητοποιήσει τήν ἀγάπη μου γιά τίς χειροτεχνικὲς ἐργασίες, ἐνῶ αὐτός τρέφει μιὰ ὑποσυνείδητη ἀγάπη γιά τό μελανοραντισμό. Στή δική μου χειροτεχνικὴ ἐργασία τό συνειδητό καί τό ὑποσυνείδητό μου συνεργάζονται, στήν περίπτωση ὅμως τοῦ μελανοραντιστῆ τό συνειδητό καί τό ὑποσυνείδητό του βρίσκονται σέ ἀγῶνα μεταξύ τους. Ἡ ἀντικοινωνικὴ συμπεριφορὰ εἶναι τό ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς σύγκρουσης.

Πρὶν μερικά χρόνια εἶχαμε μαθητὴ στό Σάμμερχιλ ἕνα

τετραπέρατο, γεμάτο ζωντανία και χάρη έντεκάχρονο αγόρι. Κι έκει πού τόν έδλεπες νά κάθεται ήσυχα και νά διαβάξει πεταγόταν έρθιος, έτρεχε γρήγορα έξω και προσπαθούσε νά βάλει φωτιά στό χτίριο. Τόν κυρίευε κάποιο πάθος πού δέν μπορούσε νά τό κυριαρχήσει.

Πολλοί από τούς προηγούμενους δασκάλους του τόν είχαν παροτρύνει μέ συμβουλές και τή μέθοδο τής μαγκούρας νά φροντίσει νά επιβάλλεται στά πάθη του. Όμως τό ύποσυνείδητο πάθος τής πυρομανίας ήταν πολύ δυνατό για νά μπορέσει τό παιδί νά τό καταπνίξει — πολύ δυνατότερο από τήν επιθυμία του παιδιού νά μήν κακοχαρακτηριστεί. Αυτό τό παιδί δέν ήταν κακό, ήταν άρρωστο. Ποιές δυνάμεις τό είχαν άρρωστήσει; Ποιές δυνάμεις μεταμορφώνουν αγόρια και κορίτσια σ' άρρωστα παιδιά πού ρέπουν στην έγκληματικότητα; Θα προσπαθήσω νά εξηγήσω αυτό τό φαινόμενο.

Παρατηρώντας ένα θρέφος δε διαπιστώνουμε σ' αυτό καμιά κακία — τουλάχιστο όχι περισσότερη απ' όση σε μιά νεροκολοκύθα ή σ' ένα μικρό τιγράκι. Κάθε νεογέννητο φέρνει μαζί του μιά δύναμη ζωής, μιά θέληση και μιά άσυνείδητη όρμη για ζωή. Η ζωτικότητα του τό προτρέπει νά φάει, νά έρευνήσει τό σώμα του, νά ικανοποιήσει τις επιθυμίες του. Συμπεριφέρεται δηλαδή όπως ακριβώς προστάζει ή φύση. Για τούς ένήλικους ή θέληση του θεού — ή θέληση τής φύσης στό παιδί — είναι ή θέληση του διαβόλου.

Φαίνεται πως κάθε ένήλικος πιστεύει ότι ή φύση του παιδιού χρειάζεται θεδλίωση. Έτσι όλοι οι γονείς αρχίζουν νά μαθαίνουν τό παιδάκι πως πρέπει τάχα νά ζει κανένας.

Βρίσκει λοιπόν τό παιδί από τήν πρώτη κιόλας μέρα τόν έαυτό του έκτεθειμένο σ' ένα δλόκληρο σύστημα άπαγορεύσεων. Αύτό είναι κακό, έτούτο δρώμικο κι έκειτό ο έγωιστικό. Η άρχική φυσική ζωτικότητα σκοντάφτει τώρα πάνω σε κανονισμούς. Η έκκλησία πασχίζει νά αποκαλεί τή φωνή τής φύσης φωνή του διαβόλου και τή φωνή τής κατήχησης φωνή του θεού. Έγώ όμως έχω πειστεί ά-

πόλυτα πως αυτή ή όρολογία πρέπει νά άντιστραφεί.

Πιστεύω πως τό παιδί τό κάνουν κακό οι ήθικές έντολές. Έχω διαπιστώσει πως ένα κακό παιδί στρέφεται άποφασιστικά προς τό καλό όταν άποδεσμευτεί από τούς περιορισμούς στους όποιους είχε ύποταχτεί.

Ίσως νά υπάρχει λόγος, αν και άμφιβάλλω, για τήν ήθική διαπαιδαγώγηση τών ένήλικων. Στην περίπτωση τών παιδιών όμως είναι όπωσδήποτε άχρηστη, κι από ψυχολογική άποψη είναι λαθεμένη. Είναι λάθος νά απαιτεί κανένας από τό παιδί ν' άρνηθεί τόν έαυτό του. Κάθε παιδί είναι έγωιστής, κι όλος ό κόσμος άνήκει σ' αυτό. Όταν έχει ένα μήλο στό χέρι, τότε δέν έχει παρά μιά και μοναδική επιθυμία: νά φάει αυτό τό μήλο. Αν τύχει και τό έξαναγκάσει ή μητέρα του νά μοιράσει τό μήλο μέ τό μικρότερο άδερφό του, τότε τό μόνο πού μπορεί νά αισθανθεί για τόν άδερφό του είναι τό μίσος. Ο άλτρουισμός έρχεται άργότερα — έντελώς φυσιολογικά — κι έφύσον τό παιδί δε διαπαιδαγωγηθεί στην άνιδιοτέλεια. Αν τό παιδί όποχρεωθεί σε άνιδιοτέλεια, τό μόνο πού μπορεί νά συμβεί είναι νά μή δείξει ποτέ τό παραμικρό ένδιαφέρον για τούς άλλους. Όσο ή μητέρα καταπιέζει τόν έγωισμό του παιδιού, τόσο ό έγωισμός γίνεται μιά μόνιμη κατάσταση.

Πώς συμβαίνει αυτό; Η ψυχιατρική έχει δείξει κι άποδείξει ότι οι άνικανοποίητες επιθυμίες μετατοπίζονται στό ύποσυνείδητο όπου και συνεχίζουν νά ζούν. Τό παιδί πού διαπαιδαγωγείται σε άνιδιοτέλεια θα ακολουθήσει ίσως τις απαιτήσεις τής μητέρας του προκειμένου νά τήν εύχαριστήσει. Τις δικές του όμως πραγματικές και έγωιστικές επιθυμίες θα τις θάψει, όπου και χάρη σ' αυτή τήν άπόωση θα τις διατηρήσει ζωντανές για όλη του τή ζωή.

Η ήθική κατήχηση πετυχαίνει ακριβώς τό αντίθετο απ' αυτό πού επιδιώκει.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὸ σεξουαλικὸ τομεᾶ. Οἱ ἠθικὲς ἀπαγορεύσεις στὴν παιδικὴ ἡλικία καθηλώνουν τὸ παιδικὸ ἐνδιαφέρον στὴ σεξουαλικότητα. Οἱ φουκαράδες ποὺ πιάνονται γιὰ ἀπαγορευμένες σεξουαλικὲς ἐνέργειες — ἐπειδὴ λ.χ. ἔδειξαν στὶς μαθήτριες πορνοφωτογραφίες ἢ ἔπαιζαν μὲ τὰ γεννητικὰ τους ὄργανα μπροστὰ σὲ ἄλλους — εἶναι γιὰ μιὰς ὑπερῆλικης μητέρας. Τὸ ἄλλοτελα ἀθῶο ἐνδιαφέρον τῆς παιδικῆς ἡλικίας χαρακτηρίστηκε σὰ μιὰ ἀποτρόπαιη ἁμαρτία. Τὸ παιδί ἀπώθησε τὸ ἐνδιαφέρον του κρύβοντας το στὸ ὑποσυνείδητο, ὅπου καὶ συνέχισε νὰ ζεῖ, γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ καὶ πάλι ἀργότερα στὴν ἀρχικὴ του μορφή, ἢ, πράγμα ποὺ συμβαίνει συχνότερα, μὲ κάποιο συμβολισμό. Ἔτσι μιὰ γυναίκα ποὺ κλέβει ἓνα ζευγάρι γάντια σ' εἶνα ἐμπορικὸ κατάστημα, ἐνεργεῖ συμβολικά. Ἡ ρίζα αὐτῆς τῆς συμβολικῆς ἐνέργειας θρίσκειται σὲ κάποια ἀπώθηση ποὺ τῆς δημιούργησαν στὴν παιδικὴ ἡλικία τῆς οἱ ἠθικὲς ἐντολές. Μ' αὐτὴ τὴ συμπεριφορὰ τῆς ἱκανοποιεῖ μιὰ ἀπαγορευμένη παιδικὴ σεξουαλικὴ ἀνάγκη.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι δυστυχισμένοι. Κλέβοντας κανέναν ἀπομονώνεται ἀπὸ τὸ περιβάλλον του καὶ τὸ ἁμαρτικὸ ἐνοτικτὸ εἶναι πολὺ δυνατό, ὥστε νὰ μὴν εἶναι μπορετὴ ἢ περιφρόνησὴ του. Τὸ νὰ διατηρεῖ κανέναν καλὲς σχέσεις μὲ τοὺς γείτονες εἶναι ἓνας πραγματικὸς στόχος στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Ἡ ἀντικοινωνικὴ συμπεριφορὰ δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ὁ ἐγωισμὸς δὲν ἐμποδίζει ἓνα φυσιολογικὸ ἄνθρωπο νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ κοινωνικὸ ὄν. Μόνον ἓνας δυνατότερος ἀπὸ τὸν ἐγωισμὸ παράγοντας μπορεῖ νὰ κάνει ἓναν ἄνθρωπο ἀντικοινωνικὸ.

Ποῖός εἶναι αὐτὸς ὁ δυνατότερος παράγοντας; Ὅταν ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ἑαυτοὺς — σ' αὐτὸν ποὺ ἡ φύση δημιούργησε καὶ σ' ἐκεῖνον ποὺ οἱ ἠθικολογίες διαμόρφωσαν — γίνεῖ πολὺ δυνατὴ, ὁ ἐγωισμὸς ξαναπέφτει στὸ παιδικὸ του στάδιο. Τότε ἡ ἀποψη τῶν ἄλλων περνᾶει σὲ μιὰ ὑποδεέστερη θέση. Στὸν κλεπτομανῆ εἶναι θέβαια γνωστὲς οἱ φοβερὲς ντροπὲς καὶ προσβολές, ἀφοῦ θὰ ὀδηγηθεῖ στὰ δικαστήρια καὶ θὰ τὸν βάλουν στὶς ἐφημερίδες, κι ὅμως ὁ

φόβος τῆς κοινῆς γνώμης δὲν εἶναι τόσο δυνατὸς ὅσο τὸ ἀνικανοποίητο πάθος του. Βασικὰ πίσω ἀπὸ τὴν κλεπτομανίαν κρύβεται ἡ ἐπιθυμία γιὰ εὐτυχία. Ὅμως ἡ συμβολικὴ ἱκανοποίηση δὲν μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσει τὴν ἀρχικὴ ἐπιθυμία κι ἔτσι τὸ θῦμα ἐπαναλαβαίνει συνεχῶς τὴν προσπάθειά του.

Ἔνα παράδειγμα. Ὅταν οἱ γονεῖς τοῦ ἑφτάχρονου Βασιλάκη τὸν ἔφεραν στὸ Σάμμερχιλ, μὲ προειδοποίησαν πὺς εἶναι κλέφτης. Καὶ πράγματι μετὰ ἀπὸ μιὰ ἑβδομάδα ἓνας δάσκαλος μοῦ ἀνακοίνωσε ὅτι ἐξαφανίστηκε πάνω ἀπὸ τὸ τραπέζι τοῦ διωματοῦ τὸ χρυσοῦ ρολοῦ του. Ρώτησα τὴν ἐπιστάτρια ἂν ξέρεῖ τίποτα γι' αὐτό.

«Τὸν Βασίλη εἶδα μ' ἓνα ρολοῦ στὰ χέρια», εἶπε. «Ὅταν τὸν ρώτησα ποὺ τὸ θρῆκε, μοῦ ἀπάντησε πὺς τὸ εἶχε θρῆει στὸν κήπο τοῦ σπιτιοῦ σὲ μιὰ πάρα-πάρα πολὺ βαθιὰ τρύπα.»

Στὸ μεταξὺ εἶχα μάθει ὅτι ὄλα του τὰ ὑπάρχοντα ὁ Βασίλης τὰ κλείδωνε στὴ θαλίτσα του. Προσπάθησα ν' ἀνοίξω τὴ θαλίτσα μ' ἓνα ἀπὸ τὰ κλειδιά μου καὶ τὰ κατάφερα. Μέσα στὴ θαλίτσα εἶσκονταν κομμάτια ἀπὸ κάποιο χρυσοῦ ρολοῦ, τὸ ὁποῖο εἶχε κάποιος περιεργαστεῖ προφανῶς μὲ σφυρὶ καὶ κοπίδι. Ξανάκλεισα τὴ θαλίτσα καὶ φώναξα τὸν Βασίλη.

«Μήπως εἶδες τὸ ρολοῦ τοῦ κ. Ἄντερσον;» τὸν ρώτησα.

Μὲ κοίταξε μὲ ἐκπληκτα, ἀθῶα μάτια. «Ὅχι, τί ρολοῦ ἦταν;» μοῦ εἶπε.

Τὸν κοίταξα μερικὰ δευτερόλεπτα στὰ μάτια καὶ μετὰ τὸν ρώτησα: «Βασίλη, ξέρεις ἀπὸ ποῦ μᾶς ἔρχονται τὰ μωρά;»

Ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα καὶ διάστηκε νὰ μοῦ ἀπαντήσει: «Ναί, ἀπὸ τὸν οὐρανὸ.»

«Ἄ, ὄχι», τοῦ εἶπα γελώντας, «ὅπως ὄλα τὰ μωρά, ἔτσι κι ἐσὺ μεγάλωσες μέσα στὴ μαμά σου κι ὅταν μεγάλωσες ἀρκετὰ γεννήθηκες.» Χωρὶς νὰ πεῖ λέξη, πῆγε στὴ θαλίτσα του, πῆρε τὸ κομματιασμένον ρολοῦ καὶ μοῦ τὸ παρέδωσε. Δὲν ξανάκλεψε πιά γιατί στὴν περίπτωσή του ἡ κλεψιά ἦταν συμβολισμὸς τῆς ἀναζήτησης αὐτῆς τῆς ἀλήθειας. Τὸ πρό-

σωπό του έχασε εκείνη τή διαταραγμένη κι ανήσυχη έκφραση κι ο Βασίλης έγινε ευτυχισμένος.

Ίσως μερικοί αναγνώστες θεωρήσουν τή δραματική θεραπεία του Βασίλη σά θαύμα. Δέν ήταν θαύμα. Όταν ένα παιδί μιλάει για μιá βαθιά τρύπα στο σπίτι του, τότε σκέπτεται: Ίσως ύποσυνείδητα εκείνο τó βαθύ καίλωμα μέσα στο όποιο έρχισε ή ζωή του. Από τήν άλλη μεριά γνώριζα πώς ο πατέρας του Βασίλη είχε μερικά σκυλιά. "Αρα ο Βασίλης έπρεπε νά ξέρει από ποú έρχονται τά σκυλάκια και μέ τή λογική του ένα κι ένα κάνουν δύο θά πρέπει νά είχε κάνει τίς ύποθέσεις του για τήν προέλευση των μωρών. Τά φέματα όμως τής ανόητης μητέρας του τον ύποχρέωσαν στην άπάτηση τής θεωρίας του. Τό πάθος του για τήν ανακάλυψη τής αλήθειας διάλεξε τή μορφή συμβολικής ικανοποίησης. Γιατί από συμβολική άποψη αυτός εκλεβε μητέρες και τίς άνοιγε για νά δει τί είχαν μέσα τους. Μιά άλλη φορά είχα έναν άλλο μαθητή, ο όποιος για τον ίδιο λόγο άνοιγε όποιο συρτάρι έβρισκε μπροστά του.

Οι γονείς δέν πρέπει νά διάζονται νά φτάσουν τό παιδί τους σ' ένα στάδιο, για τό όποιο τό ίδιο τό παιδί δέν είναι ακόμα προετοιμασμένο. Όποιος προσπαθεί νά συνταμείψει τό φυσιολογικό πέρασμα του παιδιού από τό μπουσούλημα στο περπάτημα στήνοντάς το από πολύ νωρίς στα πόδια του τό μόνο ποú θά καταφέρει είναι νά κάνει τό παιδί του στραβοπόδαρο. Μιά τέτοια άπαίτηση είναι πρόωρη γιατί οι αρθρώσεις του μωρού δέν είναι ακόμα τόσο δυνατές, ώστε νά κρατήσουν τό βάρος του σώματός του. Τό αποτέλεσμα κάθε τέτοιας προσπάθειας είναι καταστροφικό. "Αν οι γονείς περιμέναν ώσπου τό παιδί νά προετοιμαστεί ά π ό μ ό ν ο τ ο υ για τό περπάτημα, είναι βέβαια αυτονόητο πώς και τό περπάτημα θά ήταν δλότελα φυσιολογικό, αλλά και τό παιδί θά ήταν ιδιαίτερα ικανοποιημένο. Τις ίδιες καταστροφικές συνέπειες θά πρέπει νά έχουν κι οι πρόωρες προσπάθειες τής άγωγής σχετικά μέ τήν καθαριότητα.

Τά ίδια πράγματα ισχύουν και για τήν ήθική διαπαιδαγώγηση. Όταν προσπαθεί κανένας νά διδάξει σ' ένα παιδί

άξίες, για τήν κατανόηση των όποιων ή όλη ανάπτυξη του παιδιού δέν είναι ακόμα ώριμη, τότε όχι μόνο δέν κάνει καλό, γιατί τό παιδί θά αποβάλλει αυτές τίς άξίες μετά από λίγο καιρό, αλλά άπεναντίας βλάπτει, γιατί τό παιδί αυτό θά γίνει νευρωτικό.

Υπερτιμάει κανένας τή δύναμη ενός εξάχρονου άγοριού, όταν άπαιτεί άπ' αυτό μιá μεγάλη άναρρίχηση σέ σχοιní. Οι μυώνες του δέν είναι ακόμα δυνατοί για κάτι τέτοιο. Άφήνοντάς το όμως στή φυσιολογική του ανάπτυξη, τό παιδί στα δεκαοχτώ του θά μπορεί άνετα νά κάνει αυτή τήν άσκηση. Έτσι δέ θά έπρεπε νά υπερτιμάει κανένας τήν ήθική αντίληψη ενός νέου. Μέ τή βεβαιότητα πώς τό παιδί γεννιέται καλό, οι γονείς πρέπει νά δείξουν ύπομονή, ώσπου τελικά μέ τον καιρό τό παιδί θά δείξει πώς είναι πράγματι μιá καλή ανθρώπινη ύπαρξη, φτάνει νά μήν επέμβει κανένας στή φυσιολογική του ανάπτυξη.

Η μακρόχρονη πείρα στο Σάιμερχιλ μ' έχει πείσει πώς δέν είναι καθόλου άπαραίτητη ή εκμάθηση συμπεριφοράς στα παιδιά. Τό παιδί μέ τόν καιρό θαί ναι νά ξεχωρίζει τό σωστό από τό λάθος και ν' άκολουθεί τό σωστό — μέ τήν προύπόθεση ότι δέν άσκειται πάνω του κανένος είδους πίεση.

Η εκμάθηση είναι μιá διαδικασία στην πορεία τής όποιας άφομοιώνει κανένας τίς άξίες του περιβάλλοντός του. "Αν οι γονείς είναι ειλικρινείς και καλοί, τότε και τά παιδιά τους θά άκολουθήσουν μέ τόν καιρό τό δικό τους δρόμο.

Έπηρεασμός του παιδιού

Γονείς και δάσκαλοι θεωρούν καθήκον τους νά έπηρεάζουν τά παιδιά, έπειδή πιστεύουν πώς ξέρουν τί πρέπει νά έχουν, νά μάθουν και νά γίνουν τά παιδιά. Δέ συμφωνώ μαζί τους.

Ποτέ μου δέν προσπάθησα νά κάνω τά παιδιά νά συμμεριστοῦν τίς ἀπόψεις μου ἢ τίς κρίσεις μου. Ἐγώ εἶμαι ἄθρησκος, ὅμως ποτέ δέ δίδαξα οὔτε μιὰ λέξη ἐνάντια στή θρησκεία, ὅπως καί γιά τὸ θάρβαρο ποινικό μας Δίκαιο, τὸν ἀντισημιτισμὸ καί τὸν ἱμπεριαλισμὸ. Ποτέ μου δέ θά ἐπηρέαζα τὰ παιδιά νά γίνουν εἰρηνόφιλοι, χορτοφάγοι, μεταρρυθμιστὲς ἢ κάτι παρόμοιο. Ξέρω πῶς τὸ κήρυγμα δέν κάνει ἐντύπωση στὰ παιδιά. Ἐχω ἐμπιστοσύνη στή δύναμη τῆς ἐλευθερίας, ἢ ὅποια ἐξοπλίζει τὴ νεολαία ἐνάντια στήν ὑποκρισία, τὸ φανατισμὸ καί κάθε λογῆς -ισμὸ.

Κάθε γνώμη ἐπιβαλλόμενη μὲ τὸ ζόρι στὸ παιδί εἶναι μιὰ ἀδικία σέ θάρος του. Ἐνα παιδί δέν εἶναι μικρὸς ἐνήλικος καί τοῦ εἶναι ἀδύνατο νά κατανοήσῃ τὴν ἀποψη ἐνὸς ἡλικιωμένου ἀνθρώπου.

Θά ἐπιθυμοῦσα νά παραθέσω ἕνα παράδειγμα: Ἐνα βράδυ εἶπα σέ μιὰ ομάδα ἀπὸ πέντε παιδιά ἡλικίας ἀπὸ ἑπτὰ ὠς ἔντεκα χρονῶν: «Ἡ δεσποινίδα τάδε ἔχει γρίπη καί δέν αισθάνεται καλά. Προσπαθεῖτε νά μὴν κάνετε θόρυβο, ὅταν πάτε γιά ὕπνο.» Ὑποσχέθηκαν νά εἶναι ἤσυχα. Πέντε λεπτά ἀργότερα ἔκαναν κιάλας θορυβώδη μαξιλαροπόλεμο. Ἄφηνω στήν πάντα τὴν πιθανότητα ὅτι θά μπορούσαν ὑποσυνειδητὰ νά θέλουν νά κάνουν δυσκολώτερη τὴ ζωὴ τῆς δεσποινίδας τάδε, καί δέχομαι ὅτι ὁ κύριος υπεύθυνος γιά τὴ συμπεριφορὰ τους ἦταν ἡ ἡλικία τους. Ἀσφαλῶς μιὰ δυνατὴ φωνὴ καί καμιὰ καρπαζιά θά ἐξασφάλιζαν τὴν ἤσυχία τῆς δεσποινίδας τάδε, ὅμως θά ἔμπαζαν καί τὸ φόβο στή ζωὴ τῶν παιδιῶν. Εἶναι γενικὴ ἢ συνήθεια στίς σχέσεις μας μὲ τὰ παιδιά νά ἀπαιτοῦμε ἀπ' αὐτὰ προσαρμογὴ στίς δικές μας ἀντιλήψεις καὶ ἀνάγκες. Αὐτὴ ἡ συνήθεια εἶναι λαθεμένη.

Ἐλάχιστοι γονεῖς καταλαβαίνουν ὅτι εἶναι χαμένος χρόνος νά ἐπιπληττοῦν τὰ παιδιά. Κανένα παιδί ποῦ κλάωσῃσε μιὰ γάτα δέν ὠφελεῖται στήν πραγματικότητα μὲ τὴν τόσο ἀγαπητὴ ἀντίδραση τῶν γονέων: «Τί θά ἔ λ ε γ ε ς ἂν ἔδινε σ' ἐ σ ἔ ν α κάποιος ἄλλος μιὰ κλωτσιά;» Κανένα παιδί δέ θά καταλάβῃ ποτέ τί ἐννοοῦν οἱ γονεῖς ὅταν

λένε: «Κέντρισε τὸ μυρὸ μὲ τὴν καρφίτσα; Στάσου καί θά σοῦ δεῖξω ἐγὼ πόσο πονάει... (κλάματα). Γιά νά μάθει νά μὴν τὸ ξανακάνεις.» Ἴσως βέβαια νά μὴν τὸ ξανακάνει — τὰ τελικὰ ὅμως ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς εἶναι ἐκεῖνα ποῦ δημιουργοῦν τὴν πελατεία τῶν κλινικῶν.

Θά ἤθελα νά διαβεβαιώσω τοὺς γονεῖς πῶς ἕνα παιδί δέν μπορεῖ νά κατανοήσῃ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν αἰτία καί τ' ἀποτέλεσμα. Γιά τοῦτο εἶναι λάθος νά λέμε σ' ἕνα παιδί: «Ἦσουν τόσο ἀνάγωγος σήμερα, ὥστε τὸ Σάββατο δέν ἔχει χατζιλίκι.» Ὅταν τὸ παιδί θυμηθεῖ τὸ Σάββατο τὴν ἀταξία του καί τὴν τιμωρία του θά ἐξοργιστεῖ καί θ' ἀπογοητευτεῖ φοβερά. Καί τοῦτο γιὰτι καί ποῦ συνέβη ἄς ποῦμε τὴ Δευτέρα γιά ἕνα παιδί ἀπέχει πολὺ, πάρα πολὺ χρόνο ἀπὸ τὸ Σάββατο, ὥστε νά μὴν μπορεῖ νάχει τὴν παραμικρὴ σχέση μὲ τὸ βδομαδιακτικὸ χατζιλίκι τοῦ Σαββάτου. Τὸ παιδί δέν αισθάνεται πιά τὴν παραμικρὴ ἐνοχλή, αισθάνεται ὅμως ἕνα φοβερὸ μίσος ἐνάντια στήν ἐξουσία ἐκεῖνη ποῦ τοῦ στέρησε τὸ χατζιλίκι του.

Οἱ γονεῖς θά ἔπρεπε νά διερωτῶνται ἂν οἱ ἐντολὲς ποῦ σκορπάνε ἐδῶ καὶ ἐκεῖ δέν εἶναι παρὰ ἀποτέλεσμα τῆς τάσης τους γιά κυριαρχία. Ὁ καθένας πασχίζει νά ἐξασφαλίσῃ γιά τὸν ἑαυτὸ του τὴν πιὸ περίοπτη θέση μέσα στὸ περιβάλλον του. Ἄν δέν ἐπιβληθεῖ στὸ παιδί μιὰ ἀκοινωνικὴ συμπεριφορὰ ἀπὸ δυνάμεις ἄσχετες πρὸς αὐτό, τότε ἀπὸ μόνου του ἐντελῶς θά συμπεριφέρεται κατὰ τὸν πιὸ ἀρεστὸ τρόπο. Ἡ ἀνάγκη ὅμως νά ἀρέσουμε σέ ἄλλους ἀναπτύσσεται κάπως ἀργότερα καί σέ μιὰ ὀρισμένη ἡλικία. Ἡ προσπάθεια τῶν γονέων καί τῶν δασκάλων νά ἐπιταχύνουν αὐτὴ τὴν ἀνάπτυξη προξενεῖ στὸ παιδί ἀνεπανόρθωτες ζημιές.

Κάποτε ἐπισκέφθηκα ἕνα σύγχρονο σχολεῖο, στὸ ὅποιο κάθε πρωὶ συγκεντρῶνονταν γύρω στὰ ἑκατὸ ἀγόρια καί κορίτσια γιά νά ἀκούσουν κάποιον ἱεροκήρυκα. Μιλοῦσε μὲ πολὺ σοδὰρὸ τόνο καί τοὺς ἔδινε τὴ συμβουλὴ νά μὴν παρακούσουν τὴ φωνὴ τοῦ Χριστοῦ. Ἀργότερα ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου μὲ ρώτησε πῶς ἔβρισκα τὴν ἐκδήλωσιν αὐτὴ. Τοῦ ἀποκρίθηκα ὅτι τὴν ἔβρισκα ἐγκληματικὴ. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ

τά παιδιά είχαν ένοχη τή συνείδησή τους γιά σεξουαλικά ή μη θέματα. Τό κήρυγμα δέ γινόταν παρὰ γιά νά δυναμώσει τά αισθήματα ένοχής τών παιδιών.

Σ' ένα άλλο προσδευτικό σχολείο τά παιδιά υποχρεώνονταν ν' άκούνε μισή ώρα μουσική Μπάχ πριν από τό πρωινό φαγητό. Η προσπάθεια αυτή τής βελτίωσης τών παιδιών με τή μεσολάβηση αισθητικών κανόνων έχει από ψυχολογική άποψη τήν ίδια επίδραση με τήν καλθινιστική άπειλή τής κόλασης, γιατί κι εδώ τό παιδί πρέπει ν' άπωθήσει ό,τι χαρακτηρίζεται από τούς άλλους κακόγουστο.

Άν ό διευθυντής ενός σχολείου μου πεί ότι οι μαθητές του προτιμούν τόν Μπετόβεν από τήν τζάζ, τότε θά είμαι άγουρος ότι τά έχει έπηρεάσει — γιατί τά περισσότερα από τά δικά μου παιδιά προτιμούν τήν τζάζ. Έγώ προσωπικά άπεχθάνομαι αυτή τή θορυβώδικη βατραχοφασαρία. Όμως είμαι πεπεισμένος πώς κάθε δάσκαλος πού έπηρεάζει τούς μαθητές του έχει άδικο άκόμα κι άν ό ίδιος είναι κάλός άνθρωπος κι οι προθέσεις του είναι ειλικρινείς.

Κάθε μητέρα πού άπαιτεί από τό παιδί τής νά είναι φρόνιμο, καταπιέζει τά φυσικά του ένστικτα. Άν λ.χ. λέει στο παιδί τής: «Αυτό πού κάνεις είναι άδικο», είναι σά νά εκπαιδεύει τό παιδί νά μισεί τόν έαυτό του. Ένα παιδί όμως πού μισεί τόν έαυτό του δέν μπορεί ν' αγαπήσει τούς άλλους.

Η μητέρα πού τιμωρεί τό παιδί τής γιά μιá άσήμαντη σεξουαλική συνήθεια έχει ή ίδια μιá πολύ θρώμικη αντίληψη γιά τή σεξουαλικότητα. Ό έκμεταλλευτής στην έδρα του δικαστή έξοργίζεται ειλικρινά όταν δικάζει έναν πού εκλεψε κάποιον μικροποσό. Γινόμαστε ήθικολόγοι γιατί δέν έχουμε τό θάρρος ν' άντικρύσουμε κατάφατσα τή γύμνια τής ψυχής μας. Με τήν καθοδήγηση πού κάνουμε στά παιδιά μας καθοδηγούμε τούς ίδιους τούς έαυτούς μας. Υποσυνείδητα ταυτιζόμαστε με τά παιδιά μας. Τό παιδί πού κατά τόν κατηγορηματικότερο τρόπο άπορρίπτουμε, είναι τό παιδί με τό όποιο μοιάζουμε περισσότερο. Μισούμε στους άλλους ό,τι μισούμε και στον έαυτό μας. Και επειδή όλοι μας λίγο-πο-

λύ μισούμε τόν έαυτό μας, τά παιδιά δέχονται τά αποτελέσματα αυτού του μίσους στην έκδήλωσή του με τή μορφή τής καρπαζιάς, τής θρυσιάς, τών άπαγορεύσεων και τών ήθικολογικών κηρυγμάτων. Γιατί μισούμε τόν έαυτό μας; Πρόκειται γιά ένα διαβολικό, φαύλο κύκλο. Οι γονείς μας προσπάθησαν νά βελτιώσουν τήν ανθρώπινη φύση μας με τούς παραπάνω τρόπους κι έμεις συνεχίζουμε τήν παράδοση.

Όταν οι γονείς, οι δάσκαλοι ή οι δικαστές έχουν νά κάνουν μ' έναν κακοποιό, θά έπρεπε νά είναι τακτοποιημένοι με τούς συναισθηματικούς παράγοντες μέσα στον ίδιο τόν έαυτό τους. Είναι ήθικολόγοι, μοχθηροί, σαδιστές ή αυταρχικοί τύποι; Καταπιέζουν τήν παιδική σεξουαλικότητα; Έχουν ιδέα από ψυχολογία του θάθους; Μήπως ενεργούν σύμφωνα με τίς καθιερωμένες προκαταλήψεις; Με λίγα λόγια: Είναι οι ίδιοι έλεύθεροι;

Κανένας μας δέν είναι συναισθηματικά όλοτελα έλεύθερος, γιατί μάς έχει ήδη από τήν κούνια μας επιβληθεί μιá ξένη θέληση. Η σωστή ίσως έρώτηση θά ήταν: Είμαστε άρκετά έλεύθεροι, ώστε νά μήν άναμιγνυόμαστε στη ζωή τών άλλων άνεξάρτητα από τό πόσο χρόνων είναι; Είμαστε άρκετά έλεύθεροι, ώστε νά είμαστε άντικειμενικοί;

Βλαστήμια

Στήν κριτική κατά του Σάμμερχιλ γίνεται πάντα λόγος γιά τό ότι τά παιδιά βλαστημούν. Είναι άλήθεια πώς βλαστημούν — άν ή χρησιμοποίηση παλιών άγγλικών λέξεων σημαίνει βλαστημώ. Είναι επίσης άλήθεια πώς μερικοί νεοφερμένοι μαθητές βλαστημούν περισσότερο άπ' όσο πρέπει.

Ένα δεκατριάχρονο κορίτσι, πού μάς είχε έρθει από μιá σχολή κολογριών, κατηγορήθηκε επανειλημμένα στη σχολική συνέλευση, γιατί όταν πήγαινε γιά κολύμπι στη θάλασ-

σα φώναζε: «son of a bitch».* Κάποιος τής εξήγησε πώς βλαστημούσε μόνο στην παραλία που ήταν πολλοί άγνωστοι άνθρωποι. Ένας νεαρός τής έλεγε: «Δέν είσαι παρά ένα μικρό, άνόητο χαζοπούλι. Βλαστημάς για να φανείς σπουδαία στους άλλους ανθρώπους, κι από την άλλη μεριά θέλεις να δείχνεις και περήφανη πώς το Σάμμερχιλ είναι ένα ελεύθερο σχολείο. Όμως κάνεις ακριβώς το αντίθετο — καταφέρνεις ώστε οι άνθρωποι να υποτιμούν το σχολείο.»

Έγώ τής εξήγησα πώς στην πραγματικότητα ήθελε να κάνει ζημιά στο σχολείο γιατί το μισούσε. «Όμως δε μισώ το Σάμμερχιλ, βρίσκω πώς είναι ένα τρελοσχολείο», απάντησε φωναχτά.

«Ναί», τής είπα, «ένα τρελοσχολείο, αλλά εσύ δεν ανήκεις σ' αυτό. Βρίσκεσαι ακόμα στην προηγούμενη σχολή σου, στη σχολή καλογριών, γιατί μάς κουβάλησες εδώ όλο το μίσος σου ενάντια στο σχολείο και τις καλόγριες. Ταυτίζεις ακόμα το Σάμμερχιλ με τη σχολή καλογριών. Και στην πραγματικότητα δε θέλεις να θλάψεις το Σάμμερχιλ — αλλά τη σχολή καλογριών.» Αυτή όμως συνέχισε το βιολί της και μετά απ' αυτά, ώσπου το Σάμμερχιλ έπαψε να είναι ένα σύμβολο κι έγινε γι' αυτή μια πραγματικότητα. Από τότε και μετά σταμάτησε να βλαστημάει.

Υπάρχουν τριών λογίων βρισιές: αυτές που αναφέρονται στα σεξουαλικά θέματα, στα θρησκευτικά και στα κόπρανα. Οι θρησκευτικές φύσης βρισιές στο Σάμμερχιλ δεν αποτελούν πρόβλημα, γιατί οι μαθητές δε διδάσκονται θρησκευτικά. Βρίζουν λοιπόν οι περισσότεροι μαθητές κι οι ενήλικοι. Στο στρατό κυριαρχεί το «έπιθετο», όπως το αποκάλεσε κάποιος παράξενος σ' ένα από τα βιβλία του Κίπλινγκ. Οι περισσότεροι φοιτητές χρησιμοποιούν μια άκατανόητη στους άλλους γλώσσα για τη σεξουαλικότητα και τα περιττώματα. Οι μαθητές βρίζουν κρυφά και διηγούνται μεταξύ τους ένα σωρό θρωμοϊστορίες. Η διαφορά ανάμεσα στο Σάμμερχιλ και τ' άλλα σχολεία είναι ότι σ' έμας τα παιδιά βρίζουν

ελεύθερα, ενώ στ' άλλα βρίζουν στα κρυφά.

Οι καινούργιοι μαθητές του Σάμμερχιλ είναι εκείνοι που δημιουργούν προβλήματα με τις βρισιές τους. Όχι βέβαια γιατί οι παλιοί μαθητές μιλούν τη γλώσσα των άγγέλων, αλλά γιατί αυτοί βρίζουν μόνο όταν οι περιστάσεις το καλοούν. Αυτόκυριαρχούνται και συνειδητά προσπαθούν να μὴν προσβάλλουν κανέναν.

Οι νεαροί μαθητές μας δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον για την καλιά άγγλική λέξη για τα περιττώματα. Τη χρησιμοποιούν πολύ συχνά και για να είμαστε ακριβέστεροι συχνότερα απ' όλους τη χρησιμοποιούν οι μαθητές από τα καλά σπίτια. Έγνοω οικογένειες στις οποίες έχουν δοθεί συνθηματικές όνομασίες στα περιττώματα, όπως λ.χ. No 2 ή Αα. Τα παιδιά αγαπούν τις άγγλοσαξονικές λέξεις. Πολλές φορές έχω έρωτηθεί από παιδιά, γιατί να μη λέμε ελεύθερα σκατά αφού λέμε κόπρανα ή περιττώματα. Εύχαρίστως θα ήθελα κι εγώ να ξέρω το γιατί.

Τα παιδιά του γηπιαγωγείου, όταν δε βρίσκονται κάτω από άστυνόμηση, χρησιμοποιούν έναν αρκετά μεγάλο αριθμό λέξεων που οι άλλοι τις θεωρούν κακές. Έχω προσέξει πώς τα τετράχρονα ως επτάχρονα παιδιά του Σάμμερχιλ χαίρονται να φωνάζουν σκατά και κάτορο. Ξέρω πώς τα περισσότερα απ' αυτά υπέφεραν σά μωρά κάτω από μια άυστηρή άγωγή για την καθαριότητα, κι ίσως γι' αυτό να έχουν πλέγματα για τις λειτουργίες του σώματός τους. Μερικά όμως απ' αυτά μεγάλωσαν μέσα σ' ελεύθερες συνθήκες — στις οικογένειές τους δεν κυριαρχούσε ή μανία τής καθαριότητας, ούτε υπήρχαν ταμπού ή λέξεις όπως άνάγωγος ή βρώμιος. Οι μεγάλοι δεν προσπαθούσαν να αποφύγουν τη γύμνια τους ούτε παίρνονταν μέτρα προφύλαξης κατά τη στιγμή τής απόδευσης. Αυτά τα ελεύθερα παιδιά έδειχναν να χρησιμοποιούν κάθε λέξη απ' αυτές με την ίδια χαρά όπως οι μεγαλωμένοι με καταπίεση φίλοι τους. Κατά συνέπεια δεν είναι απόλυτα σωστό πώς οι χυδαίες λέξεις χάνουν τη γοητεία τους, όταν επιτρέπεται το βρισίδι. Τα δικά μας μικρά παιδιά χρησιμοποιούν

* Άγγλική βρισιά που σημαίνει «γιε σούλας». (Σ.τ.Μ.).

ελεύθερα τέτοιες λέξεις και χωρίς καμιά συγκεκριμένη αιτία, σ' αντίθεση με τους μεγαλύτερους μαθητές, που όταν βρίζουν, βρίζουν όπως οι ενήλικοι — δηλαδή όταν τὸ φέρει ἡ περίσταση.

Οἱ ἐκφράσεις που σχετίζονται με τὴ σεξουαλικότητα εἶναι συνηθέστερες ἀπ' αὐτές που σχετίζονται με τὰ περιττώματα. Τὰ παιδιά μας δὲ βρίσκουν και τόσο διασκεδαστικὴ τὴν τουαλέτα. Ἀφοῦ ἡ ἀφόδευση δὲ συμβαίνει ν' ἀπωθεῖται, κάθε ὑπαινιγμός γιὰ τὰ περιττώματα εἶναι κάπως πληκτικός. Μὲ τὴ σεξουαλικότητα ὅμως τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικά. Εἶναι ἕνας τόσο σημαντικός τομέας τῆς ζωῆς μας, ὥστε τὸ λεξιλόγιό του ν' ἀγκυλιάζει ὀλάκερη τὴ ζωὴ μας. Στὴν ἐπιτρεπτὴ μορφή ἐκφρασῆς τῆς, τὴ συναντᾶμε στὴν οὐσία σὲ κάθε τραγούδι και χορὸ, εἴτε αὐτὸ τὸ λένε *My Red Hot Mamma* εἴτε *When I Get You Alone Tonight*.

Γιὰ τὰ παιδιά τὸ θρσιῖδι εἶναι μιὰ ὀλότελα φυσιολογικὴ γλώσσα. Οἱ ἐνήλικοι τὴν κατακρίνουν, γιατί ἡ δική τους χυδαιότητα εἶναι μεγαλύτερη ἀπ' αὐτὴ τῶν παιδιῶν. Μόνο ἕνας χυδαῖος κατακρίνει τὴ χυδαιότητα. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ φανταστῆ κανένας ἕνας παιδι νὰ ψιθυρίζει στὰ κρυφὰ τὴ λέξη *μύτη*, φτάνει νὰ τὸ εἶχαν δασκαλέψει οἱ γονεῖς του, ὅτι αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ σώματος εἶναι κάτι τὸ βρώμικο και κακό. Οἱ γονεῖς θὰ πρέπει νὰ διερωτηθοῦν: «Ποιὸ εἶναι τὸ χρέος μου, νὰ ἐπιτρέψω στὰ παιδιά μου νὰ βρίζουν ἐλεύθερα ἢ νὰ τὰ ἐξαναγκάσω νὰ χυδαιολογοῦν στὰ κρυφὰ;» Μὲσος δρόμος δὲν ὑπάρχει. Ἡ ἀπόκλιση αὐτῆς τῆς ἀνάγκης εἶναι ἐκεῖνο που κάνει πολλοὺς ἐνήλικους νὰ διηγοῦνται ἐνα σωρὸ πληκτικὲς διεστραμμένες ἱστορίες. Ἀπεναντίας ἡ ἐλευθερία τέτοιων ἐκφράσεων ὀδηγεῖ τὸ παιδι σ' ἕνα ξεκαθαρισμένο και φυσιολογικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ ζωὴ. Κι εἶμαι εὐτυχῆς που μπορῶ νὰ πῶ πῶς οἱ πρῶν μαθητές τοῦ Σάμμερχιλ ἔχουν τὴν ὀγιέστερη ἀντίληψη γιὰ τὴ ζωὴ μέσα σ' ὀλάκερη τὴν Ἀγγλία.

Ὅμως ὀλο και θὰ συγκρούεται κανένας με τοὺς ἐχθρικούς ἀπέναντι στὴ ζωὴ κουτσομπόληδες συγγενεῖς και γεί-

τονες που κατακρίνουν τῖς θρσιῖδες τῶν παιδιῶν. Στὴν περίπτωσι τῆς Ζωῆς διαπιστώσαμε πῶς ἀποδεχόταν κάθε λογικὴ ἐξήγησι τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ξένων. Κάποιο παιδι τῆς εἶχε μάθει μιὰ λέξη, τὴν ὀποία ἐξαιτίας τῶν νομικῶν διατάξεων δὲν μποροῦμε νὰ τυπώσουμε. Ὅταν κάποτε συζητοῦσα με τὸν πατέρα ἑνὸς κοριτσιοῦ, που θὰ ἴρχόταν στὸ Σάμμερχιλ (ἦταν ἕνας τυπικὸς ἔμπορος), ἡ Ζωὴ προσπαθοῦσε χωρίς ἐπιτυχία νὰ συναρμολογήσει κάποιο παιχνίδι και κάθε φορὰ που δὲν τὰ καταφέρνε φώναζε: «Ἐ, ἄντε γ——σου!» Ἀργότερα τῆς εἶπαμε (κι αὐτὸ ἦταν λάθος, καθὼς πιστεύω τώρα), ὅτι μερικοὶ ἄνθρωποι δὲν ἀρέσκονται ν' ἀκοῦνε αὐτὴ τὴ λέξη, γι' αὐτὸ δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ τὴ χρησιμοποιεῖ ὀταν εἶναι παρόντες ἐπισκέπτες. «Ἐγτάξει», εἶπε.

Μιὰ ὀδομάδα ἀργότερα εἶχε πάλι κάποιες δυσκολίες. Σήκωσε τὸ βλέμμα τῆς, εἶδε μιὰ δασκάλα και τὴ ρώτησε: «Εἶσαι ἐπισκέπτρια;»

«Φυσικά ὀχι!» ἀπάντησε ἡ δασκάλα.

Ἀναστῆναξε ἡ Ζωὴ κι ἀνακουφισμένη φώναξε: «Ἐ, ἄντε γ——σου!»

Ἐχω ὀπόψη μου παιδιά που στὸ σπίτι τους ἦταν ἐλεύθερα νὰ λένε ὀτι τοὺς κατέθει και ἀποκλείονταν ἀπὸ ἄλλες οἰκογένειες. «Ἐἶναι ἀδύνατο, δὲν μποροῦμε νὰ καλέσουμε σ' αὐτὴ τὴ γιορτὴ τὸ Θωμά, γιατί δὲν ἔχουμε διάθεσι νὰ διαφθοροῦν τὰ παιδιά μας με τῖς φοβερὲς ἐκφράσεις του.» Εἶναι μιὰ πολὺ φριχτὴ τιμωρία τὸ νὰ εἶσαι ἀποδιοπομπαῖος, γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ λαβαίνονται ὀπόψη τὰ ταμποῦ τοῦ περιβάλλοντος και νὰ καθοδηγεῖται κατὰλληλα τὸ παιδι. Ὅμως αὐτὴ ἡ καθοδήγησι πρέπει νὰ γίνεται χωρίς τιμωρίες και μομφές.

Λογοκρισία

Μέχρι ποιά βαθμό πρέπει να λογοκρίνουμε τα παιδικά αναγνώσματα; Στη βιβλιοθήκη του γραφείου μου υπάρχουν διάφορα βιβλία για την ψυχολογία και για τη σεξουαλικότητα, τα οποία μπορεί κάθε παιδί να δανείζεται. Όμως πολύ αμφιβάλλω αν περισσότερα από ένα-δυο παιδιά έδειξαν κάποιο ενδιαφέρον γι' αυτά. Ούτε ένα παιδί δε ρώτησε για τη «Λαίδη Τσάτερλου» ή τον «Ulysses» ή την «Psychopathia Sexualis» του Krafft-Ebing και μόνο ένας ή δυο από τους μεγαλύτερους μαθητές δανείστηκαν την «Encyclopedia of Sex Knowledge».

Κάποτε μία καινούργια μαθήτρια, ένα δεκατετράχρονο κοριτσόπουλο, δανείστηκε από τη βιβλιοθήκη μου «Το ήμερολόγιο ενός νέου κοριτσιού». Την είδα να κρυφογελάει όταν διάβαζε το βιβλίο. Όταν μισό χρόνο αργότερα το ξαναδιάβασε είπε πως ήταν πολύ πληκτικό. Εκείνο λοιπόν που για το αντίθετο κορίτσι ήταν ένα πικάντικο ανάγνωσμα, είχε γίνει τώρα για το διαφωτισμένο πιά κορίτσι μία κοινοτοπία. Αυτό το κορίτσι δεν είχε μόνο μία φοβερή άγνοια όταν ήρθε στο Σάμμερχιλ, αλλά κι όρισμένα πράγματα που είχε καταφέρει να συκρατήσει από το κρυφό κουτσομπολιό των σκοτεινών γωνιών δεν ήταν παρά αίσχρά. Φυσικά τη διαφώτισα σχετικά με τα σεξουαλικά θέματα. Άγνοια κι απαγόρευση οδηγούν πάντα τα παιδιά στη λαθρανάγνωση κακών βιβλίων.

Στά δικά μας παιδικά χρόνια ή λογοτεχνία λογοκρινόταν σε τέτοιο βαθμό, ώστε ή επιθυμία μας προσανατολιζόταν στο «Tess of the D' Urbervilles» στον Rabelais ή ακόμα και σε καμιά μετάφραση εκείνων των γαλλικών βιβλίων με το κίτρινο δέσιμο. Μ' άλλα λόγια ή λογοκρισία ήταν κριτήριο για ιδιαίτερα ενδιαφέροντα βιβλία.

Η λογοκρισία δεν έχει αποτέλεσμα γιατί δεν μπορεί να προστατεύσει κανέναν. Γιατί κι αν ακόμα ο «Όδυσσεας» του Τζέημς Τζόυς απαγορεύτηκε στην Αγγλία και την Αμερική, δε δυσκολεύτηκε κανένας να τον αγοράσει στη

Βιέννη και το Παρίσι που κυκλοφορούσε ελεύθερα. Το βιβλίο περιέχει λέξεις που θεωρούνται χυδαίες. Ένας απλοϊκός αναγνώστης ίσως να μην τις καταλάβαινε κι ένας εμπειρος αναγνώστης που γνωρίζει το λεξιλόγιο αυτό δεν έχει φόβο να διαφθαρεί. Θυμάμαι κάποιο διευθυντή σχολείου που με κριτικάρησε, επειδή είχα στη βιβλιοθήκη μου το βιβλίο «Ο αιχμάλωτος της Τζέντα». Όταν εκπληκτος τον ρώτησα για την αιτία της κριτικής του, μου είπε πως στά πρώτα κεφάλαια γίνεται λόγος για εξωγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις. Είχα διαβάσει το βιβλίο δυο φορές κι όμως αυτό δεν το είχα προσέξει.

Φαίνεται πως οι νέοι έχουν μία υγιέστερη αντίληψη για τη ζωή από τους ενήλικους. Είναι πολύ πιθανό ένας νέος να διαβάσει τον «Τόμ Τζόουινς» και να του περάσουν άπαρηγόρητα τα σημεία με τις χυδαιότητες. Σίγουρο είναι όμως πως ή απελευθέρωση του παιδιού από τη σχετική με τη σεξουαλικότητα άγνοια, καθιστά οποιοδήποτε βιβλίο δόλοτελα ακίνδυνο. Για τούτο κι είμαι ενάντια σ' οποιαδήποτε μορφή λογοκρισίας, ανεξάρτητα για το ποιά ηλικία πρόκειται.

Δυσκολότερο είναι το πρόβλημα της λογοκρισίας σε σχέση με το φόβο παρά σε σχέση με τη σεξουαλικότητα. Ένα απ' αυτά τα βιβλία τρόμου, όπως «Ο Δράκουλας» του Μπράμ Στόουκερ, θα μπορούσε ιδιαίτερα πάνω σ' ένα νευρωτικό παιδί νάχει δυσάρεστες συνέπειες, γι' αυτό ποτέ μου δε θάφηνα ένα τέτοιο βιβλίο αδέσποτο στη διάθεση ενός τέτοιου παιδιού. Έπειδή όμως δουλειά μου είναι ή ανάλυση των αιτιών του φόβου, δε θ' απαγόρευα από το παιδί αυτό το βιβλίο. Θα χτυπούσα μάλλον τα συμπτώματα που θα παρυσιάζονταν κατά την ανάγνωση.

Θυμάμαι πόσο φόβο ένοιωθα σαν παιδί από τις ιστορίες της βίβλου, όπου παιδιά κατασπαράσσονται από αρκούδες, κι όμως κανένας δεν εισηγείται μία λογοκρισία της βίβλου. Πολλά παιδιά διαβάζουν τη βίβλο αναζητώντας τα χυδαία σημεία. Όταν ήμουν νέος τα ήξερα όλα απέξω, ακόμα και τα κεφάλαια ή εδάφια στα οποία θρίσκονταν. Ο φόβος μου

από τις άρκουδες μπορεί να ήταν μία συνέπεια τής ένοχης συνείδησής μου, πράγμα που ίσως σχετιζόταν με το γεγονός ότι διάβαζα και τ' άλλα σημεία τής βίβλου.

Όλοι έχουμε την τάση να υπερβάλλουμε την επίδραση των αίματηρών ιστοριών πάνω στα παιδιά. Στα περισσότερα παιδιά άρέσουν ακόμα κι εξτρεμιστικά σαδιστικές ιστορίες. Κάθε θράδυ που διηγούμαι στους μαθητές μου περιπετειώδεις ιστορίες, στις όποιες μόλις την τελευταία στιγμή οι ήρωές τους σώζονται από το καζάνι των καννιβάλων, πετάγονται όρθιοι ξεφωνίζοντας από χαρά.

Το μεγαλύτερο φόβο θα πρέπει να προξενούν ιστορίες με υπερφυσικά όντα. Τα περισσότερα παιδιά φοβούνται τα φαντάσματα, κι αυτά είναι συνήθως παιδιά θρησκοδλήπτων οικογενειών. Κι εδώ, όπως και στα σεξουαλικά θέματα, πρέπει κανένας να ξεστρακίσει το φόβο αντί να λογοκρίνει. Συμφωνώ πως είναι δύσκολο να κυνηγήσει κανένας τα φαντάσματα που φώλιασαν κιόλας στην παιδική ψυχή, όμως ο δάσκαλος ή ο γιατρός πρέπει να προσπαθήσουν. Κι είναι υπόθεση των γονέων να φροντίσουν ώστε να μην μπαίνουν φαντάσματα στην ψυχή του παιδιού.

Οι γονείς ποτέ δεν πρέπει να διαβάζουν στα παιδιά τους ιστορίες με φοβερούς γίγαντες ή με κακές μάγισσες. Άλλα πάλι αποφεύγουν να διαβάσουν μία ιστορία σαν τή «Σταχτοπούτα» γιατί έχει τάχα μία λαθεμένη ήθικη: Δεν μπορεί να είσαι μία ταπεινή δούλα που δεν μπορείς να ξεκολλήσεις από τις στάχτες και νάρθει μία φιλική νεράιδα για να σου δώσει για άντρα έναν πρίγκιπα. Ποιά μπορεί να είναι ή θλαθερή επίδραση τής ιστορίας τής «Σταχτοπούτας» πάνω σ' ένα φυσιολογικό παιδί;

Το ποσοστό των αστυνομικών μυθιστορημάτων στα περίπτερα των σιδηροδρομικών σταθμών είναι πολύ μεγάλο. Όταν ένας δεκαεξάχρονος νέος πυροβολεί έναν αστυνομικό, τότε τα εκατομμύρια των αναγνωστών αστυνομικών μυθιστορημάτων δεν κατανοούν πως ο νεαρός δεν έκανε τίποτα περισσότερο από το να πραγματοποιήσει ένα από τα φανταστικά περιστατικά που με τόση εύχαρίστηση διαβάζουν.

Το θρίλλερ χαρακτηρίζει την άδυναμία μας να παίζουμε, να αισθανόμαστε και να δημιουργούμε. Κατά βάση το θρίλλερ άγγίζει το άπωθημένο μίσος μας και την επιθυμία μας να τραυματίζουμε και να σκοτώνουμε.

Η παρακολούθηση κινηματογραφικών έργων και ή ανάγνωση βιβλίων είναι διαφορετικά πράγματα. Αυτό που διαβάξει κανένας δεν προξενεί τόσο το φόβο όσο αυτό που βλέπει ή ακούει. Υπάρχουν φιλμ που κατατρομάζουν τα παιδιά και ποτέ δεν ξέρει κανένας πότε και ποιά είναι το τρομακτικό σημείο. Κι υπάρχει τόση κτηνωδία στην όθονη! Άντρες που άλληλοδέρονται ή χτυπούν γυναίκες είναι κάτι το συνηθισμένο. Στα επίκαιρα τής εβδομάδας περιλαμβάνονται κι άγώνες πυγμαχίας και πάλης. Και για τή συμπλήρωση αυτής τής σαδιστικής εικόνας προβάλλονται φιλμ ταυρομαχίας. Έχω δει παιδιά να τρέμουν από το φόβο του κροκοδείλου ή του πειρατή στο «Πήτερ Πάν». Το «Bambi» είναι μία καταπληκτική ιστορία τόσο ανθρώπινη και γεμάτη αγάπη, ώστε μου είναι δύσκολο να πιστέψω πως θα μπορούσε ένας που είδε το φιλμ να σκοτώνει για σπόρ ζαρκάδια. Τα παιδιά αγαπούν πολύ αυτό το φιλμ, αν και μερικά κλαίνε από φόβο τή στιγμή που τα σκυλιά του κυνηγού καταδιώκουν το ζαρκάδι, το Bambi. Όπωςδήποτε οι γονείς έχουν κάποιο δικαίωμα ή υποχρέωση να απαγορεύουν στο παιδί όρισμένα φιλμ.

Είναι δύσκολο να απαντήσουμε αν τα σεξοφιλμ βλέπουν τα παιδιά. Είναι όπωςδήποτε σίγουρο ότι σ' ελεύθερα διαπαιδαγωγημένα παιδιά τέτοια φιλμ δεν προξενούν κακό. Οι μαθητές μου είδαν το γαλλικό φιλμ «La Rond» χωρίς μεγάλη συγκίνηση ή κακές συνέπειες. Τα παιδιά βλέπουν από το φιλμ αυτό που τα ενδιαφέρει.

Ένα κινηματογραφικό έργο δίχως σεξουαλικότητα δε θα έχει έμπορική επιτυχία. Για τα σεξοφιλμ ξοδεύονται περισσότερα απ' όσα για βιβλία ή μουσική. Τα καλλυντικά πουλιώνται ευκολότερα από τα εισιτήρια ενός κοντσέρτου. Ίσως δε θα έπρεπε να ξεχνάμε πως πίσω από την ελεύθερα συζητήσιμη σεξουαλικότητα κρύβεται πάντα ή ά-

πόκρυψη. Πίσω από τη γαμήλια άμαξα, το παλιό παπούτσι και το πέταγμα του ρυζιού κρύβεται αυτό που δε λέγεται, αλλά συμβολίζεται απ' αυτά.

Η δημοτικότητα των φίλμ εξαρτάται από το βαθμό της γενικής φυγής από την πραγματικότητα, κι αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι κινηματογραφικοί παραγωγοί φροντίζουν πάντα για πλούσια σκηνηικά. Μέσα σ' αυτόν τον πλούτο οι κακοίργοι θανατώνονται πάντα, ενώ οι ενάρετοι ήρωες ζούν εύτυχισμένοι, κι αν δεν πέθαιναν...

Πριν λίγο καιρό είδαμε ένα φίλμ, όπου ένας άνθρωπος πουλούσε την ψυχή του στο διάβολο. Τα παιδιά ήταν της γνώμης πως ο διάβολος μου έμοιαζε πολύ. Έγώ είμαι πάντα ο διάβολος για παιδιά που τάμαθαν ότι η σεξουαλική άμαρτία είναι άμαρτία ενάντια στο άγιο πνεύμα. Όταν τους λέω πως στο σώμα δεν υπάρχει τίποτα το άμαρτωλό, τότε με κοιτάζουν σά να ήμουν ο διάβολος που τους οδηγεί στον πειρασμό. Για νευρωτικά παιδιά είμαι ο θεός κι ο διάβολος μαζί. Κάποια μέρα ένας μικρός πήρε το σφυρί για να σκοτώσει το διάβολο. Τη γλύτωσα. Είναι αρκετά επικίνδυνο να βοηθάς νευρωτικούς.

Συνήθως είναι δύσκολη ή έκλογη των φύλων και των συμμαθητών του παιδιού. Νομίζω πως μόνο τότε θα έπρεπε να επέμβει κανένας στις σχέσεις του παιδιού, όταν κάποιος γειτονόπουλο ή φίλος του είναι πολύ σκληρό και τυραννάει τ' άλλα παιδιά. Εδύτυχως που τα περισσότερα παιδιά μπορούν μόνα τους να διαλέξουν άργα ή γρήγορα τους κατάλληλους φίλους τους.

V

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Ἀπανθρωπιὰ καὶ σαδισμός

Ἡ ἀπάνθρωπη συμπεριφορὰ εἶναι διαστραμμένη ἀγάπη. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ὁ σαδισμός εἶναι πάντα μιὰ σεξουαλική διαστροφή. Ἐνας θάναυσος ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ δώσει, γιατί τὸ δῖνω εἶναι ὑπόθεση τῆς ἀγάπης.

Δὲν ὑπάρχει ἔνστικτο σκληρότητας. Τὰ ζῶα δὲν εἶναι σκληρά. Μιὰ γάτα ποὺ παίζει μὲ τὸ θύμα της, τὸν ποτικὸ, δὲν τὸ κάνει ἀπὸ αἰμοφορία. Εἶναι ἀπλούστατα ἓνα παιχίδι χωρὶς συνείδηση τῆς σκληρότητας.

Ἡ ἀπανθρωπιὰ τῶν ἀνθρώπων μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ σὲ κίνητρα ποὺ στὸ μεγαλύτερο μέρος τους δὲν εἶναι συνειδητά. Στὰ τόσα χρόνια τοῦ Σάμμερχιλ σπάνια εἶχα κάποιο μαθητὴ ποὺ νὰ ἤθελε νὰ βασανίσει τὰ ζῶα. Πρὶν μερικὰ χρόνια εἶχαμε μιὰ ἐξαιρέση. Ὁ δεκατριάχρονος Γιάννης πῆρε δῶρο στὰ γενέθλιά του ἓνα μικρὸ σκυλάκι. «Ἀγαπάει τὰ ζῶα», μοῦ ἔγραφε ἡ μητέρα του. Ὅταν ὁμοῦς ὁ Γιάννης ἔπαιρνε μαζί του τὸ σκυλάκι, ἔδειχνε νὰ τὸ κακομεταχειρίζεται. Μετὰ ἀπὸ παρατήρηση τῆς περίπτωσης κατέληξα στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Γιάννης βασάνιζε τὸ σκυλάκι, γιατί τὸ ταύτιζε μὲ τὸ μικρὸ του ἀδερφὸ τὸν Δημήτρη ποὺ ἦταν τὸ καμάρι τῆς μητέρας του.

Μιὰ μέρα εἶδα νὰ δέρνει τὸ σκυλάκι του. Πῆγα κοντὰ στὸ σκύλο, τὸν χάιδεψα λίγο λέγοντάς του: «Γειά σου Δημήτρη.» Προφανῶς μ' αὐτὸ ὁ Γιάννης συνειδητοποίησε ὅτι τὸ ξύλο ποὺ ἔδινε στὸ σκύλο του δὲν ἦταν παρὰ ἡ ἐκδήλωση τοῦ μίσους του ἐναντίον τοῦ ἀνταγωνιστοῦ ἀδερφοῦ, γιατί ἀπὸ τότε κι ἔπειτα δὲν ξαναμεταχειρίστηκε σκληρὰ τὸ σκυλάκι. Βέβαια μ' αὐτὸ καταπολέμησα μόνον τὸ σύμπτωμα, τὸ σαδισμό του δὲν τὸν γιάτρεψα.

Ἐλεύθερα, εὐτυχισμένα παιδιὰ οὐδέποτε εἶναι σκληρά. Ἡ σκληρότητα τῶν παιδιῶν εἶναι μιὰ ὀμεση συνέπεια τῆς

σκληρότητας των ἀγγλικῶν μὲ τὴν ὅποια τὰ μεταχειρίστηκαν. Δὲν ὑπάρχει κανένας πού νὰ δάρθηκε ἀπὸ κάποιον καὶ νὰ μὴν ἐπιθυμῆ νὰ δεῖρει κι αὐτὸς τὸ δάρτη του ἢ κάποιον ἄλλο. Ὅποτε διαλέγει καθέννας, ὅπως ἀκριβῶς κι οἱ δάσκαλοι, κάποιον πού νὰ μπορεῖ νὰ τὸν κάνει καλά. Οἱ μαθητὲς ἐνὸς ὁποιοῦδήποτε αὐστηροῦ σχολείου εἶναι μεταξὺ τους πολὺ σκληρότεροι σὲ σχέση μὲ τοὺς μαθητὲς τοῦ Σάμμερχιλ.

Κάθε φορά προβάλλεται καὶ μιὰ ὀρθολογικὴ δικαιολογία γιὰ τὴν ἀπάνθρωπη συμπεριφορά. Ἐ μ ἔ ν α μ ἔ π ο ν ἄ ε ι π ἰ ὀ π ο λ ὺ ἀ π ὀ σ ἔ ν α. Μόνο ἐλάχιστοι σαδιστὲς, ἂν ὑπάρχουν κι αὐτοί, θὰ εἶχαν τὸ θάρρος νὰ ὁμολογήσουν: «Δέρνω τοὺς ἀνθρώπους, γιατί μὲ ικανοποιεῖ», πράγμα ἄλλωστε πού εἶναι κι ἡ μόνη σωστὴ ἐξήγηση. Κάτι τέτοιο ὅμως δὲ γίνεται, γιατί ὅλοι οἱ σαδιστὲς καμουφλάρουν τὸ σαδισμό τους μὲ ἠθικὲς ἔννοιες καὶ συχνὰ τοὺς ἀκοῦμε νὰ λένε: «Δὲ θέλω τὸ παιδί μου νὰ γίνῃ μαμόθρεφτο. Θέλω νὰ μπορεῖ νὰ προσαρμοστῆ σ' ἕναν κόσμον στὸν ὁποῖο θὰ μπορεῖ νὰ δέχεται δυσάρεστα χτυπήματα. Δέρνω τὸ γιό μου, γιατί σὰ νέος ἔφαγα κι ἐγὼ ξύλο καὶ εἶμαι σίγουρος ὅτι πολὺ μ' ὠφέλησε.»

Γονεῖς πού δέρνουν τὰ παιδιά τους ἔχουν πάντα ἔτοιμες τέτοιες πρόχειρες ἐξηγήσεις. Ποτὲ μέχρι τώρα δὲ ἔβρηκα γονεῖς πού νὰ ὁμολόγησαν μὲ εἰλικρίνεια τὴν ἀλήθεια: «Δέρνω τὸ παιδί μου, γιατί τὸ μισῶ, γιατί μισῶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου, τὴ γυναῖκα μου, τὴν ἐργασία μου, τοὺς συγγενεῖς μου — ἀπλούστατα γιατί μισῶ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Δέρνω τὸ παιδί μου, γιατί εἶναι μικρὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μὲ χτυπήσει κι αὐτό. Δέρνω τὸ παιδί μου, γιατί φοβάμαι τὸν προϊστάμενό μου. Ὅταν ὁ προϊστάμενός μου μὲ καταπιέζει, τότε ἀφήνω κι ἐγὼ τὴ μανία μου νὰ ξεσπάσει πάνω στὰ μικρὰ τοῦ σπιτιοῦ.»

Ἄν οἱ γονεῖς εἶχαν τὸ θάρρος νὰ ὁμολογήσουν κάτι τέτοιο, τότε εἶναι σίγουρο πὼς δὲ θὰ εἶχαν τὴν ἀνάγκη νὰ φέρονται θάναυσα στὰ παιδιά τους. Ἡ ἀπάνθρωπιὰ εἶναι προῖον τῆς ἀγνοίας καὶ τοῦ μίσους ἐναντίον τὸν ἴδιο τὸν

ἑαυτό μας. Ἡ ἀπάνθρωπιὰ προφυλάσσει τὸ σαδιστὴ ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση ὅτι ἡ φύση τοῦ ἔχει διαστραφεῖ.

Ἡ χιτλερικὴ Γερμανία βασανίστηκε ἀρκετὰ ἀπὸ σεξουαλικά ἀνώμαλους τοῦ τύπου ἐνὸς Julius Streicher. Ἡ ἐφημερίδα τοῦ «Der Stürmer» ἦταν πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ στήσιμο τῶν στρατοπέδων συγκέντρωσης, γεμάτη ἀπὸ ἀηδιαστικὲς διαστροφές. Πολλοὶ πατέρες ὅμως πού δέχονται γιὰ σεξουαλικά διαστραμμένους τοὺς σαδιστὲς τῶν φυλακῶν καὶ τοὺς ἀποκηρύσσουν μὲ μανία, θεωροῦν παρ' ὅλα αὐτὰ τοὺς δικούς τους μικροσαδισμοὺς σὰν κάτι τὸ διαφορετικὸ. Ὁ δαρμὸς τῶν παιδιῶν στὸ σπίτι ἢ στὸ σχολεῖο εἶναι στὴν οὐσία τὸ ἴδιο πράγμα μὲ τὸ βασανισμὸ τῶν Ἑβραίων στὸ στρατόπεδο συγκέντρωσης τοῦ Μπέλσεν.* Ἄν ὁ σαδισμὸς στὸ Μπέλσεν ἦταν προῖον σεξουαλικῆς διαστροφῆς, γιατί νὰ μὴν εἶναι τὸ ἴδιο καὶ στὸ σχολεῖο ἢ τὴν οἰκογένεια;

Ἄκουω κάποια μητέρα νὰ διαμαρτύρεται: «Τί ἀνοησίες εἶναι αὐτές! Μήπως θέλετε νὰ πεῖτε πὼς εἶναι σεξουαλικὴ διαστροφή μιὰ καρπαζιά πού δίνω στὸν Δημήτρη, ἐπειδὴ ἔσπασε τὸ θᾶξο τῆς γιαγιάς;»

Ἡ ἀπάντησή μου εἶναι: «Ναί, θέβαια σὲ μικρότερο βαθμὸ. Ἄν εἶχατε κάνει ἕναν εὐτυχισμένο γάμο καὶ εἶχατε μιὰ ικανοποιημένη σεξουαλικὴ ζωὴ, τότε δὲ θὰ δέρνατε τὸν Δημήτρη. Ὁ δαρμὸς εἶναι ἕνα μίσος ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἐναντίον τὸ σῶμα μ' ὅλες τὶς ἀνάγκες του καὶ τὶς ὀρέξεις του. Ἄν ἀγαπούσατε τὸ δικό σας σῶμα, τότε δὲ θὰ θέλατε νὰ προξενήσετε κόπον στὸ σῶμα τοῦ Δημήτρη.»

Οἱ γονεῖς, ἐλέπετε, μποροῦν νὰ δέρνουν τὰ παιδιά τους ὅσο τοὺς ἀρέσει, φτάνει νὰ μὴν τοὺς προξενήσουν μωλωπισμοὺς οἱ ὁποῖοι θὰ μπορούσαν νὰ τοὺς οδηγήσουν στὸ δικαστήριον. Τὸ ποινικὸ μας δίκαιο εἶναι ἕνας μακρὺς κατάλογος ἀπὸ θαναυσότητες πού καμουφλάρονται σὰ δικαιοσύνη.

Πολὺ δυσκολώτερη εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ψυχικοῦ βασανισμοῦ ἀπ' αὐτὴ τοῦ σωματικοῦ βασανισμοῦ. Ἐνας νόμος τῆς πολιτείας μπορεῖ νὰ καταργήσῃ τὴν τιμωρία τοῦ δαρμοῦ

* Τοπωνυμία ἀνάμεσα στὸ Ἄμβουργο καὶ στὸ Ἀνόβερο. (Σ.τ.Μ.).

στά σχολεία, όμως κανένας νόμος δεν μπορεί να πιάνει κάθε άνθρωπο που εξασκεί ψυχικό βασανισμό. Ποιός μπορεί να οδηγήσει στο δικαστήριο εκείνους τους γονείς που με τα κυνικά και μοχθηρά τους λόγια προξενούν στο παιδί απερίγραπτες συμφορές; Όλοι μας γνωρίζουμε πατέρες που χλευάζουν τους γιούς τους με τον τρόπο: Ά ν ό η τ ε, δ - λ α δ σ α π ρ ο σ π α θ ε ι ς γ ά κ ά ν ε ι ς τ ά κ ά ν ε ι ς θ ά λ α σ σ α! Τέτοιοι άντρες εξωτερικεύουν το μίσος τους ενάντια στη γυναίκα τους με αδιάκοπη κριτική. Και μετά υπάρχουν γυναίκες που μεταχειρίζονται τους άντρες και τα παιδιά τους μ' ένα σωρό εκφοβιστικές απειλές και με χείμαρρους θρισίων.

Μια ιδιαίτερη μορφή ψυχικού βασανισμού είναι εκείνη του πατέρα που εξωτερικεύει το μίσος του ενάντια στη γυναίκα σε βάρος των παιδιών του.

Η απάνθρωπη συμπεριφορά των δασκάλων εξωτερικεύεται συχνά με την υπεροψία και το σαρκασμό τους. Ήδονίζονται όταν καταφέρνουν ν' αποσπούν καγχαστικά γέλια από τους μαθητές τους, επειδή βασανίζουν ή γελοιοποιούν ένα φτωχό και κατατρομαγμένο παιδί.

Τα παιδιά δεν είναι ποτέ θάνασσα, κι αν είναι αυτό σημαίνει πως χρειάστηκε να άπωθήσουν κάποιο πολύ δυνατό συναίσθημα. Τα ελεύθερα παιδιά συμπεριφέρονται καλά και δεν εκδηλώνουν μίσος ενάντια στον εαυτό τους. Δέ μισούν τους άλλους ανθρώπους και δεν είναι θάνασσα.

Η ζωή κάθε μικρού τύραννου είναι κατά κάποιον τρόπο μια καταπιεσμένη ζωή. Συχνά μεταχειρίζεται τους άλλους, όπως ακριβώς μεταχειρίστηκαν αυτόν κάποιοι άλλοι. Κάθε χτύπημα κάνει το παιδί σαδιστικό τόσο στις επιθυμίες του όσο και στις ενέργειές του.

Τα καταπιεσμένα παιδιά είναι θάνασσα ακόμα και στους άστεϊσμούς τους. Σχεδόν ποτέ δε θυμάμαι να χει σκαρωθεί από τα παιδιά του Σάμμερχιλ μια πολύ σοβαρή φάρσα. Μερικές απόπειρες έγιναν από νεοφερμένους από τα συνηθισμένα ιδιωτικά σχολεία. Άμέσως μόλις τα παιδιά γυρίζουν από τις διακοπές και κάτω από την επίδραση της κάποιας

πίεσης που δέχτηκαν στο σπίτι, δείχνουν κάποια διάθεση για πείραγμα των συμμαθητών τους — κρύψιμο ποδηλάτων κλπ. —, αλλά αυτή η περίοδος δεν κρατάει παραπάνω από μια εβδομάδα. Σε γενικές γραμμές το χιούμορ στο Σάμμερχιλ είναι μια φιλική εκδήλωση. Τα παιδιά χαιρόνται κι απολαμβάνουν την αναγνώριση και την αγάπη των δασκάλων τους. Μ' άλλα λόγια τα παιδιά είναι από τη φύση τους καλά και παραμένουν τέτοια, φτάνει να μην υποχρεωθούν να καταφύγουν στο φόβο και στο μίσος.

Έγκληματικότητα

Πολλοί ψυχολόγοι νομίζουν ότι το παιδί και βέβαια δε γεννιέται ούτε καλό ούτε κακό, όμως γεννιέται με μια κλίση προς το καλό ή την έγκληματικότητα. Εγώ πιστεύω πως δεν υπάρχει στο παιδί έγκληματικό ένστικτο ούτε οποιαδήποτε έμφυτη κλίση προς τη μοχθηρία. Η έγκληματικότητα παρουσιάζεται στο παιδί οά διαστρεβλωμένη αγάπη. Είναι άμεση έκφραση της θαναυσότητας. Αιτία της είναι ή έλλειψη αγάπης.

Κάποια μέρα ένας από τους μαθητές μου, ένας έννιάχρονος νεαρός, μου έλεγε με εύχαριστηση, ενώ έπαιζε: «Θέλω να πνίξω τη μητέρα μου.» Η συμπεριφορά του ήταν άσυνειδητη, γιατί εκείνη τη στιγμή κατασκευάζε μια θάρκα και το συνειδητό του ένδιαφέρον ήταν προσανατολισμένο πάνω σ' αυτή την προσπάθεια. Η πραγματικότητα βέβαια είναι ότι ή μητέρα του έκανε τη ζωύλα της και πολύ σπάνια έρχόταν να τον δει. Δέν τον πολυαγαπούσε κι αυτός το καταλάβαινε.

Κι όμως αυτό το παιδί, ένα πολύ αξιολάπητο παιδί, δεν άρχισε τη ζωή του με έγκληματικές σκέψεις. Έχουμε να κάνουμε με την ίδια ιστορία: Ά φ ο υ δ έ ν μ π ο ρ ω ν ά έ χ ω τ ή ν ά γ ά π η τ ο υ ς, τ ο υ λ ά χ ι - σ τ ο ν τ ο μ ί σ ο ς. Κάθε περίπτωση παιδικής έγκληματικότητας μπορεί να αποδοθεί στην έλλειψη αγάπης.

Ένας άλλος μαθητής, έννιάχρονος κι αυτός, έπασχε από δηλητηριοφοβία. Φοβόταν πώς θα τον δηλητηρίαζε ή μητέρα του. Κάθε φορά που σηκωνόταν ή μητέρα από το τραπέζι, αυτός παρακολουθούσε με προσοχή κάθε της κίνηση. Συχνά μάλιστα της έλεγε: «Ξέρω τί πώς να κάνεις. Πώς να φέρεις το δηλητήριο και να το ρίξεις στο φαγητό μου.» Υποθέτω πώς πρόκειται για μιá περίπτωση προβολής. Φαίνεται δηλαδή πώς ή μητέρα του αγαπούσε πιά πολύ τον αδερφό του, κι είναι πολύ πιθανό ο νευρωτικός αυτός μικρός να έκανε όνειροπολήματα, στα όποια δηλητηρίαζε αδερφό και μητέρα. Ο φόβος του ήταν προφανώς ο φόβος της τιμωρίας. — έ γ ώ θ ά ή θ ε λ α ν ά τ ή δ η λ η τ η ρ ι ά σ ω , κ ι ί σ ω ς α ύ τ ή ν ά μ ε δ η λ η τ η ρ ι ά σ ε ι γ ι ά έ κ δ ί κ η σ η .

Τά έγκλήματα είναι φανερή εκδήλωση του μίσους. Η μελέτη της παιδικής έγκληματικότητας μεταβάλλεται στην πορεία της σε μελέτη των αίτιών που ώθουν ένα παιδί στο μίσος. Αυτό είναι μιá υπόθεση του τραυματισμένου Έγώ.

Δέν πρέπει να παραδλέσουμε το γεγονός ότι το παιδί είναι πρώτα απ' όλα έγωιστής. Δέν υπάρχει γι' αυτό τίποτα πιά σπουδαίο από το Έγώ του. Όταν ικανοποιείται το Έγώ του, τότε έχουμε αυτό που λέμε καλωσύνη. Καταπιέζεται ή περιφρονείται το Έγώ, τότε έχουμε έγκληματικότητα. Ο έγκληματίας εκδικείται την κοινωνία, γιατί του στέρησε την αγάπη της και του πλήγωσε τον έγωισμό του.

Αν οι άνθρωποι έρχονταν στον κόσμο με έμφυτη την έγκληματικότητα, τότε θα έπρεπε αναλογικά ή έγκληματικότητα να είναι ή ίδια ανάμεσα στις καλλιεργημένες οικογένειες της μεσαίας τάξης και σ' αυτές των φτωχοσυνοικιών. Αυτό όμως δε συμβαίνει, γιατί οι ευκατάστατοι άνθρωποι μπορούν να προσφέρουν στο Έγώ τους καλύτερο τρόπο έκφρασης. Οι διασκαδάσεις που μπορεί να τις αποκτήσει κανένας με χρήματα, το έξελιγμένο περιβάλλον, ή κουλτούρα και το αίσθημα ασφαλείας, όλα αυτά κι ένα σωρό άλλα ακόμα μπαίνουν στην ύπηρεσία του Έγώ και συμβάλλουν στην εξύψωσή του. Στους φτωχούς όμως το Έγώ μαρμαζώ-

νει. Μόνο ελάχιστοι φτωχοί νέοι μπορούν ν' αναδειχτούν. Άλλά όταν ο δρόμος προς το καλό κλείνει, τότε ο άνθρωπος δέν έχει άλλη δυνατότητα για ν' αναδειχτεί παρά σαν έγκληματίας, σαν γνάγκαστερ ή τουλάχιστο σαν ένας άνθρωπος που κάνει μαρτυρική τή ζωή των άλλων.

Πολλοί πιστεύουν ότι τα κακής ποιότητας κινηματογραφικά φίλμ κάνουν τους ανθρώπους έγκληματίες. Αυτό κατά τή γνώμη μου είναι λάθος. Πολύ άμφιβάλλω αν έστω κι ένα φίλμ διέφθειρε ποτέ έναν άνθρωπο. Άσφαλώς ένα φίλμ μπορεί να υποδείξει σ' ένα νέο μιá συγκεκριμένη μέθοδο, όμως το κίνητρο για την πράξη προϋπήρχε, ύπήρχε ακόμα πολύ πριν ύπάρξει το φίλμ. Το φίλμ βέβαια παρουσιάζει το έγκλημα σά μιá απλή υπόθεση, κι όμως δέν μπορεί να σπρώξει κανέναν στο έγκλημα, αν σ' αυτόν δέν προϋπάρχουν έγκληματικές διαθέσεις.

Τό έγκλημα είναι κατά κύριο λόγο μιá υπόθεση της οικογένειας και κατόπιν μιá υπόθεση της κοινότητας. Οι περισσότεροι από μās, αν είμαστε ειλικρινείς, θα όμολογήσουμε πώς στη φαντασία μας έχουμε σκοτώσει δηλ την οικογένεια. Είχα μιá μαθήτρια, ή όποια στη φαντασία της σκότωσε όλους τους συγγενείς της με τον πιά φριχτό θάνατο — ιδιαίτερα τή μητέρα της.

Η αυταρχικότητα και ή ζήλεια βρίσκονται στη βάση πολλών έγκληματικών διαθέσεων. Κανένα παιδί δέν μπορεί να ύποφέρει την αυταρχικότητα. Έπειδή τόσα και τόσα παιδιά ανάμεσα στα τέσσερα και δεκατέσσερα χρόνια τους τα κακομεταχειρίζονται, άπορώ πώς δέν ύπάρχουν περισσότεροι δολοφόνοι στον κόσμο.

Στα παιδιά ή τάση για κυριαρχία παρουσιάζεται με την άπαίτηση για αναγνώριση και αγάπη. Το παιδί προσπαθεί ν' άποσπάσει το θαυμασμό και την προσοχή. Γιαυτό και στα κλεισμένα στον έαυτό τους παιδιά, στα τρομαγμένα και άπροσάρμοστα συναντάμε έγκληματικές σκέψεις. Έκείνο το άσήμαντο, μικρό κοριτσάκι, το παρατημένο στη γωνιά κάποιας σάλας, μπορεί να κάνει τις πιά φοβερές σκέψεις για έναν άόλομο θάνατο της όμορφης αδερφής του, που τώρα

χορεύει μπροστά στους καλεσμένους που την καμαρώνουν.

Τὸ ἐξωστρεφές παιδί δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ μισήσει. Γελάει, χορεύει καὶ μιλάει, κι ἡ ἀναγνώριση τοῦ περιβάλλοντός του ἱκανοποιεῖ τὴν ἀπαίτησή του νὰ γίνῃ ἀντικείμενο θαυμασμοῦ.

Τὸ ἐσωστρεφές παιδί κάθεται σὲ μιὰ γωνιά κι ὄνειρεύεται ἓνα δικό του κόσμο, πλασμένο στὰ μέτρα του. Τὸ περισσότερο κλεισμένο στὸν ἑαυτό του παιδί στὸ Σάμμερχιλ δὲ συμμετέχει στὶς θραδινές ἐκδηλώσεις τῆς κοινότητας. Δὲ χορεύει, δὲν τραγουδάει, δὲν παίζει κυνηγητὸ μὲ τοὺς ἄλλους. Στὰ ἀτομικὰ μαθήματα πού τοῦ κάνω μὲ διηγεῖται γιὰ κάποιο θαυμάσιο μάγο πού θρίσκειται στὴν ὑπηρεσία του. Φτάνει νὰ πεῖ μιὰ συνθηματικὴ λέξη κι ὁ μάγος τοῦ φέρνει μιὰ Ρόλς Ρόυς. Κάποια μέρα τοῦ εἶπα κι ἐγὼ μιὰ ἱστορία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ Σάμμερχιλ θρίσκονταν σὰ ναυαγοὶ ἀποκλεισμένα σ' ἓνα ξερονήσι. Φάνηκε πὼς δὲν τοῦ ἄρεσε αὐτὴ ἡ ἱστορία. Τοῦ ἀνέθεσα νὰ τὴ διασκευάσει. «Κάνε, ὥστε νὰ εἶμαι ὁ μόνος πού σώθηκε!» εἶπε.

«Ὅλοι μας λίγο-πολύ εἶμαστε ἐξοικειωμένοι μ' αὐτὸ τὸ μηχανισμό τῆς σκέψης: Νὰ ἀνεβοῦμε ψηλά μὲ ξένες πλάτες. Εἶναι ἡ ψυχολογία τοῦ καταδότη, τοῦ μαρτυριάρη: «Μαμά, ὁ Θωμάς βλαστήμησε», σημαίνει: Ἐ γ ὦ δ ἔ β λ α σ τ η μ ᾶ ω, ἄ ρ α ἔ γ ὦ εἶ μ α ι τ ὸ κ α λ ὸ π α ι δ ῖ.

Μεταξὺ ἐνὸς ἀνθρώπου πού σκοτῶνει τοὺς ἀνταγωνιστές του μὲ τὴ φαντασία του κι ἐνὸς ἐγκληματία πού τοὺς σκοτῶνει στὴν πραγματικότητα ὑπάρχει μόνον διαφορά βαθμοῦ. Στὸ βαθμὸ πού ὁ καθένας μας διψάει γι' ἀγάπη, εἶμαστε πιθανοὶ ἐγκληματίες. Ἴσως μ' ἄρσει νὰ κολακεύομαι πὼς γιαιτρεύω τὰ παιδιὰ ἀπὸ τίς ἐγκληματικὲς φαντασιώσεις τους μὲ τίς ψυχολογικὲς μου μεθόδους, ὅμως πιστεύω πὼς αὐτὴ ἡ θεραπεία πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὴν ἀγάπη. Νὰ ἰσχυριστῶ πὼς ἀγαπῶ ἓνα νεοφερμένο μαθητὴ θὰ ἦταν ἀνόητο, ὅμως τὸ παιδί αἰσθάνεται ἀγαπημένο, γιατί ἐγὼ σέβομαι τὴν προσωπικότητά του.

Ὅταν δίνει κανένας στὸ παιδί τὴν ἐλευθερία του, τότε χρησιμοποιεῖ τὸ καλύτερο μέσο κατὰ τῆς ἐγκληματικότητας. Αὐτὸ τὸ ἔχω μάθει ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, τότε πού ἐπισκέφτηκα τὴ Μικρὴ Κοινοπολιτεία* τοῦ Homer Lane. Ὁ Lane ἔδινε ἀπόλυτη ἐλευθερία σ' ἐγκληματικὰ παιδιὰ, κι αὐτὰ γίνονταν καλά. Στὰ γκέτο τῆς ἀθλιότητας οἱ νέοι μποροῦν νὰ ἱκανοποιήσουν τὸ Ἔγὼ τους μ' ἐγκλήματα κι ἀντικοινωνικὴ συμπεριφορὰ μὲ ὅ,τι ἀκριβῶς διεγείρεται ἡ προσοχὴ τῶν ἄλλων. Ὁ Lane μὲ ἔλεγε πὼς συνάντησε νεαροὺς ἐγκληματίες πού μπροστὰ στὸ δικαστήριο αἰσθάνονταν περήφανοι. Στὴν ἀγροτικὴ κοινότητα τοῦ Homer Lane θρήκαν ὅλοι αὐτοὶ οἱ νέοι καινούργιες ἀξίες, κοινωνικὲς ἀξίες — αὐτὸ θὰ πεῖ κ α λ ἔ ς ἀξίες. Γιὰ μένα αὐτὸ τὸ ἀγρόκτημα στὸ Ντόρσετ ἦταν ἡ πειστικότερη ἀπόδειξη πὼς δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἐμφυτὴ τάση γιὰ ἐγκληματικότητα.

Δὲν μπορῶ νὰ ξεχάσω ἐκεῖνον τὸν καινούργιο νεαρὸ πού δραπέτευσε. Ὁ Lane ἔτρεξε ἀπὸ πίσω του καὶ τὸν ἔπιασε. Ὁ νεαρὸς μαθημένος νὰ τρώει ξύλο σήκωσε προστατευτικὰ τὸ ἓνα του χέρι. Ὁ Lane γελοῦσε καὶ ταυτόχρονα τοῦ ἔβαζε χρήματα στὸ χέρι του.

«Γιατί;» ρώτησε ψιθυριστὰ ὁ νέος.

«Γιὰ νὰ πᾶς μὲ τὸ τραῖνο στὸ σπίτι. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ πᾶς μὲ τὰ πόδια», ἀπάντησε ὁ Lane. Ὁ νεαρὸς γύρισε τὸ ἴδιο βράδυ στὴν κοινότητα.

Ὅταν σκέφτομαι αὐτὴ τὴν τακτικὴ, αὐτόματα τὸ μυαλό μου τρέχει στὴν ἀντίθετη ἀκριβῶς τακτικὴ τῶν περισσότερων ἀναμορφωτηρίων. Ὁ νόμος παράγει τὸ ἐγκλημα. Οἱ περιορισμοὶ στὸ σπίτι, πού ἐξωτερικεύονται μὲ τίς ἀπειλητικὲς ἐντολὲς τοῦ πατέρα, πληγώνουν τὸν ἐγωισμό τοῦ παιδιοῦ, κι αὐτὲς οἱ προσβολὲς εἶναι πού κάνουν τὸ παιδί κακό. Οἱ νόμοι τῆς πολιτείας ξαναβγάζουν στὴν ἐπιφάνεια τίς ὑποσυνείδητες ἀναμνήσεις τῆς μισητῆς κηδεμονίας τοῦ πατέρα.

* Little Commonwealth(Σ.τ.Μ.).

Ἡ καταπίεση παράγει πείσμα καὶ τὸ πείσμα εἶναι φυσιολογικὸ νὰ ἐπιδιώκει τὴν ἐκδίκηση. Γιὰ νὰ εξαφανίσουμε τὸ ἔγκλημα ἀπὸ τὸν κόσμον, πρέπει νὰ καταργήσουμε κάθε τι ποὺ ὀθεῖ τὸ παιδί γιὰ ἐκδίκηση. Πρέπει νὰ δεῖξουμε στὸ παιδί ἀγάπη καὶ σεβασμό.

Κλοπή

Πρέπει νὰ διακρίνουμε δυὸ εἶδη κλοπῆς: τὴν κλοπὴ ἐνὸς φυσιολογικοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν κλοπὴ ἐνὸς νευρωτικοῦ παιδιοῦ.

Ἐνα φυσιολογικό, ὁμαλό παιδί κάποτε θὰ κλέφει. Ἀπλούστατα εἶτε γιατί θέλει νὰ ἀποκτήσει κάτι ποὺ τοῦ λείπει ἢ, ἂν κλέβει μὲ τοὺς φίλους του παρέα, γιατί διψάει γιὰ περιπέτεια. Τὸ παιδί δὲν ἔχει κατανοήσει ἀκόμα τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ δικό Μου καὶ τὸ δικό Σου. Μέχρι μιὰ ὀρισμένη ἡλικία πολλὰ παιδιὰ τοῦ Σάμμερχιλ κάνουν τέτοιες κλοπές. Τοὺς ἐπιτρέπεται.

Μ' ὄσους δασκάλους ἔχω μιλήσει γιὰ τὰ περιβόλια τους, ὅλοι μοῦ εἶπαν πὼς τὰ περισσότερα φρούτα τοὺς τὰ ἔκλεβαν οἱ μαθητές τους. Στὸ Σάμμερχιλ λοιπὸν ἔχουμε ἓνα μεγάλο κήπο μὲ πολλὰ, μικρὰ καὶ μεγάλα δέντρα, ἀλλὰ οἱ μαθητές μας πολὺ σπάνια κλέβουν φρούτα. Πρὶν λίγο καιρὸ κατηγορήθηκαν στὴ σχολικὴ συνέλευση δυὸ ἀγόρια γιατί εἶχαν κλέφει φρούτα. Ἦταν καινούργιοι μαθητές. Μόλις ἀπέβαλλαν τὴν ἔνοχη συνείδησή τους, ἔπαψε νὰ τὰ ἐνδιαφέρει κι ἡ κλοπὴ τῶν φρούτων.

Τίς πιὸ πολλές φορές ἡ κλοπὴ στὸ σχολεῖο παίρνει ὁμαδικὸ χαρακτήρα. Αὐτὸ δείχνει πὼς ἡ διάθεση γιὰ περιπέτεια παίξει μεγάλο ρόλο στὴν κλοπὴ. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνο ἡ διάθεση γιὰ περιπέτεια, εἶναι καὶ ἡ ἐπίδειξη θάρρους καὶ ἡ τάση ἐπιβολῆς στὴ διεκδίκηση τῆς ἀρχηγίας.

Πολὺ σπάνια παρουσιάζεται κάποιος μοναχικὸς ἀπατεώνας — σ' ὅλες σχεδὸν τίς περιπτώσεις ἓνας πονηρὸς νεαρὸς μὲ ἀγγελικὸ ἄθωο πρόσωπο, ποὺ τελικὰ καταφέρνει

πολλὰ, γιατί στὸ Σάμμερχιλ δὲν ὑπάρχουν καρφιὰ ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ τὸν προδώσουν. Ἐνα νεαρὸ κλέφτης ποτὲ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τὸν ἀναγνωρίσει στὸ πρόσωπο. Ἐγὼ λ.χ. ἔχω ἓνα νεαρὸ μὲ τὸ πιὸ ἄθωο χαμόγελο καὶ τὰ πιὸ καθαρὰ κι ἄδολα γαλάζια μάτια, ὥστε νὰ ὑποπτεύομαι πὼς αὐτὸς κάτι πρέπει νὰ ξέρει γιὰ τὸ ὑπόλοιπο περιεχόμενο τοῦ κουτιοῦ τῆς κομπόστας ποὺ ἐξαφανίστηκε χτὲς τὴ νύχτα ἀπὸ τὸ ἐστιατόριο τῶν μαθητῶν.

Ἐχω δεῖ ἓνα σωρὸ παιδιὰ ποὺ ἀναπτύχθηκαν σὲ ὑπεύθυνους πολίτες χωρὶς νὰ τὰ ἐμποδίσει γι' αὐτὸ μιὰ κάποια μικροκλοπὴ ὅταν ἦταν δέκα - δώδεκα χρονῶν. Τὰ παιδιὰ φαίνεται πὼς χρειάζονται περισσότερο ἀπ' ὅσο γενικὰ νομίζουμε χρόνο γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τους. Καὶ μὲ τὸν ὄρο ἀνάπτυξη ἐγγὼ τὴν ἐξέλιξη σὲ μιὰ κοινωνικὴ ὑπαρξή.

Ἐχει εἰπωθεῖ πὼς τὸ παιδί εἶναι κατὰ κύριο λόγο ἐγωιστῆς — ἰδιαίτερα μέχρι τὴν ἀρχὴ τῆς ἐφηβείας. Μέχρι αὐτὸ τὸ χρονικὸ σημεῖο συνήθως τοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ συμβιβαστεῖ μὲ τοὺς ἄλλους. Ἡ ἔγνοια δ ϵ κ \omicron M o u καὶ δ ϵ κ \omicron Σ o u εἶναι ἔγνοιες τῶν ἐνήλικων τὸ παιδί ἀρχίζει νὰ τίς κατανοεῖ, ὅταν ἔχει κάπως ἀρκετὰ ὄριμάσει.

Ἄν ἀγαπάμε τὰ παιδιὰ καὶ τ' ἀφήνουμε ἐλεύθερα, τότε αὐτὰ μέσα στὰ φυσιολογικὰ χρονικὰ πλαίσια θὰ γίνουν καλοὶ καὶ εὐκρινεῖς νέοι. Δὲ λέω λόγια, γιατί εἶναι εὐκολα, ἔχω συναίσθηση τῶν δυσκολιῶν ποὺ παρουσιάζονται στὴν πράξη.

Οὔτε στὸ Σάμμερχιλ δὲν ἀφήνουμε ἀνοιχτὸ τὸ φυγεῖο ἢ τὸ ταμεῖο. Καὶ σὲ μᾶς καταγγέλλονται στὴ σχολικὴ συνέλευση μαθητές γιατί ἀνοιξαν τὴ βαλίτσα κάποιου ἄλλου. Ἐνας καὶ μοναδικὸς κλέφτης μπορεῖ νὰ ξεσηκώσει σ' ὀλάκερη τὴν κοινότητα τὴ μανία τῆς ἀμπάρας καὶ τοῦ κλειδώματος. Κι ὑπάρχουν ἐλάχιστες κοινότητες νεαρῶν, στίς ὁποῖες ἐπικρατεῖ ἀπόλυτη εὐκρινεία. Πρὶν ἀπὸ εἰκοσιπέντε χρόνια δὲν τολμοῦσα ν' ἀφήσω βιβλίο μέσα στὴν τσέπη τοῦ παλτοῦ μου στὴν αἴθουσα παραμονῆς τῶν φοιτητῶν τοῦ πανεπιστημίου. Ἄκουσα μάλιστα νὰ φημολογεῖται ὅτι ἀκόμα καὶ πολλοὶ βουλευτές τοῦ κοινοβουλίου ἀποφεύγουν ν' ἀφή-

σουν πολύτιμα πράγματα στο παλτό τους ή στο χαρτοφύλακά τους.

Ίσως ή ειλικρίνεια να είναι μια επίκτητη ιδιότητα που εμφανίστηκε άργά στην ανθρώπινη εξέλιξη, κι ίσως να εμφανίστηκε παράλληλα με την ατομική ιδιοκτησία. Ο φόβος φαίνεται πως συμβάλλει πάρα πολύ στην ειλικρίνεια. Δεν είναι κάποια άφηρημένη ειλικρίνεια που με κάνει να αποφεύγω μια ψεύτικη φορολογική δήλωση εισοδήματος· είναι ο φόβος της προσβολής και της τιμωρίας που θα έφερνε μια απόκάλυψη με τις καταστροφικές συνέπειες πάνω στην εργασία και την οικογένειά μου.

Το γεγονός ότι υπάρχουν τόσο νόμοι ενάντια στο κάθε τι δίνει την εντύπωση πως αυτοί φτιάχτηκαν εξαιτίας μιας τάσης για παράβαση. Σε μια χώρα μ' ολοκληρωτική απαγόρευση του αλκοόλ δε θα υπήρχε νόμος που ν' απαγορεύει στους μεθυσμένους να οδηγούν αυτοκίνητο. Οι τόσοι νόμοι ενάντια στην κλοπή, τη ληστεία, την απάτη κλπ. σ' όλες τις χώρες ξεκινούν από την πεποίθηση πως οι άνθρωποι κλέβουν, όταν φυσικά μπορούν. Κι αυτό είναι σωστό.

Τελικά θέβαια όλοι οι ενήλικες είναι, άλλος λίγο άλλος πολύ, ανειλικρινείς. Ελάχιστοι άνθρωποι υπάρχουν που δεν περνάνε κάτι λαθραίο από το τελωνείο, κι όπωςδήποτε πολύ λιγότεροι που να μην κάνουν ψευδή φορολογική δήλωση του εισοδήματός τους. "Αν όμως ένα παιδί κλέφει μια δραχμή, τότε όλοι μας, μ' ελάχιστες ίσως εξαιρέσεις, γινόμαστε έξαλλοι από θυμό.

Από την άλλη μεριά οι περισσότεροι άνθρωποι είναι αρκετά ειλικρινείς μ' όσους διατηρούν άμεσα προσωπικές σχέσεις. Θα ήταν εύκολο στον καθένα ν' αφήσει ένα άσημνο κουτάλι της οικοδέσποινας να πέσει μέσα στην τσάντα του. Όμως κανένας δε σκέφτεται να κάνει κάτι τέτοιο, ενώ θα σκεφτεί ίσως να ξαναχρησιμοποιήσει το είσιτήριο που ο εισπράκτορας ξέχασε να μαζέψει. Οι ενήλικαι κάνουν διάκριση ανάμεσα στο άτομο και την επιχείρηση, ανεξάρτητα αν πρόκειται για δημόσια ή ιδιωτική. Είναι έξυπνος οποιος εξαπατάει την ασφαλιστική του εταιρία, κατάπτυστος όμως ε-

κείνος που βάζει φέσι στο μικρέμπορο. Τα παιδιά δε γνωρίζουν τέτοιες διακρίσεις. Αρπάζουν, χωρίς να κάνουν διάκριση, από συμμαθητές που μπορεί να κοιμούνται και στο ίδιο δωμάτιο, από δασκάλους και καταστήματα. Δεν κλέβουν όλα τα παιδιά, όμως τα περισσότερα δεν έχουν αντίρρηση να δεχτούν κάτι από τα κλεμμένα. Κι από άποψη ανειλικρινείας τόσο τα ελεύθερα κι ευτυχισμένα παιδιά της μεσαιας τάξης όσο κι αυτά της φτωχολογιάς είναι ίδια.

Είμαι της γνώμης πως τα παιδιά κλέβουν όταν τους προσφέρεται ή ευκαιρία. Εγώ σαν παιδί δεν έκλεφα γιατί ήμουν καλά δασκαλεμένος. Κλοπή για μένα σήμαινε αλώνιο θράσιμο στα καζάνια της κόλασης κι ένα γερό ξυλοδαρμό αν με ανακάλυπταν. Παιδιά όμως που δεν τα είχαν κατατρομάξει όπως έμένα, είναι αυτόνομητο πως έκλεβαν. Το παιδί που μεγαλώνει μέσα σε συνθήκες αγάπης ξεπερνάει γρήγορα το στάδιο της κλοπής κι ωριμάζοντας εξελίσσεται σ' έναν τίμιο άνθρωπο.

Το δεύτερο είδος κλοπής, που γίνεται από συήθεια και κάτω από την πίεση κάποιας εσωτερικής ανάγκης, δείχνει πως το παιδί είναι νευρωτικό. Η έλλειψη αγάπης είναι ή συνηθέστερη αίτια, για την οποία κλέβει το νευρωτικό παιδί. Το κίνητρο είναι θέβαια άσυνείδητο. Όλα σχεδόν τα παιδιά που κλέβουν επίμονα, αισθάνονται πως δεν αγαπιούνται. Η κλοπή του νευρωτικού παιδιού είναι μια συμβολική προσπάθεια για την απόκτηση κάποιου πολύτιμου πράγματος. Ανεξάρτητα από το αν τα κλεμμένα είναι χρήματα, κοσμήματα ή οτιδήποτε άλλο ή κλοπή παραμένει στην ουσία μια άσυνείδητη επιθυμία για την απόκτηση της αγάπης. Αυτό το είδος της κλοπής το αντιμετωπίζει κανένας προσφέροντας στο παιδί αγάπη. Όταν λοιπόν δίνω χρήματα σ' ένα νεαρό, επειδή έκλεψε τα τσιγάρα μου, το κάνω για να του ικανοποιήσω το άσυνείδητο αίτημα κι όχι τις συνειδητές του σκέψεις. Κι αν αυτός σκεφτεί πως εγώ είμαι τρελός που του δίνω και χρήματα από πάνω, δε χάλεσε ο κόσμος. Τι αισθάνεται αυτός μετά από μια τέτοια συμπεριφορά, αυτό έχει σημασία. Κι είναι θέβαιο ότι αυτός αισθά-

νεται πώς είμαι φίλος του, πώς τόν αναγνωρίζω και πώς αντί για μίσος του δίνω αγάπη. Άργά η γρήγορα μέσα σε τέτοιες συνθήκες σταματάει να κλέβει, γιατί την αγάπη που έκλεβε στη συμβολική μορφή των χρημάτων ή των αντικειμένων τώρα την έχει απεριόριστα και δεν έχει πιά ανάγκη να την κλέψει.

Σε συνάρτηση με τα παραπάνω θα ήθελα να αναφέρω την περίπτωση ενός αγοριού, το οποίο μεταχειριζόταν συνέχεια και χωρίς ξδεια τα ποδήλατα των άλλων παιδιών. Κατηγορήθηκε στη σχολική συνέλευση ότι «παραβιάζει διαρκώς τη διάταξη για την ατομική ιδιοκτησία, χρησιμοποιώντας χωρίς άδεια τα ποδήλατα των άλλων παιδιών». Η απόφαση: «Ένοχος!» Τιμωρία: «Η κοινότητα να φροντίσει να μαζέψει χρήματα για να του αγοράσει ένα ποδήλατο.» Τα χρήματα συγκεντρώθηκαν και το ποδήλατο αγοράστηκε.

Όμως σχετικά με το ρόλο της άμοιθης ενός κλέφτη πρέπει να κάνω ορισμένους περιορισμούς. Αν το παιδί θρίσκει σε χαμηλή πνευματική στάθμη ή είναι συναισθηματικά φτωχό, τότε η θράβευση δε θα φέρει το ποθούμενο αποτέλεσμα. Επίσης όταν το παιδί είναι πολύ φαντασμένο, μια συμβολική προσφορά δε θα ωφελήσει σε τίποτα. Στη μέχρι τώρα απασχόλησή μου με δύσκολα παιδιά διαπίστωσα ότι όλοι σχεδόν οι νεαροί κλέφτες αντιδρούν ενοϊκά στη θράβευση. Αποτυχία είχα σε πάρα πολύ λίγες περιπτώσεις, αυτούς θα μπορούσε ίσως κανένας να τους ονομάσει συνειδητούς απατεώνες και στους οποίους δεν περνούσε η θεραπεία ή η καμουφλαρισμένη με θράβευση θεραπεία.

Δυσκολότερη όμως γίνεται η υπόθεση, όταν η κλοπή ανάγεται τόσο στην έλλειψη αγάπης από τους γονείς όσο και στις υπερβολικές σεξουαλικές απαγορεύσεις. Σ' αυτή την κατηγορία κατατάσσεται η κλεπτομανία, το ακατανίκητο άρπαγμα ενός πράγματος απαγορευμένου — αυνανισμός. Ο χειρισμός αυτού του είδους της κλοπής είναι λεπτός, γιατί πρέπει οι γονείς να αναγνωρίσουν τα λάθη τους και να ξαναρχίσουν από την αρχή, αφού δηλώσουν απερίφραστα στο

παιδί ότι οι απαγορεύσεις τους ήταν σφάλμα. Ο δάσκαλος δεν μπορεί να γιατρέψει την κλεπτομανία χωρίς τη βοήθεια των γονέων. Είναι προτιμότερο η άρση των απαγορεύσεων να γίνει από το ίδιο πρόσωπο που τις επέβαλε.

Κάποτε μου έστειλαν στο Σάμμερχιλ ένα δεκαεξάχρονο νέο, επειδή ήταν φοδερός κλέφτης. Όταν έφτασε στο σταθμό, μου παρέδωσε το εισιτήριο που ο πατέρας του αγόρασε γι' αυτόν στο Λονδίνο: ένα μειωμένο εισιτήριο, ένα παιδικό εισιτήριο — είχε δηλωθεί δηλαδή ψεύτικη ηλικία στον πωλητή των εισιτηρίων! Θα ήθελα στους γονείς ενός έπιμονα άνειλικρινούς παιδιού να υποδείξω αρχικά μια έπιανεξέταση του ίδιου του έαυτού τους για την ανακάλυψη της αιτίας που κάνει το παιδί τους άνειλικρινές μέσα στη δική τους συμπεριφορά.

Οι γονείς που την εθύνη για την έπιμονη άνειλικρίνεια του παιδιού τους τη ρίχνουν στην κακή κοινωνία, στα γκαγκστερικά φίλμς, στην έλλειψη της πατρικής παρακολούθησης όταν ο πατέρας ήταν φαντάρος και τα παρόμοια, καταφεύγουν σε εύκολη δικαιολογία. Αυτοί οι παράγοντες δεν παίζουσαν αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξη ενός παιδιού που διαπαιδαγωγήθηκε φυσιολογικά όσον άφορά τη σεξουαλικότητα και που στο περιβάλλον του βρήκε αγάπη κι αναγνώριση.

Δεν ξέρω ποιές ώφέλειες άποκομίζουσαν νεαροί κλέφτες με τις καθημερινές ή εβδομαδιαίτικες έπισκέψεις τους στις υπηρεσίες παροχής συμβουλών σε παιδιά. Ξέρω μόνο ότι οι μέθοδοι αυτών των υπηρεσιών ούτε σκληρές ούτε κακές είναι και πώς οι κοινωνικοί λειτουργοί αυτών των υπηρεσιών δείχνουσαν κατανόηση στα παιδιά που τους έπισκέπτονται και τα μεταχειρίζουσαν χωρίς ήθικολογικά κηρύγματα. Όμως οι παιδοψυχολόγοι κι οι κοινωνικοί λειτουργοί βλέπουσαν τις προσπάθειές τους να σαμποτάρονται από την οικογένεια, μέσα στην οποία ζει το ψυχικά άρρωστο παιδί. Υποθέτω πώς μόνο τότε θα μπορούσαμε να αλισοδοξούμε για έπιτυχία, όταν ο ψυχολόγος ή ο κοινωνικός λειτουργός πείσει τους γονείς να συμπεριφέρονται με καλύτερο τρόπο στα παιδιά τους.

Οι παιδικές κλοπές είναι μία πληγή για τη νεολαία, εξωτερικά συμπτώματα της άρρώστιας ενός οργανισμού, του οργανισμού της κοινωνίας μας. Και μὴν ξεχνάμε πὼς καμιά θεραπεία δὲν μπορεί νὰ παραμερίσει τὰ κακὰ μῖαδς οικογενείας ἢ μῖαδς ἀθλίας συνοικίας.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὰ παιδιά ἀπὸ πέντε μέχρι δεκαπέντε χρονῶν δέχονται μιὰ ἀγωγή προσανατολισμένη μόνο στὸ κεφάλι τους. Κανένας σχεδὸν δὲ νοιάζεται γιὰ τὴ συναισθηματικὴ τους ζωὴ. Κι ὁμοίως οἱ συναισθηματικὲς διαταραχὲς εἶναι αὐτὲς ποὺ σπρώχνουν ἕνα νευρωτικὸ παιδί στὴν κλοπὴ. Ὅλες οἱ γνώσεις ποὺ ἀπέκτησε στὸ σχολεῖο ἢ καὶ οἱ ἐλλείψεις στὸν τομέα αὐτὸ δὲν παίζουν κανένα ρόλο ἀναφορικὰ μὲ τὴν κλοπὴ.

Εἶναι γεγονός ὅτι ἕνας εὐτυχημένος ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐκ συστήματος κλέφτης. Στὴν περίπτωσιν ἑνὸς ἐπίμονου κλέφτη πρέπει νὰ δίνεται ἀπάντησιν στὰ παρακάτω ἐρωτήματα: Ποιὸ εἶναι τὸ παρελθόν του; Ἦταν εὐτυχημένη ἢ οικογενεὶά του; Οἱ γονεῖς του τοῦ ἔλεγαν πάντα τὴν ἀλήθεια; Εἶχε αἰσθήματα ἐνοχῆς σχετικὰ μὲ τὸν ἀναγνισμὸ ἢ τὴ θρησκεία; Σέβεται τοὺς γονεῖς του, κι ἂν ὄχι γιατί; Ἐχει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι δὲν τὸν ἀγαποῦν οἱ γονεῖς του; Ὁ ἐσωτερικὸς του κόσμος θὰ πρέπει νὰ εἶναι σωστὴ κόλασιν γιὰ νὰ τὸν ἐξαναγκάσει νὰ καταλήξει στὴν κλοπὴ. Ἡ ἄλλη κόλασιν, στὴν ὁποία θὰ μπορούσαν νὰ τὸν ρίξουν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς δικαστὲς μας, εἶναι ἀπόλυτα σίγουρο πὼς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ διαλύσει τὰ σκοτάδια τῆς ἐσωτερικῆς κόλασιν.

Ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγή πρέπει νὰ εἶναι μεθοδική, δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ λύσει διαστικὰ τὰ προβλήματα ἑνὸς νεαροῦ κλέφτη. Θὰ μπορούσε βέβαια νὰ τὸν βοηθήσει πολὺ, λ.χ. νὰ τὸν ἀπελευθερώσει ἀπὸ μερικὰ ἄγχη, αἰσθήματα μίσους, καὶ νὰ τοῦ τονώσει τὸν αὐτοσεβασμὸ. Ὅμως ὅσο καιρὸ συνεχίζουν νὰ ὑπάρχουν στὸ περιβάλλον του τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀρχικοῦ μίσους, δὲν μπορούμε ν' ἀποκλείσουμε τὴν ὑποτροπὴ. Σὲ τελευταία ἀνάλυσιν θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ ὑποστοῦν οἱ γονεῖς τὴν θεραπευτικὴ ἀγωγή.

Εἶχα κάποτε ἕνα στρουμπουλὸ νεαροῦλη, τοῦ ὁποῦ ἢ φυικτὴ ἀνάπτυξιν εἶχε σταματήσει στὸ ἐπίπεδο τῶν τριῶν - τεσσάρων χρονῶν. Ἐκλεθε στὰ καταστήματα. Ἀποφάσισα νὰ πάω μαζί του σ' ἕνα κατάστημα γιὰ νὰ κλέψουμε μαζί (ἀφοῦ βέβαια ἐξήγησα ἀπὸ πρὶν στὸν καταστηματοῦρχον περὶ τίνος πρόκειται καὶ πῆρα τὴν ἀδειά του). Γιὰ τὸ παιδί αὐτὸ ἐγὼ ἦμουν πατέρας καὶ θεός. Εἶχα συμπεράνει πὼς ἢ ἔλλειψη ἀναγνώρισης ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ πατέρα του πρέπει νὰ εἶχε κάποια σχέση μὲ τὴν κλεπτομανία του. Στοχάστηκα πὼς θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναθεωρήσει τὴν ἀντίληψιν του γιὰ τὴν κλοπὴ, ὅταν θὰ ἔβλεπε τὸν πατέρα - θεό του νὰ κλέβει. Περιμένα ἀπὸ τὴν πλευρὰ του ἕντονη διαμαρτυρία.

Δὲ γνωρίζω καλύτερη μέθοδο θεραπείας τοῦ πάθους τῆς κλοπῆς ἑνὸς νευρωτικοῦ παιδιοῦ ἀπ' αὐτὴ τῆς ἀναγνώρισης. Ἡ νεύρωσιν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μῖαδς σύγκρουσης ἀνάμεσα στὶς ἀπαγορεύσεις καὶ τὶς πραγματικὲς ἐπιθυμίες. Διαπίστωσα πὼς ἢ ἐξασθένησιν αὐτῆς τῆς ἀρρωστημένης κατάστασης κάνει τὸ παιδί καλύτερο καὶ πῶς εὐτυχημένο. Ἀπαλλάξτε τὰ παιδιά ἀπὸ τὴν ἐνοχὴ συνείδησιν γιὰ νὰ τ' ἀπελευθερώσετε ἀπὸ τὸ πάθος τῆς κλοπῆς!

Νεανικὴ ἐγκληματικότητα

Ἡ νεανικὴ ἐγκληματικότητα παίρνει σήμερον τεράστιες διαστάσεις — ὀργιάζουν λ.χ. οἱ ἐπιθέσεις μὲ σιδηρογροβιὲς καὶ πυροβόλα ὅπλα — ὥστε οἱ ἀρχὲς δὲν ξέρουν πῶς νὰ κάνουν καὶ κάθε μέσο φαίνεται πὼς εἶναι θεμιτό. Ὁ τύπος πληροφορεῖ τὸ κοινὸ γιὰ μιὰ νέα μέθοδο ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος. Εἶναι πολὺ ἀποτελεσματικὴ. Οἱ νεαροὶ κλείνονται σὲ ἀναμορφωτήρια κι ὑποχρεῶνεται σὲ μιὰ ζωὴ σπαρτιάτικη καὶ σὲ αὐστηρὰ γυμνάσια· οἱ ἀμέλειες τιμωροῦνται σκληρὰ. Μιὰ φωτογραφία ποὺ εἶδα δείχνει τοὺς νέους νὰ γυμνάζονται μὲ κᾶτι πελώρια κούτσουρα στὶς πλάτες. Στους τόπους αὐτοὺς τῆς καταπίεσης φαίνεται πὼς δὲν ὑπάρχει ἕχνος δικαιοῦματος.

Παραδέχομαι ότι μερικοί μήνες μέσα σ' αυτή την κλάση ίσως αποθαρρύνουν μερικούς πιθανούς κακοποιούς. Μετά τέτοια όμως μεταχείριση δεν κόβονται παρά μόνο λίγα κλαδάκια από το δέντρο του κακού, ενώ η ρίζα του μένει άθικτη. Και το χειρότερο: αυτή η μεταχείριση σημαίνει μίσος για τους νέους, κι η δραστηκότητά της οδηγεί τους νέους αυτούς ανθρώπους στο ισόβιο μίσος τους έναντι στην κοινωνία.

Ο Homer Lane έχει αποδείξει πριν από τριάντα και πλέον χρόνια, με την εργασία του σ' ένα σωφρονιστήριο που τ' όνομασε Μικρή Κοινοπολιτεία, ότι οι νεαροί παραβάτες του νόμου μπορούν να θεραπευτούν με μέσο την αγάπη — με τὸ νὰ πάρει κανένας τὸ μέρος τους. Ο Lane μάζεψε στη Μικρή του Κοινοπολιτεία τους πιο σκληροτράχηλους άκοινωνικούς νέους και νέες, που είχαν περάσει από τὰ δικαστήρια τὸν Λονδίνου κι ἦταν περήφανοι πὸ τους φώναζαν ἀλήτες, κλέφτες, γκάγκστερς και τὰ παρόμοια. Αὐτοὶ οἱ «ἀδιόρθωτοι» ἔβριχαν ἐκεῖ μιὰ αὐτοδιευθυνόμενη κοινότητα, στην ὁποία πρωτογνώρισαν και πρωτογεύτηκαν τὴν αγάπη και τὴν ἀναγνώριση. Με τὸν καιρὸ ἔγιναν εὐλιχρινεῖς κι ἀξιοπρεπεῖς ἄνθρωποι, πολλοὶ μάλιστα ἀπ' αὐτοὺς εἶναι φίλοι μου.

Ο Lane εἶναι μιὰ μεγαλοφυΐα στὴ συναναστροφή του με κατάδικους νέους. Τους ἐμπιστευόταν. Μποροῦσε νὰ τους θεραπεύσει, γιατί τους πρόσφερε διαρκῶς κι ἀκούραστα ἀγάπη και κατανόηση. Ο Lane ἀναζητοῦσε πάντοτε τὸ κρυφὸ κίνητρο τοῦ παραπτώματος. Πίστευε ἀπόλυτα πὸς στὴ βάση κάθε κακουργήματος ἔρισκόταν μιὰ ἐπιθυμία, ἡ ὁποία ἀρχικὰ ἦταν καλή. Διαπίστωσε πὸς εἶναι δῶρὸ ἄδωρο νὰ κουβεντιάξει με τὰ παιδιά, γιατί ἐκεῖνο πὸ μετράει πὸ πολύ εἶναι μόνο οἱ πράξεις. Ο Lane ὑποστήριξε τὴν ἀποψη ὅτι τὸ παιδὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ξεθυμάνει, προκειμένου νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ ἓνα ἀκοινωνικὸ πάθος. Ἔνας ἀπὸ τους προστατευόμενους τοῦ Lane, ὁ Λευτέρης, τοῦ εἶπε κάποτε με θυμὸ ὅτι ἤθελε νὰ σπάσει τὸ φλυτζάνι και τὸ τασάκι πὸ ἔρισκονταν πάνω στὸ τραπέζι. Ο Lane τοῦ ἔδωσε τὴ μασιά

και τοῦ εἶπε νὰ κάνει τὴ δουλειά του ὅπως νομίζει. Και πράγματι ἔκανε τὴ δουλειά του. Τὴν ἐπόμενη μέρα ἔμως πῆγε στὸν Lane και τοῦ ζήτησε μιὰ πὸ ὑπεύθυνη ἐργασία με περισσότερα χρήματα. Ὅταν ὁ Lane τὸν ρώτησε γιὰ πὸ ἰό λόγο ἤθελε νὰ κερδίσει πὸ πολλά χρήματα, πῆρε τὴν ἀπάντηση: «Γιατὶ θέλω νὰ πληρώσω δια ὅσα ἔχω σπάσει!» Ἡ ἐξήγηση τοῦ Lane ἦταν ὅτι με τὸ σπάσιμο ὁ Λευτέρης ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ ἓνα μεγάλο θάρος ἐσωτερικῶν συγκρούσεων και συστολῶν. Τὸ γεγονός ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ του ἓνα ὑψηλὸ πρόσωπο τοῦ ἐπέτρεπε νὰ καταστρέφει κάτι και ἔτσι νὰ ξεθυμάνει τὸ θυμὸ του, θὰ πρέπει νὰ εἶχε πάνω του θετικὴ ψυχολογικὴ ἐπίδραση.

Ὅλοι οἱ νεαροὶ κατάδικοι τῆς Μικρῆς Κοινοπολιτείας τοῦ Homer Lane κατάγονταν ἀπὸ τις χειρότερες συνοικίες τῶν μεγαλουπόλεων. Κι ἔμως ποτὲ δὲν ἄκουσα νὰ ξαναγυρίσει κάποιος ἀπ' αὐτοὺς στὸν ὑπόκοσμο. Χαρακτήρισα τὴ μέθοδο τοῦ Lane ὡς μέθοδο τῆς αγάπης. Τὴ μέθοδο τοῦ «Τὴν κακοῦργε και θὰ σοῦ δείξω ἐγὼ πὸσο μικρὸς εἶσαι!» τὴν ὀνομάζω μέθοδο τοῦ μίσους. Κανέναν, ποτὲ κι ἀπὸ τίποτα δὲ γιάτρεψε τὸ μίσος. Γιὰ τοῦτο και συμπεραίνω πὸς ἡ μέθοδος τοῦ μίσους δὲν μπορεῖ νὰ βοηθήσει κανέναν νεὸ ἄνθρωπο ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τις ἀκοινωνικὲς του τάσεις.

Κι ἔμως εἶμαι σίγουρος πὸς κι ἐγὼ στὴ θέση τοῦ δικαστῆ δὲ θὰ ἤξερα τί νὰ κάνω, ὅταν θὰ ἔπρεπε νὰ καταδικάσω ἓναν ἀμετανόητο, σκληροτράχηλο κακοποιό. Βλέπετε σήμερα δὲν ὑπάρχει σ' ὀλίγη τὴν Ἀγγλία ἓνα σωφρονιστήριο τοῦ τύπου τῆς Μικρῆς Κοινοπολιτείας, στὸ ὁποῖο θὰ μποροῦσε κανένας νὰ τὸν στείλει. Ντρέπομαι πὸς πρέπει νὰ τὸ ὀμολογήσω. Ο Lane πέθανε τὸ 1925 κι οἱ ἀρμόδιες κρατικὲς ὑπηρεσίες τῆς Ἀγγλίας δὲ διδάχτηκαν τίποτα ἀπ' αὐτὸν τὸν τόσο σπουδαῖο ἄνθρωπο.

Τὰ τελευταῖα ἔθδαια χρόνια οἱ κοινωνικοὶ μας λειτουργοὶ προσπαθοῦν φιλότιμα κι εὐλιχρινὰ νὰ καταλάβουν τους νεαροὺς κακοποιούς. Ἀκόμα κι οἱ ψυχίατροι, παρ' ὅλες τις ἀντιδράσεις τῶν δικαστικῶν, κατάφεραν νὰ ἐξοικειώσουν τὴν κοινὴ γνώμη με τὴ σκέψη ὅτι ἡ ἐφηβικὴ ἐγκληματικὴτητα

δὲν εἶναι τόσο μιὰ ὑπόθεση τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ μάλλον μιὰ ἀρρώστεια ἢ ὅποια χρειάζεται τὴν κατανόηση καὶ τὴ συμπάθειά μας. Οἱ καιροὶ φαίνεται πὼς βάζουν πλῆρη γιὰ τὴν ἀγάπη ἀντὶ γιὰ τὸ μίσος, βάζουν πλῆρη γιὰ ἔναν ἄλλο ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴν τυφλὴ μισαλλοδοξία. Μόνο ποῦ αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη εἶναι ἀργή. Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ μιὰ σιγά-σιγά ἀνερχόμενη πλημμυρίδα διώχνει μακριὰ τὶς ἀκαθαρσίες καὶ ὅπωςδήποτε μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου θὰ γίνῃ ὀρμητικότερη.

Ποτὲ μέχρι σήμερα δὲν ἄκουσα νὰ γίνῃ κάποιος μὲ τὸ ζόρι, τὴν ἀπανθρωπιά καὶ τὸ μίσος καλὸς ἄνθρωπος. Στὴ μακρόχρονη πορεία μου σὰ δάσκαλος εἶχα νὰ κάνω μὲ πολλὰ δύσκολα παιδιὰ καὶ πολλοὺς κακοποιούς νέους. Εἶδα πόσο δυστυχημένα καὶ γεμάτα μίσος εἶναι αὐτὰ τὰ παιδιὰ, εἶδα πόσο ὑποφέρουν ἀπὸ αἰσθήματα κατωτερότητας καὶ ψυχικὲς διαταραχές. Ἀπέναντι σὲ μένα εἶναι ὑπεροπτικοὶ καὶ ἀσεβεῖς, γιὰτὶ ἐγὼ εἶμαι ἓνας δάσκαλος, μιὰ πατρικὴ μορφή, ἓνας ἐχθρὸς. Ἐξῆσα ἀπὸ κοντὰ τὸ νευρικὸ μίσος καὶ τὴν καχυποψία τους. Ἐδῶ ὅμως στὸ Σάμμερχιλ αὐτοὶ οἱ πιθανοὶ κακοποιοὶ εἶναι κύριοι τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ ἡ κοινότητά τους αὐτοδιευθύνεται. Μποροῦν νὰ κάνουν ὅ,τι τοὺς ἀρέσει, νὰ διαβάξουν ἢ νὰ παίξουν. Κι ὅταν κλέβουν ἀκόμα, ἀνάλογα μὲ τὴν περίπτωσιν θραβεύονται. Ποτὲ δὲν τοὺς φέγει κανένας καὶ ποτὲ δὲν τοὺς προξενεῖται φόβος — τόσο ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτοῦ τοῦ κόσμου ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἄλλου κόσμου.

Σὲ μερικὰ χρόνια αὐτοὶ οἱ νέοι ἄνθρωποι ποῦ σήμερα μισοῦν θὰ ἐξορμήσουν αἰσιόδοξοι ὡς ὑπεύθυνοι πολῖτες γιὰ μιὰ εὐτυχημένη ζωὴ. Ἀπ' ὅσα ξέρω κανένας ἀπὸ τοὺς νέους ποῦ πέρασε καὶ τὰ ἑπτὰ χρόνια στὸ Σάμμερχιλ δὲ διέπραξε μιὰ κλεψιά ἢ φυλακίστηκε γιὰ ὅ,τιδήποτε. Κι οὔτε ἓνας δὲν ἐξελίχθηκε σ' ἀκοινωνικὸ ἄνθρωπο. Τὸ γεγονός ὅτι αὐτὰ τὰ παιδιὰ θεραπεύτηκαν δὲν ὀφείλεται σ' ἐμένα, ἀλλὰ στὸ περιβάλλον μέσα στὸ ὅποιο ἐξῆσαν. Ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ Σάμμερχιλ ἐμπνέει ἐμπιστοσύνη, ἀσφάλεια, συμπάθεια καὶ τὸ σπουδαιότερο: δὲν κρίνεται οὔτε κατακρίνεται

κανένας.

Παιδιὰ ποῦ ἐξῆσαν στὸ Σάμμερχιλ δὲ γίνονται ποτὲ ἐγκληματίες, γιὰτὶ ἀπλούστατα στὸ σχολεῖο τοὺς δόθηκε ἢ εὐκαιρία νὰ ξεθυμάνουν ἕλες τὶς γκαγκατερικὲς διαθέσεις τους χωρὶς τὴν παραμικρὴ αἰσθησὴ τοῦ φόβου τῆς τιμωρίας ἢ τοῦ διασυρμοῦ. Τ' ἀφήνουμε νὰ περάσουν ἀπὸ τὸ ἓνα στάδιο τῆς ἀνάπτυξής τους στὸ ἄλλο μὲ τὸν πιὸ φυσιολογικὸ τρόπο.

Ἄν ξέρω πὼς θὰ ἀντιδρούσε ἓνας ἐνήλικος ἐγκληματίας, ὅταν ἀντὶ γιὰ φυλακὴ τοῦ πρόσφεραν ἀγάπην. Πιστεύω πάντως ὅτι ἓνας γκαγκατερὸς δὲ γιαιτρεύεται ἀπὸ τὸ πάθος τῆς κλοπῆς μὲ τὴ θράβευση, ἀλλὰ οὔτε καὶ μὲ τὴ φυλάκιση. Μόνο στὴν περίπτωσιν τῶν παιδιῶν ἔχει κανένας πράγματι καλὲς προοπτικὲς ἐπιτυχίας μὲ τὴν θεραπευτικὴ ἀγωγή τῆς ἀγάπης. Ἀκόμα καὶ ἓνας δεκαπεντάχρονος μπορεῖ ἀπὸ ἐγκληματίας νὰ ἐξελιχθῇ σὲ ὑπεύθυνο πολῖτη ἂν τοῦ δοθεῖ ἐλευθερία καὶ ἀγάπη.

Εἶχαμε κάποτε στὸ Σάμμερχιλ ἓνα δωδεκάχρονο νεαρὸ διωγμένο ἀπὸ ἓνα σωρὸ σχολεῖα γιὰ ἀκοινωνικὴ συμπεριφορά. Κοντὰ μας αὐτὸς ὁ μαθητὴς ἔγινε ἓνας εὐτυχημένος καὶ δημιουργικὸς νέος, ἓνας ἐξαιρετὸς συνάνθρωπος. Ἡ κειθαρχία καὶ ἡ τάξη ἐνὸς ἀναμορφωτηρίου θὰ τὸν εἶχαν κάνει χειρότερο ἀπ' ὅ,τι ἦταν. Ἀφοῦ ἡ ἐλευθερία μπορεῖ νὰ σώσει ἀκόμα καὶ ἓνα ξεπεσμένο προβληματικὸ παιδί, πόσο εὐεργετικὴ θὰ εἶναι ἡ ἐπίδρασή της πάνω σ' ἑκατομύρια «φυσιολογικά» παιδιὰ, ποῦ φθείρονται κάτω ἀπὸ τὴν καταπίεσιν τῆς οἰκογενειακῆς αὐταρχικότητος;

Ὁ δεκατριάχρονος Θωμὰς μὲς δημιούργησε κάποτε φοβερὲς δυσκολίες. Ἐκλεβε καὶ ὑπέφερε ἀπὸ μανία καταστροφῆς. Κάποια φορὰ δὲν μποροῦσε νὰ πάει γιὰ διακοπὲς στὸ σπίτι του. Τὸν κρατήσαμε κοντὰ μας. Δυὸ δλόκληρους μῆνες ἦταν τὸ μοναδικὸ παιδί στὸ Σάμμερχιλ. Ἦταν ἓνας ἐξαιρετὸς συνάνθρωπος. Δὲ χρειάστηκε νὰ προστάξουμε οὔτε τὸ φαγητὸ οὔτε καὶ τὰ χρήματα. Ὅταν ὅμως ξαναγύρισε ἀπὸ τὶς διακοπὲς ἢ συμμορία του, ξαναοργάνωσε τὶς ληστρικὲς ἐπιδρομὲς τῆς στῆν κουζίνα. Αὐτὸ τὸ παράδειγμα

φτάνει για να φανεί πώς το παιδί στην ομάδα και το ίδιο παιδί μόνο του είναι δυο δλότελα διαφορετικοί άνθρωποι.

Δάσκαλοι που δίδαξαν σε αναμορφωτήρια με πληροφόρηση πώς συχνά βρίσκουν τα αντικοινωνικά παιδιά κάπως διανοητικά καθυστερημένα. Στην παρατήρησή τους αυτή θα είχα να προσθέσω: Τα παιδιά αυτά είναι κι από ψυχική άποψη καθυστερημένα. Πίστευα κάποτε πώς οι νεαροί εγκληματίες ήταν ιδιαίτερα έξυπνα παιδιά, των οποίων η δημιουργική ενεργητικότητα ξέσπαγε σε ακοινωνική συμπεριφορά, γιατί δεν της άφηναν περιθώρια για μιὰ θετική εκδήλωση. Σκεφτόμουν πώς αν ένα τέτοιο παιδί το απελευθερώσει κάποιος από τα πλέγματά του και τους καταναγκασμούς, πολύ πιθανόν να αποδειχνόταν έξυπνο, δημιουργικό και μάλιστα ιδιοφυές παιδί. Δυστυχώς είχα άδικο, πολύ άδικο. Στις μακρόχρονες έρευνές μου και τή μακρόχρονη συμβίωσή μου με νεαρούς εγκληματίες είχα τήν εύκαιρία να διαπιστώσω και να επιβεβαιώσω πώς ή νοημοσύνη τους βρίσκεται συνήθως κάτω απ' αυτή του μέσου παιδιού. Μόνο έναν ξέρω απ' αυτούς, που κατάφερε κάτι σημαντικό στή ζωή του. Βέβαια μιὰ δλόκληρη στρατιά απ' αυτούς θεραπεύτηκε από τήν ακοινωνικότητα και τήν ανειλικρίνειά τους για ν' ακολουθήσουν αργότερα μιὰ κανονική εργασία. Όμως κανένας δεν έγινε έπιστήμονας, ένας προικισμένος καλλιτέχνης, μηχανικός ή μιὰ ήθοποιός με ταλέντο. Τα περισσότερα απ' αυτά τα ιδιότροπα παιδιά, όταν γιαιτρεύονταν από τήν ακοινωνικότητά τους έμεναν άπαθη κι άφιλόδοξα.

Αν ένας νέος είναι υποχρεωμένος να ζει σε κακό περιβάλλον και οι γονείς δε δείχνουν κατανόηση για τα προβλήματα του, δεν μπορεί ν' αποβάλει τις ακοινωνικές του συνήθειες. Όταν όμως ή κοινωνία μας πάψει ν' ανέχεται τή φτώχεια και τα γκέτο, κι οι γονείς πληροφορηθούν καλύτερα για τα προβλήματα του παιδιού και τής νεολαίας, τότε αυτόματα θα μειωθεί ο αριθμός των κλεισμένων στα αναμορφωτήρια.

Τελικά ή νεανική εγκληματικότητα μπορεί να εξαλειφθεί μόνο όταν ή κοινωνία γιαιτρευτεί από τήν ήθική έγ-

κληματικότητά της και το συνακόλουθό της, τήν ανήθικη άδιαφορία της. Είμαστε υποχρεωμένοι ν' αποφασίσουμε ποιά από τις δυο μεθόδους θα χρησιμοποιήσουμε στή μεταχείριση των νεαρών παραβατών του νόμου: τή μέθοδο του μίσους και τής φυλακής ή τή μέθοδο τής αγάπης και τής έλευθερίας;

Ας υποθέσουμε ότι για μιὰ στιγμή ήμουν ύπουργός Έσωτερικών με άπερίοριστη έξουσία στον τομέα τής εκπαίδευσης. Αρχικά θα κατέστρωνα ένα γενικό πρόγραμμα, ένα προσωρινό «πεντάχρονο πρόγραμμα» για τα σχολεία.

Σαν ύπουργός θα καταργούσα άμέσως όλα εκείνα τα όνομαζόμενα αναμορφωτήρια και θα τα αντικαταστάουσα με εκπαιδευτικές κοινότητες. Ειδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα θα εκπαίδευαν αντίστοιχους δασκάλους και έπιστάτριες. Κάθε τέτοια κοινότητα θα ήταν άπόλυτα αυτόνομη. Οι δάσκαλοι δε θα είχαν προνόμια. Θα έτρωγαν το ίδιο φαγητό με τους μαθητές. Τα παιδιά θα πληρώνονταν για κάθε δουλειά που θα πρόσφεραν στή σχολική κοινότητα. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτών των κοινοτήτων θα ήταν ή έλευθερία. Για θρησκεία, κηρύγματα και άυταρχικά πρόσωπα δε θα υπήρχε σ' αυτές θέση.

Θ' απέκλεια τή θρησκεία, γιατί καυχίεται, κηρύσσει και καταπιέζει. Δημιουργεί άξιωματικά άμαρτίες εκεί που δεν υπάρχουν. Διακηρύσσει τήν έλευθερία τής βούλησης, αν και ξέρουμε πώς τα ψυχικά καταναγκασμένα παιδιά δεν έχουν έλεύθερη βούληση.

Στή θέση του θρησκευτικού έπηρεασμού θα έβαζα τον έπηρεασμό τής αγάπης και θα κρατούσα μακριά κάθε τι το θάναυσο κι άδικο. Αυτή ή ιδανική κατάσταση μόνο τότε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί, όταν ή νεολαία άφηνόταν δλότελα έλεύθερη στή αναζήτηση του έαυτού της, απελευθερωμένη από έξωτερικούς καταναγκασμούς, μίσση και τιμωρίες. Από πείρα ξέρω πώς αυτή είναι ή μοναδική διέξοδος για τήν ανθρωπότητα.

Οι δάσκαλοι θα μάθαιναν να μήν αισθάνονται άνώτεροι από τα παιδιά, αλλά να αισθάνονται ένα μ' αυτά. Θα έπρε-

πε να εγκαταλείψουν όλη εκείνη την ψευτοαξιοπρέπεια με την οποία ντύνεται κανένας για να προστατέψει τη ματαιοδοξία του, καθώς και το σαρκασμό. Δε θα διέσπειραν το φόβο. Θα έπρεπε να είναι άντρες και γυναίκες με άπεριόριστα αποθέματα ύπομονης, εμπιστοσύνη στον έαυτό τους και να αισιοδοξούν για την τελική επιτυχία του έργου τους.

Βέβαια η σημερινή κοινωνία μας δε θα άνεχόταν μια δλοκληρωμένη έρωτική ζωή, αλλά η συμβίωση των δυο φύλων θα επέτρεπε στη νεολαία ν' αναπτύξει πολύτιμες ιδιότητες: φυσικούς καλούς τρόπους, τρυφερότητα, την άπαραίτητη γνώση του άλλου φύλου, την άποβολή του ενδιαφέροντος για την πορνογραφία και το σταμάτημα των κρυφόγελων για τα σεξουαλικά πράγματα.

Οι δάσκαλοι θα χαρακτηρίζονταν πρώτα απ' όλα από την ικανότητά τους να εμπνέουν εμπιστοσύνη στα παιδιά, να τα σέβονται και να μην τα μεταχειρίζονται σαν κλέφτες και παραξίες. Παράλληλα φυσικά θα ήταν ρεαλιστές και δε θα άπαιτούσαν από τον καθένα χωριστά πράγματα που θα ξεπερνούσαν τις προσωπικές του ικανότητες. Γιατί το να εμπιστευτεί κανένας το κοινό ταμείο της κοινότητας σ' έναν κλέφτη, είναι λίγο ριφκίνδυνο. Τέλος οι δάσκαλοι θα έπρεπε να έχουν κατανοήσει πως τα έργα λογαριάζουν περισσότερο από τα λόγια, για τούτο και θα έπρεπε να μπορούν ν' άντιστέκονται στον πειρασμό του ήθικου κηρύγματος. Θα έπρεπε να γνωρίζουν άκριβώς ο λ ο κ λ η ρ η την ιστορία της ζωής κάθε νεαρού παραβάτη.

Τα τέστ νοημοσύνης θα έπαιζαν μικρό μόνο ρόλο στην κοινότητα· γιατί στην ούσια αυτά δέν παρέχουν σοβαρές πληροφορίες για τις πραγματικές ικανότητες ενός παιδιού. Αισθήματα, δημιουργικότητα, πρωτοτυπία και φαντασία δέν μπορούν να εκτιμηθούν σωστά με τα τέστ εύφυας.

Η γενική άτμόσφαιρα θα έμοιαζε περισσότερο μ' αυτή ενός νοσοκομείου παρά με την άτμόσφαιρα του άναμορφωτηρίου. Όπως άκριβώς ένας γιατρός δέν κάνει ήθικολογικό κήρυγμα προκειμένου να γιατρέψει ένα συφιλιδικό, έτσι κι οι δάσκαλοι της μαθητικής μας κοινότητας δε θα προσ-

παθούσαν να γιατρέψουν με ήθικολογίες την άρρώστια που λέγεται έφηβική έγκληματικότητα. Μια τέτοια κοινότητα θα διαφέρει από ένα νοσοκομείο μόνο στο γεγονός ότι σ' αυτή δε θα γίνεται χρήση φαρμάκων, ούτε ψυχοφαρμάκων. Η θεραπεία των άσθενών θα ήταν η φυσική συνέπεια του γεμάτου άγάπη περιβάλλοντος. Οι δάσκαλοι θα έπρεπε επίσης να έχουν εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη φύση. Φυσικά θα ύπήρχε κι ένα ελάχιστο ποσοστό άποτυχίας. Όμως οι άδιόρθωτοι δε θα ήταν παρά μια μικρή μειονότητα, γιατί είναι βέβαιο πως η πλειοψηφία θα άντιδρούσε θετικά στη θεραπεία με άγάπη, άνοχή και εμπιστοσύνη.

Για τους κυνικούς άναφέρω ένα περιστατικό που το έζησε ο Homer Lane μ' ένα νεαρό σ' ένα δικαστήριο άγγλικών στο Λονδίνο. Ο Lane του έδωσε ένα μεγάλο χαρτονόμισμα για να πληρώσει το εισιτήριο επιστροφής στο σπίτι του. Ήταν σίγουρος πως ο νεαρός θα του επέστρεφε τα ρέστα μέχρι τελευταίας δεκάρας. Και πράγματι έτσι έγινε.

Θυμίζω επίσης στους κυνικούς εκείνον τον διευθυντή φυλακών στην Άμερική, ο οποίος έστειλε έναν ίσοβίτη στη Νέα Υόρκη για την άγορά καινούργιων μηχανών του τσαγκαραδέικου των φυλακών. Ο φυλακισμένος επέστρεφε μ' ένα λεπτομερέστατο κατάλογο των μηχανών που άγόρασε. Όταν ο διευθυντής των φυλακών τον ρώτησε: «Γιατί δέν έκμεταλλεστήκατε την εύκαιρία και να εξαφανιστείτε μέσα στη Νέα Υόρκη;» Ο ίσοβίτης ξύστηκε λίγο πίσω από τ' αυτί του και είπε: «Ξέρω γώ, κύρ' διευθυντή, ίσως γιατί μου δείξατε εμπιστοσύνη!»

Οι φυλακές κι οι τιμωρίες δέν μπορούν να άντικαταστήσουν αυτή την εμπιστοσύνη στον άνθρωπο. Γιατί εμπιστοσύνη για το βασανισμένο άνθρωπο σημαίνει πως κάποιος του δίνει άγάπη κι όχι μίσος.

Θεραπεία του παιδιού

Ἡ θεραπεία εξαρτᾶται περισσότερο ἀπὸ τὸν ἄρρωστο παρὰ ἀπὸ τὸν θεραπευτὴ. Πολλὴ συχνὰ ἡ ψυχοθεραπευτικὴ ἀγωγὴ δὲ φέρνει ἀποτέλεσμα, γιατί ὁ ἄρρωστος ἐξαναγκάζεται λίγο ἢ πολὺ ἀπὸ τοὺς δικούς του νὰ ἐπισκεφθῆι τὸν ψυχοθεραπευτὴ. Ὅταν λ.χ. ἓνας ἄντρας πείσει τὴ νευρικὴ γυναίκα του νὰ πάει γιὰ ψυχανάλυση, θὰ πάει, ἀλλὰ ἀπρόθυμα. Ὁ π ο ρ ο ς ε ἶ μ α ι δ ἔ ν ἀ ρ ἔ σ ω σ τ ὸ ν ἄ ν τ ρ α μ ο υ. Θ ἔ λ ε ι ν ἄ λ λ ἄ ξ ω, μ ἄ ἔ γ ῶ δ ἔ θ ἔ λ ω.

Δυσκολίες προκύπτουν ἐπίσης στὴν περίπτωση νεαρῶν ἐγκληματιῶν, ποὺ στὴ φυλακὴ ἐξαναγκάζονται σὲ θεραπευτικὴ ἀγωγή. Ὁ ἀσθενής, νεαρός ἢ ἐνήλικος, πρέπει νὰ ζητήσῃ ὁ ἴδιος τὴν θεραπεία, ἂν θέλουμε νὰ ἔχει ἐπιτυχία.

Ἡ ἐλευθερία γιατροῦει τοὺς νεαροὺς ἐγκληματίες χωρὶς νὰ χρειάζεται γι' αὐτὸ καμιὰ ἄλλη θεραπεία. Ἐ λ ε υ θ ε ρ ῖ α — ὄχι ἀσυνδοσία ἢ συναισθηματισμός. Ἀντίθετα οἱ παθολογικὰ ἄρρωστοι δὲ θεραπεύονται μὲ τὴν ἐλευθερίαν καὶ μόνο. Ἀκόμα καὶ περιπτώσεις καθυστερημένης ἀνάπτυξης δὲν ἀντιδρῶν στὴν ἐλευθερίαν σὰ μόνο μέσο θεραπείας. Σ' ἕνα ὅμως οἰκοτροφεῖο ἡ ἐλευθερία δὲ χάνει τίς εὐεργετικὰς ἐπιδράσεις της, κάτω ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν θεβῆαι ὅτι εἶναι διαρκής.

Πρὶν μερικὰ χρόνια εἶχα στὸ Σάμμερχιλ ἓνα νεαρὸ ποὺ ἦταν συστηματικὸς ἀπατεώνας καὶ σατανικὸς κλέφτης. Μιὰ ἐβδομάδα μετὰ τὸν ἐρχομὸν τοῦ εἶχα ἓνα τηλεφώνημα ἀπὸ τὸ Λίβερπουλ: «Εἶμαι ὁ Χ (ἓνας γνωστὸς ἄνθρωπος). Ὁ ἀνηψιὸς μου εἶναι στὸ σχολεῖο σας. Πῆρα ἓνα γράμμα του στὸ ὁποῖο μὲ ρωτᾶει ἂν μπορεῖ νὰ ἔρθῃ γιὰ μερικὰς μέρας στὸ Λίβερπουλ. Ἔχετε καμιὰ ἀντίρρηση ἐσεῖς;»

«Μὰ φυσικὰ ὄχι», ἀπάντησα. «Εἶναι ὅμως ἀφραγκος. Ποιὸς θὰ πληρώσῃ τὰ εἰσιτήριά του; Ἴσως πρέπει νὰ ἔρθῃτε σ' ἐπικοινωνία καὶ μὲ τοὺς γονεῖς του;»

Τὴν ἐπόμενη κίβλας μέρα μου τηλεφώνησε ἡ μητέρα τοῦ νεαροῦ, ἡ ὁποία μου εἶπε ὅτι τῆς τηλεφώνησε ὁ θεῖος Νίκος

ἀπὸ τὸ Λίβερπουλ, καὶ ὅτι αὐτὴ καὶ ὁ σύζυγός της δὲν ἔχουν ἀντίρρηση νὰ πάει ὁ Ἄρθουρος στὸ Λίβερπουλ. Εἶχε ρωτήσῃ γιὰ τὸ εἰσιτήριο. Κόστιζε 28 δραχμὲς, ἀλλὰ μὲ παρακάλεσε νὰ τοῦ δώσω 50. Καὶ τίς δυὸ τηλεφωνικὰς συνομιλίας τίς εἶχε κάνει ὁ ἴδιος ὁ Ἄρθουρος ἀπὸ τὸν τοπικὸν τηλεφωνικὸν θάλαμον. Εἶχε ὅμως τόσο σωστὰ παραστήσῃ τὴν φωνὴν ἐνός ἡλικιωμένου θεῖου καὶ αὐτὴ τῆς μητέρας του, ὥστε τὰ εἶχα πιστέψῃ ὅλα. Μόνον ὅταν πῆρε τὰ χρήματα κατὰ λάβαν ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ ὅτι τὴν εἶχα πατήσῃ.

Συζήτησα τὴν περίπτωσιν μὲ τὴν γυναίκα μου. Ἦμασταν καὶ οἱ δυὸ τῆς γνώμης ὅτι θὰ ἦταν λάθος νὰ ζητήσουμε ἀπὸ τὸν Ἄρθουρον νὰ μᾶς ἐπιστρέψῃ τὰ χρήματα, γιατί μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸν μεταχειρίζονταν ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀπὸ χρόνια τώρα. Ἡ γυναίκα μου πρότεινε νὰ τὸν βραβεύσουμε. Συμφώνησα. Ἄργα τὸ βράδυ πῆγα στὸ δωμάτιόν του καὶ γελώντας τοῦ εἶπα: «Μὴ μου πεῖς, σήμερον εἶχες τρομερὴν τύχην!» «Ἐμένα μου λές!» ἀπάντησε.

«Εἶχες περισσότερην τύχην ἀπ' ὅση νομίζεις», συνέχισα γιὰ νὰ τὸν θγάλω ἀπὸ τὴν δύσκολην θέσιν.

«Δηλαδή;»

«Νὰ ἡ μητέρα σου ξανατηλεφώνησε πρὶν ἀπὸ λίγο», εἶπα μὲ φυσικότητα. «Εἶπε πῶς ἔκανε λάθος στὸ λογαριασμὸν. Τὸ εἰσιτήριο δὲν κόστιζε εἰκοσιοχτὼ ἀλλὰ τριανταχτὼ δραχμὲς. Γιὰ τοῦτο μὲ παρακάλεσε νὰ σοῦ δώσω ἄλλες δέκα δραχμὲς.» Ἐριξα βαρετὰ ἓνα δεκάριον πάνω στὸ κρεβάτι του καὶ ἔφυγα πρὶν προλάβῃ νὰ πεῖ τίποτα.

Τὴν ἐπόμενη μέρα ἔφυγε γιὰ τὸ Λίβερπουλ, ἀφῆσε ὅμως ἓνα γράμμα γιὰ μένα μὲ τὴν παράκλησιν νὰ μοῦ δοθῇ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του. Τὸ γράμμα ἀρχίζει: «Ἀγαπητὴ Neill, σίγουρα εἶσαι μεγαλύτερος θεατρίνος ἀπὸ μένα!» Βδομάδες ὀλόκληρες μὲ ρωτοῦσε γιατί τοῦ ἔδωσα καὶ δέκα δραχμὲς ἀπὸ πάνω.

Κάποια μέρα τοῦ ἀπάντησα: «Ἀλήθεια, τί σκέφτηκες ὅταν σοῦ ἔδωσα τὰ χρήματα;» Ἐνα ὀλόκληρον λεπτὸν προσπαθοῦσε νὰ δάλλῃ τάξην στίς σκέψεις του καὶ τελικὰ μοῦ εἶπε σὲ ἀργὸν τόνον: «Ἐβέρετε, ἦταν τὸ μεγαλύτερον ὄχι τῆς ζωῆς

μου. *Ήταν ή πρώτη φορά πού μου έδωσε σημασία άνθρωπος και μου έδειξε έμπιστοσύνη!» Αύτος δ νεαρός συνειδητοποίησε τó καινούργιο γεγονός στή ζωή του, τήν αγάπη και τήν αναγνώριση. Στίς πιά πολλές όμως περιπτώσεις χρειάζεται αρκετός χρόνος μέχρι νά τó καταλάβει αυτό, τó παιδί. Καμιά φορά καταλαβαίνουν έντελώς άόριστα θέβαια τήν επίδραση τής θεραπείας, κι αυτό ίσως μετά άπό μήνες.

Παλαιότερα, όταν είχα νά κάνω περισσότερο μέ μικρούς κακοποιούς, τούς θράβευα πάντοτε για τίς κλοπές. Χρόνια μετά άπό τή θεραπεία του τó παιδί μπορούσε νά καταλάβει ότι ή έπιδιοκιμασία μου είχε συμβάλλει στή θεραπεία του.

*Όταν κανένας έχει νά κάνει μέ παιδιά, πρέπει νά ξέρει νά χρησιμοποιεί τήν ψυχολογία του άθους, για νά μπορεί νά ανακαλύπτει τά κρυφά κίνητρα τής συμπεριφοράς τους. *Ένα όρισμένο παιδί συμπεριφέρεται άκοινωνικά. *Άλλά γιατί; Τά συμπτώματα δέν μπορούμε νά τά παραδλέψουμε, γιατί μάς δίνουν στά νεύρα. Μπορεί λ.χ. τó παιδί νά θασανίζει τ' άλλα, νά κλέβει ή νά φέρεται σαδιστικά. Για παιό λόγο όμως όλα αυτά; *Ό νευρικός δάσκαλος λυσσά άπό τó κακό του, τιμωρεί και καταριέται, κι όταν ξεθυμάνει, τó πρόβλημα ξαναπροβάλλει άλυτο όπως και πρώτα. *Όποιος άπαιτεί τήν έφαρμογή αύστηρής πειθαρχίας στό σχολείο, πρέπει νά ξέρει πώς μ' αυτή μπορεί νά θεραπεύσει μόνο συμπτώματα. Αυτό όμως δέ σημαίνει τίποτα.

*Ένα ζευγάρι φέρνει τήν κόρη του στό Σάμμερχιλ. *Η κόρη λέει φέματα, κλέβει κι είναι άνυπόφορη. Οί γονείς μου περιγράφουν μέ λεπτομέρεια όλα τά έλαττώματα του κοριτσιού. Θά ήταν ένα άνεπανόρθωτο λάθος άν έλεγα στό κορίτσι όσα μου διηγήθηκαν γι' αυτό οί γονείς του. *Έπρεπε νά περιμένω μέχρι νά τά διαπιστώσω μόνος μου στή συμπεριφορά του.

Κάποτε πριν άπό χρόνια είχαμε ένα πολύ δύσκολο παιδί, του όποιου οί γονείς επέμεναν νά τó πάμε για ψυχανάλυση. Πήγα λοιπόν τó νεαρό σ' ένα γνωστό είδικό γιατρό στό Λονδίνο. Μισή ώρα κράτησε ή ιδιαίτερη συνομιλία μου μέ τó

γιατρό, όπου τόν πληροφόρησα μέ τή μεγαλύτερη λεπτομέρεια για τήν περίπτωση του παιδιού. Μετά άπ' αυτό δ γιατρός κάλεσε μέσα τó παιδί για νά του πεί μ' ένα σκοτεινό ύφος: «*Ο κ. Neill μου διηγήθηκε πώς είσαι ένα πολύ κακό παιδί.» Αύτή ήταν ή δική τού αντίληψη για τήν ψυχολογία.

Τέτοιες περιπτώσεις λαθεμένης κι άκατανόητης συμπεριφοράς άπέναντι σέ παιδιά ζω καθημερινά σχεδόν έδώ στό Σάμμερχιλ. *Έτσι κάποιος έπισκέπτης είπε σ' ένα νεαρό πού είχε σύμπλεγμα κατωτερότητας εξαιτίας του μικρού του ύψους: «Δέν είσαι αρκετά ψηλός για τήν ηλικία σου!»

*Ένας άλλος είπε σ' ένα κοριτσάκι: «*Η άδερφή σου είναι πολύ έξυπνη, δέ συμφωνείς κι εσύ;» Τήν τέχνη τής συναναστροφής μέ τά παιδιά θά μπορούσε κανένας νά τήν όρίσει σαν τήν τέχνη της γνώσης τού τί δέν πρέπει νά λέγεται.

*Άπό τήν άλλη όμως μεριά πρέπει ό καθένας νά δίνει στό παιδί νά καταλάβει ότι δέν μπορεί νά τόν έξαπατήσει. Δέν έχει νόημα ν' αφήσουμε τó παιδί νά συνεχίζει νά κλέβει π.χ. γραμματόσημα. Πρέπει κάποιος νά τού δώσει νά καταλάβει πώς τó πήραν χαμπάρι. Θά ήταν όμως άσυγχώρητο νά τού πεί: «*Η μητέρα σου μου είπε ότι μου κλέβεις τά γραμματόσημα!» Θά ήταν όλότελα διαφορετικό άν τού έλεγε: «*Ξέρω πώς μου κλέβεις τά γραμματόσημα.»

Κάθε φορά πού γράφω σέ γονείς, για νά τούς κρατώ ένήμερους σχετικά μέ τó παιδί τους, είμαι πολύ προσεκτικός, γιατί φοβάμαι πώς μπορεί ν' αφήσουν άδέσποτο τó γράμμα και νά πέσει στά χέρια του παιδιού, όταν γυρίσει στό σπίτι για διακοπές. Πιά πολύ φοβάμαι μήν τού γράφουν ότι: «*Ο Neill μάς έγραψε πώς δέν παρακολουθείς τά μαθήματα κι άσχολείσαι όλο μ' άνοησίες.» *Άν συμβεί κάτι τέτοιο, τó παιδί δέν πρόκειται νά μέ ξαναεμπιστευτεί ποτέ πιά. Για τούτο και στούς γονείς δέν είμαι πολύ όμιλητικός, εκτός άν γνωρίζω πώς είναι αξιόπιστοι και ξέρουν τί τούς γίνεται.

Σπάνια κάνω λάθη στή μεταχείριση των παιδιών, γιατί άπό τή μακρόχρονη πείρα μου έχω μάθει πώς πρέπει νά

συμπεριφέρεται κανένας στα παιδιά. Ἡ τέχνη αὐτὴ δὲν εἶναι ὑπόθεση κάποιας ιδιαίτερης ἐπιδεξιότητας ἢ ταλέντου, ἀλλὰ τῆς πρακτικῆς ἐξάσκησης καὶ πιθανὸν τοῦ ξεπεράσματος τῶν ἀσήμαντων πραγμάτων.

Ὁ Βασίλης, πού ἦρθε σὲ μᾶς πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ, ἔκλεψε τὰ χρήματα ἐνὸς ἄλλου παιδιοῦ. Τὸ θύμα μὲ ρώτησε: «Μήπως πρέπει νὰ τὸ φέρω σὲ συζήτηση στὴν ἐπόμενη σχολικὴ συνέλευση;»

Χωρὶς κανὲν νὰ σκεφτῶ, ἀπαντῶ: «Ὁχι, θὰ τὸ ἀναλάβω μόνος μου.» Αὐτὴ μου ἦ ἀπόφαση δὲν εἶναι τυχαία, κι ὅταν μετὰ σκεφτῶ τὴν περίπτωση, ξέρω γιατί ἐνήργησα ἔτσι.

Ὁ Βασίλης δὲν εἶναι ἀκόμα συνηθισμένος στὴν ἐλευθερία τὸ καινούργιο περιβάλλον του δὲν τοῦ εἶναι ἀκόμα οἰκεῖο. Πασχίζει τόσο πολὺ νὰ ἀναγνωριστεῖ καὶ ν' ἀγαπηθεῖ ἀπ' τοὺς συμμαθητὲς του, ὥστε μετέρχεται ἕνα σωρὸ μεγαλοσχήμονα καὶ καυχησιάρικα μέσα. Ἄν γινόταν γνωστὸ σ' ὅλη τὴ σχολικὴ κοινότητα ὅτι ὁ Βασίλης ἔκλεψε, εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ τοῦ προξενούσε φόβο καὶ ντροπὴ, πράγμα πού ἴσως τὸν ἔκανε ν' ἀντιδράσει μὲ πείσμα κι ἀκοινωνικὴ συμπεριφορά. Βέβαια ἡ ἀντίδρασή του θὰ μπορούσε νὰ εἶναι καὶ διαφορετικὴ. Ἄν ὁ Βασίλης στὸ προηγούμενο σχολεῖο ἦταν ἀρχηγὸς μιᾶς συμμορίας καὶ περήφανος γιὰ τὰ μυστικὰ χτυπήματα ἐνάντια στοὺς δασκάλους, ἴσως τότε μετὰ τὴ δημόσια καταγγελία του νὰ θριάμβευε καὶ νὰ φούσκωνε ἀπὸ περηφάνεια τὰ στήθεια του στὴ σκέψη τοῦ πόσο σπουδαῖος εἶναι κι ὅλοι ἀσχολοῦνται μαζί του.

Κάποια ἄλλη φορὰ ἕνα παιδί μου λέει: «Στὴ σχολικὴ συνέλευση θὰ καταγγείλω πὺς ἡ Μαίρη μου ἔκλεψε τίς μπογιές μου.» Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ καταγγελία τῆς κλοπῆς δὲ μ' ἀπασχολεῖ καθόλου. Ξέρω πὺς ἡ Μαίρη εἶναι ἐδῶ καὶ δυὸ χρόνια στὸ Σάμμερχιλ καὶ μπορεῖ ν' ἀντέξει μιὰ καταγγελία στὴ συνέλευση.

Ἐνας δεκατριᾶχρονος νεαρὸς ἔρχεται στὸ Σάμμερχιλ. Μισεῖ τὰ μαθήματα καὶ τεμπελιάζει ὁδομάδες ὁλόκληρες, ἀλλὰ τελικὰ ἐπειδὴ πλήττει μὲ ρωτᾶει: «Μήπως πρέπει νὰ παρακολουθήσω μαθήματα;» Τοῦ ἀπαντῶ: «Αὐτὸ δὲν εἶναι

δική μου ὑπόθεση», γιατί στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ πρόβλημα εἶναι νὰ ἀνακαλύψει ὁ ἴδιος ὁ νέος τί τὸν ἐνδιαφέρει. Ἴσως ἔμωσ σὲ κάποιο ἄλλο παιδί καὶ γιὰ τὴν ἴδια ἐρώτηση νὰ ἀπαντοῦσα: «Ναί, αὐτὸ εἶναι μιὰ θαυμάσια σκέψη!», ἀν γνῶριζα πὺς ἡ ζωὴ του στὸ πατρικὸ του σπίτι καὶ τὸ προηγούμενο σχολεῖο κυλοῦσε μ' ἕνα αὐστηρὰ προκαθορισμένο χρονοπρόγραμμα, πράγμα πού τοῦ ἐμπόδισε τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἰκανότητας νὰ παίρνει μόνου ἀποφάσεις. Στὴν περίπτωση ἐνὸς τέτοιου παιδιοῦ πρέπει νὰ περιμένω ὥσπου σιγά-σιγά νὰ ἀποκτήσει αὐτοπεπολθση. Ὅμως δὲ σκέφτομαι, κάθε φορὰ πού ἀπαντῶ, ὅλες αὐτὲς τίς λεπτομέρειες.

Ἀγαπῶ σημαίνει ἐκτιμῶ. Ἀγάπη θὰ πεῖ ἀναγνώριση. Τὰ παιδιά μόνου σιγά-σιγά κατανοοῦν τὴ μεγάλη διαφορά πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀσυδοσία. Ἄλλὰ μὲ τὸν καιρὸ τὴν κατανοοῦν σχεδὸν πάντοτε.

Ὁ δρόμος πρὸς τὴν εὐτυχία

Ὁ Φρόνυτ ἀπέδειξε πὺς στὴ βάση κάθε νεύρωσης βρίσκονται σεξουαλικὲς ἀπωθήσεις. Γι' αὐτὸ ἀποφάσισα: «Θὰ ἰδρῶσω ἕνα σχολεῖο τὸ ὅποιο δὲ θὰ προξενεῖ σεξουαλικὲς ἀπωθήσεις.» Ὁ Φρόνυτ εἶπε πὺς τὸ ὑποσυνειδητὸ εἶναι ἄπειρα σημαντικότερο ἀπὸ τὸ συνειδητὸ. Γι' αὐτὸ κι ἀποφάσισα: «Στὸ σχολεῖο μου δὲ θὰ ἔχει θέση κανενὸς εἶδους ἀποδοκιμασία, τιμωρία ἢ ἠθικολογία. Θὰ ἀφήσουμε κάθε παιδί ν' ἀκολουθεῖ τίς ἀσυνειδητὲς ὁρμές του.»

Μόνου πού κατάλαβα κάπως ἀργὰ πὺς οἱ περισσότεροὶ ὀπαδοὶ τοῦ Φρόνυτ εἶτε δὲν ἤξεραν τί σημαίνει ἐλευθερία γιὰ τὸ παιδί εἶτε δὲν τὴ σέβονταν. Μπέρδευαν τὴν ἐλευθερία μὲ τὴν ἀσυδοσία. Ἀσχολήθηκαν θεραπευτικὰ μὲ παιδιὰ πού εἶχαν καταπιεσμένο ἔγῳ καὶ κατὰ συνέπεια δὲν μπορούσαν νὰ ἀναπτύξουν σεβασμὸ γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν ἄλλων. Εἶμαι σίγουρος ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Φρόνυτ κατέληξαν σ' αὐτὲς τίς θεωρίες γιὰ τὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ, μὲ βάση τίς ἐμπειρίες πού ἀπέκτησαν ἀπὸ τὴν ἀ-

πασχόλησή τους μ' αυτά τὰ ψυχικά παραμορφωμένα παιδιά.

Οἱ ὄπαδοι τοῦ Φρόνυτ ὑποστήριξαν πῶς ἡ πρωκτική σεξουαλικότητα παίζει μεγάλο ρόλο στὰ μικρὰ παιδιά. Πράγμα ὅμως ποῦ δὲν μπόρεσα νὰ τὸ διαπιστώσω σ' ἐλεύθερα ἀναπτυσσόμενα μικρὰ παιδιά. Ἐπίσης κι ἡ ἀντικοινωνικὴ ἐπιθετικότητα ποῦ ἔχουν διαγνώσει οἱ ὄπαδοι τοῦ Φρόνυτ, φαίνεται πῶς δὲν ὑπάρχει στὰ ἐλεύθερα παιδιά.

Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου διαπίστωσα ὅτι καθῆκον μου δὲν ἦταν ἡ θεραπεία, ἀλλὰ ἡ προφύλαξη. Χρειάστηκε νὰ περάσουν πολλὰ χρόνια μέχρι νὰ ξεδιαλύνω ἀπόλυτα τὴ σημασία αὐτῆς τῆς πραγματικότητας καὶ νὰ κατανοήσω πῶς ἐκεῖνο ποῦ βοηθοῦσε τὰ προβληματικὰ παιδιά δὲν ἦταν οἱ θεραπευτικὲς ἀγωγές, ἀλλὰ ἡ ἐλεύθερη ἀτμόσφαιρα τοῦ Σάμμερχιλ. Τὸ δικό μου βασικὸ καθῆκον συνίσταται στὸ νὰ κάθομαι καὶ νὰ ἐπιδοκιμάζω ὅλα ἐκεῖνα ποῦ τὸ παιδί ἀποδοκιμάζει στὸν ἑαυτό του, πράγμα ποῦ σημαίνει ὅτι προσπαθῶ νὰ ξεδιαλύνω τὴ συνείδηση τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ τ' ἀπαλλάξω ἀπὸ τὸ μίσος ποῦ αἰσθάνεται ἐναντίον αὐτοῦ. Κάθε φορὰ ποῦ ἓνας καινούργιος ἔρχεται σὲ μᾶς καὶ βρίζει, ἐγὼ γελάω καὶ τοῦ λέω: «Βρίσε μὲ τὴν ἡσυχία σου ὅσο μπορεῖς. Τὸ βρισίδι ἐπιτρέπεται καὶ κανένας δὲν πρόκειται νὰ σ' ἐνοχλήσει.» Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν ἀναισθητό, τὸ φέμα, τὴν κλεψιά καὶ ἄλλες συνήθειες ποῦ κατακρίνονται ἀπὸ τὴν κοινωνία.

Πρὶν ἀπὸ κάμποσο καιρὸ εἶχαμε στὸ Σάμμερχιλ ἓνα νέο ποῦ μὲ βομβάρδιζε μὲ ἐρωτήσεις ὅταν τὶς παρακάτω: «Πόσα πλήρωσες γιὰ τὸ ρολόι σου;» «Τί ὥρα εἶναι;» «Πότε σταματᾶνε τὰ σχολεῖα;» Αὐτὸς ὁ νέος φοβόταν πολὺ καὶ δὲν ἀκουγε καμιά ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις μου. Ἦξερα πῶς δὲ θὰ τολμοῦσε νὰ θέσει τὴ μεγάλη ἐρώτηση, γιὰ τὴν ὁποία ἀναζητοῦσε μιὰ ἀπάντηση.

Μιὰ μέρα ἤρθε στὸ γραφεῖο μου καὶ μοῦ ἔθεσε πάλι ἓνα σωρὸ ἐρωτήσεις. Δὲν τοῦ ἀπαντοῦσα, συνέχισα νὰ διαβάζω κάποιον βιβλίο. Μετὰ ἀπὸ καμιά ντουζίνα ἐρωτήσεις ἔριξα μιὰ τυχαία ματιά κι εἶπα: «Τί μὲ ρώτησες; Ἄπὸ ποῦ μᾶς ἔρχονται τὰ μωρά;»

Ἐγινε κατακόκκινος καὶ σηκώθηκε: «Δὲ μὲ νοιάζει καθόλου ἀπὸ ποῦ ἔρχονται τὰ μωρά!» εἶπε καὶ βγήκε ἀπὸ τὸ δωμάτιο κλείνοντας πίσω του μὲ δύναμη τὴν πόρτα.

Μετὰ ἀπὸ δέκα λεπτὰ ξαναγύρισε. «Ἄπὸ ποῦ ἀγόρασες τὴ γραφομηχανή σου;» «Τί ἔργο παίζει αὐτὴ τὴ δδομάδα ὁ κινηματογράφος;» «Πόσο χρόνων εἶσαι;» Δ : ι : α : κ : ο : π : ἡ . «Ἐ, ποῦ νὰ τὸ πάρει ὁ διάβολος, ἀπὸ ποῦ τέλος πάντων μᾶς ἔρχονται τὰ μωρά;»

Τοῦ τὰ ἐξηγήσα ὅλα μὲ τὸ νὶ καὶ μὲ τὸ σίγμα. Κι ἀπὸ τότε δὲν ξανάρθε ποτὲ πιά γιὰ νὰ μὲ ρωτήσει κάτι.

Ἡ παραμέριση ἀσαφειῶν εἶναι πάντα μιὰ κουραστικὴ ἐργασία. Ἐνας τέτοιος κόπος μπορεῖ νὰ ἀντισταθμιστεῖ μόνο μὲ τὴ χαρὰ ποῦ νοιώθει κανένας ὅταν βλέπει ἓνα δυστυχισμένο παιδί νὰ γίνεται ἐλεύθερο κι εὐτυχισμένο.

Ἡ ἄλλη πλευρὰ τοῦ νομίσματος φαίνεται ὅταν ἔχει κανένας κοπιᾶσει πολὺ γιὰ ἓνα παιδί χωρὶς στὸ τέλος νὰ ἔχει ἐπιτυχία. Ἐναν ὀλόκληρο χρόνο μπορεῖ ν' ἀσχολεῖται μ' ἓνα παιδί ποῦ κλέβει, κι ἐκεῖ ποῦ στὸ τέλος γεμάτος χαρὰ νομίζει πῶς τὸ θέρραψε κανεῖ ἔξαφνα τὴν παρουσία της μιὰ ὑποτροπή, μὲ φυσικό της ἐπακόλουθο νὰ ἀπελπίζεται κανένας. Εἶναι κάμποσες οἱ φορὲς ποῦ ἐνῶ χαϊρόμουν γιὰ τὴν ἐπιτυχία μου, σὲ παρόμοιες περιπτώσεις, ἔρχοταν κάποιος νὰ μοῦ ἀναγγεῖλει: «Ὁ Θωμᾶς μόλις ξανάκλεψε!»

Ἄλλὰ ἡ ψυχολογία εἶναι ὅπως τὸ γκόλφ. Τὴ μιὰ μέρα χρειάζεται νὰ κανεῖ κανένας διακόσια χτυπήματα γιὰ νὰ καλύψει τὴν ἀπόσταση, νευριάζει, βρίζει καὶ τελικὰ σπάζει τὸ κοντάρι τοῦ γκόλφ — κι ὅμως τὴν ἐπόμενη ὥρα ἡ πρῶτα ξαναγυρίζει μὲ καινούργιες ἐλπίδες, ἐμφυχωμένος γιὰ μιὰ πρώτη νίκη.

Ὅταν ἀποκαλύπτει κανένας μιὰ σπουδαία ἀλήθεια σ' ἓνα παιδί ἢ αὐτὸ ἐμπιστεύεται σὲ κάποιον τὰ προβλήματά του ἢ τὶς ἀνησυχίες του, τότε μιλάμε γιὰ μεταβίβαση. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ τὸ ἀνοιγμα κάποιων ψυχικῆς ἐπαφῆς, τὸ ἀνοιγμα τῆς καρδιάς. Ἰδιαιτέρως δυνατὴ εἶναι ἡ μεταβίβαση ποῦ λαβαίνει χώρα στὰ θέματα διαφώτισης τοῦ παιδιοῦ σχετικὰ μὲ τὴ γέννηση καὶ τὸν ἀναισθητό. Σ' ἓνα ὀρισμένο μᾶ-

λιστα στάδιο ή μεταβίβαση μπορεί να πάρει κι άρνητικό χαρακτήρα, όποτε μιλάμε για μεταβίβαση μίσους. Στα φυσιολογικά παιδιά αυτή ή άρνητική φάση δέ διαρκεί και πολύ, τήν ακολουθεί και παίρνει τή θέση της πολύ γρήγορα ή θετική. Στην περίπτωση των παιδιών αυτή ή ψυχική έπαφή γνωρίζει γρήγορες αλλαγές. Το παιδι ξεχνάει γρήγορα τήν ψυχική έπαφή λ.χ. με μένα το δάσκαλο και στρέφει τα αισθήματά του σ' άλλα πρόσωπα ή πράγματα. Κι άφου έγω στο σχολείο είμαι για τους μαθητές μιá πατρική μορφή, είναι φυσικό ή μεταβίβαση στα κορίτσια να είναι ισχυρότερη άπ' αυτή των αγοριών. Δέ θέλω βέβαια μ' αυτό να πώ ότι τα κορίτσια αναπτύσσουν πάντα θετική μεταβίβαση, ένώ τ' αγόρια πάντα άρνητική αντίθετα, μερικές φορές, τα κορίτσια έδειχναν έναντιόν μου πραγματικό μίσος.

Για ένα διάστημα ήμουν στο Σάμμερχιλ δάσκαλος και ψυχολόγος μαζί. Με τον καιρό κατάλαβα πώς δέν μπορεί αυτός τους δυό ρόλους να τους αναλαβαίνει ένα και το αυτό πρόσωπο. Χρειάστηκε να εγκαταλείψω το ρόλο του ψυχιάτρου, γιατί οι περισσότεροι μαθητές δέν μπορούσαν να συνεργαστούν μ' ένα δάσκαλο πού ταυτόχρονα ήταν κι ο έξιμολογητής τους. Έκνευρίζονται και φοβούνται τήν κριτική μου. Κι όταν έγω επαινώ το σχέδιο ενός παιδιού, τότε προκαλώ το φθόνο των άλλων έναντιά του. Ο ψυχιάτρος δέ θα έπρεπε ίσως να μένει μέσα στο σχολείο, για να μήν έχει τήν παραμικρή σχέση με τήν κοινοτική ζωή των παιδιών.

"Όλες οι κατευθύνσεις της ψυχολογίας αναγνωρίζουν τήν ύπόθεση του άσυνείδητου, εκείνη τή θεωρία σύμφωνα με τήν όποία κάθε άνθρωπος έχει κρυφές επιθυμίες, κρυφή αγάπη και κρυφó μίσος, αλλά όλα αυτά δέν του είναι συνειδητά. Ο χαρακτήρας είναι συνδυασμός συνειδητής και άσυνείδητης συμπεριφοράς.

"Ένας νέος διαρρήκτης γνωρίζει βέβαια πώς επιδιώκει τήν απόκτηση ορισμένων αντικειμένων ή χρημάτων, δέ γνωρίζει όμως τα βαθύτερα αίτια πού τόν ώδηγήσαν στην έκλογή αυτού του δρόμου αντί του άλλου, του κοινωνικά άποδεχτού. Αυτά τα κίνητρα είναι κρυφά και γι' αυτόν άκρυβώς

το λόγο οι ήθικολογίες και οι τιμωρίες δέν μπορούν να θεραπεύσουν έναν τέτοιο νέο. Οι επιπλήξεις άπό το ένα αντί μπαίνουν κι άπό το άλλο θγαίνουν, κι όσον άφορά τις τιμωρίες τις καταλαβαίνει μόνο το σώμα. Είναι όλότελα άδύνατο να φτάσει κανένας μέχρι το άσυνείδητο κίνητρο, πού ρυθμίζει τή συμπεριφορά με ήθικολογίες και τιμωρίες.

Κι επειδή τα πράγματα έτσι έχουν, ούτε κι ή θρησκεία μπορεί με τα κηρύγματά της να φτάσει στο άσυνείδητο ένός νέου. "Όταν όμως ο ιερωμένος πήγαινε μαζί με το νεαρό για μιá νυχτιάτικη κλεψιά, τότε το μίσος πού αισθανόταν ο νεαρός έναντια στον ίδιο του τόν έαυτο και πού άποτελει τήν αίτία της άντικοινωνικής συμπεριφοράς του θα έξαφανιζόταν. "Αν ο ιερωμένος παρακολουθούσε άπό κοντά κι επιδοκίμαζε τή συμπεριφορά του νεαρού, τότε είναι σίγουρο πώς με τόν καιρό ο νεαρός θα άλλαζε σκέψη. Η θεραπεία μερικών νεαρών κλεφτών στο Σάμμερχιλ άρχισε μ' αυτόν άκρυβώς τόν τρόπο. Πήγαινα μαζί τους για να κλέψουμε τις κότες του γείτονα ή να ληστεύουμε το ταμείο του σχολείου. Οι πράξεις μπορούν να επηρεάσουν το άσυνείδητο, πράγμα πού δέν μπορούν να το κάνουν τα λόγια. Γι' αυτόν άκρυβώς το λόγο τα προβλήματα του παιδιού λύνονται τόσο συχνά και τόσο εύκολα με τήν αγάπη και τήν αναγνώριση. Δέν ύποστηρίζω ότι ή αγάπη θα μπορούσε να γιατρέψει τήν περίπτωση μιáς προχωρημένης κλειστοφοβίας ή ένός φανερού σαδισμού, όμως οι περισσότεροι νεαροί κλέφτες, ψεύτες και καταστροφείς θα μπορούσαν μ' αυτή να γίνουν καλά. "Έχω άποδείξει στην πράξη ότι παιδιά των οποίων το μέλλον δέν προβλεπόταν παρά στις φυλακές, κατάφεραν μέσα σε συνθήκες έλευθερίας να θρούν το δρόμο πού οδηγεί στην εύτυχία.

"Η πραγματική έλευθερία στην κοινότητα, όπως αυτή του Σάμμερχιλ, φαίνεται να πετυχαίνει πάνω στους πολλούς εκείνο πού πετυχαίνει στον έναν ή ψυχανάλυση. Το άπυθμένο θγαίνει στην επιφάνεια. Η έλευθερία μοιάζει με δροσερό άεράκι πού περνάει μέσα άπό τήν ψυχή και τήν καθαρίζει άπό το μίσος έναντια στον έαυτο της και τους άλλους.

Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ νεολαία εἶναι σκληρός. Στὸ θέμα αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κανένας οὐδέτερος. Πρέπει ν' ἀποφασίσουμε γιὰ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη πλευρά: Ἐξαναγκασμός ἢ ἐλευθερία, πειθαρχία ἢ αὐτοδιεύθυνση. Μέση λύση δὲν ὑπάρχει. Ἡ κατάστασις εἶναι πολὺ σοβαρὴ.

Οἱ γονεῖς καὶ οἱ δάσκαλοι μποροῦν νὰ κάνουν τὸ παιδί ἢ ἕναν ἐλεύθερο ἄνθρωπο, ποὺ εἶναι εὐχάριστος στὴν ἐργασία του, εὐχάριστος φίλος καὶ εὐτυχισμένος ἑραστής, ἢ μιὰ ταλαίπωρη ὑπαρξὴ γεμάτη συγκρούσεις μὲ τὸν ἑαυτὸ της καὶ τὸν κόσμον.

Πῶς μποροῦμε νὰ κάνουμε τὰ παιδιά μας εὐτυχισμένα; Ἀπαντῶ: Καταργεῖστε κάθε καταναγκασμό. Ἀφήστε τὸ παιδί σας ἐλεύθερο. Μὴν τὸ σπρώχνετε ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Μὴν προσπαθεῖτε νὰ τὸ ἐπιηρέασετε. Μὴν τοῦ κάνετε κηρύγματα. Μὴν τὸ ὑπερτιμᾶτε. Δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος ποὺ νὰ δικαιολογεῖ καὶ τὸν παραμικρὸ καταναγκασμὸ τοῦ παιδιοῦ. Μπορεῖ νὰ μὴ συμφωνεῖτε μὲ τὴν ἀπάντησή μου. Ἀλλὰ ἂν ἀπορρίπτετε τὴν ἀπάντησή μου, εἰσθε ὑποχρεωμένοι νὰ βρεῖτε μιὰ καλύτερη.

VI

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Ἄγάπη καὶ μίσος

Τὸ παιδί παίρνει τὴ συνείδησή του ἀπὸ τὴ μητέρα του, τὸν πατέρα του, τὸ δάσκαλό του, τὸν πνευματικό του — δηλαδή ἀπὸ τὸ περιβάλλον του. Ἐνα δυστυχισμένο παιδί εἶναι ἡ συνέπεια τῆς σύγκρουσης ἀνάμεσα στὴ συνείδηση καὶ στὴν ἀνθρώπινη φύση ἢ, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Φρόυντ, ἀνάμεσα στὸ ὕπερ - ἐγὼ καὶ στὸ Αὐτὸ (id, Es).

Ἡ συνείδηση μπορεῖ νὰ ἀποκομίσει μιά τόσο τέλεια νίκη μὲ τὸ νὰ γίνεῖ ὁ νέος μοναχὸς καὶ νὰ ἀποστραφεῖ ἐντελῶς τὸν κόσμον καὶ τὴ σάρκα. Τίς πιά πολλές ἡμῶς φορές ἐδῶ γίνεταί ἕνας συμβιβασμὸς — ἕνας συμβιβασμὸς ποὺ ἐκφράζεται κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὴ φράση: «Λατρεύω τὸ διάβολο τίς ἐργάσιμες μέρες καὶ τὸ θεὸ τὴν Κυριακή»

Ἄγάπη καὶ μίσος δὲν εἶναι καθόλου ἀντίθετες ἔννοιες. Τὸ ἀντίθετο τῆς ἀγάπης εἶναι ἡ ἀδιαφορία. Τὸ μίσος εἶναι ἀντιστραμμένη ἀγάπη, ἀγάπη ποὺ δὲν πραγματώθηκε. Τὸ μίσος περιέχει πάντοτε καὶ τὸ στοιχεῖο τοῦ φόβου. Αὐτὸ φαίνεται ἰδιαίτερα καθαρὰ στὸ παράδειγμα τοῦ παιδιοῦ ποὺ μισεῖ τὸν ἀδερφό του. Τὸ μίσος του ξεκινάει ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ χαμοῦ τῆς ἀγάπης τῆς μητέρας, ταυτόχρονα κι ἀπὸ τὸ φόβο τῆς τιμωρίας γιὰ τίς ἔνοχες ἐκδικητικὲς σκέψεις ἐναντία στὸν ἀδερφό του.

Ὅταν ἦρθε σὲ μᾶς ἡ δεκατετράχρονη Ἄννα, μιά ἀτίθαση Σουηδέζα, πάσχιζε μὲ κάθε τρόπο νὰ μὲ ἐκνευρίσει. Γι' αὐτὴν ἤμουν τὸ ὑποκατάστατο τοῦ πατέρα της, τὸν ὁποῖο μισοῦσε καὶ φοβόταν. Ὁ πατέρας της δὲν τὴν εἶχε πάρει ποτέ του στὴν ἀγκαλιά του οὔτε καὶ τῆς εἶχε δεῖξει ποτέ τὴν παραμικρὴ ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη της γιὰ τὸν πατέρα της δὲ ἔβρισκε ἀνταπόκριση καὶ ἀντιστράφηκε σὲ μίσος. Στὸ Σάμμερχιλ ἡμῶς ἔβρισκε ἕναν καινούργιο, ἕναν ἀλλοδαπὸ πατέρα ποὺ δὲν ἀντιδρούσε μ' αὐστηρότητα καὶ ποὺ δὲ χρεια-

ζόταν να τον φοβάται. Μετά απ' όλα αυτά το μίσος της ξεθύμανε. Και το γεγονός ότι μέσα σε λίγες μέρες έγινε ιδιαίτερα φιλική και τρυφερή μαζί μου δε δείχνει παρά ότι το μίσος της δεν ήταν τίποτε άλλο από αντιστραμμένη αγάπη.

Για να καταλάβει κανένας την επιθετική συμπεριφορά της Άννας ενάντια μου, θα πρέπει όπωςδήποτε να γνωρίζει και να κατανοεί το ιστορικό της και τη στραβή τοποθέτησή της απέναντι στη σεξουαλικότητα. Η Άννα ήρθε σε μας από ένα παρθεναιγωγείο, στο οποίο οι μαθήτριες φιλοκουβέντιαζαν στις σκοτεινές γωνιές θρόνικα κι άρρωστημένα πράγματα για τη σεξουαλικότητα. Το μίσος της ενάντια στον πατέρα της ήταν στην ουσία μίσος ενάντια στην καταπιεστική άγωγή σχετικά με τη σεξουαλικότητα. Άλλα και το μίσος ενάντια στη μητέρα της, από την οποία είχε τιμωρηθεί πολλές φορές, δεν ήταν λιγότερο έντονο.

Ελάχιστοι μόνο γονείς γνωρίζουν πώς με την τιμωρία μετατρέπουν την αγάπη του παιδιού σε μίσος. Και το μίσος του παιδιού δύσκολα αναγνωρίζεται. Μητέρες, των οποίων τα παιδιά είναι ιδιαίτερα τρυφερά μετά από ένα γερό καρπάζωμα, δε γνωρίζουν πώς το παιδί απόθησε άμέσως το μίσος. Άλλα τ' απόθημένα συναισθήματα δεν είναι νεκρά· είναι συναισθήματα που λουφάζουν.

Υπάρχει ένα μικρό βιβλιαράκι του Marcus με τίτλο «Morals for the young». Συχνά πειραματίζομαι διαδάζοντας στα παιδιά κομμάτια απ' αυτό. Μια στροφή λέει:

Του Θωμά το σπίτι πυρκαϊά το ζώνει

Η μητέρα του στίς φλόγες το χάρο ανταμώνει

Δοκάρι που πέφτει τον πατέρα πλακώνει

Και του Θωμά, απ' το γέλιο, τ' ατί δεν ιδρώνει.

Αυτή η στροφή βρίσκει πάντα τη μεγαλύτερη ανταπόκριση. Μερικά απ' τα παιδιά ξεκαρδίζονται στα γέλια — άκόμα και παιδιά που αγαπούν τους γονείς τους. Κι όμως γέλανε εξαιτίας του απόθημένου μίσους τους ενάντια στους γονείς τους, από τους οποίους κατηγορήθηκαν, τιμωρήθηκαν, δάρθηκαν.

Συνήθως αυτό το μίσος παρουσιάζεται στις φαντασιώσεις, οι οποίες προφανώς δε βρίσκονται σ' άμεση σχέση με τους γονείς. Ένα παιδάκι που αγαπούσε τον πατέρα του όσο τίποτ' άλλο στον κόσμο, άρεσκόταν να φαντάζεται πώς είναι κωνηγός λιονταριών. Όταν του ζήτησα να μου περιγράψει το λιοντάρι, κατέληξε στο να δείξει πώς κάποια σχέση υπήρχε ανάμεσα στον πατέρα του και το λιοντάρι.

Ένα πρωινό διηγείτομουν σε κάθε μαθητή χωριστά την ιστορία του θανάτου μου. Κάθε φορά που περιέγραφα την ταφή, τα πρόσωπα των παιδιών γέμιζαν χαρά. Το άπογευμα ήταν ελο κέφι. Επίσης αγαπημένες ιστορίες των παιδιών είναι εκείνες που αναφέρονται στο θάνατο γιγάντων, ίσως γιατί ταυτίζουν το γίγαντα που θανατώθηκε με τον πατέρα.

Άς μην παραξενευόμαστε που τα παιδιά μισούν τους γονείς τους. Το μίσος ανάγεται πίσω στα χρόνια που το παιδί ήταν έγκωστής. Τα μικρά παιδιά απαιτούν ν' αγαπιούνται και να εξουσιάζουν. Κάθε εκδήλωση θυμού άκόμα και με τα λόγια, κάθε καρπαζιά και κάθε προσβολή έρμηνεύεται σε μια βίαιη άποστέρηση αγάπης και δύναμης. Κάθε φορά που η μητέρα θρίζει το παιδί, αυτό σκέφτεται: «Η μαμά δε μ' αγαπάει.» Κάθε φορά που ο πατέρας το προστάζει: «Μην το πιάνεις αυτό!», αυτό σκέφτεται: «Μου μπαίνει εμπόδιο. Άχ, να μπορούσα να τον βγάλω από τη μέση!»

Ναι, τα παιδιά μισούν τους γονείς τους, αλλά αυτό το μίσος δεν είναι ποτέ τόσο επικίνδυνο όσο το μίσος των γονέων ενάντια στο παιδί. Η μουρμούρα, ο θυμός, το ξύλο και το κήρυγμα είναι εκδηλώσεις μίσους. Ένα παιδί, του οποίου οι γονείς δεν αγαπιούνται μεταξύ τους, έχει ελάχιστες πιθανότητες να ξεφύγει από την άρρωστημένη αυτή κατάσταση και ν' άναπτυχθεί φυσιολογικά, γιατί τέτοιοι γονείς δεν προκαλούν στο παιδί παρά έκνευρισμό κι άπογοήτευση.

Όταν το παιδί δε βρίσκει ανταπόκριση στην αγάπη του, τότε έπιζητεί το μίσος. «Η μητέρα δε με προσέχει καθόλου. Δε μ' αγαπάει. Αγαπάει τη μικρή μου άδερφή. Θα φρογτίσω ώστε ν' άσχοληθεί και μαζί μου!» Κι άρχίζει να στραπατσάρει τα έπιπλα κι έτι βρίσκει μπροστά του. Όλες οι

δυσκολίες στη συμπεριφορά του παιδιού έχουν σά βάση την έλλειψη αγάπης. Η τιμωρία και τὰ κηρύγματα δυναμώνουν τὸ μίσος και φυσικά δὲ λύνουν τὸ πρόβλημα.

Μίσος προκύπτει κι όταν ἀκόμα οἱ γονεῖς μεταχειρίζονται τὸ παιδί σὰν ἀντικείμενο ἰδιοκτησίας. Τὸ παιδί μισεῖ αὐτὰ τὰ δεσμά, ταυτόχρονα όμως σ' ἓνα τέτοιο περιβάλλον τὰ ἐπιζητεῖ κιόλας. Ἡ σύγκρουση αὐτὴ παρουσιάζεται συχνὰ σὰ θαναυσότητα. Τὸ παιδί ἀπωθεῖ τὸ μίσος ἐνάντια στὴ μητέρα, πού θέλει μὲ κάθε μέσο νὰ τὸ δέσει κοντά της. Ὅμως κάθε συναίσθημα χρειάζεται μιὰ ἐκτονωτικὴ θαλθίδα, ὅποτε τὸ παιδί διαλέγει γρήγορα τὰ ὑποκατάστατα τοῦ θυμότης του, βασανίζει τὴ γάτα ἢ δέρνει τὴν ἀδερφή του, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι πιὸ εὐκολο ἀπὸ τὴν ἀνταρσία ἐνάντια στὴ μητέρα του.

Ἐχει γίνει πιὰ κοινοτοπία πὼς μισοῦμε στοὺς ἄλλους, τι μισοῦμε στὸν ἴδιο μας τὸν ἑαυτό. Κι αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Τὸ μίσος μὲ τὸ ὁποῖο μᾶς φόρτισαν όταν ἤμασταν παιδιά, τὸ μεταβιβάζουμε στὰ παιδιά μας ἀκόμα κι όταν μὲ κάθε τρόπο προσπαθοῦμε νὰ τοὺς δεῖξουμε τὴν αγάπη μας.

Λέγεται πὼς ὅποιος δὲν μπορεῖ νὰ μισήσει, δὲν μπορεῖ και ν' ἀγαπήσει. Μπορεῖ. Ἐμένα πάντως μοῦ πέφτει κάπως δύσκολο νὰ μισήσω. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ποτὲ δὲν ἀκρωτηρίασα τὴν αγάπη, μοιράζοντάς τὴν διακριτικά σ' ὀρισμένα μόνο παιδιά κι ἀπὸ λόγους συναισθηματισμοῦ. Ὁ ὄρος σ υ ν α ἰ σ θ η μ α τ ἰ σ μ ὸ ς δὲν ἐπιδέχεται εὐκολο ὀρισμό. Πέρα όμως ἀπὸ τὶς δυσκολίες ὀρισμοῦ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι συναισθηματικὴ εἶναι ἐκείνη ἢ αγάπη πού κάνει ἀπὸ τὸ παπὶ παγῶνι.

Ὁ Ροβέρτος ἦταν ἓνας ἐμπρηστής, ἓνας κλέφτης, ἓνας πιθανὸς ἐγκληματίας. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς μεταβίβαξε σὲ μένα τὸ μίσος και τὴν αγάπη πού ἔτρεφε γιὰ τὸν πατέρα του. Μιὰ μέρα μετὰ ἀπὸ συζήτηση μετὰξὺ μας, καθὼς ἔφευγε, σκότωσε συντρίβοντας μὲ τὸ τακούνι του ἓνα μεγάλο σαλιγκάρι. Μοῦ τὸ διηγῆθηκε. Τὸν παρακάλεσα νὰ μοῦ περιγράψει ἓνα σαλιγκάρι. «Ἐνα μακρὺ, μισερὸ, σαλιάρικο ἔρπετό», εἶπε.

Τοῦ ἔδωσα μολύδι και χαρτί παρακαλώντας τον νὰ γράφει τὴ λέξη σαλιγκάρι (snail). Κι ἔγραψε: «A Snail» — ἔνα σαλιγκάρι.

«Κοίταξε τί ἔγραψες», τοῦ εἶπα.

Ἀρέσως ξέσπασε στὰ γέλια, ἄρπαξε τὸ μολύδι και συμπλήρωσε ἀπὸ κάτω, ὥστε ὄλο φαίνόταν ἔτσι:

A Snail

A. S. Neill

«Ὅμως όταν πατοῦσες τὸ σαλιγκάρι δὲ σκεφτόσουν πὼς ἐγὼ ἤμουν αὐτὸ τὸ μακρὺ, μισερὸ και σαλιάρικο ἔρπετό, ἔτσι δὲν εἶναι;» τοῦ εἶπα γελώντας.

Μέχρι τὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν ὑπῆρχε κανένας κίνδυνος γιὰ τὸν νεαρό. Ὅπως ὅποτε θὰ τὸν ὠφελοῦσε τὸ γεγονός ὅτι τὸν βοήθησα νὰ συνειδητοποιήσει πὼς μὲ μισεῖ. Ἄν όμως τοῦ ἔλεγα: «Μπορεῖ νὰ ἤμουν βέβαια τὸ σαλιγκάρι, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα δὲ μισεῖς ἐμένα. Μισεῖς τὸ μέρος τοῦ ἑαυτοῦ σου, πού τὸ ταυτίζεις μ' ἐμένα. Ἄρα ἐσὺ ὁ ἴδιος εἶσαι τὸ σαλιάρικο ἔρπετό, πού θέλεις νὰ σκοτώσεις. Ὑπάρχει σὲ σένα τάση γι' αὐτοκτονία, κλπ.», τότε μιὰ τέτοια ψυχοθεραπευτικὴ ἀγωγή θὰ ἦταν κατὰ τὴ γνώμη μου ἐπικίνδυνη γιὰ τὸν νεό. Δουλειὰ τοῦ Ροβέρτου εἶναι νὰ παίξει βόλους και νὰ σηκώνει ἀετούς. Ἐγὼ όμως ἢ ἓνας ἄλλος δάσκαλος ἢ γιατρός ἔχουμε μόνο ἓνα δικαίωμα — μιὰ ὑποχρέωση — νὰ ἀπελευθερώσουμε τὸν Ροβέρτο ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς συγκρούσεις πού τὸν ἐμποδίζουν νὰ παίξει.

Γονεῖς πού περιμένουν εὐγνωμοσύνη ἀπὸ τὰ παιδιά τους δὲν ἔχουν ἰδέα γιὰ τὸ τί θὰ πει παιδί. Τὰ παιδιά ἀπεχθάνονται νὰ εἶναι ὑποχρεωμένα ἀπέναντι σὲ ἄλλους. Ἐχθρα μοῦ χάρισαν τὰ περισσότερα παιδιά ἀπὸ κείνα πού τοὺς χάρισα ἢ τοὺς μείωσα σημαντικά τὰ δίδακτρα: Τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ μοῦ ἔδειχνε πιὸ πολὺ μίσος ἀπὸ εἴκοσι μαθητὲς πού πλήρωναν. Ὁ Shaw (Σῶ) εἶπε κάποτε: «Δὲν μπορούμε νὰ θυσιαστοῦμε γιὰ τοὺς ἄλλους, χωρὶς τελικά νὰ τοὺς μισήσουμε.»

Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Καὶ θὰ μπορούσε κάποιος νὰ προσθέσει: Δὲν μπορούμε νὰ θυσιαστοῦμε γιὰ τοὺς ἄλλους, χω-

ρίς τελικά να μη μισηθούμε απ' αυτούς! Όποιος δίνει με χαρά, με την καρδιά του, δεν περιμένει ευγνωμοσύνη. Γονείς που περιμένουν ευγνωμοσύνη από τα παιδιά τους απογοητεύονται πάντα.

“Ας ανακεφαλαιώσουμε. Κάθε παιδί αξιθάνεται την τιμωρία σά μίσος, πράγμα που είναι άλλωστε κι αλήθεια. Κάθε τιμωρία οδηγεί τó παιδί να μισεί ελο και πιδ πολύ τόν εαυτό του. Δέ χρειάζεται παρά να προσέξει κανένας έναν οποιοδήποτε απ' αυτούς τούς τύπους που λένε: «Θεωρώ τή μέθοδο τής μαγκούρας σάν τή μόνη σωστή για τήν εκπαίδευση!» για να δει πώς σιάζει κι από τή μύτη φαρμάκι και μίσος. “Αν μπορούσα θά έλεγα συνέχεια: Τó μίσος παράγει μίσος κι ή αγάπη παράγει αγάπη. Κανένα παιδί δέ θεραπεύτηκε ποτέ από τó μίσος παρά μόνο με τήν αγάπη.

Κακοαναθρεμμένα παιδιά

Τó κακοαναθρεμμένο, τó χαλασμένο παιδί είναι προϊόν μιάς διαστραμμένης κοινωνίας. Σέ μιά τέτοια κοινωνία τó παιδί γατζώνεται με φόβο από τή ζωή. Δέν τού χάρισαν έλευθερία, αλλά άσυδοσία. Αδτό τó παιδί δέν ξέρει πώς άληθινή έλευθερία θά πεί: ν' ά γ α π άς τή ζωή.

Τó κακομαθημένο παιδί είναι ένοχλητικό στόν εαυτό του και στό περιβάλλον του. Τó συναντάμε παντού, κι όπωσδήποτε στό τραίνο: Πατάει τά πόδια τών άλλων έπιβατών, κάνει φασαρία στό διάδρομο, δέν άκούει τίς προτροπές τής ταιλαίπωρης μητέρας του να κάτσει φρόνιμα, γιατί τέτοιες προτροπές τίς παρακούει από καιρό.

“Όταν μεγαλώσει ό ταραξίας θά συναντήσει μεγαλύτερες δυσκολίες απ' αυτές που συναντούσε σάν παιδί, που τó είχαν υποτάξει σέ μιά άδστηρή πειθαρχία. Τó κακομαθημένο παιδί είναι φοβερά έγωκεντρικό. Άναπτύσσεται σ' έναν άνθρωπο, που σκορπάει τά ρούχα του έδω κι εκεί μέσα στό σπίτι και θεωρεί κάποιον άλλο όποχρεωμένο να τά θάλει στή θέση τους. Βέβαια σάν ένήλικοι έγκαταλείπουν μερικές

απ' αυτές τίς ιδιοτροπίες.

Συνήθως τó κακομαθημένο παιδί είναι μοναχοπαιδί. Άφού δέν έχει κανένα συνομήλικό του για να παίξει και να συναγωνίζεται, όποχρεώνεται να ταυτίζεται με τούς γονείς. Άναγκάζεται να κάνει ό,τι κάνουν κι οί γονείς. Αύτοι θεωρούν τó παιδί σάν τó θαύμα αύτου τού κόσμου, κι από τó φόβο μήπως χάσουν τήν αγάπη του ίκανποιούν κάθε έπιθυμία του και προσπαθούν να επιτύχουν τή λεγόμενη γρήγορη ώριμότητα.

Τέτοιες αντίληψεις έχω συναντήσει ακόμα και σέ δασκάλους. Κολακεύουν τούς μαθητές τους γιατί φοβούνται πώς θά χάσουν τή δημοτικότητα τους. Είναι ό καλύτερος τρόπος για να διαφθείρει κανένας ένα παιδί. Οί καλοί γονείς και δάσκαλοι πρέπει να θεωρούν τήν αντικειμενικότητα σάν τó σπουδαιότερο παράγοντα άγωγής. Πρέπει να κρατήσουν μακριά από τίς σχέσεις τους με τά παιδιά τά δικά τους κόμπλεξ. Βέβαια παραδέχομαι πώς δέν είναι και τόσο άπλό, γιατί συνήθως άπέναντι στά δικά μας κόμπλεξ είμαστε όλότελα τυφλοί. Μιά δυστυχισμένη μητέρα λ.χ. τείνει εύκολότερα στήν κακομάθηση τού γιού της, γιατί δέν μπορεί να τού προσφέρει παρά μιά λαθεμένη αγάπη.

Ένα κακομαθημένο παιδί μπορεί να μäs δημιουργεί ένα σωρό προβλήματα. Μπορεί να θασανίζει έξαντλητικά τή γυναίκα μου, γιατί αύτη είναι τó όποκατάστατο τής μητέρας του. Τήν ένοχλεί με περιττές έρωτήσεις: «Πότε κλείνουν τά σχολεία; Τί ώρα είναι; Μπορείς να μου δώσεις μερικά χρήματα;» Στήν ούσία επιδιώκει να έξοργίσει τή μητέρα του, γιατί τή μισεί. Ένα κακομαθημένο κορίτσι μπορεί να έξοργίσει έμένα, γιατί έγώ είμαι γι' αύτη όποκατάστατο τού πατέρα της. Κατά κανόνα τέτοια παιδιά δέν επιδιώκουν τήν αγάπη, αλλά τó μίσος. Ένα νεοφερμένο κακομαθημένο παιδί μπορεί να άνακατώνει τά πράγματα τού γραφείου μου ή να λέει στ' άλλα παιδιά: «Ο Neill είπε να πäs στό γραφείο του!» Στήν πραγματικότητα α ό τ ό είναι εκείνο που θά ήθελε να έρθει στό γραφείο μου.

Κακομαθημένα κορίτσια κι άγόρια παραβιάζουν τήν πόρ-

τα του γραφείου μου ή κλέβουν πράγματα μου, για να προκαλέσουν την αντίδρασή μου. Ένα κακομαθημένο παιδί δεν αισθάνεται καθόλου άνετα, όταν υποχρεωθεί να ενταχθεί σε μια μεγάλη οικογένεια. Τέτοια παιδιά στο Σάμμερχιλ απαιτούν από μένα και τους δασκάλους την ίδια υποχωρητική συμπεριφορά με την οποία τα είχαν κακομάθει οι άνοητοι γονείς τους.

Τα περισσότερα κακομαθημένα παιδιά λαβαίνουν πολύ περισσότερα απ' όσο πρέπει χαρτζιλίκι. Πονάει ή ψυχή μου κάθε φορά που βλέπω γονείς, στους οποίους εξαιτίας της άσχημης οικονομικής τους κατάστασης χάρισα ή μείωσα σημαντικά τα δίδακτρα, να στέλνουν στα παιδιά τους για χαρτζιλίκι ένα δλόκληρο εκατοστάρικο.

Δεν πρέπει κανένας να δίνει στο παιδί όλα όσα ζητάει. Γενικά σήμερα τα παιδιά παίρνουν πάρα πολύ χαρτζιλίκι, ώστε να μην είναι πια σε θέση να εκτιμήσουν κάτι που τους χαρίζεται. Οι γονείς που κάνουν πάρα πολλά δώρα στα παιδιά τους, συχνά δεν τα αγαπούν. Θέλουν να αντισταθμίσουν την αποτυχία τους με επιδεικτική αγάπη. Συμπεριφέρονται όπως ακριβώς εκείνος ο άντρας που άπατά τη γυναίκα του και για να καλύψει την ένοχλή του κάνει στη γυναίκα του πανάκριβα δώρα δυσανάλογα συχνά με τη δύναμη του πορτοφολιού του. Έγώ καταβαίνω συχνά στο Λονδίνο, όμως δε φέρνω κάθε φορά δώρο στην κόρη μου. Από την άλλη μεριά κι αυτή δεν περιμένει κάθε φορά να δει κάποιο δώρο· δεν έχει μάθει να μετράει την αγάπη μου με τα δώρα. Το κακομαθημένο παιδί δεν ξέρει να εκτιμήσει τα χαρισμένα σ' αυτό αντικείμενα. Το παιδί που παίρνει δώρο ένα ολοκαίνουργιο ποδήλατο με ταχύτητες και μετά από δυο-τρεις εβδομάδες τ' αφήνει βλητή νύχτα έξω στη βροχή, είναι ένα κακομαθημένο παιδί.

Το κακομαθημένο παιδί έχει συνήθως γονείς, οι οποίοι το βλέπουν σαν το συνεχιστή της δικής τους ζωής. Δεν καταφερα πολλα πράγματα στη ζωή μου, γιατί συνάντησα ένα σωρό εμπόδια. Το παιδί μου όμως πρέ-

πει να έχει όλες τις δυνατότητες για να πετύχει όσα δεν μπόρεσα να πετύχω εγώ. Αυτά είναι τα κίνητρα εκείνου του πατέρα, που ο ίδιος δεν είχε τον τρόπο να μάθει να παίξει ένα όργανο και στέλνει με το ζόρι το γιό του να πάρει μαθήματα πιάνου. Η εκείνης της μητέρας, η οποία σταμάτησε την καριέρα της για να παντρευτεί και στέλνει την κόρη της σε σχολή μπαλέτου χωρίς το παιδί της να έχει την παραμικρή κλίση γι' αυτό. Είναι άπειρος ο αριθμός τέτοιων γονέων, οι οποίοι σπρώχνουν τα παιδιά τους σε μια επιστήμη ή ένα επάγγελμα που τα ίδια τα παιδιά ποτέ δε θα αποφάσιζαν ν' ακολουθήσουν. Άλλα τι να κάνουν κι οι ταλαίπωροι γονείς; Φαντάζεστε πώς θα φανεί σ' έναν άνθρωπο που αγωνίστηκε χρόνια δλόκληρα για να δημιουργήσει μια δυναμική υφαντουργική μονάδα, όταν μάθει την απόφαση του γιού του να γίνει ήθοποιός ή μουσικός; Και δε συμβαίνει και τόσο σπάνια κάτι τέτοιο.

Τέλος υπάρχει κι εκείνο το κακομαθημένο παιδί, του οποίου ή μητέρα δε θέλει να καταλάβει ότι τα παιδιά μεγαλώνουν. Το να είναι μια γυναίκα μητέρα είναι μεγάλο καθήκον, δεν είναι όμως καθήκον ζωής. Οι περισσότερες γυναίκες το ξέρουν αυτό. Κι όμως πόσο συχνά δεν ακούμε μητέρες να λένε με κάποια πίκρα: «Μεγαλώνει πάρα πολύ γρήγορα!»

Δεν πρέπει να επιτρέπουμε στα παιδιά να καταπατούν τα προσωπικά δικαιώματα των άλλων. Γονείς που δε θέλουν να κακομάθουν τα παιδιά τους, πρέπει να μάθουν να ξεχωρίζουν τη διαφορά ανάμεσα στην ελευθερία και την ασυδοσία.

Δύναμη κι αυταρχικότητα

Πριν ή ψυχολογία ανακαλύψει τη σημασία του άσυνείδητου, θεωρούσαν το παιδί σά μια λογική ύπαρξη με την ικανότητα να θέλει το κακό ή το καλό. Το μυαλό του παιδιού το θεωρούσαν κατά κάποιον τρόπο σαν έναν άγραφο πίνακα πάνω

στον οποίο άρκοῦσε νά γράψει Ένας εἰσυνείδητος δάσκαλος γιὰ νά γίνει τὸ παιδί καλό.

Ἔώρα γνωρίζουμε πὼς στὸ παιδί τίποτα τὸ στατικό δὲν ὑπάρχει· ἀντίθετα αὐτὸ εἶναι ἀστείρευτη πηγὴ δυναμικῆς ἐνεργητικότητας. Ἐπιδιώκει νά μετατρέφει τίς ἐπιθυμίες του σὲ πραγματικότητα. Ἡ ὑπαρξή του εἶναι ἐγωκεντρικὴ καὶ ἀγωνίζεται συνέχεια γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ὑπεροχῆς. Κι ἀφοῦ στὴ δάση τῶν πάντων ὑπάρχει ἡ σεξουαλικότητα, ἔτσι ταυτόχρονα ὑπάρχει παντοῦ καὶ ἡ ἐπιδίωξη γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς δυνάμης.

Τὰ μικρὰ παιδιὰ βρίσκουν προφανῶς τὸ θόρυβο σὰν τὸ καλύτερο μέσο ἀσκήσης τῆς ἐξουσίας τους πάνω στὸ περιβάλλον τους. Ἡ ἀντίδραση τῶν ἐνήλικων στὸ θόρυβο δίνει ἴσως στὸ παιδί μιὰ ὑπερβολικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ σημασία τοῦ θορύβου. Ἴσως ὅμως ὁ θόρυβος νά εἶναι πράγματι κάτι σπουδαῖο γιὰ τὸ παιδί.

Στὰ περισσότερα παιδικὰ δωμάτια ὁ θόρυβος στραγγαλίζεται. Καὶ πρὶν ἀπ' αὐτόν, μὲ τὴν ἀγωγή τῆς καθαριότητας καταπιέστηκε κάτι ἄλλο. Μόνο νά ὑποθέσουμε μπορούμε πὼς ἡ ἀφόδευση δίνει στὸ παιδί κάποια αἴσθηση τῆς δυνάμης. Ἴσως ὅμως αὐτὴ ἡ πράξη νά ἀποκτᾷ γιὰ τὸ παιδί σπουδαιότητα, ἐπειδὴ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη δημιουργικὴ του πράξη. Ἐπαναλαμβάνω πὼς ὅλα αὐτὰ μόνο νά τὰ ὑποθέσουμε μπορούμε, γιὰτι κανένας δὲν ξέρεῖ τί σκέπτεται, ἢ τί αἰσθάνεται τὸ παιδί τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου χρόνων. Τὰ ἐξάχρονα ἢ ὀχτάχρονα παιδιὰ φαίνεται πὼς κατὰ τὴν ἀφόδευση ἔχουν κάποια αἴσθηση δυνάμης.

Μιὰ φυσιολογικὴ γυναίκα θὰ φοβηθεῖ ὅταν θρεθεῖ μπροστὰ σ' ἕνα λιοντάρι. Μιὰ νευρωτικὴ ὅμως φοβᾶται κι ἕνα ποντίκι. Τὸ λιοντάρι εἶναι ἕνας πραγματικὸς κίνδυνος· τὸ ποντίκι ὅμως συμβολίζει κάποια ἀπώθημένη ἐπιθυμία, τὴν ἀναγνώριση τῆς ὁποίας φοβᾶται ἡ γυναίκα αὐτή. Κι οἱ παιδικές ἐπιθυμίες ποῦ ἀπωθοῦνται μεταμορφώνονται σὲ φόβους. Πολλὰ παιδιὰ ζοῦν ἀγχώδεις καταστάσεις τίς νύχτες. Φοβοῦνται φαντάσματα, ληστές καὶ ἀράπηδες. Οἱ περισσότεροι ἀνίδεοι γονεῖς θεωροῦν τίς ἱστορίες τῆς νταντᾶς ἢ τῆς

γιαγιᾶς ὑπεύθυνες γιὰ τοὺς φόβους αὐτούς. Στὴν πραγματικότητα αὐτὲς οἱ ἱστορίες δὲ δίνουν σ' αὐτοὺς τοὺς φόβους παρὰ μόνο τὴ μορφή. Οἱ ρίζες αὐτῶν τῶν φόβων βρίσκονται στὴν καταπίεση τῶν σεξουαλικῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν γονέων. Καὶ τὸ παιδί φοβᾶται τίς ἀπωθημένες ἐπιθυμίες του, ὅπως ἀκριβῶς ἡ νευρωτικὴ γυναίκα φοβᾶται τὸ ποντίκι.

Καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νά πρόκειται κάθε φορὰ γιὰ κάποια σεξουαλικὴ ἀπώθηση. Ὅταν ὁ πατέρας κραυγάζει: «Μὴν κάνεις τέτοιο θόρυβο!», τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὸ θόρυβο μεταμορφώνεται σ' ἕνα γεμάτο φόβο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν πατέρα. Ὅταν οἱ ἐπιθυμίες τοῦ παιδιοῦ συγκρουστοῦν μὲ τὸ περιβάλλον, τότε τὸ παιδί μισεῖ τὸ περιβάλλον. Ἐνα τριχρονο, ἔξυπνο παιδί θὰ σκότωνε εὐχαρίστως, ἀν μπορούσε, καθέναν ποῦ τοῦ παίρνει ἕνα ἀπὸ τὰ παιχνιδάκια του τὴν ὥρα ποῦ παίζει μ' αὐτά.

Μιὰ φορὰ καθόμασταν ἐγὼ κι ὁ Βασίλης στὴν αὐλὴ πάνω σὲ πάνινα καθίσματα μὲ κίτρινες καὶ μαῦρες ρίγες. Ὅπως εἶναι φυσικὸ ἐγὼ γιὰ τὸν Βασίλη εἶμαι μιὰ πατρικὴ μορφή.

«Πές μου μιὰ ἱστορία», εἶπε ὁ Βασίλης.

«Ἐσὺ νά μοῦ πεις!» τοῦ ἀπάντησα.

Ἐπέμεινε πὼς δὲν μπορούσε νά μοῦ πει καμιὰ καὶ πῶς θὰ ἔπρεπε νά τοῦ διηγηθῶ μιὰ ἀπὸ τίς πολλὲς ποῦ ἤξερα.

«Τότε θὰ ποῦμε μιὰ κι οἱ δυὸ μαζί», εἶπα. «Ἀρχίζω ἐγὼ, κι ἐκεῖ ποῦ θὰ σταματήσω θὰ συνεχίσεις ἐσύ. Λοιπὸν μιὰ φορὰ κι ἕναν καιρὸ ἦταν ἐν...»

«Ἐνας τίγρης», εἶπε ὁ Βασίλης καὶ πετάχτηκε ὀρθίος κοιτάζοντάς με πάνω στὸ κάθισμα μὲ τίς ρίγες. Ἀμέσως κατάλαβα πὼς ἐγὼ ἤμουν τὸ ζῶο μὲ τίς ρίγες, ὁ τίγρης.

«Ὁ τίγρης ἦταν ἔξω στὸ δρόμο, μπροστὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο μας, ὅταν σὲ μιὰ στιγμὴ πέρασε ἀπὸ κοντὰ του ἕνας νεαρός. Αὐτόν τὸ νεαρὸ τὸν ἔλεγαν...»

«Θέμη», εἶπε ὁ Βασίλης. Ὁ Θέμης εἶναι ὁ καλύτερος φίλος του.

«Ἐκείνη τὴ στιγμὴ λοιπὸν πηδάει ὁ τίγρης καὶ...»

«Τὸν ἔφαγε», εἶπε βιαστικά ὁ Βασίλης.

«Ὁ Νίκος πού τὸ εἶδε αὐτὸ εἶπε: Δὲ θ' ἀφήσω τὸν παλιότιγρη νὰ φάει τὸν ἀδερφό μου. Ἔβγαλε ἀμέσως τὸ περιστροφὸ του, τὸ γέμισε καὶ πήγγαινε τρέχοντας πρὸς τὸ δρόμο. Ὁ τίγρης ἔκανε ἕνα πηδῆμα...»

«Καὶ τὸν ἔφαγε», ξανᾶπε ὁ Βασίλης λάμποντας ἀπὸ χαρὰ.

«Τότε ὁ Neill θύμωσε πολὺ κι εἶπε: Δὲ θὰ ἐπιτρέψω στὸν τίγρη νὰ φάει ἄλλους τοὺς μαθητές μου! Πῆρε καὶ τὰ δυὸ του περιστροφὰ καὶ πήγε πρὸς τὸ μέρος τοῦ τίγρη. Ὁ τίγρης ὅμως ἔκανε ἕνα πηδῆμα καὶ...»

«Τὸν ἔφαγε φυσικά!» εἶπε ὁ Βασίλης.

«Πετάχτηκε ὅμως τότε ὁ Βασίλης κι εἶπε: Αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ συνεχιστεῖ. Ὀπλίστηκε μὲ τὰ δυὸ περιστροφὰ του, τὸ σπαθὶ του, τὸ στιλέτο καὶ τὸ αὐτόματό του καὶ ξεκίνησε. Ὁ τίγρης πῆδησε καὶ...»

«Αὐτὸς σκότωσε τὸν τίγρη», εἶπε ὁ Βασίλης μετριόφρονα.

«Ἵπέροχα!» εἶπα. «Σκότωσε τὸν τίγρη καὶ τὸν ἔσυρε μὲχρι τὴν πόρτα τοῦ σχολείου, πήγε μέσα καὶ κάλεσε ἔκτακτη σχολικὴ συνέλευση. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δασκάλους εἶπε τότε στὴ συνέλευση: Τώρα πού ὁ Neill εἶναι μέσα στὴν κοιλιὰ τοῦ τίγρη χρειάζεσθε ἕναν καινούργιο διευθυντὴ στὸ σχολεῖο μας. Ἐγὼ προτείνω...»

Ὁ Βασίλης κατέβασε τὸ βλέμμα του αὐπηλός.

«Ἐγὼ προτείνω...»

«Ἐρεῖς πολὺ καλὰ πῶς πρότεινε ἐμένα», εἶπε ἀγανακτισμένος ὁ Βασίλης.

«Ἔτσι λοιπὸν ὁ Βασίλης ἔγινε διευθυντὴς τοῦ Σάμιερ-χιλ. Καὶ τί ἔκανε τότε;» ρώτησα ἐγὼ συνεχίζοντας.

«Πῆγε στὸ δωμάτιό σου, πήρε τὸν τὸρνο σου καὶ τὴ γραφομηχανή σου», εἶπε ἀνενόηλα ὁ Βασίλης.

Θὰ σᾶς διηγηθῶ ἀκόμα μιὰ ἱστορία μὲ τὸν Βασίλη. Κάποια μέρα ἤρθε στὸ γραφεῖο μου καὶ μοῦ εἶπε: «Ξέρω πού μπορῶ νὰ βρῶ ἕνα σκυλί μεγαλύτερο ἀπ' αὐτὸ τοῦ πατέρα μου.» Ὁ πατέρας του εἶχε δυὸ σκυλιὰ ράτσας τερριέ.

«Ποῦ;» τὸν ρώτησα, ἀλλὰ αὐτὸς κούναγε τὸ κεφάλι του γιὰ νὰ μοῦ δείξει πῶς εἶναι μάταιος κόπος νὰ ρωτᾶω.

«Τί ὄνομα θὰ δώσεις στὸ σκυλί σου;»

«Νεροσωλήνας», εἶπε ὁ Βασίλης.

Ἔδωσα στὸν Βασίλη μολύδι καὶ χαρτί: «Σχεδιάσε μου ἕνα νεροσωλήνα», εἶπα.

Σχεδίασε ἕνα τεράστιο πέος. Ἐκείνη τὴ στιγμή σκέφτηκα πῶς κάπου εἶχα μιὰ παλιὰ τρόμπκα ποδηλάτου. Τὴν ἔφερα τοῦ Βασίλη καὶ τοῦ ἔδειξα πῶς μπορεῖ νὰ τὴ χρησιμοποιήσῃ καὶ γιὰ νεροκαταβρεχτήρι.

«Τώρα ἔχεις ἕναν πολὺ μεγαλύτερο νεροσωλήνα ἀπὸ τὸν πατέρα σου», τοῦ εἶπα ἐνῶ αὐτὸς γελοῦσε δυνατά. Αὐτὸ ὀλόκληρες μέρες ὁ Βασίλης ἔνοιωθε τὴν πιδὶ μεγάλη ἱκανοποίηση δείχνοντας σ' ἄλλους τὸ καταβρεχτήρι. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ ἔχασε κάθε ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ νεροσωλήνα του.

Εἶναι ὁ Βασίλης μιὰ περίπτωση σεξουαλική, ἢ εἶναι μιὰ περίπτωση τῆς τάσης γιὰ τὴν ἀπόκτηση δυνάμης; Ἐγὼ πιστεύω πῶς πρόκειται γιὰ τὴ δεύτερη. Ἡ πρόθεσή του νὰ σκοτώσῃ τὸν τίγρη (ἐμένα) ἦταν ἡ ἐπιθυμία ἐκείνη πού πρωτοαισθάνθηκε σὲ βάρος τοῦ πατέρα του. Αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία δὲ θρυσκόταν σὲ καμιά ἄμεση σχέση μὲ τὴ σεξουαλικότητα. Ἀκόμα καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ Βασίλη ν' ἀποκτήσῃ πιδὶ μεγάλο πέος ἀπὸ τὸν πατέρα του ἀνταποκρινόταν στὴν τάση του γιὰ ὑπεροχή. Οἱ φαντασιώσεις τοῦ Βασίλη εἶναι φαντασιώσεις σχετικὲς μὲ τὴ δύναμη. Διηγεῖται στοὺς συμμαθητές του τίς πιδὶ ἀπίθανες ἱστορίες γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, π.χ. πόσα ἀεροπλάνα μπορεῖ νὰ πιλοτάρει ταυτόχρονα. Ὅλα αὐτὰ δείχνουν τὸν ἐγωκεντρικὸ αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ.

Κάθε ἀνεκπλήρωτη ἐπιθυμία εἶναι ἀφετηρία ὀνειροπολήσεων. Κάθε παιδί θὰ ἤθελε νὰ εἶναι μεγάλος. Τὸ κάθε τι στὸ περιβάλλον του τοῦ θυμίζει πῶς εἶναι μικρό. Τὸ παιδί κατακτᾷ τὸ περιβάλλον του μὲ τὴ φυγή. Φαντάζεται τὸν ἑαυτὸ του μὲ φτερά, ἱκανὸς νὰ φτάσῃ μ' αὐτὰ σ' ἕνα φανταστικὸ κόσμο. Στὴ βάση τῆς φιλοδοξίας τοῦ παιδιοῦ νὰ γίνῃ μηχανοδηγὸς στὰ τραίνα ὑπάρχει τὸ κίνητρο τῆς δυνάμης: νὰ ὀδηγεῖς ἕνα τραῖνο πού τρέχει μὲ ἰλιγγιώδη ταχύτητα εἶναι μιὰ ἀπὸ εἰς καλύτερες εἰκόνες δυνάμης.

Ὁ Πῆτερ Πᾶν εἶναι ἀγαπητὸς στὰ παιδιά ὄχι γιὰτὶ δὲ με-

γαλώνει ποτέ, αλλά γιατί μπορεί να πετάει και να κυνηγάει πειρατές. Οι ένηλικοι τον αγαπούν, γιατί θα ήθελαν να ξαναγίνουν παιδιά χωρίς φροντίδες και χωρίς τις εθύνες της ζωής. Ένα παιδί όμως ποτέ δε θέλει να μείνει παιδί. Η τάση για υπεροχή το σπρώχνει προς τα μπροστά.

Όταν καταπιεστεί ή περιέργεια κι η χαρά του παιδιού για το θόρυβο, τότε διαστρεβλώνεται ή φυσιολογική του αγάπη απέναντι στη δύναμη. Νέοι των οποίων τα παραπτώματα είναι τάχα συνέπεια των συχνών κινηματογραφικών επισκέψεων, δεν επιδιώκουν τίποτα περισσότερο από το να ικανοποιήσουν την καταπιεσμένη ανάγκη τους για δύναμη. Όπως έχω διαπιστώσει, ένας ακοινωνικός νέος, που είναι έσως άρχηγός μιας συμμορίας νεαρών κακοποιών, γίνεται συνήθως υποστηρικτής του νόμου και της τάξης μόλις βρεθεί μέσα σε συνθήκες πραγματικής ελευθερίας.

Η Άννα ήταν άρχηγός μιας συμμορίας άτακτων κοριτσιών στο προηγούμενο σχολείο της, γι' αυτό και διώχτηκε από αυτό. Δύο μέρες μετά τον έρχομό της στο Σάμμερχιλ άρχισε να μαλώνει μαζί μου, στην αρχή σε' άστεια και μετά στα σοβαρά. Τρεις δλόκληρες ώρες με κλωτσούσε, με δάγκωνε και μ' άπειλούσε πως θα συνέχιζε μέχρι να χάσω την ύπομνή μου. Έγώ έμεινα άτάραχος κι ήμουν μαζί της φιλικός, ακόμα κι όταν έπρεπε να κάνω προσπάθεια γι' αυτό. Τελικά κάποιος από τους δασκάλους κάθησε τυχαία κοντά μας κι άρχισε να παίζει μια άπαλή μουσική. Αυτό ήταν. Η Άννα ήρέμησε. Η επίθεσή της είχε στοιχειά σεξουαλικότητας, αλλά κυρίως ήταν ένας αγώνας για κυριαρχία — που κατευθυνόταν σε μένα, γιατί εγώ είμαι ο διευθυντής του σχολείου, το σύμβολο του νόμου και της τάξης.

Για την Άννα ή ζωή στο Σάμμερχιλ ήταν κάπως αλλόκοτη. Αίσθανόταν σαν ψάρι στη στεριά, γιατί δεν υπήρχαν κανονισμοί που θα μπορούσε να τους παραδιάσει. Προσπαθούσε να κάνει οποιοδήποτε κακό στους συμμαθητές της, δεν είχε όμως επιτυχία παρά σε μερικά του νηπιαγωγείου. Άποπειράθηκε, κι εδώ χωρίς επιτυχία, να συγκροτήσει συμμορία για να ξαναγευτεί τη συνηθισμένη υπεροχή. Στην ού-

σία αυτή αγαπούσε το νόμο και την τάξη, μόνο που στο σύστημα των νόμων και της τάξης των ένηλικων δεν υπήρχε καμιά θέση για την τάση υπεροχής της Άννας. Για τουτό αποφάσισε να διαλέξει τη δεύτερη καλή λύση: Άνταρσία κατά του νόμου και της τάξης.

Μια βδομάδα μετά τον έρχομό της στο Σάμμερχιλ ή Άννα διασκέδαζε πολύ μ' εσα συνέβαιναν σε μια σχολική συνέλευση. «Ψηφίζω τους νόμους σας για να μπορώ να τους καταπατήσω», έλεγε.

Σε μια στιγμή σηκώθηκε ή επιστάτρια κι είπε: «Η Άννα δείχνει να μη συμφωνεί με τους νόμους που ακολουθούνται από όλους μας. Για τουτό και προτείνω να καταργήσουμε τους νόμους και να το ρίξουμε στην άναρχία.»

«Μπράβο!» φώναξε ή Άννα κι έτρεξε προς τα έξω. Την ακολούθησαν αρκετά παιδιά, τα όποια χωρίς δυσκολία καθοδηγούσε, γιατί ήταν όλα σχετικά μικρά και δεν είχαν ακόμα αναπτύξει κοινωνική συνείδηση. Τα δδήγησε στο συνεργείο, όπου δπλίστηκαν με πριόνια για να κόψουν, όπως έλεγαν, όλα τα δέντρα. Όπως συνήθως πήγα στον κήπο για να σκάψω.

Δέκα λεπτά άργότερα ή Άννα με ρωτούσε μ' άπόλυτη ήρεμία: «Τί πρέπει να κάνουμε για να καταργήσουμε την άναρχία και να ξαναφέρουμε τους νόμους;»

«Δεν μπορώ να σου δώσω καμιά συμβουλή», της είπα.

«Μπορούμε να καλέσουμε μια καινούργια σχολική συνέλευση;» ρώτησε.

«Και θέβαια μπορείτε, αλλά εγώ δεν πρόκειται να παρουσιαστώ. Ψηφίσαμε υπέρ της άναρχίας.» Έφυγε και συνέχισα το σκάψιμο.

Μετά από λίγο ξαναγύρισε. «Τα παιδιά αποφάσισαν να συγκαλέσουμε μια κανονική συνέλευση. Έρχεστε;»

«Μια κανονική συνέλευση;» ρώτησα.

Κούνησε καταφατικά το κεφάλι της.

«Τότε έρχομαι.»

Στη συνέλευση ή Άννα ήταν πολύ σοβαρή, κι έτσι μπορούσαμε να συνεχίσουμε ήσυχα τη συζήτηση και να πά-

ρούμε τις αποφάσεις μας για τὰ θέματα πού μᾶς ἀπασχολοῦσαν. Συνολική ζημιὰ κατὰ τὸ χρόνο τῆς ἀναρχίας: ἓνας χιλιοσπριονισμένος ὀρθοστάτης γκαρνταρόμπα.

Χρόνια ὀλόκληρα ἦταν γιὰ τὴν Ἄννα μιὰ διασκέδαση νὰ ὀδηγεῖ τις συμμαθήτριές της σ' ἐξέγερση ἐνάντια στὴν ἐξουσία. Κι ὅμως ἡ Ἄννα μισοῦσε τὴν ἀνταρσία καὶ σὸ βάθος ἦταν ἓνας πολὺ εἰρηνοφιλος ἄνθρωπος. Εἶχε ὅμως μιὰ πολὺ ἔντονη ἀνάγκη γιὰ ὑπεροχή. Εὐτυχισμένη αἰσθανόταν μόνο ὅταν μποροῦσε νὰ ἡγεῖται ἄλλων. Ἄν ἐπαναστατοῦσε ἐνάντια στοὺς δασκάλους της, αὐτὸ τὸ ἔκανε γιὰ νὰ φανεῖ σπουδαιότερη ἀπ' ὅσο ἦταν. Μισοῦσε τις διατάξεις, γιατί μισοῦσε τὴν ἐξουσία πού ἔκανε τις διατάξεις. Ταυτιζόταν μὲ τὴν αὐστηρὴ μητέρα της, πού τὴν τιμωροῦσε, καὶ φερόταν σ' ἄλλα παιδιὰ σαδιστικά. Μπορεῖ κανένας νὰ ὑποθέσει πὼς τὸ μίσος της ἐνάντια σὲ κάθε ἐξουσία κατευθυνόταν ἀντικειμενικὰ ἐνάντια στὴ μητρικὴ ἐξουσία, ὑποκειμενικὰ ὅμως ἐνάντια στὴ μητέρα πού κυριαρχοῦσε μέσα της. Τέτοιες περιπτώσεις τάσης γιὰ ὑπεροχὴ εἶναι πολὺ πῶς δυσκολοθεραπευτές ἀπὸ τις περιπτώσεις πού ἀφοροῦν τὴ σεξουαλικότητα. Ἀνακαλύπτονται σχετικὰ εὐκόλα οἱ αἰτίες καὶ οἱ ἐπιδράσεις πού δημιουργοῦσαν σὸ παιδί μιὰ ἔνοχη συνείδηση ἀναφορικὰ μὲ τὴ σεξουαλικότητα, ὄχι ὅμως καὶ τὰ χίλια δυὸ περιστατικά καὶ οἱ καταστάσεις πού ἔκαναν ἓνα παιδί σαδιστὴ κι ἀρχομανῆ ἄνθρωπο.

Θυμᾶμαι ἓνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα δὲν μπόρεσα νὰ καταφέρω νὰ βοηθήσω. Ὅταν δίδασκα στὴ Γερμανία μοῦ ἔφεραν ἓνα δεκάχρονο κορίτσι σλαβικῆς καταγωγῆς. Ἡ Μαροσλάβα, αὐτὸ ἦταν τ' ὄνομά της, μισοῦσε μ' ἐμπάθεια τὸν πατέρα της. Ἐξῆ ὀλόκληρους μῆνες εἶχε κάνει τὴ ζωὴ τοῦ σχολείου σωστὴ κόλαση. Στις σχολικὲς συνελεύσεις ἔβαζε συχνὰ τὰ πυρὰ της ἐναντίον μου. Σὲ μιὰ μάλιστα περίπτωση πρότεινε νὰ μὲ ἀπολύσουν γιὰ ἀνικανότητα. Τὰ κατάφερε καὶ μ' ἀπόλυσαν. Μετὰ ἀπὸ τρεῖς μέρες, μόλις εἶχα ἀρχίσει νὰ θρίσκω εὐχαρίστηση σ' ἓνα βιβλίο πού ἔγραφα, ἤρθαν δυστυχῶς νὰ μοῦ ἀναγγεῖλλουν πὼς μιὰ καινούργια σχολικὴ συνέλευση ἀποφάσισε, ἀναστελλόντας τὴν ἀπόφαση

τῆς προηγούμενης συνέλευσης, νὰ μὲ ξαναπάρει (μὲ μιὰ ψήφο ἐνάντια φυσικά). «Δὲν μπορῶ νὰ ἀνεχθῶ ἐδῶ μέσα ἀνθρώπους νὰ μᾶς παριστάνουν τὸν ἰσχυρὸ ἄντρα», ἔλεγε κάθε φορά ἡ Μαροσλάβα. Ἡ ἴδια ἦταν ἓνας φοβερὰ ἀρχομανῆς ἄνθρωπος μὲ μιὰ ἐπίσης φοβερὴ τάση γιὰ ἀναγνώριση. Ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὸ σχολεῖο — ἀναγκάστηκε νὰ δηλώσω στὴ μητέρα της ὅτι δὲν μποροῦσα νὰ τὴ θεραπεύσω — τὴ στιγμὴ πού ἀποχαιρετοῦσε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο τῆς εἶπα φιλικά: «Δὲ σὲ βοηθήσα καὶ πολὺ! Ἔτσι δὲν εἶναι;»

«Καὶ ξέρετε γιατί ὄχι;» μὲ ρώτησε μ' ἓνα ψυχρὸ χαμόγελο. «Τώρα μπορῶ νὰ σᾶς τὸ πῶ. Τὴν πρώτη μέρα πού ἤρθα ἐδῶ, κάρφωνα κάποιον ξυλοκιβώτιο. Ὅταν περάσατε, εἶδατε τί ἔκανα καὶ μοῦ εἶπατε πὼς χρησιμοποιοῦσα πολλὰ πρόκες. Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμὴ καὶ μετὰ ἤξερα πὼς κι ἐσεῖς εἶστε ἴδιος μ' ὄλους τοὺς ἄλλους δασκάλους στὸν κόσμον, ἓνας πού παριστάνει τὸν ἰσχυρὸ ἄντρα. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ δὲ θὰ μποροῦσατε μὲ κανένα τρόπο νὰ μὲ βοηθήσετε.»

«Ἐχεις δίκιο», τῆς εἶπα. «Γειά σου.»

Φαίνεται πὼς ἡ συνηθέστερη αἰτία τοῦ μίσους εἶναι ἡ καταπιεσμένη τάση κυριαρχίας παρὰ ἡ στέρηση τῆς ἀγάπης. Τὸ μίσος τῆς Μαροσλάβα ἦταν τόσο ἔντονο καὶ φανερό, ὥστε θὰ νόμιζε κανένας πὼς φτάνει ν' ἀπλώσει τὰ χέρια του γιὰ νὰ τὸ πιάσει. Ἡ ἐπιδίωξη τῆς ὑπεροχῆς εἶναι τόσο μιὰ γυναικεία ὅσο καὶ μιὰ ἀντρικὴ ἰδιότητα. Ἡ Ἄννα κι ἡ Μαροσλάβα ἐπιζητοῦσαν ἀπροκάλυπτα νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν κυριαρχία τους πάνω σ' ἄλλους ἄνθρώπους.

Παιδιὰ μικρότερα ἀπὸ ὀχτῶ χρονῶν δὲν εἶναι ἰδιοτελῆ, ἀλλὰ μόνον ἐγωιστές. Σὲ ἓνα ἐξάχρονο παιδί, πού ὁ πατέρας του τὸ διαπαιδαγωγεῖ σὲ ἀνιδιοτέλεια καὶ τὸ δέρνει ὅταν ἐνεργεῖ ἰδιοτελῶς, οἱ τύφεις συνείδησης εἶναι ἀρχικὰ ἐντελῶς ἀντικειμενικές: Π ρ έ π ε ι ν ᾶ μ ο ι ρ ᾶ ζ ο μ α ι τ ι ς κ α ρ α μ έ λ ε ς μ ο υ μ έ ᾶ λ λ ο υ ς, δ τ α ν ὁ π α τ έ ρ α ς ε ἴ ν α ι μ π ρ ο σ τ ᾶ. Μετὰ ὅμως ἀρχίζει ἡ διαδικασία τῆς ταύτισης. Ὁ νεαρὸς θὰ ἤθελε νὰ εἶναι δυνατὸς ὅσο κι ὁ πατέρας — τὸ κίνητρο τῆς δύναμης. Θὰ ἤθελε νὰ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὴ μητέρα ὅσα κι ὁ πα-

τέρας. Ταυτίζεται μ' αυτόν. Με την εξέλιξη της διαδικασίας υιοθετεί τις αντιλήψεις του. Γίνεται ένας μικρός συντηρητικός ή φιλελεύθερος. Μεταβάλλει τον πατέρα του κατά κάποιον τρόπο σε στοιχείο του εσωτερικού του κόσμου. Η συνειδηση που αρχικά ήταν η φωνή του πατέρα απέξω γίνεται από εδώ και πέρα η φωνή του πατέρα μέσα από τον ίδιο το δικό του κόσμο. Μ' αυτόν τον τρόπο γίνονται μερικοί άνθρωποι βαπτιστές, καλδινιστές ή κομμουνιστές.

Γυναίκες που έφαγαν ξύλο όταν ήταν παιδιά, δένρουν κατά κανόνα αργότερα τα παιδιά τους. Αποκαλυπτικά είναι αυτά τα παιδιά, όταν παίζουν το σχολείο. Αυτό που παίζει το δάσκαλο ή τη δασκάλα δένρει διαρκώς τους άλλους.

Η επιθυμία του παιδιού να παίζει τον ενήλικο είναι μια εκδήλωση της τάσης για κυριαρχία. Ήδη το μέγεθος του σώματος ενός ενήλικου προξενεί στο παιδί αισθήματα κατωτερότητας. Γιατί οι μεγάλοι μπορούν να κάθονται μέχρι αργά τα βράδια; Γιατί έχουν μόνο αυτοί όλα τα καλά πράγματα που κι εγώ θα ήθελα να τα έχω, όπως γραφομηχανές, αυτοκίνητα, ωραία έργαλεϊα, ρολόγια;

Οί μαθητές μου άρέσκονται πολύ να σαπουνίζουν τα μούτρα τους κάθε φορά που ξυρίζομαι. Επίσης κι η επιθυμία του καπνίσματος ταυτίζεται ουσιαστικά με την επιθυμία για ενηλικίωση. Ίδιαίτερα στα μοναχοπαιδιά είναι δύσκολο ν' αποκτήσουν δύναμη, για τούτο και τα μοναχοπαιδιά είναι τα πιο δύσκολα παιδιά στο σχολείο.

Κάποτε έκανα το λάθος να πάρω στο σχολείο ένα αγοράκι δέκα μέρες πριν από την έναρξη των μαθημάτων, όταν οι άλλοι μαθητές ήταν ακόμα στις διακοπές τους. Το παιδί αισθανόταν μιά χαρά: θρισκόταν πάντα κοντά στους δασκάλους, καθόταν στο δωμάτιο των δασκάλων και είχε ένα δλόκληρο ύπνοδωμάτιο στη διάθεσή του. Μόλις όμως ήρθαν και τ' άλλα παιδιά, ή συμπεριφορά του έγινε αντικεινωτική. Πριν βοηθούσε στην επιδιόρθωση ή κατασκευή διαφόρων πραγμάτων τώρα τα κατέστρεφε. Έχασε άμέσως το προνόμιο να είναι μεταξύ των μεγάλων, έπρεπε να μοιράζεται το δωμάτιό του μ' άλλους τέσσερις κι έπρεπε να πη-

γαίνει γρήγορα για ύπνο. Μετά απ' αυτό το περιστατικό, που έζησα τη διαμαρτυρία του νεαρού επειδή του αφαιρέσαν τα προνόμια, δέν ξανατόλησα να δώσω σε παιδί την ευκαιρία να ταυτιστεί με τους ενήλικους.

Ολέθρια είναι μόνο η κατ'απειρομήνη δύναμη. Ο άνθρωπος είναι καλός. Θέλει ν' αγαπήσει και ν' αγαπηθεί. Μίσος κι ανταρσία είναι καταπιεσμένη αγάπη και καταπιεσμένη δύναμη.

Ζηλοτυπία

Η ζηλοτυπία είναι συνέπεια της τάσης για αποκλειστική κατοχή. Αν η σεξουαλική αγάπη ξεπερνούσε τη σφαίρα του Έγώ, τότε ο κάθε άνθρωπος που θα έβλεπε τον έρωτικό σύντροφό του να φιλιέται με κάποιον τρίτο θα έπρεπε να χαίρεται για την ευτυχία του συντρόφου του. Η σεξουαλική αγάπη όμως είναι προσανατολισμένη προς την άλλη κατεύθυνση όπου καθένας επιζητάει την αποκλειστικότητα πάνω στον άλλο. Δράματα ζηλοτυπίας συναντάμε πάντα εκεί όπου η τάση του ενός για αποκλειστικότητα είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένη.

Κι επειδή στους Τρομπριανούς δέν παρατηρείται καμιά σεξουαλική ζηλοτυπία, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η ζηλοτυπία είναι ένα παράγωγο του πολυπλοκώτερου πολιτισμού μας. Η ζηλοτυπία προκύπτει από το συνδυασμό του έρωτα και της επιθυμίας για κατοχή. Είναι συχνό το φαινόμενο του ζηλότυπου συζύγου που δέ σκοτώνει τον ανταρστή, με τον οποίο έχει ξετρελαθεί ή γυναίκα του, αλλά τη γυναίκα του. Ίσως γιατί με την πράξη του αυτή θέλει συμβολικά να καταστήσει απρόσβλητο απ' όποιονδήποτε το κτήμα του. Το ίδιο συμβαίνει και με την κουνέλα που πνίγει τα κουνελάκια της, όταν ένας άνθρωπος παίζει αρκετή ώρα μ' αυτά. Το υποανάπτυκτο Έγώ τά θέλει όλα ή τίποτα μοιρασά μ' άλλους δέ δέχεται.

Η ζηλοτυπία έχει μεγαλύτερη σχέση με την τάση για

δύναμη παρά μέ τή σεξουαλικότητα. Είναι ή αντίδραση τοῦ προσβλημένου Ἐγώ. «Δέν εἶμαι ἐγώ τὸ κύριο πρόσωπο. Δέν εἶμαι ἐγώ ὁ εὐνοοῦμενος. Βρίσκομαι σέ δεύτερη μοίρα.» Ἔτσι ἐξηγεῖται ψυχολογικά ή ζηλοτυπία στοὺς τραγουδιστές καί κωμικούς, γιά νά ἀναφέρω μόνο αὐτές τίς δύο κατηγορίες. Σά φοιτητής ἔπιανα συχνά φίλες μέ κωμικούς μόνο καί μόνο ἐπειδὴ ἔλεγα στὸν ἕναν ὅτι ὁ ἄλλος δέν ἦταν καί σπουδαῖος καλλιτέχνης.

Ἡ ζηλοτυπία περιέχει σέ μεγάλο ποσοστὸ τὸ στοιχείο τῆς ἀγωνίας, τοῦ φόβου πῶς κάτι χάνεται. Ἡ τραγουδίστρια τῆς ὄπερας μισεῖ κάποια ἄλλη πριμαντόνα, γιατί φοβάται πῶς θά τῆς κλέψει γιά λογαριασμό τῆς τὴν ἀγάπη τοῦ κοινού. Φαίνεται μάλιστα πολὺ πιθανὸ πῶς ὁ φόβος τοῦ χαμοῦ τῆς ὑπόληψης παράγει πολὺ περισσότερη ζηλοτυπία ἀπ' ὅση ὄλοι οἱ ἀντραστῆς τοῦ κόσμου.

Σέ μιὰ οἰκογένεια μέ πολλὰ παιδιά ἔχει μεγάλη σημασία γιά τὸ πρῶτο, τὸ μεγαλύτερο παιδί, ἂν αἰσθάνεται πῶς τὸ καταλαβαίνουν καί τὸ ἐκτιμοῦν. Ἄν τὸ παιδί ἔχει γίνεῖ μέ τὴν αὐτοδιάθεση τόσο ανεξάρτητο, ὥστε νά μὴν ἐπιζητᾶ διαρκῶς τὴν ἀναγνώριση τῶν γονέων του, δέν ἔχει ἀνάγκη νά ζηλεύει τὸ μικρότερο ἀδερφάκι του, ὅπως τὸ ἄλλο, τὸ ἀνελεύθερο παιδί, πού κρέμεται πάντα ἀπὸ τὰ φουστάνια τῆς μητέρας του καί πού ποτὲ δέν πρόκειται νά γίνεῖ ανεξάρτητος ἄνθρωπος, ἀλλὰ καί πάντα θά ζηλεύει. Ὅμως αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι οἱ γονεῖς πρέπει νά σταυρώσουν τὰ χέρια καί νά περιμένουν νά δοῦν πῶς θά ἀναδράσει τὸ μεγάλο παιδί στὸν ἐρχομὸ τοῦ μικροῦ. Ἀπεναντίας πρέπει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νά ἀποφευχθεῖ ὅ,τι θά μπορούσε νά κάνει τὸ μεγάλο παιδί ζηλότυπο. Ἀ.χ. δέν εἶναι καλὸ γιά τὸ μεγάλο παιδί νά ἐκθέτουμε μέ ὀλοφάνερη ὑπερηφάνεια στοὺς ἐπισκέπτες μας τὸ μωρό. Τὰ παιδιά κάθε ἡλικίας ἔχουν ἕνα πάρα πολὺ ἀναπτυγμένο αἰσθημα τῆς δικαιοσύνης ἢ πολὺ περισσότερο τὴν αἰσθησι τῆς ἀδικίας. Οἱ ἔξυπνοι γονεῖς δέν πρέπει νά μεταχειρίζονται μέ προτίμηση τὸ μικρότερο παιδί, ἂν καὶ αὐτὸ δέν μπορεῖ νά ἀποφευχθεῖ πάντα.

Τὸ ὅτι ἡ μητέρα προσφέρει τὸ στήθος τῆς μόνο στὸ βρέ-

φος μπορεῖ στὸ μεγαλύτερο παιδί νά φανεῖ σὰ μιὰ σέ βάρος τοῦ ἀδικία. Δέ θά πρέπει ὁμως νά συμβαίνει αὐτὸ, ἂν τὸ παιδί πέρασε φυσιολογικά καὶ ἀνεμπόδιστα τὴ φάση τοῦ θηλασμοῦ. Χρειάζεται πάρα πολὺ ὀλικὸ γιά νά καταλήξει κανένας σέ ὀριστικά συμπεράσματα ἀναφορικά μ' αὐτές τίς ἐρωτήσεις. Ἐγώ δέν ἔχω προσωπική ἐμπειρία γιά τὸ πῶς ἀντιδρᾷ ἕνα ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένο παιδί στὸν ἐρχομὸ ἑνὸς μωροῦ. Κι οὔτε ξέρω ἂν ἡ ζηλοτυπία δέν εἶναι σύμφυτη μέ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή.

Στὴ μακρόχρονη ζωὴ μου συνάντησα πολλοὺς ἐνήλικους ἄνθρώπους πού θά μπορούσαν νά θυμώσουν στὴν ἀνάμνηση περιστατικῶν τῆς παιδικῆς ἡλικίας τους, κατὰ τὰ ὅποια καί σύμφωνα μέ τὴν ἀποψή τους τοὺς μεταχειρίστηκαν ἄδικα. Οἱ δυνατότερες ἀναμνήσεις τῶν ἐνήλικων εἶναι ἐκείνες πού σὰν παιδιά τιμωρήθηκαν γιά κάτι πού ἔκανε τὸ μικρότερό τους ἀδερφάκι. «Πάντα ἐγώ τὴν πλήρωνα τὴ νύφη!», λένε πολλοὶ ἐνήλικες ὅταν σκέφτονται τὰ παιδικὰ τους χρόνια. Κάθε φορὰ πού σέ μιὰ φασαρία κλαίει τὸ μικρὸ, ἢ ἀπασχολημένη μητέρα ἀναθεματίζει τὸ μεγάλο παιδί, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἔχει δίκιο ἢ ὄχι.

Ὁ ὀχτάχρονος Δημήτρης εἶχε τὴ συνήθεια νά φιλάει καθέναν πού συναντοῦσε. Στὸ μεταξύ αὐτὸ ἦταν περισσότερο πιπίλισμα παρά φιλί. Κατέληξα στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Δημήτρης δέν εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τοῦ θηλασμοῦ. Τοῦ ἀγόρασα ἕνα μπουκάλι θηλασμοῦ. Κάθε βράδυ πρὶν πάει γιά ὕπνο, ὁ Δημήτρης ἔπινε μόνο μέ τὸ μπουκάλι του ὅ,τι ἦταν νά πιεῖ. Ἀρχικά ξέσπασαν σέ δυνατὰ γέλια τ' ἄλλα παιδιά (καμουφλάροντας μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ δικὸ τους ἐνδιαφέρον γιά τὸ μπουκάλι) γρήγορα ὁμως ἄρχισαν οἱ ζῆλιες. Δυὸ ἄλλα ἀγόρια ζήτησαν καὶ αὐτὰ μπουκάλι. Γι' αὐτοὺς ὁ Δημήτρης ἔγινε αὐτόματα ὁ μικρὸς ἀδερφός μέ τὸ προνόμιο τοῦ μητρικοῦ στήθους. Μετὰ ἀπ' αὐτὰ ἀγόρασα μπουκάλια γιά ὄσους ζήτησαν. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ παιδιά ζήτησαν μπουκάλια δείχνει πῶς πολλὰ παιδιά δέν ξεπερνοῦν φυσιολογικά τὴ φάση τοῦ θηλασμοῦ.

Φθόνος καί ζῆλια παρουσιάζονται εὐκόλα, ἰδιαίτερα στὴν

ώρα του φαγητού. Όταν οι επισκέπτες του Σάμμερχιλ σερβίρονται με κάτι ιδιαίτερο, ζηλεύουν ακόμα και μερικοί δάσκαλοι. Κι όταν η μαγείρισσα δώσει σε κανέναν από τους μεγάλους μαθητές λίγα σπαράγγια, άμέσως ξεσηκώνεται από στόμα σε στόμα ένας γερός ψίθυρος γύρω από τα ιδιαίτερα της κουζίνας.

Πριν μερικά χρόνια ένα από τα παιδιά του Σάμμερχιλ έλαβε από τον πατέρα του μια ωραία εργαλειοθήκη γεμάτη εργαλεία. Οι μαθητές, των οποίων οι γονείς δεν μπορούσαν να τους προσφέρουν τόσο ωραία εργαλεία, ζήλεψαν. Τρεις εβδομάδες φερόντουσαν αντικειμενικά. Ένας νεαρός δανείστηκε ένα ροκάκι. Ήξερε να χειρίζεται τα εργαλεία κι όμως χάλασε το λεπίδι της πλάνης, γιατί το χτυπούσε από την κοφτερή μεριά με το σφυρί. Δικαιολογήθηκε πως τάχα είχε ξεχάσει πως θγάζουν την πλάνη από το ξύλο όταν φρακάρει. Άνεξάρτητα αν έγινε συνειδητά ή άσυνειδητα ή καταστροφική αυτή πράξη υπαγορεύτηκε από τη ζήλεια.

Δέν είναι πάντα δυνατό κάθε παιδί να έχει και το δικό του δωμάτιο. Θα έπρεπε όμως κάθε παιδί να έχει τουλάχιστον κάποια γωνίτσα μόνο για τον εαυτό του. Στις δικές μας αίθουσες στο Σάμμερχιλ κάθε παιδί έχει το δικό του τραπέζι και μια μικρή γωνίτσα, την οποία διακοσμεί μόνο του με μεγάλη χαρά και με το δικό του γούστο.

Κάποτε αποτελούσαν ακόμα και τα άτομικά μαθήματα πηγή ζήλειας. «Γιατί η Μαίρη να πάρει άτομικά μαθήματα κι εγώ όχι;» Μια φορά ένα κορίτσι συνειδητά και σκόπιμα φερόταν άσχημα, για να θεωρηθεί δύσκολο παιδί και να κληθεί για άτομικά μαθήματα, όπου θα έβλεπε τι ήταν αυτό. Κάποιο άλλο κορίτσι έσπασε μια σειρά τζάμια, κι όταν ρωτήθηκε για ποιά λόγο, απάντησε: «Για να με καλέσει ο Νεϊλ για άτομικά μαθήματα!» Ένα κορίτσι που συμπεριφέρεται μ' αυτόν τον τρόπο έχει συνήθως την έντύπωση ότι ο πατέρας της δε νοιάζεται και πολύ για την κόρη του.

Όταν τα παιδιά έρχονται στο σχολείο, φέρνουν μαζί τους τα προβλήματα και τις ζήλιες του πατρικού τους σπιτιού. Έκείνο όμως που με φοβίζει δεν είναι τόσο αυτό, όσο τα

γράμματα που παίρνουν από τους γονείς τους. Κάποτε άναγκάστηκα να γράψω σε κάποιον πατέρα: «Μην ξαναστείλετε σās παρακαλώ γράμμα στο γιό σας, γιατί κάθε φορά που παίρνει γράμμα σας ξαναθυμάται όλα τα καλιά του έλαττώματα.» Δέν απάντησε στο γράμμα μου, αλλά για ένα διάστημα δέν έγραφε ούτε στο γιό του. Μετά από δυο μήνες όμως έβλεπω συμπτωματικά το νεαρό να κρατάει ένα γράμμα από τον πατέρα του. Θύμισα αλλά δέν είπα τίποτα. Την ίδια κιόλας μέρα, κατά τα μεσάνυχτα, άκουσα μια παράξενη φασαρία στο υπνοδωμάτιο αυτού του παιδιού. Έτρεξα προς τα πάνω και μόλις πρόλαβα και γλύτωσα το μικρό γατάκι μας από πνιγμό. Το πρωί πήγα στο δωμάτιο του παιδιού να αναζητήσω το γράμμα. Το βρήκα. Το μάτι μου σταμάτησε στην πρόταση: «Την περασμένη Δευτέρα ο Θωμάς (ο μικρότερος αδερφός) είχε γενέθλια, κι η θεία Λίζα του έκανε δώρο ένα ωραίο μικρό γατάκι.» Οι φαντασιώσεις που προκαλούνται από τη ζήλεια δε γνωρίζουν σε έγκληματική μοχθηρία κανένα όριο. Το ζηλότυπο παιδί σκοτώνει στις δνειροπολήσεις του όλους τους θεωρεί ανταγωνιστές του. Κάποτε είχαμε εδώ δυο αδερφούς. Όταν κάθε φορά έπρεπε να επιστρέψουν στο σπίτι για διακοπές, ο μεγάλος περνούσε στιγμές άληθινού τρόμου. Κάθε φορά έλεγε: «Φοβάμαι πολύ πως στο δρόμο θα χάσω τον Φώτη.» Φοβόταν πως θα μπορούσε ν' αληθέψει το δνειροπόλημά του.

Ένα άλλο έντεκάχρονο αγόρι μου είπε μια φορά που μιλούσαμε για το μικρότερο αδερφό του: «Όχι, δε θέλω να πεθάνει, αλλά αν πήγαινε ένα πάρα πολύ μεγάλο ταξίδι στην Ίνδία ή κάτι τέτοιο και γύριζε όταν θα είχε πιά μεγαλώσει, τότε θα ήταν καλά!»

Κάθε καινούργιος μαθητής στο Σάμμερχιλ είναι έκτεθειμένος στο άσυνειδητο μίσος των συμμαθητών του για ένα τρίμηνο περίπου. Όπως ακριβώς και στην οικογένεια, η πρώτη αντίδραση του παιδιού στον έρχομό του νεογέννητου είναι μίσος. Το μεγαλύτερο παιδί πιστεύει συνήθως ότι η μητέρα φροντίζει μόνο για τον μπέμπη, αφού αυτός κοιμάται στο δωμάτιο της μητέρας και της άποσπάει όλη την

προσοχή. Συχνά προσπαθεί το παιδί να καμουφλάρει το απωθημένο μίσος ενάντια στη μητέρα με υπερβολική τρυφερότητα. Το μεγαλύτερο παιδί μισεί περισσότερο από το νεώτερο, κι αυτό γιατί το νεώτερο δεν υπήρξε ποτέ έκπτωτος πρίγκιπας. Οι χειρότερες περιπτώσεις νεύρωσης, με τις οποίες ασχολήθηκα, ήταν πάντα μοναχοπαιδιά ή πρωτότοκα.

Πολύ συχνά και χωρίς να το ξέρουν οι γονείς συνδουλεύουν το μίσος των παιδιών τους. «Έλα τώρα, Θωμά, κι ό μικρός αδερφός σου να κοβόταν στο δάχτυλο, δε θά έκανε έπως εσύ.»

Ακόμα θυμάμαι πώς όταν ήμουν νέος, μου έφερναν πάντα για καλό παράδειγμα ένα άλλο αγόρι. Αυτός ήταν ένας εξαιρετικός μαθητής, πάντα στην επικαιρότητα, πάντα πρώτος. Πέθανε κι ακόμα θυμάμαι πόση εδχαρίστηση μου προξένησε ή ταφή του.

Συχνά οι δάσκαλοι βρίσκονται αντιμέτωποι με τή ζηλοτυπία των γονέων. Δέν είναι λίγες οι περιπτώσεις που έχασα μαθητές, επειδή οι γονείς ζήλευαν τή Σάμμερχιλ κι έμένα που μπορούσαμε και δείχναμε κατανόηση και συμπάθεια στο παιδί. Τίποτα τή ακατανόητο σέ μια τέτοια περίπτωση. Σ' ένα ελεύθερο σχολείο τή παιδιά μπορούν να κάνουν ό,τι θέλουν, φτάνει να μήν έρθουν σέ σύγκρουση με τούς νόμους τής κοινότητας, που τή ίδια τούς έφτιαξαν και τούς φήφισαν στή σχολική τους συνέλευση μαζί με τούς δασκάλους. Συχνά παρουσιάζεται ή περίπτωση παιδιών που δε θέλουν να πάνε στή σπύτια τους για διακοπές, γιατί έκει πρέπει να υποταχτούν στους άνόητους περιορισμούς τού πατρικού σπιτιού. Γονείς που δε ζήλεύουν τή σχολείο ή τούς δασκάλους συμπεριφέρονται στή παιδιά τους τή ίδιο καλά έσο κι έμεις στή Σάμμερχιλ. Έμπιστεύονται τή παιδιά τους και τ' αφήνουν ελεύθερα. Παιδιά με τέτοιους γονείς επιστρέφουν εδχαρίστως στή σπύτι.

Ανάμεσα στους γονείς και τούς δασκάλους δέν είναι άπαραίτητος κανένας ανταγωνισμός. Αφού οι γονείς με τις δεσποτικές έντολές κι άπαγορεύσεις τους μετατρέπουν τήν αγάπη τού παιδιού σέ μίσος, δέν έχουν δικιο ν' άπορούν, έ-

ταν τή παιδί ζητάει κάπου άλλου αγάπη. Τή πρώτο υποκατάστατο τού πατέρα ή τής μητέρας είναι ό δάσκαλος ή ή δασκάλα. Παρέχει τή παιδί τήν αγάπη του στή δασκάλα, γιατί αυτός ανταποκρίνεται περισσότερο από τόν πατέρα ή γιατί μόνο αυτός ανταποκρίνεται μ' αγάπη.

Έχω γνωρίσει άμέτρητους πατέρες που ζήλευαν και γι' αυτό μισούσαν τούς γιούς τους. Πρόκειται για Πήτερ Πάν - πατέρες, που από τή γυναίκα τους περιμένουν μητρική αγάπη και γι' αυτό θεωρούν τούς γιούς τους ανταγωνιστές, τούς όποιους μισούν και συχνά τούς δέρνουν θάναυσα. Πρέπει όμως, κύριε Πατέρα, να καταλάβετε πώς ή τέτοια σας τοποθέτηση δημιουργεί ένα άφύσικο τρίγωνο μέσα στήν οικογένεια που κάνει τή ζωή σας δύσκολη. Πρέπει να τή χωνέψετε πώς με τή γέννηση τού παιδιού σας γίνεστε κατά κάποιον τρόπο περιττός. Σ' όρισμένες μάλιστα περιπτώσεις οι γυναίκες χάνουν μετά τή γέννηση κάθε ενδιαφέρον για σεξουαλικές σχέσεις. Σε κάθε όμως περίπτωση ή αγάπη τής γυναίκας σας δέν ανήκει πια μόνο σέ σας. Αυτά τή πράγματα πρέπει να τή ξεκαθαρίσετε στή μυαλό σας, γιατί άλλως κινδυνεύετε να ζηλέψετε και να μισήσετε τή ίδιο τή παιδί σας. Πάντα είχαμε παιδιά στή Σάμμερχιλ που υπέφεραν εξαιτίας τής ζήλειας τού πατέρα ή τής μητέρας τους. Συνήθως πρόκειται για αγόρια, τή όποια οι πατέρες τους ζήλεύουν και γι' αυτό τούς φέρονται πολύ άυστηρά και θάναυσα. Όταν στόν οικογενειακό έρρίζοντα διαγράφεται ανταγωνισμός ανάμεσα στόν πατέρα και τή παιδιά για τήν αγάπη τής μητέρας, τότε να είστε σίγουροι πώς αυτά τή παιδιά θά γίνουν άλλο λίγο κι άλλο πολύ νευρωτικοί άνθρωποι.

Έχω γνωρίσει και πολλές μητέρες που μισούν τις κόρες τους για τή φρεσκάδα και τήν όμορφιά που από καιρό έχουν οι ίδιες χάσει. Κατά κανόνα αυτές ήταν μητέρες χωρίς ενδιαφέροντα και φροντίδες, μητέρες που ζούσαν με τή φαντασία τους στή παρελθόν και όνειρεύονταν τις κατακτήσεις που είχαν κάνει στους χορούς πριν από πολλά χρόνια.

Παλιότερα θά μπορούσα και να θυμώσω, όταν έβλεπα έρωτευμένα ζευγαράκια μέσα στή σχολείο. Προσπαθούσα με

μέσο τὸ φόβο γιὰ τὶς πιθανὲς δυσάρεστες συνέπειες τοῦ δεσμοῦ νὰ παρουσιάσω τὴν ὀργή μου σὰ λογικὰ δικαιολογημένη. Μὲ τὸν καιρὸ ὁμῶς συνειδητοποίησα πὼς στὴν πραγματικότητα ζήλευα τὰ νιάτα κι ἔτσι ἐξαφανίστηκαν ἡ ἐρεθιστικότητα καὶ οἱ φόβοι μου.

Ἡ ζήλεια γιὰ τὰ νιάτα εἶναι μιὰ πραγματικότητα. Ἐνα δεκαεπτάχρονο κορίτσι μοῦ ἔλεγε κάποτε πὼς ἡ δασκάλα της στὸ παρθεναγωγεῖο ποῦ πῆγαινε πρὶν, ὑποχρέωνε τὶς μαθήτριες νὰ κρύβουν τὰ στήθη τους μὲ στενὸ δέσιμο, γιατί ἦταν τάχα πολὺ προκλητικά. Πρόκειται βέβαια γιὰ μιὰ ἀκραία περίπτωση ἀλλὰ περιέχει σὲ ὀξυμένη μορφή μιὰ ἀλήθεια ποῦ ὅλοι μας πασχίζουμε νὰ μὴν τὴ σκεφτόμαστε: Τὰ γηρατειὰ — ἀπογοητευμένα καὶ γεμὰ ἀπωθημένες ἐπιθυμίες — μισοῦν τὰ νιάτα γιατί τὰ ζηλεύουν.

Διαζῦγιο

Γιατί γίνονται τὰ παιδιά μας νευρωτικά; Στὶς περισσότερες περιπτώσεις αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἔλλειψη ἀγάπης ἀνάμεσα στοὺς γονεῖς του. Τὸ παιδί λαχταράει γιὰ ἀγάπη, ἀλλὰ στὸ πατρικὸ του σπίτι δὲν ὑπάρχει τέτοια πολυτέλεια. Ζεῖ τὸ φριχτὸ δρᾶμα τῶν γονέων του. Ἄς κάνουν ὅση προσπάθεια θέλουν γιὰ νὰ κρύψουν τὸ μυστικὸ τους, τὸ παιδί ἔχει μιὰ ἰδιαίτερη ἱκανότητα στὸ νὰ μαντεύει, νὰ ὁσμίζεται τέτοιες καταστάσεις. Τὸ παιδί δὲν κρίνει σύμφωνα μὲ ὅσα ἀκούει, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ ὅσα βλέπει. Κανένα παιδί δὲν ξεγελιέται μὲ λέξεις ὅπως «θησαυρὸ μου» ἢ «ἀγαπούλα μου».

Ἄνάμεσα στὶς ἄλλες περιπτώσεις συνάντησα καὶ τὶς παρακάτω:

Δεκαπεντάχρονο κορίτσι, κλέφτρα. Ἡ μητέρα της ἀπατοῦσε τὸν πατέρα της. Τὸ παιδί τὸ γινώριζε.

Δεκαεττάχρονο κορίτσι, δυστυχισμένο καὶ πάντα ἀφηρημένο. Ἡ νεύρωσή της θὰ πρέπει νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι κάποτε εἶχε δεῖ τὸν πατέρα της μὲ τὴ φιλενάδα του.

Δωδεκάχρονο κορίτσι. Μισοῦσε τοὺς πάντες καὶ τὰ πάν-

τα. Πατέρας σεξουαλικά ἀνίκανος. Μητέρα δυστυχισμένη.

Ἰσχυρὸ ἀγόρι. Κλέφτης. Οἱ γονεῖς του μάλωναν μεταξύ τους σὰ καλὰ καθούμενα.

Ἐννιάχρονο ἀγόρι. Ζοῦσε σ' ἓνα φανταστικὸ κόσμον (κατὰ κύριον λόγον μὲ πρωκτικὲς φαντασιώσεις). Γονεῖς συνεχῶς μαλωμένοι. Προσπαθοῦσαν ὁμῶς νὰ τὸ κρύψουν.

Δεκαεττάχρονο κορίτσι. Νυχτσουρούσε καὶ μούσκει τὸ κρεβάτι του. Οἱ γονεῖς ἦταν χωρισμένοι.

Ἐννιάχρονο ἀγόρι. Ἀπλησίαστο καὶ στὸ σπῆτι ἀνυπόφορο. Ζοῦσε στὸ δικὸ του μεγαλόπρεπον φανταστικὸ κόσμον. Ἡ μητέρα του ἦταν δυστυχισμένη ἀπὸ τὸ γάμον της.

Ἐγὼ ξέρω πόσο δύσκολο εἶναι νὰ θεραπεύσεις ἓνα παιδί, ὅταν στὸ πατρικὸ του σπῆτι δὲν ὑπάρχει οὔτε ἴχνος ἀγάπης. Συχνὰ στὶς μητέρες ποῦ μὲ ρωτοῦν: «Τί πρέπει νὰ κάνω μὲ τὸ παιδί μου;» ἀπαντῶ: «Νὰ πάτε ἐσεῖς σὲ φυχαναλυτή!»

Πολλοὶ πατέρες καὶ μητέρες μοῦ ὁμολόγησαν πὼς θέλουν νὰ χωρίσουν, ἀλλὰ δὲν τὸ κάνουν ἐξαιτίας τοῦ παιδιοῦ. Γιὰ τὰ παιδιά ὁμῶς θὰ ἦταν πολὺ καλύτερα ἂν τέτοιοι γονεῖς χώριζαν. Χίλιες φορές καλύτερα! Ἐνας γάμος χωρὶς ἀγάπη σημαίνει μιὰ δυστυχισμένη οἰκογένεια. Μιὰ τέτοια ἀτιμόσφαιρα ἀσκεῖ καταστροφικὲς ἐπιδράσεις πάνω στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ.

Κάπου-κάπου συναντῶ περιπτώσεις, ὅπου ὁ μικρὸς γιὸς μᾶς ἀποτυχημένως στὸ γάμον γυναίκας μισεῖ τὴν μητέρα του. Τὴ βασανίζει μ' ἀπροκάλυπτα σαδιστικὸν τρόπον. Συγκεκριμένα ἓνας μικρὸς γρατσουνοῦσε καὶ δάγκωνε τὴν μητέρα του. Σὲ λιγότερον ἀκραίαν περιπτώσιν τὸ παιδί βασανίζει τὴν μητέρα του γιὰ νὰ τῆς ἀποσπάσει τὴν προσοχήν. Σύμφωνα μὲ τὴ θεωρίαν τοῦ οἰδιπόδειου συμπλέγματος, θὰ ἔπρεπε νὰ συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Τὸ ἀγόρι βλέπει τὸν πατέρα του σὰν ἀνταγωνιστήν. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν σύμφωνα μὲ τὴν θεωρίαν αὐτήν, στὴν περίπτωσιν ποῦ ὁ πατέρας ἐγκατέλειπε τὸ στίβον, ὁ γιὸς σὰν ὁ κερδισμένος παιὶς νὰ εἶναι τρυφερότερος ἀπὸ πρὶν μὲ τὴν μητέρα του. Ἄντι γι' αὐτὸ ὁμῶς συμπεριφέρεται σὴν μητέρα του τίς πιὸ πολλὰς φορές μὲ ἀσυνή-

θυστή βαναυσότητα.

Κάθε μητέρα άποτυχημένη στο γάμο, δείχνει σ' ένα από τὰ παιδιά της ιδιαίτερη προτίμηση. Άφου ή αγάπη της δέ βρίσκει ανταπόκριση στο σύζυγό της, στρέφεται κατά τὸ μεγαλύτερο μέρος της σ' ένα από τὰ παιδιά της. Άποτυχημένοι όμως στο γάμο γονεὺς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ προσφέρουν στὰ παιδιά τους τὴ σωστή αγάπη. Τὸ παιδί αγαπιέται τότε ἢ πάρα πολὺ ἢ πάρα πολὺ λίγο. Εἶναι δύσκολο νὰ πεῖ κανένας ποιὰ ἀπὸ τίς δυὸ περιπτώσεις εἶναι ἡ χειρότερη.

Κάθε παιδί πὸν στερήθηκε τὴν αγάπη, θὰ ἐξελιχθεῖ σ' ἕνα μισάνθρωπο, σ' ἕναν ἐχθρὸ τῆς κοινωνίας. Κάθε παιδί πὸν αγαπήθηκε περισσότερο ἀπ' ὅσο ἔπρεπε θὰ ἐξελιχθεῖ σ' ἕνα μαμόθρεφτο, σ' ἕνα μαλθακὸ κι ἀξιολύπητο τύπο πὸν ζητάει πάντα προστασία στὰ φουστάνια τῆς μητέρας του. Κι ὅταν αὐτὴ λείπει, τὴ θέση της τὴν παίρνει κάποιο συμβολικὸ ὑποκατάστατο, ὅπως λ.χ. τὸ σπίτι (ἀγοραφοβία), ἡ ἐκκλησία ἢ ἡ πατρίδα.

Οἱ νόμοι γιὰ τὰ διαζύγια δὲ μ' ἐνδιαφέρουν. Δὲν εἶναι δική μου ὑπόθεση ἢ παραχὴ συμβουλῶν σ' ἐνήλικους. Άσχολοῦμαι ὅμως μὲ τὰ παιδιά καὶ γι' αὐτὸ εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ πῶ στους γονεὺς πὸς ἕνα νευρωτικὸ παιδί μόνο τότε ἔχει ἐλπίδες νὰ θεραπευτεῖ, ὅταν ἀλλάξουν οἱ συνθήκες μέσα στο πατρικὸ του σπίτι. Στὴν περίπτωση ἀνάγκης οἱ γονεὺς πρέπει νὰ παραδεχτοῦν μὲ θάρρος πὸς οἱ συνθήκες πὸν δημιούργησαν βλάπτουν τὸ παιδί. Κάποτε μιὰ μητέρα μοῦ ἔλεγε: «Μὰ ἂν κάνω δυὸ χρόνια νὰ δῶ τὸ παιδί μου, πάει πιά τῷχασα!»

«Μὰ τῷχετε κιόλας χάσει», τῆς ἀποκρίθηκα. Κι ἦταν πράγματι ἔτσι, γιατί τὸ παιδί ἦταν δυστυχισμένο μέσα στο σπίτι.

Άγχώδεις γονεὺς

Θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανένας πὸς ἀγχώδεις γονεὺς εἶναι ἐκείνοι πὸν τίποτα δὲν μποροῦν νὰ προσφέρουν — ἐκείνοι

πὸν δὲν αγαποῦν, δὲ σέβονται, δὲν ἐμπιστεύονται.

Πρὶν λίγες μέρες ἤρθε γιὰ δευτέρη φορά γιὰ ἐπίσκεψη μέσα σὲ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα ἡ μητέρα ἐνὸς ἀγοριοῦ. Ἐνα ὀλόκληρο Σαββατοκύριακο ἔκανε τὴ ζωὴ τοῦ γιοῦ της ἀφόρητη. Τὸ παιδί εἶχε φάει τὸ κανονικὸ του πρῶγευμα καὶ γεῦμα καὶ δὲν πεινοῦσε. Αὐτὸ ὅμως δὲν τὴν ἐμπόδισε νὰ τὸ κουνιγάζει ὅλη μέρα ἀπὸ πίσω καὶ νὰ τὸ ἀναγκάζει νὰ φάει. Ὁ μικρὸς ἔφτιαχνε ἕνα καλυδάκι μὲ κλαριά καὶ χῶματα καὶ φυσικὰ εἶχε λερωθεῖ μὲ αὐτὴ τὸν πῆρε εἶδηση, τὸν ἔσυρε μὲ τὸ ζῶρι μέσα στο σπίτι γιὰ νὰ τὸν σαπουνίσει. Μὲ τὸ χαρτζιλίκι του πῆρε τὸ παιδί ἕνα παγωτό, κι αὐτὴ τοῦ ἔκανε μιὰ διάλεξη γιὰ τὸ πὸσο βιάζεται τὸ παγωτὸ στο στομάχι. Κάθε φορά πὸν τὸ παιδί μὲ φώναζε «Neill», αὐτὴ διόρθωνε καὶ τοῦ ἔδινε ἐντολὴ νὰ μὲ λέει «κύριε Neill».

«Τὶ διάβολο τὸ φέρατε τὸ παιδί σας σ' αὐτὸ τὸ σχολεῖο, ἀφου κάνετε ὅλο αὐτὸ τὸ θέατρο;» τῆς εἶπα.

Μ' ἀπόλυτη ἀφέλεια μοῦ ἔδωσε τὴν ἀπάντηση: «Γιατί; Ἐπειδὴ θέλω νὰ γίνει ἐλεύθερος κι εὐτυχισμένος ἄνθρωπος. Θέλω νὰ γίνει ἕνας ἀνεξάρτητος ἄνθρωπος, πὸν δὲ θὰ μπορεῖ νὰ τὸν διαφθεῖρει καμιά ἐξωτερικὴ ἐπίδραση.»

«Ἄ, ἔτσι», εἶπα κι ἀναψα τοιγάρο. Ἡ γυναίκα αὐτὴ δὲν εἶχε τὴν παραμικρὴ ὑποψία γιὰ τὴν κουτὴ καὶ βαναυσὴ συμπεριφορὰ της ἀπέναντι στο παιδί της. Δὲν μπορούσε νὰ καταλάβει πὸς μὲ τὴ συμπεριφορὰ της μεταβίβαζε στο παιδί της ὅλες τίς ἀγωνίες τῆς δικῆς της ἀνεκπλήρωτης ζωῆς.

Τὶ μπορεῖ νὰ κάνει κανένας σὲ τέτοιες περιπτώσεις; Τίποτα. Τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ περιγράψει μὲ μερικὰ παραδείγματα τίς ζημιές πὸν μποροῦν νὰ προξενήσουν οἱ γονεὺς στὰ παιδιά τους, μὲ τίς ὑπερβολές τους καὶ νὰ ἐλπίζει πὸς ἴσως στο ἕνα ἑκατομμύριο γονεὺς θὰ βρεθεῖ ἕνας πὸν νὰ πεῖ: «Αὐτὸ δὲν τὸ εἶχα ποτέ μου σκεφτεῖ! Κι εἶχα τὴν ἐντύπωση πὸς αὐτὸ πὸν ἔκανα ἦταν σωστό. Ἄπ' ὅ,τι ὅμως διαπιστώνω δὲν εἶχα δίκιο.»

Κάποτε μιὰ ὀλότελα ἀπογοητευμένη μητέρα μοῦ ἔγραψε: «Σηκῶνω τὰ χέρια ψηλά. Δὲν ξέρω πιά τί νὰ κάνω μὲ

τὸ δωδεκάχρονο γιό μου. Ἐξαφνα ἄρχισε νὰ κλέβει τὰ πιὸ ἀπίθανα πράγματα ἀπὸ τὰ καταστήματα. Σᾶς χιλιοπαρακαλῶ, συμβουλευτέ με τί πρέπει νὰ κάνω!» Αὐτὸ εἶναι σὰν τὸν μπεκρὴ πού εἴκοσι δλόκληρα χρόνια πίνει μιὰ μπουκάλια οὐίσκυ τὴν ἡμέρα καὶ στὸ τέλος παραπονιέται γιατί χάλασε τὸ συκώτι του. Εἶναι πιθανὸ πὼς κάθε συμβουλή σχετικὴ μὲ τὸ σταμάτημα τοῦ ποτοῦ δὲ θὰ ὠφελοῦσε καὶ πολὺ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο. Γιὰ τοῦτο καὶ συχνὰ συμβουλευώ τίς μητέρες πού ἔχουν σοβαρὲς δυσκολίες μὲ τὰ παιδιὰ τους καὶ δὲν μποροῦν πιά νὰ τὰ βοηθήσουν, νὰ καταφύγουν σ' ἕναν παιδοψυχολόγο ἢ στὴν πλησιέστερη ὑπηρεσία παροχῆς συμβουλῶν.

Θὰ μπορούσα βέβαια νὰ πῶ στὴν ἀπελπισμένη μητέρα: «Ἀγαπητὴ κυρία, ὁ γιός σας κλέβει γιατί στὸ σπίτι σας αἰσθάνεται ἀνικανοποίητος καὶ δυστυχισμένος. Ἄν τοῦ φερόσασαν διαφορητικά, δὲ θὰ ἦταν αὐτὸς πού εἶναι.» Ἄν τῆς ἔλεγα ὁμως τέτοια πράγματα, θὰ τῆς δημιουργοῦσα μόνο τύψεις συνείδησης. Ἀκόμα καὶ τὴν πιὸ καλὴ διάθεση ἂν εἶχε, δὲ θὰ ἦταν σὲ θέση ν' ἀλλάξει τὸ περιβάλλον τοῦ γιου τῆς, πρῶτα - πρῶτα γιατί δὲ θὰ ἤξερε τί πρέπει νὰ κάνει, ἀλλὰ κι ἂν ἀκόμα τῆς ἔλεγε κάποιος ποῖο εἶναι τὸ σωστὸ, δὲ θὰ εἶχε τὴν ψυχικὴ δύναμη γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ ἐνὸς τέτοιου προγράμματος.

Μόνο κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση ἐνὸς καλοῦ ψυχοθεραπευτοῦ θὰ μπορούσε μιὰ καλοπροαίρετη μητέρα νὰ καταφέρει ὀρισμένα πράγματα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ. Ἴσως ὁ ψυχοθεραπευτὴς τῆς νὰ τὴ συμβούλευε νὰ χωρίσει τὸν ἄντρα τῆς, μιᾶς κι οἱ σχέσεις τους δὲν ἦταν πιά σχέσεις ἀγάπης, ἀλλὰ ψυχρότητας, ἢ μπορεῖ καὶ νὰ τὴ συμβούλευε νὰ διώξει τὴν πεθερὰ τῆς. Εἶναι ὁμως ἀμφίβολο ἂν θὰ κατάφερνε ν' ἀλλάξει τὴν ἴδια τὴ γυναίκα, τὴν καχύποπτη καὶ φοβισμένη μητέρα, τὴ μητέρα πού δλα τῆς φταῖνε, πού ἠθικολογεῖ κι ἐχθρεύεται κάθε τι τὸ σεξουαλικό. Κι εἶναι σίγουρο πὼς στίς περισσότερες περιπτώσεις μιὰ ἀπλή ἀλλαγὴ τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν δὲν ἔχει παρὰ ἐλάχιστα ἀποτελέσματα.

Θυμᾶμαι ἀκόμα τὰ λόγια μιᾶς μητέρας πού ἤθελε νὰ στείλει τὸ ἐφτάχρονο κορίτσι τῆς στὸ Σάμμερχιλ. Ὅλες τῆς οἱ ἐρωτήσεις φανέρωναν φόβο καὶ ἀνησυχία: «Θὰ φροντίζει κάποιος, ὥστε νὰ πλένει δυὸ φορές τὴν ἡμέρα τὰ δόντια τῆς; Ἐπίσης θὰ προσέχετε νὰ μὴν πηγαίνει στὸν αὐτοκινητόδρομο; Θὰ κάνει κάθε μέρα μάθημα; Ποιὸς θὰ τῆς δίνει τὰ φάρμακά τῆς κάθε βράδυ;» Ἀσυναίσθητα οἱ φοβιτσιάρες μητέρες μεταβάλλουν τὸ παιδί τους σ' ἀντικείμενο τῶν δικῶν τους ἄλυτων προβλημάτων. Μιὰ ἑλλη μητέρα ἀνησυχοῦσε ὑπερβολικὰ γιὰ τὴν ὕγεια τῆς κόρης τῆς. Μοῦ ἔστειλε συνέχεια πολυσέλιδα γράμματα μὲ τίς πιὸ ἀπίθανες ὑποδείξεις ἀναφορικὰ μὲ τὸ τί ἔπρεπε νὰ τρῶει, ἢ προπαντὸς νὰ μὴν τρῶει, πὼς ἔπρεπε νὰ ντύνεται ἢ νὰ μὴ ντύνεται τὸ παιδί κτλ., κτλ. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὲς μας ἔχουν τέτοιους ἀγχώδεις γονεῖς. Ἡ ἀγωνία τῶν γονέων μεταδίνεται πάντα καὶ στὰ παιδιὰ. Ἀποτέλεσμα: τὰ παιδιὰ γίνονται ὑποχονδρικά.

Ἡ Μάρθα ἔχει ἕνα μικρὸ ἀδερφό. Οἱ γονεῖς τῆς εἶναι ὑπερβολικὰ ἀγχώδεις τύποι. Συχνὰ ἀκούω τὴ Μάρθα μέσα στὸν κήπο νὰ λέει στὸ μικρὸ τῆς ἀδερφό: «Μὴν τρέχεις μέσα στίς λάσπες — θὰ βραχοῦν τὰ πόδια σου!» Ἡ: «Μὴν παίζεις μὲ τὰ χῶματα — θὰ λερώσεις τὸ καινούργιο σου παντελόνι!» Εἶπα: «Ἀκούω», ὁμως τὸ σωστὸ εἶναι ἔτι «ἀκούγα», γιατί ἡ Μάρθα συμπεριφερόταν ἔτσι διὰν ἦταν καινούργια στὸ Σάμμερχιλ. Τώρα τῆς εἶναι δλότελα ἀδιάφορο, ἂν τὸ ἀδερφόκι τῆς λερώθηκε σὰν καπνοδοξακαθαριστής. Μόνο τὴν τελευταία σχολικὴ ἐδομάδα ξαναγυρίζουν οἱ παλιοὶ τῆς φόβοι, γιατί σκέφτεται ἤδη ἔτι στὸ σπίτι πού θὰ γυρίσει κυριαρχεῖ διαρκῶς ἡ φροντίδα.

Καμιὰ φορὰ συλλογίζομαι πὼς τὰ σχολεῖα μὲ τὴν ἀσθηρὴ πειθαρχία μπορεῖ νὰ προτιμοῦνται γιὰ τὸ γεγονός ἔτι τὰ παιδιὰ ἐπιστρέφουν χαρούμενα στὸ σπίτι. Ἀπὸ τὰ χαρούμενα πρόσωπα τῶν παιδιῶν οἱ γονεῖς μπορεῖ νὰ ἀρέσκονται νὰ συμπεραίνουν κάποια ἀγάπη τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὸ πατρικὸ σπίτι, πράγμα πού στὴν οὐσία δὲν εἶναι παρὰ μίσος ἐνάντια στὸ σχολεῖο. Ὅλο αὐτὸν τὸν καιρὸ τὸ παιδί μισοῦ-

σε τὸν αὐστηρὸ δάσκαλο, κι ἔρχεται τώρα νὰ πλημμυρίσει μὲ τ' ἀποθέματα τῆς ἀγάπης του τοὺς γονεῖς του, ἄσχετο ἂν σὲ λίγο θὰ ἀντιστραφοῦν οἱ ὅροι. Αὐτὸν τὸν ψυχολογικὸ μηχανισμό χρησιμοποιεῖ ἢ μητέρα, ὅταν λέει στὸ παιδί της: «Περίμενε νὰ ἔρθει ὁ πατέρας σου καὶ θὰ σὲ περιποιηθεῖ καλά!», μὲ τὸν ὁποῖο μετατοπίζει τὸ μῖσος τοῦ παιδιοῦ της ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της στὸν ἄντρα της.

Γιατροὶ κι ἄλλοι ἀκαδημαϊκοὶ λένε συχνά: «Θὰ στείλω τὸ παιδί μου σ' ἓνα καλὸ ἰδιωτικὸ σχολεῖο, γιὰ νὰ μάθει σωστά τὴ γλῶσσα καὶ νὰ δημιουργήσει σχέσεις καὶ γνωριμίες πού ἀργότερα θὰ τοῦ φανοῦν χρήσιμες.» Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι προϋποθέτουν ὡς αὐτόνοητο ὅτι οἱ σημερινές κοινωνικὲς ἀξίες θὰ παραμένουν καὶ στὸ μέλλον ἔτσι ὅπως ἔχουν σήμερα. Ὁ φόβος μπροστὰ στὸ μέλλον παίζει στὴν περίπτωσι τῶν γονέων ἓναν πολὺ σημαντικὸ ρόλο.

Οἱ γονεῖς πού τάσσουνται ὑπὲρ τῆς αὐστηρῆς σχολικῆς πειθαρχίας, εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔχουν κάνει τὸ σπίτι τους σωστὴ φυλακὴ, μὲ δεσμῶτες τὰ ἴδια τους τὰ παιδιὰ. Τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ συνεχίσει τὴν παράδοσι τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ, νὰ μειώσῃ τὰ παιδιὰ, νὰ τοὺς κλείσῃ τὸ στόμα, νὰ τὰ κάνει δουλόπρεπα, νὰ τὰ εὐνοχήσῃ. Πέρα ἀπ' αὐτὰ τὸ σχολεῖο ἀσχολεῖται μόνο μὲ τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ. Τοῦ περιορίζει τὴ συναισθηματικὴ του ζωὴ καὶ τὴν τάσι του γιὰ δημιουργικὴ δραστηριότητα. Ἐκπαιδεύει δηλαδὴ τὰ παιδιὰ μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ πειθαρχοῦν σὲ κάθε λογῆς μανδραρίνους καὶ δικτάτορες. Ὁ φόβος πού σταλάζεται στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν ἀπὸ τίς πρώτες κιόλας μέρες τῆς κούριας, ἐδῶ δυναμώνει καὶ μετατρέπεται σὲ μόνιμη κατάσταση ἀπὸ τοὺς αὐταρχικοὺς κι ἀρχομανεῖς δασκάλους. Οἱ γονεῖς μὲ τὸ μέσο πνευματικὸ ἐπίπεδο θλέπουν μόνο ἐπιφανειακὰ πράγματα, ὅπως τὴ σχολικὴ στολή, τὴν τυπικὴ εὐγένεια, τὸν ἐνθουσιασμό γιὰ τὸ ποδόσφαιρο καὶ χαίρονται πού τὰ παιδιὰ τους παίρνουν μιά τόσο καλὴ σχολικὴ μὀρφωσι. Εἶναι τραγικὸ νὰ θυσιάζουν μπροστὰ στὰ μάτια σου, πάνω στὸν προκατακλισμαῖο ὄμιλὸ τῆς δῆθεν παιδείας καὶ μὀρφωσις, τὴ νέα ζωὴ. Τὸ αὐστηρὸ σχολεῖο δὲν προσφέρει τίποτ' ἄλ-

λο ἀπὸ καταπίεσι — κι οἱ δειλοὶ γονεῖς εἶναι ἱκανοποιημένοι.

Ὅπως κάθε ἐγωκεντρικὴ ἐξουσία, ἔτσι καὶ τὸ Ἐγὼ τοῦ δασκάλου πασχίζει νὰ δέσει τὰ παιδιὰ στὸ δικὸ του ἄρμα. Ἀλήθεια, πρόκειται γιὰ κάποιο θεϊκὸ ἔσθρανο! Βρίσκειται πάντοτε στὸ ἐπίκεντρο. Αὐτὸς κάνει κουμάντο καὶ τὰ παιδιὰ πρέπει νὰ ὑπακοῦν. Αὐτὸς ἀποφασίζει γιὰ τὸ δίκιο καὶ τὸ ἄδικο. Σχεδὸν πάντοτε μιλάει μόνο αὐτὸς. Σ' ἓνα ἐλεύθερο ὁμοῦ σχολεῖο αὐτὰ εἶναι ἄγνωστα καὶ δὲν παρατηρεῖται καμιά τάσι γιὰ κυριαρχία. Ὁ δάσκαλος στὸ Σάμμερχιλ δὲν ἔχει καμιά δυνατότητα νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ προσωπικὸ του θέτο, γιὰτὶ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνταγωνιστεῖ τὸ φουντωμένο ἐγωισμό τῶν παιδιῶν. Ἀντὶ νὰ κάθογται προσοχή τὰ παιδιὰ μπροστὰ μου, μὲ φωνάζουν συχνὰ χαζὸ ἢ κουτορνήθι. Γενικὰ αὐτὰ εἶναι χαϊδευτικὰ ὀνόματα. Σ' ἓνα ἐλεύθερο σχολεῖο ἢ ἀγάπη εἶναι τὸ κυριότερο στοιχεῖο. Ποιὲς ἐκφράσεις χρησιμοποιεῖ κανένας γιὰ νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀγάπη του, εἶναι μιά ὑπόθεσι χωρὶς ἰδιαίτερη σημασία.

Ἐνας νεαρὸς ἀπὸ μιά αὐστηρὴ καὶ φοβισμένη οἰκογένεια ἔρχεται στὸ Σάμμερχιλ. Ἐδῶ εἶναι ἐλεύθερος νὰ κάνει ὅτι θέλει. Κανένας δὲν τὸν ὑποχρεώνει νὰ κάνει κάτι. Κανένας δὲν τὸν κριτικάρει. Κανένας δὲν τὸν παροτρύνει νὰ φέρεται καλά. Κανένας δὲ ζητάει ἀπ' αὐτὸν νὰ εἶναι ἡσυχος καὶ νὰ μὴν κάνει θόρυβο. Ὁ νεαρὸς ἀνακαλύπτει μετὰ ἀπ' αὐτὰ ὅτι τὸ Σάμμερχιλ εἶναι ὁ παράδεισος πάνω στὴ γῆ, γιὰτὶ γι' αὐτὸν παράδεισος εἶναι ἐκεῖ ὅπου μπορεῖ νὰ ξεδιπλώσῃ καὶ ν' ἀναπτύξῃ ἐλεύθερα τὴ δικὴ του προσωπικότητα. Τὴ χαρὰ του γι' αὐτὴ τὴ δυνατότητα πού τοῦ παρέχεται ἀπλόχερα καὶ χωρὶς τὴν παραμικρὴ δέσιμευσι τὴ συνδυάζει μὲ τὸ πρόσωπό μου, γιὰτὶ ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἐγὼ ἔχω παίζει κάποιο σημαντικό ρόλο στὸ νὰ ἔχει αὐτὸς αὐτὴ τὴ δυνατότητα. Γινομαι λοιπὸν γι' αὐτὸν ὁ μπαμπάς, ὁ μπαμπάς ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι. Βέβαια στὴν οὐσία δὲ μ' ἀγαπάει καθόλου, γιὰτὶ τὰ παιδιὰ δὲν ἀγαποῦν, θέλουν μόνο ν' ἀγαπηθοῦν. Θὰ σκέφτεται λοιπὸν χωρὶς νὰ ἐκφράξῃ τίς σκέψεις του: «Εἶμαι εὐτυχημένος ἐδῶ πέρα. Ὁ γέρο Neill εἶναι πολὺ

έντάξει άνθρωπος. Δέ φυτρώνει πάντα εκεί που δέν τόν σπέρνουν. Θά πρέπει νά μέ συμπαθεῖ, γιατί ἀλλιῶς θά μοῦ ἔλεγε κάνε τοῦτο καί κάνε ἐκεῖνο.»

Μετά ἔρχονται οἱ διακοπές. Ὁ νεαρός πάει στό σπίτι. Δανείζεται τὸ φακὸ τοῦ πατέρα του, τὸν ὁποῖο φυσικά καί ξεχνάει πάνω στό πιάνο. Ὁ πατέρας θάξει τίς φωνές καί τὸν θρῖζει. Ὁ νεαρός βλέπει πῶς στό σπίτι δέν ὑπάρχει ἐλευθερία. Ἐνας ἀπὸ τοὺς μαθητές μου ἔλεγε συχνά: «Οἱ γονεῖς μου, ξέρεis, εἶναι τῆς παλιάς σχολῆς. Στό σπίτι δέν ἔχω τόση ἐλευθερία ὅση ἐδῶ. Ὅταν ὁμως ξαναπάω στό σπίτι τίς ἐπόμενες διακοπές, θά τοὺς δείξω ἐγὼ ποιὸ εἶναι τὸ σωστό.» Καί νομίζω πῶς δέν ἔμεινε μόνο στίς ἀπειλές, γιατί τὸν σταμάτησαν ἀπὸ τὸ δικό μας σχολεῖο.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μαθητές μου ὑποφέρουν ἀπὸ ὀξεία «συγγενίτιδα». Σὰς παραθέτω κιάλας ἕνα ἀντιπροσωπευτικὸ δεῖγμα τῶν συγγενῶν τῶν μαθητῶν μου: Παππούς -γιαγιά (θρησκόληπτοι). Θεῖες (θρησκόληπτες καί σεμνότητες). Θεῖοι (ἄθρησκοι, ἀλλὰ ἠθικολόγοι). Κάποτε ἀπαίτησα μ' ἐπιμονή ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἑνὸς ἀγοριοῦ νά μὴν ξαναστεῖλουν τὸ παιδί τους στόν παππού του, πού τόσο τοῦ ἀρέσει νά μιλάει γιὰ τὴν αἰώνια φωτιὰ τῆς κόλασης. Ἀπάντησαν πῶς αὐτὴ ἢ δραματικὴ ἐνέργεια εἶναι ἀδύνατη. Φτωχὸ παιδί!

Σ' ἕνα ἐλεύθερο σχολεῖο τὸ παιδί βρίσκει προστασία ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του. Μὲ τὸν καιρὸ μοῦ ἔγινε μάθημα καί τοὺς κρατῶ πάντα σ' ἀπόσταση. Πρὶν δυὸ χρόνια ἦρθε ὁ θεῖος ἑνὸς ἐννιάχρονου ἀγοριοῦ ἐπίσκεψη στό Σάμμερχιλ, καί ἔκανε μιὰ βόλτα μὲ τὸν ἀνιψιὸ του. Γύρισε ὁ νεαρός καί τὸ μεσημέρι, στό ἐστιατόριο σκορποῦσε ἐδῶ καί ἐκεῖ κομμάτια ψωμοῦ. «Φαίνεται πῶς δέν ἔμεινες εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν περίπατο. Γιὰ ποιὸ θέμα σοῦ μίλησε ὁ θεῖος σου;» τὸν ρώτησα.

«Ἄ, μοῦ μιλοῦσε ὅλη τὴν ὥρα γιὰ τὸ θεὸ καί τὴ βίβλο», εἶπε τὸ παιδί ἀθρόμητα.

«Μήπως συμπωματικά σοῦ ἀνέφερε καί καμιὰ περικοπή, πού νά ἔλεγε ὅτι μπορούμε νά πετᾶμε τὸ ψωμί γιατί ἔχει ὁ θεός;» εἶπα. Ὁ νεαρός γέλασε καί σταμάτησε νά σκορ-

πάει ἐδῶ καί ἐκεῖ τὸ ψωμί. Μετά ἀπ' αὐτὸ καί κάθε φορὰ πού ὁ δρόμος φέρνει τὸ θεῖο ἀπὸ τὸ Σάμμερχιλ, ὁ ἀνιψιὸς του «αὐτὴ τὴ στιγμή εἶναι ἀπασχολημένος».

Γενικά ὁμως δέν μπορῶ νά πῶ πῶς ἔχω παράπονο ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῶν μαθητῶν μου. Οἱ σχέσεις μας εἶναι λαμπρές. Οἱ περισσότεροὶ ἀπ' αὐτοὺς συμφωνοῦν μὲ τίς ἀπόψεις τοῦ Σάμμερχιλ. Βέβαια ὑπάρχουν μερικοὶ πού διατηροῦν ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις, ὁμως ἔχουν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη σέ μένα. Ἐξηγῶ ἀναλυτικά στοὺς γονεῖς τίς ἀπόψεις μου καί τίς μεθόδους μου καί τοὺς προκαλῶ νά πάρουν θέση ὑπὲρ ἢ κατὰ. Οἱ γονεῖς πού συμφωνοῦν μαζί μου δέν ἔχουν λόγο ν' ἀνησυχοῦν. Τὰ παιδιὰ δέν ἔχουν ἀντίρρηση νά πάνε στό σπίτι τους γιὰ διακοπές. Καί αὐτὸ γιατί αἰσθάνονται καί ἐκεῖ, κοντὰ στοὺς γονεῖς τους, ὅπως καί ἐδῶ στό Σάμμερχιλ κοντὰ σ' ἐμᾶς.

Μαθητές, τῶν ὁποῶν οἱ γονεῖς δέν ἐμπιστεύονται ἀπεριόριστα τὸ Σάμμερχιλ, δέν πάνε μὲ τόση εὐχαρίστηση στό σπίτι γιὰ διακοπές. Οἱ γονεῖς αὐτοὶ εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού ζητᾶνε πάρα πολλὰ ἀπὸ τὰ παιδιὰ. Δέν μποροῦν νά καταλάβουν πῶς ἕνα ὀχτάχρονο παιδί δέν ἐνδιαφέρεται οὐσιαστικά παρά γιὰ τὸν ἑαυτό του. Κάθε παιδί αὐτῆς τῆς ἡλικίας δέν ἔχει ἀκόμα ἀναπτύξει τὸ αἶσθημα τῆς κοινωνικότητας καί τῆς εὐθύνης. Στό Σάμμερχιλ μπορεῖ κάθε παιδί νά ξεπεράσει τὴ φιλαυτία του μὲ τὸ νά τὴ ζήσει ἀνεόχλητα. Μὲ τὸν καιρὸ ἀναπτύσσει αἶσθημα κοινωνικότητας, ἀφοῦ ὁ σεβασμὸς τῶν δικαιωμάτων καί τῶν ἀντιλήψεων τῶν ἄλλων μεταβάλλει τὴ φιλαυτία του. Οἱ διαφωνίες ἀνάμεσα στό σχολεῖο καί τὴν οἰκογένεια μποροῦν νά ἔχουν καταστροφικὲς συνέπειες γιὰ τὸ παιδί· τὸ δὲδηγοῦν στό δίλημμα: «Ποιὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ ἔχει δίκιο λοιπόν; Οἱ γονεῖς ἢ τὸ σχολεῖο;» Μιὰ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴ φυσιολογικὴ ἀνάπτυξη καί τὴν εὐτυχία τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἡ ταυτότητα ἀπόψεων καί ἐπιδιώξεων ἀνάμεσα στό σχολεῖο καί τὴν οἰκογένεια.

Σὰ μιὰ ἀπὸ τίς βασικὲς αἰτίες διαφωνιῶν ἀνάμεσα στό σχολεῖο καί τοὺς γονεῖς βλέπω τὴ ζηλοτυπία. Μιὰ δεκαεφτάχρονη μαθήτρια μοῦ ἔλεγε κάποτε: «Μπορῶ νά κάνω

τόν πατέρα μου νά γίνει θεριό από τό θυμό του, φτάνει νά τοῦ πῶ: Ὁ κ. Neill γιά τό θέμα αὐτό ἔχει πει ἐκεῖνο κι ἐκεῖνο.»

Οἱ καχύποπτοι γονεῖς ζηλεύουν συνήθως ἐκεῖνο τό δάσκαλο πού τό παιδί συμπαθεῖ πιά πολύ. Κι εἶναι φυσιολογικό μιά και τὰ παιδιά, βλέπετε, θεωροῦνται κτῆμα τῶν γονέων. Εἶναι ἰδιοκτησία τους. Εἶναι ἕνα μέρος τοῦ Ἐγώ τους.

Βέβαια κι οἱ δάσκαλοι ἔχουν ὅπως κι οἱ γονεῖς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες. Πολλοί δάσκαλοι, ἰδιαίτερα ἂν τύχει νά μὴν ἔχουν δικιά τους παιδιά, υἱοθετοῦν κατά κάποιον ἀσυνείδητο τρόπο τοὺς μαθητές τους. Προσπαθοῦν ἀθελά τους νά «κλέψουν» τό παιδί ἀπό τοὺς γονεῖς του. Γι' αὐτό θά ἔπρεπε κάθε δάσκαλος νά συζητήσει τό θέμα μ' ἕναν ψυχαναλυτή. Βέβαια ἡ ψυχανάλυση δέν εἶναι ἕνα μέσο πού θεραπεύει τὰ πάντα· κι αὐτῆς οἱ δυνατότητες εἶναι περιορισμένες, μερικά πράγματα ὅμως μπορεί νά τὰ ξεκαθαρίσει. Τό μεγαλύτερο πλεονέκτημα τῆς ψυχανάλυσης συνίσταται στό ὅτι βοηθάει τὸν καθένα νά καταλαβαίνει περισσότερο τοὺς ἄλλους και νά εἶναι φιλικότερος μαζί τους. Τῆ συνιστῶ λοιπὸν στοὺς δασκάλους ἀκόμα κι ἂν πρόκειται ἡ μόνη ὠφέλεια νά εἶναι ἡ παραπάνω, γιατί ἡ ἀποστολή τους εἶναι νά καταλαβαίνουν ἄλλους. Κάθε δάσκαλος πού ψυχαναλύθηκε δέ φοβᾶται ν' ἀναγνωρίσει τίς ἀντιλήψεις του γιά τό παιδί, κι ἀφοῦ τίς ἀναγνωρίσει μπορεί νά τίς διορθώσει.

Κάθε οἰκογένεια πού δημιουργεῖ φόβους και συγκρούσεις στό παιδί, εἶναι κακή. Κάθε παιδί πού ὠθεῖται ἀπό τοὺς ἀνήσυχους γονεῖς του σέ μιά γρήγορη ἀνάπτυξη, ἀγανακτεῖ γρήγορα κι ἀσυνείδητα προσπαθεῖ νά ὑπονομεύσει τίς ἐπιδιώξεις τῶν γονέων του. Ἀπεναντίας κάθε παιδί πού διαπαιδαγωγήθηκε χωρὶς φόβους και συγκρούσεις μπαίνει ἀφοδο κι αἰσιόδοξο στή ζωῆ.

Κατανόηση τῶν γονέων

Κατανοῶ σημαίνει ὅτι εἶμαι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ προκαταλήψεις κι ἀπὸ ἐσφαλμένες ἰδέες — ἢ μάλλον εἶμαι ἀπαλλαγμένος ὅσο πιά πολύ γίνεται. Γιατί ποῖός μπορεί ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τίς συνέπειες τῶν ἐπιδράσεων, στίς ὁποῖες ἦταν ἐκτεθειμένος τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του; Κατανοῶ σημαίνει ἐπίσης βλέπω και πίσω ἀπὸ τὰ πράγματα. Γιὰ τοὺς γονεῖς αὐτό δέν εἶναι και τόσο εἰκόλο, γιατί μπαίνει στή μέση τό συναίσθημα. Σέ πολλά ἀπὸ τὰ γράμματα πού παίρνω βρίσκω προτάσεις σὰν τὴν παρακάτω: «Και τί κέρδισα τελικὰ ἀπὸ τὰ παιδιά μου!» Ἄνάμεσα ὅμως στό δάσκαλο και τοὺς μαθητές δέν ὑπάρχει ἕνας τόσο δυνατός συναισθηματικός δεσμός. Γι' αὐτό κι ὁ δάσκαλος ἔχει περισσότερες δυνατότητες ἀπὸ τοὺς γονεῖς νά δεῖξει στό παιδί κατανόηση και νά τό ὀδηγήσει στήν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη.

Πολλές φορές ὑποχρεῶνομαι νά γράφω σέ πατέρες πὼς δέ θά καταφέρω τίποτα μὲ τὰ δυσκολοδιαπαιδαγωγήτα παιδιά τους, ἂν αὐτοὶ δέν ἀλλάξουν πολιτικὴ ἀναφορικά μ' ὀρισμένα θέματα. Ἔτσι χρειάστηκε νά ὑποδείξω λ.χ. στόν πατέρα τοῦ Θωμᾶ πὼς ἔπρεπε, ἂν βέβαια ἤθελε νά πετύχει κάτι στή ζωῆ του ὁ Θωμᾶς, ν' ἀνεχτεῖ τό κάπνισμα και στό σπίτι, ἀφοῦ στό Σάμμερχιλ μπορεί και καπνίζει, γιατί ἄλλιῶς εἶναι βέβαιο πὼς οἱ τιμωρίες δέ θά ὀδηγήσουν τὸν Θωμᾶ στό σταμάτημα τοῦ καπνίσματος, ἀλλὰ στήν ἀνταρσία. Σ' ἄλλες περιπτώσεις, στή θέση τοῦ καπνίσματος εἶναι τό βρισίδι, ἡ ἀδιαφορία στὰ μαθήματα κλπ.

Ποτέ μου δέν προσπαθῶ νά προδιαθέσω τὰ παιδιά ἐναντία στοὺς γονεῖς τους. Ἄν ἕνα παιδί τὰ πάει κόντρα μὲ τοὺς γονεῖς του, τότε αὐτό ὀφείλεται στήν ἐλευθερία τοῦ Σάμμερχιλ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά γονεῖς χωρὶς τὴν ἀπαιτούμενη ἐλάχιστη μὀρφωση, εἶναι φυσικό νά μὴν μποροῦν νά συλλάβουν τό νόημα τῆς ἐλεύθερης ἀγωγῆς και νά μὴν μποροῦν ν' ἀνταποκριθοῦν στίς ὑποχρεώσεις τους ἀπέναντι στό ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένο παιδί τους.

Μέ μερικά πρακτικὰ παραδείγματα θά ἤθελα νά δείξω

πώς δε θα έπρεπε να είναι οι σχέσεις ανάμεσα στο παιδί και τους γονείς. Τα παιδιά στα όποια θα αναφερθώ δεν είναι άρρωστα. Είναι θύματα ενός περιβάλλοντος που δεν έχει ακόμα συνειδητοποιήσει τις πραγματικές ανάγκες του παιδιού.

Ένα τέτοιο παιδί είναι λ.χ. η Μάρθα. Κάθε φορά που επιστρέφει από τις διακοπές της, προξενεί καυγάδες, είναι ζηλόφθογη και ανειλικρινής. Βροντάει τις πόρτες, διαμαρτύρεται για το δωμάτιό της, για το κρεβάτι της. Χρειάζεται να περάσει το μισό τρίμηνο ώσπου να ίσορροπήσει η Μάρθα. Κατά τη διάρκεια των διακοπών η μητέρα της, που είχε κάνει αποτυχημένο γάμο, γκρίνιαζε ακατάπαυστα τη μικρή τόσο που κι αυτή αναγκάστηκε να τη βασανίζει με τον ίδιο τρόπο. Ένα παιδί που είναι υποχρεωμένο να ζει σε τόσο διαφορετικούς κόσμους, δεν μπορεί να αισθάνεται ικανοποιημένο ακόμα και μέσα στην τόσο ελευθερία του Σάμμερχιλ. Όταν οι διακοπές της Μάρθας είναι ιδιαίτερα δυσάρεστες, τότε φτάνει μέχρι τις μικροκλοπές. Με το να εξηγήσεις σ' αυτό το παιδί τις αιτίες της συμπεριφοράς του, δεν αλλάξεις τίποτα από τις συνθήκες που επικρατούν στο σπίτι της. Συνθήκες χωρίς κατανόηση, γεμάτες μίσος και δεσποτισμό. Υπάρχουν παιδιά που ούτε στο Σάμμερχιλ δεν μπορούν να λυτρωθούν από τις επιδράσεις των γονέων τους, όταν αυτοί δε γνωρίζουν από αξίες κι ούτε ξέρουν πως σκέφτεται κι αισθάνεται το παιδί. Δυστυχώς όμως δεν είναι εύκολο να διδάξεις στους ανθρώπους αξίες.

Όταν ο οχτάχρονος Γιάννης γυρίζει από τις διακοπές, φαίνεται άλλος άνθρωπος. Έκνευρίζει και τυραννάει τους αδύνατους συμμαθητές του. Η μητέρα του Γιάννη έχει εμπιστοσύνη στο Σάμμερχιλ, αλλά ο πατέρας του είναι ένας σχολαστικός δεσμοφύλακας. Όταν ο πατέρας δίνει εντολή, ο Γιάννης πρέπει να πηδήσει. Με παράπονο μου όμολογεί το παιδί ότι ο πατέρας του συχνά το δέρνει. Τι μπορεί να κάνει κανένας σ' αυτή την περίπτωση; Δεν ξέρω.

Στον πατέρα κάποιου άλλου παιδιού αναγκάστηκα κάποτε να γράψω: «Αν συνεχίσετε να κάνετε οποιαδήποτε κρι-

τική στο γιό σας, θα το κάνετε μεγάλο κακό. Μην τον αποκαίρνετε και πάνω απ' όλα μην τον χτυπάτε ποτέ!» Όταν ο γιός του γύρισε στο σπίτι, τον υποδέχτηκε ο ίδιος στο σταθμό. Η πρώτη κουβέντα που του είπε ήταν: «Ψηλά το κεφάλι, ρέ, έσωσε το κορμί σου!»

Η μητέρα του Πέτρου είχε υποσχεθεί σ' αυτόν ένα δίπραχμο για κάθε νύχτα που δε θα τα έκανε στο κρεβάτι του. Η δική μου αντιπροσφορά ήταν ένα τάλληρο για κάθε νύχτα που θα τα έκανε στο κρεβάτι του. Για να προφυλάξω το παιδί από το δилημμα, είπα στη μητέρα του να αποσύρει τη δική της προσφορά πριν κάνω τη δική μου. Αποτέλεσμα, ο Πέτρος τα έκανε συχνότερα στο σπίτι από ότι στο σχολείο. Η νεύρωσή του όφειλόταν κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι ήθελε να μείνει μικρό παιδί, επειδή ζήλευε το μικρότερο αδερφό του. Ο Πέτρος καταλάβαινε πως η μητέρα του ήθελε να τον θεραπεύσει. Απεναντίας εγώ ήθελα να το δειξω πως δεν νοχλεί κανέναν όταν τα κάνει στο κρεβάτι του. Αναφορικά με το τάλληρο, αυτό αποσκοπούσε στο να ενθαρρύνει τον Πέτρο να φέρεται σε μωρό όσο καιρό θέλει, μέχρι να βαρεθεί και να σταματήσει μόνος του. Τέτοιες συνθήκες υποδηλώνουν κάποια απώθηση. Κάθε προσπάθεια με μέσο τη βία ή τη δωροδοκία για να ξεπεραστούν, προξενεί στο παιδί αισθήματα ένοχής και το εισάγει στην ήθικη του μίσους. Είναι λοιπόν προτιμότερο να μουσικεύει το κρεβάτι του παρά να γίνει ένας αυτάρεσκος ήθικολόγος.

Ο Κωστάκης γυρίζοντας από τις διακοπές του κάνει επίσημες δηλώσεις: «Αυτή τη σχολική περίοδο δε θα απουσιάσω ούτε μια ώρα από τα μαθήματα!» Οι γονείς του τον έπηρεασαν να ζοριστεί για να περάσει τις εισαγωγικές εξετάσεις για τις ανώτερες σχολές. Μια δλόκληρη εβδομάδα ο Κωστάκης ήταν τακτικός στις παραδόσεις, μετά όμως σταμάτησε για έναν δλόκληρο μήνα. Μια ακόμα απόδειξη πως οι νοθετικές παραινήσεις δεν όφελουν σε τίποτα. Απεναντίας μπορεί να βλάψουν.

Τονίστηκε κιόλας πως σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις δεν πρόκειται για δυσκολοδιαπαιδαγωγήγτα παιδιά. Αυτά τα

παιδιά θά ήταν πέρα για πέρα φυσιολογικά, αν ζούσαν μέσα σ' ένα λογικό κόσμο, κι οι γονείς τους έδειχναν λίγη κατανόηση.

Μιά φορά είχα να κάνω μ' ένα πραγματικά δύσκολο άδιαπαιδαγώγητο παιδί. Κι ήταν τέτοιο, γιατί στην οικογένειά του το είχαν συμπεριφερθεί λαθεμένα. Είπα στη μητέρα του να επανορθώσει το κακό, που με τη συμπεριφορά της είχε προξενήσει στο παιδί. Μου το υποσχέθηκε. "Όταν ξανάφερε το γιό της μετά τις σχολικές διακοπές τή ρώτησα: «Ακύρωσατε την απαγόρευση;»

«Ναι», μου αποκρίθηκε.

«Ωραία! Τι είπατε στο παιδί;»

«Τού είπα: Δέν είναι κακό να παίζεις με το πέος σου, αλλά είναι κούτό!»

Έτσι η μητέρα ακύρωσε μιá απαγόρευση κι έβαλε στη θέση της μιá άλλη. Και φυσικά το παιδί συνέχισε να είναι αντικοινωνικό, ανειλικρινές, γεμάτο φόβους και μίσος.

Τò μεγάλο μου παράπονο απέναντι στους γονείς είναι ότι δέν θέλουν να μάθουν. Τò μεγαλύτερο μέρος τής εργασίας μου φαίνεται πως συνίσταται στο να διορθώσουν τά λάθη τους. Ίδιαίτερα συμπαθείς μου είναι οι γονείς που αναγνωρίζουν με ειλικρίνεια τά λάθη τους, κι είναι πρόθυμοι να διδάχθουν. Πολλοί όμως προτιμοῦν να άγκιστρωθοῦν σ' ένα άχρηστο και πολλές φορές επικίνδυνο σύστημα παιδαγωγικών κανόνων και προσπαθοῦν να προσαρμόσουν σ' αυτό τις ανάγκες του παιδιού. Μετά άπ' αυτό θέλουν να με ζηλεύουν κι από πάνω γιατί τò παιδί συμπαθεί πιο πολύ έμένα!

Τά παιδιά όμως δέν αγαποῦν τόσο έμένα όσο τò γεγονός ότι έγώ δέν μπερδεύομαι πάντα στις υποθέσεις τους. Είμαι γι' αυτά ο πατέρας τους, όπως ακριβώς τόν είχαν φανταστεί τή στιγμή που ο πραγματικός τους πατέρας τούς άποπαιρνε: «Σταμάτα αυτή τή φασαρία, είπα!» Δέν ζητάω από τά παιδιά ούτε καλούς τρόπους ούτε εθγενικές εκφράσεις. Ποτέ δέν ρωτάω τά παιδιά αν έπλυναν τò πρόσωπό τους. Δέν άπαιτώ πειθαρχία, σεβασμό και προσοχή. Με λίγα λόγια, φέρομαι στα παιδιά με τόν ίδιο σεβασμό που οι ένήλικοι ά-

παιτοῦν για τόν εαυτό τους. Σέ τελευταία άνάλυση δηλαδή δέν νοείται ανταγωνισμός ανάμεσα σε μένα και τόν πατέρα του παιδιού. Τò καθήκον του πατέρα συνίσταται στην έξασφάλιση του καθημερινού τής οικογένειας. Τò δικό μου καθήκον είναι ή μελέτη τής ψυχής του παιδιού κι ή διάθεση όλου του χρόνου μου και του ενδιαφέροντός μου στην ύπηρεσία του παιδιού. Άφού οι γονείς δέν θέλουν ν' άσχοληθοῦν με τήν παιδική ψυχολογία, για να μποροῦν να παρακολουθοῦν καλύτερα τήν άνάπτυξη του παιδιού τους, τότε θά πρέπει να υπολογίζω πως θά μείνουν πίσω. Και πράγματι οι γονείς έχουν μείνει πίσω.

Είναι άπωσδήποτε άπαράδεκτη ή συμπεριφορά του πατέρα που έγραφε στην κόρη του στο Σάμμερχιλ: «Άν δέν διορθώσεις τήν όρθογραφία σου, μήν τολμήσεις να μου ξαναγράψεις.» Κι αυτό σ' ένα παιδί για τήν πνευματική κατάσταση του όποιου δέν ξέραμε ακόμα πολλά πράγματα!

Κάμποσες φορές χρειάστηκε να επιπλήξω γονείς που δλο γκρινιαζαν τά παιδιά τους: «Ξέρετε πολύ καλά ότι ο γιός σας κλέβει και μουσκεύει τò κρεβάτι, είναι αντικοινωνικός, δυστυχισμένος και υποφέρει από αισθήματα κατωτερότητας, κι έσείς τόν γκρινάζετε στο σταθμό που ήρθε να σάς πάρει, γιατί δέν έπλυνε τò πρόσωπό του και τά χέρια του!» Δέν θυμώνω εύκολα. "Όταν όμως ο πατέρας ή ή μητέρα δέν μποροῦν ή δέν θέλουν να διακρίνουν τò σημαντικό από τò άσήμαντο στην συμπεριφορά του παιδιού, τότε γίνομαι θηρίο. Ίσως αυτός να είναι κι ο λόγος για τόν όποιο μερικοί με θεωροῦν έχθρο τών γονέων. Άπό τήν άλλη όμως μεριά δέν ξέρετε πόση χαρά μου δίνει μιá μητέρα που επισκέπτεται τò Σάμμερχιλ και με πρόσωπο που λάμπει από χαρά μου λέει για τò παιδί της, που λασπωμένο, κουρελιάρικο και γεμάτο ζωντάνια παίζει στον κήπο: «Ύγιέστατο φαίνεται κι εύτυχισμένο! Έσείς τί λέτε;»

Ξέρω πόσο δύσκολα λέγεται κάτι τέτοιο. Ο καθένας μας έχει τή δική του σκάλα άξιών και μετράει τούς άλλους με τά δικά του μέτρα και σταθμά. Ίσως θά έπρεπε να ζητώ συγγνώμη κάθε φορά που χάνω τήν ύπομονή μου, επειδή

οι γονεὶς δὲ βλέπουν τὰ παιδιὰ μὲ τὰ δικά μου μάτια, τὰ μάτια ἐνὸς φανατικοῦ φίλου τῶν παιδιῶν. Ἄν ὅμως ζητούσα συγγνώμη, αὐτὸ θὰ ἦταν ὑποκρισία, γιὰ τὸ λόγο ὅτι εἶμαι: θέβαιος πὼς ἔχω δίκιο σ' ὅτι ἀφορᾶ τὰ παιδιὰ.

Οἱ γονεῖς ποὺ θέλουν νὰ θελιώσουν τίς σχέσεις τους μὲ παιδιὰ τους ὀφείλουν νὰ θέσουν στὸν ἑαυτὸ τους μερικὲς ἀπλὲς ἐρωτήσεις. Σωρὸς φτάνουν στὸ μυαλό μου τέτοιες ἐρωτήσεις: **Μήπως φέρθηκα ἀσχημαστὸ παιδί, ἐπειδὴ σήμερα τὸ πρωὶ μάλωσα μὲ τὸν ἀντρα (τὴ γυναίκα) μου;** **Μήπως τὰ νεῦρα μου ὀφείλονται στὸ ὅτι χτές τὴ νύχτα ἠσεξουαλικὴ ἐπαφή μὲ τὸν ἀντρα (τὴ γυναίκα) μου δὲν ἦταν ἱκανοποιητικὴ;** **Ἡ μήπως ἐπειδὴ σήμερα μοῦ εἶπε ἡ γειτόνισσα πὼς καλομαθαίνω τὸ παλιόπαιδο;** **Ἡ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι ὁ προῖστάμενός μου σήμερα μοῦ φέρθηκε προσβλητικᾶ;** **Ὅποιος κάνει τέτοιες ἐρωτήσεις στὸν ἑαυτὸ του μπορεῖ νὰ ὠφεληθεῖ πολλά.**

Τὰ πραγματικὰ μεγάλα ἐρωτήματα, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση καὶ συνοδεύουν τὸν ἄνθρωπο σ' ὅλη τὴ ζωὴ, βρίσκονται δυστυχῶς πίσω ἀπὸ τὴ συνείδηση. Εἶναι πολὺ ἀπίθανο ἓνας ὀξύθυμος πατέρας νὰ θέσει στὸν ἑαυτὸ του τὴν πολὺπλοκὴ ἐρώτηση: **Μήπως ὁ θυμός μου γιὰ τὸ βρισίδι τοῦ γιοῦ μου ἐξηγεῖται μὲ τὸ γεγονός ὅτι ἐγὼ ὁ ἴδιος μεγάλωσα σὲ συνθήκες ἀσστηρῆς ἀγωγῆς, στὸ ὅτι μὲ ἔδειραν καὶ μοῦ ἔκαναν κηρύγματα, στὸ ὅτι στάλαξαν στὴν ψυχὴ μου τὸ φόβο τοῦ θεοῦ ἢ τὴν ὑποταγὴ σ' ἀνόητες κοινωνικὲς συμβατικότητες καὶ μοῦ καταπίεσαν τὴ σεξουαλικὸτητα;** Μπορῶ ν' ἀπαντήσω σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση,

σημαίνει ὅτι μπορῶ νὰ αὐτοφυχαναλυθῶ, πράγμα ποὺ ξεπερνᾶει τίς δυνατότητες τῶν περισσότερων ἀνθρώπων. Αὐτὸ εἶναι πολὺ λυπηρὸ, γιὰτὶ ἡ ἀπάντηση θὰ μποροῦσε νὰ προφυλάξει ἀρκετὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴ νεύρωση καὶ τὴ δυστυχία.

Τὴν περικοπὴ τῆς δίβλου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τίς ἀμαρτίες τῶν γονέων τίς πληρώνουν τὰ παιδιὰ, τὴν ἐννοοῦμε ἐδῶ καὶ αἰῶνες μόνο σὰ βιολογικὴ ἔννοια. Ἀκόμα κι ἄνθρωποι ἀμόρφωτοι καταλαβαίνουν τὴν ἠθικὴ ἀπὸ τοὺς «Βρυκόλακες» τοῦ Ἴφεν, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ γιὸς καταστρέφεται ἐξαιτίας τῆς σύφιλης τοῦ πατέρα. Δυστυχῶς ὅμως ἀκόμα δὲν ἔγινε κατανοητὸ πὼς πολὺ συχνότερα καταστρέφονται τὰ παιδιὰ ἀπὸ τίς ψυχικὲς ἀμαρτίες τῶν γονέων. Ἐνας μόνο τρόπος ὑπάρχει γιὰ νὰ λυτρωθοῦν τὰ παιδιὰ ἀπ' αὐτὸ τὸ διαβολικὸ κύκλο τῆς μεταβίβασης τῆς καταστροφῆς ἀπὸ τὴ μὰ γενιὰ στὴν ἄλλη: Οἱ γονεῖς νὰ ἀφήσουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐλεύθερα τὰ παιδιὰ τους.

Πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ αὐτοδιάθεση ἔχει πιὸ πολλὰς ἀπαιτήσεις ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἀπ' ὅσες ἓνα ἀμετάβλητο σύστημα παιδαγωγικῶν κανόνων. Τουλάχιστο στὰ δυὸ πρῶτα χρόνια οἱ γονεῖς πρέπει νὰ διαθέσουν πολὺ χρόνο γιὰ τὸ παιδί καὶ νὰ ἔχουν ἐλάχιστες ἀπαιτήσεις ἀπ' αὐτό. Δὲν πρέπει νὰ παίζου μὲ τὸ παιδί γιὰ νὰ τοὺς ἀγαπήσει καὶ νὰ τοὺς εὐγνωμονεῖ. Δὲν πρέπει τὸ παιδί νὰ τὸ κάνουν θέαμα, ἓνα μικρὸ κλόουν ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ γελάει καὶ νὰ δείχνει κάθε φορὰ στοὺς ἐπισκέπτες τί ἔμαθε νὰ λέει καὶ νὰ κάνει. Αὐτοδιάθεση τῶν παιδιῶν σημαίνει ἀνιδιοτέλεια τῶν γονέων. Τὸ τονίζω αὐτὸ γιὰτὶ γνώρισα νεαροὺς γονεῖς, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴ σκέψη ὅτι προσφέρουν αὐτοδιάθεση στὰ παιδιὰ, τὰ κατευθύνουν ἔτσι, ὥστε νὰ προσαρμοστοῦν σ' αὐτοὺς — εἶτε γιὰτὶ τὰ συνηθίζουν νὰ κοιμούνται μὴ ὀρισμένη ὥρα, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ πᾶνε στὸν κινηματογράφου, εἶτε γιὰτὶ ἀργότερα σὲ προχωρημένη ἡλικία τοὺς δίνουν ἀθόρυθα παιχνίδια γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ μπαμπὰς νὰ κοιμηθεῖ ἀνενόχλητος.

«Ἄ, ὅχι, αὐτὸ δὲν μπορεῖτε νὰ μᾶς τὸ κάνετε! Στὸ κά-

τω - κάτω της γραφής έχουμε κι εμείς κάποιο δικαίωμα στη ζωή!» Ίσως πούν όρισμένοι γονείς. Κι άπαντώ: "Όχι! "Όχι τουλάχιστο για τὰ δυό, αν όχι για τὰ τέσσερα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού σας. Τὰ πρώτα χρόνια πρέπει νά είναι κανέννας συνέχεια άγρυπνος και νά τεθεί συνειδητά κι ανεπιφύλακτα στην ύπηρεσία του παιδιού, γιατί όλο τó περιβάλλον είναι άνελεύθερο κι έχθρικό.

Στους γονείς που έχουν όλη τή διάθεση νά οδηγήσουν τὰ παιδιά τους στην αυτόδιάθεση και τήν έλευθερία έχω νά δώσω άκόμα μερικές συμβουλές.

Είναι επικίνδυνο νά θάζετε τὰ μωρά στο καρτσάκι τους και νά τ' αφήνετε μόνα τους μέσα στον κήπο για πολλή ώρα. Κανέννας δέν ξέρει τί τρομερό φόβο και μοναξιά θά αισθανθεί τó μωρό, όταν σε μιá στιγμή ξυπνήσει και, μόνο του όπως θά είναι, βρεθεί μπροστά στο άγνωστο περιβάλλον. "Όποιος άκουσε σε τέτοιες περιπτώσεις μωρά νά ουρλιάζουν μπορεί κατά κάποιον τρόπο νά φανταστεί πόσο σκληρή κι άπάνθρωπη είναι μιá τέτοια τακτική.

"Αν θέλετε τó παιδί σας νά μεγαλώσει χωρίς νευρώσεις, τότε σε καμιá περίπτωση δέν επιτρέπεται νά σηκώσετε διαχωριστικό τοίχο ανάμεσα σε σας και σ' αυτό. Πρέπει νά παίζετε με τó παιδί και μάλιστα νά παίζετε με α ί του στην έννοια ότι κι έσείς είστε ένα παιδί που γίνεται ένα μέρος της ζωής του και αποδέχεστε τὰ ενδιαφέροντά του και για δικά σας. "Αν θέβαια είστε τόσο συντηρητικός, ώστε νά θεωρείτε πως μ' αυτά υποβιάζετε, τότε μὴν προσπαθήσετε, γιατί δέ θά τὰ καταφέρετε.

Είναι πάντοτε καλύτερα όταν ó παππούς κι ή γιαγιά δέν κατοικούν στο ίδιο σπίτι με τὰ παιδιά. Κατά κανόνα αυτοί επιμένουν νά καθορίζουν τόν τρόπο διαπαιδαγώγησης των παιδιών ή τὰ έξαπατούν δείχνοντας σ' αυτά μόνο τήν καλή ή κακή τους πλευρά. Σε κάθε άνελεύθερη οικογένεια, όπου κατοικούν όλοι μαζί, τó παιδί είναι υποχρεωμένο νά άνέχεται τέσσερα άφεντικά. "Αλλά άκόμα και σ' έλεύθερες οικογένειες ó παππούς κι ή γιαγιά άποτελούν θάρος από τήν άποψη ότι οι περισσότεροι άπ' αυτούς προσπαθούν νά με-

ταδώσουν στα παιδιά τις άπαρχαιωμένες άντιλήψεις τους. Τις πιο πολλές όμως φορές θλάπτουν τὰ παιδιά δημιουργώντας τους τήν έντύπωση πως αυτοί είναι ή άποκλειστική πηγή αγάπης για τὰ παιδιά μέσα στην οικογένεια — ιδιαίτερα όταν πρόκειται για γιαγιάδες, των οποίων τὰ παιδιά μεγάλωσαν κι έχουν μείνει πιά χωρίς προσωπικά ενδιαφέροντα. "Η τρίτη γενιά δίνει σ' αυτές τή δυνατότητα νά επαναλάβουν για δεύτερη φορά τήν επιχείρηση «παιδί». Με τήν έντύπωση πως ή κόρη ή ή νύφη της δέν είναι καλή μητέρα αναλαβαίνει τó κουμάντο και τó παιδί θρίσκεται στο έπικεντρο του άνταγωνισμού άνήμεσα στη μητέρα και τή γιαγιά, όπως με τόν καιρό άποξενώνεται κι από τις δυό. Τὰ μαλώματα είτε άνάμεσα στη μητέρα και τή γιαγιά είτε άνάμεσα στον πατέρα και τή μητέρα δείχνουν στο παιδί ότι δέν υπάρχει αγάπη μέσα στην οικογένεια. Κι ως έχουμε ύπόψη μας πως άκόμα κι αν τὰ μαλώματα γίνονται κρυφά από τó παιδί, αυτό δέν ξεγελιέται. Τó παιδί α ί σ θ á ν ε τ α ι, άκόμα κι όταν δέ ζει τὰ μαλώματα αυτά, ότι στο πατρικό του σπίτι κάτι δέν πάει καλά στη σφαίρα της αγάπης.

"Ακόμα και τó πρόβλημα σε ποιό σχολείο θά πάει τó παιδί μπορεί νά δημιουργήσει δυσκολίες. "Η μητέρα προτιμάει ίσως ένα προοδευτικό ιδιωτικό σχολείο, ó πατέρας όμως προτιμάει ένα της σειράς. Είμαι μιá διαφωνία που εύκολα οδηγεί στη σύγκρουση. Οι πιο μεγάλες δυσκολίες θά παρουσιαστούν όταν ó ένας από σας είναι καθολικός. Για τήν περίπτωση αυτή δέν μπορώ νά σας φανώ χρήσιμος. Οι διχογνωμίες πάνω σε κοσμοθεωρητικά και θρησκευτικά θέματα είναι σχεδόν πάντα άξεπέραστες. Μπορώ όμως νά πώ πως οι μεγαλύτερες δυσκολίες που συναντούν οι μαθητές στο σχολείο άνάγονται στις διχογνωμίες των γονέων αναφορικά με σχολικά ζητήματα. "Ενας από τους μαθητές μου, τού όποιου ó πατέρας ήταν αντίθετος προς τó Σάμμερχιλ, είχε όμως υποχωρήσει για νά διατηρήσει τήν ήσυχία του, δέν παρουσίαζε αξιόλογη πρόοδο, γιατί γνώριζε πως ó πατέρας του διαφωνεί με τó σχολείο. Τέτοιες τραγικές συνθήκες μπορεί ν' άποδοϋν μοιραίες για τήν πνευματική άνάπτυξη τού

παιδιού, αφού τὸ ὑπεχρεώνουν νὰ ζεῖ κάτω ἀπὸ τὴν ἀβεβαιότητα τοῦ δημιουργεῖ ὁ φόβος πὼς ὁ πατέρας θὰ μπορούσε μὲ μιὰ καινούργια του ἀπόφαση νὰ τὸ ξαναστελεῖ σ' ἓνα αὐστηρὸ σχολεῖο.

Πρέπει νὰ ὑπολογίζουμε πάντα πὼς θὰ ὑπάρχει κάποια διαφωνία ἀνάμεσα στοὺς γονεῖς καὶ τοὺς δασκάλους. Οἱ δάσκαλοι τὸ ξέρουν αὐτὸ καὶ ὀρισμένα σχολεῖα προσπαθοῦν μὲ συγκεντρώσεις γονέων καὶ δασκάλων νὰ τοὺς φέρουν σὲ καλύτερη ἐπαφή. Μιὰ ἐξαιρετικὴ προσπάθεια ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεῖ καθολικὸ φαινόμενο. Ὅμως οἱ δάσκαλοι πρέπει νὰ ἔχουν ὑπόψη τοὺς πὼς ποτὲ δὲ θὰ μπορέσουν νὰ ἐπηρεάσουν τὰ παιδιὰ τόσο ὅσο οἱ γονεῖς τοὺς. Γιὰ τοῦτο καὶ δὲν ὑπάρχουν ἐλπίδες θεραπείας ἐνὸς προβληματικοῦ παιδιοῦ, ἐφόσον μέσα στὴν οἰκογένεια δὲ μεταβάλλονται οἱ συνθήκες τοῦ τοῦ δημιουργοῦν τὰ προβλήματα.

Οἱ γονεῖς ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά πρέπει νὰ τὸ χωνέψουν μιὰ γιὰ πάντα ὅτι τὰ παιδιὰ τοὺς ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἀνεξαρτητοποιηθοῦν. Φυσικὰ δὲν ἐννοῶ πὼς τὰ παιδιὰ πρέπει νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς γονεῖς τοὺς καὶ νὰ μὴν τοὺς ξαναδοῦν. Ἀναφέρομαι περισσότερο στὴν ψυχικὴ ἀνεξαρτησία. Ὅλα τὰ παιδιὰ μὲ τὸν καιρὸ ἀπελευθερώνονται ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἐξάρτησης ἀπὸ τὴν οἰκογένεια ποὺ ἡ παιδικότητα δημιούργησε. Οἱ περισσότερες μητέρες θέβαια πασχίζουν νὰ διατηρήσουν αὐτὴ τὴν ἐξάρτηση. Ξέρω περιπτώσεις κοριτσιῶν ποὺ ἔμειναν στὸ πατρικὸ σπίτι γιὰ νὰ παρασταθοῦν στὰ γεράματα τῶν γονέων τοὺς. Στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται γιὰ οἰκογένειες δυστυχισμένες ὅπου οἱ σχέσεις τῶν μελῶν τοὺς εἶναι ἀρρωστημένες.

Ἐνα τέτοιο κορίτσι εἶναι ψυχικὰ διχασμένο. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά θέλει νὰ παρατήσῃ τὸ πατρικὸ σπίτι καὶ νὰ φτιάξῃ τὴ δική του ζωὴ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως τὸ καθήκον τὴν ἀναγκάζει νὰ μείνῃ στὸ σπίτι κοντὰ στοὺς γονεῖς. Αὐτὸ τὸ μόνιμο δίλημμα ἐξωτερικεύεται συνήθως σὰν παράπονο: **Μὰ καὶ φυσικὰ ἀγαπῶ τὴ μητέρα μου, ἀλλὰ ὀρισμένες φορές εἶναι ἀφόρητα κουραστικὴ!**

Ἐκατομμύρια γυναῖκες ἀσχολοῦνται σήμερα μὲ τὶς πρὶς πληκτικὲς ἐργασίες ποὺ μπορεῖ νὰ φανταστῇ ἀνθρώπινο μυαλό: Μαγείρεμα, πλύσιμο, σφουγγάρισμα, σιδέρωμα, ξεσκόνισμα καὶ ὅλα αὐτὰ μὲ πρωτόγονα τὶς πρὶς πολλές φορές μέσα. Ἀπλήρωτες νοικοκυρὲς καὶ ἡ ζωὴ τοὺς μονότονη. Ὁταν φύγει καὶ τὸ παιδί, τότε μένει ὀλοτέλα χωρὶς ἀποστολή. Μένει ὀλομόναχη γιὰ τοῦτο ἀντὶ νὰ τὴν κρίνουμε θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ τῆς δείξουμε συμπάθεια. Ἐπιδιώκει θέβαια νὰ παρατείνει τὸ μητρικὸ τῆς ρόλο, ἀκόμα καὶ ὅταν μὲ αὐτὸ βλάπτει τὰ παιδιὰ τῆς, ὅμως δὲν τὸ κάνει συνειδητὰ, δὲν τὸ κάνει σκόπιμα. Ἐνας τρόπος γιὰ νὰ μετριαστῇ τὸ κακὸ εἶναι κάθε παντρεμένη γυναῖκα νὰ μάθῃ ἓνα ἐπάγγελμα, στὸ ὁποῖο θὰ μπορεῖ νὰ ξαναγυρίσῃ ὅταν τελειώσῃ ὁ μητρικὸς τῆς ρόλος.

Οἱ γονεῖς εἶναι ὅπως ὁ θεός, ὅπως ἓνας ζηλότυπος θεός. Ἐχουν κατοχυρωμένο τὸ νομικὸ δικαίωμα νὰ ποῦν : «Ἔτσι καὶ ὅχι ἄλλιως θέλω νὰ φτιάσω τὸ παιδί μου!» Μποροῦν νὰ δείρουν τὸ παιδί τοὺς, νὰ τὸ τρομοκρατήσουν, νὰ τοῦ κάνουν τὴ ζωὴ κόλαση. Ὁ νόμος ἐπεμβαίνει μόνο στὶς περιπτώσεις σοβαρῶν σωματικῶν κακώσεων. Γιὰ τὶς ψυχικὲς βλάβες ποὺ προξενοῦνται στὰ παιδιὰ δὲν ἐπεμβαίνει καθόλου. Τὸ τραγικότερο ἀπ' ὅλα εἶναι ὅτι τέτοιοι γονεῖς πιστεύουν πὼς ὅτι κάνουν τὸ κάνουν γιὰ τὸ καλὸ τοῦ παιδιοῦ τοὺς.

Οἱ ἐλπίδες τῆς ἀνθρωπότητας θεμελιώνονται πάνω στὴν εὐλικρινῆ ἀπασχόληση τῶν γονέων μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ παιδιοῦ καὶ στὴν ἀπὸ μέρους τοὺς κατανόηση τῆς ἀναγκαιότητας τῆς συμφιλίωσής τοὺς, μὲ τὸ παιδί γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἐξελιχτεῖ σ' ἓναν ἐλεύθερο ἄνθρωπο — ἐλεύθερο στὴν ἐργασία, στὴ γνώση καὶ στὴν ἀγάπη. Ἄν ἀκόμα καὶ ἓνας μονάχα πατέρας ἢ μητέρα προβληματιστεῖ πάνω στὴ φοβερὴ ἐπίδραση — γιὰ τὸ καλὸ ἢ κακὸ — ποὺ ἀσκοῦν οἱ γονεῖς πάνω στὰ παιδιὰ τοὺς, τότε τὸ βιβλίο αὐτὸ δὲ γράφτηκε ἀνώφελα.

VII
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Γενικές ἐρωτήσεις

Ἵποστηρίζετε ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα εἶναι ἐχθρική ἀπέναντι στὴ ζωὴ. Τί θέλετε νὰ πεῖτε μ' αὐτό; Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἐχθρικός ἀπέναντι στὴ ζωὴ, οὔτε καὶ κανέννας ἀπὸ τοὺς γνωστούς μου.

Ἐχω ζήσει δύο φοβεροὺς πολέμους καὶ ἴσως ζήσω καὶ ἕναν ἀκόμα φοβερώτερο. Καὶ στοὺς δύο πολέμους σκοτώθηκαν πολλὰ ἑκατομμύρια νέοι ἄνθρωποι. Ὅταν ἤμουν νέος, στὴ Νότια Ἀφρική πέθαιναν ἄνθρωποι γιὰ τὴν ὑπόθεση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Τὸ 1914 - 18 πέθαιναν σ' ἕναν «πόλεμο γιὰ τὴν κατάργηση κάθε πολέμου». Τὸ 1939 - 45 πέθαιναν γιὰ τὴ συντριβὴ τοῦ φασισμού. Ἀὔριο θὰ μπορούσαν νὰ πεθάνουν πολλοὶ γιὰ τὴν ἥττα ἢ τὴ νίκη τοῦ κομμουνισμοῦ. Εἶναι δηλαδή, ἀκόμα καὶ σήμερα, ἡ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ ἔτοιμη νὰ θέσει τὸν ἑαυτό της καὶ τὰ παιδιὰ της στὶς διαταγές μιᾶς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ νὰ θυσιασθεῖ — γιὰ μιὰ ὑπόθεση ποὺ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὰ προβλήματά της.

Εἶμαστε ἐχθρικοὶ ἀπέναντι στὴ ζωὴ καὶ φιλικοὶ ἀπέναντι στοὺς θάνατο, ὅσο μένουμε πιόνια στοὺς σκάκι τῶν πολιτικῶν, τῶν ἀνθρώπων τοῦ χρήματος καὶ τῶν ἐκμεταλλευτῶν. Ἀλλὰ εἶμαστε πιόνια στοὺς σκάκι τῶν ἄλλων γιατί ἔτσι μᾶς ἔμαθαν, νὰ θιλέπουμε τὴ ζωὴ ἀπαισιόδοξα, νὰ ὑποτασσόμαστε στὴν τάξη τῆς καταπιεστικῆς κοινωνίας καὶ νὰ πεθαίνομε πρόθυμα γιὰ τὰ συμφέροντα τῶν κυρίων μας. Ἡ ἀνθρώπινη θυσία γιὰ λόγους ἀγάπης παραμένει πάντοτε ὑπόθεση τῶν αἰσθηματικῶν μυθιστορημάτων — στὴν καθημερινὴ ὁμῶς πραγματικότητα πεθαίνουν ἑκατομμύρια γιὰ τὸ μῖσος τῶν ἄλλων.

Αὐτὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς μάζας. Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ σὰν ἄτομο, αὐτὸς σ' ἐλόκληρη τὴν ὑπαρξή του εἶναι ἐχθρικός ἀ-

πέναντι στη ζωή. Η έρωτική του ζωή είναι υποτυπώδης. Οι διασκεδάσεις του φτηνές αὐταπάτες και φυγή ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἔχει αὐστηρὲς ἠθικὲς ἀρχές, δηλαδή θεωρεῖ μιὰ ζωή χωρίς καταπίεση λάθος, ἢ τουλάχιστο σὰ μὴ ὀλοκληρωμένη και διαπαιδαγωγεῖ ἀνάλογα μ' αὐτὲς του τίς ἀρχές τὰ παιδιὰ του.

Ἄν τὰ παιδιὰ τὰ μαθαίνανε ν' ἀγαποῦν τὴ ζωή, δὲ θὰ βασανίζονταν ἀπὸ αἰσθήματα ἐνοχῆς σχετικὰ μὲ τὴ σεξουαλικότητα, τὸ σχολεῖο, τὸ θεὸ και τὴν καλὴ συμπεριφορά. Ἄν οἱ γονεῖς κι οἱ δάσκαλοι ἀγαποῦσαν τὴ ζωή δὲ θὰ ἔδερναν τὰ παιδιὰ. Ἄν οἱ πολῖτες ἀγαποῦσαν τὴ ζωή, δὲ θὰ ἀνέχονταν τὸ σημερινὸ ποινικὸ δίκαιο και τὴ θανατικὴ ποινὴ οὔτε τὴν τιμωρία τῶν ὁμοφυλόφιλων οὔτε τὴ γενικὴ περιφρονητικὴ στάση ἀπέναντι στὰ ἐξώγαμα παιδιὰ. Ἄν ὁ ἄνθρωπος ἀγαποῦσε τὴ ζωή, δὲ θὰ καθόταν στὴν ἐκκλησία νὰ ψιθυρίζει ὅτι εἶναι ἓνας ἐλεεινὸς ἁμαρτωλὸς.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἤθελα νὰ δηλώσω ξεκάθαρα πὼς δὲν εἶμαι ὑποστηρικτὴς τῆς ἀκολασίας. Πρέπει πάντα νὰ ρωτᾶμε: Β λ ἄ π τ ο υ ν κ α ν ἔ ν α ν ο ἰ π ρ ἄ ξ ε ἰ ς τ ο ὕ κ . τ ἄ δ ε ; Ἄν ἡ ἀπάντηση εἶναι ὄχι, τότε ὁποιος σοκάρεται ἀπὸ τίς πράξεις τοῦ κυρίου τάδε εἶναι ἐχθρικός ἀπέναντι στὴ ζωή.

Τὸ πρόβλημα τοῦτο μπορεῖ νὰ τὸ πλησιάσει κανένας κι ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά. Εἶναι δηλαδή ἐχθρικός ἀπέναντι στὴ ζωή ὁποιος δὲν εἶναι φιλικὸς μαζί της. Ἀναφέρομαι στὴ συμπεριφορά τῶν νέων ἀνθρώπων ποὺ ἀγαποῦν τὴ ζωή, χορεύουν, ταξιδεύουν, παίζουν, πάνε στὸν κινηματογράφο, στὶς συναυλίες, στὰ θέατρα. Κι αὐτὴ ἡ ἐπιχειρηματολογία εἶναι βάσιμη, γιατί ἡ νεολαία ἐπιμένει νὰ ἀγαπᾶει τὴ ζωή και νὰ διασκεδάξει, νὰ εἶναι δραστήρια και νὰ αἰσιοδοξεῖ ἀκόμα κι ὅταν καταπιέζεται ἀπὸ τὴν κάθε λογῆς ἐξουσία. Ἡ διάθεση γιὰ τὴν ἀπόλαυση τῆς ζωῆς ὑπάρχει και στὰ κατοπινὰ χρόνια — πλὴν ὅμως οἱ ἐνήλικοι εἶναι ἀντιπατικοί: νοσταλγοῦν τίς χαρὲς τῆς ζωῆς, ἐνῶ ταυτόχρονα τίς φοβοῦνται.

Μὲ τὸν ὄρο ἐχθρότητα ἀπέναντι στὴ ζωή δὲν ἐννοῶ τὴ νοσταλγία τοῦ θανάτου. Ἐχθρεύομαι τὴ ζωή θὰ πεῖ ὅτι φο-

δοῦμαι τὴ ζωή περισσότερο ἀπὸ τὸ θάνατο. Πράγμα ποὺ παρὰ πέρα σημαίνει, ἐγκρίνω τὴν ἐξουσία, τὴν ἐκκλησία και τὴ θρησκεία, τὴν ἄρνηση και τὴν καταπίεση ἢ τουλάχιστο ἀνέχομαι ὅλα αὐτὰ.

Και τώρα ἐπιτρέψτε μου νὰ ἀνακεφαλαιώσω: Ἀγάπη γιὰ τὴ ζωή σημαίνει χαρὰ, παιχνίδι, ἔρωτας, δημιουργικὴ ἐργασία, χόμπυ, γέλιο, μουσικὴ, χορὸς, ἀλτρουισμὸς κι ἐμπιστοσύνη στὸν ἄνθρωπο. Ἡ ἐχθρότητα ἀπέναντι στὴ ζωή εἶναι συνώνυμη μὲ τὸ καθῆκον, τὴν ὑπακοή, τὴν ὑποταγὴ στὴν ἐξουσία και τὸ κέρδος. Ἡ ἐχθρότητα ἀπέναντι στὴ ζωή ἦταν πάντα ἡ ἰσχυρότερη μέσα στὴν πορεία τῆς ἱστορίας και θὰ διατηρεῖ τὴν ὑπεροχὴ της ὅσο ἡ νεολαία ἀναγκάζεται νὰ προσαρμοστῆι στὶς σημερινὲς ἀντιλήψεις τῶν μεγάλων.

Δὲ νομίζετε πὼς ἡ λύση τῶν οικονομικῶν προβλημάτων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων θὰ παραμέριζε τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ δεινὰ τῆς ἀνθρωπότητας;

Δὲν εἶναι και πολὺ καθησυχαστικὴ ἡ διαπίστωση πὼς ἡ σημερινὴ ἀγωγή, τόσο στὰ πλαίσια τῆς οἰκογένειας ὅσο και σ' αὐτὰ τοῦ σχολείου, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ κάνει κακορίζικὴ τὴν ζωή τῶν περισσότερων ἀνθρώπων. Φυσικὰ πρέπει νὰ γίνει ἡ πληκτικὴ ἐργασία στὰ καταστήματα και τὰ γραφεῖα. Μπορεῖ ὅμως νὰ γίνει ἀνθρωπινότερη, ἂν ἀφαιρεθεῖ ἀπ' αὐτὴ τὸ στοιχεῖο τῆς καταπίεσης ποὺ κάνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ μισοῦν τὴν ἐργασία τους, νὰ μαραζώνουν ψυχικὰ και νὰ στρέφονται ἐξαιτίας τῆς πνευματικῆς και συναισθηματικῆς τους ρηχότητας στὰ διάφορα ὑποκατάστατα τῆς ἀνθρώπινης εὐτυχίας ὅπως στὰ πορνοφίλμς, στὶς σκυλοδρομίες,* στὰ ἐικονογραφημένα περιοδικὰ και τὰ κάθε εἶδους ἐντυπωσιακὰ θεάματα.

Οἱ ἑκατομμυριοῦχοι μὲ τίς Κάντιλλαξ δὲν εἶναι περισσότερο εὐτυχημένοι ἀπὸ τοὺς λιμενεργάτες, κι αὐτὸ γιατί κανένας ἀρνητῆς τῆς ζωῆς και τῆς ἀγάπης δὲν μπορεῖ νὰ

* Οἱ σκυλοδρομίες συνήθιζονταν ἰδιαίτερα στὴν Ἀγγλία. Σ' αὐτὲς παίζονταν πολλὰ στοιχήματα. (Σ.τ.Μ.).

νοιώσει χαρά εξαιτίας της οικονομικής εξασφάλισης και άνεσης. Πλούσιοι και φτωχοί έχουν κάτι κοινό: μεγάλωσαν κι οι δυο σ' έναν κόσμο που δεν έκτιμα την αγάπη, που τη φοβάται και γι' αυτό την υποβίβασε σε θρώμικο άσπετο.

Πολλοί από εμάς παραδέχονται πως οι περισσότεροι άνθρωποι είναι δυστυχισμένοι, υποστηρίζουν όμως πως φτάνει να λυθούν τα οικονομικά τους προβλήματα για να αποκτήσει η ζωή τους περιεχόμενο. Δυσκολεύομαι να το πιστέψω. "Ό,τι γνωρίσαμε μέχρι τώρα στη σφαίρα των οικονομικών ανέσεων, δεν ενθαρρύνει και τόσο αυτή την άποψη. Η κατασκευή και η χρησιμοποίηση της ηλεκτρικής κουζίνας λ.χ. δεν έκανε τον άνθρωπο ούτε ευτυχέστερο ούτε σοφότερο. Το μόνο που προσφέρει είναι μεγαλύτερη άνεση ή όποια με τον καιρό θεωρείται σαν κάτι το αυτόνομο, όποτε χάνεται κι η παραμικρή ψυχολογική της αξία.

Η μέχρι τώρα εκπαίδευση έκανε την Αγγλία μια οικονομικά αναπτυγμένη χώρα και βοήθησε σημαντικά στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου μας. Αλλά αυτό δε φτάνει. Στην πλειονότητα οι άνθρωποι είναι δυστυχισμένοι. "Όχι, η λύση μόνο των οικονομικών προβλημάτων δε θα άπελευθερώσει την ανθρωπότητα ποτέ από το μίσος και την άθλιότητα, το έγκλημα και τα σκάνδαλα, τις νευρώσεις και τις άρρώστιας.

Τί πρέπει να κάνει κανένας όταν άτυχήσει στο γάμο;

Μερικοί μικροαστοί γονείς προσπαθούν να λύσουν τα συζυγικά τους προβλήματα με τη βοήθεια της ψυχανάλυσης, πράγμα που συχνά οδηγεί στη διάλυση του γάμου. Αλλά κι αν η ψυχανάλυση πρόσφερε μεγαλύτερη βοήθεια απ' αυτή που προσφέρει, θα μπορούσαμε να ψυχαναλύσουμε όλη την ανθρωπότητα; "Όχι φυσικά. Η ψυχοθεραπευτική άγωγή των ελάχιστων δεν είναι παρά μια σταγόνα στον ωκεανό κι ωκεανός είναι η μεγάλη μάζα των ανθρώπων.

Η λύτρωση της ανθρωπότητας από τη δυστυχία βρίσκεται στη σωστή άγωγή της νεολαίας κι όχι στη θεραπεία των

νευρωτικών. Πρέπει να έμολογήσω πως δε βλέπω ριζική λύση για τα σημερινά προβλήματα του γάμου. Αν ο κύριος και η κυρία τάδε είναι δυστυχισμένοι και αντιμετωπίζουν προβλήματα στο γάμο τους, επειδή μεγάλωσαν μέσα σε μια έχθρική άπέναντι στη ζωή άτμόσφαιρα, δε νομίζω πως θα μπορούσε κανένας να τους βοηθήσει — σκληρό, αλλά αυτό είναι δυστυχώς η πικρή αλήθεια.

"Όλα αυτά ήχουν άπαισιόδοξα, αλλά δε νομίζω πως δικαιούμαστε να άισιοδοξούμε πριν οι σχέσεις μας με τα παιδιά μας γίνουν τέτοιες που δε θα δηλητηριάζουν τη ζωή τους με μίσος ενάντια στη ζωή και τη σεξουαλικότητα. Κάθε φορά που βλέπω να δέρνουν ένα παιδί, να το έξαπατούν ή να το μαθαίνουν να ντρέπεται για τη γύμνια του, κάνω πάντα με μεγάλη μου λύπη την ίδια σκέψη: Αυτό το παιδί δεν μπορεί να γίνει παρά ένας σύζυγος γεμάτος μίσος.

Θεωρείται άπαραίτητο ο σύζυγος κι η σύζυγος να βρίσκονται στο ίδιο πνευματικό επίπεδο;

Η πνευματική πλευρά στο γάμο είναι δευτερεύουσα υπόθεση. Ένας γάμος των κεφαλιών είναι μια πληκτική, κρύα υπόθεση. Ένας όμως γάμος των καρδιών είναι μια υπόθεση θαλωπής και άμοιβαιότητας. Δε νομίζω πως αγαπάει κανένας τον άλλο εξαιτίας των πνευματικών του ικανοτήτων. Στα κατοπινά χρόνια του γάμου, όταν η άμοιβαία σεξουαλική έλξη κοπάσει, θα μπορούσαν τα κοινά πνευματικά ενδιαφέροντα του ζευγαριού να διατηρήσουν την ευτυχία τους. Η κοινή άίσθηση του χιούμορ φαίνεται να είναι η καλύτερη προϋπόθεση για μια πολύχρονη κι ευτυχισμένη συζυγική ζωή.

Ποιά είναι η αίτια του μεγάλου άγχους πολλών ανθρώπων για την έργασία τους και γιατί αυτοκτονούν σήμερα τόσο πολλοί νέοι άνθρωποι;

Άμφιβάλλω αν ένα παιδί νοιάζεται καθόλου για την έργα-

σία του. Οι φανερές άνησυχίες του παιδιού έχουν μιá βαθύτερη αίτια. Σχεδόν πάντα προέρχονται από αισθήματα ένοχής, τὰ περισσότερα των έποίων έχουν τις ρίζες τους στην άπαγόρευση του άυγανισμού. Παιδιά που δέν ύποφέρουν από τέτοια αισθήματα ένοχής, εργάζονται φυσιολογικά και με επιμέλεια.

Ό Βίλχελμ Στέκελ είπε: «Η άυτοκτονία είναι ή τελευταία σεξουαλική πράξη.» "Αν άπαγορευτεί στο παιδί ο άυγανισμός, προβάλλει τότε τó μίσος ενάντια στο σώμα του και την ψυχή του" ή άυτοκτονία είναι μιá συνεπής αντίδραση. Άφού τó σώμα είναι τόσο άηδιαστικό, πρέπει κανένας νά άπαλλάσσεται άπ' αυτό και μάλιστα όσο νωρίτερα τόσο καλύτερα.

Τί γνώμη έχετε για τούς κοινωνικούς λειτουργούς;

Θαυμάζω αυτούς τούς ανθρώπους που επισκέπτονται οικογένειες στις συνοικίες τής άθλιότητας για νά βοηθήσουν μ' όποιoδήποτε τρόπο τὰ φτωγά παιδάκια. Προσφέρουν στ' άλήθεια μιá πολύτιμη ύπηρεσία. Όμως πόσο άποτελεσματική είναι ή προσφορά τους;

Κανένας φυσικά δέν περιμένει από τούς κοινωνικούς λειτουργούς νά ψυχαναλύσουν τούς γονείς. Όλοι τους γνωρίζουν πόσο δύσκολη είναι ή δουλειά τους. Δέν μπορούν νά καταργήσουν τις άθλιες συνοικίες που κάνουν τὰ παιδιά άκοινωνικά. Ούτε μπορούν ν' αλλάξουν τούς άμόρφωτους γονείς, που από ανάγκη έμποδίζουν την ανάπτυξη του παιδιού με την κακή διατροφή κι από άγνοια καταπιέζουν τή σεξουαλικότητα, μεταβάλλοντάς τη σε βρώμικη περιπέτεια σε σκοτεινές γωνιές.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι ήρωες κι ήρωίδες. Προσπαθούν νά βοηθήσουν τὰ νιάτα νά ξεπεράσουν τις δυσκολίες που οι άθλιες οικογενειακές συνθήκες βάζουν στο δρόμο τους. Άλλά ακόμα κι αν όλοι οι κοινωνικοί λειτουργοί ήταν άπόλυτα πεπεισμένοι ότι τὰ παιδιά χρειάζονται έλευθερία, πώς θά μπορούσαν νά εισάγουν μιá τέτοια ιδέα στη ζωή των

άθλιων συνοικιών; Θά μπορούσαν λ.χ. νά πουν σε μιá μητέρα: «Κυρία τάδε, ο γιός σας κλέβει, γιατί τον δέρνει ο μέθυσος πατέρας του, γιατί τον δείρατε κι έσείς, όταν ήταν δυό χρονών επειδή έπιανε τó πέος του. Δηλαδή κλέβει γιατί δέν τον αγαπήσατε ποτέ!» Θά μπορούσε νά τὰ καταλάβει αυτό μιá τέτοια μητέρα;

Δέν ύποστηρίζω πώς δέ θά μπορούσε μιá τέτοια γυναίκα νά άναγνωρίσει την άλήθεια και νά μεταπειστεί ακόμα, όμως στην περίπτωση αυτή χρειάζεται κάτι πιο σημαντικό κι από τὰ λόγια του κοινωνικού λειτουργού ή όποιoυδήποτε άλλου. Αυτό τó πρόβλημα είναι κατά κάποιον τρόπο πρόβλημα οικονομικής φύσης. Θά μπορούσε τουλάχιστο νά γίνει μιá άρχή για την κατάργηση αυτών των άθλιων συνοικιών.

Για τó Σάμμερχιλ

Πώς μπορεί ένα παιδί με τις μεθόδους του Σάμμερχιλ νά αναπτύξει ισχυρή θέληση; Άν μπορεί νά κάνει ό,τι θέλει, πώς θά μπορέσει νά αναπτύξει άυτοκυριαρχία;

Τό παιδί στο Σάμμερχιλ δέν ν μπορεί νά κάνει ό,τι θέλει. Οι νόμοι, που τó ίδιο νομοθέτησε και ψήφισε, του βάζουν παντού περιορισμούς. Νά κάνει ή νά μήν κάνει μπορεί τó παιδί μόνο σε θέματα που άφορούν άποκλειστικά και μόνο τó άτομό του. Μπορεί νά παίξει ολόκληρη τή μέρα, γιατί τó θέμα τής εργασίας και τής μάθησης είναι μόνο δική του ύπόθεση. Όμως δέν μπορεί νά παίξει τρουπέτα μέσα στην αίθουσα του μαθήματος, γιατί αυτό θά ένοχλούσε τούς άλλους.

Άλλά στο κάτω - κάτω τής γραφής τί θά πει ισχυρή θέληση; Μπορεί φυσικά με τή θέλησή του ο καθένας νά κόψει τó κάπνισμα, δέν μπορεί όμως νά έρωτευτεί ή νά αγαπήσει τή δοτανική. Κανένας δέν μπορεί με τή θέληση νά γίνει καλός ή και μόνο κακός.

Ἡ ἰσχυρή θέληση δὲ διδάσκεται. Ὄταν τὰ παιδιὰ δια-
παιδαγωγῶνται μέσα σ' ἐλεύθερες συνθήκες, τότε αὐτὰ
γνωρίζουν ὄλο καὶ πιὸ πολὺ τὸν ἑαυτό τους, γιατί ἡ ἐλευ-
θερία παραχωρεῖ στοῦ συνειδητὸ ὄλο καὶ πιὸ μεγάλες καὶ
καινούργιες περιοχὲς τοῦ ὑποσυνειδητοῦ. Ἔτσι τὰ παιδιὰ
τοῦ Σάμμερχιλ δὲν ἔχουν σχεδὸν ποτὲ φροντίδες γιὰ τὸ μέλ-
λον. Ἐ ἔ ρ ο υ ν τί θέλουν στὴ ζωὴ καὶ σχεδὸν ποτὲ δὲν
ἀμφιβάλλω πὼς θὰ πετύχουν αὐτὸ ποὺ θέλουν.

Πρέπει νὰ πῶμε πὼς ἡ λεγόμενη ἀδύνατη θέληση χαρα-
κτηρίζει ἕναν ἄνθρωπο ποὺ δὲ γνωρίζει τὰ ἐνδιαφέροντά
του. Ἕνας ἀδύνατος χαρακτήρας ποὺ εὐκολα τὸν ξεσηκώ-
νει κανένας νὰ παίξει τένις, ἐνῶ δὲν ἔχει καθόλου διάθεση
γι' αὐτό, εἶναι ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἔχουν ἰδέα γιὰ τὰ
πραγματικὰ ἐνδιαφέροντά τους. Ἕνα κοινωνικὸ σύστημα
μὲ μιὰ δουλικὴ πειθαρχία μεγαλώνει τὴν ἀδυναμία καὶ τὴν
ἀχρηστία τέτοιων ἀνθρώπων.

Ἐπιτρέπετε στὰ παιδιὰ τοῦ Σάμμερχιλ νὰ κάνουν κά-
τι ἐπικίνδυνο;

Φυσικὰ ὄχι. Πολλοὶ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν
ὅτι μπορεῖ κανένας νὰ δώσει ἐλευθερία στὰ παιδιὰ χωρὶς
αὐτὸ νὰ σημαίνει καὶ ἀνοησία. Στὰ μικρὰ παιδιὰ λ.χ. θὰ ὑ-
ποδειχθεῖ πότε θὰ πᾶνε γιὰ ὕπνο. Κι ὅπωςδήποτε τὰ προ-
στατεύουμε ἀπὸ τοὺς κινδύνους ποὺ μπορεῖ νὰ τὰ ἀπειλοῦν,
ὅπως π.χ. κινδύνους ἀπὸ μηχανές, αὐτοκίνητα, σπασμένα
γυαλιὰ, δεξαμενὲς νεροῦ καὶ τόσες ἄλλες καταστάσεις ποὺ
θὰ μπορούσαν νὰ προξενήσουν κακὸ στὰ παιδιὰ.

Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ μεταβιβάζουμε στὸ παιδί εὐθύνες γιὰ
τις ὁποῖες εἶναι ἀκόμα ἀνώριμο. Θὰ ἔπρεπε ἕμως νὰ ἔχου-
με ὑπόψη μας πὼς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κινδύνους ποὺ τὸ παιδί
ἀντιμετωπίζει ὀφείλονται στὴν κακὴ διαπαιδαγώγηση. Σ' ἕ-
να παιδί ποὺ παίξει μὲ τὴ φωτιά δὲν ἔχουν πεῖ ἀκόμα τὴν
ἀλήθεια γιὰ τὴ φωτιά.

Ἐποφέρουν τὰ παιδιὰ στὸ Σάμμερχιλ ἀπὸ νοσταλγία
γιὰ τὸ σπίτι τους;

Εἶναι συχνὸ τὸ φαινόμενο ποὺ μιὰ δυστυχισμένη μητέρα φέρ-
νει τὸ παιδί της στὸ Σάμμερχιλ, κι αὐτὸ κλαίγοντας ἀγκι-
στρώνεται πάνω της δηλώνοντας πὼς θέλει νὰ γυρίσει μα-
ζὶ της στὸ σπίτι. Μερικὲς μάλιστα μητέρες θυμῶνουν, ὅταν
τὸ παιδί δὲ φέρεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Ἐ ἔ λ ο υ ν τὸ
παιδί νὰ αἰσθάνεται νοσταλγία γιὰ τὸ σπίτι· γιατί πιστεύ-
ουν πὼς ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ νοσταλγία τόσο περισσό-
τερο καὶ τις ἀγαποῦν τὰ παιδιὰ τους. Συχνὰ ὅμως πέντε
κιόλας λεπτὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησή της τὸ παιδί παίξει γε-
μάτο ἱκανοποίηση κι εὐτυχία.

Εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθεῖ γιατί ὑποφέρουν ἀπὸ νοσταλ-
γία, ὅταν ἔρχονται στὸ σχολεῖο παιδιὰ ἀπὸ δυστυχισμένες
οικογένειες. Ἴσως γιατί ἐξαιτίας τῆς οικογενειακῆς ἀτμό-
σφαιρας εἶναι ἰδιαίτερα φοβισμένα. Τί νὰ συμβαίνει ἀλή-
θεια, διερωτᾶται τὸ παιδί, αὐτὴ τὴ στιγμή στὸ σπίτι; Ἡ πιὸ
διαφωτιστικὴ ὅμως ἐξήγηση βρίσκεται στὸ γεγονός ὅτι κά-
θε δυστυχισμένη μητέρα στρέφει ὅλη τὴν ἀγάπη καὶ τὸ μί-
σος της πρὸς τὰ παιδιὰ της, ἀφοῦ ἡ ἀγάπη της πρὸς τὸν
ἄντρα της εἶναι ἀνεκπλήρωτη.

Ἡ νοσταλγία εἶναι συχνὰ ἕνα σημάδι πὼς στὴν οικογέ-
νεια κάτι δὲν πᾶει καλά καὶ πὼς ἔχει βασίλευε τὸ μίσος.
Τὸ παιδί ποὺ ἐπιστρέφει στὸ σπίτι του δὲ λαχταρεῖ τὴν ἀ-
γάπη τῶν γονέων του, ἀλλὰ τις διχόνοιες καὶ τὴν προστα-
σία τους. Φαίνεται κάπως παράδοξο, δὲν εἶναι ὅμως ἂν ἀ-
ναλογιστεῖ κανένας πὼς ὅσο πιὸ πολὺ τὸ παιδί ἐπιζητᾷ τὴν
προστασία τόσο πιὸ δυστυχισμένη εἶναι ἡ οἰκογένειά του.
Κάθε τέτοιο παιδί δὲν τὸ χωράει ὁ τόπος, ὅταν βρίσκεται
κάπου μακριὰ ἀπὸ τὸ σπίτι, γιατί ἔχει κάνει ἰδανικὸ τὸ ἀγ-
κυροδολεῖο ποὺ τὸ λείει σπίτι του. Δὲ νοσταλγεῖ τὸ πραγμα-
τικὸ σπίτι τῶν γονέων του ἔτσι ὅπως εἶναι, ἀλλὰ ὅπως θ ἄ
τ ὸ ἦ θ ε λ ε. νὰ εἶναι.

Δέχεστε καθυστερημένα παιδιὰ στὸ σχολεῖο σας;

Ἄσφαλῶς. Φυσικὰ ἐξαρτᾶται κι ἀπὸ τὸ τί ἐννοεῖτε ὅταν λέ-
τε «καθυστερημένα». Διανοητικὰ ἄρρωστα παιδιὰ δὲ δεχό-

μαστε στο σχολείο. Ένα όμως παιδί που καθυστέρησε στο σχολείο είναι κάτι διαφορετικό. Πολλά παιδιά μένουν πίσω στο σχολείο, γιατί αυτό τὰ κάνει νὰ πλήττουν.

Τὸ κριτήριό μας γιὰ τὸ ἂν εἶναι ἢ ὄχι ἓνα παιδί καθυστερημένο δὲ στηρίζεται στις ἐξετάσεις καὶ τοὺς βαθμούς. Σὲ πολλές περιπτώσεις μένει τὸ παιδί πίσω, γιατί θρίσκειται σὲ κάποια ἀσυνείδητη ἐσωτερικὴ σύγκρουση κι ὑποφέρει ἀπὸ αἰσθήματα ἐνοχῆς. Πῶς εἶναι δυνατό νὰ ἐνδιαφερθεῖ ἓνα παιδί γιὰ τὴν ἀριθμητικὴ ἢ τὴν ἱστορία, όταν ἀσυνείδητα τὸ βασανίζει τὸ ἐρώτημα: «Εἶμαι ἢ δὲν εἶμαι ἔνοχος;»

Μπορῶ νὰ μιλήσω γιὰ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀπὸ ὀλίγελα προσωπικὴ μου ἐμπειρία, γιατί όταν ἤμουνα μικρὸς δὲν μποροῦσα μὲ κανένα τρόπο νὰ μάθω τὰ μαθήματά μου. Οἱ τσέπες μου ἦταν πάντα γεμάτες παλιοσίδερα καὶ μπρούτζους καὶ κάθε φορά που καθόμουνα νὰ διαβάσω οἱ σκέψεις μου πετοῦσαν ἐδῶ κι ἐκεῖ μ' ἐπίκεντρο πάντα τὰ παιχνίδια μου.

Σπάνια συναντῶ καθυστερημένα παιδιά, ἀγόρια ἢ κορίτσια, που δὲν ἔχουν τὴ δύναμη γιὰ δημιουργικὴ ἐργασία. Ἡ ἀξιολόγηση τοῦ παιδιοῦ μὲ βάση τὴ σχολικὴ του πρόοδο εἶναι ἀνόητη καὶ ἐπικίνδυνη.

Τί γίνεται όταν ἓνα παιδί ἀρνεῖται νὰ πληρώσει τὴ χρηματικὴ ποινὴ που τοῦ ἐπέβαλε ἡ σχολικὴ συνέλευση;

Τὰ παιδιά ποτὲ δὲν ἀρνοῦνται. Ὅπως ὅποτε όμως πιστεύω πῶς θὰ ἀρνιόνταν ἂν εἶχαν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀδικήθηκαν. Αὐτὸ όμως ἀντιμετωπίζεται μὲ τὸ ὅτι τὰ παιδιά μποροῦν νὰ ἀσκήσουν ἔφεση ἐνάντια σὲ μιὰ ἀπόφαση.

Λέτε πῶς τὰ παιδιά τοῦ Σάμμερχιλ ἔχουν καθαρὸ ἐσωτερικὸ κόσμο. Τί ἐννοεῖτε μ' αὐτό;

Ἔχω καθαρὸ ἐσωτερικὸ κόσμο, θὰ πει ὅτι δὲ σοκάρομαι. Σοκάρομαι, σημαίνει ὅτι ἔχω ἀπωθήσεις που κεντρίζουν τὸ

ἐνδιαφέρον μου γιὰ ὅ,τι ἀκριβῶς μὲ σοκάρει.

Στὴ δικτωριανὴ Ἀγγλία οἱ γυναῖκες σοκάρονταν στὸ ἀκουσμα τῆς λέξης «γάμπα», γιατί εἶχαν ἓνα ὀλίγελα ἀφύσικο ἐνδιαφέρον γιὰ κάθε τι που εἶχε σχέση μὲ τίς γάμπες. Κι ὅ,τι εἶχε κάποια σχέση μὲ τίς γάμπες, εἶχε καὶ μιὰ σεξουαλικὴ σημασία, γι' αὐτὸ κι εἶχε ἀπωθηθεῖ. Σὲ μιὰ ἀτιμόσφαιρα ὅπως τοῦ Σάμμερχιλ, που εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ σεξουαλικὰ ταμποῦ καὶ ἡ σεξουαλικότητα δὲ συνδέεται μὲ τὴν ἁμαρτία, δὲν ὑπάρχει γιὰ τὰ παιδιά κανένας λόγος νὰ σύρουν τὴ σεξουαλικότητα στὸ βούρκο μὲ μέσο τὴ χυδαιολογία καὶ τὴν πρόστυχη περιέργεια. Γιὰ τὰ παιδιά μας ἡ σεξουαλικότητα εἶναι κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο μπορεῖ κανένας νὰ μιλάει ἀνοιχτὰ κι ἐλεύθερα.

Ὅταν ὁ ἐφτάχρονος γιός μας, ὁ Βασίλης, γύρισε στὸ σπίτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἑξαμήνου στὸ Σάμμερχιλ, χρησιμοποίησε τόσο σκληρὲς ἐκφράσεις, ὥστε οἱ γείτονές μας δὲν ἄφηναν τὰ παιδιά τους νὰ παίξουν μαζί του. Τί πρέπει νὰ κάνω;

Αὐτὸ εἶναι βέβαια λυπηρὸ καὶ ὀδυνηρὸ γιὰ τὸν Βασίλη, ἀλλὰ σκεφτεῖτε, ἂν θέλετε, καὶ τὴν ἄλλη πλευρά! Ἄν οἱ γείτονές σας σοκάρονται μὲ μερικὰ «κατάρραμενα» καὶ «ἄντε στὸ διάβολο», αὐτὸ δείχνει πῶς εἶναι καταπιεσμένοι καὶ γι' αὐτὸ καὶ μόνο τὸ λόγο δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ γιὸ σας.

Ποιά εἶναι ἡ στάση τῶν παιδιοῦν τοῦ Σάμμερχιλ ἀπέναντι στὸν κινηματογράφο;

Τὰ παιδιά μας βλέπουν ὅλα τὰ ἔργα. Δὲν τοὺς τὸ ἀπαγορεύουμε οὔτε καὶ λογοκρίνουμε τὰ φιλμ. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ εἶναι ὅτι τὰ παιδιά αὐτὰ ἀναπτύσσουν μὲ τὸν καιρὸ μιὰ θαυμάσια κριτικὴ ἱκανότητα ἀναφορικὰ μὲ τὰ κινηματογραφικὰ ἔργα. Εἶναι συγνὸ τὸ φαινόμενο, ὅπου πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους μαθητές μας δὲν πᾶνε νὰ δοῦνε ἓνα ἔργο που

δέν τούς υπόσχεται κάτι έκλεκτό. Τά παιδιά αὐτά πού ἔχουν δεῖ καλά ἔργα τοῦ γαλλικοῦ, ἰταλικοῦ καί γερμανικοῦ κινηματογράφου παίρνουν κριτική στάση ἀπέναντι στίς μέτριες παραγωγές τοῦ Χόλλυγουντ. Τά ἀγόρια τῆς προεφηβικῆς ἡλικίας πλήττουν στά αἰσθηματικά ἔργα. Γι' αὐτά ἡ Κίμ Νόδσνκ δὲ σημαίνει ἀπολύτως τίποτα.

Πῶς φέρεστε σ' ἓνα παιδί πού ἀντιμιλάει;

Τά παιδιά τοῦ Σάμμερχιλ δέν ἀντιμιλοῦν ποτέ. Ἀντιμιλάει τὸ παιδί μόνο ὅταν κάποιος ματαιόδοξος ἐνήλικος τοῦ μιλάει ἀφ' ὕψους. Στὸ Σάμμερχιλ μιλάμε τῆ γλώσσα τοῦ παιδιοῦ. Ὅταν ἓνας δάσκαλος μοῦ παραπονιέται ὅτι τοῦ ἀντιμιλοῦν τὰ παιδιὰ, καταλαβαίνω ὅτι εἶναι βούλα.

Τί κάνετε ὅταν ἓνα παιδί δὲ θέλει νὰ πάρει τὸ φάρμακό του;

Δέν ξέρω. Δὲ μοῦ ἔχει τύχει περίπτωση παιδιοῦ πού δέν ἤθελε νὰ πάρει τὸ φάρμακό του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τόσο τὸ γενικό περιβάλλον ὅσο καὶ ἡ διατροφή τῶν παιδιοῦν εἶναι τόσο φυσιολογική, ὥστε ἡ ἀρρώστια νὰ μὴν ἀποτελεῖ πρόβλημα στὸ σχολεῖο μας.

Οἱ μεγαλύτεροι φροντίζουν γιὰ τοὺς μικρότερους μαθητές;

Ὅχι, δέν εἶναι ἀνάγκη νὰ φροντίζει κάποιος γιὰ τὰ μικρότερα παιδιὰ, γιατί αὐτὰ εἶναι πάντα πολὺ ἀπασχολημένα μὲ τὸν κόσμο τῶν δικῶν τους ἐνδιαφερόντων.

Εἶχατε ποτὲ νέγρους μαθητές στὸ Σάμμερχιλ;

Ναί, εἶχαμε δύο. Ἀπ' ὅσο μπορῶ νὰ κρίνω, τὰ ἄλλα παιδιά οὔτε καν τὰ ἀπασχολοῦσε τὸ χρῶμα τῆς ἐπιδερμίδας αὐτῶν τῶν δύο. Τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ ἦταν ἓνας τυραννίσκος καὶ γι' αὐ-

τὸ δέν τὸν ἀγαποῦσαν οἱ ἄλλοι. Ὁ δεύτερος ὅμως ἦταν ἓνα ἐξαιρετικὸ παιδί, καὶ οἱ συμμαθητές του τὸν ἀγαποῦσαν πολὺ.

Ἐπάρχουν πρόσκοποι στὸ Σάμμερχιλ;

Ὅχι. Πιστεύω πῶς τὰ παιδιά στὸ Σάμμερχιλ δὲ θὰ συμφωνοῦσαν νὰ κάνουν μιὰ καλὴ πράξη κάθε μέρα. Τὸ κάνω μιὰ καλὴ πράξη κάθε μέρα μυρίζει κομπασμό. Στὸν προσκοπισμὸ ὑπάρχουν πολλὰ καλά σημεία. Μ' ἐνοχλεῖ ὅμως ἡ τάση του γιὰ ἠθικὴ βελτίωση, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ μικροαστικές ἀντιλήψεις του γιὰ τὸ Καλὸ, τὸ Κακὸ καὶ τὴν Ἀγνότητα.

Ποτέ μου δέν ἐκφράστηκα στὸ Σάμμερχιλ ὑπὲρ τοῦ προσκοπισμοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά δέν ἄκουσα καὶ ποτέ μου ἓνα παιδί νὰ ἐκδηλώσει κάποιον ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν προσκοπισμό.

Πῶς ἀντιμετωπίζετε τὸ παιδί πού προέρχεται ἀπὸ μιὰ πολὺ θρησκώληπτη οἰκογένεια; Τοῦ ἐπιτρέπετε νὰ ἀσκεῖ τὴ θρησκεία του;

Ναί, τὸ παιδί στὸ Σάμμερχιλ μπορεῖ νὰ ἀσκεῖ τὰ θρησκευτικά του καθήκοντα ἀνενόχλητα, τόσο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν δασκάλων ὅσο καὶ ἀπ' αὐτὴ τῶν συμμαθητῶν του. Ἐγὼ ὅμως διαπιστώσει πῶς ἓνα ἐλεύθερο παιδί δέν ἐνδιαφέρεται καθόλου γιὰ τὴ θρησκεία.

Ἐπάρχουν περιπτώσεις καινούργιων μαθητῶν πού πῆγαν μιὰ - δύο Κυριακὲς στὴ λειτουργία, μετὰ ἀπὸ λίγο ὅμως μπουχτίσαν. Γιὰ τὰ παιδιά ἡ ἐκκλησία εἶναι πολὺ πληκτική. Τίποτα δέν ὑπάρχει πού νὰ μᾶς δηλώνει πῶς τὰ παιδιά ἔχουν ἐμφυτὴ τὴν ἀνάγκη τῆς λατρείας κάποιου θεοῦ. Καὶ αὐτὰ ἀκόμα πού ἔμαθαν νὰ προσεύχονται, σταματοῦν τὲς προσευχὲς μόλις ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς.

Τὰ παιδιά πού προέρχονται ἀπὸ θρησκώληπτες οἰκογένειες εἶναι κατὰ κανόνα ἀνελικρινῆ καὶ ὑποφέρουν ἀπὸ ἀπωθήσεις. Δὲ θὰ μπορούσε ἄλλωστε νὰ εἶναι καὶ διαφορετικὰ στὴν περίπτωση μιᾶς θρησκείας πού ἀρνήθηκε τὴν πρωταρ-

χικά θετική της θέσης απέναντι στη ζωή κι έριξε έλλο της τὸ βάρος στὸ φόβο καὶ τὸ θάνατο. Μπορεῖ κανένας νὰ ἐνσταλάξει τὸ φόβο κάποιου θεοῦ στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ὄχι ὅμως καὶ τὴν ἀγάπη αὐτοῦ τοῦ θεοῦ. Τὰ ἐλεύθερα παιδιὰ δὲν αὐθάνονται τὴν ἀνάγκη κάποιας θρησκείας, γιατί ἡ ζωὴ τους εἶναι ἀπὸ πνευματικὴ ἀποψη δημιουργικὴ.

Ἐνδιαφέρονται τὰ παιδιὰ τοῦ Σάμμερχιλ γιὰ τὴν πολιτικὴ;

Ὅχι. Ἴσως αὐτὸ νὰ ἔχει τὴν ἐξήγησή του στὸ γεγονός ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὴ μικροαστικὴ τάξη καὶ δὲν ξέρουν τί θὰ πεῖ φτώχεια. Ἀρχὴ μου εἶναι, καὶ τὸ ἔχω δηλώσει στοὺς δασκάλους ρητὰ καὶ κατηγορηματικά, πὼς τὰ παιδιὰ δὲν πρέπει νὰ ἐπιηρεάζονται πολιτικά. Ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ θρησκεία εἶναι τομεῖς γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ παιδί θὰ ἀποφασίσει ἀργότερα μόνο του, ὅταν ὠριμάσει γιὰ κάτι τέτοιο.

Ἐπάρχουν πρώην μαθητὲς τοῦ Σάμμερχιλ ποὺ ἔγιναν ἐπαγγελματίες στρατιωτικοί;

Μέχρι τώρα μόνο ἓνας νεαρὸς διάλεξε αὐτὴ τὴ σταδιοδρομία καὶ μάλιστα ὑπηρετεῖ στὴν ἀγγλικὴ πολεμικὴ ἀεροπορία. Ὁ στρατὸς ξηρᾶς φαίνεται νὰ εἶναι περισσότερο μονότονος καὶ πληκτικὸς γιὰ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ συγκινήσει νέους ἀνθρώπους ποὺ μεγάλωσαν σὲ συνθήκες ἐλευθερίας. Τελικὰ αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα σημαίνει πόλεμο, καταστροφή. Οἱ μαθητὲς τοῦ Σάμμερχιλ θὰ ἦταν τὸ ἴδιο πρόθυμοι ὅπως κι ἄλλοι νέοι ἄνθρωποι νὰ πᾶνε νὰ πολεμήσουν, ἀλλὰ εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἀπαιτοῦσαν νὰ μάθουν ἀκριβῶς τὸ λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο πολεμοῦν.

Παλιοὶ μαθητὲς τοῦ σχολείου μας ὑπηρετήσαν σὲ μάχες μονάδες κατὰ τὸν δεῦτερο παγκόσμιο πόλεμο. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔχασαν τὴ ζωὴ τους.

Γιατί δὲν ἀφήνετε τ' ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια τοῦ Σάμμερχιλ νὰ κοιμοῦνται στὰ ἴδια δωμάτια;

Τὸ Σάμμερχιλ βρίσκεται στὴν Ἀγγλία, καὶ δὲν μποροῦμε νὰ ἀγνοήσουμε τοὺς ἀγγλικούς νόμους καὶ τὶς διατάξεις.

Γιὰ τὴν ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ

Πιστεύετε πὼς κάθε μητέρα ποὺ θὰ διαβάσει τὸ βιβλίο σας ἢ θὰ ἀκούσει τὶς διαλέξεις σας, θὰ συμπεριφερθεῖ καλύτερα στὸ παιδί της, ἀφοῦ θὰ γνωρίζει πλέον πὼς πρέπει νὰ τοῦ φέρεται; Μπορεῖ δηλαδὴ κανένας νὰ βοηθήσει διαταραγμένα παιδιὰ, διδάσκοντας τὴ σωστὴ γνώση στοὺς γονεῖς τους;

Κάθε μητέρα, ποὺ θεωρεῖ τὸ παιδί της σὰν κτῆμα της, ἴσως μὲ τὸ διάβασμα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου νὰ νοιώσει τύψεις συνείδησης καὶ νὰ ζητήσει νὰ δικαιολογηθεῖ: «Τί νὰ κάνω λοιπόν; Δὲ θέλω νὰ καταστρέψω τὸ παιδί μου. Ἐσεῖς ποὺ τὰ βρίσκετε εὐκολα, ὅταν κάνετε διάγνωση, δὲ μᾶς λέτε καὶ τὸ φάρμακο;»

Αὐτὴ ἡ μητέρα ἔχει δίκιο. Τί θὰ πεῖ φάρμακο; Ἐπάρχει ἀλήθεια κανένα; Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ συχνότερα ἐρωτήματα.

Ποῖο φάρμακο μπορεῖ νὰ ὑπάρξει γιὰ μιὰ γυναίκα, τῆς ὁποίας ἡ ζωὴ εἶναι ἓνα σωστὸ δράμα γεμάτο ἀγωνία; Ποῖο μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ φάρμακο γιὰ τοὺς γονεῖς ἐκείνους ποὺ, ἂν καὶ δὲν ἔχουν ἰδέα γιὰ τὸ μέγεθος τοῦ κακοῦ ποὺ προξενοῦν στὰ παιδιὰ τους, ἐξοργίζονται ἀκόμα κι ὅταν μὲ διακριτικότητα τοὺς ποῦν πὼς κάνουν κάποιο λάθος;

Ὅχι λοιπόν, μονάχα ἡ γνώση δὲ φτάνει. Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ εἶναι καὶ συναισθηματικά ἱκανοὶ νὰ ἀποδεχτοῦν αὐτὲς τὶς γνώσεις καὶ νὰ ρυθμίσουν τὴ συμπεριφορὰ τους σύμφωνα μ' αὐτὲς τὶς γνώσεις.

Γιατί ἐπιμένετε τόσο πολὺ στὴν ἀποψη πὼς τὸ παιδί πρέπει νὰ εἶναι εὐτυχημένο; Ἐπάρχουν εὐτυχημένοι ἄνθρωποι;

Σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀπαντήσω, ἂν δὲν ξεκαθαριστοῦν οἱ ἔννοιες. Φυσικῶς ποτὲ δὲν εἶναι κανένας εὐτυχιωμένος. Σήμερα μᾶς πονοῦν τὰ δόντια μας, αὔριο ἔχουμε ἀτυχία στὸν ἔρωτα καὶ σχεδὸν πάντα μιὰ πληκτικὴ ἐργασία.

Ἄν ὅμως ὁ ὅρος «εἶμαι εὐτυχιωμένος» ἔχει κάποιο περιεχόμενο, τότε αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ αἰσθησις τῆς ἰκανοποίησης, τῆς ψυχικῆς ἡρεμίας καὶ τῆς ἁρμονίας μὲ τὴ ζωὴ. Πρωταρχικῶς ὅμως προϋπόθεσις αὐτῶν εἶναι ἡ αἰσθησις τῆς ἐλευθερίας.

Τὰ ἐλεύθερα παιδιὰ ἔχουν ἓνα ζᾶστέρο κι ἄφοβο βλέμμα. Τὰ ἀνελεύθερα ὅμως παιδιὰ φαίνονται τρομαγμένα, κακόμοιρα καὶ λυπημένα.

Ἡ εὐτυχία θὰ μπορούσε νὰ ὀριστεῖ ὡς ἡ κατάστασις τῆς ἐλάχιστης καταπίεσις. Σὲ μιὰ εὐτυχιωμένη οἰκογένεια ἐπικρατεῖ ἡ ἀγάπη, σὲ μιὰ δυστυχιωμένη ἡ ἔντασις.

Ἄν ἐπιμένω τόσο στὴν εὐτυχία, εἶναι γιατί θεωρῶ τὴν ἀπρόσκοπτη ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας ὡς τὸ πιὸ σημαντικό. Κι εἶναι καλύτερα νὰ εἶναι κανένας ἐλεύθερος κι εὐχαριστημένος, καὶ νὰ μὴν ξέρει τί εἶναι τὸ δεκαδικὸ κλάσμα, ἀπὸ τὸ νὰ περνᾷ τις ἐξετάσεις καὶ νὰ ἔχει ἓνα πρόσωπο γεμάτο σπυράκια. Ποτὲ μέχρι τώρα δὲν εἶδα σπυράκια στὸ πρόσωπο ἐνὸς εὐτυχιωμένου παιδιοῦ.

Πόσο καιρὸ χρειάζεται ἓνα ἀπόλυτα ἐλεύθερο παιδὶ γιὰ νὰ ἀναγνωρίσει τὴ ζωτικὴ σπουδαιότητα τῆς αὐτοπειθαρχίας; Θὰ τὴν ἀναγνωρίσει ποτέ;

Ἀπόλυτη ἐλευθερία δὲν ὑπάρχει. Ὅποιος ἀφήνει τὸ παιδὶ νὰ κάνει πάντα ὅ,τι θέλει θρίσκειται σ' ἐπικίνδυνον δρόμο.

Κανένας ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἐλεύθερος, κι αὐτὸ γιατί εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ σεβαστεῖ τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων. Ὁ καθένας ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπολαμβάνει προσωπικὴ ἐλευθερία.

Δηλαδή μὲ λίγα λόγια: Κανένας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐξαναγκάσει ἓνα παιδὶ νὰ μάθει λατινικά, γιατί τὸ παι-

δὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίσει μόνο του τί θέλει νὰ μάθει. Ὅταν ὅμως στὸ μάθημα τῶν λατινικῶν ἓνα παιδὶ κάνει ἀταξίες, τότε οἱ ἄλλοι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὸ πετάξουν ἔξω, γιατί τοὺς καταπατάει τὴν ἐλευθερία τους.

Ὁ ὅρος αὐτοπειθαρχία εἶναι πολὺ ἀόριστος. Συνήθως μ' αὐτὸν νοεῖται ἡ ὑποταγὴ τῶν νέων στὶς ἠθικὰς ἀντιλήψεις τῶν γερόντων. Ἡ γνήσια αὐτοπειθαρχία δὲ στηρίζεται στὶς ἀπωθήσεις καὶ τὴν τυφλὴ ἀποδοχὴ ξένων ἰδεῶν. Αὐτοπειθαρχῶ σημαίνει λαβαίνω ὑπόψην μου τὰ δικαιώματα καὶ τὴν εὐτυχία τῶν ἄλλων. Ἡ αὐτοπειθαρχία εἶναι μιὰ διαρκὴς προσπάθεια γιὰ μιὰ εἰρηνικὴ συμβίωσις μὲ τοὺς ἄλλους μὲ κύριο γνώρισμα τὴν κατανόησις.

Ἐχετε ἀλήθεια τὴ γνώμη πὼς εἶναι σωστὸ νὰ ἀφήνουμε ἓνα παιδί, ποῦ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του τεμπέλικο, ἐλεύθερο νὰ σπαταλᾷ ἄδικα τὸ χρόνο του; Πὼς τὰ καταφέρνετε νὰ συνηθίσετε στὴ δουλειὰ ἓνα φυγόπογο παιδί;

Δὲν ὑπάρχει τεμπελιά. Κάθε παιδί ποῦ τὸ λέμε τεμπέλικο, θὰ πρέπει ἢ νὰ εἶναι σωματικῶς ἄρρωστο ἢ νὰ μὴν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ πράγματα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη τῶν ἐνήλικων, νὰ ἀσχολεῖται.

Ποτὲ μου δὲν εἶδα παιδί κάτω ἀπὸ δώδεκα χρονῶν νὰ εἶναι τεμπέλικο. Πολλὰ «τεμπέλικα» παιδιὰ μᾶς ἔρχονται ἀπὸ αὐστηρὰ σχολεῖα. Αὐτὰ τὰ παιδιὰ μένουν γιὰ ἓνα διάστημα «τεμπέλικα» καὶ μάλιστα τόσο, ὅσο χρειάζεται νὰ ξεπεράσουν τὴν προηγούμενη ἀγωγή τους. Δὲν τὰ ὑποχρεώνουμε νὰ κάνουν ἐργασίες ποῦ τὶς μισοῦν. Ὅπως ἐσεῖς κι ἐγώ, ἔτσι κι αὐτὰ τὰ παιδιὰ θὰ ὑποχρεωθοῦν στὴ μετέπειτα ζωὴ τους νὰ κάνουν πολλὰ πράγματα ποῦ δὲ θὰ τοὺς ἀρέσουν. Ἄν ὅμως στὴν ἡλικία τοῦ παιχνιδιοῦ ἀφεθοῦν ἐλεύθερα, θὰ τὰ καταφέρουν καλύτερα μὲ τίς δυσκολίας τῆς μετέπειτα ζωῆς. Ἄπ' ὅσο ξέρω, σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς μέχρι τώρα μαθητὲς τοῦ Σάμμερχιλ δὲν ἔγινε μομφὴ τεμπελιάς.

Τί γνώμη έχετε για τούς διάφορους άστεισμούς με τά παιδιά;

“Όταν ή κόρη μου ή Ζωή ήταν μικρή, έκλαιγε κάθε φορά άκόμα κι όταν άκουγε νά χτυπάει μιá πόρτα. Ή γυναίκα μου τήν έπαιρνε στην άγκαλιά της και τήν κρατούσε με τέτοιο τρόπο, ώστε τά χέρια της και τά πόδια της νά έχουν έλευθερία κινήσεων.

“Όταν τό παιδί παρουσιάζει τό παραμικρό σύμπτωμα άκαμψίας, οι γονείς πρέπει νά παίξουν μαζί του έτσι πού τό μικρό νά μπορεί νά κινεί έλευθερα τούς μυώνες του. Στα τετράχρονα ή πεντάχρονα παιδιά έχω διαπιστώσει πώς μιá ψευτοπάλη τούς τονώνει τό ήθικό. Βέβαια ο νικημένος πρέπει νά είμαι εγώ. Τό γέλιο είναι ένα θαυμάσιο μέσο για σωματικό και ψυχικό χαλάφρωμα. Κάθε φυσιολογικό παιδί γελάει πολύ. “Όταν τό γαργαλάει κανένας συνήθως γελάει εύτυχισμένο και... “Α ναι, στο σημείο αυτό μου έρχεται στο νού εκείνη ή κατεύθυνση τής παιδικής ψυχολογίας πού ύποστηρίζει ότι δέν πρέπει οι γονείς νά παίρνουν στα χέρια τους τό παιδί, για νά μήν οδηγηθεί σέ εξάρτηση από τόν πατέρα ή τή μητέρα. Αύτή τήν άποψη τή θρίσκω άνόητη. Δέν ύπάρχει για τούς γονείς ο παραμικρός λόγος νά μήν παίξουν με τά παιδιά τους, νά μήν τά γαργαλούν και νά μήν τά χαϊδεύουν.

Αυτούς τούς ψυχολόγους, πού φοβούνται τή ζωή και άποτρέπουν τούς γονείς νά παίρνουν τά παιδιά τους μαζί τους στο κρεβάτι και νά παίξουν μαζί τους, μήν τούς άκούτε. Ύποσυνείδητα κρύβεται πίσω άπ’ αύτή τήν άπαγόρευση ο φόβος πώς κάθε σωματική έπαφή θά μπορούσε νά διεγείρει σεξουαλικά τό παιδί. “Ένας τέτοιος κίνδυνος βέβαια δέν μπορεί νά αποκλειστεί, αλλά μόνο στην περίπτωση πού οι γονείς είναι τόσο νευρωτικοί, ώστε ή σωματική έπαφή με τό μωρό νά τούς δίνει έγωκεντρική εύχαρίστηση. “Εγώ όμως άπευθύνομαι σ’ ανθρώπους πού λίγο-πολύ είναι φυσιολογικοί, όχι σέ γονείς πού οι ίδιοι είναι άκόμα μικρά παιδιά.

Τί θά μπορούσαν νά κάνουν οι προοδευτικοί γονείς έ-

νάγια στην επιθετικότητα άλλων παιδιών;

“Επειδή οι γονείς του έλευθερα διαπαιδαγωγημένου Βασιλάκη κάνουν τό λάθος νά τόν στείλουν σ’ ένα σχολείο, όπου τό παιδί είναι ύποχρεωμένο νά συναναστρέφεται τυραννικά, επιθετικά και ζηλόφθονα παιδιά, πρέπει νά τόν αφήσουν νά καταλάβει από μόνος του ότι θά πληγωθεί από τό μίσος και τή βία;

“Όταν ο Πέτρος ήταν τριών χρονών, ο πατέρας του μου έλεγε πώς θά τόν μάθαινε μπόξ για νά μπορεί νά τά θγάλει πέρα με τούς κακότερους συνομηλικούς του. Κι είχε δίκιο ο πατέρας του Πέτρου, γιατί σ’ αυτόν τό λεγόμενο χριστιανικό κόσμο δέν έρμηνεύεται σά δείγμα αγάπης, αλλά δειλίας, αν προτείνεις για ράπισμα και τό άλλο σου μάγουλο. “Αν οι γονείς δέν αναλάβουν μιá συγκεκριμένη πρωτοβουλία, καταδικάζουν τό παιδί τους στο θλιβερό ρόλο του κομπάρσου.

Τί γνώμη έχετε για τή σωματική τιμωρία;

“Ο δαρμός του παιδιού είναι κακός, γιατί άπαρρέει από τό μίσος και τήν άπανθρωπιά. Είναι άσυνείδητη σεξουαλική διαστροφή. Στα σχολεία και τίς οικογένειες, όπου ο άδυναμισμός καταπιέζεται, δέρνουν συνήθως τά παιδιά στα χέρια — δηλαδή τά όργανα πού χρειάζεται κανένας για τόν άδυναμισμό. Σε σχολεία άγοριών, όπου καταπιέζεται ή όμοφυλοφιλία, οι ξυλιές δίνονται στους γλουτούς — τό αντικείμενο τών όμοφυλοφιλικών επιθυμιών. “Επειδή ή θρησκεία μισεί τήν άμαρτωλή σάρκα, ή σωματική τιμωρία συνηθίζεται ιδιαίτερα σέ θρησκόληπτο περιβάλλον.

“Η σωματική τιμωρία είναι πάντα μιá πράξη προβολής. “Εκείνος πού δέρνει, μισεί τόν ίδιο τόν έαυτό του και προβάλλει τό μίσος του πάνω στο παιδί. “Η μητέρα πού δέρνει τό παιδί της, μισεί τόν έαυτό της και κατά συνέπεια και τό παιδί της.

“Ο δάσκαλος μιás τάξης με πολλούς μαθητές δε δέρνει

τούς μαθητές του τόσο από μίσος, όσο για να εξασφαλίσει την ήσυχία του. Ο πιο καλύτερος τρόπος για την κατάρτιση του δαρμού από τα σχολεία είναι ο περιορισμός του αριθμού των μαθητών μιας τάξης. Αν βέβαια το σχολείο ήταν χώρος του παιχνιδιού και της ελεύθερης μάθησης, τότε δεν υπάρχει ή παραμικρή αμφιβολία πως ο δαρμός θα ήταν μία άγνωστη υπόθεση. Οι δάσκαλοι που ξέρουν καλά τη δουλειά τους, δεν έχουν ανάγκη να καταφύγουν στη σωματική τιμωρία.

Πιστεύετε πως με το να αφήνουμε τα παιδιά να συνεχίζουν τα ελαττώματά τους, τα βοηθάμε αποτελεσματικότερα να αποβάλλουν τις κακές συνήθειές τους;

Ελαττώματα; Ποιός λέει πως αυτά είναι ελαττώματα;

Κακές συνήθειες; Μήπως έννοείτε τον αυνανισμό;

Κανένας δεν μπορεί να κόψει με τη βία μία συνήθεια. Μπορεί να βοηθήσει κανένας ένα παιδί να αποβάλλει κάποια συνήθειά του, αφήνοντάς το να ξεθυμάνει το ενδιαφέρον του. Όταν ο αυνανισμός δεν απαγορεύεται στα παιδιά, τότε αυτά αυνανίζονται πολύ λιγότερο απ' όσο όταν τους το απαγορεύουν.

Ένα παιδί που το δέρνουν επειδή τα κάνει πάνω του, χρειάζεται πολύ περισσότερο χρόνο για να απαλλαγεί απ' αυτή τη συνήθεια σε σχέση με το χρόνο ενός άλλου παιδιού που στην ίδια περίπτωση αντιμετωπίζει χαμόγελα και στοργή. Τα παιδιά, που τους δένουν τα χέρια, γίνονται για όλη τους τη ζωή διαστραμμένοι αυνανιστές. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν «κακές συνήθειες», αλλά ελότελα φυσιολογικές τάσεις. Ο χαρακτηρισμός «κακή συνήθεια» οφείλεται στην αμάθεια και το μίσος των γονέων.

Η σωστή διαπαιδαγώγηση στην οικογένεια μετριάξει τις δυσάρεστες συνέπειες της λαθεμένης μεταχείρισης στο σχολείο;

Κατά κανόνα ναι. Ο επηρεασμός του παιδιού στην οικογένεια είναι δυνατότερος απ' αυτόν του σχολείου. Όταν το παιδί δεν τιμωρείται στην οικογένεια, τότε δε φοβάται και το δάσκαλο που το μεταχειρίζεται λαθεμένα, γιατί ξέρει πως αυτός κάνει λάθος.

Οι γονείς πρέπει να δηλώνουν στα παιδιά τους τις απόψεις τους για τις λαθεμένες μεθόδους του σχολείου. Είναι παράλογο το ότι οι γονείς παίρνουν το μέρος των δασκάλων ακόμα κι όταν η βλακεία τους δεν έχει όρια.

Τι γνώμη έχετε για τα παραμύθια και τον Άη-Βασίλη;

Τα παραμύθια αρέσουν υπερβολικά στα παιδιά, κι αυτός ο λόγος είναι αρκετός για να τα εγκρίνουμε.

Άναφορικά με το μύθο του Άη-Βασίλη μην πολυσκατίζετε, γιατί τα περισσότερα παιδιά ανακαλύπτουν γρήγορα την αλήθεια, κι εκείνο νομίζω που τα ενδιαφέρει δεν είναι παρά το δωράκι. Το κακό όμως στην υπόθεση είναι η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στον Άη-Βασίλη που φέρνει τα δώρα και στον πελαργό που φέρνει τα μωρά. Κατά κανόνα οι γονείς που λένε στα παιδιά τους παραμύθια για Άη-Βασίληδες, με την ίδια ευκολία τους λένε κι ένα σωρό ψέματα για τα μωρά και τη γέννηση.

Εγώ προσωπικά δε λέω ποτέ στα παιδιά για τον Άη-Βασίλη. Πιστεύω πως θα με κοροϊδεύαν ακόμα και τα τετράχρονα παιδιά, αν προσπαθούσα κάτι τέτοιο.

Υποστηρίζετε πως το αίσθημα της δημιουργικότητας είναι καλύτερο από το αίσθημα της κατοχής. Κάθε φορά όμως που το παιδί κατασκευάζει κάτι, κάνει το δημιούργημά του κτήμα του και το υπερτιμάει. Τι λέτε γι' αυτή την περίπτωση;

Δεν είναι αλήθεια ότι τα παιδιά υπερτιμούν τα δημιουργήματά τους. Μετά από μία μέρα ή εβδομάδα δε σημαίνουν σχε-

δὸν τίποτα γιὰ τὰ παιδιά. Τὰ παιδιά δὲν ἔχουν ἀναπτυγμένη τὴν αἰσθησιὴ τῆς ἰδιοκτησίας ἀφήνουν τὰ ποδηλάτά τους παρατημένα στὴ βροχὴ καὶ δὲ νοιάζονται ὅσο δὲν κρυώνουν γιὰ τὰ παρατημένα, ποῖός ξέρεί ποῦ, ρούχα τους. Ἡ ἱκανοποίηση εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴ δημιουργία. Ὁ πραγματικὸς καλλιτέχνης χάνει τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸ ἔργο του μόλις τὸ τελειώσει. Κανένα καλλιτεχνικὸ δημιούργημα δὲν ἱκανοποιεῖ τὸ δημιουργό του, γιατί αὐτὸς ἐπιδιώκει τὴν τελειότητα.

Τί θὰ κάνατε μ' ἓνα παιδί ποῦ δὲν ἔχει σταθερὰ ἐνδιαφέροντα; Σήμερα ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ μουσική, αὐριο γιὰ τὸ χορὸ καὶ μεθαύριο γιὰ κάτι ἄλλο ποῦ γρήγορα θὰ δώσει τὴ θέση του σὲ κάτι καινούργιο.

Ἀέ θὰ ἔκανα τίποτα. Ἄλλωστε αὐτὸ θὰ πεῖ ζωὴ. Ἀρχικὰ ἐγὼ ἐνδιαφερόμουν γιὰ τὴ φωτογραφία, ἀργότερα γιὰ τὴ βιβλιοδεσία ἢ τὴν ξυλογλυπτικὴ καὶ τελευταία γιὰ τὴ σφουρηλάτηση χάλκινων ἀντικειμένων. Ἡ ζωὴ μας εἶναι γεμάτη ἀπὸ κλασματικὰ ἐνδιαφέροντα. Χρόνια δλόκληρα μ' ἀπασχόλησε ἡ χαρακτική. Ὅταν κατάλαβα πὼς ἤμουν τρισάθλιος καλλιτέχνης, παράτησα αὐτὴ τὴν τέχνη.

Τὸ γούστο κάθε παιδιοῦ εἶναι ἐκλεκτικὸ. Δοκιμάζει τὰ πάντα. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μαθαίνει. Μέρη δλόκληρα περνοῦν τὰ παιδιά μας γιὰ νὰ σκαρώσουν μιὰ θάρκα. Ἄν ὅμως τύχει καὶ μᾶς ἐπισκεφθεῖ ἓνας ἱπτάμενος, τότε παρατοῦν ἀμέσως τὴ μισοτελειωμένη θάρκα τους καὶ ἀρχίζουν νὰ φτιάχνουν ἀεροπλάνα. Ποτὲ δὲ λέμε σὲ παιδί νὰ τελειώσει τὴ δουλειὰ ποῦ ἀρχισε. Ἄν τὸ παιδί χάσει τὸ ἐνδιαφέρον του γι' αὐτὴ, δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ἐξαναγκάζεται νὰ τὴ συνεχίσει.

Ἐπιτρέπεται νὰ γίνονται εἰρωνικὲς παρατηρήσεις στὰ παιδιά; Πιστεύετε πὼς αὐτὸ βοηθεῖ τὸ παιδί στὴν ἀνάπτυξη τοῦ χιούμωρ;

Ἄχι. Ἡ εἰρωνεία δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὸ χιούμωρ. Τὸ χιούμωρ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀγάπῃ, ἢ εἰρωνεία ἀπὸ τὸ μῖσος. Ὅταν φερόμαστε εἰρωνικά σ' ἓνα παιδί, τότε αὐτὸ αἰσθάνεται μειωμένο, αἰσθάνεται κατωτέρωτητα. Μόνο ὅσοι ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ δασκάλους εἶναι ὀπαδοὶ τοῦ μίσους εἰρωνεύονται τὰ παιδιά.

Τὸ παιδί μου μὲ ρωτᾷ συνέχεια τί πρέπει νὰ κάνει καὶ μὲ τί πρέπει νὰ παίξει. Τί πρέπει νὰ τοῦ ἀπαντᾷ; Εἶναι λάθος νὰ τὸ παρατρῶνω;

Εἶναι καλὸ γιὰ τὸ παιδί, ὅταν ἔχει κάποιον νὰ τοῦ δίνει ἐνδιαφέρουσες καὶ πρωτότυπες ἰδέες. Ἀὐτὸ εἶναι ὅμως ἀπαραίτητο. Ἡ καλύτερη ἀπασχόληση γιὰ τὸ παιδί εἶναι πάντα ἐκείνη ποῦ τὴ διαλέγει μόνο του. Ποτὲ οἱ δάσκαλοι στὸ Σάμμερχιλ δὲ συμβουλεύουν τὰ παιδιά γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ κάνουν. Βοηθοῦν οἱ δάσκαλοι μας ἓνα παιδί, ὅταν μόνο του ζητήσει νὰ μάθει π ὦ ς φτιάχνουμε αὐτὸ καὶ π ὦ ς κάνομε ἐκείνο.

Θεωρεῖτε σωστὸ νὰ γίνονται στὰ παιδιά δῶρα γιὰ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς ἀγάπης;

Ἄχι. Ἡ ἀγάπη δὲ χρειάζεται ἐξωτερικὲς ἀποδείξεις. Αὐτὸ βέβαια δὲ σημαίνει ὅτι δὲν πρέπει κάπου - κάπου νὰ κάνομε μικροδωράκια στὰ παιδιά — λ.χ. στὰ γενέθλιά τους ἢ τὴν Πρωτοχρονιά. Φτάνει μονάχα νὰ μὴν περιμένουμε ἢ ἀπαιτοῦμε νὰ μᾶς χρωστάνε εὐγνωμοσύνη.

Ὁ γιός μου κάνει σκασιαρχεῖο στὸ σχολεῖο. Τί μέτρα πρέπει νὰ πάρω;

Ἄν δὲν κάνω λάθος, τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ εἶναι πολὺ πληκτικὸ καὶ τὸ παιδί πρέπει νὰ εἶναι δυσσαρεστημένο. Ζητάει διέξοδο.

Γενικά μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι τὸ σκασιαρχεῖο εἶναι μιὰ

ένδειξη πώς τὸ συγκεκριμένο σχολεῖο δὲν ἀνταποκρίνεται σωστὰ στὴν ἀποστολή του. Ἄν μπορεῖτε, στείλτε τὸ παιδί σας σ' ἕνα ἄλλο σχολεῖο, ὅπου ὑπάρχει περισσότερη δημιουργικὴ δραστηριότητα, ἐλευθερία κι ἀγάπη.

Εἶναι σωστὸ νὰ συνηθίσω τὸ παιδί μου στὴν ἀποταμίευση δίνοντάς του ἕναν κουμπάρά;

Ἄξι. Κανένα παιδί δὲ σκέφτεται τὸ αἰσιο. Ὄταν μεγαλώσει κάπως κι ἐπιθυμῆσει ἰδιαίτερα κάποιον συγκεκριμένο ἀντικείμενο, θὰ φροντίσει τότε ἀπὸ μόνο του νὰ κάνει ἀποταμίευση γιὰ νὰ ἀποκτήσει αὐτὸ ποὺ θέλει χωρὶς νὰ χρειάζεται τὴ δική σας παρότρυνση.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θὰ ἤθελα νὰ ξανατονίσω πὺς κάθε παιδί χρειάζεται γιὰ τὴν ἀνάπτυξή του τὴν ἀπαραίτητη πίστωση χρόνου. Πολλοὶ ὅμως γονεῖς κάνουν τὸ φοβερὸ λάθος νὰ ἐπιδιώκουν ἐπιτάχυνση αὐτοῦ τοῦ ρυθμοῦ.

Μὴ βοηθᾶτε ποτὲ ἕνα παιδί σὲ κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ κάνει μόνο του! Μόνο τρελοὶ γονεῖς βοηθοῦν ἕνα παιδί ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἀνεβῆ σὲ μιὰ καρέκλα. Τοῦ ἀποστεροῦν τὴ μεγάλη χαρὰ: τὴ χαρὰ νὰ ξεπερνᾶει ἀπὸ μόνο του δυσκολίες.

Τί πρέπει νὰ κάνω, ὅταν ὁ ἐννιάχρονος γιός μου καρφώνει πρόκες στὰ ἐπιπλα;

Πάρτε του τὸ σφυρί καὶ πῆστε του ὅτι τὰ ἐπιπλα εἶναι δικὰ σας καὶ πὺς δὲν τοῦ ἐπιτρέπετε νὰ καταστρέφει πράγματα ποὺ δὲν τοῦ ἀνήκουν.

Ἄν δὲ σταματήσει, ἀγαπητὴ μου κυρία, πουλεῖστε τὰ ἐπιπλα καὶ μὲ τὰ χρήματα πληρώστε ἕναν ψυχοθεραπευτὴ γιὰ νὰ σᾶς βοηθήσει νὰ καταλάβετε μὲ ποιὸ τρόπο κάνετε τὸ παιδί σας τόσο δύσκολο καὶ προβληματικό. Κανένα ἐλεύθερο κι εὐτυχισμένο παιδί δὲν ἔχει τὴν ἀπαίτηση νὰ καρφώνει πρόκες πάνω στὰ ἐπιπλα, ἔστω κι ἂν τὰ ἐπιπλα εἶναι τὰ μόνον ἀντικείμενα μέσα στὸ σπίτι, πάνω στὰ ὅποια

μπορεῖ νὰ καρφώνει πρόκες.

Πρῶτα - πρῶτα δώστε του ξύλα, πρόκες καὶ σφυρί, ἂν εἶναι δυνατόν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, στὴν αὐλή, ὅπου θὰ μπορεῖ νὰ καρφώνει ὅσο θέλει κι ὅτι θέλει. Ἄν ὁ γιός σας δὲν ἐκαιοποιεῖται μὲ τὸ κάρφωμα τῶν ξύλων κι ἐπιμένει νὰ θάζει πρόκες στὰ ἐπιπλα αὐτὸ εἶναι σημάδι ὅτι σᾶς μισεῖ καὶ θέλει νὰ σᾶς ἐκνευρίσει.

Πὺς πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζουμε ἕνα πεισματάρικο καὶ γκρινιαρικό παιδί;

Δὲν ξέρω. Στὸ Σάμμερχιλ δὲ γνώρισα τέτοια παιδιὰ. Ἐνα ἐλεύθερο παιδί δὲν ἔχει κανένα λόγο νὰ εἶναι πεισματάρικο. Γιὰ τὸ πείσμα τῶν παιδιῶν ὑπεύθυνοί εἶναι πάντα οἱ ἐνήλικοι. Ἄν ἀγαπᾶτε ἀληθινὰ τὸ παιδί σας, δὲ θὰ γίνει πεισματάρικο. Κάθε πεισματάρικο παιδί ἀντιμετωπίζει κάποιον σοβαρὸ πρόβλημα. Ἐγὼ θὰ προσπαθοῦσα νὰ διαπιστώσω τὴν αἰτία αὐτοῦ τοῦ προβλήματος. Μπορεῖ τὸ παιδί νὰ αἰσθάνεται ἀδικημένο.

Τὸ ἐξάχρονο παιδί μου ζωγραφίζει πρόστυχα πράγματα. Τί πρέπει νὰ κάνω;

Προτρέψτε το νὰ συνεχίσει. Στὸ μεταξὺ φροντίστε νὰ ξεκαθαρίσετε τὴν ἀτμόσφαιρα μέσα στὸ σπίτι σας, γιατί εἶναι βέβαιο πὺς κανένα παιδί δὲν εἶναι πρόστυχο ἀπὸ τὴ φύση του, ὁπότε φταίει μόνο τὸ περιβάλλον του, δηλαδὴ ἐσεῖς.

Βλέπετε κάτι τὸ πρόστυχο στὶς ζωγραφιὲς τοῦ παιδιοῦ, γιατί ἐσεῖς ἔχετε μιὰ πρόστυχη τοποθέτηση ἀπέναντι στὴ ζωή. Φαντάζομαι πὺς θὰ πρόκειται γιὰ ζωγραφιὲς σχετικὲς μὲ τὰ σεξουαλικά ὄργανα καὶ τὴν ἀφόδευση. Μιλήστε μὲ αὐτονόητη φυσικότητα γι' αὐτὰ τὰ πράγματα χωρὶς νὰ κάνετε λόγο γιὰ Καλὸ ἢ Κακὸ καὶ τὸ παιδί σας θὰ χάσει ἀμέσως αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ὄργανα αὐτὰ, ὅπως καὶ γιὰ ἄλλα ἀντικείμενα, στὰ ὅποια προσανατολίζεται περιόδικὰ τὸ παιδικὸ ἐνδιαφέρον.

Γιατί ο γιός μου, αν και τόσο μικρός, λέει τόσα φέματα;

Είναι πολύ πιθανό να μιμείται τους γονείς του.

Τὰ δυό μου παιδιά, ένα πεντάχρονο αγόρι κι ένα έφτάχρονο κορίτσι, μαλώνουν συνέχεια. Τί μπορώ να κάνω για να κόψουν αυτή τή συνήθεια; Στο βάθος άγαπιώνται πολύ μεταξύ τους.

Άγαπιώνται μεταξύ τους πραγματικά; Ή ή μητέρα αγαπάει ίσως τὸ ένα παιδί περισσότερο από τὸ άλλο; Μήπως τὰ μαλώματα τῶν παιδιῶν είναι απομίμηση εκείνων τοῦ μπαμπά και τῆς μαμάς; Μήπως τὰ παιδιά έχουν αισθήματα ένοχῆς εξαιτίας τοῦ σώματός τους; Τὰ τιμωρείτε; Άν σ' δλες αυτές τίς έρωτήσεις μπορέσετε να απαντήσετε με «όχι», τότε τὰ μαλώματα μεταξύ τῶν παιδιῶν δέν είναι παρά μιὰ προσπάθεια αναμέτρησης τῶν δυνάμεών τους.

Όπωςδήποτε όμως τὰ παιδιά πρέπει να παίζουν και μ' άλλα παιδιά, με τὰ ὁποία δὲ βρίσκονται σὲ συναισθηματικούς δεσμούς. Κάθε παιδί πρέπει να βρίσκει τὴν εὐκαιρία για μιὰ αναμέτρηση με τ' άλλα. Αὐτὴ ἡ αναμέτρηση δέν μπορεί να γίνει ανάμεσα στ' ἀδέρφια, γιατί ἐκεῖ παρεμβάλλονται οἱ πιὸ ἀπίθανες ψυχολογικές καταστάσεις, ὅπως ἡ ζηλοτυπία, ἡ προνομακὴ μεταχείριση κλπ.

Πῶς μπορῶ να κάνω τὸ παιδί μου να κόψει τὸ θηλασμό τοῦ δάχτυλου;

Μὴν κάνετε καμιὰ προσπάθεια. Δὲ θὰ καταφέρετε τίποτα. Άλλά κι αν καταφέρετε να κάνετε τὸ παιδί να κόψει τὸ θηλασμό τοῦ δάχτυλου είναι πολύ πιθανὸ με τὴν προσπάθειά σας αὐτὴ να τὸ ἐξαναγκάσετε να ξαναβγάλει στὴν ἐπιφάνεια κάποια ἄλλη καλιὰ ξεχασμένη συνήθεια του. Άλλωστε τί σὰς πειράζει αν θηλάζει τὸ δάχτυλό του; Πολλοὶ ἐπιτυχημένοι ἄνθρωποι θηλάζαν τὸ δάχτυλό τους, διαν ἦταν παιδιά.

Ὁ θηλασμός τοῦ δάχτυλου είναι σημάδι πῶς τὸ παιδί δέν κατάφερε να χορτάσει ἀκόμα τὴν ἀπαιτησή του για τὸ μητρικό στῆθος. Άφοῦ ἔμωσ δέν μπορεί ἡ μητέρα να δώσει τὸ στῆθος τῆς στὸ ὀκτάχρονο παιδί τῆς, τὸ μόνο ποῦ μπορεί να κάνει είναι να τοῦ προσφέρει ὅσο τὸ δυνατό περισσότερες εὐκαιρίες για δημιουργικὴ δραστηριότητα. Άλλά κι αὐτὸ δὲ βοηθάει πάντα. Γνώρισα δημιουργικούς μαθητές, ποῦ συνέχιζαν τὸ θηλασμό τοῦ δάχτυλου ἀκόμα και μέχρι τὰ χρόνια τῆς ἐφηβίας.

Άφήστε τὸ παιδί σας στὴν ἡσυχία του.

Γιατί τὸ παιδί μου, δυὸ χρονῶν, καταστρέφει ὅλα τὰ παιχνίδια του;

Πολύ πιθανὸ ἐπειδὴ είναι ἔξυπνο παιδί. Τίς πιὸ πολλές φορές τὰ παιχνίδια αὐτὰ είναι κουτά, δέν ἀφυπνίζουν τὴ δημιουργικὴ φαντασία τοῦ παιδιοῦ. Ἡ καταστροφή τους γίνεται για να ἐρευνηθεῖ τὸ ἐσωτερικό τους.

Φυσικά δὲ γνωρίζω τίς εἰδικές συνθήκες αὐτῆς τῆς περίπτωσης. Άν όμως δέргετε τὸ παιδί σας ἡ τοῦ κάνετε ἠθικολογικά κηρύγματα, τότε τὸ κάνετε να μισεῖ τὸν ἑαυτό του και φυσικά ὅλον τὸν ὑπόλοιπο κόσμο. Συνέπεια: κάθε τι ποῦ θὰ πέφτει στὰ χέρια του θὰ καταστρέφεται.

Τί μπορεί να γίνει για να κάνω τὸ παιδί να αγαπήσει τὴν τάξη;

Και γιατί θέλετε ν' αγαπάει τὴν τάξη; Οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς δημιουργικούς ἄνθρώπους είναι ἀκατάστατοι. Άνθρωποι τῶν ὁποίων τὰ δωμάτια ἡ τὰ γραφεῖα είναι ὑποδείγματα τάξης, είναι κατὰ κανόνα ἀσήμαντοι. Τὰ παιδιά, μέχρι τὰ ἔννιά τους χρόνια, είναι συνήθως πολύ τακτικά. Μεταξὺ ἔννιά και δεκαπέντε είναι πιθανὸν ἀκατάστατα. Τὰ παιδιά δέν έχουν συναισθησὴ τῆς ἀκαταστασίας. Άργότερα ἀναπτύσσουν τὴν αἴσθηση τῆς τάξης στὸ βαθμὸ ποῦ είναι ἀπαράτητη.

Ὁ δωδεκάχρονος γιός μας δὲ θέλει νὰ πλύνει τὰ χέρια του πρὶν ἀπὸ τὸ φαγητό. Τί μᾶς συμβουλεύετε νὰ κάνουμε;

Ἀλήθεια, θεωρεῖτε τὸ πλύσιμο τόσο σπουδαῖο; Μήπως σκεφτήκατε ποτὲ μέχρι τώρα ὅτι τὸ πλύσιμο θὰ μπορούσε στὴν περίπτωσή σας νὰ εἶναι μιὰ συμβολικὴ ἐνέργεια; Σκεφτήκατε πὼς οἱ φροντίδες σας γιὰ τὴ σωματικὴ καθαριότητα τοῦ ἀγοριοῦ σας μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο ἓνα καμουφλάρισμα τοῦ φόβου σας ὅτι θὰ μπορούσε τάχα νὰ εἶναι κι ἐσωτερικᾶ δρώμιχος;

Μὴν τὸ γκριιάζετε τὸ παιδί. Καὶ πιστέψτε με, τὸ δικό σας σύμπλεγμα σχετικᾶ μὲ τὴ θρωμιά εἶναι μιὰ ὀλότελα ὑποκειμενικὴ ὑπόθεση. Ἄν αἰσθάνεστε δρώμιχοι, εἶναι ἐπόμενο νὰ ὑπερτιμᾶτε τὴν καθαριότητα.

Ἄν ὅμως ἐσεῖς νομίζετε ὅτι τὸ παιδί σας πρέπει νὰ παρουσιαστῆ καθαρὸ στὸ τραπέζι — ἐπειδὴ τρώει μαζί σας κάποια θεῖα Μαίρη ποὺ σκοπεύει νὰ κληροδοτήσῃ στ' ἀνιψάκι της μιὰ περιουσία, φτάνει νὰ εἶναι καθαρὸ — ὁ καλύτερος τρόπος εἶναι νὰ τοῦ ἀπαγορέψετε νὰ πλυθεῖ.

Πὼς μπορεῖ νὰ προφυλάξῃ κανένας ἓνα παιδί δεκάπεντε μηνῶν ἀπὸ τὴ σόμπα ἢ τὴν ἠλεκτρικὴ κουζίνα;

Πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ πάρετε τὰ κατάλληλα προφυλακτικὰ μέτρα. Τὸ παιδί θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἔχει τουλάχιστο μιὰ φορὰ τὴν εὐκαιρία νὰ κάψῃ λίγο τὰ δάχτυλά του, γιὰ νὰ μάθει τί γίνεται μὲ τὴ σόμπα.

Ἔσεῖς ἴσως μοῦ πεῖτε ὅτι μισῶ τὴν κόρη μου κάθε φορὰ ποὺ τὴ μαλώνω γιὰ φιλοπράγματα. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἀλήθεια.

Μπορεῖ. Ὅπωςδήποτε ὅμως μισεῖτε τὸν ἑαυτὸ σας. Καὶ μὴν ξεχνᾶτε πὼς τὰ φιλοπράγματα ὑποδηλώνουν σημαντικὰ πράγματα. Ἄν παρατηρεῖτε τὸ παιδί σας γιὰ φιλοπράγματα, τότε εἶστε μιὰ δυστυχισμένη γυναίκα.

Ἀπὸ ποιά ἡλικία μποροῦν τὰ παιδιά νὰ πίνουν ἀλκοὸλ;

Στὸ ζήτημα αὐτὸ μὲ πιάνετε στὰ πράσσα, γιατί ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε μ' ἀρέσει λίγο τὸ ποτό. Μ' ἀρέσει πολὺ ἓνα ποτήρι μπύρα, ἓνα οὔισκυ, ἓνα μπουκάλι κρασί ἢ ἀκόμα κι ἓνα λικέρ. Δηλαδή, μὲ λίγα λόγια, κάθε ἄλλο παρὰ φανατικὸς τοῦ ἀντιαλκοολισμοῦ εἶμαι. Ὅμως φοβᾶμαι τὸ ἀλκοὸλ, γιατί ἀπὸ νέος ἀκόμα ξέρω τί ζημιές μπορεῖ νὰ προξενήσει. Γιὰ τοῦτο καὶ δὲ δίνω στὰ παιδιά ἀλκοὸλ.

Ὅταν ἡ κόρη μου ἦταν μικρὴ κι ἤθελε νὰ δοκιμάσῃ τὴν μπύρα μου ἢ τὸ οὔισκυ μου, δὲν τὴν ἐμπόδιζα. Ὅταν δοκίμαζε τὴν μπύρα, ἔκανε παράξενες γκριμάτσες κι ἔλεγε: «ἀηδισαστικό!» Τὸ οὔισκυ ὅμως τὸ ἔβρισκε «περίφημο», ποτὲ ὅμως δὲν ἤθελε νὰ πιεῖ περισσότερο ἀπὸ μιὰ γουλιὰ.

Στὴ Δανία συνάντησα περιπτώσεις ἐλεύθερα διαπαιδαγωγημένων παιδιῶν ποὺ ἤθελαν νὰ πιοῦν Curaçao.* Τοὺς ἔδιναν ὀλόκληρο ποτήρι καὶ τ' ἀδειάζαν μονομιᾶς, χωρὶς δέβαια νὰ ξαναζητήσουν. Θυμᾶμαι ἀκόμα ἓναν ἀγρότη ποὺ τίς κρύες μέρες τοῦ χειμῶνα ἐρχόταν νὰ πάρῃ τὰ παιδιά του ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Κρατοῦσε πάντα μαζί του μιὰ μπουκάλα οὔισκυ ποὺ τὴν ἔδινε στὰ παιδιά του νὰ πιοῦν ἀπὸ μιὰ γουλιὰ. Ὁ πατέρας μου κουνούσε λυπημένος τὸ κεφάλι του λέγοντάς του: «Γιὰ νὰ δεῖς ποὺ μιὰ μέρα θὰ σοῦ γίνουν δλοὶ μεθυστακὲς!» Στὴν πραγματικὴ ἀργότερα ἔγιναν δλοὶ ἀντιαλκοολιστὲς.

Κάθε παιδί ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ θελήσῃ νὰ δοκιμάσῃ τὸ ἀλκοὸλ. Μόνο ἀπροσάρμοστοι στὴ ζωὴ ἄνθρωποι πίνουν ἀσυναίσθητα.

Κάθε φορὰ ποὺ σμίγει ἐδῶ μιὰ ομάδα ἀπὸ παλιούς συμμαθητὲς γιορτάζουν μὲ πολὺ κέφι τὴ συνάντησή τους στὴν ταβέρνα τοῦ χωριοῦ. Ποτὲ ὅμως δὲν ἄκουσα πὼς κάποιος ἀπ' αὐτοὺς μεθύσε.

Συμφωνῶ πὼς δὲν εἶναι συνεπὴς μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Σάμι-

* Curaçao = Κουρασώ: Λικέρ ἀπὸ ἀνθη νεραντζιᾶς. (Σ.τ.Μ.).

μερχιλ ή απαγόρευση δυνατών αλκοολούχων ποτών. Και δέ θα είχε άδικο άν κανένας μου έλεγε: Κύριέ μου, τά παιδιά πρέπει ν' ανακαλύψουν μόνα τους τί πάει νά πεί αλκοόλ.

Τί κάνετε όταν ένα παιδι δέ θέλει νά φάει;

Δέν ξέρω. Αυτό τό φαινόμενο είναι άγνωστο στο Σάμμερχιλ. Ύποπτεύομαι πώς κάθε παιδι πού άρνείται νά φάει επαναστατεί ενάντια στους γονείς του. Στάλθηκαν και σέ μās μερικά παιδιά μέ τήν κατηγορία ότι δέν έρωγαν. Κοντά μας όμως δέν κάθισαν ποτέ τους νηστικά.

Σέ μιá δύσκολη περίπτωση θα εξέταζα μήπως τό παιδι έχει μείνει συναισθηματικά στη φάση τοῦ θηλασμοῦ και θα προσπαθοῦσα νά τοῦ δώσω τό μπουκάλι. Θα είχα επίσης τήν ύποψία ότι οι γονείς εκαναν δλόκληρο θέατρο γύρω από τό φαγητό, για νά εξαναγκάσουν τό παιδι νά φάει πράγματα πού δέν τοῦ άρεσαν.

Γιά τή σεξουαλικότητα

Πώς θα όρίζατε τήν «πορνογραφία»;

Δέν είναι εύκολη ή άπάντηση σ' αυτή τήν έρώτηση. Θα τήν όριζα σαν τή χυδαία αντίληψη για τή σεξουαλικότητα και τις άλλες φυσικές λειτουργίες, στη βάση τής όποίας όρίζονται αισθήματα ένοχής, όπως τά συναντάει κανένας στον καταπιεσμένο μαθητόκοσμο πού συγκεντρώνεται στις σκοτεινές γωνιές για νά χαχανίσει ή νά γράψει διάφορες σεξουαλικές εκφράσεις στους τοίχους.

Οι περισσότερες ιστορίες για τό σέξ είναι χυδαίες και λείει φέματα ό καθένας πού διηγείται τέτοιες ιστορίες, όταν ύποστηρίζει πώς αυτές δέν είναι άρεστές για τή χυδαιότητα τους, αλλά για τό χιούμορ και τό πνεῦμα τους. Όπως οι περισσότεροι άντρες, έτσι κι εγώ άκουσα και διηγήθηκα χιλιάδες τέτοιες ιστορίες. Όταν όμως τώρα τό σκέφτομαι αυ-

τό, μόνο μιá - δυό άπ' αυτές μου φαίνεται πώς θα άξιζε νά τις ξαναδιηγηθαι κανένας.

Όποιος άρέσκεται νά διηγείται πρόστυχα άστεία, είναι συνήθως σεξουαλικά άνικανοποίητος. Θα ήταν υπερβολή άν λέγαμε πώς κάθε τέτοιο άστείο πηγάζει από τις άπωθήσεις, χωρίς καμιá εξáιρεση. Θα ήταν σá νά λέγαμε πώς και τό χιούμορ είναι τό ίδιο πράγμα. Θυμάμαι πώς κόντεφα νά σκάσω από τά γέλια όταν είδα τόν Τσάρλυ Τσάπλιν μέ μαγιά νά βουτάει στο νερό πού είχε βάθος μόνο πέντε εκατοστά. Και δέ νομίζω πώς ύποφέρω από άπώθηση σχετικά μέ τό κολύμπι και τή βουτιά. Κάθε κωμική κατάσταση, είτε σεξουαλική είτε όχι, περιέχει ένα στοιχείο χιούμορ.

Στή σημερινή μας κοινωνία κανένας δέν είναι τόσο ελεύθερος, ώστε νά μπορεί νά τραθήξει μιá συγκεκριμένη διαχωριστική γραμμή άνάμεσα στη πορνογραφία και στη μη πορνογραφία. Όταν ήμουν φοιτητής μερικά άπό τά πορνοάστεία τά έδρισκα καλά, ενώ σήμερα όλα αυτά ένενήντα εννιά στα εκατό τά όρισνω χοντροκομμένες χυδαιότητες.

Σέ γενικές όμως γραμμές μπορούμε νά πούμε πώς ή πορνογραφία είναι ένα μίγμα από σεξουαλικότητα και αισθήματα ένοχής. Γελάει τό άκροατήριο μιáς θεατρικής επιθεώρησης για τά ταλμηρά άστεία τοῦ κωμικοῦ, όταν αποτελείται από ανθρώπους μέ άρρωστημένη αντίληψη για τή σεξουαλικότητα. Ένήλικαι, πού διηγούνται πρόστυχα άστεία σέ παιδιά, δέν έχουν οι ίδιοι ξεπεράσει ακόμα τή φάση τής λαγνείας και τής χυδαιότητας.

Άν όλα τά παιδιά ήταν ελεύθερα και πληροφορημένα για τά σεξουαλικά ζητήματα, τότε δέ θα έπιανε ή χυδαιολογία των ενήλικων. Δυστυχώς όμως εκατομμύρια παιδιά μένουν άδιαφώτιστα και βασανίζονται από αισθήματα ένοχής, ώστε ή πορνογραφία των ενήλικων μεγαλώνει τήν άγνοια τους και τά αισθήματα ένοχής.

Μήπως όρισμένες άπό τις μορφές τής σεξουαλικής συμπεριφορās είναι άσεμνες;

Κάθε μορφή της σεξουαλικής συμπεριφοράς είναι παραδεκτή, όταν προσφέρει και στους δυο συντρόφους ευχαρίστηση. Η σεξουαλική αγάπη είναι ανώμαλη και διαστραμμένη μόνο όταν δεν προσφέρει ανώτατη ικανοποίηση και στους δυο συντρόφους.

Το σέξ στο γάμο είναι κόσμιο, δηλαδή συγκρατημένο σέξ. Ακόμα και νέοι και των δυο φύλων, που θεωρούν αυτόνομη την έρωτική ζωή των γονέων τους, σοκάρονται στη σκέψη πως ο μπαμπάς κι η μαμά βρίσκουν χαρά στα διάφορα σεξουαλικά παιχνίδια.

Οι αυταρχικοί στυλοβάτες της κοινωνίας έστειλαν το έρωτικό παιχνίδι έξω από το βασίλειο της πορνογραφίας και της χυδαιότητας. Το ίδιο κάνουν κι οι πιστοί τους υπηρέτες, που φοβούνται τα έρωτικά παιχνίδια. Αν τα έκαναν, θα είχαν πολύ πιθανόν ισχυρά αισθήματα επιθετικότητας και θα εύωχούνταν σε μαζοχιστική ήδονη που προέρχεται από απαγορευμένες πράξεις.

Τίποτα δεν είναι άσεμνο στον έρωτα, φτάνει να συνοδεύεται από αμοιβαία τρυφερότητα κι αγάπη.

Γιατί ανανιζονται τα παιδιά και πως μπορεί κανένας να τα κάνει να κόψουν αυτή τη συνήθεια;

Πρέπει να κάνουμε διάκριση ανάμεσα στον ανανισμό του παιδιού και τον ανανισμό του ενήλικου. Στην περίπτωση του παιδιού δεν πρόκειται για ανανισμό. Στην αρχή είναι μια περιέργεια και τίποτα παραπάνω. Το μωρό ανακαλύπτει τα χέρια του, τα δόντια του, τη μύτη του κι η μητέρα ακτινοβολεί από χαρά. Μόλις όμως ανακαλύψει τα γεννητικά του όργανα, επεμβαίνει διαστικά να τ' αποτρέψει. Κι έτσι γίνονται τα γεννητικά όργανα το πιο ενδιαφέρον σημείο του σώματος.

Η έρωτογενής ζώνη του μικρού παιδιού είναι το στόμα, γι' αυτό και δείχνει πολύ λίγο ενδιαφέρον για τα γεννητικά του όργανα, όσο αυτά δε βρίσκονται κάτω από την απαγόρευση του ανανισμού. Ο καλύτερος τρόπος για να κό-

ψουμε τη συνήθεια του ανανισμού στο παιδί είναι να μην τον απαγορεύουμε.

Ακόμα και στα παιδιά της έφηβικής ηλικίας δεν πρέπει να παρεμβάλλονται εμπόδια στον ανανισμό. Γιατί οι νέοι από τη μια μεριά για οικονομικούς λόγους δεν μπορούν να συζευχθούν κι από την άλλη πρέπει να δώσουν κάποια διέξοδο στις σεξουαλικές τους όρμες, πράγμα που είναι δυνατό είτε με τον εξάγαμο έρωτα είτε με τον ανανισμό. Και τις δυο όμως αυτές και μοναδικές δυνατότητες τις καταδικάζουν οι κέρβεροι της ήθικης, χωρίς να μπορούν να προτείνουν μια άλλη λύση. Βέβαια δίνουν συμβουλές για άγνότητα, πράγμα που σημαίνει καταδίκη της σάρκας, άρνηση της ζωής. Αφού όμως μόνο μια χούφτα μοναχοί μπορούν να καταδικάζουν τη σάρκα, εμείς οι υπόλοιποι δεν μπορούμε παρά να παρέχουμε στη σεξουαλικότητα μια διέξοδο.

Όσο καιρό ο γάμος παραμένει ένα οικονομικό πρόβλημα, ο ανανισμός θα είναι στο προσκήνιο. Τα φίλμ και τα αισθηματικά μυθιστορήματα διεγείρουν σεξουαλικά τους νέους ανθρώπους, οι οποίοι και καταφεύγουν στον ανανισμό μια και η πραγματική αγάπη τους είναι απαγορευμένος καρπός. Το γεγονός πως ο καθένας έχει κάποτε ανανιστεί είναι μια άσχημη παρηγοριά. Τη μοναδική διέξοδο απ' αυτό το φαύλο κύκλο φαίνεται να υπόσχεται η άνοχη ελεύθερων κι ολοκληρωμένων έρωτικών σχέσεων μέσα στα πλαίσια μιας αμοιβαίας αγάπης. Όσον καιρό όμως η σεξουαλικότητα ταυτίζεται με την άμαρτία, η λύση αυτή δε φαίνεται να γίνεται ανεπιφύλακτα δεκτή από την κοινωνία.

Και για να ξαναγυρίσουμε στην έρώτηση: Πέστε στο παιδί σας πως ο ανανισμός δεν είναι άμαρτία! Αν έχετε κόλας πεί φέματα στο παιδί, ότι τάχα συνέπεια του ανανισμού είναι η αρρώστια, η τρέλα και τα παρόμοια, τότε πάρτε άμέσως το θάρρος να του ομολογήσετε ότι του είχατε πεί φέματα! Μόνο τότε θα πάψει ο ανανισμός να είναι γι' αυτό κάτι σπουδαίο.

Η δωδεκάχρονη κόρη μου διαβάζει πορνογραφικά βι-

θλία. Τί μέτρα πρέπει νά πάρω;

Ἐγώ θά ξδυνα στό κορίτσι τόσα πορνογραφικά βιβλία, δσα θά μπορούσα ν' ἀγοράσω. Εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιά ν' ἀποβάλλει τὸ ἐνδιαφέρον της.

Γιατί ἐνδιαφέρεται ἡ κόρη σας γιά τέτοια βιβλία; Μήπως γιατί ἀναζητάει τὴν ἀλήθεια γιά τὴ σεξουαλικότητα, γιά τὴν ὁποία ἐσεῖς δὲν τῆς κάνατε ποτὲ λόγο;

Θά ἐπιπλήττατε ἓνα δεκατετράχρονο νεαρό πού διηγείται χυδαῖες ἱστορίες;

Μὰ φυσικά ὄχι. Θά τοῦ ἔλεγα κι ἐγώ μερικές καλύτερες ἀπὸ τίς δικές του. Οἱ περισσότεροι ἐνήλικοι διηγοῦνται τέτοια ἀστεῖα. Τὰ ὠραιότερα ἀστεῖα πού ἔμαθα δταν ἤμουνο φοιτητής, τὰ ἔμαθα ἀπὸ ἓναν παπὰ. Ἡ ἀσκηση κριτικῆς ἐναντία σ' ὁποιοδήποτε γιά τὰ σεξουαλικά του ἐνδιαφέροντα εἶναι καθαρὴ ὑποκρισία.

Οἱ χυδαῖες ἱστορίες εἶναι μὰ ἀμεση συνέπεια σεξουαλικῶν ἀποκλήσεων. Αὐτὲς ἀποτελοῦν τὴ θαλιδα ἐξόδου γιά ὅ,τι συσσωρεύεται ἐξαιτίας τοῦ δόγματος τῆς ἀμαρτίας. Ἄν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἐλεύθεροι, τότε τὸ χυδαῖο ἀστεῖο θά ἔβρισκε τὸ φυσιολογικὸ του θάνατο.

Ποῖός πρέπει νά ἀναλάβει τὴ σεξουαλικὴ διαφώτιση τῶν παιδιῶν; Οἱ γονεῖς ἢ οἱ δάσκαλοι;

Οἱ γονεῖς φυσικά.

Γιὰ τὴ θρησκεία

Γιατί εἰστε ἐνάντια στό μάθημα τῶν θρησκευτικῶν;

Ἄνάμεσα στ' ἄλλα ἐπειδὴ τὰ παιδιά πού διαπαιδαγωγοῦνται μέσα σὲ θρησκευτικὸ περιβάλλον γίνονται συχνότερα νευρωτικά. Κάθε θρησκευτικὴ διαπαιδαγώγηση ὑπερτιμᾶει τὴ σημασία τῆς σεξουαλικότητας.

Τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν εἶναι βλαβερὸ γιά τὴν ψυ-

χὴ τοῦ παιδιοῦ, ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι θρησκώληπτοι ἀποδέχονται τὴν ἰδέα τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος. Τόσο ἡ ἰουδαϊκὴ δσο κι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία μισοῦν τὴ σάρκα. Ὁ παραδοσιακὸς χριστιανισμὸς ὀδηγεῖ συχνὰ τὰ παιδιά νὰ ἀρνηθοῦν τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους. Στὴ Σκωτία, δταν ἤμουνο ἀκόμα πολὺ μικρὸ παιδί, μὲ προειδοποίησαν ὅτι διατρέχω τὸν κίνδυνο νὰ πάω στὴν κόλαση.

Ἐνα ἐννιάχρονο ἀγόρι ἀπὸ μιὰ μικροαστικὴ ἀγγλικὴ οἰκογένεια ἦρθε στό Σάμμερχιλ. Ἀνάμεσα σὲ μένα κι αὐτὸ ἔγινε ὁ παρακάτω διάλογος:

«Ποῖός εἶναι ὁ θεός;»

«Ἐἔρω γώ; Ὅποιος ὅμως εἶναι καλὸς πάει στὸν παράδεισο, κι ὅποιος εἶναι κακὸς πάει στὴν κόλαση.»

«Ἀλήθεια πὼς εἶναι στὴν κόλαση;»

«Ἐχει ἓνα σκοτάδι σὰν πίσσα. Κι ὁ διάβολος εἶναι κακός.»

«Ἔτσι λοιπόν. Καὶ ποιὸς πάει στὴν κόλαση;»

«Οἱ κακοὶ ἄνθρωποι. Ἄνθρωποι πού βρίζουν καὶ σκοτῶνουν ἄλλους ἀνθρώπους.»

Πότε τέλος πάντων θά καταλάβουμε τὸ μέγεθος τῆς ανοησίας μας, ὥστε νὰ πάψουμε νὰ δίνουμε στὰ παιδιά τὴν ἐντύπωση πὼς βλαστήμια καὶ φόνος εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα, ἀφοῦ καὶ τὰ δυὸ ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν αἰώνια καταδίκη στὰ σκοτάδια τῆς κόλασης;

Ὅταν εἶπα στό νεαρό νὰ μοῦ περιγράψει τὸ θεό, μοῦ δήλωσε πὼς δὲ γνῶριζε τὸ θεό. Μὲ διαβεβαίωσε ὅμως ὅτι ἀγαποῦσε τὸ θεό. Ὅποιος ὅμως ὑποστηρίζει ὅτι ἀγαπᾶει τὸ θεό, πού ποτὲ του δὲν κατάλαβε τί εἶναι κι οὔτε μπορεῖ νὰ τὸν ὀρίσει, δὲν κάνει τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἀσήμαντα συμβατικά σχήματα λόγου. Στὴν πραγματικότητα φ ο β ἄ τ α ι τὸ θεό.

Πιστεῦτε στὸν Χριστό;

Πρὶν μερικὰ χρόνια εἶχαμε στό Σάμμερχιλ τὸ γιὸ ἑνὸς ἱεροκλήρυκα. Κάποια Κυριακὴ βράδυ, σ' ἓνα σχολικὸ χορδὸ, μοῦ εἶπε ὁ ἱεροκλήρυκας κουνώντας τὸ κεφάλι: «Neill, τὸ σχολεῖο

σου είναι λαμπρό, αλλά γιατί είσαι τόσο άβηστος;»

«Μπράουν», τού είπα, «εσύ σπαταλάς τη ζωή σου κηρύσσοντας στον κόσμο σαπουνόφουσες για το πώς θα μπορούσαν να σωθούν. Ήσουν μιλᾶς για σωτηρία. Ήμεεις τὴ ζοῦμε.»

«Όχι, στο Σάμμερχιλ δεν ασχολούμαστε με τη χριστιανική διδασκαλία» όμως δε θα ήταν υπερβολή αν έλεγα πώς το Σάμμερχιλ είναι το μοναδικό σχολείο σ' όλοκληρη την Άγγλία, στο οποίο τα παιδιά απολαβαίνουν μια τέτοια μεταχείριση όπως ακριβώς θα ήθελε ο Χριστός. Οι καλθινιστές ιεραπόστολοι στη Νότια Άφρική δέρνουν τα παιδιά που τους εμπιστευτήκαν, όπως ακριβώς κι οι καθολικοί παπάδες. Ήμεεις στο Σάμμερχιλ δίνουμε στα παιδιά αναγνώριση κι αγάπη.

Τί πρέπει να λέμε στα παιδιά για το θεό;

Τί πράγμα είναι ο θεός; Ήγώ δεν ξέρω. Για μένα θεός είναι η ανθρώπινη καλοσύνη. Άν μιλάτε στο παιδί για κάτι για το οποίο έσείς ο ίδιος δεν έχετε παρά ορισμένες άοριστες αντίληψεις, τότε προξενείτε στο παιδί πολύ μεγαλύτερη ζημιά από ωφέλεια.

Δε νομίζετε κι έσείς πώς θρησικά σημαίνει άσκοπη χρησιμοποίηση του ονόματος του θεού;

Τα παιδιά βρίζουν με εκφράσεις που αναφέρονται στα γεννητικά όργανα ή στις φυσικές λειτουργίες του οργανισμού. Μ' ένα θρησκόληπτο, που θεωρεί το θεό σαν ένα άγιο πρόσωπο και πιστεύει κατά γράμμα όσα γράφει ή βίβλος, δεν είναι εύκολο να συζητήσει κανένας πάνω σ' αυτά τα θέματα. Άν οι άνθρωποι θεωρούσαν το θεό σά μια ύπαρξη αγάπης κι όχι σά μια ύπαρξη του φόβου, τότε κανένας δε θα έκανε ούτε σκέψη για την προσβολή του ονόματός του. Η δλαστήμια μπορεί να εξαλειφθεί μόνο όταν κάνουμε τους θεούς ανθρώπινες ύπάρξεις αγάπης.

Για την ψυχολογία

Είναι αναπόφευκτο το ότι όλοι οι άνθρωποι γίνονται νευρωτικοί;

Ή απάντηση σ' αυτά τα προβλήματα, που ο Φρόντλ τὰ φώτισε με τις άποκαλύψεις του, βρίσκεται στην αυτοδιάθεση. Κάθε ψυχαναλυτής γνωρίζει η τουλάχιστο υποπτεύεται πώς ο άσθενής του δε θα χρειαζόταν τόσες ώρες ψυχανάλυσης αν στην πρώιμη παιδική ηλικία του είχε το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Λέω πώς τουλάχιστο υποπτεύεται, γιατί τίποτα δεν είναι άπόλυτο.

Καθόλου άπίθανο η κόρη μου που διαπαιδαγωγήθηκε μέσα σ' ελεύθερες συνθήκες, να πάει μια μέρα στον ψυχαναλυτή και να πει: «Γιατρέ, θέλω να με εξετάσετε. Ύποφέρω από σύμπλεγμα του πατέρα. Με πειράζει που παντού με παρουσιάζουν σαν την κόρη του Α. S. Neill. Οι άνθρωποι περιμένουν πάρα πολλά από μένα» νομίζουν πώς έπρεπε να είμαι τέλεια. Ο γέρος πέθανε βίβλεια, αλλά δεν μπορώ να του συγχωρήσω που στα βιβλία του έγραψε τόσα πολλά για μένα. Να κάτσω εδώ στον καναπέ;»... Ποιός ξέρει;

Πώς εκδηλώνεται το μίσος ενάντια στον εαυτό μας;

Στην περίπτωση των παιδιών το μίσος αυτό φαίνεται στην άντικοινωνική συμπεριφορά, στη διάθεση για φιλονικία, στο φθόνο, στην άδυσθυμία και τη μανία της καταστροφής. Το μίσος ενάντια στον εαυτό μας προβάλλεται πάντοτε, δηλαδή κατευθύνεται ενάντια σ' άλλους.

Ή μητέρα ενός εξώγαμου παιδιού άκούγεται συχνά να καταδικάζει τους άλλους για τις άκολασίες τους. Ένας δάσκαλος που χρόνια όλοκληρα προσπαθούσε να ξεπεράσει τον άδυναμισμό, δέρνει τα παιδιά με τη μαγκούρα. Ή γεροντοκόρη που μετουσιώνει τις σεξουαλικές της όρμες, δηλαδή τις άπθωει, δείχνει το μίσος ενάντια στον εαυτό της με τη χαρά η τη λύπη που βρίσκει στα σκάνδαλα. Κάθε μορφή μίσους είναι πρώτα - πρώτα μίσος ενάντια στον ίδιο τον έ-

αυτό μας.

Οι διωχτές των Εβραίων είναι άνθρωποι που μισούν τον ίδιο τους τον εαυτό. Αυτό το βλέπουμε και στις κοινωνίες των ξεχρωμένων λαών. Οι μιγάδες της Νότιας Αφρικής είναι πολύ ξεχρικότεροι από τους λευκούς απέναντι στους πραγματικούς ιθαγενείς.

Λέτε πώς πρέπει να παίρνουμε πάντα το μέρος του παιδιού. Δεν είναι αυτό μία μέθοδος για την κηδεμονία του παιδιού;

Και λοιπόν; Αν αυτό βοηθάει το παιδί, τι σημασία έχουν τα κίνητρα της συμπεριφοράς μας;

Γνωρίζω ένα οχτάχρονο κορίτσι που φευδίζει πάντα, όταν η μητέρα του είναι κοντά του. Πώς το έξηγετε;

Το φευδίσμα είναι συνήθως μία προσπάθεια να κερδηθεί χρόνος, για να μην προδοθούμε με τα λόγια. Όταν μετά από μία δμιλία μου με καλούν ν' απαντήσω σε μία δύσκολη ερώτηση, προσπαθώ να κρύψω την αγνοιά μου ή και τη σύγχυση αρχίζοντας με ασυναρτησίες όπως: «Ναι... εε... χμ...»

Το παιδί για το οποίο με ρωτάτε φαίνεται πως φοβάται τη μητέρα του. Υποπτεύομαι πως αυτή ή γυναίκα είναι ηθικολόγος.

Γνώριζα ένα νεαρό που φευδίζε, γιατί ήθελε να κρύψει πως είχε αυνανιστεί κι είχε αισθήματα ενοχής. Θα μπορούσε κάποιος να βοηθήσει το παιδί αυτό, αν τα κατάφερνε να το πείσει ότι ο αυνανισμός δεν είναι άμαρτία. Παρ' όλα αυτά το φευδίσμα παραμένει ψυχολογικά ανεξερεύνητο πεδίο.

Μπορεί ένας άντρας να ψυχαναλύσει τη γυναίκα του ή κι αντίστροφα;

Σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να προσπαθεί κανένας να λύσει τα ψυχολογικά προβλήματα των συγγενών του. Έχω υπόψη μου περιπτώσεις αντρών που προσπάθησαν να ψυχαναλύσουν τις γυναίκες τους και γυναίκες τους άντρες τους. Οι προσπάθειες αυτές έμειναν χωρίς αποτέλεσμα κι δ-

χι μόνο αυτό, αλλά συχνά ήταν κι επιζήμιες.

Επίσης οι γονείς δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να εφαρμόζουν ψυχαναλυτικά στα παιδιά τους, ανεξάρτητα από το ποιά μέθοδο προτίθενται να χρησιμοποιήσουν.

Πώς συμβαίνει, ώστε πολλοί ενήλικοι να όμολογούν πως είναι εύγνώμονες στους αυστηρούς δασκάλους της παιδικής ηλικίας τους;

Συνήθως από ματαιοδοξία. Ο καθένας που σε μια συζήτηση ζητάει το λόγο για να δηλώσει: «Όταν ήμουν παιδί έφαγα αρκετό ξύλο κι αυτό μ' ωφέλησε πάρα πολύ!» είναι σά να λέει: «Κοιτάξτε με! Αν κι έχω φάει τόσο ξύλο στα νιάτα μου, έγινα ένας πολύ επιτυχημένος άντρας!»

Οι δούλοι δε θέλουν την ελευθερία τους. Δεν ξέρουν να εκτιμήσουν καν την ελευθερία. Η επιβαλλόμενη πειθαρχία κάνει τους ανθρώπους σκλάβους, κατώτερους, μαζοχιστές. Γατζώνονται στις αλυσίδες τους.

Μπορεί ο κάθε δάσκαλος να κάνει τον ψυχαναλυτή;

Αυστυχώς όχι. Πρώτα - πρώτα πρέπει ο ίδιος να ψυχαναλυθεί, γιατί αν το δικό του άσυνείδητο του είναι ολότελα άγνωστο πεδίο, τότε θα του είναι αδύνατο να τ' εγείλει πέρα με την ανάλυση της ψυχής του παιδιού.

Για τα μαθήματα

Είστε κατά των λατινικών και μαθηματικών. Τότε πως θα εξελιχθεί το πνεύμα του παιδιού;

Δεν ξέρω τί είναι το «πνεύμα». Αν οι λατινομαθείς κι οι μαθηματικοί είναι μεγάλα πνεύματα, δεν το έχω προσέξει.

Μήπως η δική σας αποστροφή απέναντι στα μαθηματικά έχει σά συνέπεια να μη σπουδάζουν μαθηματικά μαθητές από το Σάμμερχιλ;

Ποτέ δε μιλάω για τὰ μαθηματικά με τὰ παιδιά. Έμένα προσωπικά μ' αρέσουν τόσο τὰ μαθηματικά, ὥστε συχνά λύω για ψυχαγωγία ασκήσεις γεωμετρίας κι ἀλγέβρας.

Τὸ ἐπιχείρημά μου ἐνάντια στὰ μαθηματικά εἶναι ὅτι αὐτὰ εἶναι πολὺ ἀφηρημένα για τὰ παιδιά. Σχεδὸν κάθε παιδί μισεῖ τὰ μαθηματικά. Κάθε παιδί καταλαβαίνει τί πράγμα εἶναι τὰ «δύο μήλα», πολὺ λίγα όμως μποροῦν νὰ ἐννοήσουν κάτι με τὸ «Χ μήλα».

Ἐκτός ἀπ' αὐτὸ για τὰ μαθηματικά ἔχω τις ἴδιες ἀντιρρήσεις πού ἔχω καὶ για τὰ λατινικά ἢ τὰ ἐλληνικά. Τί νόημα ἔχει νὰ ὑποχρεῖονται νὰ μάθουν τετραγωνικές ἐξισώσεις νέοι πού αὐριο θὰ ἐπισκευάζουν αὐτοκίνητα ἢ θὰ πουλοῦν κάλτσες; Δὲ νομίζετε πὼς αὐτὸ εἶναι ἀνοησία;

Εἶστε ὑπὲρ τῆς σχολικῆς ἐργασίας στὸ σπίτι;

Ἐγὼ δὲν ἐνδιαφέρομαι ποτέ για τις παραδόσεις, αὐτὲς εἶναι μιὰ ὑπόθεση για τὴν ὁποία τὰ παιδιά ἀποφασίζουν μόνα τους. Τὸ φόρτωμα τῶν μαθητῶν με ἐργασίες για τὸ σπίτι εἶναι μιὰ θλασθερὴ συνήθεια. Τὰ παιδιά μισοῦν αὐτὲς τις ἐργασίες, κι αὐτὸ εἶναι ἀρκετὸ για νὰ εἶμαι ἐνάντια στίς σχολικὲς ἐργασίες στὸ σπίτι.

Γιατί μερικά παιδιά μαθαίνουν μόνο όταν ἀσκηθεῖ πάλιν τους σωματικὴ θία;

Νομίζω πὼς θὰ μπορούσα νὰ μάθω ἀπέξω ὅλο τὸ κοράνιο, ἂν ἤξερα πὼς στὴν ἀντίθετη περίπτωση θὰ μ' ἔδερναν. Ἐτσι θὰ μισοῦσα για ὅλη μου τὴ ζωὴ τὸ κοράνιο, αὐτὸν πού μ' ἔδερνε καὶ τὸν ἴδιο μου τὸν ἑαυτό.

Τί πρέπει νὰ κάνει μιὰ δασκάλα, ὅταν ἕνας νεαρὸς παίζει με τὸ μολύδι του στὴ διάρκεια τοῦ μαθήματος;

Τὸ μολύδι συμβολίζει τὸ πῆος του. Ἐχει ἀπαγορευτεῖ στὸ νεαρὸ νὰ παίζει με τὸ πῆος του. Θεραπεία: Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ ἄρουν τὴν ἀπαγόρευση τοῦ ἀνανατισμοῦ.